MUHTEŞEM İMPARATORLUĞU YIKANLAR

RAİF KARADAĞ

DİVAN YAYINLARI

RAİF KARADAĞ

MUHTEŞEM İMPARATORLUĞU YIKANLAR

Dördüncü Baskı

DİVAN YAYINLARI
Cağaloğlu, Çatalçeşme Sokağı
No: 29/12 - 34410 İSTANBUL
Tel: 520 70 70
Kapak : Kenan Özcan
Baskı, Cilt:
Bayrak Yayımcılık - Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Tel: 528 39 53 - İstanbul/1991

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ
GİRİŞ
İLÂN OLUNAN MEŞRUTİYET VE SALİB
MEŞRUTİYETTE MUHALEFETİN DURUMU
MUSTAFA REŞİT PAŞA DA MASON'DU
MEŞRUTİYETİN İLÂNINDAN SONRA AVRUPA'NIN ENDİŞELERİ
İNGİLTERE VE RUSYA İMPARATORLUĞU YIKMA HUSUSUNDA BİRLEŞMİŞLERDİ
ARNAVUTLARIN OSMANLI İÇİNDEKİ YERLERİ
BÜYÜK REŞİT PAŞA MUAMMASI
MUSTAFA REŞİT PAŞA
TÜRK - İNGİLİZ - FRANSIZ İTTİFAKI
MUSTAFA REŞİT PAŞA SADRAZAM
MUSTAFA REŞİT PAŞANIN HALK NAZARINDA GÖZDEN DÜŞMESİ
MUSTAFA REŞİT PAŞANIN AZLİ VE AVUSTURYA
LONDRA ANLAŞMASINDAN SONRAKİ HADİSELER
MUSTAFA REŞİT PAŞANIN ÖLÜMÜ VE SONRASI
SULTAN ABDÜLÂZİZ HAN'IN CÜLUSU
DENİZLERDE BÜYÜK İNKILÂP
KIRIM HARBİNİN SEBEBİ
KIRIM HARBİNİN İLÂNINA TEKADDÜM EDEN SİYASÎ HADİSELER
KARADAĞ MESELESİ
YENİ RUS SEFİRİ PRENS MENÇİKOF İSTANBUL'DA
İNGİLTERE-FRANSA HARP HAZIRLIĞI
İNGİLTERE VE FRANSA HARBE GİRİYOR
İNGİLİZ - FRANSIZ İTTİFAKI
SULTAN ABDÜLÂZİZ HAN TAHTA ÇIKIYOR
BİR YANDA RUM PATRİK'İ, BİR YANDA ERMENİ BAŞPİSKOPOSU VE HAHAMBAŞI
RUS SEFİRİNİN ENTRİKALARI
ABDÜLÂZİZ TAHTA CÜLUS ETTİ
SULTAN ABDÜLÂZİZ VE TEKNİK İHTİLÂL

DONANMA VE ORDU KURULUYOR

KUDRETLİ DONANMA DOĞUYOR

OSMANLI TUNA ZIRHLI FİLOSU

OSMANLI KARA ORDUSU

MÜLKİ İSLÂHAT

FİKRÎ HAREKET VE VİLAYET MATBAALARI

İNGİLTERE, MUSTAFA FAZIL PAŞA VE JÖN TÜRKLER

MİTHAT PAŞA (AHMET ŞEFİK) KİMDİR?

RUSLARIN, MİTHAT PAŞA'YA SUİKAST TEŞEBBÜSLERİ

TÜRK - RUS HARBİNİN MESULÜ MİTHAT PAŞADIR

DEVLETİ BORÇLANDIRANLAR DEVLETLÜ PAŞALARDIR

SULTAN ABDÜLÂZİZİN HAL'İNE VE KATLİNE TEKADDÜM EDEN HADİSELER ZİNCİRİ

JÖN TÜRKLER VE FAALİYETLERİ

ABDÜLÂZİZ HAN'IN İLERİLİK HAMLESİ

DEVLETİN DEMİRYOLU SİYASETİ

DEVLETÎ ALİYYEDE TELGRAF ŞEBEKESİ

AHMET MİTHAT EFENDİ VE İHTİLÂLCİLER

İHTİLÂLCİLER VE MASON LOCALARI

ALİ SUAVİ EFENDİ

ALİ SUAVİ FİRAR EDİYOR

PRENS MUSTAFA PAŞA KİMDİR?

HÜSEYİN AVNİ PAŞANIN İHANETİ

SULTAN ABDÜLÂZİZ HAN MÜSRİF DEĞİLDİ

SULTAN ABDÜLÂZÎZ HAN'IN KATLİNDE KULLANILAN PEHLİVAN MUSTAFA İLK DEFA SAHNEYE ÇIKIYOR

HÜSEYİN AVNİ PAŞA İKBAL YOLUNDA

ALİ VE FUAT PAŞALARIN GAFLETİ

HÜSEYİN AVNİ PAŞA AVRUPA'DA

İHANET KADROSUNUN BAŞI MİTHAT PAŞA

MİDHAD - ELLİOT İKİLİSİ

İNGİLİZ SEFİRİNİN SAYGISIZLIĞI

MİTHAT PAŞA İÇİN ELLİOT NE DİYOR

OSMANLININ NE OLDUĞUNU BİLMİYORLARDI
GAYRİ MÜSLİM İKTİDARI
HIRİSTİYANLARIN GÜYA İMHASI PLANI
İNGİLİZ SEFİRİ İÇİN İSLÂHAT NEDİR?
İNGİLİZ AMİRALİ İSTANBUL'DA
ULEMA TAHRİK EDİLİYOR
Dr. KAPOLEONE DENEN AJAN
MASON BİR ŞEHZADE
BEYNELMİLEL SERMAYE - MUSTAFA FAZIL PAŞA İŞBİRLİĞİ
İHANETİN SON SAFHASI: HAL'
MİTHAT PAŞA LONDRA'DA
MİTHAT PAŞA BAĞDAT VALİSİ
MİTHAT PAŞA İZMİR VALİSİ
YILDIZ MAHKEMESİ

ÖNSÖZ

Dünya'da petrol denen ham maddenin mevcudiyetinin, siyasî hadiselere tesirlerini hasbelkader tetkik mecburiyeti, bizi Türk tarihinin bilhassa yakın safhasının içine girmeğe mecbur etmiştir. Bu mecburiyet, Türk tarihi bakımından bizi dehşete düşmeğe mecbur eden bir takım pek ciddî hadiselerle karşı karşıya getirmiştir. Ve bütün bu tetkiklerimizi 30 yıldan fazla bir zaman içinde yaptıktan sonra ilk eserimiz olan PETROL FIRTINASI adlı eserimiz ile, ŞARK MES'ELESİ adlı eserimizi Türk efkârının engin müsamaha ve tetkikine arzetmiştik. Fakat bu tetkiklerimiz sonunda öğrendik ki, Türk tarihi henüz yazılmamıştır ve gerek memleketimizde, gerek memleketimizin dışında okutulan veya öğretilen Türk tarihi, maalesef, Türk'e düşman çevrelerin belli bir takım gayeler sonunda yazdıkları veya yazdırdıkları Tarihlerdir.

Biz, bir tarih yazdığımız iddiasında veya cür'etinde değiliz. Ancak tetkik edebildiğimiz kadarı, ile, dehşete düştüğümüz fahiş yanlışların bir kısmını olsun düzeltebilmek iyi niyeti ile kalemi elimize atmış ve bir iki tecrübeye girmiş bulunmaktayız.

Türk tarihi elbette yazılacak ve bir gün bu tarihi yazacak olan müverrihler, ortaya çıkacak acı hakikatlar önünde hem kendileri hayrette kalacaklar, hem de fahiş hataları önüne koyacakları Türk milletini dehşete düşüreceklerdir.

-5-⇧

Biz, bu fahiş hatanın, daha doğru tabiri ile; bile bile devam eden bir yanlışın elimizden geldiği, kadar tashihi yolunda bir deneme yaptık. Ne derece muvaffak olduğumuzu okuyucunun takdirine terk ettiğimiz bu tarih hatası SULTAN ABDÜLAZÎZ'in HAL'i ve KATLİ hâdisesidir.

Bugüne kadar böylesine bir hatanın ısrarla devam ettirildiğini, öyle zannediyoruz ki, dünya milletlerinin hiç birisinin tarihlerinde bulmak mümkün değildir. Nihayet mazlumların, katiller ve hainlerle yer değiştirdikleri; bu hâdisedekine benzer şekilde bir ikinci misal de bulmak zannımızca, imkânsızdır.

Elde mevcut vesikalar pek yanlış değerlendirilmek sureti ile işlenen bu fahiş hata, öyle zannediyoruz ki, Türk milletinin talihi ve târihi seyri üzerinde çok menfi tesirler icra etmiş ve etmekte devam edegelmiştir. Bugün dahi aynı hatalar üzerinde ısrarla durmaktayız ve bu ısrarın pek tabii

neticesi olarak da Türk Milleti, yanlış tarihi bilgiler üzerine bina ettiği devletini ve kendi belini bir türlü doğrultamamaktadır.

Biz şuna kaniiz ki, bir millet eğer tarihini bilmiyorsa, eğer tarihi yanlış öğretiliyor ve bilerek başka bir istikamete sevkediliyorsa, o millet için çöküş mukadderdir.

Pek geriye değil, fakat 100 yıl evveline dönüp baktığımız vakit, Türk devletinin, OSMANLI adı altında dünya siyasî haritasında işgal ettiği yerleri dehşet ve ibretle görürüz.

Üç kıt'aya yayılmış devâsa bir imparatorluktan, dünyanın en kudretli iki donanmasından birisine sahip olduktan, dünyanın en modern harb tekniğine göre hazırlanmış ve devrinin bütün askerî otoritelerin gıptasını çekmiş kudretli bir orduya sahip bir devletten geride kalanlarla meydana gelmiş küçük bir devlet durumuna nasıl indirildiğimizi anlamak cidden pek zordur. Aklın ve idrakin reddetmeğe daima meyyal bulunduğu bu anlamak keyfiyetini, derinlemesine inmedikçe, Osmanlı ciddi surette tetkik edilmedikçe tesbit etmek asla mümkün değildir.

-6-⇧

Biz işte bu ANLAMAK keyfiyetini yerine getirmek için bu tecrübeyi yaptık ve SULTAN ABDÜLÂZİZ HAN'ın Hal'i ve Katli hadisesini ele aldık. Zira bu mevzu üzerinde, Türk milletinin selâhiyetli bildiği zevatın hemen hepsinin yazdıkları, birbirlerinin devamı veya teyidi mahiyetinde olarak daima bir istikamette gelişmiş ve hepsi bir noktada ittifak etmişlerdir. SULTAN ABDÜLÂZİZ KATLEDİLMEMİŞ, İNTİHAR ETMİŞTİR.

Biz, bu iddianın karşısına çıkmış tek insan değiliz, bizden evvel de bu iddianın karşısına çıkmış olanlar bulunmuş ve iddialarını isbat etmek için gayret sarfetmişlerdir. Onların bu gayretleri bir çok vesaikin gün ışığına çıkmasına yardımcı olmuş, böylece bu vesikaların ışığında yaptığımız tetkik; bizi, hadisenin mahiyetini tamamen değiştiren bir neticeye götürmüştür. SULTAN ABDÜLÂZİZ HAN İNTİHAR ETMEMİŞTİR, fakat KATLEDİLMİŞTİR.

Bu kitabımızda göreceğiniz vesikalar, bu vesikaların ışığında ileriye sürmeğe cür'et ettiğimiz mütalealar öyle ümit ediyoruz ki, okuyucuyu tatmin edecek ve bizim vardığımız neticeye, bu kitabı okuyan her okuyucu da iştirak edecektir.

Katil hadisesini intihar'a tebdil etmek için düzenlenen yanlış ve maksatlı rapor, Serasker'in bir padişah cesedi başındaki küstahlığı, sarf ettiği sözler insanı dehşete düşürecek bir takım tezahürlerdir. Bizim hiç kimseye ne düşmanlığımız, ne de bir başka cepheden kinimiz yoktur. Bu sebeple kitabımızda sık sık rastlanacak HAİN, ÇETE gibi sıfatları okuyucunun çok görmeyeceğini ümit etmek isteriz. Çünkü ortada bir olay vardır. DEVLETE İHANET edilmiştir ve bu ihanet sonunda da TÜRK devletlerinin en ulusu, en muhteşemi dize getirilmiştir. DEVLETE İHANET edilmiştir ve bu ihanet sonunda da TÜRK devletlerinin en ulusu, en muhteşemi dize, getirilmiştir. Sadece dize mi getirilmiştir? Hayır... dize getirilmekle kalınmamış, parçalanmış, tarumar edilmiş ve daha, dün denecek kadar yakın bir geç-

mişte dünya siyasetinde kendisinden, (ACABA O NE DER?) diye bahsedilen koskoca devlet, sözü edilmez, küçük bir devlet menziline indirilmiştir.

Bu devleti, ilhamını dışardan alan bir takım hareketlerle parçalayanlar hakkında elbette HAYIRHAH OLACAK DEĞİLİZ. Ve sadece bu sebeple de onlara gerçek sıfatları ile hitab etmek isteyecek ve bunu bir vatan borcu olarak yapacağız. İster dünün, isterse bugünün devletine, Türk'ün devletine yabancı telkinleri ile karşı çıkanlar, onu yıkmak isteyenler tek kelime, ile tavsif edilirler. İHANET... Biz de bu fiili işleyenleri aynı sıfatla andık ve anmakta devam edeceğiz. Okuyucunun bizi affedeceğine inancımız sonsuzdur.

Pendik -Nisan 1971

Raif KARADAĞ

GİRİŞ
SALİB'İN HİLÂL'E AÇTIĞI HARB

OSMANLI İmparatorluğunun son bir asırlık siyasî, iktisadî ve içtimaî hayatı sarih olarak göstermiştir ki, Türkler olmadıkça İslâmiyet payidar olamaz. Bu bakımdan İslâmiyetin yegâne istinadgâhı olan Osmanlı İmparatorluğunu her türlü terakki ve ilerlemeden mahrum bırakmak, iktisaden çökertmek, içtimaî sahada da temeline dinamit koyarak bunu ateşlemekten başka çıkar yol yoktu. Avrupa, daha doğru tabiri ile hıristiyan âlemi ve bilhassa Rusya ile Fransa bunu böyle düşünüyorlar ve bu hususların tahakkuku için azami derecede Osmanlı İmparatorluğu aleyhine çalışıyorlardı. 19. asır tarihi, Fransa ile Rusya arasında Osmanlı İmparatorluğunu yıkmak için yapılan bir çok anlaşmalarla doludur. Bu hususu bilmezlikten gelmek, halen içinde bulunduğumuz buhranlı günlerin Türkiyeyi nerelere kadar götürmekte olduğunu anlamamak demektir.

Dün Deli Petronun vasiyetine sıkı sıkıya sarılmış olan Çarlık Rusyası diplomasisi, sıcak denizlere inmek

için sarfettikleri bütün gayretlerin, hatta en zayıf zamanında dahi Osmanlı İmparatorluğu tarafından akamete uğratıldığını müşahede etmiş ve bu devleti çökertmek, siyasî haritadan kaldırmak için bütün güçlerini seferber etmişti.

Rusya bunu böyle yapmak için kendisini haklı çıkaran bir takım gayri mantıki sebebler ortaya koymakta idi. Bunların başında Boğazların Türk hakimiyeti altında bulunuşu kendilerince en büyük bir sebeb olarak mütalâa edilmekte idi. Rusya genişlemek, dünya ham maddelerine sahip olmak, büyük, cihanşumul bir imparatorluk kurmak ve dünyayı kendi hegemonyasına tabi bir duruma sokmak hülya ve emeli peşinde koşmakta idi. Bu Rus plânının da tahakkuku için sıcak denizlere, dünya medeniyetinin tarih boyunca geliştiği Akdenize inmek başlıca hedefi olmuştu.

İşte bu siyasî hedeftir ki, Rusyayı, Osmanlı İmparatorluğu aleyhine her teşebbüste daima başta bulunmağa sevketmiştir.

Rusyanın, Osmanlı İmparatorluğuna müteveccih bu hasmane ve düşmanca siyaseti yanında bütün bir Avrupa, hasta adam adını verdikleri Osmanlı İmparatorluğunu parçalamak, onu yok etmek için elbirliği yaptılar. Aslında Avrupa devletlerinin bu birleşmesi, asırlardan beri devam

edegelmekte olan Ehlisalibin devamından başka bir şey değildi ve Osmanlı Türk İmparatorluğunun kat’i olarak parçalanmasını da Salib, hilâle karşı Berlin muahedesi ile elde etmiş bulunuyordu.

Her türlü terakki ve gelişmeden, kasden mahrum edilen, iç işlerine her gün artan bir hırs ve kinle saldıran Salib, dünyanın dörtte biri üzerinde yayılmış devasa bir İmparatorluğun üzerine bütün kudreti ile saldırmış, o muhteşem İmparatorluğu, İslâmın tarih bo-

-10-⇧

yunca koruyucu ve yüceltici bulunan Müslüman Türk’ün devletini çökmeğe mahkûm etmek hususunda Rusya’ya azami müsamahayı göstermişti.

Tarihlerimizde meş’um bir sahife olan 93 yani 1877/1878 Türk-Rus harbine bu maksatla göz yumulmuş, fakat Rusyanın beklenmeyen ani ve Osmanlı İmparatorluğunun izmihlâline yol açacak muzafferiyeti üzerine galib Rus orduları (Ayastefanos) Yeşilköy önlerinden yine Salib tarafından geriye çekilmeğe mecbur edilmişti.

Osmanlı İmparatorluğunun üzerine yığılan bütün bu beliyyeler hep Salib zihniyeti ile harekete geçirilmiş olan Berlin muahedesinin tabii bir neticesi idi. İşte böylece bir zamanların en adil insanlarının hükmettiği, en adilâne bir idarenin hâkim olduğu ve sadece insanlığa hizmet fikrinin yerleştiği bu topraklarda bir kere daha Salibin korkunç ve iğrenç yüzünü 400 milyona yakın müslümanın kalbi mesabesindeki İstanbul semalarında göstermesine yol açmıştı.

Salibin hilâle hıncı ve kini bitmemiştir. İşgâl edilen vatanı Macaristandan, iltica ettiği A. B. Devletlerine adımını atar atmaz daha ayağının tozunu aldırmadan bir kitap yazan Stefan Zweig, Türkçeye “Tarihte yıldızın parladığı anlar” adı ile tercüme edilmiş bulunan kitabında bu salib fikrini en açık ve reddi imkân dahilinde olmayan bir vakıa olarak ortaya koymaktadır. Muharrir bu eserinin birinci bahsi olan İstanbulun fethi kısmında salibi dile getiriyor ve bütün ehlisalibi seferberliğe çağırıyordu. Stefan Zweig diyor ki, “Ey hıristiyanlık. Ey Salibe bağlı olanlar uyanınız. Barbarların Ayasofyadan indirdikleri altun haç yerde sürünmektedir. Bu altun haçı oradan kaldırmak yerine koymak zamanı gelmiştir.”

-11-⇧

İşte bu da gösteriyor ki, Salibin Hilâle karşı hıncı dinmemiş, kin ve gayzı devam etmektedir.

Demek oluyor ki, dün Osmanlı İmparatorluğu hangi şartlar altında yıkılmış ise, bu şartların başında salib ne derece ehemmiyetli bir yer işgal etmiş ise, bugünkü Türk devleti de o derece tehlikelerle çevrili bulunmaktadır.

Berlin muahedesi, Osmanlı İmparatorluğunun sadece ölüm fermanını imza etmekle kalmamış, aynı zamanda bu devletin nasıl parçalanacağını da sarahatla ortaya koymuştu. Osmanlı İmparatorluğu ne yapsa nasıl tedbir alsa faydasızdı. Bir kere Salib hilâli idama mahkûm etmişti ve bu hüküm infaz edilecekti. Onun içindir ki, Balkanlar, Girid, Makedonya dev orduların iştihasını çeken birer av olmuşlar fakat kendi aralarındaki iktisadî rekabetlerden dolayı bu orduları harekete getirmemişlerdi. Bu işi yapmak için kendilerince muvafık görülen ve Osmanlı İmparatorluğu hududları içerisinde rahat ve huzur içerisinde yaşayan Balkanlı halkları kullanmışlardı.

İşte bu andan itibaren Balkanlar ve Osmanlı İmparatorluğunun bir çok kısmı kan ve ateş içine atılmış, zavallı Müslüman Türk'ün kanı oluk gibi akıtılmıştı.

Avrupa memnun ve mes'ud, bir milletin boğazlanmasını seyrediyordu. Öyle ya! dökülen kan Müslüman Türkün kanı idi. Bunun ne ehemmiyeti olabilirdi.

Bir Bulgar veya Sırp komitacısının bir Yunan Kaptan'ının Müslüman Türk cesedleri üzerinde şarab içmesi, medenî Avrupayı sadece memnun edebilirdi. Zira ölenler Müslüman Türklerdi.

An'anelerimize göre en mukaddes varlık telâkki ettiğimiz kızlarımızın bekâretlerinin ağzı salyalı hoyrat çobanların, gözü dönmüş komitacıların gözleri

-12-⇧

önünde ve hora teperek kirletilmesi, bu medeni Avrupayı asla alâkadar etmemekte idi. Zira namusları payimal edilenler Türk ve Müslümandı.

Bir milletin asırlar boyunca vatan edindiği topraklar üzerinde giriştiği her türlü imar ve iskân hareketi bir takım katillerin canavarca tecavüzlerine hedef olmuş, asırların meydana getirdiği ümran tahrib edilmiş sanki ne

olurdu? Bu husus da medeni Avrupayı alâkadar etmiyordu. Zira bu muameleye hedef olanlar Salibiyyundan değillerdi.

Günlük ibadetlerinde ve camilerde bulunan Türklere ellerinde dinamit ve bombalarla saldıran, Allah'a ibadet eden Türkleri topyekûn imha eden caniler, Avrupanın takdirlerini kazanıyorlardı. Zira Berlin muahedesi onlara, hilâle karşı giriştikleri her harekette serbest olduklarını ilân ediyordu.

Bütün bunları düşünmek, tasavvur etmek bile insanlık için bir yüz karasıdır. Ve bu yüz karası, medeni Avrupanın teşvik ve yardımları ile yapılmakta idi.

Ehlisalibin mümessili Avrupa, bütün bu hâdiseler karşısında susuyor, Osmanlı devleti bu cinayetleri, insanlık dışı bu canavarlıkları tedib etmek için harekete geçtiği anda da elinde bir islâhat projesi ile Müslüman Türk devletinin karşısına çıkıyor ve şekavet erbabını himaye ediyorlardı.

Girit'te tatbik edilen ıslahatın ne olduğu ortadadır. Bütün plânları, Osmanlı İmparatorluğunun kolunu kanadını kırmak ve vakti gelince bu devleti kolu kanadı kopmuş bir kuşa çevirmek için ortaya atılmış sun'i tedbirlerdi. Onların hedefi, asıl maksadı, Türk'ü İslâmiyetten uzaklaştırmak, Hilâfeti koğmak ve dünya müslümanlarını başsız bırakmaktı. Bu bakımdan İstanbul,

-13-⇧

dünya hilâfetinin merkezi olan bu şehir, Türklerden alınacak ve böylece İslâmiyet başsız bırakılacaktı.

Girid'de tatbik edilen ve büyük Avrupa devletlerinin kati teminatı altında bulunan statü kısa zamanda devleti aliyyenin aleyhine işlemiş, Girid, Rus çarının kuzeni prenses Olga ile evlenen Yunanistanın ilk kralı Yorgi'ye peşkeş çekilmişti.

Girid böylece bir emri vaki ile Osmanlı İmparatorluğundan koparıldıktan sonra sıra Balkanlara gelmiş dayanmıştı. Girid'de tatbik edilen insanlık dışı davranışlar burada da aynen tatbik edilmiş ve bütün bu cinayetler, milletlerin haklarını istirdad için girişilmiş faaliyetler olarak mütalea edilmişti. Evet Avrupanın medeni milletleri bir milleti boğazlarken, boğazlıyan hakkında böyle düşünüyorlardı. Halbuki mesele temelinden başka idi. Avrupa tarihin hiç bir devresinde tatbikten geri kalmadığı Salibî siyasetini bir daha Hilâlin üzerine savlete geçirmişti. Aslında mücadele

bundan ibaret de değildi. Fakat Avrupa devletleri, bunu bir paravan gibi kullanmakta kararlı idiler. Osmanlı toprakları üzerinde cereyan eden hakiki mücâdele ise, bu devletin derinliklerinde mevcut ve her geçen yıl biraz daha kıymetlenen yer altı ve yer üstü servetleri idi. Bu devletler mücadeleyi açıkça bu servetler üzerinde yapamıyorlar ve Salibi Hilâlin üzerine sevkederlerken, tek anlaşabildikleri bir kozun arkasına sığınmış oluyorlardı.

Osmanlı imparatorluğunun, en iyi bir niyetle ve hakikaten insanca tatbike kararlı olduğu bir çok islâhat hareketlerini de sırf kendi politikalarının muvaffakiyeti için baltalamaktan geri durmuyorlardı. Osmanlı imparatorluğu, Berlin muahedesinden itibaren kendi hududları içindeki vilâyetlerin hemen hiç birisine nasib olmayan ümran hareketlerini ve en ileri tekniği, Av-

-14-⇧

rupalıların, salibi üzerimize çullandırdıkları Balkanlar ve Makedonya'da yapıyordu.

Sultan Abdülâzizden itibaren Sultan Abdülhamid devri de dahil olmak üzere, halen Balkanlarda kullanılmakta bulunan bir çok demiryolu yapılmış, yolları muntazaman ve devrin en iyi vasıflı şoseleri olarak yeni baştan ele alınmış, köprüler yapılmış, mektepler açılmış, vergi usulleri islâh edilmiş, bütün bunlardan ayrı olarak devlete isyan eden haçlılar zihniyeti ile hareket etmekten geri kalmayan kiliselerinin dahi imar ve tamirine medar olacak yardımlarda bulunmuştu. Ayrıca, Bulgar kilisesi müstakil hale getirilmiş, uzun asırlar devam eden bir dinî anlaşmazlık bertaraf edilmişti.

Fakat hayır, bütün bu ümran hareketleri, devletin hüsnüniyeti Avrupalılar karşısında mücadeleyi durdurmak için kâfi birer sebeb olamamıştır. Böylece Balkanlar Makedonya ve Osmanlı İmparatorluğunun bir çok yerleri yer yer yangınlara garkedilmiştir. Ne gariptir ki, Avrupa işlenen bütün bu cinayetler karşısında susmuş ve kendi teşviki ile hareket eden Salibi, kudretinin son kertesine kadar desteklemişti.

İşte yukarıdan beri işaret ettiğimiz bu sebeplerdendir ki, Avrupa tarafından adaleti ilâhiye fikri bir tarafa atılmış, salibe azami derecede destek verilmiş ve Osmanlı devleti için meş'um bir netice hazırlayacak olan Reval mülâkatına yol açılmıştı.

Reval Mülakatıdır ki, Türk kanı içmekten ve akıtmaktan zevk alan, İslâmiyeti mahvederek ebediyen dünya üzerinden kaldırmak sevdasında

bulunan Rusyanın Revalde elde ettiği imtiyazlar, elbette ki, Osmanlı devletinin çökmesine büyük mikyasda yardımcı olacaktı.

Artık Avrupayı idare eden Ehlisalib erkânı, onların kanlı katilleri Balkan komitacıları, velhasıl Doğuda

-15-⇧

ve Batıda yaşayan bütün bir hıristiyanlık âlemi, bu neticeden, adeta İsevilik yeniden doğmuşcasına memnun olabilir ve saadet duyabilirdi. Zira bir Türk - İslâm imparatorluğu mahvediliyordu.

İLÂN OLUNAN MEŞRUTİYET VE SALİB

"Türkiye Türklerindir" Senelerden beri takib olunan ve Avrupada Mısırlı prens Mustafa Fazıl paşa delâleti ile Rodchild'in parasını yiyen Jön Türklerin bu parolanın sonunda ikinci meşrutiyet adını verdiğimiz devreye girdi.

İkinci meşrutiyetin ilânından yıllarca evvel başlamış bulunan, maddî ve manevî gücünü Batıdan alan, Osmanlı imparatorluğu hududları dahilindeki cinayetlerin önünde daima yüzümüze vurulmak istenen ve "bu topraklar Türklere aid değildir onları sahiblerine veriniz" diyen zihniyetin cinayetlerindeki maskeyi yırttık. Bu maskenin arkasından Avrupanın korkunç yüzünü gördük ama iş işten geçtikten sonra.

Fakat gariptir ki, Türkün amansız rakibi, daima olduğu gibi, hududsuz merhametidir. Türk ırkının elinde olmadan zayıflara ve mazlûmlara duyduğu merhamet, onların ezilmelerine mani olmak hasleti, düşmanları tarafından, yani Salibiyyun tarafından takdir edilmediği gibi, düşmanlık kazandı. Türkler idareleri altındaki milletlere her türlü medeni haklarını bahşederken, onlar bu hakların verilişini bir zaaf telâkki ettiler.

Tarih şahittir ki, Türkler beklenmeyen bir zamanda galeyana gelen millî tehevvürleri sonunda nasıl kor-

kunç bir kuvvet olmuşlarsa, idare tarzında da o nisbette ince ve kıvrak bir sistemin de tatbikçisi ve devamcısı olmuşlardır. Fakat Batı, yani Salib kararlı idi. Osmanlı imparatorluğu mucizeler gösterse bile netice değişmeyecekti. Meşrutiyetin ilânını şart koşan Salib, bu idarenin ilânı ile birlikte zannedildi ki, Balkanlardaki komitacıların silâhlarını teslim etmelerini taleb edecek ve Osmanlı imparatorluğunda bir sükûn ve sulh devresi başlayacaktı. Ve yine zannedildi ki, Makedonyada karargâh kurmuş, garb misyonerleri, musibet tellâlları yurdlarına avdet edecekler ve mücadele burada nihayetlenecekti. Pariste, İngiliz lirası bozdurarak veya arkadaşları aleyhine jurnallar göndererek hayatlarını devam ettiren Jön Türkler ve onların memleketteki çömezleri işte böyle düşünüyorlardı. Fakat netice bu zevatın bekledikleri gibi olmadı. Batı âlemi, Osmanlı imparatorluğuna dikmeğe kararlı olduğu Ehlisalib heykelini bu zevatın gözleri önünde ve kendilerine sunduğu muvaffakiyet ve zafer iksiri ile sarhoş ederek dikiverdi.

Osmanlı İmparatorluğu böylece ikinci meşrutiyet hikâyesi ile kat'î dağılma ve yok olma devresi içine girdi. Bulgaristan istiklâli, Bosna - Hersek'in kaybı, bu idarenin Türkiye'ye getirdiği meş'um neticelerin ilk iki misali olarak değerlendirilebilir.

Hiç mümkün müdür ki, Osmanlıları barbar telâkki eden salib, içinde bulunduğu ve sıkı sıkıya sarıldığı ilim ve tekniği terketsin. Ve bundan ayrı olarak, varlığının temeli addettiği İseviyetin, bu ilmi almağa ve memleketinde tatbika başlayan İslâmlar tarafından, kuvvetlenmeleri halinde tehlikeye atılmasına Batı razı olabilsin. Elbetteki hayır. Ve işte bize yepyeni bir devir getiren Jön Türklerin düşünmedikleri, düşünmek istemedikleri, belki de akıllarından geçmeyen madalyonun

-17-⇧

ikinci yüzü bu idi. Ve bu zevat hiç düşünememiştir ki, İngiliz Noel Bukston kardeşlerin silâhlandırdığı ve direktif verdiği Bulgar komitasının başı Sandanski ile Türkiyeye hürriyet gelmiyecektir. Evet hakikaten düşünmemişlerdir ve bu yüzden de Türk milletine karşı, Türk tarihine karşı büyük bir mes'uliyet yüklenmişlerdir.

Bu zevatın kurmak istedikleri ve kurduktan sonra da koskoca bir imparatorluğu 10 yıl gibi kısa bir zamanda yıkmalarında başlıca rolü oynayan ikinci meşrutiyet meclisinin teşekkül tarzı dahi akıllarını başlarına getirmemiş ve intibaha sevk edememiştir.

Bu zevatın Uhuvvet, Adalet, Müsavat, Hürriyet sloganları ile memlekete getirdikleri meşrutiyet meclisinde mevcud 144 ayan azasının bir tanesi Ulah, üçü Sırp, Dördü Bulgar, On'u Ermeni, yirmi üç'ü Rum, Birisi Arap Katolik, Dördü Yahudi, Yirmisi Arnavud, Altısı Kürd, Yetmiş tanesi Türktü ve bunlar içerisinde de bir çok Dönme Maruni de bulunmakta idi.

İşte sadece bu tablo, Jön Türklerin gözlerini açmağa kifayet edecek kadar korkunç bir sırıtışla ortada dururken, hâlâ Hürriyet, Uhuvvet, Müsavat, Adalet diye feryad etmenin sebebini anlamak çok güçtür.

Meşrutiyeti ilân edenlerin hiç bir vakit akıllarına getirmedikleri bir husus da şudur. Bir asırdan beri devam edegelmekte olan ve netice almağa başladığı bir sırada Ehlisalibin, Osmanlıların kalkınmasını asla nazarı dikkate almayacağı ve daima köstekleyeceği hususu idi.

Nitekim bu zevatın hürriyeti birlikte ilân ettikleri için tefahür ettikleri bu balkan komitacıları, onların gözü önünde devletin hükümet merkezinde Halife-i Ruî Zemin Sultan Abdülhamid'in ikâmet ettiği Yıldız sarayını topa tutacak ve Yanya müdafii Esad Paşanın da

-18-⇧

tel'in ederek yazdığı bu menfur hadisede bu sarayı yağma edecek ve sonunda Türk ordusunun alnına bir kara leke sürecekti.

MEŞRUTİYETTE MUHALEFETİN DURUMU

Meşrutiyetin ilânı ile birlikte, Osmanlı İmparatorluğunun iç bünyesindeki kaynaşma da bütün şiddeti ile devam etti. Muhtelif milletlerden meydana gelmiş olan Osmanlı topluluğu bünyesinde bu milletlerin, salibin desteği ile giriştikleri istiklâl hareketleri ve bunu tahakkuk safhasına çıkarmak için müracaat ettikleri usuller yanında, bizzat Osmanlı Türkleri de İttihad ve Terakki cemiyetine şiddetle muhalefet etmekten geri durmamışlardır.

Başlangıçta İttihadçılarla birlikte iken, sadece bir takım ard düşüncelerle İttihatçıların liderleri ile arası açılan Miralay (Albay) Sadık bey, kısa bir zaman içinde Ahrar ve İtilâf fırkasını kurdu ve teşkilâtlandırdı. Osmanlı imparatorluğunda meşrutiyetin icabı olan çift parti idaresine geçilmişti. Ancak, bu muhalefet, esasen maksadlı bir şekilde iktidara getirilmiş bulunan İttihad ve Terakki cemiyetini idare eden zayıf, zayıf olduğu nisbette memleket ve dünya hâdiselerinden bihaber kadro karşısında, Sadık bey, durumunu tamamen yıkıcı bir esasa istinad ettirmiş ve mücadelesini bu yoldan yapmıştı.

İttihadçıların iktidara geçişlerine maksadlı diyoruz, zira artık bu hükme varmak için elimizde kâfi mikdarda vesaik mevcuddur ve tarihin bu devresi hemen hemen tamamen aydınlanmış gibidir. Maksadlıdır zira bu partinin, daha doğru tabiri ile bu cemiyetin iktida-

rının en kudretli, adamı Talât paşa, Edirne postahanesinin telgraf memurluğundan bir anda ve en yakın dostu, Selânik mebusu, Bari Mason locasının Türkiye’deki en büyük mümessili, Sultan Abdülhamid’i tahtından indiren fetvayı tebliğ eden hepsi de gayri Türk unsurdan müteşekkil dört kişilik heyetin içinde bulunan Emmanuel Karasu efendi delâleti ile bir anda Şark masonluğunun maşriki âzami payesine yükseltilmiş ve masonluğun en büyük derecesi olan 23 derece ile taltif edilmiştir.

Demek oluyor ki, Türk İslâm imparatorluğunu parçalamak ve gerek Rusya’nın, gerekse Fransa’nın, 19. asırdan sonra İngiltere ile müşterek bir surette ve Almanya’yı da aralarına alarak giriştikleri bu salib hareketinde, beynelmilel Siyonizm ile de elele vermişti.

Bu milletlerin, Beynelmilel Siyonizm’i, Osmanlı İmparatorluğunun parçalanmasında vasıta olarak kullanılmalarındaki sebeb ise aşikârdır.

MUSTAFA REŞİT PAŞA DA MASON’DU

Bir defa, Gülhane hattı humayununu ilân ettiren sadrıazam Mustafa Reşid paşa, İngiltere’de tahlif edilmiş bir masondu ve tahlif edildikten sonra Osmanlı imparatorluğunda sadrıâzam olmuş ve ilk islâhat hareketlerine girmiştir. Bunu takibeden ilk meşrutiyetçilerden ve sultan Abdülâziz’i tahttan indirip dört gün sonra Fer’iyye sarayında katlettiren Midhat paşa, Serasker Hüseyin Avni Paşa, Sadrıâzam Mütercim Rüştü Paşa memleketin tanıdığı büyük masonlardandı ve ayrıca bu zevat içindekilerden Mithad Paşa ile Serasker Hüseyin Avni paşa, İngiltere’nin o zamanki sefiri Sir

Henry Elliot’un da en yakın sırdaşları ve adamları idi. Salib bu yolu seçerken ne kadar isabet ettiğini hadiseler göstermiş bulunmaktadır. Devlet yapısı tamamen Şer’i hükümlere dayanan Osmanlı imparatorluğunda açıktan açığa salibi ileriye sürmenin veya Hıristiyan propagandası yapmanın mümkün olamayacağı tabiîdir. Bu hale göre, salim yol, bütün dünyaya bir yardımlaşma ve dünya kardeşliği fikri taşıdığı her fırsat ve vesile ile propaganda edilen Masonluktan istifade etmek olacaktı. Onlar da bu yolu tercih ettiler ve salibin isteklerini, arzularını, insani gayelerle kurulduğu iddia edilen mason cemiyetleri vasıtası ile İttihad ve Terakki cemiyetine empoze ettiler.

Zavallı İttihatçılar, cehaletleri ve kısır siyasî görüşlerinin kurbanı oldular ve meşrutiyetin ilk günlerinde zabtiye nazırının çerkes Hasan ve mülâzım Ahmet’e söylediği gibi[1] Devlet-i Aliyeyi on yılda tasfiye ettiler.

İşte memleketin bu şartlar altında idare edildiği sıralarda Meşrutiyetin muhalefet partisi olan Ahrar ve İtilâf fırkası (Partisi) da aynen İttihadçıların ekolüne mensub olduğu için çalışma metodları bakımından her hangi bir ayrılık gösterememişlerdir. Onların metodu da tıpkı ittihadçıların metotları gibi kırıcı, haysiyet mahvedici ve hepsinden kötü olarak cinaî idi. Ve bu parti, dış tesirlerin de yardımı ile memleketi adeta bir parti kavgasına, kardeş kavgasına götürecek metodları sayesinde memlekette korkunç bir terör havasının esmesinde birinci plânda rol almıştır.

İttihadçıların hareketleri yanlış, metodları gayri millî olmasına rağmen, gönül arzu ederdi ki, İtilâfçılar, iktidardaki parti ile daha iyi münasebetler kursun ve

memleketi o istikamette idare etsinler. Fakat maalesef bu mümkün olmadı. Balkan harbinden evvel mükemmel şekilde yetişmiş 120 tabur muallim askerin terhisinde oynadığı rol bakımından büyük mesuliyetleri bulunan İttihad rüesası bu memlekete ne kadar zarar vermişler ise Selânik’i müdafaaya memur ordunun başında bulunan Hasan Tahsin paşanın bu şehri müdafaa etmeden, tek kurşun atmadan Yunanlılara teslim etmesi de aynı şekilde zarar vermiş ve bütün Balkanların elimizden gitmesinde büyük payı olmuştur.

İtilâfçılar için sadece muhalefet etmek iyi ve yahut kötüyü tefrik etmeden karşı koymak düşüncesidir ki, memleketin Âli menfaatlarını dâhi düşünmekten kendilerini alakoymuş ve birer sır kalması mutlaka şart olan hâdiselere bile girmekten, bunları aleniyete dökmekten kendilerini alamamışlardı.

Tabiî bütün bunlar yapılır, memleketin iki fırkası (Partisi) en feci şartlar altında ve tam birer Makedonya komitesi zihniyeti ile birbirlerini kırarlarken, düşünmek istemedikleri tek şey sadece Vatandı. Ve istifade edenler de beynelmilel Siyonizm ile Hilâli karartmağa, onun mümessili Osmanlı imparatorluğunu yok etmeğe kararlı Salib istifade etmekte idi.

Ve bütün bu gayri millî hareketler, en aklı başında olanların bile dillerinde dehşet ifade eden bir mana taşımasına rağmen aynı diller, “Partisiz meşrutiyet olmaz” fikrinin arkasına sığınmaktan kendilerini alamamışlar ve umumî efkâr karşısında kendilerini temize çıkartmak için boş gayretler sarfetmişlerdi. Hakikatte ise hâdise düpe düz bu vatana ihanetti ve bu insanlar gaflet uykusundan ancak bir kısmı kurşunlara hedef olduktan ve bir kısmı da memleketi 10 yıl sonra tamamen tasfiye ettikten sonra uyanmışlardı.

-22-⇧

İttihad ve Terakkinin bir numaralı değilse bile, asker sivil mücadelesinde askerlerden yana başa güreşen Enver paşanın memleketi terkederken Talât paşaya söylediği “Sultan Abdülhâmidi Hal'etmekle hayatımızın en büyük hatasını işledik. Kendisini çok yanlış anlamışız” sözü, İttihadçıların da İtilâfçıların da kıyasıya tepişmelerinin memlekete neye mal olduğunun en mükemmel ve ibret alınacak şahididir.

Halbuki bu iki partinin memleketi felâkete sürükledikleri devredeki çatışmaları yerine memleket kendilerinden daha vatanpervarene bir hareket

tarzı beklemekte idi. Zira Osmanlı imparatorluğu batı dünyasına yetişmek için azamî sür’atle, batının teknik’ini almağa, eskisinden daha büyük bir azimle bu işleri başarmağa mecburdu.

Ve yine bu zevat düşünemiyordu ki, Osmanlı imparatorluğu hududları içerisinde bulunan bütün Gayri Türk ve bilhassa Hıristiyan unsurlar bu vasatı, yani kardeş mücadelesini en mükemmel bir fırsat olarak kullanacaktır.

Osmanlı İmparatorluğunda meşrutiyetin ilânından evvel salibin en mühim silâhı, hürriyet fikrinin yok olması idi. Ayrıca bu hürriyeti vermeyen Zalim! ve Müstebid! padişah da memleketin ilerlemesi, yükselmesi için sarf edilen gayretleri baltalayan, yok eden bir insan olarak gösteriliyordu. Halbuki İttihadçıların da, Jön Türklerin de bilmeleri lâzım gelen bir husus vardı ki o da, albaylarını ağa olarak tanıyan bir orduya harbiyeden yetişme genç, dinamik ve malûmatlı bir kurmaylar kadrosunu bu padişahın verdiği idi. Ne yazıktır ki, orduyu ağalardan kurtarıp mektepli kurmay zabitlerin eline veren padişah gizli cemiyetlere girmekten hoşlanan bir zabit kadrosu tarafından alaşağı edilecek ve

-23-⇧

memleket perişan ve müzmahil olacak, sonra da parçalanacaktı.

Sultan Abdülaziz Han’a da aynı şeyler yapılmamış mı idi? Mahlu ve maktul padişah sultan Abdülaziz, tensik ve teslih ettiği, dünyanın en kudretli ordularından birisi haline getirdiği ordusunun başkumandanı ile, yine kurmay subaylarla mektepli subaylar yetiştirmek için kurmuş olduğu askerî mektepler nazırı Süleyman paşanın bu mektepli askerlerden istifade ederek giriştikleri bir darbe sonunda tahtından ve canından edilmemiş mi idi? Demek ki, Osmanlı imparatorluğunu kim ileriye götürmek, kim kuvvetlendirmek ve kim dünya siyasetinde söz sahibi etmek istemiş ise sonu pek feci olmuştur.

Muasır teknik medeniyetin tam başlangıç sıralarında taht’a geçmiş bulunan Sultan Abdülaziz han, memleketin içerisinde bulunduğu durumdan sıyrılmasını temin etmek için ihtiyar ettiği Avrupa seyahatından, yepyeni bir ümid ile dönmüş ve elde ettiği istikrazlarla, İngiliz donanmasına hemen hemen denk bir donanma inşa ettirdiği gibi orduyu devrin en kudretli kadrosuna çıkarmağa muvaffak olmuştu. 187.000 kişilik bu ordunun, devrinin 120.000 kişilik Rus ordusunu perişan edecek kudrette bir teşkilâta

ve teçhizata malik bulunduğu da artık bir gerçek olarak ortadadır. Buna rağmen, Salib her çareye başvurmuş ve Sultan Abdülazîz'i Hal'ettirdiği gibi, katli yoluna da gitmiş ve böylece devletin zaafa uğraması ve hazırladığı sona bir an evvel varması için her çareye tevessül etmiştir. Ve bu dramın arkasında gizlenen İngiltere'nin İstanbul sefiri kebiri (Büyük elçisi) Sir Henry Elliot'un, Çerkes Hasan vak'asını duyduğu sefaretin Tarabyadaki yazlık konağında gecenin sabaha karşı saat üçünde kendisi-

-24-⇧

ne bu haberi getiren adama sorduğu ilk sual şu olmuştu, "Mithad Paşaya bir şey oldu mu?"

Evet, Mithad Paşaya bir şey olmamıştı, olacaklar büyük Türk imparatorluğu için hazırlanmıştı ve Mithad Paşanın vazifesi henüz bitmemişti.

Tarih şahittir ki, Türkiye ne vakit ilerlemek yoluna girmişse Salib, mutlaka Devleti Osmaniye içerisinde bir ve daha çok sayıda uşak bulmuş ve memleketin en üst kademelerine namzed bu insanlar zaman zaman kullanılmış, tahakkuku arzu edilen çöküntü bunlar marifeti ile kuvveden fiile çıkarılmıştır. İşte Mithad paşa da bu çöküntüye başlıca âmil olanlar arasında yer alan devlet ricalimizden birisidir ve biz hâlâ gaflet içerisinde bu zat için ihtifaller tertib etmekte, kendisini hürriyet kahramanı olarak yâdetmekteyiz.

Gerçek çok acıdır, fakat gerçek daima gerçektir ve saklanması belki bir müddet mümkün olsa da sonunda mutlaka gün ışığına çıkmaktadır.

MEŞRUTİYETİN İLÂNINDAN SONRA AVRUPA’NIN ENDİŞELERİ

Meşrutiyetin hemen sonrasında uzun yılların birikmiş husumeti ve iz’ansız başıboş bir hürriyet havasının da inzimamı ile basın, gemi azıya almış, bir taraftan geçmiş idareye ve hâlâ saltanatta olmasına rağmen Sultan Abdülhamid’e en ağır hücumlarda bulunurken, bir kısmı da memleketin ilerlemesi için lüzumlu neşriyatı yapmaktan geri kalmamış, batının teknik ilmini nasıl alacağımız ve tatbik edeceğimiz hususunda yazılar yazmakta idi. Memleket adeta bir keşmekeşe dönmüştü, her kafadan bir ses, her kalemden bir kelime çı-

kıyor ve bu hareketler her geçen gün artan bir şiddetle devam ediyordu. Nihayet öyle bir an geldi ki, basın tamamen mes’uliyetsiz, millî menfaatlara göz göre düşman bir takım neşriyatın içerisine girdi.

Zayıf ve adeta hâdiseler önünde zebun olan hükümet, bütün bu ters gidişe “Dur!” diyemiyor, sadece seyirci kalıyordu. Fakat memleketin içinde bocaladığı duruma bir çare bulunamıyordu. Osmanlı İmparatorluğunun arzu edilen ilerlemeyi temin edebilmesi için lüzumlu imkânların hiç birisine sahip olmayan hükümet ise, daha da ağırlaşan bir buhranın eşiğine gelmiş çatmıştı.

Hükümetin her hangi bir harici siyaseti de yoktu. Bunun yanında İttihadçılar, Pan - Turanizm fikri etrafında kendi imkânları ile geniş propagandaya başlamışlar ve kısa zamanda bu propaganda tutmuştu. İttihadçıların bu propagandası, Osmanlı İmparatorluğunun asırlar boyu en can düşmanı olan Rus çarlığını şiddetle alâkadar ediyor ve endişelendiriyordu. Şark hududlarımızda yapılan basit bir manevra, Rusyanın bu mıntıkada geniş askeri tedbirler almasına sebep olmuştu. Rus siyaseti İttihadçıların terviç ettikleri Pan-Turanizm hareketini daha başlamadan söndürmeğe ve onu yok etmeğe kararlı idi.

İNGİLTERE VE RUSYA İMPARATORLUĞU YIKMA HUSUSUNDA BİRLEŞMİŞLERDİ

Pan - Turanizm propagandası yanında, esasen İmparatorluğun kudretli devirlerinden itibaren devam etmiş olan İslâmî idare tarzının tabiî neticesi olan İslâmî politikası, müstemlekeleri arasında 135 milyon ka-

-26-⇧

dar müslümanın da bulunduğu İngiltere'yi ciddî şekilde düşündürüyor ve devleti Aliye aleyhine tedbirler almağa sevkediyordu.

Osmanlı İmparatorluğunda Meşrutiyeti ilân edenler, devletin iki düşmanını, aralarındaki genişleme politikalarından meydana gelmiş olan zıddiyeti bir tarafa atmağa ve birleşmeğe sevketmişti.

Avrupa siyasî ufkunda İngiltere ve Rusya'nın aleyhimize tedbirler almağa başladıkları bu sıralarda hükümet, donanmamızın Girid'i geri alabilmek hülyası ile Akdenize açılmasına karar vermiş ve bu kararını tatbik etmişti. Bu emir bütün İngilizlerin sarsılmasını ve İngiliz donanmasının Akdenizde derhal harekete geçmesini tevlit etti.

Gerek Pan - Turanizm, gerek Pan - İslâmik siyasetin neticesi şu oldu ki, İngiltere ile Rusya bütün anlaşmazlıklarını bir tarafa atarak birleştiler ve Osmanlı devletine karşı çıktılar.

Fas müstemlekesine yeni yerleşmiş ve orada karşılaştığı gaileler başından aşkın olan Fransa da, Osmanlı İmparatorluğunun Pan - İslâmik siyaseti takibi hususundaki propaganda ve kararından fena halde endişelenmişti. Zira, Fransa, Afrika'da her gün artan bir tazyıkla gelişmekte olan Müslümanlığın bu sür'atli gelişmesinden esasen endişe ediyor ve kendisini huzurda hissetmediği için Fas'ta giriştiği şiddet tedbirlerini arttırıyordu. Bu durum muvacehesinde Fransa'nın yapacağı şey, Rusya ve İngiltere'nin yanında Devleti Aliyye aleyhine cebhe almaktı. Nitekim Fransız siyaseti de bu istikamette gelişti ve âleni olarak Osmanlı İmparatorluğuna karşı oldu.

Meşrutiyetin ilânı ile birlikte adeta bütün selâhiyetleri elinden alınmış olan Sultan Abdülhamid bütün bu tehlikelerin Osmanlı İmparatorluğuna nasıl bir ne-

-27-⇧

tice hazırladığını görmekte gecikmeyince ve bazı ciddî tedbirler almak hususunda ısrar edince, hareket ordusu adı altında birleşen ve Kahraman

Türk ordusunun safları arasına girmiş olan Sırp, Bulgar, Yunan ve Arnavud komitacıları ile takviye edilmiş Mahmud Şevket paşanın kumandası altında İstanbul üzerine yürüdü.

Osmanlı İmparatorluğunda artık yeni bir devir başlıyordu. Ordu 33 yıl içinde ikinci defa olarak idareye el koyuyor ve padişahı Hal ediyordu.

Sultan Abdülhamid’in hal’ı ise, memleketin başına bir çok gaileler açmıştır.

ARNAVUTLARIN OSMANLI İÇİNDEKİ YERLERİ

Meşrutiyetin ilânına kadar ve bilhassa Sultan Abdülhamid tarafından takib edilen bir hususi siyasetin neticesi olarak devletin kuruluşundan kısa bir müddet sonra fethedilmiş olan Arnavudluk halkı devlete muti vefakâr ve cefakâr bir sadakatla çalışmıştır. Arnavudların bilhassa; Sultan Abdülhamid'e karşı besledikleri hususi bir hürmet, onları, haricin bütün yazdıklarına rağmen Osmanlılıktan ayıramamıştı.

Çok hürmet besledikleri ve kendilerini Halife ve Sultan olan Abdülhamid'in hususi muhafızı telâkki ettikleri şahıslarında Arnavudlar, Osmanlı camiası içinde kendilerine üstün bir vasıf izafe etmişler ve bu düşünce ile de saltanata ve hilâfete körü körüne bağlı kalmışlardı. Lâkin Hürriyetin ve arkasından meşrutiyetin ilânı ile birlikte Salibin asırlar boyu Osmanlı İmparatorluğuna karşı takib ettiği Haçlı siyasetinin tabiî bir neticesi olarak isyan eden ve Balkanların her yerinde bir-

den Türk unsura karşı en hasmane ve caniyane teşebbüslere girişen komitacılar ile birlikte, İtalyanın tahrik ve desteği ile Hıristiyan Arnavudlarla müşterek bir harekete girişmişlerdi.

Bu isyan hareketinde Arnavudlar'ın müracaat ettikleri usuller aslında bir Hıristiyan Arnavud olan ve Yunan Etniki Eteryasını tesis eden Kapodıstria'nın kurmuş olduğu bu ihtilâl cemiyetindeki metodların aynı olmuştur.

Artık Balkanlarda ve Osmanlı İmparatorluğunun her tarafında bir cinayetler silsilesi başlamıştı. Bu cinayetler asırlar boyu devam eden Salib siyasetinin son tezahürleri idi ve bir milleti yok etmek için, imha etmek için girişilen hareketin başlangıç noktası idi.

Salibiyyun ve medeni Avrupa bir milleti imha plânını tatbik ediyor, bu iş için de sağlam müttefikler bulunuyordu. Sırbı, Ulahı, Pomağı, Arabı, Makedonu, Arnavudu velhasıl Osmanlı İmparatorluğu içinde ne kadar gayri Türk unsur varsa hepsi, Türk'ü imha etmek için ayaklandırılmışlardı.

Bu öylesine iblisçe bir plân idi ki, tarih bir eşini daha ne görmüştür ne de görmesi ihtimal dahilindedir.

Şimdi sırası ile Türk'ü imha plânında takibedilen metodlara ve tatbik edilen usullerle imha edilen yüzbinlerin macerasına geçelim.

Türk milletinin tek tesellisi istikbalin kendilerine ait olduğunu bildiği ve güvendiği gençlerdir. Gençlerin ilmi, millî, an'anevî ve dinî inançlarının sağlamlığı bu emniyetin başlıca âmilidir.

Dün denecek kadar yakın bir zaman evvel Balkan facialarında Balkan harbinin korkunç darbesinden sonra bu milletin tek ümidi gençlerde idi. Zira istikbâl onlarındı ve millet topyekün buna inanıyordu. Eğer Türk

-29-⇧

milletinde bu inanç olmasa idi, iç ve dış bunca ihanetten sonra mutlaka kahrolur, mahvolur ve tarihten behemehal silinirdi. Bu facianın içinde yaşayan nesiller ümid ediyorlardı ki, bu facialara vâkıf olacak istikbalin genç nesli, bu felâketli sahnelerin gerisinden kalbleri hırs ve intikam ile çarpacak, Türklüğün maruz kaldığı acıları ile yanıp tutuşacak ve böylece kin ve intikam alevi ile yanan kalbler, istikbale hakim olacaklardır.

Fakat bu faciaların içerisinde yoğrulan, kahredilen, adeta yok edilmek istenen bu nesillerin düşünceleri sadece zaman mefhumu dediğimiz bir geçmişin sisli ufukları sırasında kaldı ve kayboldu.

Tarih şuurundan mahrum nesillerin yetiştiği bir vasatta biz, her şeyden evvel geriye dönmek, oraya bakmak zaruretine inanıyoruz. Eğer geriye, bakmaz ve orada bu büyük milletimize müstahak görülen zulmü görmezsek, eğer geriye bakmaz ve koskoca bir İmparatorluğun içinde ve bu İmparatorluğun işgal ettiği siyasî Coğrafyadaki yerini tayin etmezsek, eğer dünya siyasetindeki (en zayıf devrelerimizde bile) yerimizi bilmezsek, biz kendimizi asla bulamayız. Milletler istikbale ancak maziden aldıkları kuvvetle bakabilirler ve muvaffak olurlar.

Biz dün ne idik? Bugün ne olduk? İhtişamlı zaferleri ve medeniyetleri ile iftihar ettiğimiz ecdadımızın o şanlı günleri, o muzaffer, yürüyüşleri, o cihangirane hakimiyetleri nerede? Yoksa ebediyyen söndü mü?

Asyada, Avrupada, Afrikada tarihin kaydettiği en muazzam imparatorluklar, tarihin kaydettiği en büyük kumandanların dolaştıkları yerler üzerinde, onlardan daha büyük bir ihtişamla dolaşan ecdadımızın kurdukları bu muhteşem imparatorluk neden çöktü?

-30-⇧

Bir uç beyliğinden tarihin en büyük İmparatorluğunu kurmuş olan Türkler, nasıl oldu da bugünkü hale gelebildi? Yoksa Türk'ün bu büyük

hasleti, İmparatorluklar kurmak hasleti yok mu oldu?

Vakti ile önüne her geleni bir çığ gibi ezerek yürüyen, ummanların azgın dalgalarını hiçe sayarak denizleri birer Türk gölü haline sokan, acaba bu millet değil mi idi?

Aklın almayacağı kahramanlıklar gösteren, en müstahkem kaleleri Allah... Allah... sadaları ile bir kibrit kutusu gibi deviren ve zabteden acaba ceddimiz değil mi idi.

Tarihin en mühim meydan muharebelerine adeta cirid oyununa gider gibi giden; Prenslikleri, Krallıkları, İmparatorlukları kökünden deviren ceddimizin bu devâsâ zaferlerinden sonra başlayan bu korkunç çöküntünün ve hezimetlerimizin esas sebebi Salib değil mi idi?

Salib Osmanlı İmparatorluğu üzerinde asırlar boyu devam eden bu amansız saldırışı, vakti ile asırlar boyu kendilerini en âdilâne ve insanca bir şekilde idare ettiğimiz dünün çobanları olan halktan meydana gelen küçük hükümetlerin, bize harb açmalarına ve mağlubiyetimize sebep olmalarına; hep ve daima Salibin amansız saldırıları olmamış mı idi. Ve daha kötüsü, Meşrutiyetin getirdiği telâfisi imkânsız hürriyetin ardından kardeş kardeşi en şeni' iftiralar ve hayasız cinayetlerle kırarken, küçücük devletlerin açtığı harbde dahi dinmeyen bu mücadele yüzünden askerimiz tek silâh atmadan teslim olur. Şanlı sancağımız düşmana teslim edilirken; bütün bu facialar hep ve daima Salib'in düşmanlığından meydana gelmemiş mi idi?

-31-⇧

Evet, bir milletin ahlâkını bozar, millî haysiyeti ile birlikte dinî inançlarını yıkar, vatan muhabbetini dumura uğratır, tarihi mefahirini unutabilir, ecdadının cesaret ve şecaati yerine meskenet ve rehaveti alabilir çalışmaktan ve maişetini bizzat kazanmaktan nefret eder ve günlük siyasetin gayya çukuruna düşerse; Vatan hamiyyeti, milliyet duygusu, Din inancı bozulur ve istiklâl ile esaret adeta müsavileşir.

Salib'in, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'ya geçtiği ilk andan itibaren açmış olduğu Hıristiyan savaşı, asırlar boyu durmadan devam etmiştir. Devletin kudretli olduğu devirlerde bir kıymet ifade etmeyen bu tecavüz, devlet zayıfladıkça artan bir şiddetle Osmanlı Türk Devleti'nin ufkunda bir belâ gibi dikilmiştir. Bilhassa Berlin Anlaşmasından sonra artan Salib tazyik ve tecavüzleri, 1877 - 1878 Türk - Rus Harbi ile zirveye ulaşmıştır. Berlin Anlaşması ile Osmanlı Devleti üzerinde Salibin en geniş müsamahasına

mazhar olan Rusya, Balkanlara bir müstevli gibi inmiş; burada yaşayan Slav milletleri nezdinde bir kurtarıcı olarak karşılanmış ve gizli ve açık bir diplomasi harbi ile Osmanlı Devleti'nin başına belâ olmuştur.

Son asır tarihinin bizimle alâkalı kısmı tetkik edilirse ve bu tetkikat tarafsız bir surette yazılacak olursa, Balkanlarda Türk milletinin aleyhine işlenen facialardan dolayı insanlığın yüzü kızarır, insanlığa lânetler yağdırılır, bu facialar karşısında göz yaşları zaptedilemez.

Türk ırkına reva görülen bu zulüm ve facialar serisi Barbar Slavların, hain ve hayasız Ortodoksların, Avrupa'nın büyük, devletlerinin, daha doğru tabiri ile Salibin elinde bir oyuncak olan Balkan komitalarının birer hayvandan farkı olmayan rüesası tarafından ve

-32-⇧

sadece dini saiklerle meydana getirildiği müşahede edilir.

Biz Türkler 1293, (1877/1878) Türk - Rus harbinin elim safahatını Rus kazaklarının vahşetlerini, Bulgar halkının ve komitacılarının bu harbteki şenaetlerini ve bir milleti bu unsurların, DİN kisvesi altında nasıl imhaya karar verdiklerini behemehal öğrenmek, bilmek, mecburiyetindeyiz. Bu tarihi gerçekleri bilmeyen nesillerin Türklüğe fayda yerine zarar vereceklerine inanmaktayız. Ve yine biz Türkler, Balkan harbine tekaddüm eden günler ile bu harb içinde Salib'in emrinde bulunan Bulgar, Sırb, Yunan ve Karadağ ordularının işledikleri cinayetleri de tadad etmek, onları da bilmek zorundayız. Ancak o zamandır ki, bu milletin başında estirilmek istenen kanlı fırtınaların, boynuna takılmak istenen kıpkızıl esaret zincirinin ne olduğunu anlayabilelim.

Balkan harbinin ilânından on beş gün geçmeden, SALİB orduları Osmanlı hududlarını geçiyor ve Rumeli'yi dört bir taraftan istilâya başlıyordu. Salib ordusu geçtiği her yeri (Tıpkı Bizansı yağma eden ilk salib ordusu gibi) ekili ise çöl'e, mamur ise harabeye döndürüyordu.

Köyler, kasabalar şehirler bilhassa çıkarılan yangınlarla alev, alev yakılıyor ve Müslüman Türk'ün mal'ı ve koskoca bir tarihi yeryüzünden kazınıyordu. Birer canavar gibi köy, kasaba ve şehirlere dalan bu ordunun askerleri, rastladıkları Türklerin mal ve paralarını yağma ettikten sonra onları katlediyorlardı. Salib ordusu için bir insanın MÜSLÜMAN ve TÜRK olması kâfi bir sebeb telâkki ediliyordu. Hele bazı şehirlerde kadınlar

yakalanarak kamçılanıyor, sonra kiliselere götürülerek zorla vaftiz edilmek sureti ile Hıristiyan yapılıyorlardı.

-33-⇧

Camilere zorla giren bu salib ordusu canavarları, dini yazılı levhaları parçaladıktan sonra onların yerine İSA'nın ve MERYEM'in tasvirlerini asarak, İslâmiyete en büyük darbeyi indirdiklerine kendilerini inandırıyorlardı. Bu arada KUR'AN-I KERİM'LER parçalanıyor, bu hayasız güruhun ayakları altında eziliyordu. Türbeler yıkılıyor, Türbelerdeki mezarların yerine anbarlar yapıyorlardı.

Bulgarlar Trakya ile Makedonya'nın bir kısmını işgal ettikleri zaman Bulgar ordusu, arasında harbi takibeden Avrupalı gazetecilerden bir kısmı, bu vahşet bu zulüm karşısında isyan ediyorlar ve gazetelerine bu insanlık dışı canavarlıkları şu satırlarla bildiriyorlardı:

"Trakya ve Makedonya'da bizzat gördüğümüz korkunç vahşet, ilk çağlar vahşetlerini fersah fersah geride bırakmıştır. Hangi köye veya kasabaya uğruyor, hangi yere bakıyorsak vücudları parça parça edilmiş ve birbirinden ayrılmış insan cesedleri ile karşılaşıyoruz. Geçtiğimiz her yerde ateşe verilmiş, ve tamamen yanmış köyler ve kasabalar görmekteyiz. Belli ki bu kasaba ve köyler yangına verilmeden evvel yağma edilmişlerdi. Mamur çiftlikleri, mükemmel ve güzel köyler, şirin ve düzgün kasabaların yerinde artık birer kül yığını var. Bu yerlerde sağlam kalan tek yer, camiden kiliseye tahvil edilen mabedlerdi."

"Açlıktan can çekişen binlerce aile, ırz ve namusuna tecavüz edilmiş binlerce kız... Velhasıl görenleri dehşete düşürecek binlerce facia... tasvir ve yazmakla bitmeyecek vak'alar...

Eeeyyy!... medeni Avrupa... bu vahşet ve zulme daha ne kadar dayanacaksın ve daha ne kadar seyirci kalacaksın...

-34-⇧

Avrupa... Avrupa... Hangi Avrupa?... Bu salib ordusunu bir milleti mahvetmek için Türk'ün üzerine saldırtan; asırlar boyunca durmadan Salip harbi yapan Avrupa mı?... Zavallı dünya... Zavallı beşer...

Evet... Hıristiyan olmasına rağmen bu vahşet karşısında tüyleri diken, diken olan bu zevat, güya medeni Avrupa'ya sesleniyorlar ve bu vahşetin durdurulmasını taleb ediyorlardı. Fakat, bunlar bilmiyorlardı ki, Avrupa'nın

medeni... milletleri Berlin anlaşması ile buna karar vermişlerdi ve her neye mal olursa olsun bu kararlarını tatbik edeceklerdi. Türk'ün kökünü kazıyacaklar ve bu ırkı tarihten sileceklerdi.

Avrupa'nın bu feryadlar karşısında kulakları tıkalı idi. Zira, Salib ordusunun vahşeti önünde ölen, mahvolan Müslüman Türklerdi.

Petersburg'da (Leningrad) çıkan bir gazetenin muhabiri, gazetesine şöyle bir telgraf çekiyordu.

"Bulgarların muntazam ordusu da Türk ve Müslüman halktan intikam alıyor. Tek kurşun atılmayan köyler dahi yağma ve katliama tabi tutulduktan sonra tamamen yakılıyordu. Yanımdakilere iftiharla bir Bulgar subayı (Kırcaali'de arkamızda hiç bir Türk köyü bırakmadık) diyordu."

Salibin istediği bu idi. Sistemli ve tarihin kaydettiği en korkunç bir zulm ile Türklerin yok edilmesi.

Yine bir Rus gazetecisi gazetesine gönderdiği bir mektupta Türklerin nasıl mahvedildiğini anlatıyor ve bu sistemli mahv hareketine maruz kalan köylerin ve öldürülen Türklerin mikdarlarını bildiriyordu.

Bu Rus gazetecisinin yazdıklarına göre, Balkan harbinin başlamasından altı hafta sonra Bulgar komi-

tacıları ile Bulgar sivil halkı tarafından Debrencik köyü tamamen yakılmış ve kırkbeş aileden mürekkep Türk köylüleri tamamen katledilmişlerdi. Yalnız bu köyde 39 erkek ve kadın ayrı bir imha sistemine tabi tutulmuş ve köy camiine doldurularak cami ile birlikte yakılmışlardı.

Lusina köyünün kırk kişiden ibaret olan ve hepsi kadın ve çocuk olan sekenesi istisna edilmeksizin doğranmışlar ve bunu medenî Avrupa adına yapmışlardı. Salib bir vampir gibi İslâmiyetin üzerine çökmeğe karar vermişti. İşte Balkanlarda asırlardır yaşayan Türklere reva görülen bu zulüm ve imha siyaseti kuvvet ve kudretini Salibe inanan büyük devletlerden, siyaset patronlarından almakta idiler.

Makedonya'ya medeniyeti getireceğiz, siz Türkler medeni değilsiniz diyerek bu vatanın harimi ismetine giren Salib'in mümessillerinin cinayet ve canavarlıkları bununla da bitmiyordu. Bu katliam manzaralarına Balkanların her yerinde rastlanıyordu. Hatta rastlanıyordu demek bile abesti. Bu topraklar üzerinde medenî milletlerin idaresi altında ve Salibin

desteği ile Avrupaî bir mezbaha kurulmuştu, Sanki Balkanlarda Ezrail kol geziyordu.

İşte bir misal daha.

Kreşovo köyünde Bulgar ordusu ile birlikte Rum halkı 14 ilâ, 16 yaşları arasında altı Türk kızının ırzına geçmişler sonra da alınlarına dayadıkları tabancaları ile bu zavallı insanları öldürmüşlerdi.

Bu insanlık dışı katliamı gazetesine bildiren Lö Tan gazetesi harb muhabiri St. Volsky mektubunda şöyle yazıyordu:

“Sakın bu şeni cinayetleri irtikâp edenlerin bir takım serseriler olduklarını zannetmeyiniz; Hayır... Bu

-36-⇧

yağmalara, ırza tecavüzlere, bütün memleket, bütün Hıristiyan ahali, âyanı ve halkı hatta en okumuş olanları da iştirak etmişlerdir. Kilise ise bu işlerde birinci rolü oynamaktadır.

Meselâ, Drama’da yağmanın, katliamın ve ırza tasallutun ilk tatbikçisi bizzat Ortodoks metrepolididir.”

“Herkesin ırzına tecavüz ediliyor, her şey yağma ediliyor, her yerde kitle halinde veya münferid şekilde katliamlar irtikâp ediliyor. Bu kabil cinayetlerle bir kitab dolusu misâl verilebilir.”

Balkanlarda Salibin işlettiği hunharca cinayetler bilhassa Alman, Avusturya - Macaristan ve İtalyan basınında çok tafsilâtlı olarak ve tenkidi mahiyette yer aldı. Aşağıdaki hâdise ve vak’alar Milano’da intişar eden Sekolo gazetesinin Rumeliye gönderdiği hususi muhabiri Lüsyen Mangrini’nin gazetesine gönderdiği mektubdan alınmıştır. Muharrir bunda diyor ki:

“Siroz’da 800 Müslüman katledilmiş, buraya yakın bir köyde Bulgar Makedonya komitası reislerinden Danço kaptan, mevcud bir iki camii Müslüman kadın ve çocukları ile doldurduktan sonra Bombalarla imha etmiştir.

Cuma-i Bâlâ, Petriç ve Menlik kazalarının Müslüman olan bütün nüfusu katliam edilmiş, bunlar gibi çok kaza, nahiye ve köylerde hiç bir Müslüman bırakılmamıştır. Geçtiğim bütün yollar katledilmiş Müslüman cesedleri ile doludur.”

Evet” Balkanlarda Türk katliamı bütün şiddeti ve vahşeti ile devam ediyor, Bulgar, Yunan, Sırb çetecileri ve muntazam orduları, Salib uğruna hareket eden bu canavarlar, durmadan kitle halinde cinayetler işliyorlardı.

-37-⇑

Bir Avusturya’lı kadının şahid olduğu ve Viyanadaki bir gazeteye gönderdiği uzun mektubundan alınmış olan şu satırlar, kitle halindeki katliamın derecesini bütün açıklığı ile ortaya koyacaktır:

“Kavala’da iki gün içinde 115, Siroz’da 24 saat, içinde 1900 Müslüman kesilmiştir.”

Evet, bu rakamı bir kadın veriyor ve mektubunda Hıristiyan olduğundan dolayı utandığını bildiriyordu.

Yine bir yabancı müşahidin bildirdiğine göre Dedeağaç’da Balkanların en korkunç katliamı yapılmış, Binlerce Müslüman kadın, çocuk ihtiyar doldurulduklarıahır ve cami gibi yerlerde ateşe verilerek cayır cayır yakılmış ve imha edilmişlerdir.

Edirne’nin işgalinden sonra esir edilmiş Türk askerleri Karaağaç yakınlarında teşkil edilmiş esir kampında aç bırakılmış, askerler açlıktan ağaç kabuklarını kemirmek sureti ile karınlarını doyurmak yoluna gitmiş fakat bu zavallı askerlerin binlercesi açlıktan şehir halkının ve işgal kuvvetleri kumandanının ve askerlerin gözleri önünde ölümlerin en fecii ile ölmüşlerdir.

Edirne’nin işgali ile birlikte bu serhad şehrimizde, Osmanlı İmparatorluğunun bu şanlı başkentinde Bulgarların işledikleri cinayetler, ırza geçmeler, kitle halinde katliamlar ve şehir halkını civarı ile birlikte aç bırakmak suretile binlerin ölümüne sebeb olanların bu iğrenç hareketleri, her halde ne Salib’e ne de Medeni!.. Avrupa’ya şeref verecek bir tarih hakikati değildir.

Sırblılar ise bir başka facianın, Bulgarlardan hiç de aşağı kalmayan kitle cinayetlerinin zirvesine çıkmışlardır. Sırb ordu ve çetecilerinin harb ile birlikte işgalleri altına aldıkları Arnavutlukta Türk ve Arnavut olarak katlettikleri insanların yekûnu Kosova vilâyeti

-38-⇑

de dahil olmak üzere 150.000 civarındadır. Bu kitle katliamından ne çocuklar, ne kadınlar, ne de ihtiyarlar yakalarını kurtaramamışlardır.

Yunanlıların işledikleri cinayetler, ırza geçmeler, tüyler ürpertecek kadar vahşi bir sadizm içinde icra edilmiştir. Yunanlılar Selânik, Tesalya, Epir ve adalarda tarihin kaydettiği bu vahşetlerine devam ederlerken, Osmanlı İmparatorluğunun bir çok yerine dağılmış ve icra-i ticaret eden, memleketin iliğini emen Yunan asıllı Rumlar günlük hayatlarını yaşıyorlar, ticaretlerini icra ediyorlardı.

Kırklareli muharebelerine katılmış ve sonradan Romanya'ya iltica etmiş olan Pete Pançef adında bir Bulgar askerinin anlattıkları ise, Romanya'nın en büyük gazetelerinden birisi olan Universul'un birinci sahifesinde neşredilmiştir. Pete Pançef, Katliam hakkında diyordu ki:

"Sırb ve Bulgar askerleri esir edilmiş Türk askerlerine çok zalimane bir muamele tatbik etmektedirler. Mensub olduğum kıtaya, Sofya'ya götürülmek üzere teslim edilmiş olan 1500 Türk esiri kumandanımız tarafından verilen bir emirle tamamen öldürülmüş ve böylece vazife yerine getirilmişti."

Yine aynı gazetede neşredilen şu hâdise ise, tarih huzurunda en kuvvetli bir delil olmak bakımından, aynı zamanda Türklerce bilinmesi ve ona göre hareket edilmesi noktasından dikkatle okunmağa değer bir mahiyet taşımaktadır.

Cephede bulunan Bulgar Kralı Ferdinand'a rapor vermekte olan bir Bulgar subayı ile Kral arasında geçen konuşma kelimesi kelimesine aynen şöyledir:

Ele geçirdiğimiz üç bin Türk esirini derhal katlettik majeste.

-39-⇧

Ferdinand kılı bile kıpırdamadan:

-Çok şükür ki, o esnada yanınızda bir Avrupa gazetesi muhabiri bulunmamış, demiştir.

Dört Balkan Hıristiyan Milletin ordularının bu harbte işledikleri cinayetlerin yekûnu takriben yarım milyon civarındadır.

Evet, Salib uğruna katledilen bu yarım milyon Türk'ün ne intikamı alınmış, ne de bu yolda her hangi bir telkin veya tavsiye yapılmış değildir.

İktidarı ellerinde bulunduran Osmanlı hükûmetleri, Balkan komitacılarının, dolayısı ile Salibin eski dostları İttihadçıların daimi tazyik

ve tehdidleri altında bulundukları için esasen her hangi bir tedbir alacak durumda da değildi.

Bir vakitler, Hürriyet ordusu adı altında İstanbul’a yürüyen ve Sultan Abdülhamid’i tahtından indiren İttihadçılar acaba bu Balkan katliamı hakkında Türk milletine hesab vermek lüzumunu duymuşlar mıdır? Bu güne kadar elimize geçmiş olan vesikalar, bize bu hususta her hangi bir ışık vermemektedir.

O İttihadçılar ki, Hareket ordusu ile ve aynı sıfat altında, İstanbul’a bu zulümleri icra eden Bulgar, Sırb, Yunan komitacıları ile birlikte girmişler, devletin haysiyet ve şerefini bu alçak Balkan komitacılarının Türk kanı ile renk değiştirmiş çarıkları altında payimal etmişlerdir.

O İttihadçılar ki, Balkanlardan terhis ettirdikleri harb kabiliyeti yüksek 120 taburun yokluğundan bilistifade Osmanlı İmparatorluğuna harb ilân etmelerinde Balkanlı devletlere en büyük kozu vermekle vatana ister bilerek, ister bilmeyerek ihanetlerin en büyüğünü yapmışlardır.

-40-⇧

O İttihadçılar ki, katle cesaret edemedikleri Sultan Abdülhamid’i hal’ ve Selanik’te Âlâtini köşküne gönderdikten sonra ve Balkan harbinden kısa bir müddet evvel bu büyük Hakan’ı katle teşebbüs etmişlerdir.

Evet katle teşebbüs etmişlerdir. Ve maalesef bu katle teşebbüsü de, Balkan harbinde canavarlıkları ve işlediği cinayetlerin korkunçluğu ile şöhret yapmış, Makedonya komitasının azılı kaptanlarından Sandansky’ye icra ettirmek istemişler fakat muvaffak olamamışlardı.

Yukarıda naklettiğimiz Balkan fecayiî öyle birden bire Türk milletinin başına gelmiş bir felâket değildir. Bu facianın sebebleri daha gerilerdedir ve taa Gülhane hattı hümayununa, Büyük Reşid paşaya kadar dayanmaktadır.

BÜYÜK REŞİT PAŞA MUAMMASI

Türk milletinin karanlık istikbali üzerinde Mustafa Reşid paşanın rolü pek meş’umdur. Bu zat, garb kıyafeti giymek, kavuğu atmak, alafranga giyinmekle meselenin hallinin mümkün olabileceği ve Osmanlı İmparatorluğunun ancak, satıhta kaldığı şimdi daha vazıh olarak görülen bu gibi tedbirlerle yükselebileceği ve Avrupa devletlerine ve Avrupalı salibiyyuna daha şirin görünebileceğini vehmetmiş, bütün imparatorluğa irade-i seniyyeler isdar ettirmek sureti ile Türk içtimai yapısına taban tabana zıd tedbirlerin tatbikini sağlamıştır.

Devletin içinde bulunduğu muhataralı devre, Avrupa’da teknik'in ilerlemesi, bir takım hamlelerin Osmanlı İmparatorluğunda da yapılması lüzumuna ina-

-41-⇧

nılmış olmak, İngiltere’den idhal malı bir sadrıâzam olarak dönmüş bulunan Mustafa Reşid paşanın İngiltere’de Osmanlı İmparatorluğunu temsil eden bir sefir olarak vazife gördüğü sıralarda bir takım faaliyetlerde bulunmuş olması akla en yakın gelen ihtimallerdendir. Zira, bu zat, Londra’da vazife görürken tahlif merasimi yapılarak mason olmuş, ondan sonra da ikbal yıldızı süratle parlamıştı[2]. Önce İngiltere’deki sefirlik vazifesi uhdesinde olmak kaydı şartı ile Osmanlı hariciye nazırlığına nâsbedilmiş ve bu vazifeyi Londra’da ikamet ederek ifa etmişti. Bu hâdise hiç bir memleketin tarihinde görülmemiştir. Bir devletin hariciye nazırı bir başka devletin hükümet merkezinde hem sefir bulunacak, hem de hariciye nazırı olarak devletinin siyasetini o yabancı şehirden tedvir edecek. Ve ondan sonra bu zat, satıhtaki taklid bir takım safsatalarla devletin içtimaî bünyesini allak bullak edecek ve devletin sür’atle çökmesinde, en büyük hisselerden birisine sahib olacak ve bütün bunları yapan bu insan devletin tarihinde mutena bir sahife işgal edecek.

Muhteşem Türk tarihi içinde Gülhane hattı hümayunu olarak bahsi geçen ve devleti Avrupaivari bir devlet bünyesi içine sokan, daha doğru tabiri ile devletin müesses ve asırlardan beri devam edegelen örf, adet ve kültürünü tamamen ters istikamete çeviren bu hattı hümayundur ki, Osmanlı İmparatorluğunun çöküşünde en büyük rolü oynamıştır.

İçtimaiyat (Sosyoloji) ilminin koyduğu esaslara göre Milletler Dil, Din, Toprak, Aile, Örf ve adet üzerine müesses bir içtimaî heyettir. Ve her

milletin kendi

-42-⇧

yapısına has müesseseleri vardır. Bu müesseseler tarihin derinliklerinden gelmekte ve ferdlere irsen intikal etmektedir. Bu müesseseler zorlanamazlar. Zorlandıkları takdirde de netice Osmanlı İmparatorluğunda olduğu ve halen günümüzde devam ettiği gibi içtimaî heye'ti şirazesinden çıkarmak istidadını gösteren bir takım sapıklıkların meydana gelmesine yol açar.

Mustafa Reşid paşadan sonra memleketin başına geçen Sadrazamlara kadar devlet kademelerinde bulunmuş olan devletlûların hatası işte buradadır. Bu devletlûların hemen hepsi, Garplılaşmanın adeta perestişkârı olmuşlar, Türk heyeti içtimaîyesinin nasıl tahrib edildiğini, Salibin emrinde nasıl birer emir eri durumuna girdiklerini anlayamamışlar veya bilhassa böyle hareket etmişlerdir.

Bunun en güzel misâlini bize Avusturya - Macaristan İmparatorluğu hariciye nazırı Prens Meternik vermektedir. Koyu bir Hıristiyan, fakat Türk milletinin çok vefalı ve hakikî bir dostu olduğunu tarihe tescil ettirmiş olan Prens Meternik Osmanlı sultanı İkinci Mahmud'u ikaz etmekte ve Gülhane hattı hümayunu ile memlekete getirilen yenilik adı altındaki bir takım tedbirlerin ve kanunların, Avrupaya has ve Kilisenin mutlak tesiri ile meydana gelen kanun ve tedbirler olduğunu, halbuki Osmanlı heyeti içtimaîyesinin Müslüman olduğunu, bu heyeti içtimaîyenin kiliseden mülhem kanunlarla idaresinin, yakın bir istikbalde memleketin başına büyük gaileler açabilecek bir istidatda bulunduğunu bildiriyordu. Prens Meternik ayrıca ilâve ediyordu, "Eğer bu kanunları mutlaka tatbik etmek icab ediyorsa, bunlar üzerinde Müslüman içtimaî heyetinin görüşlerine ve yaşayışına göre tadilât ve islâhat yapılması, Osmanlı İmparatorluğunun selâmeti bakımından elzemdir."

-43-⇧

Sultan ikinci Mahmud'un, bu mektub özerine nasıl bir hareket hattı takib ettiği henüz tam manâsı ile anlaşılmış değildir. Fakat muhakkak olan şudur ki, Londra, dolayısı ile Mustafa Reşid paşa, padişahın her hangi bir hareket yapmasına mani olmuştur. Zira Padişah 1828/29 Türk - Rus harbi tehlikesi ile karşı karşıya iken Londra'dan geldiği aşikâr olan Sadrıâzamın telkinlerine hayır diyebilecek durumda değildi. Nitekim, Osmanlı İmparatorluğunda Gülhane Hattı Hümayununun kabulü, devlete Rus

beliyyesini bertaraf etmek için bir fırsat vermiştir. Bu fırsat, İngiliz, ve Fransız ittifakıdır ki sonu Kırım harbi ile neticelenmiş ve müttefik Türk - İngiliz - Fransız orduları Rusya'yı dize getirmişlerdi.

Mustafa Reşit Paşa, bir milletin heyeti içtimaiyesini dinamitlerken, buna mükâfaten İngiliz, Fransız dostluk ve ittifakını Osmanlı Padişahına sus payı olarak veriyordu.

Garbın, salibin iblisçe tasarlanmış bu siyasî taktiğinin bir de içtimai ve sıhhî tahrib noktası vardır ki, üzerinde durmadan geçemiyeceğiz. Kırım harbi sırasında gelen müttefik ordulardan Fransız ordusu, bu memlekete hâlâ ıstırabını çektiği, Türk ırkının beka hakkını adeta yok etmek istidadını göstermiş, olan Frengi ve Şangırı hastalığını da birlikte getirmişti. Tedavisi o vakit için gayri mümkün olan bu menhus hastalık tüvana delikanlıların, sıhhatli anaların yetiştiği Anadolu'da Türk ırkını adeta körletmiştir ve bu hastalık Kastamonu ve havalisi birinci derecede olmak üzere, Osmanlı İmparatorluğunun bilhassa Anadolu kısmındaki hemen bütün vilâyetlerinde zamanla geniş tahribat yapmıştır.

Üçüncü Selim'in Kabakçı Mustafa ve avanesi tarafından şehid ettirilmesinden sonra Osmanlı Tahtına çı-

kan dördüncü Sultan Mustafa da, Rusçukdan İstanbul üzerine yürüyen Alemdar Mustafa paşa kumandasındaki ordu tarafından tahtından indirilmiş ve katledilmiştir. Böylece yerine Sultan Mahmud Han calisi taht olmuştu.

1808 yılında taht'a çıkarı Sultan Mahmud, zeki olduğu kadar da gayyur bir padişah idi. Avrupa'nın, Fransız ihtilâli kebirinin tesirinde kalarak bir takım büyük hamlelere muhtaç olduğunu görmüş, ağabeyi üçüncü Sultan Selim Han gibi, o da gözünü batıya çevirmiş, devleti muhataralı bir devreye girmekten korumak maksadı ile bir takım ileri hamleler yapmağa, batının teknik ve ilmini almağa karar vermişti. Bu maksad ile Alemdar Mustafa paşayı sadrıâzam nasbetmişti. Ancak sadrıâzam Alemdar Mustafa paşa'nın maiyetindeki insanların azameti, tekebbürü, israfları ve halkı hor gören tutumları, halk arasında bilhassa Rusya'nın teşvik ve tahriki ile memnuniyetsizlik yaratmış ve her geçen gün bu haleti ruhiye artmakta devam etmişti. Nihayet İstanbul'da bu durum üzerine yeni bir ayaklanma başgöstermiş, Alemdar Mustafa Paşa, aynı ismi taşıyan semtteki konağının

mahzenine depo ettiği barutu ateşleyerek hem kendi canına kıymış, hem de isyan sergerdelerinin ölümlerine sebep olmuştu.

Alemdar Mustafa Paşanın ölümü ile isyanın bastırılmış olmasına rağmen Ruslar Osmanlı İmparatorluğunu rahat bırakmamışlardı.

1812 yılında Rusya ile Bükreş anlaşmasını akdetmiş olmaklığımıza rağmen, Rusya, Balkanlarda yeniden isyanlar çıkartmak için var kuvvetini sarf ediyor ve durmadan çalışıyordu. Rusya'nın bu müdahale ve tahriklerinin hedefi açıktı. Osmanlı İmparatorluğunun başında bulunan Sultan İkinci Mahmud Han'ın giriştiği müs-

-45-⇧

bet hamleleri yok etmek, bu devletin başlıca gayesi idi.

Artık Rusya, isyan hareketlerini açıktan açığa teşvik ediyor ve bu tahriklerini adeta saray'ın gözü önünde ve Yeniçeri ocağında devam ettiriyordu.

Yeniçeri ocağı hakikaten İmparatorluğun huzurunu bozmuş, koskoca devlet adeta bir isyanlar ve kıyamlar memleketi haline gelmişti. Yeniçerilerin bu seferki isyan hareketlerinde, Sultan Üçüncü Selim Han tarafından kurdurulmuş bulunan Nizam-ı Cedid tek sebep olarak ileriye sürülüyordu. Nizam-ı Cedid'in lâğvedilmiş olmasına rağmen Yeniçeri ortaları ısrar ediyorlar, bu teşkilâtın neden dolayı kurdurulduğunu ileri sürerek ayaklanmalarına, bahane ediyorlar.

Yeniçeri ocağının bu tutumu tarihimiz için cidden elem verici bir hâdise olmakta devam edecek ve İmparatorluk sarsıntılar geçirecekti. Yeniçeri ortaları ve ağalar hareketlerini öylesine bir şiddetle devam ettirmişlerdi ki, nihayet Sultan İkinci Mahmud Han, cesur fakat realitenin dışında, İmparatorluğun asli unsurunu teşkil eden içtimaî bünyesinin tamamen aksine bir karar vermiş, Serasker Ağa Hüseyin Paşa ile anlaşarak ocağı, Karacehennem oğlu İbrahim Ağa'nın topları ile yerle bir etmiş ve bu safhayı Ocak ile birlikte tarihe gömmüştü.

Bu hareketin doğru olup olmadığı artık münakaşa edilebilir bir hadise mahiyetindedir. Mazisi aklın alamıyacağı kadar muhteşem zaferlerle süslenmiş olan bu ocağın lâğvına gitmek şart mı idi? Yoksa bu ocak islâh edilebilir mi idi?

Gerçi zamanın ağır şartları karşısında ve durmadan devam eden dış tahrikler muvacehesinde ocağın ortadan kaldırılmasının şart olduğu ileriye sürülebilir-

-46-⇧

se de biz, ocak islâh edildiği takdirde bunun kabil olacağına inanmaktayız. Bizi buna iten, sebeblerin başında ise, bir milletin en çok güvendiği ve memleketin hudutlarını koruyan bir ordunun mazi ile irtibatının kesilmesinin ortaya çıkaracağı bir takım ağır ve ciddi sebeplerdir. Ordular da tıpkı milletler gibi maziden istikbale akmaktadır ve orduların mazi ile alâkasının kesilmesi, bilhassa ordularda aranan kahramanlık, asalet ve kendisine güvenme hissinin yok olmasına sebep olmaktadır.

Nitekim Yeniçeriliğin lâğvından sonra Rusya ile yaptığımız bir kaç savaşta yeni kurulmuş olan ordu ile ciddî muvaffakiyetler elde etmediğimiz de tarîhen sabittir. Zira yeni kurulan bir ordu sıfatı ile henüz toparlanmağa, gelişmeğe imkân bulamamış olan kumandan ve askerler manevi bir çöküntünün içine girmişler ve Ruslarla yapılan harblerin hepsini kaybetmişlerdir.

Nitekim Rusya, yeniçeriliğin lâğvından sonra Asakiri Mansurei Muhammediye adı altında kurulmuş bulunan ve sonra da adı Sekban olarak değiştirilen bu orduyu da rahat bırakmamış ve yeni ordunun kurulması 1830 seferine yol açmıştır. Mağlûp Osmanlı İmparatorluğu bizzarur aynı yıl Edirne anlaşmasını akdetmek mecburiyetinde bırakılmıştı.

Bu anlaşmayı takibeden yıllar Osmanlı İmparatorluğu için cidden fecî bir devrenin açılmasına sebeb olmuş, isyan eden Mısır Valisi Mehmed Ali paşanın oğlu İbrahim paşa bütün Suriye'yi işgal ederek Kütahya'ya kadar ilerlemişti. 1831 yılında meydana gelen bu hâdiseden iki yıl sonra Sultan İkinci Mahmud fevkalâde bedbinliğe düşmüş ve Ruslar'ın kendisine teklif ettikleri ittifak anlaşmasını kabul ve 1833 yılında aktedilen Hünkâr iskelesi muahedesi ile İstanbul ve Boğazlara

-47-⇧

Rus askerlerinin gelmesine müvafakat etmiştir. İstanbul'a gelen Rusaskerleri ile donanması Beykoz'u üs olarak kullanmıştır. İşte Türkiye'ninasıl felâketli devresi de bu tarihten sonra başlamıştır. Hünkâr iskelesi muahedesi ile birdenbire İstanbul'a yerleşiveren Ruslar, beynelmilel politikayı Türkiye'nin aleyhinde kullanmak için İngiltere ve

Fransa’ya en büyük kozu vermiştir. Bilhassa İngiltere, Akdeniz’e inecek bir Rusya’nın mevcudiyetine asla tahammül edemezdi. Zira İngiltere bir ticaret imparatorluğu kurmuş ve bunu bütün dünyaya kabul ettirmişti. İngiltere’nin büyük menfaatları Akdeniz’de idi. Buraya Rusya’nın inmesine asla müsaade edemezdi. Nitekim Rusya’nın bu şekilde İstanbul’a yerleşmeğe kararlı olması, İngiliz diplomasisini harekete geçirdi ve tehlikeye giren Hindistan yolunu Ruslar’dan temizlemeğe karar verdi. İngiltere’nin bu kararı diplomasi dahil her sahada tatbik ve Osmanlı İmparatorluğunun aleyhine olarak kullanıldı.

Mustafa Reşid Paşa işte bu siyasetin meydana getirdiği bir devletlüdür ve tarihe de böyle geçecektir.

Açıkça söylemek icab ederse, Mustafa Reşid Paşa’nın takibettiği siyaset muvacehesinde kendisi için söylenebilecek söz, konacak teşhis, bu devletlünün İngiliz gizli diplomasisinin yetiştirdiği bir devlet adamı hüviyetinde olduğudur.

Hâdiselerin seyrinden fevkalâde müteessir olan Sultan İkinci Mahmut bu teessürden kendisini kurtaramamış ve vefat etmiştir. Yerine calisi taht olan 18 yaşındaki büyük oğlu Abdülmecid Han aynı 1839 yılında Osmanlı imparatorluğunun başına geçmiştir.

Henüz çok genç olmasına rağmen devletin içerisinde bulunduğu muhataralı durumu çok iyi takdir eden

-48-⇧

padişah, en isabetli şekilde hareket ederek devrinin kudretli devlet adamı olan Hüsrev Paşa’yı Sadrıâzam tâyin etmiştir.

Ne acıdır ki Sultan Abdülmecid daha tahtını ısıtamadan bir ihanetle karşılaşmış, firari lâkabı ile tarihe geçen Fevzi Ahmet Paşa, kumandası altındaki Osmanlı donanmasını İskenderiye’de Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa’ya teslim etmiştir.

Donanmanın teslimi de gösteriyor ki, Osmanlı devleti sadece Salibiyyun tarafından düşmanca hareketlere muhatab olmuyor, fakat bizzat kendi kumandanlarının da ihanetine uğruyordu. Nitekim Türk donanmasının teslimi işi, imparatorluk emrindeki bir paşa ile isyan eden bir asî vali arasında bazı gizli münasebetlerin mevcudiyetini de ortaya koymaktadır. Osmanlı İmparatorluğunun, bir valisine mağlûbiyetinin sebeblerini bir az da

bu cepheden mütalâa etmek her halde yanlış olmaz. Nitekim Firari Ahmet Paşa, sonradan anlaşıldığına göre, kendisi ile Mehmed Ali Paşa arasındaki gizli münasebetlere vakıf olan yeni sadrıâzam Hüsrev Paşa'nın bu ihanetinin cezasını vereceğinden ürktüğü için donanmayı teslim etmeği düşünmüş, böylece devlete ihanet ederek canını kurtarmıştı.

MUSTAFA REŞİT PAŞA

Asrın başında, yani Sultan Üçüncü Selim’in ciddî bir takım islâhat tedbirleri aldığı 1800 yılında İstanbul’da bir çocuk doğuyor ve adını Mustafa Reşid olarak tescil ediyorlardı.

Tahsil çağına gelen Mustafa Reşit, medreseye kaydedilmişti. Kendisinin bütün tahsili buradadır. Medre-

seden mezun olduktan sonra bir müddet boş kalan genç Mustafa Reşid, 21 yaşında iken Sadrıâzam olan eniştesi Said Ali Paşanın delâleti ile ve mühürdarlıkla ilk resmî vazifesine başlamıştır.

Devrin sadrıâzamının kayınbiraderi, bilâhare paşa olan Köse Raif efendinin delâleti ile Babıâli kalemine alınmış ve orada vazifeye başlamıştır. 1829 yılına kadar Babıâli kaleminde istihdam edilen Mustafa Reşid, o yıl Sadrıâzam Selim Paşaya tekrar mühürdar nasbedilmiş ve 1829 yılı içinde başkitabete kaydırılmıştır. Aynı yılın sonlarına doğru Ruslarla aktedilen Edirne muahedesine işte bu başkâtib sıfatı ile ve resmen heyet âzası olarak iştirak etmiştir.

Tekrar İstanbul’a avdet eden Mustafa Reşid bir yıl sonra 1830’da Girid meselesi hususunda müzakerelerde bulunmak maksadı ile Mısır’a gitmekte olan Pertev Efendi (sonradan Paşa) ve refakat etmiş ve bu vesile ile eski Reisülküttab (Hariciye Nazırı) Pertev Efendinin teveccüh ve itimadını kazanmıştır.

İstanbul’a avdette Pertev efendi Mustafa Reşid bey üzerindeki himayesini eksiltmemiş ve bu himaye Mustafa Reşid beyin yükselmesinde başlıca amil olmuştur.

Henüz 30 yaşında bulunduğu 1834 yılında ise, padişaha kendisinin ehliyeti hakkında verilen malûmattan sonra Sultan İkinci Mahmut kendisini Paris Orta elçiliğine tâyin etmişti. Ancak Mustafa Reşid bey lisan bilmediği için de yanına tercüman olarak mösyö Kod adında birisi terfik edilmiştir. İki yıl Paris orta elçiliğinde kalan Mustafa Reşid bey, buradan 1836 yılında Londra sefirliğine naklen tâyin edilmiştir.

İşte Mustafa Reşid Paşa'nın hakikî şahsiyeti bu şehirde yani Londra’da meydana çıkmıştır. Kendisine fev-

kalâde itibar gösteren İngiliz diplomatları ve İngiliz sarayının, bu teveccühüdür ki, Mustafa Reşid bey'e paşalık tevcihine imkân hazırlamıştır.

Bu paşalık ile birlikte dünya tarihinde ender rastlanacak bir kararla Londra'da ikamet etmesine, sıfatı sefir olmasına rağmen Osmanlı imparatorluğunun hariciye nazırlığı da uhdesine verilmiştir.

Mustafa Reşid Paşa'nın Londra memuriyeti ile hariciye nazırlığı mevzuunda Ahmed Bedevi Kuran "İnkilâp Tarihimiz ve İttihad ve Terakki" adlı eserinin 11. sahifesinde şöyle demektedir:

"1836 yılında Londra sefirliğine tahvili memuriyet eden bu genç diplomata 1837 tarihinde paşalık unvanı ile beraber Hariciye Nazırı sıfatı da verilmiştir. Sultan Mahmud devrinde bir ara İstanbul'a dönen Mustafa Reşid Paşa, bilfiil Hariciye Nezareti işleri ile meşgul olmuş ve görülen lüzum üzerine Hariciye Nazırlığı ünvanı uhdesinde kalmak üzere 1838'de tekrar Londra sefaretine gitmiştir."

Evet Mustafa Reşid Paşa Londra sefiri olmasına rağmen bu sıfatı yetmiyormuş gibi bir de Hariciye Nazırlığı sıfatı ile Londra'ya yerleşmişti. Böyle bir hâdise cihan tarihlerinde hemen hemen rastlanmıyan bir şeydir.

Artık biliyoruz ki, Mustafa Reşid Paşa daha Paris sefaretine orta elçi olarak tayin edildiği zaman, vazifesi başına giderken Viyana'ya uğramış ve orada devrin en büyük siyasî otoritesi prens Metternik ile görüşmüş ve gayet samimi münasebetler kurmuştu.

Mustafa Reşid Paşanın Prens Metternik ile kurduğu bu münasebet onun siyasî hayatında denilebilir ki ilk ciddi tesiri husule getirmiştir. Zira siyasetin tam

-51-⇧

mânâsı ile bir acemisi olarak, Prens Metternik gibi politikanın kurt bir siması ile münasebetler kurmuş olan Reşid Paşanın, bu zatın tesiri dışında kalması asla düşünülemez. Nitekim Viyana'dan sonra ilk dış vazifesi olan Paris orta elçiliğinde iken Fransa'da kurduğu bir ikinci münasebet ve dostluk da calibi dikkattir.

Fransa'nın mümtaz simalarından ve siyasilerinden birisi olan Thiers ile Mustafa Reşid Paşanın kurduğu bu ikinci münasebet, onda Prens Metternik ile yaptığı siyasî konuşmaları ve bu zatın kendisine telkin ettiği Osmanlı

İmparatorluğunun hamleler yapmak hususundaki ikazlarını bir başka istikamete çevirmesinde birinci plânda rol oynamıştır.

TÜRK - İNGİLİZ - FRANSIZ İTTİFAKI

İngiliz siyasetinin ana hattını teşkil eden dünya denizleri hakimiyeti ile Hindistan yolu güzergâhına hâkim olmak, buralarda rakib devlet tanımamak prensibi, Rusya'nın daima tazyik ve tehdidi altında bulunan Osmanlı İmparatorluğunu, istediği istikamete sevkedebileceğine dair, İngiliz diplomasisinde tam bir kanaatın yerleşmesine yol açmıştı. Bu noktaî nazardan hareketle İngiliz diplomatları Mustafa Reşid Paşaya, Osmanlı İmparatorluğunun Londra'da vazife gören hariciye nazırı olarak, Rusya'ya karşı bir İngiliz - Fransız - Türk ittifakını telkin etmişlerdi. Ancak bu ittifakın gerçekleşmesi için bazı şartların yerine getirilmesi tekliflerinin de, Mustafa Reşid Paşaya bildirildiğine muhakkak nazarı ile bakmamak için herhangi bir sebeb mevcut değildir.

-52-⇧

Zira, Mustafa Reşid Paşa Londra'da kendisine telkin edilen ilerilik fikirleri ve bir üçlü ittifak muahedesinin taslağı ile Londra'dan İstanbul'a gelirken Paris'e de uğramayı aslâ ihmal etmemiştir. Zira bu üçlü ittifakın bir baklası da Fransa idi.

Fransa'da Sefiri Kebir olan Fethi Paşa ile görüşen Mustafa Reşid Paşa cebindeki İngiliz - Fransız - Türk ittifakının ana hatlarını sefir ile görüşmüş ve bu plân üzerinde imale-i fikr etmişlerdi.

Bilinmektedir ki, on dokuzuncu asır Avrupa siyasi tarihi, Fransa'yı umumiyetle Avusturya - Macaristan imparatorluğu ile karşı karşıya getirmiş ve Fransa, Rusya'nın dostluğunu, bu imparatorluğun dostluğuna tercih etmiştir. Fransa bu şekilde hareket etmek sureti ile zaman zaman İngiliz siyasetine de karşı çıkmış ve Orta Doğuda iktisadî menfaatleri bakımından çarpıştığı bu devlete karşı da daima Rusya'yı koz olarak kullanmıştır. Fransa, Orta Doğuda takibettiği politika ile denilebilir ki, hiç bir vakit Osmanlı İmparatorluğunun dostu veya müttefiki olmamıştır. Bu sebebten dolayı da Avusturya - Macaristan imparatorluğunun Balkanlar üzerindeki emellerini, Rusya'nın emelleri ile karşılaştırmış, kendisi Rusya'yı İngiltere'ye karşı bir koz olarak kullanırken, dış siyaseti ile de Rusya'ya karşı dikilen Avusturya - Macaristan imparatorluğunun Balkanlar siyasetine mani olmağa çalışmıştır.

Böylece ayrı iki siyaset takib eden Fransa ile Avusturya - Macaristan İmparatorluklarının siyasetlerini, Mustafa Reşid Paşa daha derinden tedkik

etmek imkânı bulmuş ve bu müşahedeler onda Fransa lehinde ciddi tesirler yaratmıştır.

Mustafa Reşid Paşa, Fransa'da kaldığı müddet zar-

-53-⇧

fında Thiers'in dostluğunu ve fikirlerini daima terviç etmiş ve bu dostluğa sıkı sıkıya sarılmıştır.

Mustafa Reşid Paşanın Fransa'da vazife gördüğü iki yıllık devre içinde Fransız devlet ricali ve Thiers ile olan dostluğu İngiltere'nin gözünden kaçmamış ve kendisi 1836 yılında Londra'ya sefiri kebir olarak tayin edildiği vakit büyük bir dostluk, yakınlık ve hüsnü kabul görmüştür.

Bu dostluk ve yakınlık Lord Palmerston ile çok samimi bir münasebet kurulmasına yol açmış ve Mustafa Reşid Paşa, İngiliz Lordunun en yakınlarından birisi olmuştur. Nitekim Londra'da vazife gördüğü sıralarda gerek bizim tarihlerimizin, gerek İngiliz tarihlerinin ve gerekse Engelhardt'ın yazdığı Türkiye ve Tanzimat adlı eserinde izah edildiği gibi, Mustafa Reşid Paşa, İngiliz siyasilerinin ve bilhassa Lord Palmerston'un tahtı tesirinde kalmıştır.

İşte Mustafa Reşid Paşanın cebinde bulunan ve Paris sefiri Fethi paşa ile müzakeresini yaptığı ittifak muahedesi, sonradan Kırım harbinin gerçekleşmesinde rol oynayacak ve Rusya'yı mağlub edecek ittifaktı. İngiltere bu ittifak ile Rusya'yı mağlûb etmiş, fakat tamamen yere vurmamıştı. Zira bu devleti tamamen yere vurmak kendi politikası bakımından pek tehlikeli olur ve Fransa kendisine dünya hakimiyetinde ciddî bir rakib olabilirdi.

Mustafa Reşid Paşa, Londra'dan İstanbul'a avdet ederken uğradığı Paris'de Fethi Paşa ile müzakerelerde bulunur ve görüşmeler yaparken Padişah İkinci Sultan Mahmud'un vefat haberini almış, lâkin İstanbul'a gitmekten vazgeçmemiştir.

Mustafa Reşid Paşa bu seyahati sonunda İstanbul'a ayak bastığı anda belki de Osmanlı İmparatorluğunda Türk ırkından gelen ilk mason idi.

-54-⇧

Bu hususta, yazdığı "Mason Tarihi" adlı kitabında 33 dereceyi ihraz etmiş ve Türk mason locaları maşrıki azamlığı vazifesini de; kendi ifadesine göre, bir iki defa ifa etmiş bulunan Kemaleddin Apak geniş malûmat

vermekte, Mustafa Reşid Paşanın Londra sefirliği zamanında tahlif edildiğini ve mason locasına girdiğini bildirmektedir.

Kemaleddin Apak ayrıca Mustafa Reşid paşanın İstanbul'a geldikten sonra Çiçek pasajının 19 numaralı dairesinde veya odasında ilk mason locasını bizzat kurduğunu da ilâve etmektedir.

Osmanlı İmparatorluğunun yaptığı her ileri hamlede karşısına daima mason localarının dikildiğini ve İmparatorluğu bu locaya mensub insanların tasfiye ettiklerini gözönüne getirirsek, Mustafa Reşid Paganın Tanzimat hareketinin asıl sebebi kendiliğinden ortaya çıkar.

Avrupa diplomasisinin tasfiyeye karar verdiği Osmanlı İmparatorluğunu yıkmak isteyen mehafil kendisine ilk müttefik bulmuş oluyordu. Bu müttefikten biri: Tanzimatı Hayriye adı ile tarihlerimize geçen Avrupaî hareketi ilk meydana getiren ve 18 yaşındaki padişahı, cebindeki İngiliz - Fransız - Türk ittifakı ile iğfal ve irade-i seniyyeler isdar ettiren Mustafa Reşid Paşa idi.

Nitekim Mustafa Reşid Paşa İstanbul'a gelir gelmez yeni padişaha arzı ubudiyet etmiş, kendisine İngilizlerce hazırlanan ittifaktan bahsetmiş ve böylece hariciye nazırlığı makamında kalmıştır.

Çok kısa bir zaman sonra Osmanlı İmparatorluğunun başına binbir beliyye açacak olan Tanzimat Fermanı ile o güne kadar birer reaya muamelesi gören gayri Müslim unsurlara verilen haklar inkârı gayri kabil bir vakıa olarak, bu tarihten sonra bütün Avrupa

-55-⇧

devletlerinin Osmanlı İmparatorluğunun iç işlerine müdahale etmelerine ve muhtelif zamanlarda islâhat projeleri teklif ve bu projelerde israr etmelerine yol açmıştır.

Kaldı ki, Tanzimat Fermanı ile Osmanlı İmparatorluğuna getirilen yenilikler de sadece şekle inhisar etmekte idi.

Genç yaşta padişah olmasına rağmen, Sultan Abdülmecid han, önceleri Mustafa Reşid Paşa'nın bu islâhat ve frenkleşmek hareketlerine ve taleblerine karşı durmuş, fakat Sultan Mahmud Han tarafından Ruslarla aktedilen Hünkâr İskelesi muahedesinin meydana getirdiği beynelmilel huzursuzluk üzerine Londra'da toplanmasına karar verilen konferansta, Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa ile Devleti Aliyye arasındaki anlaşmazlık

Mehmed Ali Paşa lehine halledilmek istenince, Muştafa Reşid Paşa padişaha fevkalâde mühim kaydı ile fikirlerini şöyle hülâsa etmişti:

"Londra'da toplanan konferansta Mehmet Ali Paşa lehine gelişen havayı dağıtmak ve bunu Devleti Aliyye lehine çevirmek, ancak, Rusya'nın himaye eder göründüğü Ortodokslarla, Fransızların himayesinde olan Katolikleri tatmin etmek, bunlara reaya muamelesi yapmamak ve kendilerine Müslim Osmanlı vatandaşları gibi müsavi haklar tanımak sureti ile hem Fransa'nın, hem Rusya'nın gönlünü almakla mümkündür."

Devletin içinde bulunduğu muhataralı durumu görmekten mütevellid bir bedbinlik içerisinde bulunan padişah da Mustafa Reşid Paşa'dan gelen bu teklifi kabule mecbur olmuştu. Aslında bu teklif, İskoç Mason locasından gelmekte idi ve hedef Osmanlı İmparatorluğunun en kısa zamanda tasfiyesi idi. Nitekim sonradan gelişen hadiseler, Osmanlı İmparatorluğunun başına

örülen çoraplar, bu tarihten sonra iş başına gelen bütün devletlûların hemen hepsinin mason olmaları bu hususu teyid etmektedir.

Sultan Abdülmecid Han, Gülhane Hattı Hümayunu ile Tanzimatı Hariyeyi ilân eder etmez, Avrupa siyasileri arasında bir huzursuzluk sebebi olarak kabul edilmiş olan Hünkâr İskelesi muahedesinin huzursuzluk veren maddeleri sanki bir anda değişmiş ve bu fermandan evvel aleyhimize gelişme kaydeden Londra konferansı bir anda lehimize dönmüş ve Mehmed Ali Paşa pek cüz'i bir takım menfaatler elde edebildiği konferanstan Devleti Aliyeye bağlı bir vali olarak ayrılmıştır.

Evet maalesef bu böyle olmuştu ve Devletlû Mustafa Reşid Paşa hariciye nazırı ve aynı zamanda sefiri kebir bulunduğu Londra'da vazifede iken kendisini tahlif ederek Mason yapan dostlarının tavsiye ve temennilerini (!) yerine getirmişti.

Gülhane Hattı Hümayunu isdar edilmiş ve bu hattı hümayun ile devlet iki şey kazanmıştı. Birincisi Adliye Teşkilâtının kurulması, ikincisi ise yukarıda da bahsettiğimiz gibi Mısır meselesi Devleti Aliyye lehine halledilmişti.

Meşhur Londra protokolunda evvelce Mısırlılar lehine hazırlanmış olan karar değiştirilmiş ve aşağıdaki yeni karar sureti kabul edilmiştir. Bu karar suretine göre:

“Hutbe kıraati (okunması) ve sikke darbı (Para basmak) Saltanatı Seniyye namına olmak, Babıâli’den müsaade istihsal edilmedikçe hiç bir bahri inşaat (donanma inşaatı) yapmamak, Mısır eyaletinde bulundurulacak asakir (asker) kuvvetini Osmanlı hükümetinin dileğine tabi tutmak. Yukarıdaki şartlara riayet edil-

-57-⇧

mediği takdirde valinin derhal azli ve “ekber (büyük) evlâda intikal eder” maddesinin tanınmaması derpiş edilmiş, ayrıca Akkâ Kalesi ilk karar hilâfına Osmanlı İmparatorluğuna bırakılmış. Mısır valiliğinde Mehmed Ali Paşa ibka edilmiş ve Mısır meselesi de böylece kapatılmıştır.

Londra konferansının toplanması da, bu konferansın ilk kararında Mehmed Ali Paşayı haklı gösteren karar suretinin kabulü de, sonradan bu kararın değiştirilerek Osmanlı İmparatorluğunun lehine tadili de hep birer siyasî manevra idi. Bu siyasî dalaveranın hedefi ise istikbalde Avrupa devletlerinin Osmanlı İmparatorluğunun işlerine müdahale etmek ve böylece bu İmparatorluğun mirasından istifade ile birer yağlı parça koparmaktan ibaretti ve bu işte de en büyük rolü bizzat Türk hariciye nazırı oynuyordu.

Gariptir, Mustafa Reşid Paşa devrini ve şahsiyetini tedkik edenlerin hemen hepsi bu tenakuzu göstermiş olmalarına rağmen, hiç birisi bu değişikliğin sebebleri üzerinde durmamış ve Mustafa Reşid Paşanın İskoç Mason locasından aldığı artık su götürmez bir hakikat olan emirden bahsetmemiştir. Ve hemen hepsi bu devirden, yani Gülhane Hattı Hümayununun getirdiği yeniliklerden bahsederken herhangi müsbet bir hâdiseyi ortaya koymamış ve sadece şekilde, yani Garblılaşmak kelimesinin üzerinde ısrar etmişlerdir.

Meselâ bunlardan birisi ve şekli garplılığın belki de en hararetli taraftarlarından olan Ahmed Bedevi Kuran “İnkilâp Tarihimiz ve İttihad ve Terakki” adlı kitabının 14. sahifesinde; yapıldığı söylenen yeniliklerden bahsederken, askerî ricalin, sivil ve şer’iye erbabının ve vükelânın yemin merasimlerini de bir yenilik olarak zikretmiş ve yeminlerin suretlerini vermiştir.

-58-⇧

Basit bir yemini yenilik telâkki eden zihniyet ile Mustafa Reşid Paşa’nın Gülhane Hattı Hümayununu neşrettiren zihniyet arasında herhangi bir fark

olmasa gerektir.

Mustafa Reşid Paşa; Londra konferansının önce aleyhimizde sonra lehimizde verdiği bir kararla, Mısır meselesinin, Devleti Aliyye lehine hallini müteâkib hariciye nezaretinden istifa etmiştir.

MUSTAFA REŞİT PAŞA SADRAZAM

Büyük Reşid Paşa sadrıâzamlığa ilk defa 28 Eylül 1846 tarihinde getirildiği sıralar, Avrupa ufkunun karanlık bir takım siyasî hâdiselere ve harblere gebe olduğu zamana tesadüf etmektedir. Avusturya - Macaristan İmparatorluğunda için için bir takım hâdiseler cereyan ediyor, Macarlar istiklâllerini elde etmek için mücadele ediyorlardı. Avusturya-Macaristan İmparatorluğunda cereyan eden bu hâdiseler gerek Fransa'yı, gerek İngiltere'yi memnun ediyor ve el altında Macar istiklâl hareketinin önderlerini teşvik, teşçi hatta kendilerini her vasıta ile teçhiz ediyorlardı. Bu hususta Fransa'nın gösterdiği gayret bilhassa zikre değer bir mahiyette idi. Fransa, Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun parçalanması için elinden ne gelirse yapmaktan geri durmuyordu. İngiltere bu devletin zayıflamasını arzu etmesine rağmen, tamamen parçalanmasına karşı idi. Zira Avusturya - Macaristan İmparatorluğunun parçalanması, Orta Avrupa'da muvazeneyi İngiliz siyaseti aleyhine bozacak ve esasen mevcut olan Rus- Fransız dostluğunun daha da kuvvetlenmesine yol-

-59-⇧

açacak, İngiltere'nin Ticaret İmparatorluğunun ticaret yolları Rusya ve Fransa gibi iki kuvvetli rakib devletin tehdidi altına girecekti. İngiltere her zaman olduğu gibi açık, gizli diplomasisi ile bu tehlikeyi önlemek için ikili oynuyordu.

İngiltere'nin gizli siyasetinin dünyada mümessili olan insan Rodchild Fransa'da idi. Fransa ile birlikte hemen bütün Avrupa'yı finanse ediyordu. Bu zat istifade edilecek bir insandı ve İngiltere bu zatdan azami istifadeyi sağlıyordu. Rotchıld'ın Fransa'da giriştiği bir takım malî hareketler sonunda Fransa bir anda karışmıştı. Bu karışıklıklar kısa bir zamanda gelişmiş ve bir ihtilâl mahiyetini almıştı. 1848 yılında patlayan bu ihtilâl ile Fransa, bir müddet için Avrupa işlerinden elini eteğini çekmişti. İşte bu ihtilâlden bir yıl sonra 1849'da Macaristan'da gelişen istiklâl hareketi tam bir isyan mahiyetini iktisab etmiş ve Macar halkı ayaklanmıştı. Çok kanlı şekilde tedib edilen bu hareket üzerine isyanın elebaşları, Osmanlı İmparatorluğuna iltica etmişlerdi.

Osmanlı İmparatorluğuna iltica edenlerin başında, bizzat ihtilâlin lideri olan Lui Kosut ile Macar ihtilâlinin başlarından Harbiye Nazırı, hariciye

nazırı, dahiliye nazırı bir çok yüksek rütbeli kumandan ve sayısız subay ile aileleri vardı.

Tabiî bu iltica karşısında Avusturya - Macaristan ve hemen arkasından da, Rusya, mültecilerin kendilerine teslimini taleb ettiler. Her iki devletin vaki talepleri Osmanlı İmparatorluğunca reddedildikten sonra da her iki devlet, Devleti Aliyye ile siyasî münasebetlerini kestiler. Türkiye’nin mültecileri iade etmemesi keyfiyeti Londra ve Paris’de fevkalâde müsaid karşılandı ve teşçi edildi. Rusya’nın bütün tazyiklerine ve tehditlerine

-60-⇧

rağmen, Fransa ve bilhassa İngiltere’nin kat’i müzaheretini temin eden Mustafa Reşid Paşa kararında ısrar etti.

Osmanlı İmparatorluğunun bu hareketi Avrupa’nın ufkunu bir anda harb bulutları ile sardı. Avrupa’da bir harb adeta eli kulağında gibi idi ve bir emri vaki haline gelmişti. Fakat İngiltere ve Fransa’nın Rusya ve Avusturya - Macaristan İmparatorlukları nezdinde yaptıkları şiddetli siyasî demarşlar, harbi göze almış olan bu iki devleti kararlarından rücu etmeğe mecbur etmişti.

Mustafa Reşid Paşa bu sıralarda mazul olmuş ve bir kenara çekilmişti. Fakat memleketin başındaki gaileler bitmiyordu. Nitekim yukarıda bahsettiğimiz Londra protokolü ile Hünkâr İskelesi muahedesi sonunda Osmanlı İmparatorluğunda elde ettiği üstünlüğü kaybeden Rusya tek durmuyordu. Macar mültecileri meselesi havayı bulandırmak için fırsat olarak yakalanmış, fakat Fransa ve İngiltere’nin muhalefeti ile karşılaşınca daha fazla israr edememiş ve siyasî bir mağlûbiyete uğramıştır.

Bu iki hezimete rağmen Ruslar sulhu ihlâl etmek hususunda kararlı idiler. Çar Birinci Aleksandr’ın vefatından sonra yerine geçen Birinci Nikola da, Aleksandr’ın siyasetini takibediyordu. Her ne şekilde olursa olsun Osmanlı İmparatorluğu ile kozunu paylaşacak ve sıcak denizlere inmek ezeli siyasetlerini tahakkuk safhasına çıkaracaktı. Bu maksadla yaverlerinden olan Prens Mençikof’u İstanbul’a fevkalâde selâhiyetli sefiri olarak gönderdi, Büyük bir debdebe ve alâyişle İstanbul’a gelen Prens Mençikof, İstanbul’a varır varmaz ilk iş olarak mazul olan eski Sadrıâzam Mustafa Reşid Paşayı hariciye hazırlığına getirtmek için harekete geç-

-61-⇧

mek oldu ve bu teşebbüsünde muvaffak oldu. Mustafa Reşid Paşa tekrar Osmanlı İmparatorluğunun dış siyasetine hakim olmuştu.

Osmanlı İmparatorluğunun biamân hasmı Rusya'nın, Mustafa Reşid Paşayı hariciye nezaretine tayin ettirmek için Sultan Abdülmecid nezdinde yaptığı teşebbüsden beklediği menfaat acaba ne idi? Yoksa Mustafa Reşid Paşa hariciye nazırlığına geldiği takdirde Rus tekliflerini kabul edeceğine dair Rus sefiri Mençikof'a vaadde mi bulunmuştu? İster öyle, isterse başka türlü olsun ortada bir hakikat vardı ve amansız düşmanımız Rusya, Mustafa Reşid Paşanın hariciye nazırı olmasını istemiş biz de bu talebini kabul etmiştik. Rus sefirinin bu talebini bazı tarihçilerimiz, Avrupa devletlerinin kapitülâsyonlardan istifade etmelerine bağlamaktadırlar. Fakat buna inanmak için çok saf olmak lâzımdır. Zira kapitülâsyonlar hiç bir zaman şu adamı iş başına getirin, bu zatı indirin gibi bir tavsiyeyi yapmaya, hangi devlet olursa olsun ona bu vadide hak tanımağa ne müsaitti, ne de Osmanlı İmparatorluğunu idare edenler bu tavsiyelere uymağa mecburdu.

Ancak Rusya, Mustafa Reşid Paşayı hariciye nazırlığına tâyin ettirmekle, Londra konferansında kaybettiği imtiyazları tekrar elde edebileceğine inanmış olabilirdi.

Büyük Reşid Paşa kabine dışı kaldığı müddet içinde Osmanlı siyasetine bilvasıta tesir etmiş ve ilk hariciye nazırlığı zamanında Viyana - Paris - Londra'da kurdurduğu sefaretler vasıtası ile bu devletlerin en ileri hükümet adamları ile temaslarını devam ettirmiş, böylece devletin siyasetinde rol oynamıştır.

Mustafa Reşid Paşa perde arkasından oynadığı oyun ile Osmanlı siyâsetini tamamen Londra'ya istinad

-62-⇧

ettirmeğe muvaffak olmuştu. Yeniden, hariciye nazırlığına geldikten sonra masonluğa tahlif edildiği Londra'nın siyasetini devam ettireceği gayet tabiî idi. Ruslar işte bu hususu düşünememişler ve siyasi tesir altında kalmış olan Mustafa Reşid Paşayı hariciye nazırlığına getirtmişlerdi.

Mustafa Reşid Paşa hariciye nazırı olur olmaz Ruslar ağızlarındaki baklayı çıkarmışlar ve beynelmilel siyaset sahasında ihtilâl yaratacak hâdiselerden birisi olan emanatı mübareke meselesinde ortodokslar lehine imtiyaz istemişlerdi. Abdülhamid Han devrinde de ele alınacak olan ve tarihe Kudüs ve Kammame kilisesi hâdisesi olarak geçecek olan bu taleb,

Mustafa Reşid Paşa tarafından Londra ve Paris’e aktarılmış ve bu merkezlerin nokta-i nazarı taleb edilmişti. İngiltere de, Fransa da, Rus’ların bu talebini şiddetle reddetmişlerdi.

İngilizler, Rusya’nın Kudüs şehrine her ne suretle olursa olsun yerleşmesine veya buradaki mukaddes yerler üzerinde hak sahibi olmasına kendi dünya hakimiyetleri bakımından muhalif idiler. Fakat Fransa, bu muhâlefetini dinî nokta-i nazara istinat ettiriyordu. Fransa, çok eski zamanlardan beri Katolikliğin müdafii ve hamisi idi ve Orta Doğudaki bütün katolikleri adeta kendi tebaası sayıyordu. Rusya’nın Katolik kilisesini Kudüs’e hiç bir şekilde sokmak istemeyeceği tabiî idi.

Büyük Reşid Paşa, İngiliz ve Fransız kabinelerinin bu desteğini kazandıktan sonra, Rusya’nın, emanatı mübareke üzerinde Ortodokslara geniş imtiyazlar tanınması teklifini kat’î olarak reddetti.

Esasen emanatı mübareke meselesi yeni bir mesele de değildi ve bu husus için Viyana’da bir kongre toplanmıştı ve çalışmalarına devam ediyordu. Henüz bir karar da verilmemişti.

-63-⇧

Rusya, İngiltere ve Fransa'nın tam desteğini temin etmiş olan Osmanlı hükümetince tekliflerinin reddi karşısında, son çare olarak harbe karar verdi ve derhal harekete geçti.

Viyana’da Emanatı Mübareke meselesi müzakere edilirken Rusya’nın Osmanlı İmparatorluğuna tecavüzü, beynelmilel ahkâma tamamen aykırı bir hareketti ve Rusya’nın Osmanlı İmparatorluğu hakkındaki emellerini sarahatla ortaya koymuştu.

Rusya red keyfiyeti ile birlikte esasen mevcud olan askerî hazırlıklarını tamamladı ve 1853 yılında Buğdan’a (Romanya) taarruza geçerek ileri harekâta başladı. Ruslar aynı zamanda Sinop’da demirlemiş bulunan Osmanlı donanmasına da aniden taarruza geçerek her şeyden habersiz olan Osmanlı donanmasını tamamen yakmağa muvaffak oldu. 1853 yılı Haziran ayında yapılan bu baskın, hariciye nazırı olarak Mustafa Reşid Paşanın tedbirsizlik ve basiretsizliğinin tipik bir misalidir.

Zira, müşarünileyh daha Fransa Orta elçisi olarak tayin edildiği ilk günlerden itibaren Viyana, Paris ve Londra ile kurmuş bulunduğu münasebetlerini, daha sonra Londra’da ikamet ederek devletin haricî

siyasetini idare ederken çok ileri bir seviyeye çıkarmış ve bu merkezlerde kurmuş olduğu sefaretler vasıtası ile Avrupa siyasetini adım adım takib etmek imkânını bulmuştu. Mustafa Reşid Paşanın, gafil bir anda avlanan ve yakılan Türk donanması meselesinde zannımızca büyük mes'uliyet payı vardır. Çünkü, kendisi Avrupa siyaseti hakkında ve büyük Avrupa merkezlerinde cereyan eden hâdise ve haberleri en seri şekilde öğrenmek imkanlarına sahib bulunurken, Rusya'yı ihmâl etmesi ve Osmanlıya amansız düşman Rusya'da cereyan eden

-64-⇧

hâdiselere ehemmiyet vermemesi aklın almayacağı bir husustur.

Kaldı ki, Mustafa Reşid Paşanın devri ikbalinde bir takım mühim karanlık işler çevirdiği ve dünya bankeri Rodchılld (Roçild) ile de münasebetler kurduğu bir gerçektir. Rus donanmasının Sinop limanında demirli bulunan donanmamızı habersiz yakalaması ve yakması ile neticelenen hareketin arkasında hem Rodçhılld'in hem de Rus elçisinin suratlarını görmemek mümkün değildir.

Zira artık bilinmektedir ki, Mustafa Reşid Paşa gizli olarak Londra'ya Nâmık Paşayı göndermiş ve orada bir takım gizli pazarlıklar ve alış verişler yapmıştır.

Nizameddin Nazif Tepedelenlioğlu bu hususta "Ordu ve Politika" adlı eserinin 31. sahifesinde şöyle demektedir.

"1853'de Mustafa Reşid Paşa'nın gönderdiği gizli murahhas Namık Paşa'ya, Londra'da açılan Roçhılld bankası ve Rodchılld'lere sunulan ağır komisyonlarla açılan bütün kasalar artık pek sağırdı."

1871 Alman-Fransız harbi münasebeti ile yazılan bu satırlar, devrinde Mustafa Reşid Paşanın İngiltere'ye nasıl bir bağla bağlandığım açıkça ortaya koymaktadır.

Akla gelebilir ki, Rus Çarının yaveri Bahriye Nazırı Prens Mençikof'un İstanbul'a fevkalâde elçi olarak gelir gelmez Mustafa Reşid Paşayı hariciye nazırlığına tayin ettirmek için bütün gücü ile çalışması ve Rodchılld ile oynadığı oyuna, Rusya ile de devam ettiği zannını ihtimal dahiline sokmaktadır. Yani açıkçası Mustâfa Paşa zihinleri teşviş etmekte ve ikili oynayan bir Osmanlı hariciye nazırı durumuna girmektedir. Acaba hakikaten bu zat, hem İngiltere ve hem de Rusya ile

-65-⇧

perde arkasında bir takım bilinmeyen anlaşmalar mı yapmıştı?

Her ne şekilde olursa olsun Avrupa ahvaline, kurduğu şahsî dostluklar ve hariciye nazırlığı devrinde tesis ettiği sefaretler vasıtası ile vakıf olan bu paşanın, Rusya'yı ihmal etmesi ve Rusya'dan herhangi bir haber, alamaması tarihlerimizin büyük ve müdebbir veziriâzam payesine çıkarttığı Mustafa Reşid Paşanın şahsiyeti hakkında fikirleri bulandırmak için kâfi bir sebebdir.

Mustafa Reşid Paşa, Sultan İkinci Mahmud'un ölümü sırasında İstanbul'a gelirken cebinde getirdiği İngiliz - Fransız ittifak muahedesinin metni, Rusya'nın bu tecavüzü üzerine, Sardunya Devletini de (İtalya) içine alarak dörtlü bir ittifak şekline sokulmuştu. Rusya, İngiltere'nin, Rusya'yı Karadeniz'de hapsetmek ve sıcak denizlere inmekten meneden siyasetinin bir defa daha zebunu olmuş ve dörtlü ittifak sonunda Kırım harbinin açılması esbabı meydana gelmişti.

Artık müttefiklerle Rusya, Kırım harbi dediğimiz harbe, tutuşmuştu. Bu harbin iki safhası vardır; birinci safhası Buğdan'da (Romanya'da) tarihlerimize Silistre müdafaası adı ile geçen ve Rusların Silistre kalesini zabtedememeleri sonunda çekilmelerini intaç eden safhadır. İkinci safhası ise, Kırım harekâtıdır.

Bilindiği gibi bu harb, Osmanlı İmparatorluğu ve müttefikleri lehine neticelenmiş, Rusya mağlup olmuş, ve sulha talib olmuştu.

Kırım harbi henüz hitama ermemişti. İngiltere, Mustafa Reşid Paşa vasıtası ile Osmanlı İmparatorluğunda sağlam bir destek bulduğu için Avrupa siyasî ufkunda rahatça çalışabilirdi. İngiltere için gaye, Rusya'-

-66-⇧

nın, İngiliz ticaret imparatorluğunun yolu üzerine inmemesi idi. Bu hususu temin maksadı ile, Kırım harbi devam ederken Avrupa'da siyasî faaliyetini de buna muvazi olarak arttırdı. Bu cümleden olarak, Fransa'nın tasvibini de alarak Avusturya - Macaristan İmparatorluğu ile müzakerelere başladı ve bir anlaşmaya vardı. Bu anlaşmanın kuvveden fiile çıkması Avusturya - Macaristan İmparatorluğu için hayatî ehemmiyeti haizdi. Zira 1848 yılındanberi Sardunya Kıralı Viktor Emmanuel, Kont Kavur'un da büyük gayretleri ile İtalyan ittihadını gerçekleştirmek üzere idi. Bu ittihadın

gerçekleşmesi ise, Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun Avrupa ve Balkanlar siyasetine tamamen aykırı idi. Bu bakımdan mezkûr İmparatorluk, İtalyan ittihadının meydana gelmesinden evvel Kırım harbinin bitirilmesi için azami gayreti gösteriyordu. Bu sebeble İngiltere ve Fransa’dan gelen teklife peki demişti.

Kırım Harbinin sonlarına doğru ölen Rus Çarı Birinci Nikola’nın yerine İkinci Aleksandr geçmiş bulunuyordu. Avusturya - Macaristan İmparatorluğu derhal İngiliz ve Fransız tekliflerini nazarı dikkate alarak, yeni Rus Çarı nezdinde teşebbüse geçmiş ve sulh anlaşmasının bir an önce yapılmasını ısrarla tavsiye etmişti. İşte Avusturya - Macaristan İmparatorluğunun bu teşebbüsüdür ki, Rusya’yı, Viyana’da toplanacak sulh masasına oturtmuş ve anlaşmayı imzalamıştı.

İngiliz diplomasisi, Mustafa Reşid Paşaya verdiği sözü tutmuş, Rusya’yı daha fazla zayıflatmamış, fakat İngiltere - Fransa ve Avusturya - Macaristan İmparatorluğu arasında aktedilen bir anlaşma ile (Viyana Anlaşması) Rusya’yı, Osmanlı İmparatorluğuna tecavüzden men’etmişti. Bu anlaşmanın birinci paragrafında, Avrupa'nın menafiî gözönüne alınıyor ve bu taktirde

her üç devlet, aralarında bir karar vermedikçe, ayrı ayrı bir siyaset takib etmeyeceklerini taahhüd ediyorlar. Rusya hariç bırakılıyordu.

İkinci paragrafta, İngiltere - Fransa ve Osmanlı İmparatorluğu müştereken Rusya ile bir harbe girişirlerse, Avusturya - Macaristan İmparatorluğunun bu harbde bitaraf kalmasını temin eden sarahat mevcut idi.

Bu paragrafta beyan olunan teahhüd karşılığında, İngiltere ve Fransa, Rusya ile Avusturya - Macaristan İmparatorluğu arasında cereyan edecek herhangi bir harb takdirinde Viyana anlaşmasının kendiliğinden mer’iyete gireceğini ve her üç devletin de müttefikan harekâta başlayacaklarını tazammun etmekte idi.

Viyana konferansında kararlaştırılan ve aktedilen anlaşma gerçi mer’i idi, fakat asıl sulh anlaşması 25 Şubat 1856 tarihinde Paris’de imzalanmış ve bu konferansta Osmanlı imparatorluğunu Fuad Paşa temsil etmişti.

Ancak, Paris sulh konferansının akdinden kısa bir müddet evvel 18 Şubat 1856 tarihinde Gülhane Hattı Hümayunu ile ilân edilen “Tanzimatı Hayriye”yi daha da şümullendiren “İslâhat Fermanı” ilân edilmiş ve tanzimatı hayriyede derpiş edilen, Osmanlı tebaası gayri Türk unsurlara birincisinden çok daha geniş haklar verilmiştir.

Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi Rusya'nın mağlubiyeti ile biten Kırım harbini müteakip 1856 tarihinde Paris muahedesi imzalanmıştır.

-68-⇧

MUSTAFA REŞİT PAŞANIN HALK NAZARINDA GÖZDEN DÜŞMESİ

Yukarıdan beri izahına çalıştığımız Mustafa Reşid Paşanın, Osmanlı İmparatorluğunun sukutunda oynadığı elim rol, devrin Osmanlı halkı tarafından da tasvip edilmemiş ve giriştiği, inkılâp adını verdiği hareketler, halkın altıncı hissi önünde mahkûm edilmişti.

Memlekete sokulan frenk adetleri halk arasında her geçen gün biraz daha gelişen bir itimadsızlık havasının esmesine ve Mustafa Reşid Paşa'ya gâvur, Frenk bozması gibi bir takım sıfatların takılmasına sebeb olmuştu. Bu sukut yalnız Mustafa Reşid Paşaya inhisar etmiyor) bütün vükelâ da onunla birlikte adeta tekfir ediliyordu. Halkın vükelâ ve bilhassa Reşid Paşaya karşı hattı harekatı öyle bir dereceye varmıştı ki, neticesinden cidden endişe duyulmağa başlanmıştı. Aslında endişe eden bizzat Osmanlı devleti içindeki Müslümanlardı. Zira, Gülhane Hattı Hümayunu ile her türlü hürriyetlerine sahib olma hakkını elde etmiş bulunan gayri müslim tebaa dış tesirlerin de yardımı ile her geçen gün biraz daha artan bir hırsla teşkilâtlanmağa çalışıyordu. Bu hususta en çok gayretin hangi devletten geldiğini tayin etmek cidden güçtür. Zira gayri müslim tebaa üzerinde Avrupa'nın düveli muazzaması, yani Rusya, Fransa, İngiltere, Avusturya - Macaristan ve yeni yeni toparlanmağa başlayan Almanlar da en geniş şekilde ve Osmanlı İmparatorluğunu yıkıcı mahiyette propagandaya ve tahriklere katılmışlardı.

Osmanlı Türk'ü tam manası ile huzursuzdu. Milletin bu huzursuzluğunu Mustafa Reşid Paşanın şahsiyeti ve icraatı daha da arttırıyor, her gün akla gelmez

şayialar çıkarılan Osmanlı İmparatorluğunda, ciddi bir takım hareketlerin başlamasından endişe ediliyordu.

Bu huzursuzluk, bilhassa halkı Müslüman ve Hıristiyan olan kasaba ve şehirlerde elle tutulacak kadar barizdi.

Bu hususta en sıhhî malûmatı veren Engelhard, "Türkiye ve Tanzimat" adlı eserinin 46. sahifesinde şöyle demektedir:

"Taşra memurlarının endişesi o derece idi ki, bir çok yerlerde, meselâ İzmir'de paskalya haftasında Rumlar tarafından icrası mutad olan merasimin men'i cihetine gidilmek iktiza etti."

Türk halkı, Mustafa Reşid Paşanın İskoç Mason localarının mutlak tesiri altında Osmanlı İmparatorluğunda giriştiği hareketler karşısında tehlikeyi sezmişti. Bu tehlikeye karşı ancak altıncı hissinin verdiği bir direnme ile mukabele edebiliyor ve Mustafa Reşid Paşadan devleti kurtarmak istiyordu.

Nihayet ilk darbeyi Mısır ile yapılacak muharebe için asker toplanmağa başlandığı zaman indirmeğe muvaffak oldu.

İmparatorluğun bir çok yerlerinde halk, Mustafa Reşid Paşa ve vükelâ tarafından padişahın aldatıldığı, Sultan Abdülmecid’in genç olduğu ve iğfalâtâ kandığı söyleniyor ve bu fikir memleketin her tarafına sür’atle yayılıyordu. Hatta halk, daha da ileriye gidiyor, devletin, heyeti vükelâ tarafından ecnebilere bir nevi peşkeş çekildiğinden bahsediliyordu.

Engelhardt “Türkiye ve Tanzimat” adlı eserinin 47. sahifesinde halkın hissiyatı ve düşünceleri hakkında şunları yazmaktadır:

“Padişahın Vükelâsı, ve bilhassa Reşid Paşa, hıristiyanlar tarafından kazanılmış ve onlar tarafından bes-

-70-⇧

lenmiş birer hıristiyandırlar. Bunlar kendi metbularını (Padişahı) aldatmakta ve milletin kader ve haysiyetini tezlil etmektedirler.”

Görülüyor ki masonluk hakkında herhangi bir bilgiden mahrum olan halk, bu hususu bir başka şekilde hissediyor ve Mustafa Reşid Paşa ile vükelâya, kâfir, gâvur sıfatını veriyordu. Aslında bu sıfat, ne Mustafa Reşid, ne de vükelânın gâvur veya kâfir olduklarından neş’et etmiyordu. Halk tehlikeyi sezmiş Hıristiyan Avrupa’nın Salib uğruna Müslüman bir İmparatorluğu mahva karar verdiğini anlamıştı. Direnmesi ve Mustafa Reşid Paşa ile Vükelâya bu sıfatları takması bu yüzdendi. Nitekim sonraki hâdiseler göstermiştir ki, Türk halkının sağ duyusu ile endişe ettiği tehlike, kısa bir müddet sonra gelişecek ve yarım asır içinde koskoca bir imparatorluk yok edilecekti

Sultan Abdülmecid Han, bütün bu tehlikeleri görmüyor değildi. Fakat devleti mahva mahkûm etmiş olan Salib, bu hareketi çabuklaştırmak için Devleti Aliyye etrafında aşılması imkânsız bir tehlikeler zinciri meydana getirmiş bulunuyordu. Bu tehlikeleri bertaraf etmek mümkün değildi. İşte padişahı acz içinde bırakan husus bu idi.

Nihayet memleketin durumu o hale geldi ki, padişah Mustafa Reşid Paşa'yı azle mecbur oldu ve azletti (1841).

MUSTAFA REŞİT PAŞANIN AZLİ VE AVUSTURYA

Avrupa devletleri arasında, muhtelif sebeplerle devam etmekte olan genişleme mücadeleleri, Mustafa Re-

-71-⇧

şid Paşanın azli ile birlikte Avusturya-Macaristan İmparatorluğunu harekete geçirdi.

Mustafa Reşid Paşanın azli, Osmanlı İmparatorluğunda İngiliz siyasetinin iflâsı demekti. Nitekim Avrupa'nın o sıralardaki en kudretli siyaset adamı olan Avusturya - Macaristan imparatorluğu başvekili Prens Meternik, İngiltere'den boşalan yere kendi devletini geçirmek için derhal harekete geçti.

Prens Meternik, Osmanlı İmparatorluğundaki hadiseleri yakinen takip ettiğinden halk efkârının düşünce ve hislerine tamamen vakıf bulunuyordu. Bu durumdan istifade etmeyi kendi devletinin yayılma siyaseti bakımından elzem telâkki etti ve Avusturya'nın İstanbul sefiri Kont APONİ'ye bütün hıristiyan âlemini tedirgin eden; onları hayrette bırakan ve Avusturya - Macaristan imparatorluğu aleyhine bir havanın bütün Avrupa'da esmesine yol açan bir telgraf çekti ve padişaha ayrıca bir de mektup gönderdi:

"Herhangi bir hal, çok muhtelif hal ve şartlardan meydana gelir ki, bunlar arasında mazide cereyan eden hadiseleri birinci sıraya koymak lâzımdır.

Geniş imparatorluğu kemiren, bir hastalığın açık alâmeti olarak telâkki olunabilen Mısır gailesinden Babıâlinin daha yeni kurtulduğu bu sırada, yukarıdaki hakikat Osmanlı devleti hakkında bilhassa kabili tatbiktir. Osmanlı devleti çöküş halinde bulunan bir cisimdir. Şurasını gizlemeğe çalışmamalıdır ki, çöküş sebepleri meyanında ilk temelleri Sultan Selim (3. Selim) tarafından atılıp son padişahın ancak anlaşılmaz bir cehl ile ve hadsiz ve payansız (sonsuz) bir hayalperestliğe istinaden terviç ve teşvik ettiği Avrupa tarzındaki islâhat fikir ve tasavvuratını zikretmek lâzımdır.

-72-⇧

"Babıâliye şu suretle hareket etmesini tavsiye ederiz:

Hükümetinizi, mevcudiyetinizin temeli olan ve zatı şahane ile Müslüman tebaa arasında başlıca bir rabıta teşkil eden dinî kanunlara hürmet ve riayet esası üzerine bina ediniz.

Zamanın ihtiyaçlarına göre hareket ediniz. Ve zamanın meydana getirdiği ihtiyaçları nazarı itibara alınız. Dahilî idarenizi intizam altına alınız ve ıslâh ediniz. Lâkin örf ve âdetlerinize ve yaşayış tarzınıza uygun olmayan bir idare usulünü tesis etmek için eski idareyi yıkmayınız. Aksi takdirde padişahın ne tahrip ettiğinin farkında olmadığı, ne de harap ettiği şeylerin yerine koyduklarının kadir ve kıymetini bilmediğine hükmolunur.

“Avrupa medeniyetinden sizin kanun ve nizamlarınıza uymayan kanunları iktibas ederek almayınız. Zira garbın kanunları, hükümetinizin temelini teşkil eden kanunların müstenit bulunduğu Usul ve kaidelere asla benzemeyen kaideler üzerine müessestir. Garp memleketlerinde esas olan şey HIRİSTİYANLIK KANUNLARIDIR. SİZ TÜRK KALINIZ. Lâkin madem ki Türk kalacaksınız, şeriatın size gösterdiği kolaylıklardan istifade ediniz. Hıristiyan tebaanızı tamamen himayeniz altına alınız. Onların paşalar tarafından hakarete uğramalarına mani olunuz. Hıristiyan tebaanın ve diğer dinlere bağlı olanların dinlerine karışmayınız. Mazhar oldukları imtiyazlara riayet ve Gülhane hattı hümayunundaki vaatleri tahakkuk ettiriniz.

“Bir kanunun icra sebeplerini ve tatbikini temin etmeden asla ilân etmeyiniz. Fakat bunu yaparken batının umumî efkârı addettiğiniz şeye ehemmiyet atfet-

-73-⇧

meyiniz. Siz bu efkârı umumiyeyi, Avrupa’nın umumî sedasını anlamıyorsunuz. Eğer ilerleme yolunda adalet, ilim ile ileriye doğru hareket ederseniz Avrupa efkârı umumiyesinin şayanı ehemmiyet kısmı size temayül edecektir.

“Hülâsa, biz Babıâliye kendi idare tarzının tanzim ve ıslâhı için giriştiği teşebbüslerinden vazgeçirmek istemiyoruz. Lâkin ahval ve şeraiti, Türkiye imparatorluğunun ahval ve şartlarına uymayan Garp hükümetlerini her şeyden evvel taklide uygun bir nümune suretinde telâkki ederek ona göre islâhatta bulunmasını, esas kanunları Şarkın adat ve adabına uygun olmayan hükümetleri taklit ve hali hazırda her türlü ibda kuvvetinden ve tanziminden mahrum olup İslâm memleketlerinde zarar verecek neticeler tevlit etmekten başka bir netice hasıl etmeyeceği aşikâr olan islâhatı kabul ve tatbik etmemesini istiyoruz.

“Acaba beni siyasî hayallere ittiba etmekle mi itham edeceklerdir? Varsın öyle olsun.”

Avusturya başvekili Prens Meternik’in içtimaiyat (Sosyoloji), Ruhiyat (psikoloji)) ilimlerine tamamen uygun bu tavsiyeleri, maalesef devrin hemen hepsi, garplılaşmak sar’asına tutulmuş devlet ricali tarafından asla nazarı itibara alınmamış ve Osmanlı İmparatorluğunun temeline ilk dinamiti koymuşlardı. Gülhane hattı hümayununun ısrarla tatbiki, Osmanlı İmparatorluğunun içtimaî bünyesinde böylece telâfisi imkânsız büyük yaralar açmıştır.

Günümüzde hâlâ devam edegelen bu garp hayranlığı ve mukallitliğinin Türkiye’ye verdiği zararlar izahtan varestedir ve bu zararların ıstırabını milletçe çekmekteyiz.

-74-⇧

Günümüzün içtimaî topluluğumuzun içinde bulunduğu keşmekeş, memleket meselelerindeki aksaklıklar, hep 938 Gülhane hattı hümayununun meydana getirdiği ukubetlerdir.

Bu hattı hümayun ile Mustafa Reşit Paşa, Osmanlı Türkünün örf ve âdâtı ile seciyesinin değiştirilmek istendiğinin aslâ farkına varmamış veya bunu bildiği halde bu hattın isdarında bilhassa ısrar etmiştir. Cemiyetler mevcudiyetlerini, örf ve âdetlerinin meydana getirdiği uzun asırların tekâmülü sonunda ortaya koyduğu devamlı millî müesseselerine medyundurlar. Bu müesseselerin herhangi bir şekilde tahribi, o cemiyetin yıkılması neticesini tevlit eder. Binaenaleyh Gülhane hattı hümayununun ruhunda mevcut olan ve Avusturya başvekili Prens Meternik’in yukarıya aldığımız mektubunda bilhassa belirttiği hususlara çok dikkat etmek ve bu sözleri teşrih etmek elzemdir. Prens Meternik mektubunda, “Garp memleketlerinde esas olan şey, Hıristiyan kanunlarıdır” demek suretiyle Müslüman Türklerin içtimaiyat ilmi müvacehesinde maruz kalacakları tehlikeleri açıkça belirtmiş ve ikazlarda bulunmuştur. Buna rağmen bu hattı hümayunun getirdiği yeniliklerde ısrar etmek yolu ihtiyar edilmiş, Müslüman Türk halkının örf ve âdetlerine tasallut edilmiş ve Türk milletinin mukaddes tanıdığı her şeyine, Salip misali âdeta harp ilân edilmiştir. Devlet zoru ile girişilen islâhat adı altındaki bu tecavüzler kısa zamanda hoşnutsuzluğu mucip olmuş ve halkın gösterdiği aksülâmel sonunda padişah Sultan Abdülmecit, Reşit Paşa ve taifesini vazifeden

uzaklaştırmak mecburiyetinde kalmıştır. Fakat bu değişiklik herhangi ciddî bir netice tevlit etmemiş ve Müslüman Türk halkının örf ve âdetlerinin Salip tarafından ısrarlı bir şekilde yaratılan beynelmilel hadiselerle tahribi devam etmiştir.

-75-⇧

Mustafa Reşit Paşanın azlinden sonra iktidara gelen Rıfat Paşa, selefinin takip ettiği garplılaşmak siyasetini asla tasvip etmediğini ilân etmiş ve bu harekete karşı çıkmıştır.

Rıfat Paşanın Prens Meternik'in tahtı tesirinde kaldığı ve hakikati gördüğü bir vakıadır. Zira kendisi Mustafa Reşit paşanın icraatını en şiddetli bir şekilde tenkit ve reddederken, Prens Meternik'in Avrupa'nın nasihatlerine kulak verilmesi hususundaki ikazına da cevap vermektedir.

Engelhard, Türkiye ve Tanzimat adlı eserinin 51. inci sayfasında bu hususta Rıfat Paşanın şu gözlerini nakletmektedir:

"Hariçten vaki olacak nasihata memnuniyetle itibar ederiz. Lâkin iç işlerimize vukubulacak, her türlü müdahaleyi şiddetle reddederiz."

Rıfat Paşa bu görüşünü teyit eden ilk kararını vergi usulünde eskiye dönmekle, gösterdi ve 1841 yılı kasım ayında çıkarılan bir heyeti vükelâ kararnamesi ile de bunu ilân etti.

Padişah, Mustafa Reşit paşanın iğfalatına kapıldığını daha ilk günlerde anlamış, mukavemet etmek istemiş, lâkin harici meseleler, devletin etrafında dolaşan çok ciddî tehlikeler, Salibin amansız müdahaleleri, Rusya - İngiltere - Fransa - Avusturya - Macaristan'ın dört bir taraftan sardıkları imparatorluğu bir an evvel parçalamak hususunda giriştikleri faaliyetler ve nihayet, en küçük bahanelerle ilân edilen harpler, genç padişahı boyun eğmeğe mecbur bırakmıştı. Lâkin Rıfat Paşa gibi gayyur ve müdebbir bir sadrazam iş başına gelince padişah da hakikî niyet ve kararını derhal ortaya koymuştu.

-76-⇧

Mustafa Reşit Paşanın azlinden sonra padişah derhal bir iradei seniyye çıkarmış ve bir takım tedbirler üzerinde durmakla beraber, halk arasındaki galeyanı yatıştırmak istemiştir. Padişah Abdülmecit'in bu hususta neşrettiği irade-i seniyyede şöyle denilmekte idi:

“Gaye-i amâlimi henüz lâyıkı ile takdir edemeyen bazı kimselerin hükümetin iç siyaseti ile dış siyasetinin başka bir renk ve şekle gireceği zan ve iddiasında bulunduklarını öğrenmiş bulunuyorum. Bu gibi esassız beyanatın efkârı umumiyeyi ihlâlden başka bir netice hasıl etmeyeceği aşikârdır. Tahta çıktığım günden beri bütün mesaim tebaamın rahat, huzur ve refahını temine matuftur.”

Bu hattı hümayun da gösteriyor ki, Türk halkı alınan kararları tasvip etmemiş ve bünyesinde meydana getirilmek istenen değişikliklere karşı durmuştur. Padişahın irade-i seniyyesinin gerçek manası budur.

Osmanlı Türk halkı, bilhassa Hıristiyan anasıra verilen geniş hakların, Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde büyük rahneler açacağına kani idi. Nitekim sonradan gelişen hadiseler, bunu açıkça göstermiş, asırlarca birlikte yaşadıkları bu Hıristiyan tebaa tarafından Osmanlı İmparatorluğunun her tarafı ateşlenmiş, tarihin kaydettiği en büyük insan katliamına yol açmıştır.

Avrupa devletleri, kendi iç bünyelerinde tatbik etmedikleri kanunları Mustafa Reşit Paşanın ısrarı ile ilân edilen Gülhane hattı hümayunu ile Osmanlı İmparatorluğûnun iç bünyesine sokmuş ve memleketi bir ateş ve kan diyarına çevirmiştir. Salip, durmadan dinlenmeden Müslüman Türk üzerine saldırmış. Neticede de muvaffak olmuş, Avrupa’daki Osmanlı toprakları tasfiye edilmiş, dünyanın en âdil idaresini kurmuş olan

-77-⇧

Türklere her türlü zülum reva görülmüş ve bir millet âdeta tarihten silinmek istenmiştir.

Engelhard, meşhur kitabında Osmanlı Türkünün bu aksülâmelini tenkit etmekte ve şu mütalâayı ileriye sürmektedir ki, bu zat, bu mütalâasında tamamen hissi hareket etmekle Avrupa’nın Osmanlı Türkü hakkındaki düşüncelerini aksettirmektedir:

“Gülhane hâtt-ı şerifi reayaya bulundukları esaretten kurtarmış, daha doğrusu bu kurtuluş emrinin tabiî neticesi olması iktiza eden faydaları onlara fiilen bahş ve temin etmeksizin kendilerine esaretten kurtulmalarını talep etmek hakkını vermiştir.

“Asırlardan beri payidar olan, nihayet meşruiyet kesbeden ve müteassıp bir milletin dinî hissiyatının en derinliklerine kadar kök salmış olan bir usulün anî surette değişmesine intizar etmek abes idi.”

“Padişahın hüküm ve şahsî nüfuzunun muhafaza lüzumuna vicdanen kani olması ve halka bazı haklarını bahşeden Gülhane hattı hümayununun tesiri ile öteden beri haiz olduğu menfaat ve hususî imtiyazlardan feragate razı olmaması ne kadar tabiî idi ise, kendilerine hürriyet vaadolunanların da hürriyetin galebe çaldığını görmek ve bunun bahşettiği nimetlerden istifade etmek istemeleri o derece tabiî idi.”

Evet Engelhard böyle düşünüyordu. Ancak kendisinin böyle düşünmesi, Osmanlı İmparatorluğunun bir esaret diyarı olduğu hususundaki görüşüne bizi iştirake mecbur etmemektedir. Zira en koyu Türk düşmanı garp tarihçileri dahi Osmanlı İmparatorluğunun iç bünyesini tetkik ederlerken, böyle bir hükümden mümkün olduğu kadar kaçınmak zaruretini duymuşlardır.

-78-⇧

Zira realite ortadadır. Eğer Engelhard’in iddia ettiği gibi, Gülhane hattı hümayununun reayaya o güne kadar tatbik edilen usulü idarenin, esir muamelesine dayanan zihniyetini ortadan kaldırdığı iddiasının arkasındaki gizli fikirleri Osmanlı İmparatorluğunda cari olsa idi, Macaristan’dan itibaren bütün Balkanlarda, İstanbul’da, Anadolu’nun hemen her tarafındaki gayri Müslim unsurun bugün yer yüzünde olmaması iktiza ederdi. Çünkü, Osmanlı İmparatorluğu, bugün dünyanın kendisine bel bağladığı, bütün insani kaideleri ve hürriyetleri, ırk, din farkı gözetmeksizin en âdil bir şekilde tatbik etmiş ve reaya tâbir edilen gayri Müslim unsurun günümüze gelmesine hizmet etmiştir.

Bugün Birleşmiş Milletler teşkilâtının yapmak istediği, fakat muvaffak olamadığı dünya devleti fikrini, Osmanlı İmparatorluğu hiç kimsenin burnunu kanatmadan altı asra yakın bir müddet devam ettirmiş, Avrupa’nın yarıdan fazlasını hâkimiyeti altında bulundurmuş, bu halkların her türlü meselelerini, en az kendi dinine salik imişçesine halle çalışmış ve muvaffak olmuştur.

Bütün bir batı dünyasının Gülhane hattı hümayununun arkasında gizlediği esas fikirleri, Osmanlı İmparatorluğuna tevcih edilmiş salibin galebesini teminden başka bir şey değildi. Garbın düşündüğü sadece salibin muvaffakiyeti ve İslâmın gerilemesi idi. İşte Mustafa Reşit Paşanın bu memlekete getirdiği de bundan başka bir şey değildi.

Osmanlı İmparatorluğu hudutları içersinde yaşayan reaya, kendilerine kilise tarafından telkin edilen fikirlerle o derece hali işbaa gelmişlerdi ki; Osmanlı İmparatorluğunun hâkimiyetinden kurtulmak, fikri, bir sar’a nöbeti gibi onları sarsıyor Ve Hıristiyan âlemine

-79-⇧

durmadan, dinlenmeden ve kilise marifetiyle heyetler göndererek kurtuluşlarının çabuklaştırılmasını istiyorlardı. Bu tebaanın tabiî dış tesir ve tahriklerle durumu o kadar bir noktaya gelmişti ki, Osmanlı İmparatorluğu hudutları içerisinde yaşayan Ortodokslar kendilerini Rus, katolikler Fransız ve Protestanlar da İngiliz addetmekte idiler.

Böyle bir düşüncenin, salip tarafından tahrik edildiği bir memlekette, Mustafa Reşit Paşanın getirdiği iddia edilen islâhat, elbetteki devletin aleyhine tecelli edecekti. Nitekim, Kırım muharebesinden sonraki hadiseler, onu takip eden Bosna - Hersek meselesi, onu takiben 1877 - 1878 Türk - Rus harbi, arkasından Trablusgarp ve nihayet Balkan harbi ile birinci cihan harbine dayanan hadiseler silsilesi, bu islâhat hareketlerinin tabiî bir neticesi olmuştur.

LONDRA ANLAŞMASINDAN SONRAKİ HADİSELER

Londra anlaşmasından sonra tamamen İngiliz siyasetinin mihrakına girmiş bulunan Osmanlı İmparatorluğu bu sıralarda İngiltere ile Osmanlı İmparatorluğu üzerinde âdeta pazarlığa girmiş olan üçüncü Napoleon'un gösterdiği yakınlık üzerine bir nisbet dahilinde Fransa'ya da temayül etmişti. Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihi düşmanı Ruslara karşı Kırım'da, Fransa ve İngiltere'nin Türklerle müttefikan harp etmiş olmaları, işte bu İngiliz ve Fransız siyasetinin en tabiî telâkki edilmesi lâzım gelen bir neticesi idi. Her iki devlet, Osmanlı İmparatorluğuna gösterdikleri dostluk nisbetinde, devleti idare eden devletlulardan, menfaat koparma-

-80-⇧

sını bilmişler ve Osmanlı İmparatorluğunu âdeta devlet menzilesine indirmişlerdir.

Rusya'nın mağlubiyeti ile neticelenen Kırım muharebesi 1856 tarihinde Paris sulh konferansının toplanmasına yol açtı. Osmanlı imparatorluğu lehine birçok maddeler ihtiva eden bu konferans, eğer garp devletleri tarafından tamamen tatbik edilmiş olsaydı, Osmanlı İmparatorluğu terakki ve istikbalini mutlaka elde eder ve dünya siyasetindeki ehemmiyetli mevkiini daha da kuvvetlendirmek imkânlarına sahip olabilirdi. Fakat ne İngiltere ne de Fransa, Osmanlı İmparatorluğu lehine olan bu anlaşmayı lâyıkı ile tatbik etmediler ve Avrupa'nın siyasî ufku çok kısa bir zaman sonra birdenbire ve Rusya'nın devamlı ifsadat ve propagandası ile kararıverdi.

Bu da gösteriyor ki, Kırım harbinde müttefiklerimiz olmasına rağmen İngiltere de, Fransa da, hıristiyan bir devletin, Rusya'nın Müslüman Türkiye karşısında zayıf duruma girmesine karşı idiler. Zira yaptıkları mücadele, karşılıklı diplomasi oyunları, iradece Müslüman Osmanlı İmparatorluğu üzerinde salibi hâkim kılmak, bu devasa imparatorluğu çökertmek ve salibin zaferini ilân ettikten sonra, bu devletin zengin kaynaklarını ele geçirmek gayesini gütmekte idi. Nitekim, Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu aleyhine giriştiği hareketler Türkleri yine tek başına bıraktı ve Rusya'nın Akdeniz'e inmek ve genişlemek politikasını durdurmak vazifesini bu imparatorluğun omuzlarına yükledi.

Avrupa muvazenesi uğrunda Osmanlı İmparatorluğunun, Rus istilâsına ve sıcak denizlere inmek istemesine karşı nasıl birtakım büyük fedakârlıklarla

göğüs gerdiği, ne mert fakat faydasız gayretlerde bulunduğu her türlü izahtan varestedir. Osmanlı İmparator-

-81-⇧

luğunun bu fedakârlıkları kendisine hiç bir fayda sağlamamış, fakat buna mukabil Avrupa devletleri, yani salibiyyun, bu fedakârlıkları istismar etmiş ve her seferinde kendisine pay çıkarmasını bilmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu, bu gayretlerine karşılık Avrupa devletlerinden hüsnüniyet beklerken bu devletler tam aksine hareket etmişler ve Osmanlı İmparatorluğunun taksimini gerçekleştirmek hususunda her türlü gayreti göstermişlerdir. İngiltere ve Fransa tarafından Babıâli rüesasına, o büyük devletlulara telkin edilen yanlış bir siyaset ile recülü devlet gözlerini şimale dikmişler, geniş imparatorluğun diğer kısımları ile meşgul olmamış ve böylece koskoca imparatorluğun Afrika'da Fas'tan tâ Kızıldeniz'e ve hattı üstüvaya kadar uzanan hudutlarının çatırdadığını ve bu toprakların elden çıktığını bile farketmemişlerdi.

Yarım asır kadar evvel Osmanlı Avrupasının büyük kısmını Türk hâkimiyeti aleyhine ayaklandıran Pan-İslavist tahrikleri sonunda birbirlerini takip eden Karadağ - Sırbistan ve Rusya harpleri ve nihayet 19. asrın ehlisalip hücumlarına ve taarruzlarına muvakkaten son verir gibi olan Berlin muahedesi, sonradan meydana gelecek çok daha ağır hadiselerin başlangıcı oldu.

Artık hasta adam adı verilen Osmanlı İmparatorluğunun ortadan kaldırılması vaktinin tayini meselesi bir emrivaki, olarak koskoca Türk imparatorluğunun önüne dikiliverdi.

MUSTAFA REŞİT PAŞANIN ÖLÜMÜ VE SONRASI

Mustafa Reşit Paşa 17 Aralık 1858 tarihinde ve 58 yaşında kalp sektesinden ölmüştür. Bu zat altı defa

-82-⇧

sadrazamlık, dört defa da hariciye nazırlığı yapmıştır. İlk hariciye nazırlığına tayin edildiği 1837 tarihinden itibaren ölünceye kadar geçen 21 yıl müddetle devlete fiilen vaziyyet etmiş olan Mustafa Reşit Paşa, arkasında birçok gaileler ve memlekette içtimaî sarsıntıya yol açan ve günümüzde hâlâ devam eden şeklî Avrupalılığın temelini atan insan olarak tarihe geçecek bir devletludur.

Mustafa Reşit Paşanın şekle inhisar eden garplılık hareketi ile birlikte memlekette, Avrupa'nın tesiri altında kaldığı şüphe götürmez birtakım karanlık fikirli cemiyetlerin de zuhurunda rol oynamış, hiç olmazsa takip ettiği siyaset ile bu cemiyetlerin kurulmasına imkân hazırlamıştır.

Bu cemiyetlerin ilki olan "Genç Türk" cemiyeti hafiyesi, sonradan devam edecek ve Osmanlı İmparatorluğunun ipini çekecek olan gizli komitecilik hareketlerinin sonuncusu olan "İttihat ve Terakki Cemiyeti" ne kadar dayanacak ve bir imparatorluk böylece tasfiye edilecekti.

Bu cemiyetin açtığı yol üzerinde nice vezirler, sadrazamlar, seraskerler, ordu kumandanları, subaylar, erkânıharpler, ulema takımı, siyasîler hatta daha da acı bir Mason padişah da yürüyecek ve devlet 80 yıl içerisinde tamamen yok edilecektir.

1839 yılında başlayan bu hareket 1918'de biterken Türklüğün ve İslâmiyetin de kaderi üzerinde rol oynayacak ciddî birtakım müdahalelerin, arkası kesilmeyen harplerin ve gizli diplomasinin, Osmanlı İmparatorluğunda bütün şiddetiyle devam etmesine yol açacaktır.

Osmanlı İmparatorluğunun yıkılmasında kimler ve kimler rol almamıştır. Rodchild'lerden tutunuz da,

-83-⇧

Almanyalı Baron Hirş'e, Hügen'e, banker Amerikalı Jacop Schiff'e, Rotchild'in adamı Mısırlı Prens Mustafa Fazıl Paşa ve daha nicelerine. Her birisi bir devleti yıkmağa yetecek ve artacak kadar kudretli bu adamların hepsi Hıristiyanı ile Yahudisi ile Müslüman görüneni ile devleti âliyyeye yüklenmişler ve sonunda bu devleti, İslâmın ve Türklüğün kudretli

imparatorluğunu dize getirmişler ve parçalamışlardır. Bu zevat, bilhassa gizli diplomasiyle hükmetmişler, açık ve gizli cemiyetlerle imparatorluğun iç bünyesini tahrip etmişler, suikastler tertip etmişler, isyanlar çıkartmışlar ve memleketin huzurunu bir daha düzenlemesine imkân kalmayacak şekilde bozmuşlar ve nihaî yıkılışı imkân dahiline sokmuşlardır. İmkân dahiline sokmuşlardır diyoruz, zira Sultan Abdülâziz devrinde girişilen hamleler, Osmanlı İmparatorluğunu yıkılmaz bir devlet haline getirmek için yapılan çalışmalar muvaffak olmuş. Devrin en büyük donanması kurulmuş, ordu; devrinin en mükemmel silâhlı kuvvetleri haline getirilmiş, fabrikalar açılmış, ordunun silâhları memlekette imal edilmiş ve Avrupa'ya muhtaç olmayacak bir seviyeye çıkılmıştı.

Fakat Salip de boş durmamış, mutlaka yıkmağa kararlı olduğu Osmanlı İmparatorluğuna, daha doğru tabiri ile Hilâle karşı her türlü silâhı kullanarak ırk, mezhep ve din farkı gözetmeksizin bütün gayri müslimlerin ittifâkı ile yüklenmişti. Ne yazık, ki, ehlisalibin bu mezbuhâne taarruzunda bu teşkilât Türklerden de birtakım hainler bulabilmiş ve imparatorluğu hem dahilden, hem hariçten yüklenmek suretiyle mahvetmişlerdir.

Bu gizli cemiyetlerden birincisi olarak işaret ettiğimiz "**Genç Türk**" cemiyeti işte bu zihniyetin bir eseri olarak kurulmuştur.

Mustafa Reşit Paşanın vefatı ile boşalan sadrazam-

-84-⇧

lığa Mütercim lâkabı ile tarihimize geçen Şirvanizade Rüştü paşa tayin edilmişti. Rüştü Paşa sadrazamlığa geçtiği tarihlerde devlet, Gülhane hattı hümayununun ilânından sonra Avrupalı devletlerin Osmanlı İmparatorluğuna açtıkları kredilerle bir hayli borçlanmış, Kırım harbi de bu borçların üzerine tüy dikmişti. Gerçi birtakım irfan müesseseleri kurulmuş, hastahaneler yapılmıştı. Fakat bu istikrazların bir kısmı ile Saltanat ailesine iki saray inşa edilmiş{3} sultanların peri masallarındakilerine müşabih bir şekilde düğünleri yapılmış ve bir hayli açık verilmişti. Memleketteki huzursuzluk her geçen gün biraz daha artmış ve bizzat padişah bu işlerin mesulü olarak itham edilmeğe başlanmıştı. Osmanlı İmparatorluğunda hava o kadar bozulmuştu ki, bunu önlemenin âdeta imkânı kalmamıştı.

Osmanlı İmparatorluğunda böylesine bir havanın estiği bu sıralarda, yani 1859 yılında müstakbelde imparatorluğu tasfiye edecek kadronun çöreklendiği ilk gizli cemiyetin teşekkülüne tevessül edilmişti.

“Genç Türk” cemiyetini Şurayı Askerî reisi Daim Paşa kurmuş ve kendi gibi birtakım karanlık işler çeviren insanları etrafına toplamıştı. Genç Türk cemiyetinin en kuvvetli adamları Daim Paşa ile birlikte Fatih dersiamlarından Nasuh efendi ile Şeyh Ahmet efendi idi.

Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşunu gayet iyi bildiği anlaşılan teşkilâtın reisi Daim Paşa, bu iki adamı bilhassa seçmiş, onlarla anlaşmış ve teşkilâtını kurmuştu.

Niçin bir dersiam Nasuh efendi ve bir Şeyh olan

-85-⇧

Ahmet efendi? Bu gayet isabetli bir buluştu. Zira Osmanlı İmparatorluğu bünye olarak bir taraftan talebeyi uluma, tekke ve zaviyelere devam eden tarikat erbabı ile şeyhlere, diğer taraftan seyfiyye (yani ordu) sınıfına dayanmakta idi. Osmanlı sultanları da bu iki sınıf arasında muvazene unsuru olmakta idi. Ordu isyan etmek istediği vakit padişah talebe-i ulum ile şeyhlere dayanır, onların desteği ile orduyu yola getirirdi. Talebe-i ulum ile şeyhler baş kaldırdığı vakit ise aksini yapar orduya yaslanır ve bu sınıfı yola getirirdi. Bu muvazene esası Osmanlı İmparatorluğunun kurulduğu günden hemen hemen yıkıldığı güne kadar devam etmiştir. Pek ender hallerde bu iki sınıfın birleştiği ve müşterek hareket ettikleri görülmüştür. O takdirde de ya padişah azledilmiş, yahut Genç Osman veya üçüncü Selim hadisesinde görüldüğü gibi padişahlar katledilmiştir.

Bu muvazene öylesine yerleşmişti ki, ordu sınıfı da, talebe-i ulum da İstanbul’u kendi bölgeleri olarak iki kısma ayırmışlar ve biri diğerinin bölgesine girmekten daima tevakki etmişlerdir.

Meselâ Talebe-i ulum Fatih ve Şehzadebaşı semtinde ikamet eder, buraya ordu sınıfı müdahale etmez hatta bu mıntakada dolaşamazdı. Ordu sınıfı ise Sultanahmet ve Beyazıt semtlerinde bulunur talebe-i ulumun buraya girmesine fırsat vermezdi. Ve her iki sınıf da birbirlerine hürmetkâr davranır, mıntakaları dışındaki işlere asla müdahale etmezdi.

İşte Şurayı askerî reisi Daim paşa onun için talebe-i ulum ve şeyhleri temsilen Şeyh Ahmet ve Nasuh efendiyi bu genç Türk teşkilâtının içine almış, cemiyeti onlarla kurmuştur. Eğer Daim paşa tasarladığı işi

-86-⇧

bunlarsız yapmağa teşebbüs etseydi, düşüncesini kuvveden fiile çıkarmak imkânlarını asla bulamazdı.

Demek oluyor ki, Daim paşa Osmanlı imparatorluğunun kuruluşundaki ana muvazene unsurlarından ikisini birleştirmiş ve bu gruplar arasındaki zıddiyetten istifade imkânlarını daima kullanmış bulunan Osmanlı padişahlarının bu kozunu kendi lehine kullanmıştı.

Daim paşanın kurduğu Genç Türk cemiyetinin gayesi bu ittifakla sarih şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu gaye, sultan Abdülmecit han'ı katletmekten ibaretti. Bu fiili icra ederken de kendisi orduya, Nasuh efendi talebei uluma, şeyh Ahmet efendi de meşayihe ve tekkelere tesir etmek suretiyle onların daha doğrusu taraflardan birisinin padişah lehine işe müdahalesini bertaraf edecekti.

Daim paşa için, esasen hazır olan vasattan istifade etmek imkânları lüzumundan fazla olarak mevcut idi. Kırım harbi dolayısiyle ordu, yabancı askerlerle kurduğu münasebet sonunda ilk ihtilâlci fikirleri benimsemiş, İmparatorluğun içtimaî bünyesini tahrip eden şeklî garplılaşmak hareketi olarak kabul edilen ve neticesi maalesef pek elîm olan Tanzimat hareketinin tatbiki halkı, bizzat padişah aleyhine bir havanın ve hareketin içine sokmuştu. Daim paşa için en müsait fırsat böylece zuhur etmişti.

Bu hareketin idare edildiği yer ise Kuleli mektebi idi. Fakat Daim paşanın girişmek istediği bu suikast zamanından evvel haber alınıp önlenmiş ve padişah hayatını kurtarmıştı.

Tarihlerimize Kuleli vak'ası olarak geçen hadise, işte bu Daim paşanın padişahı öldürmek maksadiyle kurduğu Genç Türk cemiyeti hareketidir.

-87-⇧

Genç Türk hareketinin muvaffak olmaması, bu hareketin başlarının mahkûm edilmeleri, girişilen Osmanlı İmparatorluğunun yıkılması hareketini durdurmuş mu idi? Asla. Zira Genç Türk hareketi muvaffakıyetsizlikle neticelendiği an, yeni bir hareket, yeni bir cemiyet meydana gelmiş ve adına Yeni Osmanlılar denilmiştir.

Bu hususta Ahmet Bedevi Kuran'ın İnkılâp Tarihimiz ve İttihat ve Terakki adlı eserinin 20 nci sahifesinde şöyle denilmektedir:

"Kuleli vak'ası denilen bu teşekkül teşebbüsünde muvaffak olamamış ve bir ihbar neticesi alâkadarlar (İnkılâp tarihimiz ve jön Türkler) adlı

eserimizde tafsil edildiği veçhile tevkif ve nefyedilmişlerdir. Lâkin bu hareket tanzimatı takip eden inkılâp hamlelerinin!... müjdesidir ve (Yeni Osmanlılar) cemiyetinin başlangıcını teşkil etmiştir.

Bu gizli cemiyetten vaktin sadrazamı Ali paşanın haberdar bulunduğu ve müdahalede teenni gösterdiği melhuzdur.”

Yukarıdaki satırlar da göstermektedir ki, Osmanlı İmparatorluğu devleti idare edenler de dahil, bütün kadrosu ile parçalanmağa mahkûm edilmiştir. Bir devletin kaderi ile oynayan bir devirde kurulan bir gizli cemiyetin, bizzat sadrazam tarafından görmezlikten gelinmesi ve bir nevi himaye göstermesi aklın alacağı hadiselerden değildir.

Devlet bir çıkmazın içine itilmişti. Avrupalıların verdikleri borçlar padişaha telkin edilen ve israf olarak vasıflandırılan devlete lâyık bir sarayın yapılması için sarfedilen para, esasen Gülhane hattı hümayunu ile içti-

-88-⇧

mai bünyesinin tahrip edildiğine inanmış olan halk arasında hoşnutsuzluğun daha da artmasına sebebiyet vermişti. Sarayın, Abdülmecit’e telkin edilen Dolmabahçe sarayının inşası yüzünden başı derde girmişti.

Bu hususta Halûk Y. Şehsuvaroğlu “SULTAN AZİZ, hususî - siyasî hayatı devri ve ölümü” adlı eserinin 9. sahifesinde şöyle demektedir:

“Devlet borçlarını ödeyemez bir hale gelmişti. Hazinenin itibarı kalmamıştı. 1859 senesinde saraylar inşaatında çalışan ameleler paralarını alamadıkları için Dolmabahçe sarayını çevirerek, bağırıp çağırmağa başladılar. Hazine aleyhine sözler söylendi. Bu hareketten pek müteessir olan Sultan Mecit saraylar inşaatını tatil ettirdi ve kendisine ait dört bin keseyi alacaklılara dağıttırdı.”

Evet müdebbir ve kudretli vezirler!.. Osmanlı sarayını böylesine müşkül bir duruma sokmuşlardı.

Amelelerin bu hareketlerinden bir yıl sonra birincisinden daha da elîm bir durum yaratıldı. İngiliz, Fransız ve Rus sefirlerinin başlıca rol oynadıklarında şüphe olmayan bu hareket Devletin itibarını sarsıcı hadiselerin hemen en mühimlerinden birisi idi. Halûk Y. Şehsuvaroğlu aynı eserinin 10 uncu sayfasında bu hususta şunları yazmaktadır:

“Bir sene sonra ise daha müessif bir hadise vukua geldi. Saraydan alacaklı olan Hıristiyan esnafın istidalarını Babıâli kabul etmeyince hep birden ve büyük bir kalabalık halinde Dolmabahçeye gidip istidalarını bizzat padişaha vermek istediler. Abdülmecit rahatsız bulunuyordu, dilek sahiplerinin karşısına serasker Rıza Paşa çıktı ve “işlerinize bakılacak” diye esnafı savuşturdu.

-89-⇧

Bunun üzerine alacak sahiplerinden birkaç yüz kişi bir vapur kiralayarak Boğaziçinde Fransa, İngiltere ve Rusya sefaretlerine gittiler ve bu sefaretlere, sarayı ve hükümeti şikâyet eden dilekçeler verdiler.”

Bu hareket düşünülmeğe değer birtakım ciddi ihtilâtların başlangıcı mı idi? Evet, maalesef, öyle idi. Zira Gülhane hattı hümayunu ile yeni haklar elde eden gayri müslim unsur, Avrupa’nın büyük devletlerinin İstanbul’daki sefirlerine yem oluyor, uzun asırlar birlikte yaşadıkları, mal, can emniyetinin en iyi bir şekilde vikaye edildiği Osmanlı İmparatorluğuna ve İslâm Türklere karşı ilk ciddî ve toplu hareketlerini icra ediyorlardı.

Ve bu adamlar, Babıâlinin âdeta sarayı hedef gösteren bir kayıtsızlığı karşısında saraya yürüyebiliyorlar, sonra da tebaası bulundukları devletin padişahını ve heyeti vükelâsını İngiltere, Fransa ve Rusya sefirlerine şikâyet ediyorlardı. Mustafa Reşit paşanın getirdiği tanzimatı hayriye meyvalarını vermeğe başlamıştı. Gayri Müslim unsurun bu ilk hareketi idi ve bu hareketi daha başka, daha ciddî, daha geniş teşkilâtlı hareketler takip edecekti. İstikbal Osmanlı İmparatorluğu için ıstıraplar, kıtaller ve cinayetlerle dolu ve daima Türk unsurun aleyhine işleyen birtakım hadiselerle dolu idi. İleride de görüleceği gibi, 1839 fermanı ile gayri Müslim anasıra verilen bu haklar devletin parçalanması için kullanılmış ve Avrupa’nın büyük devletleri, her fırsattan istifade ederek bu parçalanmayı hızlandırmışlardır.

Gayri Müslimler ne yapmışlardı? Devleti, bütün müesseseleri ile Salibiyyuna şikâyet etmişlerdi. Bundan daha büyük, bundan daha haince bir davranış ve ihanet olabilir miydi? Ve Babıâli sanki kulakları sağır, gözleri âdeta kör bu hareketler karşısında atıl kalmış ve

-90-⇧

devleti yabancı sefirlere şikâyet eden bu gayri Müslim anasır hakkında hiç bir tedbir düşünmemiş, âdeta bunların hareketlerini teşci etmişti. Evet

Babıâlinin devletlularıböyle yapmışlardı.

Salibiyyun tek durmuyordu, her gün yeni bir huzursuzluk çıkarılıyor, devletin itibarı sarsılmak için her çareye tevessül ediliyor, Osmanlı içinde can ve mal emniyetinin kalmadığını her vesile ile ileriye sürerek devletin içişlerine karışıyor ve devletin haysiyetini, itibarını kırıyordu. Bu hadiselerden birisi de Rus Sefaretinin tahrikçiliği ile patlak veren tersane hapishanesindeki mahkûmların isyan teşebbüsüdür. Bu isyan mel'unca düşünülmüş, planlanmış ve tatbikatına geçilmiştir. Plana göre, hapishaneye sokulan kesici âletlerle hapishanenin demir parmaklıkları kesilecek, kapıları kırılacak ve buradan çıkacak mahkûmlar dışarıda hazırlanmış silâhlarla teçhiz edilerek şehir içine salınacak ve Babıâlinin basılmasına yol açacaktır. Böylece bir hükümet darbesi tahakkuk ettirilmiş olacaktı.[4]

Bütün bu hareketler bir plan tahtında cereyan etmiş ve devletin daha o sıralarda çökertilmesi ve imparatorluğun tasfiyesi cihetine gidilmesi derpiş edilmişti. Zira yukarıda bahsettiğimiz "Genç Türk" hareketi bütün bu hadiselerden sonra başlamıştı.

Cemiyet, halkı ayaklandırarak Abdülmecit'i katlettirdikten sonra veliaht Aziz efendiyi tahta geçirmeyi tasarlamıştı. Bunun için de halk arasında yaptığı propaganda da halkın hissiyatını şu mealde sözlerle tahrik yoluna gitmişti. "Saray hayatı şeriat usullerine aykırı olarak cereyan etmektedir ve bu keyfiyet harice de yayıldığı için İslâmiyet kaidelerine riayette kusur

-91-⇧

eylemektedir. Sarayın bu israfı idarenin esasına dokunmakta ve Osmanlı mâliyesinin itibarını mahvedecek bir raddeye gelmiş bulunmaktadır. Veliaht, salim fikirli mergup maksatlar sahibidir. Bütün bu dertlere ancak o derman olabilir."

Cemiyet bu propagandasında hedefine de varmak istidadında idi. Ve işin garibi cemiyet, Rus sefareti ile birlikte hareket ediyordu.

Cemiyetin bu minval üzere çalışmalarını genişletirken cemiyetin umumî kâtibi ve en mühim simalarından birisi olan Didon Arif bey namı ile maruf Arif bey Karadeniz boğazı paşası Mirliva (Tuğgeneral) Hasan paşaya cemiyete girmek teklifinde bulunmuş, paşa da meseleyi serasker Rıza paşaya haber vermiş, böylece bu cemiyet toplantı halinde bulundukları Kılıçali camiinde içtima halinde yakalanarak tevkif edilmişlerdi. Mevkuflar hemen Kuleliye nakledilmiş ve sorguları orada yapılmıştı.

Burada istitraten şunu söylemek isterim ki, bütün bu hadiselerin meydana gelmesinin en mühim sebeblerinden birisi, dejenere olmuş Avrupa hanedanlarının yanında Osmanoğullarının bütün safiyetlerini muhafaza edebilmiş olmalarıdır. Zira üstün zekâları, cesaretleri, yoktan bir imparatorluk kurmak kabiliyetleri ve nihayet bir birleşmiş milletler imparatorluğu kurarak bu imparatorluğu asırlar boyu devam ettirebilmeleri bu ailenin tarih huzurundaki üstünlüklerini tescil ettirmiştir. Osmanlı İmparatorluğunu yıkmak, onun mirasına konmak, Müslümanlığı perişan etmek fikri etrafında toplanmış ve harekete geçmiş olan Salibiyyun bu sebepledir ki, ilk olarak Osmanlı saltanat ailesini hedef almış, önce onu yıkmayı gaye edinmiş ve bu planında da sonunda muvaffak olmuştur. Osmanlı İmparatorluğunu idare eden bu ailenin mevcudiyeti takdirinde impara-

torluğu yıkmanın kolay olmayacağı, aynı zamanda halife Unvanını taşıyan sultanın dünya müslümanları nazarındaki çok ehemmiyetli mevkiini bilen salibiyyun ve bilhassa Müslüman devletleri müstemleke olarak idare eden İngiltere, neye mal olursa olsun bu aileyi hedef almış ve onların şahsında bir imparatorluğu Osmanoğlu ailesi ile birlikte tasfiye etmiştir.

SULTAN ABDÜLÂZİZ HAN'IN CÜLUSU

Yukarıda bahsettiğimiz "Genç Türk" hareketinin üzerinden çok zaman geçmeden Sultan Abdülmecit Han vefat etmiş ve yerine veliaht Aziz Efendi, Sultan Abdülâziz adı ile tahta cülûs etmiştir.

1861 yılında calisi taht olan Sultan Abdülâziz, gerçekten çok müdebbir bir padişahtı. Nitekim tahta çıktığı gün devlet ricali ile derhal temaslarına başlamış devletin muasır teknik ve ilim yolunda takip etmesi gereken yolu vükelâ ile müşavereden sonra vakit geçirmeden tatbike karar vermişti.

Sultan Abdülâziz Han, bu görüşmeleri sırasında nazarı dikkatini celbeden iki zat üzerinde durmuş ve bu iki zattan daima istifade çarelerini araştırmıştır. Bu iki zat Ali ve Fuat paşalardı.

Nitekim ilk icraat olarak tahta calis olduğu vakit sadrazam olan Kıbrıslı Mehmet paşadan mührü almış ve Ali paşayı sadrazamlığa getirmiştir. Fuat paşayı ise serasker ve yaver-i ekrem nasbetmişti.

Sultan Abdülâziz birtakım ciddî ve zecrî tedbirler almanın zaruretine daha tahta çıkmadan inanmış bir padişahtı. Zira veliaht bulunduğu sıralarda dünya ahvalini yakından takip etmiş, memleketin içinde bulun-

duğu muhataralı durumu çok iyi ve yakından görmüştü. Eğer birtakım ciddî ve zecrî tedbirler alınmazsa, koskoca imparatorluğun kendi devri saltanatında çökertileceğini de gayet yakından tesbit etmiş, anlamıştı.

Sultan Abdülâziz biliyordu ki, imparatorluğun her tarafından yüklenen düşman kavi idi. Bu düşmana ancak kuvvetle karşı konulabilirdi. Bu maksatla da orduyu kuvvetlendirmek için var gücü ile çalışmak zorunda idi.

Sultan Abdülâziz orduyu kuvvetlendirirken, donanmayı asla ihmal etmemiş Türk donanmasını 15 yıllık devri saltanat içinde dünyanın en kudretli donanması olan İngiliz donanması ile atbaşı bir duruma yükseltmişti. Bilhassa donanmaya büyük bir ehemmiyet vermiş olması üç kıtaya yayılmış imparatorluğun müdafaa ve muhafazası için nasıl bir azimle çalıştığının en büyük delilidir. Fakat Avrupa devletlerinin kendi lehlerine çevirmeğe muvaffak oldukları Avrupa ve dünya muvazenesi içinde Osmanlı İmparatorluğunun yine en ehemmiyetli bir şekilde rol oynamağa kalkması, Sultan Abdülâziz'in de, koskoca imparatorluğun da feci sonu olmuştur.

Maalesef bu feci sonda birçok devletlu rol almış ve devletin yıkılmasında başlıca âmil olmuşlardır.

Şimdi sırası ile Mustafa Reşit paşadan sonra bu yıkılışta en büyük hisse sahibi olanlardan birisi olarak Mithat Paşa üzerinde bir nebze duracağız.

DENİZLERDE BÜYÜK İNKILÂP

Mithat paşa devrini anlamak için biraz gerilere, Kırım harbine ve onun meydana gelmesinde pek mühim olan hadiselerin tekevvünü devresine dönmeğe mecburuz. Zira, Kırım harbine tekaddüm eden devrede, dün-

-94-⇧

yanın bugünkü teknik tekâmülünde çok mühim bir adım atılmış, dünya ahşap teknelerden zırhlı teknelere büyük harp gemileri ve ticaret gemileri devresine girmiştir. Sultan Abdülâziz Han devri ile hal'ini anlamak için geriye dönüş âdeta, kaçınılmaz bir zarurettir.

Buhar kuvvetinin gemilere tatbik edildiği ve topçuluğun tekâmüle doğru yürüdüğü zamanlara tesadüf eden Kırım harbi, yalnız buhar makineleri ile mücehhez ve müteharrik, yeni sistem toplarla, donatılmış harp gemilerinin harekâtı noktai nazarından değil, zırhlı gemilerin yapılması ve devamlı inşalarının başlangıcı olması itibariyle de hususî bir kıymeti haizdir.

Bu harpte muharip milletlerin kullandıkları gemilerin tamamı buharla işleyen gemiler değildi ve tarafların donanmaları içinde ahşap üç ambarlı tabir edilen hattı harp gemileri mevkilerini muhafaza etmekte idiler. Yalnız bu kalyonlardan bazılarına buhar makineleri konulmak suretiyle hareket kabiliyetleri sadece rüzgâra tabi bırakılmamış, bu gemiler aynı zamanda buhardan istifade etmek suretiyle hareket kabiliyetlerini artırmışlardı. Ticarî sahada kullanılan nakliye gemileri de donanmada faal bir yardımcı sınıf haline gelmiş olduğu gibi, on dördüncü asırdan beri ilk defa olarak zırhlı gemiler kullanılmış olduğundan, Kırım harbi, mühim bir teknik merhale ve âdeta bir dönüm noktası teşkil etmekle beraber, gemi inşaiyeciliğinde bir inkılap yaratmıştır.

İstanbul muhasarasında Fatih Sultan Mehmet'in kullandığı bakır kaplı gemiler, Rum ateşine karşı düşünülmüş ve fetihten sonra terkedilmişti. Demek oluyor ki, Türkler daha İstanbul'un fethinde dahi zırhlı gemileri düşünmüşler ve bu hususu gerçekleştirmişlerdi. O devrin top mermileri için ahşap küpeşteler kâfi bir mu-

-95-⇧

kavemet gösterebiliyor, fazla olarak bakır levhalarla mahfuz küpeşteler efradı yukardan gelen tehlikelere karşı muhafaza edemiyordu. Bundan başka en çok kürekle ve muvafık havalarda rüzgâr kuvveti ile sevk ve idare

edilen harp gemileri, bordalarına bakır kaplandığı takdirde pek ziyade ağırlaşıyor, hareket kabiliyeti ile birlikte manevra gücü o nisbette güçleşiyordu. Binaenaleyh Türk zekâsının eseri olan bu sınıf gemiler, o devir için zırhlı gemilerin donanmalarda kullanılmasını temin edememiş, ancak buhar makinelerinin keşfinden sonra bu mahzur ortadan kalkmış ve zırhlı gemiler inşası imkân dahiline girmiştir.

KIRIM HARBİNİN SEBEBİ

Kırım harbinin meydana gelmesinde en mühim mesele Makamatı mukaddese gösterilmektedir. Fakat hakikatte Kırım harbi, Akdeniz sahillerine doğru yayılmak gayesine müteveccih olan asırlık Rus siyasetinin bir neticesidir.

Edirne muahedesi ile hedefine biraz daha yaklaşan Rusya, bir taraftan ordusunu tensik ve ıslah ederken, diğer taraftan, Karadeniz'de mevkiini kuvvetlendirmeğe çalışmış, bu siyasetini yürütürken de Osmanlı İmparatorluğunda ilân edilmiş olan Gülhane hattı hümayununun meydana getirdiği hoşnutsuzluktan azami derecede istifade etmiştir.

Makamatı mübareke meselesi, Rusya'nın düşündüğü tecavüzü, Avrupa efkârı umumiyesine karşı mazur ve muhik göstermek endişesinden doğmuştur.

Fransız büyük ihtilâli, Fransa'da dine büyük bir darbe vurmuş ve cumhuriyetin lâdini (Dinsiz) siyâseti

-96-⇧

Fransayı Katolik âleminde işgal ettiği mevkiden alaşağı etmişti.

İhtilâlcilerin bu siyaseti sonunda Paris'in Kudüs ile irtibatı kopmuş ve makamatı mübarekeyi bu politikanın neticesi olarak Katoliklerden çok Ortodokslar ziyaret etmişlerdi.

Kaynarca muahedesinin akdinden beri kendisini ortodoks âleminin hamisi addeden Rusya çarlığı bu durumdan istifade ederek Kudüs'te büyük bir nüfuz kazanmış, Babıâlinin muhtelif tarihlerde isdar ettiği üç ferman ile de bu husus Osmanlı devletince teyit edilmişti.

Üçüncü Napoleon Fransa'da takip edilen bu siyasetin halk arasında hoşnutsuzluk yaratması üzerine siyâsetini değiştirmiş ve Fransa'nın eski mevkiini alması arzusuna düşmüş, bu sebeple Fransa ile Rusya arasında bir rekabet başlamıştı.

İşte Osmanlı İmparatorluğunu uzun bir harbe sürükleyen zahirî sebep bu rekabettir.

Kırım harbinin hakikî sebebine gelince, 1848 Fransız inkılâbı üçüncü Napoleon'un yaptığı yenilikler ve iç ve dış siyasî değişiklik, Avrupa'nın her tarafında tesirini göstermiş ve bu cümleden olarak Eflâk ve Buğdan'da

(Romanya) ihtilâl hareketleri başlamıştı. Buğdan-Romanya ittihadı taraftarlarının vücuda getirdikleri ihtilâl, GASBODAR (MİŞEL SFORCA) tarafından bastırıldığı halde Eflâk'taki ihtilâlciler muvaffak olmuş ve Gasbodar Biyesko'yu istifaya davet etmişlerdi. İhtilâlin liderleri derhal toplanmışlar ve muvakkat bir hükümet kurarak, bir kanunu esasiyi de (Anayasa) neşretmişlerdi. İhtilâlcilerin mümeyyiz vasfı, Rus müdahalesini durdurmak ve eskisi gibi Osmanlı İmparatorluğu içinde kalmaktı. İhtilâlcilerin bu muvaffakiyetleri Rusya

-97-⇧

tarafından ağır bir darbe olarak kabul edilmiş ve Çar, Macar ihtilâlinde olduğu gibi memleketeyn'i (Romanya'nın tamamı) işgal etmişti. Rusya'nın bu haksız müdahalesi ve memleketeyn'in işgali Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya çarlığı arasında müzakerelerin başlamasına sebep olmuş ve Balta limanı muahedesi ile Rusya işgal ettiği yerleri tahliye etmek mecburiyetinde kalmıştı.

Rusya işgal ettiği toprakları tahliye etmekle beraber Osmanlı İmparatorluğunu rahat bırakmamış, Bosna-Hersek ve Bulgaristan'da 1850 yılı ilkbaharında yeni isyanlar patlak vermişti. Güç hal ile bastırılan ihtilâl hareketleri sonunda buralarda Osmanlı İmparatorluğu islâhat yapmak ve umumî af çıkarmak taahhüdüne girmişti.

Bu isyanların bastırılması, Rus ve Macar mültecilerinin Osmanlı İmparatorluğu tarafından, Rusya ve Avusturya - Macaristan İmparatorluklarınca talep edilmelerine rağmen iade edilmemesi Osmanlı İmparatorluğunun ordusunu tensik ve modern hale getirmek hususunda Avrupadan getirttiği mütehassıslar Rusya'yı tedirgin etmişti.

Osmanlı İmparatorluğunun siyasetinin bu merkezde bulunduğu bu sırada Rus çarı birinci Nikola İstanbul'u almak, üçüncü Napoleon ise, katolikliğin orta doğuda kaybolan itibarını iade ettirmek ve makamatı mübareke üzerinde katolikliği yeniden birinci derecede itibar sahibi yapmak için mücadele ediyorlardı. Kudüs'te üstünlük elde etmek, bu iki devletin siyasetlerinin de temelini teşkil ediyordu. Halbuki İngiltere için, çok müşkül ve devamlı muharebelerle tesis edilmiş bir Akdeniz muvazenesi siyaseti vardı. Ve Marmara kapılarının Ruslara açılması, bu muvazeneye ciddi bir darbe vurmuş olacaktı.

Fransa’nın yanında İngiltere’nin siyaset sahnesine çıkması, Akdeniz muvazenesi adını alan İngiliz bahrî hâkimiyetinin temini gibi hayatî bir mülâhaza yüzündendi.

KIRIM HARBİNİN İLÂNINA TEKADDÜM EDEN SİYASÎ HADİSELER

1952 yılı şubat ayını harbin çıkması haline getiren müddet içinde tarih, Rus, Fransız ve İngiliz siyasilerinin amansız çarpışmalarına sahne oldu. Diplomatların mücadelesi, İstanbul'daki Fransız sefiri general OPİK'in Babıâliye bir nota vermesi ile başladı. Fransız sefiri bu notasında, ortodoksların mâkamatı mübarekede elde ettikleri haklardan şikâyet ediyordu. Kendisine halef olan mösyö Lavalet, Fransa’nın bu notasını çok ciddî bir mesai ile takip etmiş ve nihayet 9 şubat 1852 tarihli fermanı elde etmeğe muvaffak olmuştu.

Babıâli bu ferman ile katolik rahiplerinin Kudüs’te kaybettikleri itibarını iade ve tahkim etmiş, Lâtinlere evvelce haiz oldukları imtiyazlardan daha geniş imtiyazlar vermişti.

Hazreti İsa’nın kabri, Kammame kilisesi, Frank krallarının mezarları, Zetzmani mabedi hakkındaki Fransız talepleri Babıâlinin verdiği imtiyazlar içinde idi.

Bundan ayrı olarak Beytüllahm kilisesinin üç anahtarı da Lâtin rahiplerine teslim ve bu rahiplerin Hazreti Meryem’in kabrinde âyin icra etmelerine de müsaade olunuyordu.

-99-⇧

Papa ile üçüncü Napoleon ve Kudüs’te bulunan katolik rahipleri sefirin bu muvaffakiyetinden o kadar memnun olmuşlardı ki, mösyö Lavalet, Roma’da takdis edilmiş Paris’te fevkalâde şekilde karşılanmış ve nihayet Kudüs şehrini ziyaret ettiği vakit görülmemiş bir merasimle karşılanmıştı.

İngiliz kabinesi, Fransa’nın bu teşebbüslerine lâkayd kalmıştı. Lâkin Petersburg hükümeti infialini gizleyememişti. İngiltere’nin İstanbul sefiri Sir Stradford Redcliff, Londra’nın gösterdiği bu soğukkanlılığa rağmen, bazı gizli teşebbüslere girişmiş, Rus sefiri Gosbodin Domititof ise büyük bir sinirlilik ile hadisenin üzerine eğilmişti.

Rus ve İngiliz diplomatlarından bilhassa İngiliz sefiri Sir Stradford Redcliff kırk yıldan beri ömrünü Şarkta geçirmiş ve Şark meselelerinin en hurda teferruatına kadar mütehassısı olmuş, muktedir ve tecrübeli bir diplomattı.

Gerek sarayda gerek Babıâli nezdinde ve bilhassa “Genç Osmanlılar” nezdinde büyük bir mevkii olan İngiliz sefirine, bu itibarından dolayı (İngiliz Sultanı) unvanı verilmişti.

İngiliz sefirinin bu üstün tarafları ve Osmanlı İmparatorluğunda söz sahibi olan müesseselerdeki itibarı dolayısiyle gerek Rus, gerekse Fransız sefirleri daima ikinci planda kalmışlar ve siyaset sahnesini âdeta kendisine terketmişlerdi.

Bu sebeple Çarlık Rusyası teşebbüslerini yalnız siyaset sahnesinde yürütmekle kalmamış, İngilizlerin bu üstünlüğünü bertaraf etmek için muhtelif mıntakalarda kuvvete başvurarak bilfiil harekete geçmişti. Karadağ bu harekât sahalarının en mühimmidir.

KARADAĞ MESELESİ

Karadağ halkı içtimaî yapı bakımından birtakım kabile diyebileceğimiz halk topluluklarından meydana gelmiştir. Her topluluk VLADİKA denilen ruhaniler, yani piskoposlar tarafından idare edilirlerdi. Rusya, Karadağ'ı kendi emellerine âlet etmek için işte bu Vladikaları ele almış ve NİYEGOŞA hanedanından PETRO'yu Petersburg'ta dilediği gibi bir tahsil ve terbiye altına alarak Çarlığın bir bendesi haline sokmuştur. Petro'nun istediği şekle girdiğini gördükten sonra da onu Karadağ'a göndermişti. Petro Vladikalık mevkiine geçer geçmez, Rusya'dan aldığı emirle derhal ve vakit geçirmeksizin Karadağ ittihadına çalışmıştı. Petro'nun bu mücadelesi muvaffak olmuş ve zamanla diğer Vladikalar nezdindeki nüfuz ve itibarı artmış, âdeta bütün bu Vladikaların tabiî reisi olmuştu. Petro'nun ölümünden sonra yerine geçen ve aynı siyasî istikamette çalışan DANİLO, Petro'ya halef olur olmaz onun izinde yürümüş, kendisini siyasî ve cismani işlere daha rahat verebilmek ve Karadağ ittihadının bir istiklâl ile neticelenmesini temin etmek için ruhaniliği, yani piskoposluğu terkederek Türkiye aleyhine silâha sarılmıştı. Tabiî Danilo'nun silâha sarılmasında kendisine en büyük destek Rusya olmuştur.

Danilo'nun silâha sarılarak devleti âliyye aleyhine isyana teşebbüs etmesi, Rusya'nın Babıâli üzerindeki tazyik vasıtalarından sadece bir tanesi idi. Karadağ'daki isyan hareketi her geçen gün genişliyor ve Osmanlı devletinin başına yeni gaileler açıyordu. Babıâli'nin Karadağ isyanını bastırmak için giriştiği her hareketin Rusya tarafından, kendisine müteveccih bir hareket telâkki edileceğini ise hemen bütün Avrupa'da bilmeyen kimse yoktu.

-101-⇧

Buna rağmen Babıâli, İngiliz sefiri Sir Stradford Rodcklif ile Fransız sefiri Lavalet'in de tasvibi ile Karadağ'daki isyan hareketini tenkil için harekete geçti. Ömer paşa kumandasında 30.000 kişilik bir orduyu acele Karadağ üzerine sevketti. Osmanlı ordusu ile Danilo'nun isyancı askerleri arasında çok ciddî çarpışmalar başladı. Ömer paşa ordusunun büyük bir kısmı isyan mıntakasına Ferik (Korgeneral) amiral Kayserili Ahmet paşa[5] kumandasındaki Akdeniz filosu ile denizden sevkedilmiş bulunuyordu.

Bu sebeple de ordu yorgun değildi. Ömer paşa kuvvetlerini nakleden filo tamamen yelkenli gemilerden mürekkep olmakla beraber, nakliye gemileri

arasında buharla müteharrik ticaret gemileri de mevcut idi[6] .

İsyan hareketi ile birlikte Babıâli, İngiltere'den buharlı nakliye gemileri almakla beraber, İstanbul tersanesinde de hummalı bir faaliyete geçmiş ve ilk buharlı gemilerin omurgaları kızağa konmuştu. Hatta bu gemilerin bir kısmı isyan hareketinden evvel kızağa konmuş ve isyanla hemen aynı tarihlerde denize indirilerek Kayserili Ahmet paşanın harp filosu emrine verilmişti.

Osmanlı devleti Rusya'nın tahrik ve teşviki ile Karadağ'da patlayan isyan hareketini tenkile çalışırken, Rusya, bu sefer Besarabya hududu üzerinde de tahşidata başlamıştı.

Rusya, Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki tazyiklerini bir isyan hareketi ve hudut boylarında ayrıca askerî tahşidat yapmak suretiyle arttırırken, diğer taraftan Rusya'nın İstanbul sefiri vasıtasiyle siyasî tazyike baş-

lıyordu. Rus sefiri her gün Babıâli'yi sıkıştırıyor ve Rus Akdeniz siyasetinin tahakkuku için tavizler koparmağa çalışıyordu. Babıâli nezdinde yapılan bu ağır tazyikler sonunda Babıâli, bir ara Rusya'nın taleplerini yerine getirmek gibi bir siyasî hayatın içine girmişti. Sadrazam Mehmet Ali Paşa daimî tazyikler sonunda 1852 yılı mart ayında Rus sefiri Dotitof'a gayet mahrem kaydı ile bir vesika tevdi etmişti. Aylarca gizli kalan bu vesikanın mahiyeti öğrenilince İngiliz ve Fransız sefirleri derhal harekete geçmişler ve bu vesikanın iptalini talep etmişlerdi. Rusya'ya mahrem olarak tevdi edilen vesika, Fransızlara makamatı mübareke hususunda Kudüs'te verilen imzaların feshedildiğini tazammun etmekte idi. (Şubat 1852) tarihinde verilen bu fermanın ve imtiyazların feshi Paris ve Londra hükümetlerince vahim bir hadise olarak telâkki edilmişti. Bu sebeple gerek Fransa, gerek İngiltere Karadağ isyanını bastırmak hususunda Ömer paşa kuvvetlerine gereken manevî desteği göstermişler ve sonunda Ömer paşa Karadağ isyanını bastırmağa muvaffak olmuştu.

Karadağ isyanı bastırıldıktan sonra Fransa'nın ısrarı ve Babıâli'yi tazyiki karşısında hükümet Kudüs'e bir tahkik heyetinin gönderilmesine rıza gösterdi. Babıâli bu hadisede iki kuvvet arasında kalmıştı Bir taraftan Fransa ve İngiltere, diğer taraftan Rusya, Babıâli'ye tekliflerini âdeta zorla kabul ettirmek istiyorlardı.

Rusya dayatıyor ve gizli olarak kendisine verilen hak ve imtiyazların ilân edilmesini Babıâli’den talep ediyordu.

O sıralarda Fransa’da bulunan Fransız sefiri

Lavalet alelâcele İstanbul’a dönerek sadrazam Mehmet Ali paşa ile görüşmüş ve bu mülâkatta Fransız sefiri, sad-

razamı iki yüzlülükle itham edecek kadar ileriye gitmişti.

Ayrıca Fransız sefiri, Rusya’ya verilmiş olan Makamatı mübareke üzerindeki imtiyazlarla alâkalı gizli imtiyazın derhal hükümsüz ilânını talep ediyor ve ağır tehditlere kalkışıyordu.

İngilizler gerçi Fransız tarafını tutuyorlardı, ama İngiliz sefiri Sir Stradford Rodchlif kendisini gayet müsterih addediyor ve İngilizlerin Akdeniz muvazenesinde kendilerine rakip telâkki ettikleri bu iki devletin, Fransa ile Rusya’nın mücadelesini yakından fakat müdahale etmeden takip ediyordu.

İngiliz sefiri, kendisinin, yani İngiltere’nin henüz siyaset sahnesine ağırlığını koymak zamanının gelmediğini biliyor, fakat yapılmasını ısrarla istediği sadaret değişikliği için namzedini de peşinen tesbit etmek suretiyle ve gizlice saray nezdinde teşebbüslerine devam ediyordu.

1852 yılı bu hadiseler içinde geçmişti. Çarlık Rusyası Osmanlı devletini mahvetmek için yeni, yeni planlar yapmakla meşgul oluyordu. Nihayet 1853 yılı Ocak ayının 9. günü Rus Çarı birinci Nikola Osmanlı İmparatorluğu hakkındaki düşüncelerini, müsait bulduğu Petersburg’daki İngiliz sefiri Hamilton Seymur’a açtı. Çar birinci Nikola’nın, İngiliz sefiriyle yaptığı görüşmeler de böylece tevali etti.

Rus Çarı Birinci Nikola, İngiliz sefiri Sir Hamilton Seymur’a, “Hasta adam’ın” ölümünün yaklaştığını söylüyor ve Türkiye’nin taksimini teklif ediyordu.

İngiliz sefiri tabiî bu mühim mülâkatlardan ve Çar’ın niyetinden günü gününe Londra'yı haberdar etmiş ve aldığı talimata göre, bu mülâkatlara devam et-

mişti. Londra kabinesi, Rusya’nın niyetlerini gayet iyi bilmekle beraber bu mülâkatlardan ve Çar’ın gevezeliğinden istifade etmek suretiyle Rus siyasetinin, bütün teferruatını öğrenmek ve istikbalde takip edeceği siyaseti bu bilgiye göre bina etmek istemişti. Zira mevzuubahis olan şey, Rusya’nın, Osmanlı İmparatorluğunun taksimi hakkındaki fikirleri olmakla beraber, İngiltere’nin Akdeniz ve Hindistan ticaret yolu emniyeti idi.

Rusya’nın, Osmanlı İmparatorluğuna karşı giriştiği bu hasmane hareketler, Emanatı mübareke meselesinin nezaketi, Rusya'nın Akdeniz’e inmek hususunda giriştiği mezbuhane gayretler Fransa’yı da, İngiltere'yi de ister istemez birtakım ciddî ve zecrî tedbirler almağa mecbur etmişti. Bu tedbirler açıktı. Avrupa’nın büyük iki devleti harbe hazırlanmağa başlamıştı. Bu âlenî harp hazırlıkları Avusturya - Macaristan imparatorluğunu da ister istemez bu vadiye sokmuş, o da askerî hazırlıklarını arttırmıştı. Avrupa bütünü ile bir harbe hazırlanıyordu ve bu hazırlıklarının hedefi de Rusya idi. Fransa ve İngiltere’nin harp hazırlıklarına başlamış olmaları ihtiyar dünyayı bir anda karıştırmıştı. Ortalıkta harp kokusu esmeğe başlamıştı. Avrupa’nın yüksek siyasî mahfilleri harbi kaçınılmaz bir vakıa olarak kabul ediyorlardı. Bu mehafilin, harp hakkındaki düşüncelerine rağmen, aynı mahfiller harbi bertaraf etmek için de tedbirler düşünmüş, efkârı umumiyeyi teskin edecek tedbirler almağa karar vermişlerdi.

Nitekim ilk adımı Avusturya - Macaristan İmparatorluğu atmış ve Ömer paşanın muvaffakiyetlerine muvazi olarak Rus sarayına ve Petersburg’daki Rus siyasilerine tazyik yapmağa başlamıştı.

Rusya kararlı idi, ne Avusturya - Macaristan İmparatorluğunun teşebbüsleri, ne İngiliz, Fransız harp

-105-⇧

hazırlıkları, Rusya’yı yolundan çevirmemişti. Osmanlı İmparatorluğunu Rusya harp ile tehdit etmiş ve Karadağ’da giriştiği harekâtı durdurmasını talep etmişti. Babıâli bu harp tehdidi karşısında boyun eğmişti. Yapılan müzakereler sonunda (14 şubat 1853) Osmanlı İmparatorluğu harekâtı durdurmuş ve Karadağ hududunda bazı tashihat yapılarak bu tehlike de böylece atlatılmıştı. Ve Batı, Türkleri bütün hazırlıklarına rağmen Rusya önünde yine yalnız bırakmıştı.

Görülüyor ki, Osmanlı İmparatorluğu bütün gücünü seferber ederek Rusya’nın Akdeniz’e çıkmasına mani olmasına rağmen, batılı devletler tarafından herhangi bir müzaherete mazhar olamamış, isyan eden bir eyaletini tedip etmek üzere bulunduğu bir sırada Rusya’nın harp tehdidi ile karşılaşmış, fakat Türk İmparatorluğuna müzaheret göstermesi kendi menfaatleri bakımından elzem olmasına rağmen, salibin diğer mümessilleri Fransa ve İngiltere seslerini çıkarmamışlardı.

Osmanlı İmparatorluğu yalnız başına bırakılmıştı ve en kat’i şekilde haklı olmasına rağmen 14 şubat 1853 tarihinde Rusya’nın önünde baş eğmesine ve haysiyetşiken bir anlaşma imzalanmasına mani olunmamıştı.

Gerçi Osmanlı İmparatorluğu bir takım tavizlerle Rusya’nın harp tehdidini sayuşturmuştu. Fakat Avrupa üzerindeki harp bulutlarının dağılmasını temin edememişti. Tehlike bütün haşmeti ile devam etmekte idi. Zira Makamatı mübareke meselesi Fransa ile Rusya arasında eski nezaketini muhafaza etmekte idi.

Bu meselenin nezaketini muhafaza etmesinin tek sebebi ise, Rusya'nın her ne suretle olursa olsun bir harbe kararlı olması idi.

Rusya’nın bu kararının bilinmesine rağmen, İngiltere ve Fransa’nın Karadağ meselesine müdahale etme-

-106-⇧

miş olmaları cidden gariptir. Eğer bu iki devlet, Rusya’nın, Osmanlı İmparatorluğu üzerine tevcih ettiği harp tehdidine karşı çıkmış ve Türkleri birtakım tâvizler vermeğe mecbur eden 14 Şubat 1853 anlaşmasını tanımamış olsalardı, Rusya ileriye gitmek cesaretini gösteremeyecek ve bir Kırım harbine yol açan makamatı mübareke meselesinde de ısrar etmeyecekti.

Burada şunu söylemek yerinde olur ki, Rusya’nın Fransa’ya karşı bu kadar sert davranmasında İstanbul'daki Fransız sefiri mösyö Lavalet’in beceriksizliklerinin ve hatalarının payı çoktur. Aşırı bir salip fikrinin müdafii ve tatbikçisi olan mösyö Lavalet, Rusya’nın Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki tazyiklerini görmezlikten gelmiş ve hem Osmanlı İmparatorluğunun haysiyetşiken bir anlaşma yapmasına sebep olmuş, hem de Kırım harbinin çıkmasında bu siyaseti ile mühim bir rol oynamıştır.

Mösyö Lavalet’in bu acemiliklerinin tevali etmesi üzerine Fransa çok müşkül mevkide kalmış ve İstanbul’daki sefirini geri çekmek mecburiyetini hissetmişti,

1853 yılı ocak ayında geriye çağrılan mösyö Lavalet’in yerine de Fransa İstanbul’a 1849 tarihinden beri Avusturya - Macaristan İmparatorluğunda Fransa’yı temsil eden mösyö Dölafon’u tayin etmişti.

Fransa’nın İstanbul’da giriştiği bu siyasî teşebbüs, Lavalet’in değiştirilmesi, onun yerine Dölafon’un tayini, Rusya’yı da Osmanlı İmparatorluğunda birtakım ciddî siyasî ataklar yapmağa mecbur bırakmıştı. Rusya’nın, Fransa’nın yeni hareketine cevabı aynen olmuş, onlar da İstanbul’daki sefirlerini değiştirerek yerine Çar’ın akrabası, Bahriye nazırı olan Prens Mençikof’u tayin etmişlerdi.

YENİ RUS SEFİRİ PRENS MENÇİKOF İSTANBUL’DA

Rusya Osmanlı İmparatorluğunda yeni bir siyasi atağa girmeğe karar vermişti. Bu atak, sonu harp ile nihayetlenecek bir istikamet takip etmiş ve netice itibariyle bu harp kuvveden fiile çıkmış ve ilk defa olarak Osmanlı İmparatorluğu Garp âleminin iki dev devleti olan İngiltere ve Fransa ile ve Salibin bütün muhalefetine rağmen ittifak akdetmişler ve Rusya’yı mağlup etmişlerdi.

Rusya'nın yeni siyasetini takip etmeğe memur fevkalâde salâhiyetli sefiri Prens Mençikof, 1853 yılının 1 mart günü İstanbul’a muvasalat etmişti. Çar birinci Nikola’nın kendisine verdiği İstanbul sefaretine karşılık Mençikof’un geride bıraktığı unvanları ve vazifeleri düşünülürse, Rusya’nın, Osmanlı İmparatorluğunda takip etmeğe kararlı olduğu yeni politikasının hedefi çok daha iyi bir şekilde anlaşılır.

Prens Mençikof, Çar, birinci Nikola’nın akrabası ve en yakın mahremlerinden birisi olarak aynı zamanda Bahriye Nazırı, Rus Baltık filosu kumandanı, Finlandiya umumî valisidir. Bir devlette bu kadar mühim üç vazifeyi aynı zamanda yüklenmiş bir insanın sefaretle geldiği İstanbul’daki yeni vazifesi her halde taltif edilmek manasına alınamaz. Bu memuriyetler de gösteriyor ki Çar birinci Nikola, İstanbul’a kendisinin itimat edebileceği bir adamı seçmekle, Osmanlı İmparatorluğunda takip etmeğe kararlı siyasetini en güvendiği ellere tevdi etmeyi düşünmüş ve Prens Mençikof’u vasi salâhiyetlerle İstanbul’a göndermiştir.

Çar İstanbul’a sadece Mençikof’u değil, onunla birlikte Rus ordusunun güzide iki generalini de sefaret he-

-108-⇧

yetine katarak İstanbul’a göndermişti. Bunlardan birisi Rus Besarabya ordusu Erkânıharp reisi general Niko Bucenski, diğeri de Rus Karadeniz filosu erkânıharp reisi amiral Kornilof’tu.

Mençikof’un İstanbul’a gelirken takip ettiği yol dahi manidardı. Zira Rusya’nın yeni İstanbul sefiri, Osmanlı ordusunu önce teftiş etmiş, bu teftişi takiben Rus Karadeniz filosunu da teftişten sonra İstanbul’a hareket etmişti. Sefirin bu hareketi, açıkça bir tehdit mahiyetinde idi. O, bu şekilde hareket etmekle Osmanlı İmparatorluğu erkânına gözdağı vermek istemişti. Nitekim Mençikof’un İstanbul’daki mesaisinin takip edeceği istikamet, kendisinin

Rus ordu ve donanmasını teftiş etmesinin hakiki sebebinin bu olduğunu da ortaya koymuştur.

Rusya, Osmanlı İmparatorluğu ile kat'î olarak bir harbi tasarlamıştı. Onun içindir ki, yeni Rus sefirinin yanına kıymetli iki yüksek rütbeli kumandan katmıştı. Bu zatların İstanbul'daki bütün mesaileri, Osmanlı ordu ve donanması hakkında malûmat toplamak, açıkçası casusluk yapmaktı.

Bu iki yüksek rütbeli kumandanın işlerini de Osmanlı İmparatorluğunun teşekkül tarzı kolaylaştırmakta idi. Zira İstanbul, Osmanlı İmparatorluğunun merkezi hükümeti olmakla beraber, donanmanın da merkez üssü idi. Ayrıca İstanbul, Türk ordusunun en kuvvetli birliklerinin de bulunduğu yerdi. Rus sefaret heyetinin arasına birisi amiral, diğeri general iki erkânı harbini sıkıştırmasının sebebi İstanbul'un bu hususiyeti idi. Bu iki zat rahatça vazifelerini yapabilir ve Türk ordu ve donanmasını en hurda teferruatına kadar tetkik edebilirlerdi. Böylece Prens Mençikof bir taraftan siyasî teşebbüslerini yaparken, her biri birer mütehassıs heye-

-109-⇧

tin başında bulunan general Bucenski ile amiral Kornilof kendi sahalarında çalışarak Osmanlı İmparatorluğunun ordu ve donanmasını tetkik etmişler ve seferi bir durumda iktisap edeceği harp kudreti hakkında lüzumundan fazla bir bilgi ile memleketlerine dönmüşlerdi.

Prens Mençikof, İstanbul'a ilk girdiği gün, Rusya'nın İstanbul sefiri bir prens gibi değil, Çar bizzat kendisi imiş gibi hareket ederek gayet küstah ve her türlü diplomatik kaideleri çiğnemek hafifliğini göstermişti.

Prens Mençikof İstanbul'a vasıl olduğunun hemen ertesi günü, yeni bir nezaketsizlik numunesi vermiş ve sadrazam Mehmet Âli Paşayı teşrifata aykırı olarak, gündelik elbisesi ile ziyaret etmişti. Bu prensin yaptığı ikinci siyasî gaf ise daha büyüktü. Çünkü teşrifata göre onun ilk muhatabı Osmanlı devletinin hariciye nazırı idi ve kendisi Sadrazam Mehmet Ali Paşayı ziyarete giderken bu kaideyi ihmal etmiş ve hariciye nazırı Fuat Paşayı çiğnemek suretiyle Sadrazam ile mülâkat etmişti.

Rus sefaret heyeti siyasî, askerî ve bahrî sahalarda şayanı dikkat bir faaliyetle çalışmağa başlamıştı. Bu heyet âdeta açık bir şekilde casusluk yapmış ve Türk ordu ve donanması hakkında bilgi toplamıştı. Sefaret heyetinin bu şekildeki çalışması da gösteriyor ki, Prens Mençikof İstanbul'a bir sefaret vazifesi yapmak için değil, Osmanlı İmparatorluğunu tehdit

etmek ve askerî ve bahrî kudretini tesbit ettikten sonra memleketine avdet etmek ve mukadder olan harbe başlamak için gelmişti. Türk - Rus harbi böylece kaçınılmaz bir vakıa haline girmişti.

Rus sefaret heyetinin pervasız çalışmaları, esasen tedirgin olan İngiliz ve Fransız sefaretlerini de aynı

-110-⇧

tempo ile çalışmağa mecbur etmişti. Avrupa’nın siyası ufku, Mençikof’un İstanbul'daki çalışmalarına müvazi olarak birdenbire ve beklenmedik şekilde karardı. Fransız hükümeti, bir harbi mukadder telâkki ettiği için askeri tedbirler almağa başladı. 1853 yılı martının yirminci günü Fransız donanması Tulon üssünden hareket ederek Salamin’de toplandı ve gelişen hadiselere intizar etti.

Fransa’da ayrıca askerî hazırlıklar da birdenbire arttı birçok birlikler Avusturya - Macaristan hududu civarında toplanmağa başladı.

Fransa’nın aldığı askerî ve bahri tedbirlere muvazi olarak İngiliz amiralliği de Akdeniz’deki harp gemilerini vakit geçirmeden Malta adasında topladı.

İNGİLTERE-FRANSA HARP HAZIRLIĞI

İngiltere huzursuzdu. İstanbul'daki İngiliz sefiri, prens Mençikof'un Kırım harbinin hakikî sebebi olan makamatı mübareke meselesi üzerinde Babıâli'ye yaptığı tazyikin altındaki hakikî sebebi, Rusya'nın bu yol ile Akdeniz'e inmek istediğini biliyor ve bütün hareketlerini yakından takip ediyordu. İngiltere, Rusya'dan resmen meselenin hallini talep etmiş, Mençikof'un İstanbul'daki faaliyetlerinin zararlı olduğunu bildirmiş ve Peresburg'un nazarı dikkatini çekmişti. Çar, İngiltere'nin bu teşebbüsü üzerine Prens Mençikof'un İstanbul'daki mesaisi hakkında teminat vermek mecburiyetinde kalmıştı.

Can Yücel'in Stanley Lane Poole'dan kısaltarak Türkçeye çevirdiği, Lord Stradford'un Türkiye hatıra-

ları adlı eserinin. 166. sayfasında bu hususta şunlar yazılıdır:

"Prens Mençikof'un gelişinde İngiltere'yi ürkütecek pek bir şey yok gibi görünmektedir. Rusya, Prensin sadece Filistin meselesinin hoşnut edici bir hal çaresine bağlanabilmesi için direktifler aldığını, bunun dışında hiç bir gayesi ve sulhçu niyetlerden başka bir isteği olmadığını bildirmiştir."

Fakat ne bu cevap ne de Rusya'nın diğer mukni olmaktan uzak hareketleri İngiltere'yi tatmin etmemişti. Zira Rusya'nın harp hazırlıkları elle tutulacak, gözle görülecek kadar artmıştı.

Prens Mençikof havanın böylesine karardığı sıralarda dahi Osmanlı İmparatorluğunu, kendi fikrine, Türkiye'de yaşayan ortodokslar üzerindeki saltanat hâkimiyetinin kaldırılmasına ve onların çarın himayesine terkedilmesine imale etmeğe çalışıyor ve Fransa ve Türkiye ile Rusya arasındaki derin anlaşmazlığı daha da derinleştiriyordu.

Prens Mençikof bu teklifi ile Osmanlı İmparatorluğunu âdeta himayesine almak istiyordu. Tabiî ki bu teklif kabul edilemezdi. Nitekim Prensin teklifi reddedildi. Rus sefirinin bütün ağırlığı ile Babıâliye ve saraya yüklendiği bir sırada İstanbul'daki İngiliz sefiri Sir Stradford Redchliffe'in daha evvelce de belirttiğimiz gibi çevirdiği birtakım manevralar sonunda Sadrazam Mehmet Ali Paşa istifa etti ve yerine Mustafa Reşit Paşa tayin edildi. İngiltere arzusuna nail olmuş, 1837 tarihinden beri bir nevi kendi

adamı telâkki ettiği ve kendi siyasetine tamamen uygun bir siyaset takip eden Mustafa Reşit Paşayı Sadrazam nasbettirmişti.

Mustafa Reşit Paşanın Sadrazamlığını Prens Mençikof da arzu etmiş, hatta bu arzusunun o sırada Fran-

-112-⇧

sız sefareti ile Rus sefareti arasında bir nevi mutavassıt rol oynayan İngiliz sefareti tarafından telkin edildiği de rivayet edilmiştir.

Prens Mençikof Mustafa Reşit Paşa ile anlaşabileceğini ümit etmişti. Prens Mençikof bu düşüncesinde yalnız değildi. Fransızlar da aynı şekilde düşünüyorlar, Tiers'in yakın dostu Mustafa Reşit Paşanın emanatı mukaddese meselesini Fransa lehine bir hal yoluna sokabileceğine inanıyorlardı. Bu bakımdan gerek İngiliz, gerekse Fransız sefirleri yeni sadrazama azamî müzahereti gösterdiler.

İngiliz, Fransız desteğini mutlak olarak temin, eden Mustafa Reşit paşa, Rus sefirinin emanatı mübareke meselesinin halli için Babıâliye verdiği yazılı ve şifahî notaları müzakere etmek için 1853 yılı mayıs ayının 20. günü Babıâlide fevkalâde bir meclis toplanmağa karar verdi. Aynı günde toplanan meclis devletin ileri gelen 43 ricali ile müzakerelere başladı. Uzun müzakerelerden sonra, Mustafa Reşit paşanın, İngiliz ve Fransız garantilerinden bahseden sözleri üzerine ve 42 rey ile Prens Mençikof'un taleplerinin reddine karar vermişti.

Hemen aynı gün Babıâlinin verdiği kararı öğrenen Prens Mençikof İstanbul'da yapacak başkaca bir işi kalmadığını anlamış ve Kont Nelsrod'u birkaç memur ile İstanbul'da bırakarak 22 mayıs 1853 tarihinde ve ansızın İstanbul'u terkederek Rusya'ya gitmişti.

Prens Mençikof'un bu anî gidişi durumu bir anda daha da ağırlaştırdı. Rus sefirinin İstanbul'dan ayrıldığı gün, Malta'da toplanmış olan İngiliz donanması aldığı bir emirle Fransız donanması ile birleşmek üzere Salamin sularına hareket etti.

Mençikof'un yerine İstanbul'da kalan Kont Nelsrod da Ortodoks hakları üzerinde birkaç teşebbüs daha

-113-⇧

yaptı, netice alamadığı için o da, 31 mayıs 1853 tarihinde İstanbul'dan ayrıldı.

Ancak Kont Nelsrod İstanbul’dan ayrılmadan evvel Rusya’nın harp ültimatomunu da Babıâliye vermeği ihmal etmedi.

Prens Mençikof’un ve maiyetinin İstanbul’daki muvaffâkiyetsizliği, Rusya’da âdeta bir şok tesiri yaptı. Rus hükümet mehafilinde prensin İstanbul’dan ayrıldığı haberi alındığı vakit, fevkalâde bir heyecan meydana getirdi. Rus Çarı birinci Nikola, bu muvaffakıyctsizlik haberini aldığı anda, “Sultanın beş parmağını suratımda hissettim” dedi.[7]

Artık Türkiye ile Rusya arasındaki harp mukadderdi. Nitekim bir ay kadar bir müddet her iki taraf da harp hazırlıkları ile vakit geçirdi. Rusya ilk adımı attı ve 1853 yılı temmuz ayının 3. günü Rus ordusu Prut nehrini geçerek Buğdan eyaletine (Romanya’ya) girdi. Rus ordusunun Osmanlı İmparatorluğuna tecâvüzü Avrupa’nın ufkunu karanttı ve devletler sür’atle harbe hazırlandılar. Osmanlı ordusu da 1853 yılı ekim ayının 23. günü ilân edilen harp ile birlikte fiilen harbe başladı.

İNGİLTERE VE FRANSA HARBE GİRİYOR

Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğuna harp ilân etmesini müteakip, Paris diplomasisi ve bilhassa imparator üçüncü Napoleon kesif bir çalışma devresine girdiler, bizzat imparatorun yazdığı notalarının metnini,

-114-⇧

esasen aralarında tam bir görüş birliği bulunan İngiltere'nin Paris büyükelçisi kanalı ile İngiltere'ye gönderdikten sonra tasvip görmesi karşısında Çar birinci Nikola'ya tevdi edilmek üzere Petersburg'daki Fransız sefirine şifrelenmişti.

Bu durum karşısında Avusturya - Macaristan imparatorluğu derhal harekete geçmiş ve Viyana'da devletlerarası bir konferans toplanmıştı. Bu konferansta İngiltere mutlak olarak Türkiye'nin tarafını tutuyordu. Zira, ananevi siyaseti Rusya'nın Akdeniz'e inmesine karşı idi. Avusturya - Macaristan imparatorluğu ise, Rusya'yı destekliyor, fakat bir harbe yol açacak kadar ileriye gitmiyordu.

Denilebilir ki, Viyana konferansı, dört merkez arasında cereyan eden diplomatik bir oyundan başka bir şey değildi. Müzakereler her seferinde ortaya atılan yeni projelerin müzakeresi ile geçiyor ve hiç bir netice alınmıyordu. Avrupa'nın kaderi İstanbul - Viyana - Paris ve Londra'ya kalmıştı. Son kararın nasıl çıkacağı, Londra'nın müzakerelerde takındığı tavırla ortaya çıkmıştı. Londra, kendi siyaseti bakımından gayet yumuşak ve ağır bir yol tutmuş, Osmanlı İmparatorluğunu destekliyordu. İstanbul'da Mustafa Reşit paşa İngiliz sefiri Lord Stradford Rodchliff'in garantisine yaslanmış, onun sözünden âdeta dışarı çıkmıyordu. Paris, sulhu kurtarmak istemekle beraber taviz vermek ve ananevi Orta Doğu ve makamatı mukaddese üzerindeki hukukundan vazgeçmek istemiyordu. Viyana ise, her üç merkez arasında mekik dokurcasına sulhu kurtarmağa ve İtalyan ittihadının önüne geçmeğe gayret gösteriyordu.

Viyana müzakereleri sırasında ne Fransız M. Drouyn de Lhuys'un teklifi, ne Lord Clarendon'un tavsiyeleri, ne de İngiltere'nin İstanbul sefiri Lord Stradford Rodckliff'in meseleyi sureti halle bağlamak iste-

-115-⇧

yen teklifleri bir netice vermemişti. Ancak bu konferansta şu olmuştu ki, notada tali birtakım değişiklikler yapılmış ve notanın Rusya'ya böylece

bildirilmesine karar verilmişti. Çar notayı bu son şekli ile aynen kabul edeceğini ve virgülüne dahi dokunmamasını istemişti.

Çarın büyük devletlerin Viyana'daki mümessillerine nota hakkında mutabakatını bildiren cevabı 1853 yılı dokuz ağustosunda bildirilmiş bulunuyordu.

Viyana konferansının kararı aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğuna da bildirilmiş ve noktai nazarı sorulmuştu. İstanbul, notadaki bazı hususların, devletin menfaatlerine ve manevî şahsiyetine aykırı olduğunu, bu hususlar tadil edildikleri takdirde notayı kabul edebileceğini bildirmişti.

Viyana konferansına katılmış bulunan devletler bu sefer Babıâli'nin yapmak istediği tadilâtı Rusya'ya bildirmişler ve bu tadilâtın, notanın mana ve metodunu değiştirmediğini de ayrıca tasrih etmişlerdi. Fakat Çar israr etmiş ve notanın tek harfinin dahi değiştirilmesine karşı olduğunu ve bu şekilde bir tadilâtı kabul edemeyeceğini, bahsedilen tadilâtın ehemmiyetsiz olmadığını, bilâkis Rusya için hayatî ehemmiyeti haiz olduğunu ve Mençikof'un taleplerinin tamamen reddedileceği hükmünün çıkarılacağını bildirmişti.

Osmanlı İmparatorluğunun notada istediği tadilâtın reddi karşısında Rusya'nın hakikî niyetleri olduğu gibi ortaya çıkmıştı. Rusya hâlâ, Mençikof'un talepleri üzerinde ısrar etmiş olmakla hakiki niyetlerini ortaya koymuş, bir harbi kaçınılmaz hale getirmişti. Hıristiyan âlemi ortodoks ve katolik olarak bir daha karşı karşıya gelmişti. Böylece Kırım harbinde Salibiyyun, karşılıklı olarak ve milli menfaatlerini göz önünde tutarak hasım duruma girmişlerdi. Talih Osmanlı İmparatorluğu-

na bir defa daha gülmüş, fakat maalesef Osmanlı İmparatorluğunu idare eden Devletlûlar, bu fırsatı da, bundan evvelkiler ve bundan sonrakiler gibi kaçırmakta inat etmişlerdi.

Hudutlarda çarpışmalarla geçen 1853 yılını takip eden 1854 yılında Rus başvekili olan Kont Nelsrod, Avam Kamarasında cereyan eden bir müzakereyi vesile ittihaz etmiş ve Rusya'nın hakikî niyetlerini basına verdiği bir beyanatla ortaya atmış ve İngiltere'yi âdeta itham etmişti. Bu beyanat üzerine Londra'da hava birden gerginleşti. Londra, Petersburg'a karşı çıkmıştı. Londra, Nelsrod'un bu beyanatı üzerine, Rusya ile İngiltere

arasında cereyan eden gizli görüşmelerin ifşa edildiğini öne sürmüş ve bu gizli müzakerelerin zabıtlarını açıklamıştı.

Bu zabıtların neşri ile birlikte Avrupa, Rusya'nın hakiki niyetlerinin ne olduğunu öğrenmişti. Rusya, dünya hâkimiyeti peşinde koşmağa kararlı bir siyasetin takipçisi idi. Bu siyaset ise, gerek Fransa'yı gerek İngiltere'yi, gerekse Avusturya - Macaristan İmparatorluğunu harekete geçirmeğe, menfaatleri bakımından mecbur edecek kadar geniş ve ihatalı idi.

İngiltere'nin ifşa ettiği gizli zabıtlarla, Fransa, Rusya'nın Fransa hakkındaki hakikî niyetlerini de öğrenmişti. Paris, artık Rusya'nın Akdeniz ve Orta Doğu siyaseti ile makamatı mukaddese hakkındaki fikirlerini en hurda teferruatına kadar öğrenmişti. Fransa için bu durum karşısında yapılacak tek iş kalıyordu. İngiltere ile ittifak.

İNGİLİZ - FRANSIZ İTTİFAKI

İngiltere esasen bunu bekliyordu. İngiliz diplomasisi gayet ince bir zekâ oyunu ile Fransa ile birleşiyor,

-117-⇧

Avusturya - Macaristan İmparatorluğunun Rusya lehine vaki teşebbüslerini durduruyor ve Rusya'nın Akdeniz'e inmesine mâni olacak en büyük adımı atıyordu.

Evet Fransa ile İngiltere ittifak etmişlerdi ve Rusya ile harbe tutuşmaları mukadderdi.

İngiltere de, Fransa da Rusya'ya, Osmanlı İmparatorluğunun müttefikleri olarak harp açmağa karar vermişlerdi. Harp kararı takarrür edince Beşike'de toplanmış bulunan İngiliz - Fransız donanmaları, İttifak gereğince Babıâli tarafından İstanbul'a davet edilmişti.

1854 yılı Ekim ayının 22. günü Çanakkale'de Kumkale tabyasını geçen birleşik donanma Marmara'ya girmişti. Filo sür'atle ilerlemiş İstanbul'a gelmiş ve Beykoz'a demirlemişti.

İstanbul'a gelerek Beykoz önüne demirlemiş olan Fransız - İngiliz donanmaları yelkenli ve buharla müteharrik 33 gemiden müteşekkildi. İngiliz filosuna Amiral Dundasek kumanda ediyordu ve filoda 3 tanesi buharla müteharrik harp gemisinin dışında kalan 14 harp gemisi yelkenle seyretmekte idi.

Fransız donanmasına ise Amiral Halen kumanda etmekte idi. Bu donanmada ise; buhar makineleri ile müteharrik 4 harp gemisine karşılık yelkenle seyreden 12 harp gemisi mevcut idi.

Petersburg beklemediği bu darbe karşısında derhal harekete geiçmiş ve İstanbul'a gelerek Beykoz'a demirleyen müttefik donanmanın bu gelişini protesto etmişti.

Çar, bizzat Londra sefiri Baron Bnrnof'a verdiği bir emirle, İngiliz - Fransız donanmalarının İstanbul'a gelmesinin 1841 - Londra anlaşmasına muhalif olduğunu, Londra'ya bildirmesini ve Londra kabinesinin nazarı dikkatinin celbedilmesini bildirmişti.

-118-⇧

Avrupa’da bu hadiseler cereyan ederken Babıâli âdeta bütün bu hadiselere seyirci kalmıştı. İnsiyatif elinden çıkmıştı. Koskoca imparatorluk, hadiselerin seyrine terkedilmiş gibi idi. Nitekim Türk donanmasının Sinop’ta aniden sıkıştırılıp tamamen imha edilmesi hadisesi de Babıâlinin nasıl bir rehavet içinde olduğunu göstermeğe yeter bir delildir.

Maalesef Türk donanması imha edilmiş ve bu donanmadan sadece birkaç kişi kurtulabilmişti. Kurtulanlar arasında üç yarbay, bir binbaşı, üç kolağası (kıdemli yüzbaşı) 20 yüzbaşı, 4 teğmen, 2 mühendis ve Dimyat korvetinin mürettebatından 186 kişi idi.

Devrine göre bir hayli kuvvetlice olan Osmanlı donanmasından geriye sadece bunlar kalmıştı ve bu işin büyük mesuliyeti Babıâli ile sadrazam Mustafa Reşit paşaya aitti.

İngiliz - Fransız müşterek deniz kuvvetleri buharla müteharrik vapurların yedeğinde 6 aralık 1853 yılında Karadeniz’e çıktılar.

İngiltere - Fransa ve Osmanlı İmparatorluğunun müşterek olarak Rusya’ya tevdi ettikleri bir nota ile Karadeniz’de yakalanacak Rus gemilerinin memleketeyn (Romanya) tahliye edilinceye kadar derhal batırılacağını bildirmişlerdi. Bu ihtara ve resmen harbe başlamış bulunmalarına rağmen, Avusturya - Macaristan imparatorluğu hâlâ sulh peşinde koşmakta ve Rusya'yı Müttefiklerle harpten vazgeçirmeğe çalışmakta idi.

Viyana kabinesi yeni bir takım şartlar ileriye sürmüştü. Hazırlanan yeni sulh şartları şu dört madde ile hülâsa edilebilir.

1-Osmanlı devletinin mülki tamamiyetinin devamı ve tahtı emniyete alınması.

2-Memleketeyn’in (Romanya’nın) tahliyesi,

3-1841 tarihînde Fransa - Rusya - İngiltere ve Osmanlı İmparatorluğu arasında aktedilen anlaşmanın yenilenmesi, (Londra anlaşması.)

4-Osmanlı İmparatorluğunun idarî istiklâlinin tanınması.

Rus çarı, teklif edilen bu anlaşmanın hiç bir maddesini kabul etmemiş, kendisine tevdi edilen İngiliz, Fransız notalarına karşı da şu sözlerle

mukabele etmişti.

“Tehditler dolayısiyle ric’at edecek değilim. 1812’de olduğu gibi 1854’te dahi muvaffak olacağıma eminim.”

Rusya’nın verdiği bu cevap üzerine İngiliz ve Fransız parlamentoları derhal toplanmış ve 27 Mart 1854 tarihinde Rusya ile harbe karar vermişlerdi.

İngiltere ve Fransa harp kararı vermeden evvel aralarında bir ittifak akdetmek üzere yaptıkları müzakereler sonunda şu beş maddelik ittifak muahedesini akdetmişlerdi. Anlaşma hülâsâten şöyledir:

1-Fransa ve İngiltere, Rusya ile hali harpte olan Türkiye’ye her türlü bahrî ve berrî yardımda bulunmayı taahhüt ederler,

2-Müttefikler arası muvafakat olmadan, Rusya ile ne sulh anlaşması, ne de mütareke görüşmelerinde bulunmamayı taahhüt ederler,

3-Sulhun akdinden en geç kırk gün içinde müttefik ordu ve donanması Osmanlı İmparatorluğu topraklarını terkedeceklerdir,

4-Harp harekâtı sırasında taraflar birbirlerine

-120-⇧

hiç bir şekilde müşkülât göstermeyecekleri gibi müttefik kumandanları, Osmanlı tebaasının her türlü hukukuna riayetkâr olacaklardır,

5-Bu muahedenin tasdikli nüshaları en geç altı hafta zarfında teati edilecek ve anlaşma tarihi 12 Mart 1854 olarak yazılacak ve üç nüsha tanzim edilecektir.

Bu anlaşma ile Türkiye - İngiltere ve Fransa resmen Rusya’ya karşı bir ittifak akdetmişler ve müşterek düşman ile hârbe karar vermişlerdi.

Harbin Fransa tarafından, Fransız menfaatlerine göre ve Fransızların direnmesi ile çıkmış olmasına rağmen, Fransa, harp içinde ananevi Rus dostluğu siyasetine dönmüş ve 12 Mart 1854 tarihli anlaşmanın hilâfına hareket ederek Rusya ile tek başına ve gizli müzakerelere girişmişti. 1855 yılı sonuna doğru Fransız imparatoru üçüncü Napoleon, Rus başvekilinin damadı ile gizlice temas kurmuş ve tek taraflı bir sulhun imkânlarını aramıştı.

Fransa tek taraflı siyaseti ile hem Osmanlı İmparatorluğuna, hem de İngiltere’ye ihanet ediyordu. Fransa bu ihanetini, İngiltere’den çekindiği ve

Akdeniz'de genişlemek sevdasında bulunduğu için yapmıştı. Zira Akdeniz'de kuvvetli bir İngiltere'nin, Fransız genişleme siyasetine daima engel olduğunu biliyordu. Bu bakımdan tarihî Rus siyasetine dönmeyi zarurî görmüştü. Fransa, Osmanlı İmparatorluğuna yakınlık göstermiş olmakla bu harpte bir şey kaybettiğine kani değildi. Fransa nasıl olsa taksim edilecek olan Osmanlı devletinin mirasına konacaktı. Maksat bu mirastan en büyük payı almak ve Akdeniz ile, Orta Doğudaki menfaatlerini tahkim etmek, böylece İngiliz Akdeniz hâkimiyetine son vermekti.

-121-⇧

Bu diplomatik oyunlarda Osmanlı İmparatorluğu hesaba dahi katılmamıştı. Ne İngiltere, ne Fransa böyle bir meseleyi düşünmemişlerdi. Onlar kendi aralarında bir diplomatik harbe başlamışlardı.

İngiliz diplomasisi Fransa'nın tek taraflı hareketi sonunda kendisini âdeta yalnız hissetti ve teklif edilen Paris konferansına (1856) rıza gösterdi.

Fransa bu hareketi ile yanlış bir adım atıyordu. Paris muahedesi her ne kadar Osmanlı İmparatorluğu lehine bazı hükümler ihtiva etmişse de, bu anlaşmanın esasları hiç bir zaman tatbik edilmemiş ve Osmanlı İmparatorluğu her seferinde olduğu gibi Rusya ile karşı karşıya bırakılmıştı.

Fransa'nın menfaatleri, Osmanlı İmparatorluğu ile dostluk ve ittifak çerçevesi içinde en iyi münasebetlerin sürdürülmesine vabeste idi. Zira, gerek İngiltere'nin, gerek Rusya'nın genişlemek ve büyümek için giriştikleri mücadelenin yolu üzerinde Osmanlı İmparatorluğu vardı. Bu İmparatorluk ile iyi münasebetler ve kuvvetli bir ittifak, hem Osmanlı İmparatorluğu, hem de Fransa için ihmali asla caiz olmayan bir siyaset idi. Fakat ne Osmanlı İmparatorluğunda iktidarda bulunan Âli paşa, ne üçüncü Napoleon bu hususu düşünmemişler ve müstakil siyasetlerinde âdeta ısrar etmişlerdi.

Fransa'nın takip ettiği bu siyasetin yanlışlığına temas eden Fransız tarihçisi Albert Vandal şöyle demektedir:

"Fransa, Babıâli ile olan münasebetleri sayesinde, Osmanlı ordusunu düşmanlarının hücumlarına karşı kullanabilirdi. Türkiye'de ikamet eden Katoliklere temin edeceği haklar kendisini Hıristiyanlık âleminde yükseltirdi.

-122-⇧

Ticarî münasebetleri ise, kendi menfaatlerini garanti altına alırdı.

Bu hususları takdir eden birinci Napoleon Bonapart Sultan Selim[8] ile kurduğu iyi münasebetler sayesinde Türk ordularını 1806’da hali harpte bulunduğu Ruslara karşı harekete geçirmişti. Yarım asır sonra üçüncü Napoleon’un düşüşünü çabuklaştıran feci hadiseler meydana gelmeseydi, Almanya’ya karşı Fransa yine Türkiye’nin birinci Fransuva'dan beri hiç bir taviz beklemeden yaptığı askerî yardımdan tekrar istifade edecekti.

Umumiyet itibariyle ikinci Fransa imparatorluğunun vaktiyle bir Vileneuve (Vilnov) bir Boneval’in mülhem oldukları siyasete tevessül ederek Kardinal Fleury (Filori)’in (Osmanlı devletinin hudutlarının muhafaza keyfiyeti Fransız siyasetinin gayesidir) diye tavsif ettiği esaslara dönmek gayesini takip ettiği görülür.

1771’de Fransa Kralı on beşinci Lui’nin kumandanlarından Baron Tott, Elphiston’un (Elfiston) kumanda ettiği Yunan âsi donanmasına karşı Çanakkale’yi müdafaa ederken aynı siyaseti takip ettiği gibi, 1807'de İstanbul’u tehdit için İngiliz donanması Çanakkale boğazını geçince, General Sebastiyani’nin payitahtın müdafaası için hazırlıklara iştiraki de aynı siyasetin icabı idi.

Üçüncü Napoleon’un Şark siyaseti İngiltere tarafından endişeyi mucip olduğundan, aralarında, Fransız Şark siyasetine uymak mecburiyeti ile, İstanbul’a karşı bir nüfuz mücadelesi başladı ve bu siyaset İngilizlerin 1854’te Kırım harbine iştirak etmelerine yol açtı.

-123-⇧

İkinci imparatorluk esnasında Paris bu müvazenenin merkezi sikletini teşkil ediyordu. Fakat bu devir çok sürmedi. Sadrazam Âli paşanın 1866 tarihinde Sultan Abdülâziz Han’a takdim ettiği 3 Şaban 1284 tarihli yazısında, (Paris muahedesinin imzası daha kurumadan, imparator Napoleon İtalya’da Avusturya nüfuzunu yoketmek maksadiyle takip edeceği siyasete Rusya'yı muhalif ve Avusturya’yı muin bulmak için aktedilmiş muahededen fedakârlık etmeğe ve bizim zararımızı ve Rusyalının menfaatini mucip olacak yollara gitmeğe ve güya herhangi bir taahhütleri yokmuş gibi her işimize müdahaleye, hususiyle Memleketeyn (Romanya) ve Sırbistan ile Suriye ve Girit meselelerinde daima bizi zarara sokacak bir siyaset takibine başladı.

Bir de “Her millet istediği hükümdar ve hükümeti intihap ve kabulde serbesttir. Hiç bir millete, istemediği bir başka millet veya hükümdar hükmedemez” demek suretiyle bir tezat siyasetine girmiş ve imparatorlukta bulunan diğer milletleri ve bilhassa hıristiyanları tamamen devlet aleyhine tahrik etmiştir.

Üçüncü Napoleon siyasetinden Fransa Cumhuriyetine intikal eden siyaset işte bu merkezde idi.”[9]

Fransa işte bu siyasetin tatbikçisi olarak Paris sulh anlaşmasına gitmişti. Paris Sulh anlaşması için o devrin İngilteresinin İstanbul sefiri Sir Stradford Rodclfliff şu sözleri söylemekten kendisini alamamıştı:

“Böyle bir anlaşmanın altına imzamı koymaktansa, sağ kolumu koparırım, daha iyi.”[10]

-124-⇧

İngiltere tehlikeyi sezmişti. Bu sebeple de bütün siyasî mekanizmasını harekete geçirmiş bulunuyordu. Bu kesif siyasî faaliyetin hangi istikamette cereyan ettiğini ve İngilizlerin Paris sulh antlaşması hakkındaki düşüncelerini anlamak bakımından “İngiliz Sultan” ünvanını kazanmış bulunan İstanbul sefiri Stradford Rodckliff’in, Lord Clarendon’a yolladığı şu mektuplara bakmak isabetli olur:

“3 Şubat 1856 - Paris’e gideceğinize çok sevindim. Gayretlerinizin, sonu gelmese bile elinizden geleni yapmış olma tesellisini sağlayacağı şüphesizdir. Fikirlerimizin umumî efkârı ile birlik olduğunu görmek beni sevindirdi. Harp o günkü şartlar altında bir mecburiyetti ve devam ettirilmesi, aksi takdirde kaybedecek birçok avantajları sağlayabilirdi. Nikola’nın (Rus Çarı) Rusyası dize gelmiş durumda. Rusya, yapısı bakımından, şimdilik budanmış olmasına rağmen, yeni filizler sürebilme gücünü elinde tutuyor. Yakın bir gelecekte daha büyük bir hızla büyümek imkânı bulacağından hiç şüphemiz olmasın. İşte bu gelecek Rusya’ya karşı, gerekli tedbirlerin alınması düşüncesindeyim. Bunun için de Avrupa’daki ve Asya’daki imparatorlukların arasında tarafsız ve müstakil devlet veya eyaletlerin kurulmasından başka çare yoktur.

Kırım’a gelince, Rusya’dan ayrılacak olursa, nasıl bir şekil bulabileceğini bilemiyorum. Donanmasız, müstahkem mevkilerden mahrum bırakılırsa ve Tuna serbest ticarete açıldığı ve bir nevi milletlerarası kontrol altına

sokulduğu takdirde, bizlere ve müttefiklerimize faydalı olacağını söylemekle iktifa edeyim.

Dinyester'in hudut seçilmesi için sizi hayli rahatsız ettim. Bence müttefiklere ve Babıâli'ye ödenmesi gereken harp tazminatı yerine bu şartı kabul ettirmek mümkün olabilir...

-125-⇧

Harp bu safhada kalsa bile, bence, vaktiyle Fransa'dan koparılan ganimetler sırasında kurulmuş olan Varşova dukalığının ihyasını, ayrıca üzerinde ne Türkiye'nin, ne de Rusya'nın fazla bir hak iddia etmemeleri gereken Kafkasya'nın, istiklâlini istemekle hayırlı bir iş yapmış olacaksınız.

Âli paşa, antlaşmada yer alacak dört şartı elinden geldiği kadar belirsiz kılmağa çalışacaktır.

Sultanın müstemlekeleri üzerindeki hakkı resmen tanındığı takdirde ise, Babıâli büyük bir ihtimal ile eski uyuşukluğuna dönecektir ve islâhat fermanı boş bir kâğıt parçası olmaktan ileri geçmeyecektir."[11]

Paris sulh anlaşması esnalarında Osmanlı İmparatorluğu ile birlikte İngiltere'yi de tedirgen eden hususların bulunması, Fransa'nın, sulh anlaşması üzerindeki görüşlerinin bu iki memlekete nazaran daha bariz bir şekilde kabul edilmesinden doğmuştu. İngiltere sulh şartları muvacehesinde hakikaten tedirgin olmuştu. Bu bakımdan Sadrazam Âli paşa ile dostluğunu daha da takviye etmek lüzumunu duymuş ve sefir Lord Stradford Rodckliff bu vadide büyük gayretler sarfetmiştir. Bu gayretlerin başında, Mustafa Reşit paşaya ilân ettirilen, Gülhane hattı hümayunundaki ilericilik ve şeklî garplılık hareketinin imparatorluğun her tabakası üzerindeki menfi tezahürlerini ortadan kaldırmak fikri hâkim bulunuyordu. Bu maksatla Lord Stradford, Fransa'nın tutumuna temas eden görüşlerini Lord Ciarendon'a gönderdiği 15 şubat tarihli mektubu ile aksettirmiş olmakla birlikte, asıl maksadını, yani Osmanlı İmparatorluğundaki ilericilik hareketinin nasıl muvaffak

-126-⇧

olabileceğini, İngiltere'nin, bu mevzuda yapabileceği şeylerin neler olduğunu sarahaten gösteren 3 haziran tarihli mektubu şayanı dikkattir. Sefir bu mektubunda, dış tesirlerden bahsetmekte ve ilericilik hareketlerinin

ancak İngiltere'nin yapacağı dış tesirle mihrakına oturtulabileceği izah edilmektedir. Lord Stradford Rodckliff şöyle demektedir;

"Lord J. Russel'in Viyana dönüşünde bana söylediklerini kelime kelime hatırlıyorum, ama ana fikir şu idi. Reaya için (Gayri Müslim için) nazarî bakımdan ne yapılabilirse hepsi yapıldı. İş bunların tatbik edilmesinde.

Mesele, reayanın haklarını korumakla da bitmiyor. İmparatorluğun umumî olarak yenilenmesi, daha insanca bir temel üzerice oturabilmesi de en az onun kadar önemli. Ama bu nasıl yapılabilir? Bütün mesele burada. Bir kere eyalet ve valiliklerdeki makamların devrin prensiplerine uygun hareket etmelerinin temin edilmesi, sonra da gerek makamlara yollanacakların seçimi ve idaresi ile vazifeli merkez makamlarının inkılâplara elverişli tavır takınmaları önemli bir husus. Üçüncü şart olarak da hükümet üzerinde sevkedici, devamlı bir dış tesirin varlığı. Bunun için sadece İngiltere, devletler veya bütün Avrupa düşünülebilir. Ben sadece İngiltere'nin tek başına harekete geçmesi uygun olacak fikrindeyim. Fransızların, umumî olarak menfaatlerimize aykırı dolaplar için bu durumu kötüye kullanacaklarını gözden kaçırmamalıyız. Avrupa'ya gelince harp telâşı başladıktan sonra, hükümetler arasında tam bir anlayış havasının kurulmasını gerektiren böyle bir işte ne derece başarı kazanacağını pek bilemiyorum"[12]

-127-⇧

İşte İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu hakkındaki siyasetinin temelini Lord'un bu mektubundaki düşüncelerde aramak lâzımdır. Sefir cenapları, reaya haklarından bahsederken, esasen bunların temin içtimaiyenin temel düstûrları allak bullak edilmişti. içtimaiyat ilminin icabı olan ve bir milletin yaşaması ve ayakta kalabilmesi için mutlaka şart olan millî müesseseler, kiliseden aktarılan düşüncelerin mahsulü olan kanunlarla temelinden yıkılmağa başlamıştı. Osmanlı Türkünün, Gülhane hattı hümayunu ile Mustafa Reşit paşa ve taifesine isyanı ve yeni düsturları kabul, etmemesi, bu yüzdendi. Halk da, basiretli devlet adamları da haklı olarak endişe etmişler ve ayak diremişlerdi. Zira devleti bekleyen tehlikeyi sezmişler, imparatorluğun mum gibi her gün biraz daha eridiğini ve bu erimenin mutlaka izmihlâl ile son bulacağını anlamışlardı.

Ve her şeyden evvel, halk da aklı başında devlet adamları da, bu kanunların yabancı unsurlar tarafından tavsiye edildiğini ve bilhassa

İngiltere’nin bu işteki mühim rolünü idrak etmişlerdi.

Yukarıdaki mektuptaki ifadeye dikkat edilirse, sefir cenapları halktan ve devlet ve milletini seven devlet adamlarından şikâyet etmekte ve Mustafa Reşit Paşa vasıtasiyle telkin ve ilân ettirdikleri prensiplerin tahakkukunu behemehal temin ve hukuku ayakta tutmak maksadiyle de birtakım dış tesirlere ihtiyaç olduğunu bildirmektedir. Sefir cenaplarının düşünceleri bunlardı.

Bu düşünceler ise, Osmanlı İmparatorluğunu bir an evvel yıkmak demekti. Zira, müslüman bir milleti kilise kanunları ile idare etmenin mahzurlarını ve tevlit edeceği kötü neticeyi, bizim devletlulardan çok daha iyi bilmekte idi. Nihayet sefir cenapları, bu kanunların mutlaka tatbiki ile imparatorluğun bir an evvel yı-

kılmasının kendilerine sağlayacağı menfaatlerden de bahsetmek gibi bir siyasî hafifliğe de düşmüştür. Gerçi kendi devri için gizli kalacak olan bu mektubun, zamanla tarih huzuruna çıkarılacağını hesap etmediği anlaşılmaktadır. Nihayet sefir, İngiltere’nin büyük menfaatleri bakımından tavsiye ettiği dış tesirin, İngiltere’den yapılmasının çok daha uygun olacağını belirtmiş olmakla, İngiliz siyasetinin Osmanlı İmparatorluğu hakkındaki görüşlerini ortaya koymuş, Gülhane hattı hümayunu ile onu takip eden diğer garplılaşmak hususundaki hattı hümayunların tamamen İngiltere’nin tesiri altında isdar ve ilân ettirdiğini de zımnen kabul etmiştir.

Nitekim sefir cenapları bu hususta bütün kuvvet ve kudretini kullanmış, Âli paşa ve saray üzerindeki geniş nüfuzundan faydalanarak 1839 yılında ilân ettirilen hattı hümayunun mana ve şümulüne uygun olarak 21 şubat 1858 yılında, bütün yenilik hareketlerini behemehal tatbik etmek niyet ve azminde olduğunu bildirdiği bir fermanı, padişah Abdülmecit’e imzalatmıştı.

Osmanlı İmparatorluğu mukadder akibetine sürükleniyordu. Eğer ciddî şekilde işe müdahale edilecek olmazsa devlet en kısa zamanda yok olacaktı. Fakat Allah, devleti Âliyyenin bir müddet daha ayakta kalması imkânlarını bahşetmiş ve Sultan Abdülmecit ve kendisini yanlış yollara sevkeden devletluların attığı yanlış adımları durduracak bir padişah Osmanlı tahtına çıkmıştı. Bu padişah Sultan Abdülâziz Han'dı.

SULTAN ABDÜLÂZİZ HAN TAHTA ÇIKIYOR

Sultan Abdülâziz Han 9 şubat 1829 tarihinde Pertevniyal kadın efendiden dünyaya geldiği vakit Rus

-129-⇧

harbi devam etmekteydi. Babası sultan Mahmut Rus harbi dolayısiyle bulunduğu Rami çiftliğinde iken aldığı haberden pek mütehassis olmuş ve şehzadeye Abdülâziz adının verilmesini irade etmişti.

"Gürbüz ve sıhhatli bir çocuk olan Abdülâziz efendi, Sultan Mahmut sarayında kendisinden yedi yaş büyük olan biraderi Abdülmecit ile beraber evvelki Osmanlı şehzadelerinden daha serbest bir terbiye ile yetiştirildi.

İkinci Mahmut, gezecek bir yaşa geldiği vakit Abdülâziz efendiyi de, büyük biraderi ile birlikte vükelâ yalılarına, konaklarına götürmeğe başladı.

1251 yılı muharreminin 3. salı günü (1835) eşref saatte, Kâğıthane sahasında, Abdülmecit ve Abdülâziz efendilerin sünnet düğünü yapıldı. Abdülâziz efendi aynı yerde okumağa da başlamıştı. Bu münasebetle düşürülen tarihte, (Bed'etti ilme meyledip şehzademiz Abdülâziz) deniliyordu...

Abdülâziz doğduğu ve yetişmeğe başladığı yıllarda Osmanlı İmparatorluğu Garplılaşma hareketleri içinde idi. Küçük şehzade babasının sarayında Avrupa eşyası, yeni kıyafetler ve bazı yeni usuller görmüş, bu arada insan resmi yapan ressamlar da tanımıştı. İkinci Mahmut yerli ve yabancı ressamlara kendi portreleri ile, çocuklarının resimlerini yaptırıyordu.

Babası öldüğü vakit henüz 10 yaşında bulunan Abdülâziz efendi büyük biraderinin veliahtı oldu, yeni hükümdarın tesbit ettiği tayinât listesinde veliahta da, valide sultana olduğu gibi, günde iki francala bir fodla ve üç simit veriliyordu.

Abdülâziz efendi, diğer Osmanlı veliahtlarından farklı olarak serbest bir şekilde büyüdü, ayrı saraylar-

-130-⇧

da oturmaktan, İstanbul içinde gezintilerden menedilmedi.

Seneler sonra genç ve gürbüz bir delikanlı, olan Veliahtın Kurbağalıdere'de köşkü, arabaları, kayıkları ve bir de vapuru vardı.

Abdülâziz efendi halk arasında dolaşmaktan hoşlanıyor ve bu tenezzuhlerinde pehlivan yapısı, mahir süvariliği ve sevimli tavırları ile dikkati çekiyordu.

Genç şehzade ağabeyinin devrinde tahsiline devam etti, resmen musikiye istidadı olduğu görülüyordu. Bilhassa Abdülmecit devrinde İstanbul'da başlayan alafranga hayata rağmen efendinin an'anelere bağlı kalan, hayat tarzı eski usulleri tercih eden bir tarafı vardı.

Alaturka musikiyi, Türk âdetlerini, pehlivan güreşlerini seviyor, veliaht dairesinde, Kurbağalıdere köşkünde cins hayvanlar yetiştirmekten büyük bir zevk alıyordu.

Abdülmecit, küçük biraderinin serbest hayatına müdahale etmedi. Hatta Abdülâziz efendiyi, İstanbul'u ziyarete gelen Grandük Nikola ile de görüştürmüştü. Bu suretle veliahtını bir yabancı misafire ilk çıkaran ve tanıştıran hükümdar kendisi oluyordu.

Abdülâziz efendinin Grandük ile yaptığı nıülâkatta tercümanlık hizmetini Fuat paşa görmüştü. Veliaht, Prense (Efendimizin sayesinde sizinle görüştüğüme memnun oldum. Gerek size, gerek efendinize teşekkürlerimi ifadeden acizim), demişti.

Bu mülâkattan sonra padişah, Fuat paşaya birkaç defalar:

-Biraderi nasıl buldun? diye sormuş, paşa da, mütemadiyen: .

-Anlaşılacak kadar görüşülmedi, cevabını vermiştir.

-131-⇧

Fuat paşa Veliahtı meth veya zemmetmenin tehlikeli olacağını hissederek kat'î bir kanaat izharından çekiniyordu. Abdülmecit:

-Ben biraderimden hoşnudum, deyince, Fuat paşa da:

-Efendimizi hoşnut etmeyip de ne yapacak. O da bizim gibi bir bendenizdir. Fakat Tab'â-i âliyeniz defterlerinin en başındadır. İşte bizimle fark odur, demişti."[13]

İşte Sultan Abdülâziz'in kaderini tayin eden ve feci bir son ile katledilmek suretiyle ölümüne yol açan hadiseler zinciri buradan başlamaktadır. Fakat Sultan Abdülâziz'in öldürülmesinde asıl sebebi teşkil eden husus, onun an'anelere sadakati, tam bir Türk terbiyesiyle yetişmiş olması ve şeklî garplılıktan nefret edercesine tiksinmesidir.

Osmanlı İmparatorluk tahtında, Abdülmecit’in vefatından sonra, cihan hâkimiyetine doğru akıl almaz bir cesaretle girişen Türkoğlu Türk soyundan gelme, gayyur, müdebbir ve celâdetli bir padişah olan Sultan Âbdülâziz oturuyordu. Sultan Abdülâziz’in daha şehzadeliğinden itibaren kendisini sıkı bir kontrol altına aldığı açıkça belli olan İngiliz sefiri Lord Stradford, şehzadenin şahsiyetinde tebellür eden şeklî garplılık aleyhindeki fikirlerinden dolayı ciddî endişelere düşmüştü. Bu bakımdan, İngiliz İmparatorluğunun Akdeniz ve dünya hâkimiyetine gölge düşüreceğinden emin bulunduğu genç şehzade için birtakım tedbirler almak lüzumunu hissetmişti. Bu tedbirlerin başında ise bilvasıta

-132-⇧

ve hiç şüphelendirmeden padişahı şehzadesi aleyhine tahrik etmek geliyordu.

Sefir Şarkta geçirdiği 40 yıllık meslek hayatında, bu işlerin nasıl yapıldığını gayet iyi öğrenmişti. Ve bilhassa şunu öğrenmişti ki, padişahları harekete getirebilecek tek şey, tahtlarının elden gideceği endişesi idi. İngiliz sefiri, İngilizlerin dünya hâkimiyeti için giriştikleri büyük hamlenin elde ettikleri cidden ehemmiyetli mevkiin tehlikeye girmesine göz yumamazdı. Bu İngiliz dünya hâkimiyetinin sonu demekti. Zira, dünyanın en stratejik bir mevkiinde bulunan ve dünyanın en büyük su yollarına hâkim olan Osmanlı İmparatorluğunun, Sultan Abdülâziz gibi bir padişahın elinde yeniden eski şevketli ve kudretli tarihine dönmesi, İngiliz dünya hâkimiyetinin sönmesi demek olduğu, herkesten daha derin şekilde İngiliz sefiri tarafından biliniyordu.

Bu sebeple Abdülâziz daha tahta geçmeden onu ifna etmenin yollarını aramağa başlamıştı. Bu husustaki ilk ciddî tedbiri, şekli garplılığın aleyhinde olduğunu bildiği şehzadeyi, padişahı yenilik hareketlerinin devamına sıkı sıkıya bağlamağa mecbur edecek bir yola sokarak bertaraf etmek şeklinde düşündü.

Padişahla her görüşmesinde garplılık hareketinin durdurulmasının devletin yıkılması demek olduğunu telkinden geri kalmadı ve bu telkinlerinde cidden muvaffak oldu.

“Harpten (Kırım harbi) sonraki yıllarda Babıâlinin dolapları, hükümetinin kendini yalnız bırakışı ve tek taraflı yazarların hücumları ve böyle taviz bilmez bir insanın çevresinde yaratması kaçınılmaz düşmanlık halesine

rağmen, yine bu yıllarda, yüzyılın başlarında, kimsenin aklına bile gelmeyecek bir gelişmeye şahit oldu.

-133-⇧

Garp ile Şarkın şimdiye kadar görülmedik bir derecede birbirine yanaşması Müslüman ile Hıristiyan, TÜRK ile Frenk arasındaki SETLER YIKILMAĞA YÜZ TUTMUŞTU. Yıl başında, daha sonraki değişmelerin müjdecisi olan bir hadise ile karşılaştı. Abdülmecit, kendisine bir yılbaşı tebriki göndermiş ve ekselans ile Tarabya'da ilk karşılaştıkları günleri hatırlatmıştı. İki yıl önce bir Müslüman paşaya hamam Haç'ı nişanı verilmemiş miydi? 1856'da İstanbul'da çok, daha yeni ve ehemmiyetli bir merasim daha oldu. Lord Stradford, Kraliçenin (Viktorya) temsilcisi olarak Abdülmecit'e Dizbağı nişanını sundu.[14] Büyükelçi dizbağı nişanını yüksek temsilcisinin huzuru ile sultana (Dizbağı Lordu) payesini verdi. Boynuna nişan takarken acaba sultan bu heybetli büyükelçinin neler dediğini biliyor mu idi? (Taeniam hane gestato, imagine Sancti Georgii Martyris et Militis Christi insignitam, cujus aemultione acceensus per adversos simli prosperoque casus.) Tercümesi ise şu idi: (Bir sultan, İsa yolunda şehit düşen bir askeri örnek tutmağı kabul ettikten sonra, İslâm taassubunun asla ortadan kalkmayacağını iddia, biraz gülünç düşmüyor muydu?)

Büyükelçinin gösterdiği gayretlerin boşuna olmadığı Şark ile Garbın yakınlaşması ve dolayısiyle Şarkın Garp eli ile kurtarılması umutlarının temelsiz olmadığını gösteren daha başka işaretler de oldu. Meselâ şu sahneyi bir düşünün!... Büyükelçi maiyeti ile birlikte, başı açık, Beyoğlundaki büyükelçilik binasının önünde bir akşam bekliyor. Aylardan şubat. Yıl, 1856. Başının üzerinde renkli ampullerle yazılmış VICTORIA

-134-⇧

ve ABDÜLMECİT ibareleri duruyor. Derken İngiliz mızraklı atlıları Abdülmecit Han'ı karşılamak üzere dış kapıya doğru seğirtiyorlar. Ortalarında Sultanın arabası olduğu halde, geriye döndüklerinde, Sultan eşiğe basınca, İngiliz donanmasının bataryalarına, bağlı bir elektrik teli ile harekete geçen toplar, kırk pare selâm atışına başlıyor. Öbür yanda saray bandosu, (god queen) marşını çalıyordu. Türkiye tarihinde ilk defa bir sultan, bir Hıristiyan elçisinin misafiri oluyordu. Lady Stradford bir kostümlü balo vermektedir ve sultan, huzurları ile bu baloyu şereflendirmektedir. İngiliz, Fransız, Sardunya subaylarının resmi

üniformaları. Ermeni, İranlı, Kürt, Yunan, Türk büyüklerinin zengin elbiseleri, pırıl, pırıl giyimleri yanında sönük kalıyor.

BİR YANDA RUM PATRİK'İ, BİR YANDA ERMENİ BAŞPİSKOPOSU VE HAHAMBAŞI

Abdülmecit merdivenlerden bin bir gece masallarından bir sahneye benzeyen ışıl ışıl salona girerken kendini Harun Reşit sansa, haklı idi. Sultan ilk balosundan son derece memnun kaldı ve büyükelçi sultanı elinden tutup İngiliz subaylarının arasından kendisi için hazırlanmış koltuğa götürürken orada hazır bulunanlar, en büyük Müslüman hükümdarının öteden beri etrafını çeviren çemberlerin kırıldığını ve Hıristiyan, ile Müslümanın müsavi şartlar altında karşılaştıklarını gördüler.

Bunun bir yapıcısı varsa, o da, büyükelçi Lord Stradford idi. "[15]

-135-⇧

İngiliz, sefirinin böyle bir netice istihsal ettikten, Osmanlı İmparatorluğunun harsını, içtimaî yapısını allak bullak edecek kanunların tedviri imkânlarını ele geçirdikten sonra elbetteki Sultan Abdülâziz'in bunları bir çırpıda yok etmesine müsaade edemezdi. Zira bu işin ardında İngiliz İmparatorluğunun hayati ehemmiyetteki meseleleri yatıyordu ve bu hayati meseleler üzerinde İngiliz diplomasisi çok titizdi.

Nitekim İngiliz büyükelçisi Sir Stradford 4 Eylül 1858 yılında Küraçao zırhlısı ile İstanbul'dan ayrılmadan önce padişah Abdülmecit'i son defa ziyarete gittiği vakit, Gülhane hattı hümayunu ile onu takip eden inkılâp hattı hümayunlarının tatbikini ısrarla istemişti.

İngiliz sefiri Sir Stradford Rodckliff İstanbul'dan ayrılmadan evvel onca zafer ve çektiği çileye sahne olan yerleri gezdi, dolaştı. Pera'daki[16] sarayda son defa olarak oturdu. Sultan ile nazırlarının kendisini haşmet ve debdebe ile karşılayışları, uzun yıllar süren gayretlerin sonunda baskıdan, sıkıdan kurtardığı binlerce kişinin gösterdiği sevgi, hemen, hemen bütün ömrünün geçtiği bu bildik yerleri dolaşma bile bir daha dönmemek üzere gidişin acısını silemedi.

Bu acıyı artıran sebeplerin başında Osmanlı İmparatorluğunda inkılâp yapılması için açtığı savaşın sona ermesi geliyordu. Yerine gelecek meslektaşının, başladığı bütün işleri alt üst edeceğini pek iyi biliyordu. Karşılaştığı, gördüğü itibar, saygı, bu son vazifenin acıklı yanını âdeta artırıyordu. Tophaneden 10 çifte kayığa kurulup Haliç'i geçerken bunları düşünüyor olmalıydı?

-136-⇧

Veziri azam Âli paşa kendisini kapıda karşıladı. Fransız taraftarı olduğu herkesçe bilinmesine rağmen, büyükelçiye, Osmanlı İmparatorluğuna yaptığı hizmetlerden söz açtı, başarılarını uzun uzun övdü. İhtiyar Lord Stradford henüz toprağı taze mezarında yatmakta olan dostu Reşit Paşayı kimbilir nasıl hasretle anmıştı?”{17}

Elbette Reşit Paşayı hasretle anacaktı. Onu elbette takdir edecekti. Zira, iblisçe bir planla içtimaî bünyeyi tamamen ters döndürmeğe muvaffak olduğu Osmanlı İmparatorluğunda ondan daha sağlam bir müttefik bulamamıştı. Elbette hasretle anacaktı. Sefir bunu samimî olarak düşünmekte haklı idi. Zira, Mustafa Reşit Paşanın şahsında, Osmanlı İmparatorluğunu kundaklayan bir dost değil, aynı zamanda bir MASON birader de kaybetmişti.

Büyükelçi sultan Abdülmecit ile son yaptığı görüşmede “Padişahın saltanatına şan veren inkılâplardan söz açarak kendi yokluğunda bunların ihmale uğramayacağına inanmak istediğini belirtti. Sultanın cevabı gayet kısa idi.

Büyük Britanya ile kendi memleketi arasındaki bağların sağlamlaşmasında büyük emeği geçmiş olan elçiyi tekrar görmekten duyduğu memnuniyeti belirtmiş, inkılâplara devam edileceğini söylemişti.”{18}

İngiliz büyükelçisi böylece Mustafa Reşit Paşa ile başladığı hareketi devam ettirmiş oluyordu.

Müsterih olarak memleketine gitmekte artık beis yoktu. Ektiği tohum yeşermiş ve meyva vermeğe başlamıştı.

-137-⇧

Sultan Abdülmecit işte Sir Stradford’un bu telkinleri neticesinde devama karar verdiği inkılâp hareketleri karşısında şehzadesinin durumunu yakından tetkik ve takip etmek lüzumunu duymuştu. Artık şehzade Abdülâziz sarayın daimî kontrolü altında idi. Bu kontrole rağmen şehzade tutumundan hiç bir şey değişmeksizin yaşayışına devam ediyor, halk arasında dolaşıyor, her tabaka halk ile görüşüyordu. Şehzadenin halka yakın durumu, esasen kitle tarafından beğenilmeyen inkılâplar muvacehesinde

Abdülâziz efendinin itibarını arttırıyor ve onun sevilmesinde büyük rol oynuyordu.

Abdülâziz'in her geçen gün halk nazarında itibarının artması, sultan Abdülmecit'in endişelerini de arttırıyor, bu endişelere vükelânın tahrikleri de inzimam edince padişah tahtından olmak fikri etrafında düşüncelere kapılıyordu. Padişahı üzen bir diğer mesele de, şehzadenin şekilci garplılık hareketlerinin karşısında bulunması ve bu hususu her yerde rahatça söyleyebilmesi idi.

İtiraf etmek lâzımdır ki şehzade Abdülâziz efendinin, ağabeyinin gözünden düşürülmesinde gerek İngiliz sefiri Sir Stradford'un, gerekse devleti idare eden Babıâli vükelâsının tesiri büyük olmuştu.

Padişah artık her gün veliaht hakkında muntazaman bilgi alıyor, veliaht dairesine yerleştirilen adamları vasıtasiyle bu malûmat tevali edip gidiyordu. Nihayet padişah o hale gelmişti ki, şehzade Abdülâziz efendiyi, şehzade Murat efendi lehine şehzadelikten uzaklaştırmayı dahi düşünmeğe başlamıştı. İngiliz sefirinin İstanbul'dan ayrılmasından bir müddet evvel kuvveden fiile çıkarılmasına karar verilen bu saltanat sırası değişikliği üzerine, İngiliz sefirinin malûmatına

-138-⇧

müracaat edilmiş ve kendisinden şu cevap alındıktan sonra bu değişiklikten vazgeçilmişti.

İngiliz sefiri mesele hakkında vakit istimzaca, (Bu suretle hakları alınacak şehzadeleri artık mahpus tutamazsınız, onlar da serbest gezerler, bu hadise karşısında ise içlerinden saltanat iddiasında bulunacaklar çıkabilir bu doğru değildir. Bu devletin büyük bir kuvveti ise kendisine muarız bir saltanat iddiasının olmamasıdır.)[19]

İngiliz sefirinin bu sözleridir ki, padişahı da vükelâyı da taht statüsünde yapmayı düşündükleri değişiklikten vazgeçmiş ve naçar şehzade Abdülâziz efendinin şehzadeliğini kabule mecbur bırakmıştı.

"Böyle bir mütâlâa alınmış ve bu tasavvurdan vaz geçilmiş olmasına rağmen sultan Abdülmecit'in endişeleri yatışmamıştı. Bu endişesini vehim ve telâş haline sokan bazı hadiseler de oluyordu. Bir gün Aziz efendi Beylerbeyi karakolu önünden geçerken karakola atiye olarak bir çıkın göndermiş, karakol zabiti çıkını serasker Rüştü Paşaya götürmüş, serasker

de doğruca Abdülmecit’e takdim etmişti. Sultan Abdülmecit’in buna fena canı sıkıldı ve Veliahta (Askere öyle az vermek yakışmaz, vereceksen böyle ziyadece atiye ver) diye bir kese altın göndermişti.

Arkasından Reşit Paşayı çağırıp, (Ne dersin, bizim birader askeri celbe kıyam etmiş) diyerek geçen vak’ayı anlattı ve Abdülâziz efendiyi Tarablusgarp valisi tayin etmek istediğini söyleyerek Reşit Paşanın reyini sordu. Hayrette kalan Reşit Paşa (Bu pek nazik bir meseledir, düşüneyim arzederim) diye huzurdan çıktı.

-139-⇧

Hayli düşünüp, taşındıktan sonra padişaha (Efendimiz burada sadık kullarınız var, efendiyi enzarı hümayununuz altında tutmak kulunuzca evlâ görünüyor) dedi. Padişah da, (Evet ben de düşündüm, onu Arabistan'a göndermek iyi olmayacak) cevabı ile evvelki fikrinden vazgeçtiğini bildirdi.

Mesele bu suretle kapandıktan ve aradan bir hayli zaman geçtikten sonra dahi Abdülmecit endişelerinden kurtulamamıştı. Bir gün damat Mehmet Ali Paşanın sadaretinde ona düşüncesini açarak:

Paşa ben efendiden sıkılır oldum, demiş.

Mehmet Ali Paşa da:

Efendimiz başmabeyinci çevik ve çabuk bir bendenizdir, benim de bir mutemet adamım var, onlara tebdili came ettiririz, gece çiftlikten gelirken vururlar, cevabını vermişti.

Bu cevap, kandan nefret eden Abdülmecit’i hayrete ve korkuya düşürmüş ve padişah bundan sonra Mehmet Ali Paşadan soğuyarak kendisine emniyet edemez olmuştu.

Diğer taraftan veliaht hakkındaki şüpheler devam ediyor ve en ufak, en tabiî hareketlerine çeşitli manalar veriliyordu.

Veliaht İstanbul’da yaptığı atlı gezintilerden başka emrine tahsis edilmiş Saiki Şadi vapuru ile boğazda, Marmara’da dolaşır, bazen uzaklara doğru gitmesi padişahı telâşlandırırdı. Veliahtı bu deniz gezintilerinden vaz geçirmek için sultan Mecit, Saiki Şadi vapuru süvarisi Ahmet Vesim beye (sonradan Kaptan paşa olacak ve Sultan Abdülâziz’in hal’inde Hüseyin Avni Paşaya ben olsaydım bu işi sana yaptırmazdım diyebilecek kadar Abdülâziz Hana bağlı bir vatanperverdir.)

Gemiyi karaya oturtursa birader korkar, bir daha bu seyahatlere kalkışmaz diye haber göndermişti.

Mesleğinde pek mahir olan Ahmet Vesim beyin acemi bir kaptan gibi gemiyi karaya oturtmak izzeti nefsine dokunmuş ve nezaketle bu hususun erbabına havalesini istirham eylemişti.”{20}

Veliaht Abdülâziz efendi işte böylesine bir şahsiyetti. Onun için mesele tekti ve bir başka şekil kabul etmediğini de tahta cülûs ettiği vâkit takip ettiği siyasetle ortaya koymuştu. Veliahtın kafasını yorduğu mesele imparatorluğun her gün biraz daha tebellür eden inhitatına mani olmak. Bu inhitatı durdurmak için de ciddi izamının takip ettiği yolu takip etmekti.

Bu yol ise kuvvet ve kudrete dayanıyordu. Veliaht, kuvvet ve kudret sahibi olmadıkça dünya siyasetinde Osmanlı İmparatorluğunun eski şevketli devirlerine dönmesinin mümkün olmadığını kabul etmişti. Ayrıca sultan Abdülâziz daha şehzadeliğinden itibaren herkesin kafasına soktuğu, örf ve âdetlerine bağlılık hususundaki titizliği ile de nasıl bir padişah olacağını çoktan etrafındakilere ihsas etmiş bulunuyordu.

Ne Mustafa Reşit paşanın veliahtı gammazlaması, ne sadrazam Mehmet Ali Paşanın çiftlikten dönerken beynine sıkılacak bir kurşunla kararının itmam edilmesi için padişah nezdinde yaptıkları çıkışlar, onu Türk kalmak hususundaki kararından çevirmemişti. Şüphesiz Abdülâziz, saf bir insan değildi. Bilâkis fevkalâde zeki, uzak görüşlü, haysiyet sahibi, gayyur bir insandı ve onun damarlarında dünyanın en asil kanı olan Osmanlı oğullarının kanı dolaşıyordu. Bu kan dev-

letluların gammazladıkları gibi, onu bir taht için kardeş katili yapmayacak kadar asildir. Abdülmecit han, devletluların ısrarı ile İngiliz sefiri Sir Stradford’a veliahdını değiştirmek, böylece bir bâdireden kurtulmak için müracaat ettiği vakit, bizzat bu sefir tarafından da teyit edileceği gibi (Bu devletin büyük bir kuvveti ise kendisine muarız bir saltanat iddiasının olmamasıdır), sözü ile de kaziye-i muhkeme haline geliyordu.

İngiliz sefiri bu sözleri sarfetmiş olmasına rağmen, kendilerine bağlı ve sırf bu yüzden dolayı da İngiliz Ali bey diye bilinen, Murat efendinin tarafını iltizam eden adamlarından birisi, İngilizlerce tehlike olarak teşhis

edilmiş bulunan veliaht Abdülâziz efendi aleyhine taht sırasını değiştirmek maksadiyle teşebbüslere devam ediyordu. Bu hususta Halûk Y. Şehsuvaroğlu Sultan Aziz adlı kitabının 17. sahifesinde şöyle demektedir:

"Hatta bu esnada baş mabeyinci Ahmet bey, hariciye teşrifatçısı Kâmil bey ile beraber saray bahçesinde gezerlerken İngiliz Ali bey dahi hazır olduğu halde bu maddeyi açtıkça (Saltanat sırasının değiştirilmesi maddesi) Kâmil bey kendisine nasihat yollu:

Sen böyle lâkırdı söyleme, bu söz şeriata dokunur bir maddedir, büyük ihtilâtı davet eder, bu parasızlığa dahi benzemez, ne sen bana bunu söylemiş ol ne de ben dinlemiş Olayım, diyerek lâkırdıyı kesti."{21}

Bütün şer kuvvetleri âdeta birleşmişler veliaht Aziz efendinin tahta çıkmasını önlemek için elbirliği yapmışlardı. Zira Babıâli devletlûları ile devletin en yüksek makamlarını işgal eden kumandanlar, devleti âliyye emrinde çalışmış olmakla birlikte, yabancı sefa-

retlerle münasebetler kurmaktan çekinmiyorlar ve bu münasebetleri ile de âdeta iftihar ediyorlardı. Bunlardan bir tanesi de serasker Rıza Paşa idi. Halk arasında Fransız taraftarlığı ile şöhret yapmış bu serasker paşa, Murat efendiye yakınlığı ile tanınmıştı. Bu yakınlık halk arasında o vakit dolaşan rivayetlere göre, taht sırasında değişiklik yapılması için Fransız sefaretine müracaat etmesine de yol açmıştı.

Rıza Paşa bu müracaatini, biraderi Rıfat efendinin, Üsküdar'daki evinde yapılan gizli birkaç toplantıya katılmış bulunan Fransız sefareti baş tercümanına yaptığı, yine halk arasında söylenmekte idi.

Bu hususların rivayet olması birçok bakımdan mümkün değildi. Zira bu devletluların İngiliz, Fransız ve Rus elçilikleri ile temas kurdukları ve salibin Osmanlı İmparatorluğunu tasfiye etmek için giriştiği teşebbüse yardımcı oldukları husus da artık bir gerçektir. Mithat Paşa da nefyedileceğini anladığı vakit Fransız sefaretine iltica etmemiş mi idi?

RUS SEFİRİNİN ENTRİKALARI

Mustafa Reşit Paşa, sadarete geçmek için büyük bir ihtişamla İstanbul'a gelen Rus sefiri Prens Mençikof'a, kendisini sadrazam nasbettirdiği takdirde Emanatı mübareke işinin Rusya lehine halledileceğini temin ederek iktidara gelmemiş mi idi?[22] Sonunda devleti pek elim bir harbin içine sokmamış mı idi? Kırım harbi sonunda Paris konferansında bilhassa 7/8. maddelerin kabulünde onun tesiri olmamış mı idi? Bü-

tün bu hakikatler önünde Rıza Paşanın veliahtlık sırasında değişiklik yapmak için Fransız sefareti baş tercümanı ile bu sefarete müracaat etmesi niçin rivayet olsun?

Veliaht Abdülâziz efendi bütün bu hususlara vakıftı. Zira tahta cülûs ettikten sonra bu devletlulardan hemen hiç birisine ehemmiyetli mevki vermediği ve geri hizmetlerde kullandığı da bir vakıadır.

Veliaht Abdülâziz efendi devletluların ve paşaların giriştikleri bu taht değişikliği teşebbüslerinden hemen günü gününe haberdardı. Sadrazam Mehmet Ali Paşa da mütemadiyen efendiye haberler göndererek bu endişelerini arttırıyor ve siyasetinin, kendisini tahta çıkarmak olduğu hususunda teminat vermekle beraber Rıza Paşa aleyhinde telkinlerde bulunuyordu. Mehmet Alî Paşa âdeta veliaht hakkında padişaha söylediği suikasti unutturmak istiyor gibi idi.

Veliaht Aziz efendi cidden telâşlanmıştı. Bilhassa serasker Rıza Paşanın Fransızlarla temasını hoş karşılamamış ve işi tahkik etmek lüzumunu duymakla beraber, bir defa da bizzat Rıza Paşadan sordurmak istemişti. El altından bir adamı ile Rıza Paşadan keyfiyeti sordurunca telâşa düşen Rıza Paşa:

"Biraderleri nasıl efendizadem ise, onlar dahi öyledir, ona nasıl hulûs ve sadakatim varsa, kendilerine hulûs ve sadakatim dahi ol mertebedir. Bu hatıra gelir şey değildir. Fakat mademki ilkaat ile zihinleri dolmuş, benim sözümü doğru diye dinlemesinler, lâkin rica ederim o ilkaata dahi sahih nazarı ile bakmasınlar. İkisi ortası bir itikatta bulunarak bu maddeyi tahkik buyursunlar."[23] diye haber göndermişti.

Veliaht Aziz efendi bu cevaptan da kani olmamış ve şehzadeler muallimi Kemal efendiden durumu sormuş ve Kemal efendi, sureti kat'iyede hiç kimsenin taht sırasında herhangi bir değişiklik yapmağa muktedir olmadığını, yakında da tahta calis olacağını şehzadeye temin etmişti.

ABDÜLÂZİZ TAHTA CÜLUS ETTİ

İngiliz, Fransız sefaretlerinin gizliden gizliye yaptıkları teşebbüsler bir netice vermemiş ve Sultan Abdülmecit vefat ettikten sonra 1861 yılında şehzade Aziz efendi, Sultan Abdülâziz olarak tahta cülûs etmişti.

Osmanlı İmparatorluğunun kaderi değişmeğe başlamıştı. Her tavrı, her hali ile ceddine benzeyen Sultan Abdülâziz, devleti kuvvetlendirmek, kuvvetli bir ordu yanında, kudretli bir donanma yapmak böylece, devletin etrafında dolaşan tehlikeleri bertaraf ederek Avrupa'nın hasta adamını iyileştirmek için ciddî teşebbüslere girişti.

SULTAN ABDÜLÂZİZ VE TEKNİK İHTİLÂL

Osmanlı devleti hakikaten değişti. Kudretli bir donanma ve büyük bir ordu meydana getirdi. Sultan Abdülâziz Hanın bu hususta gösterdiği himmet ve gayretle büyük vatanperverlik her türlü methin dışındadır. Zira Şehit sultanın tahta geçtiği yıllar, Avrupa’da tekniğin büyük bir sür’atle değiştiği ve bu sahada ihti-

-145-⇧

lâl yaratıldığı yıllardır. Avrupa'nın yaptığı ihtilâli dikkatle takip etmiş olan Sultan Abdülâziz, bu ihtilâlin meydana getirdiği teknik ilerlemeyi aynen kabul etmekte tereddüt etmemiş ve devletle eski kudret ve şevketini iade etirmek hususunda her fedakârlığı ihtiyar etmişti.

Sultan Abdülâziz, Kırım harbinde kullanılan yelkenli harp gemilerinin yerlerini buharla müteharrik kalın saç teknelere terkettikleri bir devrede saltanata cülûs etmişti.

İngiltere, Fransa, Rusya, Kırım harbinin meydana getirdiği bu teknik yeniliği imkânlarının azamisi nisbetinde tahakkuk safhasına çıkarmak gayreti içine girmişlerdi. Artık yelkenli gemiler tarihe karışıyordu. Denizcilikte yepyeni bir devir açılıyor ve Kırım harbini takip eden 25 sene içerisinde harp gemileri saçtan da vazgeçerek zırhlı teknelere inkılâp ediyordu.

Bilindiği gibi, yelkenle müteharrik tekneler son derece ağır ve manevra kabiliyetinden mahrumdu. Bu bir deniz kuvveti için başlı başına bir mahzur telâkki edilmekte idi. Buhar kuvvetinin önce nakliye vapurlarına Kırım harbi sırasında da birkaç harp gemisine tatbik edilmesi, müsbet netice vermiş ve bu harp ve nakliye gemilerinin üstün manevra kabiliyetleri ile sür’atleri, buharla müteharrik donanmalar inşasına devletleri âdeta mecbur etmişti.

Avrupa ve dünya mücadelesinde başa güreşen İngiltere, Fransa ve Rusya bu durum karşısında vakit geçirmeden donanmalarını buharla müteharrik gemilerle yenileştirmeğe başlamışlardı ve bunda da çok ileriye gitmişlerdi. Üç kıt’aya yayılmış bulunan Osmanlı İmparatorluğunun başında bulunan sultan Aziz, İngil-

-146-⇧

tere, Fransa ve Rusya’nın giriştikleri bu hamleyi pek yakından takip etmişti.

Sultan Abdülâziz dünyanın hemen hemen en büyük imparatorluğu olan Osmanlı İmparatorluğunu muhafaza edebilmek ve devlete eski kudret ve şevketini iade ettirmek için bu mücadeleye girişmenin lüzumuna kat’iyen inanmış ve bu vadide çok büyük hamleler yapmıştı. Sultan Abdülâziz ayrıca birliğini temin etmiş bulunan Almanya’nın kara ordusu bakımından giriştiği büyük hamleleri de takip etmekte idi. Sultan Abdülâziz, kudretli bir ordu ve donanma kurmağa karar vermişti. Bundan hiç bir suretle feragat etmesi bahis mevzuu olmamıştır. Zira, devri saltanatı içinde giriştiği hamlelerle meydana getirdiği kudretli ordu ve donanma ile, dünya hâkimiyetinde Fransa ve Rusya’dan çok ileride bulunan, İngiliz menfaatleri ile çatışmasına, dolayısiyle tahtından edilmesine ve öldürülmesine yol açan hadiselerle karşılaşmıştı.

Bizim tarihçilerimizin asla nazarı dikkate almak istemedikleri veya almadıkları nokta buradadır ve bu nokta Sultan Abdülâziz’in katline yol açan tek sebeptir. Zira Sultan Abdülâziz Han bu noktada İngiliz cihan hâkimiyeti ile çatışmış, meydana getirdiği donanma ile İngiliz donanmasına denk bir kuvvet elde etmiş, yeniden kurduğu ve teşkilâtlandırdığı 187 bin kişilik dünyanın en modern ordusu ile Rusya’yı da, Fransa’yı da, hatta tahtından indirip öldürülmemiş olsaydı, İngiltere’yi de dize getirmesi işten bile olmayacak bir kuvvet ve kudret iktisap etmişti. Ne çare ki, tıpkı ağabeyi Sultan Abdülmecit gibi, kendisinin de karşısına Babıalinin devletluları dikilmiş, devlete de Türklüğe de, Müslümanlığa da ihanet etmiş ve koskoca bir imparatorluğu izmihlâle sürüklemişlerdi.

-147-⇧

İngilizler, Sultan Abdülâziz’in her hareketini, tıpkı kendisi onların her hareketini takip ettiği gibi takip ediyorlar ve Sultanın şahsında dünya, hâkimiyetlerinin çöküşünü görür gibi oluyorlardı. Kudretli bir donanma ve orduya sahip, dünyanın bütün geçit yollarını ve kilit noktalarını elinde bulunduran bir Osmanlı İmparatorluğu, elbetteki İngilizlerin cihan hâkimiyetine son verecek ve eski kudret ve kuvvetini elde edecekti. İngiltere ile birlikte bütün Salibiyyun, Sultan Abdülâziz’in şahsında beliren bu büyük tehlike karşısında Osmanlı İmparatorluğuna yüklenmek, onu tasfiye etmek yolunda tekrar birleştiler. Paris Sulh anlaşmasında derpiş edilen ve Osmanlı İmparatorluğunun tamamiyeti mülkiyesini tekeffül eden maddeyi tatbik etmemelerinin sebebi işte budur.

DONANMA VE ORDU KURULUYOR

Şimdi Sultan Abdülâziz’in bu kudretli ordu ve donanmayı meydana getirmek için sarfettiği gayretlerin nasıl başladığını izaha mecburuz, Bu hususta Ahmet Mithat efendi “ÜSSÜ İNKILÂP” adlı eserinde şöyle diyor:

“Kırım muharebesinde örselenmiş ve hırpalanmış olan ordu ve bahriyemizin tamamiyle ıslâhı hususuna Abdülmecit han devrinin sonlarında fevkalâde bir ehemmiyet verilmişti. Bu cihetle bu islâhatın ve bilhassa silâh tekniği ve askeri sahada meydana gelen değişikliklerin Sultan Abdülâziz han devrine kaldığını arzetmiştik.

Sultan Abdülâziz Han, askerliği sever ve her türlü harp silâhlarına ziyadesiyle heves eden şecaatperver

-148-⇧

bir padişahtı. Cülûsu hümayunlarını takiben en büyük gayret ve himmeti şahanelerini askerlik sahasındaki terakkiyata hasrettiler. Önce memleketin her tarafından getirttiği askerlerle bir hassa alayı kurdular. Mahalli kıyafetleri içindeki bu hassa alayı, görülecek şeydi. Ordunun kıyafetini de değiştiren padişah, yeni ordu kıyafeti olarak pantolon, mintan ve festen ibaret bir kıyafeti kabul etmiş ve orduda kıyafet bahsinde bir tesanüt meydana getirmişti. Böylece ordu, o zamana kadar devam edegelen başı bozuk sıfatından kurtarılmıştır. Böylece askere daha çevik ve çalak olmak bakımından pantolon, mintan, setre giydirilmiştir. Elbise değişikliğine, çevikliği ve çalaklığı elde etmek için gitmenin zaruretine inanmış olan padişah, eski kıyafetlerle askerin hareket kabiliyetini kaybettiğini de bilmekte idi.

Cennetmekân sultan Abdülâziz Han, ordudaki bu değişikliği Fransızların Zuhaf alaylarının kıyafetlerini nazarı dikkate alarak yapmış bulunmakta idi.

Sultan Abdülâziz Han en büyük gayretlerini ordunun silâhlarının değiştirilmesinde gösterdiler. Bilindiği gibi Osmanlı İmparatorluğu da, diğer devletler gibi, ordusunu önce çakmaklı kaval tüfeklerle teçhiz etmişti. Avrupa’da tüfeklerde yapılan değişiklik, yağmurlu ve karlı havalarda yanmayan çakmak ve fitillerden dolayı atıl kalan askerlerin ellerine, yağmur kar dinlemeden her havada ateş edebilen tüfeklerin verilişi, zamanın en büyük icadı sayılsa yeridir. Zira bu tüfeklerin hem eskilere göre daha uzun menzilli idi, hem de aldatmak bahsinde evvelkilerle mukayese edilemeyecek kadar mükemmel idi. İşte yeni tüfeklerin keşfi Sultan

Abdülâziz Hanın tahta cülûsu sıralarına tesadüf etmişti. Sultan Abdülâziz derhal ordunun silâhlarını bu

-149-⇧

yeni silâhla değiştirmiş ve ordunun ateş gücünü arttırmıştı.

Silâh tekniğinde keşfiyat bununla da kalmamış, kısa bir müddet sonra millî ve yivli şeşhaneler icat edilmişti. Şeşhanelerin icadından evvel kaval tüfeklerin üç dört yüz adım gidebilen yuvarlak kurşunları, yeni tüfeklerle 2000 adıma kadar sürüldüğü görülünce, iki ordu arasındaki muharebelerin en azından 1500 adımdan yapılacağı noktai nazarı, askerî otoritelerin nazarı dikkatini celbetti.

Bu izahatı verdikten sonra anlaşılıyor ki, geçen Kırım harbinde kullanılan tüfeklerin büyük ekseriyeti kapsullü kavaldan ibaretti, ayrıca bir miktar kaval tüfek kullanılmış, bahse değmeyecek kadar da şeşhane istimal edilmişti.

İşte asrın en mükemmel harp silâhları bunlardı. Sultan Abdülâziz Han tahta çıkar çıkar çıkmaz derhal şeşhane tüfeklerinin kullanılmasını irade etmiş, bunun için de Avrupa'dan silâh satın alınmış, elde mevcut kaval tüfeklerin hemen hepsi Tophane-i Amire dairesi emrinde bulunan fabrikalarda şeşhaneli tüfek haline sokulmuştu. Osmanlı ordusu bu tüfeklerle teçhiz edildiği sıralarda idi ki, kuyruktan tüfekler daha evvelce icadedilmişti, fakat bu tüfeklere daha çok tuhaf bir nazarla bakılmış ve harp kabiliyeti olacağı hatıra getirilmemiş ve ordularda kullanılmamıştı.

Bu tüfeklerin ilk defa olarak ordularda kullanılması 1864 milâdî yılında yani 1283 yılında Avusturya ile Rusya devletlerinin açtıkları harpte görülmüştü. Rusya askerlerinin "iğneli" tâbir edilen bu tüfeklerle dakikada 15 ilâ 20 mermi atabilmeleri ve bu sebeple Avusturyalılara büyük zayiat verdirmeleri, dünyanın bütün askerî ve siyasî rüesasının aklını âdeta başından almıştı. Her yeni icatta olduğu gibi, Rusyalıların bu

-150-⇧

iğneli tüfeklerinin de işe yarmadığını iddia etmelerine rağmen, askerî mütehassıslar silâhın değerini mecburen kabul ettiler. Böylece iğneli ve dakikada 15 ilâ 20 mermi atabilen tüfekleri ordularına soktular.

İşte Abdülâziz Han hazretlerinin en büyük himmeti bu zaman görüldü. Zira padişah, askerin teslihatını her şeyin üstünde tuttu. Martini, Vinçister

Hanri ve diğer nevilerine tercih ederek beş altı yüz bin kadarını sipariş ederek orduyu bu modern silâhlarla teçhiz etti.

Harp silâhlarındaki terakki sadece tüfeklere inhisar etmeyeceği pek tabii idi. Tabancalar ve toplar da o nisbette ıslâh ve ikmal edilmişti. Önce ıslâh ve ikmal edilmiş olan tabancalara, bu silâhın mucidi olan Rovelver'in adı verilmişti.

Sultan Abdülâziz piyade askeri için muhtelif silâh yerine süngülü tek silâh verilmesini, o güne kadar kendilerini yalnız kılıç ile müdafaa eden subaylara birer tabanca verilmesini ve süvari birliklerine de kuburluk yerine tabanca verilmesini irade etmiş, böylece ordunun vurucu gücünü arttırmıştı,

Vinçister tipinde olan ve kısa filintalara benzeyen tüfekler süvari birlikleri için pek ziyade münasip olduğundan bu birliklere ayrıca birer filinta verilmesini irade etmiş olan Sultan Abdülâziz Han, böylece ordunun vurucu kudretini dünyanın, en üstün kudreti haline getirmiş oluyordu.

Toplara gelince, bu silâh da tüfekler gibi arkadan dolma şeklinde birçok modellere sahipti. Fakat Almanyalı Krup'un icadı olan devrine göre seri ateşli toplar Avrupa devletleri tarafından ordularına alınmış, böylece Osmanlı padişahı da Almanya'ya verdiği büyük bir sipariş ile ordunun sahra bataryalarını kâmilen bu toplardan meydana getirmişti.

-151-⇧

Bundan ayrı olarak, Karadeniz, Çanakkale boğazları ile Kars, Erzurum ve Tuna'daki müstahkem mevkiler de Krup toplarının muhtelif çaptaki büyük topları ile donanmıştı.

Saltanat-ı Seniyye-i Osmaniye, kara ordusunda yaptığı bu silâh değişikliği ile zamanın icaplarına uymakta asla ihmal göstermemiş olduğu gibi, donanma bahsinde de fevkalâde büyük gayret sarfetmişti.

KUDRETLİ DONANMA DOĞUYOR

Osmanlı sultanı, harp gemilerinde pek yakın bir zaman içinde meydana gelen çok büyük ihtiraları da ciddî bir şekilde takip etmişti. Harp gemilerinde görülen bu büyük tebeddülât da sultan Abdülâziz Han devrine isabet etmiş ve Hakan-ı müşarünileyh donanma bahsinde dahi büyük hizmetlerini esirgememişlerdi.

Donanmalarda meydana gelen büyük tebeddülât, harp gemilerinin ahşap teknelerinden zırhlı teknelere ircaı şeklinde olmuştur. Devrin askerî mütehassısları, zırhlı harp gemilerinin küçük bir müsademe vukuunda tonajlarının fazlalığı hasebiyle yalnız biraz fazla sarsılmak veyahut bir tarafı delinmekle kalmayarak böyle bir müsademede derhal batacaklarını iddia etmişlerdi. Bu mütehassısları teyit eden bir de hadise cereyan etmişti. 1866 yılında Avusturya ile Prusya arasında meydana gelen harpte Prusya’nın müttefiki olan İtalyanların Viktor Emanuel adlı zırhlı gemileri, Avusturya donanması ile harp ederken büyük bir Avusturya kalyonunun hücumuna uğramış, kalyonun mahmuzu ile de derhal batmıştı. Fakat bu hadise mütehassısların görüşünü tevsik etmiş olmasına rağmen devletleri, do-

-152-⇧

nanmalarını zırhlı gemilerle yeniden inşa etmekten alıkoymamış, bilâkis onları daha da sür’atli bir tempo ile gemilerini değiştirmeğe sevketmişti.

Zırhlı harp gemilerinin en büyük ve tesirli top mermilerine mukavemet edebilmesi hususunda gözle görülen netice, o devir için şayanı ehemmiyet idi. Fakat sonradan icat edilen ve adına torpil denilen deniz lâğımları, zırhlı gemilerin dar boğazlardan geçmelerine ve karaya sokulmalarına mani olmuştu. Nitekim 1870/ 1871 Alman -Fransız harbinde, Fransız zırhlı filosu Almanya’nın Baltık limanlarına taarruz etmek istemiş, fakat Almanlar bu limanlara torpil döktükleri için yanaşamamıştı.

Devleti âliyye-i seniyye, donanmalarda meydana gelen bu tebeddülâtı değerlendirmiş ve ahşap teknelerden ibaret olan bu donanmayı, sipariş verdiği 25 kadar zırhlı gemi ile yeniden ihya etmiş, böylece Osmanlı donanması, dünyanın sayılı ve birinci derecede harp kudreti olan bir kuvveti haline gelmişti. Bu hususta ne kadar teşekkür edilse azdır.

Ordu ve donanmanın en son silâhlar ve zırhlı gemilerle teçhiz edilerek ateş kudretinin fevkalâde yükseltilmesi, devletin şanına uygun bir kudret ve kuvvet haline getirilmesi ne kadar şayanı takdir ise, bununla birlikte

girişilen hamleler, Osmanlı İmparatorluğu için daha da büyük bir muvaffakiyettir. Zira, ateş gücünün yeni silâhlarla arttırılması yoluna giren bütün Avrupa düveli muazzaması, bu silâhları kendi memleketlerinde yapmaktan âciz idiler. Zira bu memleketlerde, bu silâhları yapabilecek fabrikalar açılmamıştı. Ancak bunlardan pek azı, yeni silâhları imal edebilecek fabrikalar açmağa teşebbüs etmişlerdi. İşte bu işe teşebbüs eden devletler arasında Osmanlı İmparatorluğu da vardı. Sultan Abdülâziz Han saltanatı seniyyeye uygun bir

siyaset takip etmiş, emsalinde görüldüğü gibi kendi şanına ve ihtiyacına cevap verecek nisbetten aşağı kalmamak üzere silâh fabrikaları kurmağa ve mevcutları ıslâha muvaffak olmuştu.

Başlangıcı Sultan Mahmut devrine dayanan ve kemal derecesini sultan Abdülmecit han devrinde bulan Tophane-i Amiremiz, pirinçten mamul top ve havan ve diğer silâhların fabrikalarından birisi haline gelmişti. Fakat sultan Abdülâziz Han devrinde silâh tekniğinde meydana gelen büyük ihtilâl bu fabrikaların şöhretlerini bir müddet için gölgelemişti. Lâkin sultan Abdülâziz Hanın himmeti ile mezkûr fabrikalar yeniden inşa edilmişçesine baştan başa tadil edilmiş ve zamanın fen ve tekniğine uygun olarak inşa edilmişlerdi. Bu fabrikaların eski halini bilenler şayet şimdi gidip görürlerse, mümkün değil bu fabrikalar eski fabrikalardır diyemezler, hayrette kalırlar.

Bu fabrikalarda eski şeşhaneleri Şnayder tipine uygun olarak tahvil ve yeniden kuyruktan dolma tüfekler imalinden, en mükemmel Krupp toplarına varıncaya kadar her nevi yeni silâh imal etmek için lüzumlu makine ve âletler sipariş edilmiş ve fabrikalara yerleştirilmişti. Bishassa topçulukta eski yuvarlak mermiler yerine şimdiki mermiler gibi mermiler de imal edilmiş ve cidden akıllara durgunluk verecek olan makineler tamamen temin edilmişti.

Tophane-i Amireye bağlı bulunan bu fabrikalarda büyük bir imparatorluğun ihtiyaçlarını tamamen karşılayabilecek imalâtı hem de fazlasıyle kuvveden fiile çıkarılmıştı.

Bu fabrikaların kuruluşunda Tophane-i Amire Müşiri (Mareşal) Halil Paşa merhumun hizmeti hiç bir zaman unutulmayacaktır.

Bilhassa zırhlı gemi inşası için kurulmuş olan tezgâhlar ve bu tezgâhlarda inşa edilen gemilerin bütün ihtiyaçlarını karşılayacak olan fabrikalar, tüfek ve top imal eden fabrikalarla mukayese edilmeyecek kadar mükemmel ve kudretli idi. Bu fabrikalar ve gemi tezgâhları Avrupa'da bile kaç devlete veyahut ehemmiyet ve cesametçe birer devlet demek olan büyük kampanyalara (Tröstleri veya kartelleri; kastediyor) mahsus olabildiği halde, saltanat-ı seniyye-i Osmaniye, devletin tealisi için bu hususta da geri kalmamış ve her fedakârlığı ihtiyar etmişti.

Binaenaleyh, Tophane-i Amiremiz gibi, Tersane-i Amirelerimiz de hâlen dünyada bahri sanayide en ileri bulunan devletler tersaneleri ile boy ölçüşecek kadar mükemmeldir. Bu tersanelerde en küçük gemilerden, en cesim zırhlılara kadar her türlü sefain inşa edilmekte idi. Tersanelerde mütehassıs olarak çalışanlar İngiltere ve Belçika'dan getirilmişler, fakat kısa bir müddet sonra tersane-i amire tamamen Türk işçi ve mütehassısların ellerine terkedilmiştir. Böylece bu işte Avrupa'dan asla geri kalmadığımızı da ortaya koymuştuk.

Tersane-i Amirenin gerek inşasında ve gerek tersanenin gemi inşası işinde sebkat etmiş hizmetleri ile bir aralık bahriye nezaretinde bulunmuş olan merhum Halil paşa fevkalâde temayüz etmiş gayyur bir vezirdi."

İşte Osmanlı İmparatorluğu Sultan Abdülâziz devrinde bu derece kudretli bir devlet olmuş, imparatorluğu korumak ve bu imparatorluğu eski kudret ve şevketini iade etmek için Abdülâziz Han merhum, bu derece büyük bir gayret sarfetmişti. Fakat bu gayreti,

milletçe takdir edildiği halde, birtakım ciddî ihanetlere uğramış bulunan devlet, maalesef, sultan Abdülâziz Hanın bu dirayetli ve vatanperver hareketlerinin şahsında idama mahkûm edilmişti. Şimdi Beynelmilel siyaset canbazları Osmanlı İmparatorluğunun boynuna geçirecekleri kemendi yağlamağa başlamışlardı. Bu kement yakın bir gelecekte de bu muhteşem imparatorluğun boynuna geçirilecek ve yağlı ip hain devletlulara çektirilecekti.

Osmanlı İmparatorluğunun yağlı kemendini çekecek olan bu devletlular ise, daha evvelce tesbit edilmiş planlı bir şekilde ihanetleri üzerinde çalışılmağa başlamıştı. Bu devletlular içinde milletin ve devletin ekmeği ile perverde olanlar, ikbal sahibi bulunanlar, paşalar, valiler, sadrazamlar,

harbiye nazırları, bahriye nazırları, mektep müdürleri, siyasiler ve daha niceleri vardır.

Sultan Abdülâziz han devleti kuvvetlendirmek ve yükseltmek, böylece eski kuvvet ve şevketini iade etmek için giriştiğini yukarıda izah ettiğimiz müesseselerin en modern şekilde ihyasından sonra, bu eserlerden meyvalar derlemeğe başlamıştı.

Tersanelerimiz harıl harıl harp gemisi ve vapurlar inşa ederlerken top ve tüfek fabrikaları da durmadan harp imalâtı yaparak ordunun harp gücünü arttırıyorlar, orduyu en modern silâhlarla teçhiz ediyorlardı.

Sultan Abdülâziz tahta çıktığı 1861 yılında, tamamen ahşap ve birkaç tanesi buharla müteharrik kırık dökük bir donanma devralmış ve derhal donanmayı yenilemek ve kudretli bir armada, meydana getirmek için sarfettiği gayretler sonunda cidden düveli muazzama için korkulu bir harp gücü meydana getirmişti.

-156-⇧

1864 ilâ 1875 yılları arasında yeniden bir donanma meydana getirilmişti. Bu donanmanın kuvvet ve kudreti hakkında, Fevzi Kurdoğlu, 1877 - 1878 Türk - Rus harbinde deniz hareketleri, adlı kitabında şu malûmatı vermektedir:

“Aziziye firkateyni 4221 ton ve 900 beygir gücünde makinelerle teçhiz edilmiş küçüklü büyüklü toplu, İngiltere’de 1281 -1864 yılında inşa edilmiştir. Mes’udiye, 5349 tonluk 1292 - 1875 yılında İngiltere’de inşa edilmiş, 14 toplu. Mahmudiye, bu gemi İngiltere’de inşa edilirken Rus harbi başlamış ve harpten sonra gemi alınmaktan sarfınazar edilmişti. Osmaniye, 1864 yılında İngiltere’de inşa edilmiş 4221 tonluk ve 900 beygir gücünde makinelerle teçhiz edilmiştir, 16 topludur. Orhaniye İngiltere’de 1864 yılında inşa edilmiş; 4221 tonluk ve 900 beygir gücü makinelerle teçhiz edilmiştir, 16 topludur. Mahmudiye, 1864 yılında İngiltere’de inşa edilmiş, 4221 tonluk 900 beygir gücünde makinelerle teçhiz edilmiş, 16 topludur.

Nusretiye (Sonraki adı Hamidiye) İstanbul tersanesinde 1868 yılında inşa edilmiş, 4167 tonluk 12 toplu ve 800 beygir gücünde makinelerle teçhiz edilmiştir. Asarı Tevfik, Fransa’da 1868 yılında inşa edilmiş 3143 tonluk 8 toplu ve 750 beygir gücünde makinelerle teçhiz edilmiştir. Fevziye korveti, İstanbul tersanesinde inşa edilmiştir. Mukaddemei - Hayr, İstanbul tersanesinde 1872 yılında inşa edilmiş 1601 tonluk 4 toplu ve 500 beygir

gücünde makinelerle teçhiz edilmiştir. Fethibülent, İngiltere’de 1869 yılında inşa edilmiş 1601 tonluk 4 toplu ve 500 beygir gücünde makinelerle teçhiz edilmiştir. Avnullah, İngiltere’de 1868 yılında inşa edilmiş 1399 tonluk 4 toplu ve 400 beygir gücünde makinelerle teçhiz edilmiştir. Muinizafer, İngiltere’de 1868

-157-⇧

yılında inşa edilmiştir ve Avnullah ile aynı sınıftandır. İclâliye, Triyeste’de 1870 yılında inşa edilmiş 1650 tonluk 5 toplu ve 300 beygir gücünde makinelerle teçhiz edilmiştir. Necmişevket, aynı tarihte Fransa’da inşa edilmiştir ve İclâliye sınıfının aynıdır. Asarışevket 1864 yılında Fransa’da inşa edilmiştir. İclâliye sınıfına mensuptur. Hıfzırrahman sınıfına mensuptur. Pertev Piyale maiyet vapuru 1865 yılında İngiltere’de inşa edilmiştir. Rodos maiyet vapuru 1874 yılında Tersanede inşa edilmiştir.

Yukarıda adları geçen Pertev Piyale ile Rodos vapurlarından gayrisi korvet sınıfı harp gemileridir.

OSMANLI TUNA ZIRHLI FİLOSU

Seyfi ve Hizber dubaları 1875 yılında tersanede inşa edilmişlerdir, 2 toplu, 512 tonluk 100 beygir gücü makinelerle teçhiz edilmişlerdir.

Fethülislâm - Semender - İşkodra - Böğürtlen ve Prodgoriça 1864 yılında, Fransa'da inşa edilmişlerdir, aynı sınıfa mensupturlar, ikişer toplu 408 tonluk ve 80 beygir gücünde makinelerle teçhiz edilmişlerdir.

Gerek Tuna filosu gerekse yukarıda ilk fasılda adları geçen harp gemileri zırhlı teknelerdir.

Buharla müteharrik Osmanlı filosu, Kosova 1858 yılında tersanede inşa edilmiş 3538 tonluk ve 62 librelik 34 ve 45 librelik 32'lik ceman 66 toplu ve 700 beygir gücünde makinelerle mücehhez olup 66 topludur ve ahşap teknedir. İkincisi İzmit tersanesinde 1857 yılında inşa edilmiştir. 3380 tonluk 600 beygir gücünde

-158-⇧

makinelerle müteharrik ahşap ve 62 topludur. Peykizafer, Sinop tersanesinde 1865 yılında inşa edilmiştir, 3125 tonluk ahşap 600 beygir gücü makinelerle mücehhez ve 62 topludur. Bu gemiler aynı zamanda yelkenle de teçhiz edilmişlerdir.

Ahşap firkateyn uskurlu gemiler, Selimiye 1865 yılında İstanbul tersanesinde inşa edilmiştir, 4717 tonluk 600 beygir gücünde makinelerle mücehhez 54 topludur. Ertuğrul İstanbul tersanesinde 1863 yılında inşa edilmiştir, 2344 tonluk 600 beygir gücünde makinelerle mücehhez 40 topludur. Nasrülâziz Gemlik tersanesinde 1861 yılında inşa edilmiştir, 2344 tonluk 600 beygir gücünde makinelerle mücehhez 40 topludur. Nasrülâziz Gemlik tersanesinde 1861 yılında inşa edilmiştir, 2897 tonluk, 600 beygir gücünde makinelerle mücehhezdir ve 40 topludur. Hüdavendigâr, İzmit tersanesinde 1860 yılında inşa edilmiştir. 2897 tonluk 600 beygir gücünde makinelerle teçhiz edilmiştir, 40 topludur. Muhbiri Sürur İskenderiye tersanesinde 1850 yılında inşa edilmiştir, 1477 tonluk 450 beygir gücünde makinelerle teçhiz edilmiştir, 22 topludur.

Uskurlu ahşap korvetler: Lübnan, Mensure, Muzaffer, Sinop aynı sınıfa mensup gemilerdir. Lübnan 1864'te İstanbul, Mensure ve Muzaffer 1863'te İzmit tersanesinde ve Sinop 1858 tarihinde İngiltere'de inşa edilmişlerdir, 800 tonlulukturlar. Hepsinin makine gücü 150 beygir gücüdür, 37 librelik

12 adet top taşırlar. Bunlardan başka yine İngiltere’de 1858 yılında inşa edilmiş 800 tonluk 150 beygir gücünde makinelerle mücehhez 37 librelik 12 toplu Edirne, İzmir ve Bursa uskurlu korvetleri.

Uskurlu Navi sınıfı gemiler, İskenderiye ile Zühal İstanbul, Merih, Utarit Gemlik tersanelerinde Birut ve

-159-⇧

Seddülbahir İngiltere’de 1862 yılında inşa edilmişlerdir. Bunların hepsi 600 tonluk 160 beygir gücünde makinelerle mücehhez ve 11/45 librelik 8 topla mücehhezdirler.

Uskuna ve Dubalar, Seyyah ve Musul Gemlik tersanesinde 1865 yılında inşa edilmişlerdir.

220 tonluk ve 45 beygir gücü makinelerle teçhiz edilmiştir. 18 librelik 4 topu vardır. İstanköy dubası 1874 yılında İstanbul tersanesinde inşa edilmiştir, 203 tonluk 50 beygir gücünde makinelerle müteharriktir, topsuzdur. Yalıköşkü, Aynalıkavak dubaları İstanbul tersanesinde 1869 yılında inşa edilmişlerdir, 195 tonluk ve 50 beygir gücünde makinelerle mücehhezdir iki adet 8/4 librelik güverte topları vardır. Şevketnüma, Sünne, Varna, Akkâ dubaları, 1859 yılında İngiltere’de inşa edilmişlerdir, 200 tonluk 60 beygir gücünde makinelerle mücehhez olup 4 librelik dörder topları vardır.

VAPURLAR, Şiarınusrat 1869 yılında İngiltere’de inşa edilmiş olup 3029 tonluk, 1000 beygir gücünde makinelerle mücehhezdir. Müverridinusrat aynı tarihte İngiltere’de inşa edilmiş 3029 tonluk ve bin beygir gücünde makinelerle mücehhezdir. Sultaniye 1869, İngiltere’de 2902 ton ve 800 beygir makine - Babil aynı tarih, İngiltere 1733 tonluk 450 beygir gücünde makine - Medarızafer, aynı tarih, İngiltere; 1385 tonluk 314 beygir gücü makine - Eserinusrat 1869, İngiltere, 1385 tonluk 314 beygir gücü makine - İzzeddin 1865, İngiltere, 1075 tonluk 300 beygir gücü makine - İsmail, Talia, Fevait, Kandiye 1869, İngiltere, 1075 şer tonluk, 3000 beygir gücü makinelerle mücehhez - Taif, 1871 yılında İstanbul tersanesinde, Âsir aynı yılda Gemlik tersanesinde inşa edilmişlerdir. 1609 tonluk ve 450 beygir gücü makinelerle mücehhezdirler - Hanya, 1871 İngiltere 829

-160-⇧

tonluk 180 beygir gücü makine - Resmo, 1869 İngiltere, 778 tonluk 270 beygir gücü makine - Arkadi, 1869 İstanbul tersanesi 767 tonluk 250 beygir gücü makine- Mukaddemei-nusrat, 1875 Gemlik tersanesi, 2132 tonluk 200 beygir gücü makine - Mukaddemeişeref, 1875 Gemlik tersanesi aynı tonaj ve makine gücü - Peykimeserret, aynı tarih Sinop tersanesi aynı makine gücü - Rehberitevfik, aynı tarih Girit tersanesi aynı tonaj ve makine gücü - Mecidiye, İstanbul tersanesi, 1495 tonluk 450 beygir gücü makine - Feyzibahri, Esericedit, Tairibahri, Peykişevket, Sür’at İstanbul tersanesinde inşa edilmişlerdir. Bunlardan başka 40 ilâ 112 ton arasında değişen küçük gemiler vardır ki, Marmara, Ereğli İslâhat, Rusçuk dışarıya mübayaa edilmişler, Çatalca, İngiltere’de inşa edilmiş, Yenikapı, Cibali, Kabataş, Tophane İstanbul’da, Fındıklı Kasımpaşa Gemlik tersanesinde Rehber, Oltanıca İstanbul tersanesinde inşa edilmişlerdir.

Yukarıda saydığımız harp gemileri ve vapurlardan ayrı olarak İdare-i Aziziye adlı şirketin elinde de bir hayli ticaret gemisi bulunmakta idi. Bu ticaret filosu şu gemilerden ibaretti, 347 ton ilâ 1134 ton arasında değişen tonajdaki gemiler şunlardır:

Trabzon, Kayseriye, Medarı Tevfik, Şerefiresan, Selânik, Canik, Batum, Malakof, Vasıta-i Ticaret, Nüzhetiye, Süreyya, Tahir, Mudanya, Pürsüt, Lütfiye, İzmit, Kılıçali, Hayreddin, Heybeli, Hereke, Medarı Fuat, Kadıköy, Maltepe, Nümayiş, Kartal, Musul, Kandilli, Pusendide, Gemlik, Büyükada, Pendik, Mirgün.”

İşte Sultan Abdülâziz Han tahta çıktıktan sonra pek azını devraldığı fakat hemen hepsini yeniden inşa ettirdiği Türk harp filosu ile ticareti bahriye filosu bu gemilerden terekküp etmekte idi.

-161-⇧

Devrine göre fevkalâde ehemmiyetli bir harp filosu demek olan Osmanlı donanması, nereden gelirse gelsin her tecâvüzü defedecek kudrette idi.

Osmanlı donanması Sultan Abdülâziz Han tarafından böylece islâh ve yeni baştan inşa edilirken Avrupa’nın büyük devletleri de aynı sür'atle donanmalarını zırhlı gemilere çevirmek maksadiyle büyük çalışmalara girmişlerdi. Bilhassa, dünya hâkimiyeti siyasetine girmiş ve bunda hemen hemen tamamen muvaffak olmuş olan İngiltere’de dahi donanmalar ahşap gemilerden zırhlı gemilere inkılâp ettiği zaman (1860 ilâ 1868) bu donanmalarda ve hizmette 40 - 50 ahşap kalyon ve çektirme mevcut idi.

Donanmalardaki bu acaip durumu meydana getiren gemi inşaiyeciliği ve zırh ilâvesi meselesi hakkında Fevzi Kurdoğlu 1877/1878 Türk - Rus harbinde deniz hareketleri adlı eserinde şu malûmatı vermektedir:

"Rus taretli gemileri kabul ettiler. İki taretli Amiral Çihaçof ile Amiral Greig inşa edildi (Eylül 1866). Diğer iki geminin daha tersanede inşasına başlandı. Amiral Lazarof ve Amiral Spiridof. Fakat hükümet, taretleri icâdeden mucit ile birlikte 7 eylül 1870 tarihinde Dinyester açıklarında batan Monark'ın akıbeti üzerine bu gemilerin inşasından vazgeçti.

Zaten bu devir bir ihtira ve tecrübe devri idi. Yeni icatlar birbirini takip ediyordu.

Biri ikmal edilmeden daha mükemmel bir nümune meydana getiriliyordu. İngiliz donanması bile bir nümune levhasına benziyordu. İlk zırhlı gemilerden beri her nevi zırhlı gemilerden birer tanesi filoda bulunuyordu. Bir İngiliz bahriye zabiti İngiliz filosu için (De-

veler, katırlar, atlar ve fillerden mürekkep bir süvari kıtası gibi) diyordu."

İhtira devrinin harp gemilerindeki değişme sür'ati, çok büyük paralar sarfına mecbur kalan devletlerce, büyük fedakârlıklar mukabili önlenebildi. Meselâ Rusya zırhlı donanmasını inşaya başladığı tarihten beri (ki bu tarih normal olarak hemen Kırım harbinin akabindedir) her sene 23 milyon Frank sarf ediyordu. Demek oluyordu ki, Rusya 1858 ilâ 1868 yılları arasında 230 milyon frank harcamıştı. Bu para devrinin büyük parası idi. Rusya bu para ile şu donanmayı meydana getirebilmişti. Şimdi burada Rus donanmasını verirken, Osmanlı İmparatorluğu donanması ile mukayese etmek faydalı olacaktır.

Osmanlı devletinin elinde mevcut 1. sınıf 3075 ton ilâ 5349 ton arasında değişen 7 zırhlıya mukabil Rusya'nın 6 adet birinci sınıf zırhlısı, Osmanlı İmparatorluğunun 1600 ile -2000 ton arasında değişen 10 adet ikinci sınıf zırhlı harp gemisine mukabil Rusya'da herhangi bir ikinci sınıf zırhlı kurvazör mevcut değildi. Osmanlı donanmasında ayrıca 5 adet firkateyn mevcut olmasına karşılık Rus donanması bu gemilerden de mahrumdu. Osmanlı İmparatorluğu ayrıca Tuna nehrinde 7 parçadan ibaret bir zırhlı filoya daha sahipti. Buna mukabil Rusya daha çok sahillerini muhafaza kaygusu ile iki sahil muhafaza zırhlısı ile 12 Monitöre sahipti. Bunların dışında Rus donanması 8 adet sahil tarassut gambotu ile Popofka tabir

edilen daire şeklinde iki zırhlıya sahipti. Osmanlı donanmasında 4 adet ahşap kalyon hali hizmette idi. Rus donanmasında ise bu ahşap gemilerden 5 tane mevcuttu. Rus donanmasında buharla müteharrik 22 küçük tonajdaki korvete mukabil, Osmanlı donanmasında hepsi topla mücehhez 7 korvet, 6 navi ve 9 adet Navi Uskuna mevcut idi.

-163-⇧

Donanmaya yardımcı gemiler bakımından Rus donanmasında 50 ilâ 160 ton arasında değişen 100 gambot ve 14 adet nakliye vapuru mevcuttu. Buna mukabil Osmanlı donanmasında hepsi yeni ve devrine göre sür’atli 43 vapur mevcuttu, bundan ayrı, olarak bir harp takdirinde derhal donanma emrine verilebilecek olan İdare-i Aziziyenin elinde bulunan 32 vapuru da hesaba katmak lâzımdır.

Görülüyor ki, Sultan Abdülâziz çok kısa bir zaman zarfında Türk donanmasına ve silâhlı kuvvetlerine fevkalâde bir himmet göstermiş ve bu kuvvetleri yeni baştan inşa ederek dünyanın sayılı kuvveti haline getirmişti.

OSMANLI KARA ORDUSU

Sultan Abdülâziz Hanın donanma ile birlikte devletin esas kuvvetini teşkil eden kara ordusuna gösterdiği alâka hususunda Ahmet Mithat efendi Üssi İnkılâp adlı eserinde şu malûmatı vermektedir:

“Terakkiyat ve Kemalât-ı askeriye hususunda dakika fevt etmeyen Abdülâziz Han hazretleri Nizamiye, Redif, ihtiyat ve Mustahfaz sınıflarına ayrılan askerî şahanenin mevcudu beş yüz bin derecesine vardırıldı.”

Beş yüz bin kişilik bir ordu ve kudretli bir donanma.

İngiliz İmparatorluğunun da, Rus Çarının da, Fransa İmparatorluğunun da uykularını kaçıran işte bu oldu.

İngiltere, Sultan Abdülâziz’in şahsında çok, hem de pek çok tehlikeli bir düşman görüyordu. Bu düşmanı

-164-⇧

bertaraf etmek lâzımdı. Fakat bu öyle kolay olmayacaktı. Zira Sultan Abdülâziz Han, harpçi ve asker bir millet olan Türkün kalbinde tahtını kurmuş bulunuyordu. Onu hiç bir kuvvet yerinden edemezdi. Hele bir harp, ne İngiltere’nin, ne Rusya’nın o sıralarda, daha doğru tabir ile Sultan Abdülâziz Han tahtta iken düşünecekleri bir husus değildi. Şu halde eski yola, Salip ve Masonik hareketlere tekrar avdet etmek, şekli garplılığı terkeden Hakanın giriştiği yenilik ve ilmî terakkinin Osmanlı İmparatorluğunu daha çok kuvvetlendirmesine meydan vermeden harekete geçmek.

İngiltere bu kararı verdikten sonra derhal tatbikatına geçmişti. 40 yıl Osmanlı İmparatorluğunda vazife gören Lord Stradford’un açtığı yoldan ve bıraktığı İngiliz dostlarından faydalanmak İngiltere için artık kaçınılmaz bir vakıa haline gelmişti.

İngiltere bu müttefikleri bulmakta asla müşkilât çekmemişti. Zira İngiltere kurmayı başardığı dünya hâkimiyeti ve ham maddeler siyaseti ile yücelttiği büyük imparatorluğunu devam ettirmeğe azimli idi. Dolayısiyle bu imparatorluğu kurarken de birtakım büyük menfaatler dağıtmak, ticarî münasebetler adı altında tavizler vermek politikası ile her memlekette kendisine hasbi yardımcılar, yani her memleket için Vatan haini damgasına müstahak yardımcılar bulmuştu.

Osmanlı tarihi içinde bugün hâlâ bilinmesi mutlak şart olan bir takım ciddî meseleler vardır. Bu meselelerin başında, vatanperver ile vatan hainlerini ayırt etmek gelmektedir. Maalesef nesillere yanlış tedris ettirilen bir Türk tarihi ile karşı karşıyayız. Rahatça iddia edebiliriz ki, Türk Osmanlı tarihi henüz yazılmamıştır. Zira gerek memleketimizde, gerekse dünyada okutulan ve belletilen Osmanlı Türk tarihi, Türke, İs-

-165-⇑

lâmiyete düşman salip fikrinin körü körüne müntesipleri Avrupalı Hıristiyan müverrihlerce yazılmıştır. Türk müverrihleri, hele çağımıza kadar gelen son 150 yılın müverrihleri, mehaz olarak daima garp kaynaklarını almışlar ve bu kaynakların Türke düşman görüşlerini bir hakikat imiş gibi Türk nesillerinin kafalarına nakletmişlerdir. Türk müverrihlerinden kaç tanesini, gösterebiliriz ki, Hammer'den, Kritovolos'dan, Yorga'dan, Babinger'den, Alber Sorel'den ve daha bilmem kimlerden istifade etmeden bir Türk tarihi yazabilmiştir. Hiç birisi bu zahmeti ihtiyar etmemiş ve Türk milletinin bekası bakımından şart olan bu yola girmeyi düşünmemiştir. İşte bu sebeple Milletimizi birinci derecede alâkadar eden, kimin bu millet ve devlete hizmet ettiği veya kimin bu devlet ve Millete ihanet ettiği noktasında tereddütler geçirmekteyiz. Parça pürçük ele geçen vesikalar, aklın, idrakin dışında kalmamakla beraber Millî varlığımız hususunda titizlik gösteren bir takım mücahit adını verebileceğimiz vatanperverin bu vesikaları değerlendirmeleri sonunda artık meseleler yavaş, yavaş gün yüzüne çıkmaktadır. Böylece yeni nesiller de hakikî vatanperver ile vatansız diyebileceğimiz insanları ayırdetmek imkânlarını ele geçirmiş olmaktadırlar.

MÜLKİ İSLÂHAT

Sultan Abdülâziz Han, imparatorluğu eski kudret ve şevketine yükseltmek için çalışırken bir yandan da memleketin şiddetle muhtaç olduğu diğer meselelere de eğilmişti. Bu meselelerin başında mülkî islâhat gelmekte idi. Sultan Abdülâziz Han, 1279/1862 yılında ilk olarak jandarma teşkilâtını kurdurmuş ve bu iş için

-166-⇧

Fransa'dan mütehassıslar celbetmişti. Gerek ordu ve donanmanın tensik ve kuvvetlendirilmesi ve dünyada birinci derecede bir ordu ve donanma meydana getirilmesi, gerekse jandarma sınıfının teşkilinden sonra, 1280/1863 yılında mülkî sahada ilk islâhat yapılmıştı. Bu islâhat hakkında Ahmet Mithat efendi Üss-i İnkılâp adlı eserinde şöyle demektedir:

"Sene-i mezkûreye gelinceye kadar payitahttan (Hükümet merkezi) eyaletlere yalnız Vali, Mutasarrıf, hâkim, Defterdar ve muhasebeci gibi rüesa gönderilmekte idi. Vakıa Defterdar ve Muhasebecilerin maiyeti memurları dahi yine daimi ve resmî memur olması, malî islâhat iktizasından idiyse de, Vali, Mutasarrıf ve hâkimlerin istihdam ettikleri küçük memurların hiç birisi devletten resmen tayin edilmiş değillerdi ve bu insanlara vali, Defterdar ve Hâkimlerin bir nevi uşağı denilmekte idi. İşte maiyet memurluklarına bu adamlar tayin ediliyorlardı. Meselâ şimdiki Vali muavinleri veya müsteşarlar yerine valilerin kethüdası tayin edilir ve işleri onlar tedvir ederlerdi. Bu usulün ise muhtelif mazarratları aşikârdı. İşte Sultan Abdülâziz Han, bu usulü kaldırmış ve devleti vilâyetlere taksim etmek suretiyle eyaletleri kaldırmış ve gerek valilerin, gerek ise memurların devlet tarafından, resmî memur olarak tayinleri cihetine gidilmiştir."

Yukarıdaki izahattan da anlaşıldığına göre, Osmanlı Türkiyesinde 1863 yılında kabul edilen Mülkî islâhat hareketi ile eski idareye son verilmiş oluyordu. Bugün memleketimizde tatbik edilen mülkî taksimat ve vilâyetlerin idare şekli de sultan Abdülâziz Han devrinin getirdiği islâhat programına dahil mevaddandır.

Ahmet Mithat Efendi eserinin 102 ve 103 üncü sa-

-167-⇧

hifelerinde vilâyetler teşkili hususunda ayrıca şunları yazmaktadır:

“İşte 1280/1863 senesi içinde mülkî hususat dahi nazarı ehemmiyete alındığı zaman, mevcut mülkî idarenin memleketimize faydalı olmadığı hususu tesbit ve teslim edilmişti. İşte bu sıralarda, eyalâtı şahane hudutları içinde şoseler yapmak ve fakir fukarayı barındırmak için eytamhaneler inşasına geçmek, tahsili emval kanununu islâh etmek ve yeni bir istikamet vermek ve hükümetçe her nevi işlerin mercii olmak üzere (Merkezi hükümet) namı ile bir hususî encümen teşkil eylemek yoluna gidilmiş ve bu hususlar ilk defa NİŞ vilâyetinde tatbik edilmiştir. Niş vilâyetinin başında bulunan Mithat Paşa, bu sebeple Dersaadet’e (İstanbul) celbedilmiş kabinede girişilen islâhat hareketleri muvacehesinde Niş’teki islâhat görüşülmüş, bu arada eyaletlerin adlarının vilâyet olarak değiştirilmesine karar verilmiştir. Böylece bu yeni vilâyet şeklinin muvaffak olup olmaması keyfiyeti, TUNA vilâyetine kalbedilmiş olan NİŞ eyaletinin hudutları içerisinde tecrübeye karar verilmiş ve bu karar tatbik edilmiştir. Böylece yeni idare şeklinin muvaffakiyeti takdirinde aynı idare şeklinin diğer eyaletlerde dahi tatbiki cihetine gidilmesine karar verilmiştir. Bu maksatla eski Silistre, Vidin, Niş ve Sofya eyaletleri birleştirilerek 1281/1864 yılında Tuna vilâyeti celilesi teşkil edilmiştir.”

Görülüyor ki, padişah sultan Abdülâziz devleti eski idare şeklinden de kurtarmak ve muasır devlet teşkilât ve nizamını Osmanlı İmparatorluğunda da tatbik etmek kararını veriyor ve ilk tatbikatını da yeni teşkil edilen Tuna vilâyetinde yapıyordu.

Sultan Abdülâziz Han, Osmanlı İmparatorluğundaki islâhat hareketlerini sadece bir veya iki noktada

-168-⇧

bırakmamıştı. Sultan, vilâyetler teşkili yoluna giderken polis teşkilâtını da kurdurmuştu. Devletin ve Milletin her türlü inzibati işleri ile meşgul olacak bu teşkilâtı da gayet muntazam bir teşkilât olarak kurmuş ve adına “Müfettiş” denilmiştir. Bu Müfettişlere yardımcı olmak maksadiyle eski usul terkedilmiş ve rey ile seçilen halk temsilcileri vazifeye başlamıştı. Sultan Abdülâziz bu suretle ilk defa olarak REY müessesesini de kurmuş ve halkın idareye iştirakini temin yolunda ilk ve ciddî adımını atmıştı. Bütün bu islâhat hareketleri yapılırken, islâhat kelimesinin ifade ettiği mana bütün şümulü ile gözönüne getirilmiş, bu cümleden olarak yeniden teşkil edilen her vilâyette, valilikler emrinde birer de matbaa kurulmasına karar

verilmişti. Matbaaların kurulması bahsinde Ahmet Mithat efendi, eserinin 104 üncü sayfasında şunları yazmaktadır.

FİKRÎ HAREKET VE VİLAYET MATBAALARI

“Halifece terekkiyatı fikriyeye dahi yardım etmek üzere her vilâyette birer matbaa açmak gibi her biri hususî nizamnamelerle tesbit edilmiş ve burada tafsilâtına girişilmesi tarihçemizin haricinde bulunan islâhat birdenbire meydana gelmiştir.”

Sultan Abdülâziz Han Osmanlı İmparatorluğunun âdeta fikrî, askerî ve içtimaî mihrakı olmuş, bütün bu sahalarda en radikal usullerle memleketi ileriye götürecek, muasır Avrupa seviyesine yükseltecek tedbirleri almıştı.

Zamanımızda pek küçümsenebilen, fakat kendi devrinde her birisi başlı başına birer inkılâp hareketi olmayan Batılı devletleri, bu arada bilhassa İngiltere’yi şiddetle alâkadar etmekte idi. Osmanlı İmparatorlu-

-169-⇧

ğuna verilen “Hasta adam” sıfatının her geçen gün geride kaldığını müşahede eden ve bu müşahededen dolayı tevahhuş eden İngiltere, tesisine ve idamesine muvaffak olduğu dünya hâkimiyeti siyasetinin tehlikeli bir şekilde sarsılmağa, başladığını görüyordu.

Büyük fedakârlıklar bahasına teessüs ettirilen bu dünya hâkimiyetinin, her geçen gün biraz daha kuvvetlenen ve her sahada en üst noktaya çıkmağa kararlı olan Sultan Abdülâziz’in idare ettiği Osmanlı İmparatorluğu tarafından tehdit edildiğini görmek, İngiltere’yi pek tedirgin ediyor, eğer müdahalede bulunmazsa nihayet 10 yıl gibi kısa bir müddet sonunda kurduğu dünya hâkimiyetinin elinden gideceğini görüyordu. Küçücük bir adaya sığınmış, fakat dev adamlar ve siyasiler yetiştiren bu memleket, bu dev siyasilerinin elde ettikleri neticeleri tesadüfe bırakmak gibi bir akılsızlığı ihtiyar etmeyeceklerdi. İşte bu sebeple, İngiltere’nin bu dev siyasileri ve iktisatçıları, kafa kafaya verdiler ve devleti âliyeyi nasıl çökerteceklerinin müzakeresini yaparak bir plan tesbit ettiler.

İngilizlerin yaptıkları plan, ileride de görüleceği gibi, gayet basitti. Asrın daha ilk çeyreğinde Osmanlı İmparatorluğu içinde kuvvetli bir kadro ile faaliyete geçen İngilizler, 1860 yılına kadar 40 yıl gibi uzun bir müddet İstanbul'da İngiltere’yi temsil eden Sir Stradford Rodckliff’in temelini attığı ihanet şebekesini faaliyete geçirecekler ve Sultan Abdülâziz Hanı katlettirip, bütün endişelerinden kurtulacaklardı.

İNGİLTERE, MUSTAFA FAZIL PAŞA VE JÖN TÜRKLER

İngilizler için bütün kozlar açıktı. Mısır’da hidiv olan İsmail paşanın kardeşi Prens Mustafa Fazıl Paşa

-170-⇧

gözü Hidivlikte olan bir zattı. Hidiv olabilmek için her çareye tevessül etmekten asla çekinmeyen bu zat, Sultan Abdülâziz’e birkaç defa bu hususu ihsas etmiş, fakat Sultan Abdülâziz Han tarafından bir tarafa itilivermişti.

Sultan Abdülâziz Han tarafından bir tarafa itiliverilen bu adam imparatorluğa ihanet eden şebekenin başı durumunda olmasına rağmen, kendisi de Rotchildllerin, daha doğru tabiriyle İngilizlere ve İngiliz menfaatlerine bağlı Rotchildlerin bir ajanı idi.

Bu adam sureti haktan görünerek, güya Hürriyet taraftarı imiş pozuna bürünerek Paris'e kaçan ve orada birer hürriyet havarisi rolüne giren Jön Türkler, vekilharcı Ermeni Sakakini efendi marifetiyle beslerken, kendi parasını değil, İngilizlerin parasını harcıyordu. Tabiî bu paranın büyük bir kısmını da kendi cebine rahatça indiriyordu.

Şimdi bu hürriyet havarilerini teker teker tetkik edelim ve devleti âliyenin nasıl bir ihanet zinciri içinde ve kimlerin, hangi vatanperverlerin (!) elleri ile yokedildiğini ve bu zevatın devlete nasıl ihanet ettiklerini anlatalım. Tabiî bu arada Mısırlı Prens Mustafa Fazıl Paşaya tekrar temas edecek ve bu adamın habasetleri ve ihanetleri hakkında, geniş malûmat vereceğiz.

Ancak bu zevatın fiilleri hakkında herhangi bir fikir ileri sürmeden evvel şu hususu tebarüz ettirelim ki: Türk milletinin Vatanperver olarak tanıdığı daha doğrusu öyle tanıtılan Mithat Paşa, serasker Hüseyin Avni Paşa, Mekâtibi askeriye nazırı Süleyman Paşa, Bahriye Nazırı Kayserili Ahmet Paşa, Şair Ziya (Ziya Paşa), Vatan şairi Namık Kemal bey, Ali Suavi, Agâh efendi, Ayan reisi Ahmet Rıza bey ve emsali bu mem-

-171-⇧

leketin kurtuluşuna değil, bilerek, isteyerek batışına yardım etmişlerdir.

Mustafa Reşit Paşanın açtığı yoldan yürüyen bu zevat, büyük ekseriyeti ile İngilizlerden yardım görmüş İngilizlerin verdikleri paralarla Paris’te gazeteler çıkartmışlar ve rahat bir ömür sürmüşler, sonra da memlekete birer kahraman ve kurtarıcı vatanperver edası ile dönmüşlerdir.

Devletin başında bulunan devletlular ile paşalar, âdeta Hıristiyan Avrupa'yı kendi aralarında menfaat esasına göre taksim etmişlerdi. Meselâ Mustafa Reşit Paşa İngiliz taraftarı ve körü körüne onun emrinde idi. Ali Paşa keskin bir Fransız taraftarı idi. Fuat Paşa ise İngiliz taraftarı. Mithat Paşa hakkında söyleyecek söz yok. Zira bu zat kendisini tamamen İngilizere ve İstanbul'daki elçisi Sir Henry Elliot'a teslim etmişti. Hüseyin Avni Paşa ise çifte oynuyordu. O, hem Fransız, hem de İngiliz taraftarı idi. Ve bu zevatın eline kudret geçtiği zaman da şahsî görüşlerine ve bağlantılarına göre devleti idare etmekten hazer etmiyorlardı. Her ne ise, sırası geldikçe bunlar hakkındaki hükmümüzü açıklayacak ve devletin nasıl perişan ve zelil duruma düşürüldüğünü izah edeceğiz.

Şimdi devletin batışında Mustafa Reşit Paşadan sonra en büyük rolü oynayan Mithat Paşanın hayatının (ileride tekrar temas edeceğiz) bir kısmını tetkik edelim.

MİTHAT PAŞA (AHMET ŞEFİK) KİMDİR?

Mithat Paşa 1824 Türk - Rus harbinden iki yıl evvel 1822 yılında İstanbul'da doğmuştur. Kendisi kadı-

-172-⇑

lıklarda bulunmuş Rusçuklu Hacı Ali efendizade Hacı Hafız Mehmet Eşref efendinin oğludur. Asıl adı, kulağına ezanı Muhammedi ile duyurulan adı Ahmet Şefik'tir.

Mithat Paşanın hayatı hakkında Mehmet Zeki Pakalın, aynı isimde yani "Mithat Paşa" adlı eserinin 3 ve 4 üncü sahifelerinde bu hususta şu malûmatı vermektedir:

"Mithat Paşa küçük yaşta Kur'an'ı ezberlediği için ismine HAFIZ lâkabı da inzimam etmiş (Hafız Ahmet Şefik) olmuştu. Mithat Mahlası o zamanın âdeti veçhile 1836'da çırağ edildiği Divan-ı Hümayun kalemindeki amiri tarafından verildi ve zamanla ismi unutularak Mahlası ile şöhret buldu.

İlk tahsilini yaptıktan sonra, girdiği kalemde bir taraftan yazıya çalışmakla beraber, diğer taraftan da "Fatih camiindeki," "Cami derslerine" devam ederek, Arapça tahsiline başladı. Kethüda zade Arif efendi ile Murat Molla şeyhi (Hafız Mehmet Murat efendi) den Farisi okudu. Acem edebiyatı ile tevekkül eden arkadaşlarından bazıları ile meşhur (Mirza Safa) dan da "Mahmut Paşa camii" nde örfî kasaidi okudu. Hatta Mirza Safa gittiği Hicazdan tilmizlerine gönderdiği mektupta onun da adı yazılıdır.

Manzumede isimleri geçenlerden Celâl, "Rical-i Mühimme-i siyasiye" müellifi Mabeyn başkâtibi Âli Fuat beyin babası Celâl beydir. Şeref; Kanlıcalı Şeref efendidir. Mithat, Mithat Paşadır. Âli de Ceride-i Havadis muharriri şair Âli'dir. (Âli Paşa).

Büyük Reşit Paşanın tavsiyesi, ile, 35 yaşından sonra Fransızcaya da çalıştı."

Mithat Paşa Tabsıra-i İbret adlı hatıratının 12 ve

-173-⇑

13. sahifelerinde Mustafa, Reşit Paşanın ısrarı ve teşviki ile öğrenmeğe başladığı Fransızcası hakkında şu malûmatı vermektedir.

"Devletimizin bulunduğu mevki ve maslahat iktizasınca umuru devlette bulunanların Fransız lisanını bilmeleri elzem ve hususiyle Babıâlide ve

politika işlerinde bulunanlara göre şart-ı a'zam olup, fakat Mithat efendinin sinni tahsilde (tahsil çağında) bulunduğu zamanlarda bu lüzum umumun musaddıkı (tasdik ettiği) olmadığından ve tahsil ve tederrüs (öğrenmek) dahi müşkül bulunduğundan bizzarur Fransızca tahsiline muvaffak olamayarak kendisi otuz beş yaşına gelinceye kadar o lisandan bir kelime bilmediği halde Kırım meselesinden sonra muamelâtı devlette görülen ve günden güne tezayüt (artan) eden tecrübelere göre memurini devlet için mutlaka Fransız lisanına vukuf ve malûmatın şiddeti lüzum taayyün etmiş olması ile, Mithat efendi bunun üzerine cebri nefs ederek, Meclisi Vâlâca memur olduğu umuru tahririye ve sair mevaddı tahkikiye meşagili arasında bu lisanı dahi mümkün mertebe ele getirmiş (öğrenmeğe çalışmış) ve bu cihetle Avrupa seyahati bu tahsilinin terakkisine dahi yardım etmiştir."

Mithat Paşa Divanı hümayun kalemindeki vazifesinden sonra (1836) daha da temayüz ederek 1044 yılında 2500 kuruş aylıkla Şam'a tayin edildi. Buradaki vazifesi tahrirat kâtipliği muavinliği idi. Bu vazifeyi takiben Divan kâtipliği ile Konya'ya tayin edilen Mithat, kısa bir müddet sonra Kastamonu'ya nakledildi. Beş yıl süren Anadolu'daki memuriyetinden sonra 1849 yılında İstanbul'da sadâret mektubî kaleminde vazifeye başladı. Kısa bir müddet sonra da Mazbata halifesi oldu.

-174-⇧

Mithat Paşa Meclisi Vâlâ mazbata odası baş halifesi iken Şam, Halep ve mülhakatında cereyan eden bir Gümrük yolsuzluğu için tahkikat yapmak üzere oralara gönderildi. Sonradan sadrazam olan Kıbrıslı Mehmet Paşanın da ihmali görülen gümrük yolsuzluğu dolayısiyle hazırladığı rapor yüzünden Mithat Paşa ile Kıbrıslı Mehmet Paşanın arası açılmış ve Arabistan Müşirliğinden sonra Sadrazam olan Paşanın hışmına uğramıştı.

Tabii Mithat Paşanın bu muvaffakiyeti, Kıbrıslı Mehmet Paşa ile geçinemeyen Mustafa Reşit Paşanın ziyadesiyle hoşuna gitmişti.

Kıbrıslı Mehmet Paşa Arabistan müşirliğinden sonra Bahriye Nazırlığına getirilmiş ve bunu takiben de 1853 yılında Sadrazamlığa tayin edilmişti. Mustafa Reşit Paşanın himayesinden mahrum kalan Mithat Paşa da böylece Kıbrıslının hışmına uğrayarak Balkanlara eşkiya takibine memur edilmişti.

Mithat Paşanın Balkan dağlarındaki eşkiya takibi birkaç ay devam etti. Kıbrıslı Mehmet Paşa Sadrazamlıktan azledildi ve yerine tekrar Mustafa Reşit paşa Sadrazam, Ali Paşa da Hariciye Nazırı oldular. Mithat Paşanın

hamisi olan bu iki devletlu, ilk iş olarak Mithat Paşayı tekrar İstanbul'a getirdiler. Mustafa Reşit Paşa, hayatının son demlerini yaşıyordu. Bu arada yerine kendi politikasını hazmetmiş bir halef bırakmak istiyor ve Mithat Paşa üzerinde ısrarla duruyordu. Bu sebeple kendisini her fırsatta methediyor, en mühim devlet işlerini ona havale ediyor, hususî sohbetlerinde bulunduruyordu. Bu arada, İngiliz sultan unvanını iktisap etmiş olan İngiltere'nin İstanbul sefiri Sir Stradford Rodckliff ile de tanıştırmıştı. İşte Mustafa Reşit Paşa, İngilizlerin kucağına düşmüş ve onların telkinatı ile devletin başına sayısız mazarratlar getirmiştir. İleri-

-175-⇧

de de görüleceği gibi, kendisinin İngiliz sefiri ile kurduğu dostluk birçok İngiliz devlet adamı ile münasebet kurmasında büyük bir köprübaşı olmuş ve Mithat Paşa İngiliz siyasetinin Türkiye'deki âdeta hakikî mümessili olmuştu.

Mithat Paşa, Mustafa Reşit ve Ali Paşalar tarafından İstanbul'a getirildikten kısa bir müddet sonra Sadrazam Reşit Paşa azledilmiş ve Mısır'a gitmişti. Bu sıralarda idi ki, Kırım harbi de nihayetlenmiş ve Hariciye Nazırı Âli Paşa Sadrazamlığa getirilmiş, sulh müzakerelerinde bulunmak üzere de Paris'e gitmişti. Mustafa Reşit Paşadan boşalan sadarete tekrar Kıbrıslı Mehmet Paşa, Sadrazam Kaymakamı "Vekili - Naibi" olmuştu. Kindar bir adam olan Kıbrıslı Mehmet Paşa, yeni Sadrazam Âli Paşanın Paris'e gitmesinden bilistifade Mithat Paşayı tahtı muhakemeye almıştı. Mithat Paşa hatıratının 8 ve 11. sahifelerinde bu hususta şöyle yazmaktadır: "Reşit Paşa sadaretten infisalinden biraz sonra da seyahat maksadiyle Mısır'a gitmiş ve yerine Sadrazam olan Âli Paşa dahi, Mesele-i harbiye (Kırım harbi) müsalâhası işi için Avrupaya gidip sadaret kaymakamlığı ile o makama yine Kıbrıslı Mehmet Paşa gelmiş olduğundan, müşarünileyh bu defaki memuriyetinde Reşit Paşa ve Âli Paşa ve Kâmil Paşanın gaybubetinden ve Mithat efendinin aleyhinde bulunan bazı husemasının (hasımlarının) ilkaatından istifade ederek efendi müşarünileyhi Babıâliden teb'it etmek için fırsatını kollamağa başlamış ve kanun ve nizam hilâfına birtakım ahval ve harekât isnadı ile resmi meclislerde bile teşhir yoluna gitmişti."

Kıbrıslı Mehmet Paşa bir takım iltizam yolsuzluklarına karıştığını iddia ettikleri Mithat Paşayı azlettiği gibi, mahkemeye de vermişti. Ancak Mithat Paşaya

-176-⇧

isnat edilen hususat tahakkuk etmediği için kendisi beraet etmiş ve tekrar eski memuriyetine iade edilmişti.

Mithat Paşa, eski vazifesi olan Meclisi vâlâ kâtipliğinde bulunurken Kuleli vak'ası zuhur etmişti. Genç Türk hareketi olarak tarihe geçen bu vak'ada Mithat Paşa mahkemenin sorgu hâkimliğini yapmış ve istintak sırasında bir hayli cebir kullanmıştı. Bu hususta Abdurrahman Âdil bey, "Kuleli vak'ası" hakkında (Hadisat-ı Hukukiyye, cilt 1, sahife 208) de Mithat Paşânın bu cebir ve tazyik hareketlerini şöyle anlatmaktadır:

"Erkânı cemiyet birer ikişer tevkif olunup, Kuleliye sevkolundular, orada istintik ve muhakemeleri icra kılındı. Sonra Babıâli'de bir divan teşkil edildi. Bu divan cezaları tertip eyledi. Bu sebepledir ki, vakaya "Kuleli vak'ası" ıtlak olunur. Müstantiklerden biri Meclis-i vâlâ başkâtibi Mithat Efendi (Mithat Paşa) idi ve Mithat Paşa erbabı cürmü istintak ve isticvap ederken oldukça tazyik etti. Asabi Çerkes Hüseyin Daim Paşa, Mithat Paşaya hitaben:

Sarı sakallı efendi, Sarı sakallı efendi... İşi uzatma, biz yaptık! deyu haykırdığı Ebuzziya Tevfik bey'den menkuldür.

Anlaşılan Hüseyin Paşa ırkına has olan cür'et ve asabiyeti muhafaza etmiş bir adam imiş..."

Burada bir nebze durmak ve Kuleli vak'asında Mithat efendinin yüklendiği vazifeyi tahlil etmek icap etmektedir. Zira devletin bunca büyük memuru, müstantiki dururken, meclisi vâlâ başkâtibi olan Mithat efendiye, padişahı alaşağı etmek, garplılığı zorla memlekete sokmak isteyen kadroyu katletmek isteyen bir gizli teşkilâtın sorgusunu yapmak vazifesinin verilmesi calibi dikkattir. Mithat paşanın herhangi bir hukukî

-177-⇧

bilgisi olmadığı nazarı dikkate alınırsa, kendisinin bu vazifeye niçin tayin edildiği, sonraki ef'alinden de anlaşılabilir.

Mithat Paşa birtakım tedbirlerle zamanından ve rütbesinden çok evvel yükseltilmek istenmiş, böylece kendisine istikbalde hazırlanan yerine oturmak fırsatı verilmiştir.

Mithat efendi bu hadiseden sonra vazifesine devam etmiş ve Mustafa Reşit Paşanın ölümünden hemen sonra 1858 yılında tedavi maksadiyle

Avrupa’ya gitmiş ve 1861 yılına kadar orada kalmıştır. Osmanlı Devletinde, Sultan Abdülmecit Hanın son yılları ile Sultan Abdülâziz devrinde tedavi maksadının ihtiva ettiği mana gayet sarihti. Güya tedavi maksadiyle Avrupa’ya giden bu zevat, sonradan, devleti yıkacak olan fesat hareketinin tohumlarını atmışlar ve bilhassa Fransa’da Paris’te diledikleri gibi devlet aleyhinde at oynatmışlardı. Mithat Paşanın bu seyahatidir ki, kendisiyle Mısırlı Prens Mustafa Fazıl Paşa arasında sağlam bir bağlantıya yol açmıştı. Çünkü kısa bir müddet sonra İstanbul’dan ayrılacak olan zevatı kiram, gidecekler; Paris, Londra ve Brüksel'de yerleşecekler, gazeteler çıkaracaklar, İngiliz ve Fransız devlet adamlariyle sağlam dostluklar kuracaklar ve ferah fahur bir, hayat sürecekler ve devleti dışarıdaki faaliyetleri ile yıkmağa çalışacaklardı.

Mithat Paşa Paris’teki tedavisini (!) ikmal ettikten sonra Sultan Abdülâziz’in tahta çıkışı üzerine İstanbul’a avdet etmişti. İstanbul’a geldikten sonra sadrazam bulunan Kıbrıslı Mehmet Paşa kendisini Niş valisi tayin etmiş ve vakit geçirmeden mahalli memuriyetine gitmişti.

Mithat Paşanın Niş vilâyetinde geçen memuriyet devresi pek nazarı dikkati celbedecek gibi değildi. An-

cak kendisinin en yakınları olan Âli ve Fuat Paşalar, Mithat Paşaya ziyadesiyle rağbet ediyorlar, onun mükemmel bir insan ve idare adamı olduğunda âdeta ittifak ediyorlardı.

Bu sebeple, kendisinden istifade etmek maksadiyle her vesile ile bahaneler icadediyorlar ve kendisinden bahsettirmek imkânlarını daima araştırıyorlardı. Fakat hakikatte Fuat Paşa kendisini tutmuş olmasına rağmen Âli Paşa asla tutmamış ve Mithat Paşadan daima nefret etmiştir. Bu nefretin meydana gelmesinde de, Âli Paşa ile Mithat Paşa arasında ayrı devletlere gösterilen sempati hâkimdi. Zira Âli Paşa cidden derin bir Fransız muhibbi, Mithat Paşa ise, tamamen İngilizlerin adamı idi. Bu hususta Babıâli N. Şimşir, Fransız Belgelerine Göre Mithat Paşanın Sonu adlı eserinin 32/ 33. sahifesinde şunları yazmaktadır:

“Lavard’ın[24] Suriye ziyareti de, Araplık hareketini doğrudan kışkırtamamışsa bile, (Bu memlekette İngiliz nüfuzunu arttırma yolunda bir iz bırakmıştır.)

Ziyaretin arkasından, Fransız ajanları, Suriye'deki İngiliz faaliyetlerini adım adım takip etmeğe, koyulmuşlardı. İngiliz, sefiri İstanbul'a döndükten sonra, Beyrut'taki Fransız başkonsolosunun hükümetine sunduğu ilk uzun siyasî rapor "İngiltere'nin Suriye'deki siyasi faaliyetleri" başlığını taşımaktadır.

Bir örneği Fransa'nın İstanbul büyükelçiliğinden de sunulan raporda, İngiliz ajanlarının Suriye'deki faaliyetlerini anlattıktan ve İngiltere'nin bilhassa çeşitli imtiyazlar koparmak yolu ile buraya sızmağa, burada nüfuz kurmağa çalıştığı belirtildikten sonra, Mithat

-179-⇧

Paşanın tutumu konusuna geçirilerek şöyle denilmektedir:

(Az veya çok uzak bir gelecekte Babıâliyi tehdit edecek bu ihtimal -İngiliz sızması- karşısında Mithat Paşa, bahis konusu imtiyaz teşebbüslerinin İngilizlerin eline geçmesinin doğuracağı tehlikeyi gizlemekte ve daha şimdiden, karşılarına Fransız unsurunu çıkararak bunları önlemek istemektedir.)

Raporun bu kısmının karşısına Fransa dışişleri bakanı da Freycinet, servislerine talimat verir şekilde, kurşun kalemle şu notu düşürmüştür. (Bu niyetler teşvik edilsin ve fiiliyatta kendilerini göstermeleri için gayret sarfedilsin).

Başkonsolos raporuna şöyle devam etmektedir:

(Şu hâlde, kendisiyle karşılıklı dostluk ve emniyet münasebetleri devam ettirdiğim bu vali, zannedildiği kadar da İngiliz değildir! Böyle bir itham, yalan değilse bile çok aşırıdır. Mithat Paşa, bana açıkça itiraf ettiği gibi İngiltere'ye dayanmış ise, bunun için de bir saik vardı ve bu saik, memleketinin iyiliğinden başka bir şey değildi. Bugün bizimle olacaktır, çünkü, çok iyi anlamaktadır ki, bizim doğudaki politikamızın gizli düşüncesi yoktur.)

Fransız konsolosluğunun Mithat, Paşa hakkındaki bu görüşüne, Fransız Hariciye vekâleti iştirak etmektedir. Nitekim, aynı eserin 37 ve 38. sahifelerinde Fransız resmî görüşünün şu merkezde olduğu yazılıdır:

"Beyrut'taki iki Fransız konsolosu, Peretie ve Delaport, Mithat Paşaya emniyet ve takdir duyguları beslemiş olan kimselerdir. Bu ikisi de bu duygularını, muhtelif vesilelerle hükümetlerine iletmişlerdir. Fakat, Fransız

Dışişleri Bakanlığının ve İstanbul'daki Fransız büyükelçiliğinin, konsolosların bu duygularını paylaş-

-180-⇧

tıkları söylenemez. Tersine, Fransa Dışişleri Bakanlığı Mithat Paşaya, (İNGİLİZLERİN ADAMI) gözü ile bakmağa devam etmiştir."

Yukarıdaki resmi Fransız belgelerine göre de anlaşılmaktadır ki, Mithat Paşa uzun zamandır İngilizlerin adamı olarak hareket etmekte idi. Zira bahsi geçen vesikaların tarihi 1880 yılıdır. Halbuki Mithat Paşa, Sultan Abdülâziz Hanın iradesiyle tecrübe edilmek ve muvaffak olduğu takdirde diğer vilâyetlerden de tatbik edilmek üzere, Vidin, Silistre ve Niş eyaletini bir araya getirmiş ve Tuna vilâyeti adı altında yeni bir vilâyet kurdurmuştu. Bu vilâyetin kurulduğu tarih ise 1281 - 1864'tür. Demek oluyor ki, Mithat Paşa devlet kadrosu içindeki yükselişini ve göze girmesini bir takım gizli kuvvetlere medyundu. Bu kuvvetler ise, İngiltere'den idare edilmekte idi.

Tarihçilerimiz, gerek Tuna gerekse Şam vilâyetlerindeki birçok yenilikleri ısrarla Mithat Paşaya izafe etmektedir. Bunun sebebini anlamak çok güçtür. Zira, Mithat Paşa, Celâllî ve itiraz kabul etmeyen, kendisinden çok daha mühim iki insan olan Âli ve Fuat Paşaların dahi önünde söz söylemeğe cesaret edemedikleri, ağzından çıkan her sözü kanun mertebesinde bulunan bir sultan Abdülâziz Han emretmedikçe herhangi bir şeyi yapmak cesaret ve cür'etini gösterebilir miydi? Biz bunun mümkün olmadığını tarihteki birçok misalleri ile bilmekteyiz. Şu halde, Mithat Paşa etrafında, sultan Abdülâziz Hana rağmen kopartılmak istenen yaygara nedir? Mithat Paşa, tarihçilerimizin düşünmeden yazdıkları gibi, müdebbir ve büyük bir devlet adamı olmaktan çok uzaktır. Bu zat ancak bir vilâyet valisi olabilirdi ve bu işte de pek öyle büyük işler yapabilecek bir vali durumuna da yükselemezdi.

-181-⇧

Nitekim vezirlik payesine ulaştığı, sadrazam olduğu halde bu yerlerde tutunamamış ve çok kısa bir müddet sonra sadrazamlıktan iskat edilmiştir. Bu hususta hal'ler ve iclâslar, sahife 163'te şöyle denilmektedir: "Abdülâziz Han onu sadaretle taltif eyledi. Huzuru şahanede nasıl vaziyet alacağını bilmediği için bu tavrı hareketi hoşa gitmediği için iki buçuk ay içinde sadaretten azledilmiştir.

Müşarünileyh valiliklerde faal ve muktedir, vükelâlıkta görgüsü kısa olduğu birçok defalar ikbale ulaşıp azli ile belli olmaktadır.”

Burada da görülmektedir ki, Mithat Paşa hakkında zamanımızın tarihçilerinin kendisinden ısrarla büyük devlet adamı, büyük inkılâpçı diye bahsetmeleri, hadiselerin tekevvün şekline asla uymamaktadır. Şu husus rahatça iddia edilebilir ki; Mithat Paşa, Devleti âliyeye sadrazam olmak kabiliyet ve kiyasetinden mahrum sıradan bir vali mesabesinde idi. Bu husustaki noktai nazara meşhur Vak’anüvis Abdurrahman Şeref efendi de aynen iştirak etmekte ve tarih musahabeleri adlı eserinin 191. sayfasında şöyle demektedir:

“Ehemini mühimme tercih etmeği ve hangilerinin kolaylıkla halledilebileceğini düşünemezdi. Nabız yoklamak ve uzak görüşlülük gibi, Osmanlı Devleti ricalinin muvaffakiyetlerine esas teşkil eden hassalardan tamamen mahrumdu. Uğradığı müşkülât ve ukubelerin sebebi kendisinin bu durumudur.”

Bu teşhis de göstermektedir ki, Mithat Paşa, daha çok siyasî birtakım menfaatlerin, adı etrafında kopmağa gayret ettikleri bir fırtınadan istifade ile büyük adamlık, büyük mücedditlik sıfatlarını almış bir devletludur.)

Kendi adından istifade etmek isteyenler de İngiliz-

-182-⇧

lerdi. Bu zatın adı âdeta efsaneleştirilmiş ve devletin bütün ilerilik hamleleri çok haksız bir iktisap olarak kendisine maledilmiştir. Bu husustan böyle olması dahi Mithat Paşayı bir takım şaibelerden kurtaramamaktadır. Çünkü, bilinmektedir ki, Osmanlı sultanlarının hepsi, dedikleri dedik ve sözleri birer kanundu. Hiç bir vezirin, hiç bir sadrazamın hiç bir ordu kumandanının veya devletin en mutena mevkiini işgal eden şeyhülislâmın dahi padişah idaresine karşı gelmesi mümkün olamazdı. Kaldı ki, Mithat, Paşa, memlekette girişilen ilerilik hareketlerinde, tek başına hareket serbestisini muhafaza edecek ve Sultan Abdülâziz gibi bir padişah da buna göz yumacaktı. Hayır, böyle şeyin husulüne imkân yoktur. Mithat Paşanın diğer vezir vüzeradan üstünlüğü yoktur. Bilâkis nakıs tarafları çoktu. Bu nakıs taraflarına rağmen padişah ferman etmeden mektepler açacak, padişah ferman etmeden kız talebeleri san’at mekteplerine gönderecek, teavün sandıklarını kuracak öyle mi? Böyle şey olmaz. Böyle şey olmadığı için de zaten sultan Abdülâziz Han katledilmiş, devletin batırılmasına ramak

kalmışken sultan Âbdülhamit Han imdada yetişmiş ve korkunç bir ihanet şebekesinin elinden devleti kurtararak 1876'dan 1908 yılma kadar yaşamasını temin etmiştir.

Bütün bunlardan ayrı olarak Mithat Paşa içkiye müptelâ ve ağzına gevşek bir insandı da. Bu hususu, sultan Abdülâziz'i tahtından indirip birlikte katlettiren sonra kendisi de yüzbaşı Çerkes Hasan efendi tarafından öldürülen Serasker Hüseyin Avni Paşa anlatmakta ve şöyle demektedir:

"La Turki gazetesi müdürü sıfatiyle Fransa'dan getirilen Şarl Mismer mukavelesinin hitamı ve Sadrazam Ali Paşanın da ölümü dolayısiyle Paris'e avdetin-

-183-⇧

den bir müddet sonra tedavi için Vişi'ye gitmiş ve bilâhare Paris'e uğrayarak, ikametgâhında kendisiyle görüşmüş olan Hüseyin Ayni Paşanın Sultan Abdülâziz'in hal'i tasavvurundan bahsederken (Hatırat Sahife 225) Mithat Paşa için şu sözleri söylediğini kaydeder:

(Maahaza Mithat Paşa işaret ettiği ve hal'i sikrinde muhafazai ketumiyet edemediği için, müşarünileyhe tamamiyle itimat edemiyordu.)

İşte Mithat Paşa bu idi. Yani içkiye fazlasiyle müptelâ ve içtiği vakitler de ağzına pek gevşek bir insandı.

Diplomasinin affedemediği tek husus ise, herkesin bildiği gibi gevşek ağızlılıktır. Zira içkiye müptelâ ve ağzı gevşek bir insanın diplomat ve büyük devlet adamı olması asla tasavvur edilemez. Çünkü böyle bir insana devlet sırrı teslim edilemez, teslim edildiği vakit de ihanetine bilerek veya bilmeyerek intizar etmek icabeder.

İşte böylesine bir devlet adamı durumunda olan Mithat Paşanın büyüklük vasfının nereden geldiğini anlamak cidden güçtür, öyle anlaşılıyor ki, Osmanlı Devletinin mutlaka dağıtılması esas siyaseti olan İngiliz diplomasisi, gizli servislerini durumundan Mithat Paşa etrafında bir müsbet havanın esmesine gayret sarfetmek üzere harekete geçirmiş ve bu servislerin gayretleri sonunda da tamamen bir İngiliz taraftarı olan Mithat Paşa hâlâ devam eden bir büyüklük sıfatının içine sokulmuştur.

Bilinmektedir ki, Mithat Paşanın yeniden ihdas edilen ve bir tecrübe vilâyeti haline getirilen Tuna vilâyetine vali nasbi, sadece Âli Paşanın kendisini zararlı fikirlerinden caydırmak ve teşkilâtlanmış bulunan

Anayasacıları başsız bırakmak istediğinden ileri gelmiştir. Bu hususta (Ayhan) imzasiyle SULTAN ABDÜLÂZİZ adlı bir eser yazmış olan Arif Oruç bey, ese-

-184-⇧

rinin 139 ve müteakip sahifelerinde Âli ve Fuat Paşalar arasında, huzurdan çıktıktan sonra geçen bir görüşmeyi şöyle anlatmaktadır:

“Sultan Mecit müstebit ve fakat, nazik, hatırşinas bir padişahtı. Abdülâziz, mütekebbir ve hodpesent hoyrat bir zattı. Memleketi lüzumsuz gururu ve kadın sözü ile uçuruma sürüklüyordu! Gerçi orduya ve donanmaya himmet ve hizmetleri vardı. Osmanlı donanmasını dünyanın ikinci derece bahrî bir kuvveti haline çıkarmıştı.

Bahis şair Ziya[25] ve Namık Kemal ile Şinasi’ye intikal etmişti. Âli Paşa gibi, Fuat Paşa da Şinasi ile Ziya’dan hoşlanmıyordu. İkisi de bir vakitler kendilerinin rağmına, Reşit Paşanın yetiştirmek istediği adamlar idi. Namık Kemal, nisbeten toy sayılabilirdi. Âli Paşa dedi ki:

Kemal ile Ziya’nın Avrupa’ya firarları fena olmadı.

Fuat Paşa yerinden doğrularak:

- Gerçek mi? Fena oldu... diye başını iki tarafa salladı.

Halbuki bu iki zat idare edilmiş olsaydı, hiç olmazsa birer memuriyetle göz önünde tutulabilirlerdi. Âli Paşanın tazyikleri buna sebep vermişti. Lâkin Âli Paşayı muaheze etmek te istemiyordu. Paris’teki sefaretten aldığı raporlar, pek de hoş mealde değillerdi. Âli Paşa gülerek dedi ki:

-Beyhude endişe ediyorsunuz. Bunlara ne yapabilirdik? Kanunuesasi isterler, Bütün zorları bizimle idi. Bizi iktidardan uzaklaştırmaktan gayri emelleri voktur. Noksanlarını da itiraf etmezler.

-185-⇧

-Hele Mithat Paşayı şurayı devlet reisi yaptık. Müfrit zümreyi istifade emeliyle etrafına topladı, bu da doğru mu idi?

-Şüphesiz değildi. Onu inkârâ hacet yok. Mithat Paşadan az istifade edilmedi. Mithat Paşa bir defa prensip sahibidir. O cihetten takdir edilmek gerektir. Ama gayesi makul mudur? Memaliki Osmaniyede takibi ve tatbiki mümkün müdür? İşte bu nokta münakaşaya değer. Bence Mithat Paşa makul bir hattı hareket takip etmektedir.

Âli Paşa gülmüştü. Cevap verdi:

-Şimdilik muhaldir. Evvelâ esaslı islâhat ile efkârı araştırmak münasip olurdu. Bir de kanunuesasi ilânı, meclisi mebusan teşkili anasır içinde kargaşa tevlit eder zannındayım. Halk cahildir. Gayri Müslim unsurların hâkimiyet elde etmesi mahzurdan salim değildir.

-Bu fer'i ve binaenaleyh talî meseledir. Esas, inkılâp lüzumuna kani olmaktır.

-Müsaade buyur birader-i azizim. Eğer Mithat Paşayı padişaha meth ve sena ederek memuren Tuna'ya göndermeseydim, şu Balkan milletleri arasında devamlı ihtilâl hareketleri belirdiği esnada, merkezi hükümette inkılâp hareketlerinde bulunması nazarı dikkati celbetmez miydi?

-Belki de müfit olurdu.

-Fransa gözönündedir. Kaç kanlı inkılâp geçirdi.

-Akıbet neye müncer oldu? Elyevm Üçüncü Napoleon hazretleri üç kanlı cumhuriyet inkılâbı üzerine taht kurmuştur.

-Mithat Paşa, Tuna'ya memuren gönderilmesinin padişah üzerindeki tesirinizle olduğunu biliyorlar mı?

-186-⇧

-Asla... Onu Abdülâziz Han sureti hususiyede huzuruna kabul buyurdu ve (Bu işin hakkından sen gelebilirsin. Biraz sonra dahi Şurayı devletteki vazifene dönersin) dedi. Paşa dahi İstanbul'dan memnuniyetle ayrılıp gitti."

Yukarıdaki izahat arasında gerek Âli, gerek Fuat Paşaların Düveli muazzamadan ikisine olan yakınlıkları açıkça belli olmaktadır. Âli Paşa, Fransız politikasının Babıâli nezdinde giriştiği, kanunuesasi aleyhtarı siyasetinin âdeta tatbikçisi durumundadır. Fuat Paşa ise, Osmanlı İmparatorluğunu parçalamak maksadiyle İngiltere'nin giriştiği ve reayaya geniş haklar verilmesini derpiş eden Meşrutiyet fikrinin mürevvici durumundadır. Mithat Paşayı tutmasının esas sebebi de budur.

Yani Fuat Paşanın meşrutiyetçi olduğu bir gerçektir.

Mithat Paşanın İngiliz siyasetinin âdeta esiri durumuna getirilmesinde gerçi Mustafa Reşit Paşa en büyük rolü oynamış, onda İngiliz muhipliği fikrinin uyanmasında büyük destek olmuştur. Fakat, kuvvetle tahmin

edilebilir ki, Mithat Paşa, İngilizlere tamamen bağlanma yoluna, Tuna vilâyetinde bulunduğu sıralarda girmiştir.

Mithat Paşanın Tuna vilâyetinde bulunduğu yıl olan 1864 yılı ve onu takip eden yıl, İngiliz siyasilerinin, Balkanlara, nüfuz etmek isteyen ve Bulgaristan üzerinde çok yıkıcı tahriklere girişmiş bulunan Rus nüfuz siyasetlerine karşı en şiddetli bir mücadeleye girdikleri tarihtir. Bu tarihte, Balkanlarda müteaddit İngiliz konsoloslukları açılmış, âdeta her vilâyet ve sancakta birer konsolos veya muavininden başka, yerli halktan çok sayıda ajan kullanmış ve su gibi İngiliz lirası akıtmıştır.

-187-⇧

İngiltere'nin kurduğu bu iptidai teşkilat çok kısa bir müddet sonra, yani 1870 yılından sonra, Balkan komitacılığının türemesine ve teşkilâtlanmasına yol açmıştır. İngilizler kendilerinin kurdukları bu teşkilâtı, fevkalâde bir şekilde ve hiç kimseye sezdirmeden kullanmışlardı. Bu teşkilâtın tam bir organizasyon, ile ortaya çıkmasında ise, Türk tarihindeki meş'um rolleri ile Balkan Türklüğü kasabı unvanına rahatça hak kazanmış olan İngiliz NOEL BUKSTON kardeşler ve Londra'daki (Balkan komitesi) merkezi büyük rol almışlardı.

RUSLARIN, MİTHAT PAŞA'YA SUİKAST TEŞEBBÜSLERİ

Mithat Paşanın, Tuna vilâyetindeki valiliği sırasında İngilizlere olan yakınlığı, Rusların dikkatini çekmiş ve kendisini bertaraf etmek maksadiyle iki defa suikast tertip edilmiş, fakat her ikisi de muvaffak olamamıştı. Mithat Paşa bu suikastlar hakkında "Tabsıra-i İbret" adlı eserinin 58 ve 59. sahifelerinde şunları yazmaktadır:

"Rusların ve muhtemelen Sırplıların asıl arzuları Mithat Paşanın Tuna'dan kaldırılması olduğu halde bu husus gerçekleşmemiştir. Bükreş'te faaliyet gösteren İslav komitesi tarafından ve ayrıca Sırbistan Prensi Mihal'in de arzusu ile Mithat Paşanın ortadan kaldırılmasına teşebbüs edilmişti. Bu iş için Bükreş'ten gönderilmiş iki şahıs bu suikastı bizzat icraya cesaret edememişlerdi. Mithat Paşa her gün islahhaneye gittiği için, bunlar İslahhanede Nemçeli (Avusturyalı) diye anılan fakat ismi hatırda kalmayan bir şahsı suikast için kiralamışlardı. Bir gün Mithat Paşa islâhhaneye

giderken bir çalılığın arkasına saklanmış bulunan bu Nemçeli, Mithat Paşa önüne geldiği vakit tabancası ile ateş etmek için ayağa fırlamış, fakat heyecandan tabancası yere düşmüş, suikast de böylece akamete uğramıştı. Suikastçı yakalanamamış ve doğruca Avusturya konsolosluğuna giderek sığınmış ve tabancayı da konsolos efendiye teslim etmişti. Suikast ile alâkalı olarak konsolos efendi uzun bir rapor tanzim etmiş ve Mithat Paşaya vermişti. Bu hadiseden sonra tahminen otuz beş yaşlarında Yuvan adında bir Sırplı, Mithat Paşanın seyisliğine talip olmuş ise de bu işe alınmamış, kendisi işe alınmayışını Hıristiyan oluşuna hamlettiğinden Müslüman olmuş, tekrar müracaat etmiş ve bu işe girmek hususunda ısrar etmişti. Yeni adı ile Ömer'in bu ısrarı nazari dikkati celbetmiş ve peşine hafiyeler takılarak durumu tetkik ettirilmişti. Bu işe memur hafiyeden birisi bir gün kendisinin kaldığı bir Bulgar evinde Sırpça bir mektup yazdığını ve üzerine Yuvan, namı diğeri Ömer'in çoban sopasını verdiği adam yolda Plevne civarında yakalanmış, sopası alınmış ve içinden iki sahifelik bir mektup çıkmıştır. Bu mektup, Sırp Prensi Mihal beye yazılmıştı. Mektupta, Mithat Paşanın yanına giremediğini, Müslüman olduğu halde işe kabul edilmediğini bildiren Yuvan, Mithat Paşayı tabanca ile öldürmekten başka bir çaresi kalmadığını bildirmekte idi. Ancak suikastçı, Mithat Paşanın yanında bulunan Arnavut muhafızlardan çekindiğini de mektubunda

belirtmiştir. Mahkemeye verilen bu şahsın Sırp prensi adına Mithat Paşayı katletmeğe azmettiği tebeyyün ettiği için idam cezasına çarptırılmış, fakat Mithat Paşa bu cezasını müebbet kürek cezasına tahvil ile İstanbul’a gönderilmiştir. Bu şahsın kurtarılması için Rusya’nın İstanbul sefiri general İgnatiyef çok çalışmış ise de, bu mesaisi netice vermemiş ve sui-

-189-⇧

kastçı kürek cezasını çekmek üzere Diyarbakır’a gönderilmiştir.

Mithat Paşaya Tuna valisi iken gösterilen bu alâkanın sebebi üzerinde durmak istemiyoruz. Zira, Mithat Paşanın Tuna vilâyetindeki hususi ve resmî, hayatı hakkında kayda değer vesikalar henüz neşredilmiş değildir. Daha doğrusu arşiv tetkik edilip, bu hususta, bir fikre varmak mümkündür.

Ancak biz, Mithat Paşanın, Osmanlı İmparatorluğundaki meşrutiyet ve kanunuesasi fikrinin şiddetle taraftarı olduğunu, hatta bundan da ileriye gittiğini ve bir devlet kurmak fikri etrafında kendisini hazırlayan İngiliz siyasetine de bu yüzden bağlandığını söylemek isteriz. Nitekim, vereceğimiz birkaç vesika ile kendisinin Abdülhamit devrinde, bir Arap devleti kurmak üzere bazı tedbirler aldığını anlatmağa çalışacağız.

Mithat Paşa öyle söylendiği ve iddia edildiği gibi bir büyük adam da değildir. Devlet idaresinden, hele sadrazamlığın icap ettirdiği geniş görüş ve müsamahadan, uzak görüşten de mahrum, hatta birtakım hareketleri ile âdeta zorla kendisine ihanet damgasını vurmak isteyen bir insandır.

TÜRK - RUS HARBİNİN MESULÜ MİTHAT PAŞADIR

Osmanlı İmparatorluğunun başına büyük gaileler açmış bulunan 1877/78 Türk - Rus harbinin tek müsebbibi ve mesulü Mithat Paşadır. Zira, İngiltere, bir taraftan Osmanlı İmparatorluğunu çökertmek isterken diğer taraftan Osmanlı İmparatorluğunun yerine geçe-

-190-⇧

cek bir Rusya'ya asla tahammül edemiyordu. Bu bakımdan tarihlerimizde tersane konferansı diye anılan bu konferansta, Mithat Paşanın tutumu cidden çok tuhaftır. Hatta tuhaf da değil, tamamen devletin aleyhindedir. Mithat Paşanın tersane konferansındaki davranışı ile devletin başına açılan beliyyenin tek mesulü ve müsebbibi olduğunu şu vesika ortaya koymaktadır.

Ali Kemal beyin, Sabah gazetesinin 3 mart 1338/ 1922 tarihli ve 11596 sayılı nüshasında yazdığı ve MİTHAT PAŞA İÇİN başlığını taşıyan yazıda şöyle denmektedir:

“Salisen (Üçüncüsü), mamafih bitarafane muhakeme edecek olursak, Mithat Paşa merhumun haricî siyasetinde bariz bir kusurunu buluruz ki, o da, 93 seferinin (1877/1878) zuhurundan evvel cereyan eden müzakerelerde, bilhassa TERSANE konferansının içtimaı sırasında ittihâz ettiği hattı harekettir. O zaman bu büyüklükte bir hükümet adamı tedbirli ve düşünceli olmak, Avrupa devletleri siyaseti ile Bosna - Hersek ve Bulgaristan gibi muhtelif meselelere dair bir hal çaresi bulmak, her halde Rusya ile muharebenin önünü alarak, Moskof sefiri general İgnatiyef’in tuzağına tutulmamak hasılı, Osmanlı devletini bu hatayı irtikâptan menetmek için gelen İngiltere murahhası Lord Salisböri ile anlaşmak ve ona göre hareket etmek lâzımdı. O büyük sadrazamlık kudretine rağmen bu kiyaseti gösteremedi. Haricî ve dahilî felâketimizin başlangıcı da bu yüzden meydana gelen o meşum Rusya seferi oldu.”

Ali Kemal bey bu mütalâada bulunduktan sonra Mithat Paşa için şu hükme varmaktadır:

“İşte böyle bir büyüklüğü (!) o koca vezir ibraz

-191-⇧

edemedi (gösteremedi). Daima olduğu gibi sözü yine ayağa düşürdü. Tersane konferansı lehimizde toplanmıştı, aleyhimizde neticelendi. Avrupa

devletleri ortadan sıyrıldı, Rusya ile başbaşa kaldık. O seyyie ile de başımıza gelmedik musibetler kalmadı.”

Mithat Paşanın büyük adamlık vasfı ve büyük vezirlik payelerinin nasıl bir şişirme vasıf olduğu hususunda da Vak’anüvis Abdurrahman Şeref efendiden naklen Mehmet Zeki Pakalın, Mithat Paşa adlı eserinin 77 nci sahifesinde şöyle yazmaktadır:

“Amma Avrupa’yı ve Avrupa nazarında Devlet-i âliyyenin vaziyetini bilmediği gibi ve esaslı bir inkılâbın başına geçip de onu selâmet noktasına götürmek için lâzım gelen mümtaz evsafa tamamiyle malik değildi.”

İşte Mithat Paşanın devlet adamlığı bu kadardı ve bundan bir santim ileriye geçecek kabiliyeti de yoktu.

Kaldı ki, Mithat Paşanın devlet adamlığı vasfını uzun yıllar boyu tarih kitabına tahrif ederek geçirenler, gerçekleri bu milletin çocuklarına neden öğretmediklerinin her halde muhasebesini bir gün vicdanlarında yapmak mecburiyetinde kalacaklardır.

Bu yüksek (-) ve ulu (!) devlet adamının yaptığı büyük ve şanına lâyık işlerden bir tanesi de, devleti büyük borçlar altına atmak olmuştu. Osmanlı İmparatorlarına yüklenmek istenen ve bunda da büyük mikyasta muvaffak olan müverrih ve münevverlerimizin yazdıkları, devleti borçlandırdıkları ve bu yüzden de Avrupa devletlerinin sadece bu sebeple devleti yıktıkları, devletin beş parasız kaldığı yolundaki söz ve yazılarının hakikatle hiç bir alâkası yoktur. Osmanoğulları bu devlete hakikaten büyük bir vicdan huzuru ile hizmet

-192-⇧

etmişler, Türk milletini tarihin, en büyük imparatorluğu haline getirmişler, dünyanın bilinen üç kıtasında ferman ferma olmuşlar ve devletin ne haysiyetine, ne şerefine, ne de malına el uzatmışlardır. Ancak, nereden idare edildiğini yukarıdan beri izah etmeğe çalıştığımız bu menfî ve sadece devleti değil, Türk milletini de yıkmayı hedef ittihaz eden siyasetin devamı olarak, Osmanoğulları müstahak olmadıkları bir sıfatla muttasıf edilmişler ve devlete asıl ihanet edenler de baş tacı edilmişlerdi. Mithat Paşa işte böyle yanlış tanıtılan ve hâlâ bunda ısrar edilen ve baş tacı yapılan bir devletlûdur. Şimdi bu zat ile, Sultan Abdülâziz’in hal’ ve katlinde methaldar bulunan devletlûların devleti nasıl bir borcun altına soktuğuna dair olan bir vesikayı tetkik edelim.

DEVLETİ BORÇLANDIRANLAR DEVLETLÜ PAŞALARDIR

Ali Fuat bey, Servet-i Fünun mecmuasının 1547/73 sayılı nüshasında bu hususta şunları yazmaktadır:

“Yekdiğerini takiben sadaret mevkiine gelmiş ve her biri ayrı ayrı meslekten yetişmiş Mahmut Nedim, Mithat, Şirvanîzade Rüştü ve Hüseyin Avni paşalar, başlarında Âli ve Fuat paşalar gibi siyaseti devleti idareye kadir zevat bulundukça istihdam oldukları hizmetlerde muvaffakiyet göstermişlerse de, doğrudan doğruya mevkii iktidara geçince onların yerlerini tutamadılar. Devletin haricî ve dahilî siyasetini lâyıkiyle idare edemediler.

Devletin malî idaresini de fena bir halde idare ettiler. Zamanı sadaretlerinde akdolunan istikrazlar, Galata taraflarından (yani sarraflardan) müteferrik su-

-193-⇧

rette yapılan iç istikrazlar ile devleti YÜZ MİLYON liraya yakın borç altına soktular. Bahusus birbirleri ile uğraşmaktan devlet menfaatini düşünmeğe vakit bulamadılar.

İşte devlet, bu kabiliyetsiz ve uzağı görmekten mahrum, adlarına siyasî deha vasfı da eklenerek, tanıtılan insanlar tarafından idare edilmeğe mahkûm edilmiş ve İngiltere’nin Osmanlı İmparatorluğu siyaseti muvaffak olmuştur. Ancak İngiltere için hedef sadece devleti fena idare ettirmek değil, fakat devlete hizmet edecek bütün Osmanoğullarını bertaraf etmekti. Zira bilinmektedir ki, İngiliz politikasının Türkler için tayin ve tesbit ettiği siyaset budur. Nitekim 1914/1918 harbinden sonra, 1839 yılından beri devam eden bu siyaset son noktasına gelmiş ve Osmanlı hanedanı tasfiye edilmiştir. İngiltere ancak bu saltanatın tasfiyesinden sonradır ki, rahat bir nefes aldığını zannetmiş fakat hadiseler İngiltere’nin bu siyasetinde yanıldığını çok geçmeden daha 1936 yılında Filistin hadiseleri muvacehesinde göstermiştir.

Her ne hal ise, biz yakın tarihe değil, kendi mevzuumuza geçelim. Evet İngiliz siyaseti Osmanoğullarının her ne suretle olursa olsun tasfiyesini âmirdi. Bu siyaset yavaş, fakat emin adımlarla ilerliyor ve Osmanoğlundan geliyor ve İngiliz siyasetinin muvaffakiyetine set çekiyordu. Bu Osmanoğlu yukarıdan beri izah etmeğe çalıştığımız sultan Abdülâziz Han idi. Onun mevcudiyeti İngilizleri sinirlendiriyor ve hukuk ve insanlık dışı tedbirler

almağa sevkediyordu. Bu tedbirlerin ne olduğu ise, Sultan Abdülâziz'in hal'i ve dört gün sonra da Feriye kasrında katli ile ortaya çıkmaktadır.

-194-⇧

SULTAN ABDÜLÂZİZİN HAL'İNE VE KATLİNE TEKADDÜM EDEN HADİSELER ZİNCİRİ

1868 yılında başlayan Sultan Abdülâziz aleyhtarı faaliyetin siklet merkezini Mithat paşa ile sonradan Avrupa'ya kaçarak, Mısırlı Prens Mustafa Fazıl paşa ile temas kuran ve paşanın cebinde bulunan İngiliz politikasının gizli adamı Baron Rodchilld'in Altınları ile bir devleti yok eden zevat arasındaki müzakereler Topkapı dışında bulunan Mithat paşanın yeni yaptığı evi teşkil ediyordu. Bu zevatın (sonradan Jön Türk olacak zevat) Avrupa'ya firar fikri bu evde münakaşa edilmiş, tatbik mevkiine konmuş ve böylece bir imparatorluğun kaderi ahşap bir evde kararlaştırılmıştır.

Bu hususta Ayhan imzasiyle tarihî eserler neşreden Arif Oruç beyin Sultan Abdülâziz adlı eserinin 99. sahifesindeki malûmatı aynen aşağıya alıyorum:

"Topkapı haricindeki bu ev, bir seneden beri şurayı devlet reisi olan sabık Tuna valisi Mithat paşanın yeni yaptırdığı bina idi. Kapıyı açan, Mithat paşanın sadık adamı Arif ağa idi. Briçka ile gelen de, Sadrazam Âli paşanın birkaç zaman evvel Erzurum vali muavinliğine tayin ettirdiği şair Namık Kemal beyden başkası değildi. Namık Kemal bey yavaşça:

-Kimler var içeride?

-Hemen teşrif buyurun, efendilerimizin cümlesi içerdeler.

-Şinasi efendi hazretleri teşrif buyurdular mı?

-Efendi hazretleri akşamdan gelmişlerdi. Paşamızla taam ettiler. Ba'de (sonradan) Ziya bey geldiler. Paşa, müstacelen mabeyn'e gittiler, üç saat kadar vardır.

-195-⇧

-Çok şey, acaba esbabı hakkında malûmat almak kabil oldu mu?

-Ne mümkün. Hünkârın tezkeresi üzerine durmayıp araba ile azim oldular.

-Çok şey, fena haber, falihayırdır inşallah... ve odadan içeri girdi..."

Ayhan'ın kitabında uzunca bir yer işgal eden bu bahsi burada kısaltarak hatta kısaltarak da değil, aynı manaya sadık kalarak vermeğe çalışacağım.

“Namık Kemal odaya girdiği vakit içeride mariz yüzü ile Tasviri Efkâr gazetesinin kurucusu Şinasi efendi, Mustafa Reşit paşanın çok takdir ettiği ve kendisini Mabeyn-i Hümayuna yerleştirdiği, Ziya (Ziya paşa), Suavi ve Tasviri Efkâr sahibi Ebüzziya zade Tevfik efendiler vardı.

Namık Kemal’in cebinde ise Fransız postası ile gelen yabancı basına ait gazeteler vardı. Namık Kemal bey bu gazeteleri, arkadaşları ile kanunuesasiyi görüşmek için getirmişti. Zira gazetelerde Sardunya devletinin yeni anayasası vardı.”

İşte sonradan devletin başına Jön Türk beliyyesini ikame edecek olan zevatın toplantıları böyle başlamıştı. Bu zevat Mithat paşanın Topkapı dışındaki bu yeni evinde devletin dibine koyacakları ilk dinamiti hazırlamışlar, sonra da firar ettikleri Avrupa’da yabancı devletlerin parasiyle Osmanlı İmparatorluğunun mahvına sebep olan çalışmalarına girişmişlerdi.

Bu zevat o gün aralarında devletin birçok meselelerini müzakere etmişlerdi. Müzakerelerinin merkezi sikleti ise, devletin idare şekli ve devlete verilecek yeni şekildi. Hemen hepsinin kafasında inkılâplar geçi-

-196-⇧

ren Avrupa’nın yeni statüsü vardı. Meselâ Suavi, bu toplantıda, aynı kitaba göre, şöyle konuşuyordu:

“Memleketimizde bir inkılâp elzemdir. Memleket gidiyor. Padişaha söz geçirmek ne mümkün. Saray kadınların elindedir. Halk biilâçtır. Hâzinede akça yoktur. Şevketlûya söz dinletmek müşkül. Dünya inkılâplar geçiriyor. Milletler intibah’a geldi. Dün memaliki Osmaniyenin bir parçası olan Yunanistan’ın, bir ay evvel âmme hâkimiyeti idaresini tatbik ettiğini gözönünde tutalım. Yunanlılar alelâde bir meşrutiyetle bile iktifa etmediler. Biz, buna dahi razıyız. Sarayı biraz sıkıştıralım bir Osmanlı âli meclisi teşekkül etsin. Fakat Âli paşa bunu bile çok görüyor. (Bize islâhat kâfidir) diyor.

Şinasi efendi ise, daha da ileriye gitmiş ve:

“Âli, Fuat’a nisbetle daha müstebittir. Fuat muktedir bir zattır. Bu hususu bizzat tecrübe ettim. Ceride-i askeriyenin tesisinde, bana nasıl tevazu ile müracaat ettiğini hepiniz bilirsiniz. Fuat paşa ilericilik taraftarı. Âli paşa

mütereddit. Daha doğrusu sarayın nüfuzunu kırarak eline almak istemektedir.”

Fakat bunların hepsinden baskın olan da muhakkak ki Namık Kemal beydir. Namık Kemal bey:

“İslâhat, tanzimat, bütün bunlar Abdülâziz’in kavlinde kalan maddeler. Şu devlete bundan sonra kimsenin emniyet ve itimadı kalmadı. Nasıl kalsın ki, her gün bir türlü hareket-i müstebidane ile vatan telvis edilmektedir. Sultan, güllük gülistanlık olan bu vatanı bir mezarlığa çevirdi. Binlerce şehidin kanı saçılan vatanın her köşesi, önüne gelene satılıyor, bu vatana sahip olan millet midir? Yoksa şahıs mıdır?”{26}

-197-⇧

Dikkat edilirse, Namık Kemâl’in ağzından çıkan bu sözler, bu tarihten yarım asır evvel başlamış olan ve bu tarihten sonra da devletin mahvedileceği güne kadar söylenegelen sözlerden asla farklı değildir. Ve bu sözlere mesnet olan fikirlerin maalesef merkezi de Avrupa olmuştur. Avrupa devletleri, önce kendilerinin ortaya attığı fakat sonraları mal bulmuş mağribi gibi, bizim ihtilâlcilerin sarıldıkları bu tezi, bu tarihten sonra rahatça kullanacaklar ve islâhat, meşrutiyet, hürriyet fikirleri etrafında devlete yaptıkları baskılarla koskoca Âl-i Osman İmparatorluğunu param parça edeceklerdi.

Namık Kemal’in ağır bir dille itham ettiği Sultan Abdülâziz Han asla ve kat’a bu sözlere muhatap olacak insan değildir. Sultan Abdülâziz’in tahta çıktığı bir sırada sarfedilen bu sözler, İngiliz siyasetinin Türkiye’de yeşeren ve filiz veren dünya politikasının ilk meyvelerinden başka bir şey değildi. Zira bu sözlerin sarfedildiği sıralarda Devleti Âliyye, dünyanın en kudretli iki üç devletinden bir tanesi idi. Donanması ile, askeri kudreti ile ve hiç bir Avrupa devletinden asla aşağı olmamak üzere meydana getirdiği sınaî tesisleri ve fabrikaları ile bu devlet dünya siyasetine yeniden istikamet verecek bir kudret iktisap etmişti.

Vatanı satanlar, Osmanoğulları değil, bizzat bu sözleri ile milletin tamamını tezyif ve hakaretlere boğan, Osmanoğullarına düşman dünya siyasilerinin paraları ile sonradan Avrupa’da devlet ve Türk milleti aleyhine gazete, risale ve emsali muzır faaliyetlerde bulunanlar olmuştur. Onların bu faaliyetleridir ki, koskoca bir imparatorluğun batışında tek âmil olmuş,

muhtelif milletlerden meydana gelmiş olan Osmanlı İmparatorluğu, meşrutiyet fikri etrafında kopartılan yaygaralarla batırılmıştır.

-198-⇑

Âli paşa yaslandığı Fransız siyaseti ile, İngilizlerin Osmanlı İmparatorluğunda oynamak istedikleri oyunları bozmağa çalışıyor, fakat kendisi de bir taraftan Fransız siyasetine taviz veriyordu. Bu bakımdan eline kudret geçtiği her anda Ali paşa daima bu ihtilâlcilerle yakından meşgul olmuş ve zararlı faaliyetlere imkân nisbetinde mani olmak istemiştir.

Âli paşanın sadrazam bulunduğu sıralarda titizlikle takibine gayret gösterdiği iç, siyaseti, hep ve daima Mustafa Reşit paşanın yetiştirdiği ve memlekete zararlı olduklarını bildiği bu insanlarla meşgul olmak, onlara fırsat vermemek esasına dayanıyordu.

Bu bakımdan Âli paşa, Mustafa Reşit paşanın yetiştirmeleri olan Şinasi’ye de, Ziya paşaya da aman vermiyor, onları kin ve garezle takip ediyordu.

Bu sıralarda, yani 1868 yılında ise, Mithat paşa “Genç Türkiye” gizli cemiyetinin reisi bulunuyordu; Mithat paşa Türkiye’deki “Genç Türkiye” cemiyetinin reisliğine, bir yıl kadar evvel ve Fuat paşanın azlinden sonra Mısır valisi İsmail paşanın padişah nezdinde yaptığı teşebbüsler sonunda Osmanlı İmparatorluğu hudutları dışına sürdürdüğü ve Paris’te yerleşmiş olan Mısırlı Prens Mustafa Fazıl Paşa tarafından getirilmişti.

İşte Prens Mustafa Fazıl paşa Paris’e gidip yerleşince orada “Genç Türkiye”, cemiyetini tesis etmiş ve devlet aleyhine faaliyetlere geçmişti.

Mithat paşa ise Merkezi Paris’te bulunan bu cemiyetin Osmanlı İmparatorluğu içindeki teşkilâtının başı idi ve cemiyetin en mümtaz elemanları da Namık Kemal, Ziya paşa, Şinasi, Ebüzziya Tevfik ve Agâh efendilerdi.

Mithat paşa bundan on yıl evvel Mustafa Reşit paşanın tavsiyesiyle ve hastalık bahane ederek gittiği Av-

-199-⇑

rupa’da çok şeyler öğrenmişti. 1857 tarihinde yaptığı bu seyahatinde Mithat paşa, hem lisan öğrenmiş, hem de Fransa, Belçika, Avusturya ve Almanya’yı gezmiş, siyaset âleminden dostlar edinmişti. Bu bakımdan

cemiyetin faaliyetlerinde cidden iyi bir rol almış ve istediği neticeyi de elde etmişti.

Mithat paşa, islâhat taraftarı da değildi. O kat'i bir inkılâp istiyordu. Aklı sıra ilân ettireceği kanunu esasi ile memleketin, kendisine, kendi fikrine göre, daha ileriye gideceğini düşünüyordu. Fakat, memleketi daha ileriye götüreceğine dair İngiliz ajanlarının ve siyasilerinin kulağına doldurdukları sözler gerçeğe uygun değildi. Zira devlet, dünya devletleri arasında kuvvet ve kudreti ile her gün biraz daha siyasî hadiselere tesir ediyor ve sözünü geçiriyordu. Bu durumda bir devleti Mithat paşa, bir vali kafasiyle nasıl daha da ileriye götürebilecekti? Yukarıda kendisinin ancak bir vilâyeti idareye yetecek kadar zekâ sahibi olduğuna dair verdiğimiz vesikalardan sonra, Mithat paşanın bir devleti idareye kifayet etmeyeceği gerçeği de ortaya çıkmaktadır.

Burada düşünülmesi mutlak lâzım gelen mesele şudur. Mithat paşa, İngilizlerin dünya hâkimiyeti siyasetinde bir satranç taşı idi ve İngilizlerin kendisine vaadettikleri şeyler inkılâplardan, islâhatlardan daha mühim şeylerdi.

İngilizlerin Mithat paşaya telkin ettikleri şey, devlet fikri idi ve Mithat paşa bu devlet fikri etrafında kendisini adamakıllı hazırlamış bulunuyordu. Bu hususta biraz ileride vesikaları ile daha geniş malûmat vereceğiz.

Türkiye'de alttan alta başlayan jön Türk hareketinin ele başları devlet, millet, hürriyet, teşkilâtı esasiye diye avaz avaz bağırmakla da iktifa etmediler ve

planlandığı şekilde harekete geçtiler. Bu teşebbüslerden birisi Mısırlı Prens Mustafa Fazıl paşanın memleketin istikbali ile alâkalı olarak Sultan Abdiilâziz'e yazdığı mektuptu. İşte bu mektubu elli bin nüsha olarak tabettiler ve gizlice halka dağıttılar. Bunu takiben, taht sırasında Mahmut Nedim paşanın yapmak istediği değişiklikle alâkalı olarak Ziya paşanın yazdığı (Veraseti Saltanatı Seniyye) adlı risale basıldı ve gerek İstanbul'da gerekse ecnebi postalar bulunan vilâyetlerde büyük mikyasta dağıtıldı. Ziya paşa bu risalesinde, Saltanatı Seniyye üzerinde herhangi bir değişiklik yapılmamasına karşı çıkıyor ve Yusuf İzzeddin efendi lehine vaki olacak bir taht değişikliğinin memleketi sonu meçhul bir badireye sevkedeceğini

ileriye sürerek tahtın Murat efendide olması lâzım geldiğini kaydediyor ve sıradan ağır ithamlarda bulunuyordu.

JÖN TÜRKLER VE FAALİYETLERİ

Jön Türkler ciddî olarak faaliyete geçmiş bulunuyorlardı. Bu hususta Halûk Y. Şehsuvaroğlu, Sultan Aziz Hususî, Siyasî Hayatı, Devri ve Ölümü, adlı eserinin 47 ve müteakip sahifelerinde şöyle demektedir:

"Devlet idaresi hakkında Sultan Mecit'in son zamanlarında bazı münevverlerin arasında baş gösteren hoşnutsuzluk Abdülâziz devrinde de devam etti. İşlerin kötü gidişi karşısında Jön Türk ismi alan muhalif ve gizli bir parti Babıâlinin dahilî ve haricî siyaseti aleyhine çalışmağa başladı."

Şemsi paşazade Hasan beye göre, (Yeni Osmanlılar) denilen cemiyet, nizamnameye bağlı ve bir teşki-

-201-⇑

lâta müstenit değildi; Şinasi'den başlayarak bazı gençler, Babıâlinin o zamanki siyasetine, daha doğrusu devletin haricî siyaset namı ile gösterdiği âciz ve meskenete muarızdılar.

Bu gençler Şinasi'nin kurduğu ve sonradan tilmizi Namık Kemal beye devrettiği Tasviriefkâr matbaasında toplanırlar, hükümeti tenkit yollu fikir teatisinde bulunurlardı.

Şemsi paşazade Hasan beyin yukarıda temas ettiği ve Jön Türklerin bir nizamnameye ve teşkilâta sahip olmadıkları hususundaki sözleri üzerinde durmak isteriz. Zira, nizamnamesiz ve teşkilâtsız çalışmanın mümkün olmayacağı herkes tarafından teslim edilecek bir hakikattir. Bu hale göre, Jön Türkler teşkilâtsız, başsız nasıl çalışmışlar ve kısa bir müddet sonra nasıl muvaffak olarak Sultan Abdülâziz Hanı tahtından indirterek katline sebep olmuşlardı. Teşkilâtsız bir insan kalabalığının böyle bir şey yapması mümkün değildir. Şu halde bu zevat, mutlaka bir başka teşkilâta, bir başka yere bağlı idiler. Bu yer neresi idi? ileride de göstereceğimiz gibi bu teşkilât, İstanbul'daki İngiliz sefareti Avrupa'da ise, Rodchild ailesinin altınlarını cebine indiren Mısırlı Prens Mustafa Fazıl paşanın ikametgâhı idi.

Çünkü, bu zevatı kiram, devlet aleyhine işledikleri habasetten sonra kanunun pençesinden kurtulmak için her vakit Avrupa'ya kaçmışlar ve orada bu hain Mustafa Fazıl paşadan yardım ve himaye görmüşlerdir. Mustafa Fazıl paşa ise bir gün belki kardeşi İsmail paşanın yerine Mısır Hidivliğine gelirim düşüncesi içinde bocalarken, İngilizlerin ağzına

çaldıkları bir parmak bal sonunda ve bu hülyaya dalarak Mısır valiliğini tahayyül etmek suretiyle bağlandığı İngiliz cihan

-202-⇧

hâkimiyeti uşaklığına devam ediyor ve metbuu devlete ihanet ediyordu. Evet, Mısırlı Prens Mustafa Fazıl paşa İngilizlerin bir ajanından başka hiç bir şey değildi ve kendisi bu ajanlıkta devam ederken, birtakım gafil insanları da, süslü kelimelerle kandırabiliyor ve devlete ihanete sevkedebiliyordu.

ABDÜLÂZİZ HAN'IN İLERİLİK HAMLESİ

Bütün bu hareketlere rağmen sultan Abdülâziz devleti kuvvetlendirmek gayretlerinden kat'iyen bıkmıyor ve her geçen gün devlete birtakım yenilikler getiriyordu. Bu yenilikler arasında hayvan islâhı için nümune çiftlikler, Şurayı devlet teşkili gibi müesseseler de yer alıyordu. Ahmet Mithat efendi Üssi inkılâp adlı eserinin 105 ve 107. sahifelerinde bu hususta şu malûmatı vermektedir.

“Ve heyeti nafianın semereli çalışması ile memleketin her tarafına şoseler açılıyor, ahaliden toplanan paralarla, yine ziraat erbabının işlerini kolaylaştırmak ve kendilerini birtakım murabahacı ve tefecilerin ellerinden kurtararak lâzım olduğu vakit bir banka gibi para alabilecekleri (menafii umumiye sandıkları) açılıyor, ziraatin modern hale getirilmesi için nümune çiftlikleri kuruluyordu. Bu çiftliklerde halkın istifadesine sunulan ve üzerinde halkın rahatça çalışıp öğrenmeleri için de ziraat makineleri alınıyor ve devlet çiftliklerinde halkın istifadesine arzediliyordu.

Bundan ayrı olarak Sofya'da beşer yüz yetimi istiap edecek büyük islâhhaneler açılmıştı. Bunlarda bu yetimlere her türlü sanayi makineleri üzerinde dersler veriliyor, böylece devletin yeniden ihya edilen sanayiine de hizmet ediliyordu.

-203-⇧

Velhasıl, devrin terakkisi neyi icap ettirmiş ise hepsi yapılmış ve Sofya'daki ve diğer yerlerdeki tecrübeler üzerine Sultan Abdülâziz Han tarafından memaliki Osmaniyenin her tarafında bu emsal müesseselerin açılması için fermanlar çıkarılmıştı.”

Ahmet Mithat efendi yine aynı eserin 107. sahifesinde şurayı devlet için de şunları yazıyor:

“Maahaza vilâyeti şahanenin yenilikler karşısında gösterdiği intizam ve terakkiye mukabil Saltanatı Seniyyenin paytahtında dahi bütün vilâyetlere merkez olabilecek bir yeni intizam ihtiyacı meydana gelmişti.

Bab-ı vâlâ-ı meşihat, Maliye, defterhane-i hakanî gibi, vilâyetlerde doğrudan doğruya bağlı ve alâkalı olan dairelerin muamelâtı arasında bir ahenk meydana getirmek ve devletin işlerini aksatmamak maksadiyle yeni nizamlar konmuş ve devletin işlerinin mükemmel surette işlemesi temin edilmişti. Babıâli, bilhassa böyle bir islâhattan sonra devletin bütün mühim

işlerinin görülüp karara varılacağı bir teşkilâtın kurulması lüzumuna inanmış ve bir Şurayı devlet tesisi cihetine gidilmiştir. Şurayı devlette işlerin mükemmel şekilde yürütülmesi için Osmanlı İmparatorluğu dahilinde bulunan bütün vilâyetlerden, mahalli iyi bilen murahhasların celbi ve şurayı devlete aza tayinleri kararlaştırılmıştır. Şurayı devlette, Mülkiye, Nafia, Tanzimat ve Muhakemat şubeleri mevcuttu. Bu şubeler, kendi vazifeleri dahilinde meseleleri karara bağlıyorlar, eğer mühim mesail çıkarsa, bu mühim meselelerin de halline ve bir karara bağlanmasına umumî heyetçe karar veriyorlardı. İşte bu teşkilâtın adına Şurayı devlet denmiş ve bu heyetin içinde bulunan Mithat paşaya, da Şurayı devletin riyaseti ihsan buyurulmuştu.

-204-⇧

Böylece eskiden beri faaliyette bulunan Meclisi Vâlâya lüzum kalmamış ve bu teşkilât lâğvedilmişti.”

İşte Mithat paşa ve diğerlerinin yıkmağa çalıştıkları ve dolayısıyle kendi şahsında devleti yıkmak için her çareye tevessül ettikleri padişah Sultan Abdülaziz Han bu idi ve devleti eski kudret ve kuvvetine irca etmek için böylesine bir çalışma devresi içinde idi.

Sultan Abdülâziz Han, saltanatta bulunduğu devre içinde memleket hayrına yalnız bu ve buna benzer işlerle de meşgul olmamış, o, memleketi bir baştan bir başa demiryolları ile de tezyin etmeğe karar vermiş ve bu kararını da tatbik sahasına çıkarmıştı. Düşünmek, lâzımdır ki, Avrupa’da bugün büyük devletler arasında bulunan dünün birçok devletinin hudutları içerisinde demiryolu henüz mevcut, değilken, sultan Abdülâziz Han Osmanlı İmparatorluğunda demiryolları inşâsına başlamıştır. Jön Türkler heyetinin devirmek istedikleri padişah işte bu gayyur, ileriyi gören, sultan Abdülâziz han idi.

Fakat kader ağlarını örmüştü. Osmanlı İmparatorluğu mutlaka yıkılacak İngilizlerin dünyâ hâkimiyetine set çekmesi artık bir gün meselesi haline gelen kudretine, Akdeniz, ve Ortadoğu ile Afrika’nın içlerine kadar yayılmış olan Osmanlı İmparatorluğu gerek İngilizler için, gerekse Hıristiyan âlemi için korkulu bir devlet durumundan çıkarılacaktı.

Eğer kısa bir devre içinde sultan Abdülâziz tahtından indirilemezse, Türklerin önüne hiç bir kuvvet geçemezdi. Zira Türk ordusunu donatan silâhlar bizzat devlet tarafından yapılıyordu. Donanma İstanbul, İzmit,

Gemlik, Sinop tersanelerinde inşa ediliyor, dünyanın en büyük şayak fabrikası olan İzmit Çuhahane fabrikası, ordunun ihtiyacını karşıladıktan başka, hal-

-205-⇧

kın ihtiyaçlarına da cevap veriyordu. Diğer fabrikalar ve atelyeler de her türlü ihtiyacı karşılayacak duruma girmiş bulunuyorlardı. Devletin dışarıdan aldığı hemen hiç bir şey kalmamıştı. Her şey Osmanlı devleti içinde yapılıyor ve devletin ve halkın istifadesine arzediliyordu.

Bu gidişe bir dur demek lâzım gelmişti. İngilizler buna karar vermişlerdi ve Jön Türkleri Mithat paşa ve Mısırlı Prens Mustafa Fazıl paşa marifetiyle rahatça kullanmışlardı.

Sultan Abdülâziz Han mahkemelerin istiklâli üzerinde de ısrarla durmuş ve bunların da islâhı cihetine gitmişti. Ahmet Mithat Efendi merhum, Üssi İnkılâp adlı eserinin 108. sahifesinde bu hususta şöyle demektedir:

“Umuru adliyede aslî maksadın tamamen hasıl olması için mahkemelerin tam bir istiklâl içinde olmalarına karar verilmiş ve bir irade-i seniyye ile bu hususda temin edilmiştir.”

DEVLETİN DEMİRYOLU SİYASETİ

Ahmet Mithat efendi bir sahife sonra da memlekette demiryolları ve Tuna işletmesi hakkında şu malûmatı vermektedir:

“Rumelinde daha devri Abdülmecit Han zamanında verilen karar üzerine Köstence’den Boğaz köyüne kadar şimendifer hattı temdit olunduğu gibi Rusçuk’a bir şimendifer temdidini deruhte etmiş olan kumpanya dahi işini ikmal etmiş ve sonradan İstanbul’dan ve Dedeağaç’tan Edirne tarikiyle Sofya’ya ve Selânik’ten Metroviç’e ve Yenipazar’a doğru bir şimen-

-206-⇧

difer kolu uzatılması Hirş (Osmanlı demiryollarını yapan Alman bankeri - Yahudidir) namlı bir müteahhidin teşkil ettiği kumpanya ile kararlaştırılmıştır.

Bu kumpanya ile yapılan anlaşma ileride seyyiat fıkrasında izah edileceği veçhile devleti birçok zararlara sokması üzerine, Anadolu tarafı için arzu edilen şimendiferler bahis mevzuu kumpanyaya ihale edilmiş ve İzmir demiryollarından maada İstanbul’da, Haydarpaşa’dan Anadolu'ya doğru temdidine karar verilen hat, İzmit’e kadar doğrudan doğruya Devlet hesabına inşa olunmuştur.

Nafia umuruna verilen ehemmiyet yalnız bu şimendiferlerden ibaret olmayıp Tuna nehrinde vapur işlettirilmek üzere teşkil olunan idare kısa zamanda inkişaf etmiş ve Bağdat vilâyeti celilesinde teşkil edilen bir idare dahi Fırat nehrinde ve Umman denizinde (Hint denizi) seyrüsefere epeyce himmet göstermiştir.

Memaliki şahanede nafia umurundan madut olarak en muntazam bir kumpanya varsa, o da devr-i Abdülmecit’ten kalma Şirketi Hayriye kumpanyası olur. Sultan Abdülâziz Han devrinde imtiyazı temdit edilmiş ve Boğaziçi’nin müraselatını (gidip gelme hususunu) temin edecek bir hale getirilmiştir.”

Mithat paşa ve rüfekasının tahtından indirip katlettirdikleri Sultan Abdülâziz Han ise bu insandı. Sultan Abdülâziz’in devleti yükseltmek, muasır Avrupa devletlerinin birçoğundan çok daha ileride kudretli bir devlet haline getirmek için giriştiği bu faaliyetler serisine daha birçoklarını ilâve edeceğiz. Zira, büyük devlet adamı pozisyonuna sokulan Mithat paşa ve emsalinin devlete karşı işledikleri ihanetin derecesini ancak

bu suretle ortaya koymak ve büyük vatanperver, hürriyet kahramanı palavraları arkasına sığındırılan ve maalesef hâlâ, bu propaganda zırhı arkasında müdafaa ve muhafaza edilen bu insan ile rüfekasının içyüzünü Türk milletine anlatmak mümkün olacaktır.

DEVLETÎ ALİYYEDE TELGRAF ŞEBEKESİ

Ahmet Mithat efendi merhum, aynı eserin III. sahifesinde sultan Abdülâziz'in memlekete yaptığı işlerden bahseden kısımda şu malûmatı vermektedir:

"Umuru nafiadan olarak en ziyade terakki eden bir idare dahi Telgraf idaresi olup bu mucizevî keşfe olan şiddetli ihtiyaç dünyanın her tarafında kendisini hissettirmişti. Dünyanın diğer devletleri gibi Osmanlı İmparatorluğunda da telgrafın değeri derhal idrak edilmiş ve lâyık olduğu ehemmiyet verilmiştir. Sultan Abdülmecit merhumun son devirlerinde bazı eyaleti şahaneye telgraf hatları çekilmiş olduğu gibi, Abdülâziz Han devrinde de memalik-i mahrusanın hemen her tarafına telgraf hatları çekilmiş ve telgrafhaneler inşa edilmiştir."

Ahmet Mithat efendi bundan sonra eserinde Orman meselesine temas ederek şöyle demektedir:

"Ormanlar Sultan Abdülâziz Han devrinde rastgelenlerin baltasına hedef olduğu için, bu tahribatın önüne geçmek ve Ormanları korumak maksadiyle yeni bir kânun çıkarılmış. Bu kanuna göre koruyucular ve müfettiş tâbir edilen memurlar istihdam edilmiş ve ormanlar böylece korunmuş ve ağaç kesimi devletin kat'î kontrolu altına girmiştir."

-208-⇧

Ahmet Mithat efendi, kurulmuş bulunan Bankacılık ve verilen bazı imtiyazların kötüye kullanılması hususunda ise şöyle yazmaktadır:

"Memlekette ziraati, ticareti ve san'atı korumak ve geliştirmek maksadiyle bir takım bankalara imtiyazlar verilmiş ise de, memleketimiz henüz bu gibi işlerin acemisi olduğundan bunlar hep ecnebilerin eline geçerek kendi menafii mahsusları uğrunda, kendilerine müracaat edenleri dahi batırabilecek bir muamele tatbik ettikleri görülmüştür. Ayrıca nafia umurundan olmak üzere İstanbul'da Tramvay ve Galata'da Tünel inşası gibi işler de yapılmıştır."

Bütün bu hamleler niçindi? Sultan Abdülâziz Han niçin didiniyor ve devleti yükseltmek, eski kudretine irca etmek istiyordu. O Fransa'yı ve İngiltere'yi görmüş, devletin bir himmet ile sür'atle aynı seviyeye çıkabileceğini anlamış ve bu seviyeye çıkmak için de hiç bir fedakârlıktan çekinmemiştir. Fakat ne garip ve elim bir tecellidir ki, kim oldukları, nasıl

yetiştikleri, hatta hangi ırka mensup oldukları dahi gerçek olarak bilinmeyen bir sürü düzenbaz bir alay ihtilâlci ve babasının tâbiriyle “Bir anıracak eşek” olarak vasıflandırılan Hüseyin Avni Paşa gibi bir kadın ve ırz düşmanı, haris, kindar bir seraskerin de dahil bulunduğu bir ihanet şebekesi Sultan Abdülâziz’i tahtından indirecek ve katledeceklerdi. Aslında işlenen büyük günah, ne Sultan Abdülâziz’e ne de ondan sonra gelen Sultan Abdülhamit Han’a karşı değildi. Bu günah millete karşı işlenmiş, milletin terakki ve yükselmesine set çekmişti.

-209-⇧

AHMET MİTHAT EFENDİ VE İHTİLÂLCİLER

Sultan Abdülâziz Hanın büyük bir gayret ile memleketi ileriye götürmek için arka arkaya irade-i seniyyeler isdar ettiği bir sırada Osmanlı İmparatorluğunu parçalamak için girişilen faaliyetler cidden feci idi. Bu hususta Ahmet Mithat efendi merhumun aynı eserinin 123. sahifesinde Mithat Paşa, Ziya Paşa, Namık Kemal, Agâh efendi, Suavi ve emsali için koyduğu hüküm şudur:

“Mevki alamamış binâenaleyh talihine küskün olan ve her zaman sakim kanaatleri ile zihinleri bulandıran zevzeklerin zevzekleri (bu tâbir kitapta aynen yazılıdır) dahi karışarak, hele hukuk ve hürriyet lâfızlarının, lâfızca iştikak ve manaca mahiyetlerinden bile haberdar olmadıkları halde bazı kimselerin nice yanlış konuşmalar ile zihinleri bulandırmağa kalkmaları vaki olmuştur.”

Evet, kendi devirlerinde yaşamış, sultan Abdülâziz’i sevmediği de herkesçe bilinen Ahmet Mithat efendinin, bu zevat hakkındaki hükmü, bu zevatın nasıl insanlar olduğunu göstermeğe kifayet edecek bir ehemmiyet taşıması bakımından dikkate değer bir vesika mahiyetindedir.

Kaldı ki, Mithat Paşanın Tuna vilâyetindeki icraatını, kendisinin dirayet ve kabiliyetine bağlayanlar, Sultan Abdülâziz Hanın Tuna vilâyetindeki gelişmeler için isdar ettiği irade-i seniyyeleri bilmezlikten gelmişlerdir. Halbuki, Tuna vilâyetindeki bütün gelişmeler sultan Abdülâziz Han tarafından dikkatle takip edilmiştir. Bu hususta Ahmet Mithat efendi merhum aynı eserinin 142. sahifesinde şu malûmatı vermektedir:

-210-⇧

“Memaliki Mahrusanın (Osmanlı İmparatorluğunun) giriştiği islâhat hareketlerini dikkatle ve nefretle takip eden Rusya devletini kahredercesine üzmekte, bulunmasiyle Mithat Paşanın Tuna’dan azil ve tebid için dersaadetteki sefiri general İgnatiyef vasıtasiyle ve olanca ağırlığı ile teşebbüse geçmiş ise de, o zamanlar tahakküm ve Abdülâziz Han hazretleri ise Tuna vilâyeti celilesi icraatını ehemmiyetle ve hususî bir itina ile takip ettiğinden vali-i müşarünileyhi oradan azlettirememiştir.”

Görülüyor ki, Sultan Abdülâziz Han, Tuna vilâyetindeki hamleleri en dikkatli bir şekilde takip etmekte idi. Yapılacak işler hakkında en hurda teferruata kadar irade-i seniyyelerle ve emirlerle müdahale etmekte idi.

Bundan da anlaşılıyor ki, Mithat Paşa bir kerametin mümessili değildi. Bütün bu hadiseler de gösteriyor ki, Mithat Paşanın adı etrafında koparılan yaygara, muayyen maksatlar taşımaktadır. Muayyen maksatlar taşımaktadır. Meselâ bu yaygaralardan bir tanesi de Mithat Paşanın Bağdat valiliğine tayin edilmesiyle alâkalıdır. Bağdat vilâyetinde islâhat hareketlerine girişmeğe karar vermiş bulunan Sultan Abdülâziz Han, Sadrazam Âli Paşaya, Mithat Paşayı oraya tayin etmenin faydalı olup olmayacağını sormuş ve müspet cevap alınca bu tayini gerçekleştirmiştir. İddia edildiği gibi, Mithat Paşa Bağdat vilâyetine sürgün gitmemiştir. Bu hususta Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu (Sultan İkinci Abdülhamit Han ve Osmanlı İmparatorluğunda Komiteciler) adlı eserinin 286. sahifesinde şunları yazmaktadır:

"Bir kere Mithat Paşa, Ali Paşa tarafından Bağdat'a sürülmemiştir. Bağdat'a vali tayin edilmiştir. Ve

-211-⇧

gayet geniş yetkilerle tayin edilmiştir. Tıpkı Tuna'ya gönderildiği gibi gönderilmiştir. Yani Kemal-i Şan ve şerefle..."

"Çünkü, Âli Paşa bu zatta siyasî devlet adamı meziyetlerini bulmuyordu ama onda gayet iyi bir idare adamı hüviyeti görüyordu.

Zâten bugün hadiselerin ışığında herkesin ulaştığı şaşmaz gerçek de budur. Mithat Paşa tam o devrin aradığı vali tipi idi."

İşte Mithat Paşa budur. Ne bir fazla ne bir eksik. Nizamettin Nazif eserinin aynı ve müteakip sahifelerinde Paşa hakkında şu hükme varmaktadır:

"Dedik ya... Mithat Paşa devletin idare mekanizmasında cidden hayırlı hizmetler görmüş olan ve görebilen değerde bir insandı. Fakat dünya ölçüsünde bir siyasî, bir diplomat olan büyük Âli Paşa onun notunu vermişti.

Mithat Paşa hazretleri politika için yaratılmamışlardı. Bu yüzden daima siyasî işlerde yaya kaldılar ve istidatlı oldukları sahalarda gayret gösterdikleri zaman ne derece başarılı oldularsa, istidatlı olmadıkları politika ve diplomasi sahalarında da o derece yaya kaldılar Mithat Paşa, bir yeni devlet kuracak adam değildi."

Büyük devlet adamının hakikî hüviyeti bu idi. Fakat devletin başına Avrupa devletleri tarafından örülmek istenen çorap, devleti âliyyenin

parçalanmasını istiyorlardı.

Âli Paşanın, Osmanlı İmparatorluğunun sonradan başına belâ kesilecek olan bu takımın Mason olduğunu tesbit etmesi cidden pek büyük bir muvaffakiyetti. Bu zevatı kiramın, hangi kanallarla Osmanlı İmparatorluğunu çöküntüye ve mahva sürüklediklerini anlatmak

-212-⇧

bakımından çok mühim bir masonik vesikayı burada vermek isterim.

Bu vesika, Avrupa devletlerini Saltanat-ı seniyyeyi nasıl her imkândan faydalanarak ve her şeylerini seferber ederek mahva mahkûm ettiklerini göstermek bakımından mühimdir. Vesikanın tercümesi aynen şöyledir.

“A. L. G. D. A. D. L. U.

Kardeşlik - Müsavat - Adalet

Fransa ve Müstemlekelerine ait (MECLÎSİ ÂLÎ) ile Fransa’nın büyük Şart kurulu adına ve onun himaye ve müzahereti ile.

......Atina’da kâin
17 - 29 Nisan 1890 E. V.

Ven. de la R.L.
S.S.S.

Or de Paris

T. C. Fr.

Türkler tarafından kendilerine reva görülen şiddetli ve sert muameleden dolayı Girit’teki bedbaht kardeşlerimizin, istimdat için yükselen sesleri, yine Türk tazyiki altında maruz kaldıkları cebrü şiddet, hunharlık, denaet ve alçaklık insanın bu topraklar üzerindeki en mukaddes haklarını pervasızca çiğnemesi, bütün dünya masonlarının kalplerini mahzun ve merhamet duygularını pek derin bir surette tahrik etmiş bulunmaktadır.

Buna mukabil bizim Biraderler Türkler tarafından bedbaht Giritlilere her an icra edilen zulüm itisafa daha uzun müddet alâkasız kalmayacaklarından, âlenen

-213-⇧

toplantıya davet edilerek ilişki kararı almış bulunmaktadırlar.

Yunanistan Masonları tarafından ittihaz olunan bu kararı localarınıza ait mahfellerde ve Biraderlerle beraber ciddi olarak nazarı itibara almanızı ve bütün nüfuzunuzu kullanarak biçare Giritlilere reva görülen zulüm ve esaret boyunduruğunun bertaraf edilmesi cihetine gidilmesini rica ederiz.

Bütün dünya Masonları adına giriştiğimiz bu insaniyetperverane teşebbüsümüze hiç bir Masonun bigâne kalmayacağından peşinen emin bulunmaktayız.

Gayeye vasıl olmak için, bu teklifimize ait tevessül edilecek çareyi, bu husustaki tecrübelerinize müstenit tenvir ve telkinatınızın bir an evvel, lütfen tarafımıza tebliğ buyurulmasını rica ederiz.

Meselâ, halkın bize son derece yardımı olacak ve Mason teşkilâtınıza bağlı gazeteler tarafından, menfur ve vahşiyane cinayetlere sahne olan bahtsız Girit Adası ile, bu zulüm ve işkencelere düçar olmuş, her an kendilerine ika edilen bu caniyane zulümler hakkında geniş malûmat vermeğe amade zavallı Giritliler lehine neşriyat yapılarak dünya efkârı umumiyesini tenvir etmelerini bilhassa rica ederiz.

Bu davetimizin mağdurların kurtarılması için müsmir neticeler vereceğine ve bütün Masonik kuvvetlerinin bu asilâne dâvaya iştirak ederek, kendilerine düşen vecaibi ifa edeceklerine emniyet ve itimadımız vardır.”

“Takdimi, vesaire, vesaire.”

Fransız Masonlarının bu vesikasına diyecek her hangi bir sözümüz yok. Sadece bu vesikayı mazlum

-214-⇧

Türk milletini hunhar, canavar olarak gösteren ve mason teşkilâtına dahil olarak devleti de, Türklüğü de, dini de perişan eden bu vatan haini insanların, nasıl bir ihanet çukuruna düştüklerini anlatmak için buraya koymuş bulunmaktayız.

Ve maalesef gönümüzde hâlâ faaliyette bulunan Masonik teşekküllerin, hepsi birer Mason olan Genç Osmanlılar ve sonraki adları ile Jön Türklerin büyük vatanperverler olduklarını iddia etmeleri karşısında, kendilerine de aynı vatan ihanetini çok görmeyeceğimizi söylemek isteriz.

İşte Mithat Paşa da, diğerleri de bu insanlardı ve Türk İmparatorluğunu yıkmak için böylesine beynelmilel teşkilâtların aza fişlerinde isimleri yazılmaktan hususî bir zevk duyuyorlardı.

İstihfaf eden siyasî niyetleri, Osmanlı İmparatorluğunda Mithat Paşa dahil birçok yardımcı bulmuş ve devletin parçalanması ancak bu iştirakten sonra mümkün olmuştu. Mithat Paşanın başında bulunduğu ve esas merkezi Paris'te bulunan "Genç Türk" veya "Yeni Osmanlılar" hareketine karışmış olanların, hepsi bu iştirak maddesiyle malumdurlar. Bu zevatın hepsi, devleti parçalamak için âdeta yarış etmişlerdir. Bu hususta cidden çok kıymetli bir tetkik mahsulü olan Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu'nun yukarıda adı geçen kitabındaki şu malûmatı vermekle iktifa edeceğiz:

"Önce şu noktayı belirtelim. Bu hareket, hiç de sanıldığı kadar önemli bir siyasî mana ifade etmez. (Yeni Osmanlılar) denen kurul, ismi cismi yok bir (Zümrüd-ü Anka) idi. Bir başka tâbirle de ne deve idi, ne kuş."

Bir rivayete bakılırsa, (Genç Osmanlılar)'ın kökünü Birinci Abdülmecit Hanın son günlerine kadar gerilemek icabediyor. Fakat bu devrede her halde bir si-

-215-⇧

yasî gizli kurul denemeyecek kadar basit ve hatta çocukça bir özenti olsa gerektir. (Genç Osmanlılar) daha ziyade Abdülâziz'in ilk saltanatı yıllarında bir parça derli toplu aramak doğru olur. Devletin kulağına da ancak Âli Paşanın İstanbul'da Rum Mason localarına karşı cephe aldığı sırada çarpar. 1860 Girit ihtilâlinin de düpedüz Etniki Eterya komplosu olduğunu keşfeden Âli Paşa bir taraftan Fener kilisesine dikkatli bir sürek avı açmıştı. İşte bu sırada bazı Türk gençlerinin de Rum masonlarla düşüp kalktıklarını haber almıştı. Bunun üzerine fena halde kuşkulanmış ve haykırmıştı:

-Biz Girit'te ve Yemen'de ihtilâl bastırmağa çalışırken gençlerimiz İstanbul'da ihtilâl mi hazırlıyorlar?

Ve yatıştırılan o ihtilâlden sonra 1867 Girit belâsı bir daha nüksedince şiir hevesi, edebiyat merakı, güzel san'at heyecanı, falan dinlememişti. Rum masonlarla temas eden gençlere ve artık adı sık sık duyulmakta olan (Genç Osmanlılar) a karşı pek sert bir tavır almıştı."

Âli Paşanın Genç Osmanlılar teşkilâtına karşı şiddetle cephe almasının sebebi gayet açıktır. Bu cephe alışın gerçek manası, İngiliz, Fransız

rekabetidir. Bilindiği gibi, Mason üstad-ı âzamlarından Kemaleddin Apak’ın neşrettiği ve yalnız Masonlara satılmış olan (Mason Tarihi) adlı kitabında belirttiği gibi, Osmanlı İmparatorluğunun ilk masonu Mustafa Reşit Paşa idi ve kendisi masonluğa hem sefir, hem de hariciye vekili olarak Londra’da bulunduğu iki senelik müddet içinde intisap etmişti. Londra’dan memlekete avdet edip te Sadrazam olunca, gerek Mithat Paşa gerekse Ziya Paşa ile hususî surette meşgul olmuş, onları da mason locasına almıştı. Genç Osmanlıların Mason Rumlarla temasları buradan başlamaktadır. Mason locaları ise, İs-

-216-⇧

koç Mason büyük locasına bağlıdırlar. Böylece İngiliz siyasileri dünya mason localarını istedikleri gibi idare etmekte ve siyasetlerini her memlekette, bu localar vasıtasiyle yürütmektedir. Bu hususu gayet iyi bildiği anlaşılan Âli Paşa da, Fransız dostu ve taraftarı olarak birer İngiliz ajanı durumunda gördüğü “Genç Osmanlılar” teşkilâtına karşı amansızca bir mücadele açmış ve dolayısiyle İngiliz siyasetinin karşısına Osmanlı imparatorluğunda Fransız siyasetini dikmiştir.

İHTİLÂLCİLER VE MASON LOCALARI

Mason localarının Osmanlı İmparatorluğunun batışında nasıl bir hırs ve kinle rol oynadıkları ise her türlü izahtan varestedir.

Osmanlı İmparatorluğunda İngiliz, Fransız siyaseti böylece çetin bir mücadelenin içine girmişti. Fakat sonraki hâdiseler, İngiliz dünya hâkimiyeti siyasetinin, Osmanlı İmparatorluğunda ağır bastığını göstermiş ve Fransızlar da, Ruslar da bu siyasetin önünde dize gelmiş, Osmanlı İmparatorluğu da parçalanmıştı. İngiliz siyaseti istikametinde büyük bir gaflet içinde çalışan ve günümüzde büyük vatanperverler (!) sıfatına, lâyık görülen bu zevat hakkında N. N. Tepedelenlioğlu bahsi geçen kitabının 288. sahifesinde de şunları kaydetmektedir.

“İşte bu merhalede kalbur üstü gençlerden, dördünü ele alalım.

Namık Kemal, Suavi, Ziya Paşa ve Agâh efendi.

Abdülâziz’in kanlı macerası esnasında artık genç denilecek tarafları kalmamış olduğunu evvelce bildir-

-217-⇧

miş olduğum bu dört tarihî çehrenin, kültür bakımından bir hayli yaya olduklarını da söylemiştim.

Evet... Güzel san’at ve fikir tarihimizin, pek üstün değerde birer şahsiyeti olduklarını bugün artık klasik bir bilgi haline sokmuş bulunduğumuz bu dört (Genç Osmanlı) lideri hiç de büyük kültür adamları değillerdi. Hatta Abdülâziz’i devirmiş olan serasker çetesinin dört paşasından daha sağlam bilgilere bile sahip değillerdir.

Elbette (hiç bir değeri yoktu) demek istediğim Namık Kemal bey, bir ilkokuldan dahi diploma almış değildi. Bütün, öğrendiklerini dedesinin memurlukla ömrünün geçtiği yerlerde hususî hocalardan öğrenmişti. 1867 yılı mayısında, Rum masonlarla temas edenlerin Âli Paşa tarafından şiddetle takip edildikleri sırada Avrupa’ya kaçıncaya kadar biraz Arapça ve Farsça biliyordu. Fakat hiç bir Avrupa dilinde behresi yoktu.

Namık Kemal yirmi yedinci yaşında Paris’e gitmiş ve Avrupa’da üç yıl kalmıştır. Bu üç yılın bir kısmı Londra’da geçmiş, bir müddet de İsviçre’de oturmuştur. Bu zaman zarfında çok fasılalı olarak neşrettiği (Hürriyet) gazetesinin Osmanlı İmparatorluğunda büyük bir siyasî tesir yapmış olduğu iddia edilemez. Çünkü böyle olsaydı, Namık Kemal’in tekrar memlekete

dönmesine Abdülâziz asla müsaade etmezdi, Namık Kemal bey, Viyana'daki Osmanlı büyükelçisinin delâletiyle padişahın şefaatini elde etmiş, ve (lütfedilen) bir (Af) tan istifade etmekte tereddüt etmemiştir.

Bu ne biçim ihtilâlciliktir?

İstanbul'a döndükten sonra Namık Kemal bazı gazetelere bu arada İbret gazetesine yazılar yazar. Şüp-

-218-⇧

he yok ki, eli kalem tutan bir gençtir. Fakat kalem onu geçindirmez. Namık Kemal devletten hizmet arar ve yekten Gelibolu'ya mutasarrıf tayin edilir. Fakat başaramaz. Vazifesini bırakıp İstanbul'a döner. Çok iyi, şöhretli bir aileden gelişi, hele babasının merhum müneccimbaşı Mustafa Asım bey olması ve ana tarafından dedesi Abdüllâtif Paşanın çok iyi hâtıralar bırakmış bir yüksek idare memuru oluşu, bu tayinde büyük rol oynamıştır.

Otuz kırk yıl sonra bir başka siyasî çetecilik harekete geçince Nâmık Kemal'e yapılan lütuf unutulacak.

-Büyük vatansever Gelibolu'ya sürülmüştü, ve vâzifesini başaramadığı için İstanbul'a dönüşü de bir başka türlü şişirilecektir.

"Ziya Paşa da kendi kendini yetiştirmiş bir vatandaşımızdı. Ne hayata atıldığı vakit, ne de bir hayli maceralarla yoğrulmuş olan ömrünün olgunluk sayılabilecek son devri bir millete yeni istikamet gösterecek bir kudret ifade etmiştir... Ne bir siyasî lider olmuştur, ne de bir önder, bir mübeşşir!.

Bu da görgüsü kıt bir muhitten geliyor. Peder efendi, Galata gümrük kâtibidir. Göbek adı Abdülhamit olan Mahdum bey de nihayet Beyazıt rüşdiyesinde (Ortaokul) okutulmuştur. Mithat Paşadan üç yaş küçüktür. O 1822'de doğmuştur. Bu 1825'te ve 1842 yılında 7 yaşında iken geçim kaygusu onu da tıpkı Mithat Paşa gibi bir Babıâli kalemine bağlamıştır ve eline üç beş kuruş geçince içkiye ve hovardalığa başlamıştır. Yani yaşayış bakımından genç Mithat'ın tam zıddıdır. (Burada üstad zuhule düşmüştür. Zira Mithat Paşa sayılı ayyaşlardan birisidir ve Hüseyin Avni Paşa bu yüzden kendisine emniyet edemediğini de hatıratında yazmak-

-219-⇧

tadır.) Fakat bu halin o devre göre de pek ayıplanacak bir tarafı yoktur. Genç Ziya, Mithat gibi, kadı olmak sevdasında değildi ki... Onun hedefi şair olmaktır ve o devir dünyanın her tarafında şiirin içki ile dudak dudağa

yaşadığı devirdir. Şair rind olacak, kalender olacaktır. Meyhanede bitirdiğine tekkede başlayacaktır. Babıâlide, Sadrazamlık özel kaleminde o kadar çırak vardı ki, bunlardan birinin devamsız oluşu kimsenin dikkatini çekmez... Abdülhamit Ziya efendi zeki bir gençtir. Bunun farkına varmakta gecikmez ve çoğu zaman postu Rum meyhanelerine serer. Rakıyı mürekkebe tercih eder. Rakı içmek dururken mürekkep yalanır mı? Ve o kadar süratle rakıya alışır, o kadar kısa zamanda o kadar içer ki, alkol onu harap eder. Genç yaşta alkolik olacak, sıhhati bozulacaktır ve hayatının büyük bir kısmını hastalıklarla geçirdikten sonra günün birinde verem olacak ve kan kusarak ölecektir.

On dokuzuncu yüzyılın ortalarında hemen hepsinin patronları da, garsonları da Rum olan Selâtin meyhaneleri ile sadaret kalemleri arasında gele gide on üç yıl geçirdikten sonra, 1855’te, Ziya efendinin talihi açılıyor hiç ummadığı bir anda müsait bir rüzgâr esiyor, onu kaptığı gibi padişah sarayına iletiyor. Otuzuncu yaşında Ziya efendi Birinci Abdülhamit’in üçüncü kâtipliğine kayrılıyor. Kayıran gene büyük Mustafa Reşit Paşadır. Tıpkı Mithat gibi onu da elinden tutuyor ve bermutat “Fransızca öğrenmeğe teşvik” ediyor.

Fransızca öğrenmek güzel şey... Herhangi bir dil gibi Fransız dilini de öğrenmek güzel şeydir. Fakat yalnız Fransızca öğrenmekten ne çıkar? Hiç bir kültürü olmadan sadece dil öğrenmiş bir insanın, faytonlarda arabacıların yanına ilişip frenklere İstanbul’u dolaştıran eski seyyah rehberinden ne farkı olur? Olmaması

-220-⇧

icabederdi. Fakat tanzimatçıların giriştikleri “Geniş islâhat” işlerinde kullanılabilecek insan o kadar azdı ki, biraz mürekkep yalamış olanlar, eğer çat pat Fransızca da konuşabiliyorlarsa her şey olabiliyorlardı.”

Tanzimatın büyük başlarından birisi de işte bu Ziya efendi idi. Yani devletin temeline ilk frenk dinamitini koyan ve ateşleyen Büyük Mustafa Reşit Paşanın, tıpkı Mithat Paşa gibi yetiştirdiği adam, Yani İngilizlere sempatisi olan, İngilizlere kendilerini teslim edebilecek insanlar olarak tescil edilen büyük (!) devletlûlar serisinden birisi de işte bu adamdı. Ve bu adamlar İngiliz patentli bir ihanet çemberinin içine sokulacaklar ve devleti âliyyeyi mahv ve perişan etmekle de kalmayacaklar, Türk milletini de

içtimai müesseselerinin dibine yerleştirdikleri dinamitlerle şirazesinden çıkaracaklardı.

Türk milletinin bugün çektiği istırapların mesnedi ve kökü işte budur. Yani bu adamların bilerek giriştikleri ihanet zincirinden bize kadar gelen “Alafrangalık, Frenklik” âdetleri ve kilise kültürüdür.

Şimdi üstad Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu’na tekrar dönelim:

“Mustafa Reşit Paşa ve onun ekolünden yetişmiş olan Keçecizade Fuat Paşa gibi Tanzimat ileri gelenleri, Müslüman gençleri dil öğrenmeğe teşvik etmekle elbetteki iyi bir harekette bulunmuşlardı. Saray ile Babıâlinin Avrupalılarla temasına asırlardan beri, hep yabancı unsurlar vasıta, olmuştu. Devletin en mahrem sırları, devlete hiç de sadık olmayan hıristiyan tercümanlarına servet kaynağı olmuştu. Bunlar, daima yabancı elçiliklere casusluk etmişlerdi. Mustafa Reşit Paşa bu felâketli hale bir son vermek istemişti “

-221-⇧

Mustafa Reşit Paşa, gayri müslim anasırın Osmanlıya ihanet ettiğini tesbit ve buna bir çare aramayı nasıl düşünmüşse, aynı şekilde gayri müslim unsurlara vermeyi kabul ve ilân ettiği hürriyet ve müsavat sonunda devletin içine düşeceği durumu düşünememiş miydi? Düşünmesi iktiza etmez miydi? Elbette düşünmesi iktiza ederdi. Fakat bunu yapmamış, Mason localarından ve İngiliz siyasetinden aldığı ilhamlarla, daha o devirde imparatorluğu yere sermeyi denemiş, fakat muvaffak olamamıştı. Onun muvaffakiyeti ölümünden sonra olacak ve günümüzde dahi bunun ıstırabını milletçe çekecektik.

N. N. Tepedelenlioğlu kitabının 291. sahifesinde Ziya Paşa için şunları yazmaktadır :

“Abdülhamit Ziya efendi bu teşebbüsten önce hayata atılmış bulunanlardan olduğu için hem derme çatma dil öğrenmiş, hem de Lövanten muhitlere karışarak (Pek başıbozuk bir Avrupalı) oluvermişti, (Frenkleşmişti). Selâtin meyhanelerine devam ederek ulaştığı saray kâtipliği yüzünden, Rum ve Lövanten dostları onu (İnsanî Muhit) lerin cemiyet hayatına da soktular. Derecesi biraz yüksek salonlarda madamlarla, kulüplerde sarraflarla teması artınca ruhunu korkunç bir aşağılık kompleksi sardı. Açık fikirli ve asrî bir Avrupalı olmak sevdasiyle eline ne geçtiyse, anlar, anlamaz okudu; bir taraftan da para sıkıntısı çekiyordu. Çabuk, kolay

ve çok para kazanmak için politikanın iyi bir vasıta olabileceğine kendisini inandıranlar oldu. 1848'de Avrupa'nın her tarafını bir ihtilâl kasırgası sardığı günlerde Ziya efendi 23 yaşında idi. Ama hiç de o kasırganın farkında olmamıştı. Zira henüz gözü açılmamıştı. Fakat 1860'ta bir başka ihtilâl kasırgası başlayınca gözü açıldı. Garibaldi'nin İtalya'daki ma-

-222-⇑

ceraları, Yunanlı komitecilerin Girit'teki ayaklanışları, bu klasik tahsilden mahrum, (dörtte bir münevver) in alkol ile durmadan kamçılanan muhayyilesinde yeni ufuklar açtı. Zaten İtalyan gemiciler İstanbul meyhanelerine çoktan Karborani tohumlarını serpmiş bulunuyorlardı."

Dikkat edilirse, Ziya Paşa, bir şairden çok, bir ihtilâlci ve ayyaş bir adamdı. Bu memlekette yeni bir istikamet verecek olanlar bunlardı işte ve ayrıca Ziya Paşa, çok fazla paraya muhtaç bir insan olarak frenk sarrafları ile ve frenk muhitleri ile ziyadesiyle meşgul idi. Yani bunun açıkçası, Ziya Paşa muhtaç olduğu parayı bu muhitlerden temin ediyor demektir. Nasıl temin ederdi, ne karşılığı temin ederdi? Burası meçhul, fakat İstanbul'daki frenk muhitlerinin birer casusluk merkezi ve bunlarda yaşayan her gayri müslimin birer Avrupa devletinin casusları olduğunu düşünürsek, Ziya Paşanın bu muhitlerden kendisine lâzım olan parayı nasıl temin ettiğini kolaylıkla anlayabiliriz.

Ziya Paşa, hakikaten çok paraya muhtaçtı ve bu parayı bulmak için çareler aramak zorunda idi.

Nizamettin Nazif beyefendi kitabının 296. sahifesinde bu zat için şunları yazmaktadır:

"Namık Kemal'i ayartıp (Yeni Osmanlılar) adlı Karbonari (vant)ına sokan da bu Ziya efendidir. Halbuki bu Ziya efendiden istifade etmek için devlet ona neler yapmaz? Bütün bilgi mayası Sultan Mahmut devri rüşdiyesine dayanan Ziya efendiyi Âli Paşa, Abdülâziz hanın tavsiyesiyle zaptiye müsteşarlığına tayin eder. Sonra Atina'ya elçi göndermeyi düşünür. Fakat bunların ikisi de emniyet işleridir. Sadrazam, bir hayli genişleterek açıkladığımız sebeplerden ötürü onu zaptiyelerden uzaklaştırır ve tabiî Atina elçiliğine aslâ gön-

-223-⇑

dermez. Kendisini avutmak, gönlünü almak için bir Mirimiran rütbesi verirler; Artık adının sonundaki bey yerine bir paşalık kondurulacaktır ve yeni paşayı Kıbrıs'a mutasarrıf tayin ederler.

Sonradan bütün bu tayinler, nakiller hep yanlış yorumlanacaktır. Devletin başında bulunanları saran tereddütlerin nasıl bir sebebe dayandığı araştırılmayacak veya bu sebebin gizlenmesine çalışılacaktır. Hele Abdülhamit Ziya'nın Avrupa'ya firarı yaşadığımız günlere kadar bir (Vatan kahramanlığı) sayılacak, en yaldızlı Hürriyet ambalajlarına sarılarak nesillere yutturulacaktır. Hiç kimse çıkıp da diyemeyecektir ki:

Âli Paşa, kökü yabancı memleketlerde olan gizli teşkilâtların şerrinden memleketi korumağa çalışırken (kökü memleket dışında olan iki teşkilâtın üyesi) Ziya Paşa, yakalanmaktan korkmuş ve kaçmıştır."

Mithat paşanın memlekette yapmayı tasarladığı işler için "Genç" veya "Yeni Osmanlılar" tabir edilen gizli cemiyette teşriki mesai ettiği insanlardan sadece bir tanesi olan Ziya Paşa işte bu adamdır. Mithat Paşanın bu adamlarla yaptığı ise, artık inkâr edilmeyecek kadar gün ışığına çıkmıştır.

Mithat Paşanın yaptığı devleti yıkmaktan başka bir şey değildir ve maalesef bunda da muvaffak olmuştur. Devlet yıkılmış, İslâmiyet zarar görmüş, Türk milleti bikes bırakılmıştır ve nihayet Türk devleti küçücük bir vatan parçasına inhisar etmiş, içtimaî bünyesi ise perişan edilmiştir.

Mithat Paşanın etrafındaki kadro anlaşılmadıkça Mithat Paşanın anlaşılması asla mümkün değildir. Onun için "Genç Osmanlıları" tanıtmakta cidden fayda vardır.

-224-⇧

ALİ SUAVİ EFENDİ

Şimdi de tarihimize Çerağan sarayı baskını ile giren birinden, yani Ali Suavi'den bahsedelim. Mithat Paşa ve etrafındaki yârânının kimler olduğunu ne işler çevirdiklerini, nasıl yaşadıklarını, Avrupa'ya nasıl kaçtıklarını nihayet devleti kaç paraya sattıklarını açıklayalım.

Ali Suavi 1838 yılında doğmuştur. Falih Rıfkı Atay (Baş veren bir inkılâpçı) adlı kitabında Ali Suavi hakkında şu malûmatı vermektedir:

"1878'de kırk yaşında fikri ve davası uğruna başını veren Ali Suavi de, bundan yetmiş beş yıl önceki "Genç Osmanlılar" devrinin adamıdır. Sahife 6."

"Ali Suavi Çankırı'nın Çay köyünden İstanbul'a gelerek kâğıt mühre'ciliği{27} yapan Hüseyin efendinin oğludur. Aksaray'da doğmuştur. Sahife 7."

"Hicrî 1255/1839'da İstanbul Cerrahpaşa mahallesinde doğmuştur. Cedleri Viranşehir toprağından ve ulemadan idi. Babası kâğıtçı Hüseyin ağa esnaftandır. İstanbul'da şehirli bir kadınla evlendi. Okumayı ve amal-i arbaayı karşısında öğrenmiştir. Sahife 13."

Ali Suavi bey, baş veren inkılâpçı, böylece dünyaya gelmiş ve devletin başına belâ olmuştur.

N. N. Tepedelenlioğlu (Sultan ikinci Abdülhamit ve Osmanlı İmparatorluğunda komiteciler) adlı kitabının 279. sahifesinde Ali Suavi hakkında şöyle yazmaktadır:

"Ali Suavi Namık Kemal'den iki yaş büyük ve Ziya Paşadan on üç yaş küçüktü. Avrupa'ya kaçmasından önce İstanbul'da Muhbir gazetesini çıkardığı za-

man henüz yirmi sekiz yaşında idi ve bal gibi softa idi." dedikten sonra şöyle devam etmektedir:

"Çok zeki idi Ali... Ve çalışkandı da. Buna asla şüphe yoktur. Eline ne geçerse okurdu. Kırkanbar gibi bir çocuktu. Bundan ötürüdür ki, 1856'da Rüşdiye mekteplerine öğretmen olmak için maarif nezaretinde bir müsabaka açılınca on sekiz yaşına yeni basmış olan Ali efendi Aliyyül'âlâ derecede muvaffak oldu. Ve açık fikirli, kibar bir adam olan Maarif Nazırı

Sami Paşanın dikkatini çekti. Paşa kendisini şahsen tebrik etti, himayesine aldı ve Bursa Rüşdiyesine öğretmen yaptırdı. Herkesle kavga etti. Mektepte nizam bırakmadı. Halkın şikâyeti üzerine azledildi, Sami Paşa imdadına yetişmeseydi işsiz ve aç kalacaktı. Sami Paşa ona konağında selâmlıkta bir yer verdi. Bir müddet baktı. Girit valiliğine tayin edilmeğinden az önce de Filibe Rüşdiyesine öğretmen olarak gönderdi ve iki yüz altın ihsan etmeyi de unutmadı. Sahife 270.”

“Filibe'nin” Müslüman ahalisi Ali Suavi’yi kısa zamanda çok sevmiş ve ona dört elle sarılmıştır. Çünkü Ali Suavi tam Kitan-üs-Sûlûk’e uygun bir tarzda hareket, etmiş, hepsinin nabızlarına göre şerbet vermesini bilmiştir.

Genç öğretmen, bu sevgiyi büyük ölçüde paraya tahvil, etmek sevdasına tutuldu. Ne kozmopolit bir Balkan şehri olduğunu bundan önceki kısımlarda uzun uzadıya izaha çalıştığımız Filibe’de Müslümanlar pek dağınık yaşıyorlardı. Halbuki her Hıristiyan topluluğun böyle bir teşkilâta bağlanıp başına geçmek istedi ve Hıristiyan cemaat teşkilâtlarını incelerken, bunlardan her birininin nasıl bir gizli politika ini olduğunu keşfetti ve Mısır’da Firavun mezarlarını araştıran arkeologlar nasıl esrarengiz hastalıklara tutuluyorlarsa o da, bu cemaatlerin esrarengiz hastalıklarına tutuldu. Bir Müslü-

-226-⇧

man cemaati kurmağa çalışırken Bizans terbiyesi almış Rusun, Bulgar kilisesine aşılamış olduğu komitecilik zehirini aldı. Köy camilerinde vaaz bahanesi ile garip propagandalara kalkıştı ve Filibe'de konferanslar vermeğe başladı. Açıkgöz bir adam olan mutasarrıf Ata bey kuşkulanmakta gecikmedi tabiî.. Ali Suavi efendiyi azledip Filibe'den uzaklaştırdı.”

İşte Ali Suavi de bu adamdı. Bu adam ihtilâlci “Yeni Osmanlılar” cemiyetine, Muhbir gazetesi vesilesiyle girmiştir. Ve bu adam, ondan sonra Anadolu’yu bir baştan bir başa gezmiş ve padişah aleyhinde durmadan dinlenmeden çalışmış durmuştu.

Bu seyahatlerini Falih Rıfkı Atay, (Baş veren bir İnkılâpçı) adlı küçük eserinin 18. sahifesinde şöyle anlatmaktadır:

“Anadolu dolaşmalarında Ali Suavi ile dostluk eden kaymakamlar, valiler, mutasarrıflar, azılı düşmanlarından duymadıkları tenkit ve itirazları onun yumuşak ağzından işitmişlerdi. Yine Ali Suavi'nin açtığı bir aşar meselesini tahkik etmek için Filibe’ye gelen Edirne valisi Rüştü Paşa, Filibe

mollası Celâleddin efendiye demiş ki, (Filibe kaymakamı Ata beyin Suavi efendi hakkında yazdığı inha cebimdedir. Bunda Suavi efendinin peygamberden küçük, fakat evliyadan büyük tutulduğunu görüyorum. Tuhaf şey... Sonra ne oldu ki aralarına böyle bozukluk girdi.”

Ali Suavi diyor ki, (Şurası hoştur, herhangi bir memur ile bozuşursam ne o bana, ne ben ona kin beslemezdik. Eskiden tanışmış olduklarımla hâlâ bugünkü günde içimizde düşmanlık olmayıp birbirimizi severiz.)

Bu büyük lâfları eden ve herkesle dostluktan bahseden adam; sadece devletin ve Türk milletinin dostu

-227-⇧

olamamış, İngiliz parası ile beslenmiş, İngilizlerin adamı Mustafa Fazıl Paşa ile haşır neşir olmuş ve İngiliz siyasetini dumura uğratan sultan Abdülhamit hanı tahtından indirmek ve yerine Mahlu, padişah Murat efendiyi geçirmek için Çerağan sarayını basacak ve Beşiktaş muhafızı Hasan Paşanın bastonu ile kafası parçalanıp oracıkta yığılıp kalacaktır.

İşte bu adamın, devlet ve millet dostu olmadığı, devlet ve millete ihanet ettiği sabit olan Mustafa Fazıl Paşa ile dostluğunun nasıl başladığını Falih Rıfkı Atay aynı kitabın 19. sahifesinde ve kendi ağzından şöyle anlatmaktadır:

“Ali Suavi otuz yıl içindeki, hatta son zamanlardaki islâhat yapılarından çoğunun temeli (kumdan ibaret) olduğu fikrindedir. (Maddî kanunlar) esası üzerine maddî nizamlar konmadıkça devletimiz için beka tasavvur edemezdim.

İşte bu fikirle Rumeli’ye seyahat etmekte iken, ötede beride bir Mustafa Fazıl Paşa ismi duymağa başladım. Bizzat padişaha:

-Eğer islâhat yapmazsanız Osmanlı padişahlarının sonuncusu olursunuz, demiş.

Bu Fazıl Paşa, (Hakimane davranmak) özrü ile saman altından su yürütmeğe çalışanlardan olmayıp fedakâr, cesur ve devlet mevkiine muhtaç olmayan bir zat imiş, diye işittim. Kulak dolgunluğu beni kendisine âşık etti.”

Yukarıda bahsi geçen mektup, Mustafa Fazıl Paşanın Sultan Abdülâziz Hana gönderdiği bir uzunca mektuptur ki, kendisinin Osmanlı İmparatorluğundan uzaklaştırılmasında bu mektup asla rol oynamamıştır.

Mustafa Fazıl Paşa kardeşi Mısır Hidivi ile iyi geçinen Sultan Abdülâziz Hana, bu dostluktan ve bir gün Mısır hidivi olmak hülyalarının yıkılmasından dolayı düş-

-228-⇧

man olmuş ve Paris’e yerleşerek, devlet ve millet aleyhindeki faaliyetlerine başlamıştı.

Ali Suavi efendinin kendi ifadesine göre Mustafa Fazıl Paşanın adı o kadar yaygın imiş ki, Rumeli’de hemen herkes bundan bahsedermiş. Bu da gösteriyor ki, bir İngiliz ajanı durumunda olan Mustafa Fazıl Paşayı, İngilizler kesif bir faaliyet içinde bulundukları Rumeli’nde diledikleri gibi halka tanıtmışlar ve âdeta bir efsane adamı haline getirmişlerdi. Ali Suavi efendinin kendisine, gıyabında âşık oluşu da her halde bundan ileri gelmiştir. Zira bir Mason ve “Genç Osmanlılarla” aynı fikir yapısında bulunan bu adamın nazarında Sultan Abdülâziz Han, devletin yıkılmasına çalışmakta ve memlekette hiç bir islâhat teşebbüsünde bulunmamaktadır.

Ne gariptir ki, devleti asrının en kudretli devletleri arasına sokabilen 5 yıl gibi kısa bir müddet içinde imparatorlukta 1500 kilometre demiryolu hattını işletmeye açabilen, fabrikaları ile, tersaneleri ile, yolları ile ve Osmanlı İmparatorluğunu bir baştan bir başa donatan telgraf hatları ile yepyeni bir devlet meydana getiren Sultan Abdülâziz Han, devleti yıkmak için çalışacak öyle mi? Ve sonra birkaç zıpçıktı çıkacak, bu kudretli ve vatanperver sultana hücum edecek ve kendileri birer hürriyet, millet, devlet kahramanı olacak. Böyle şey olmaz. Dünya imparatorluğu siyasetine giren ve bu siyaseti kendi bakımından her ne şekilde oluırsa olsun tahakkuk ettirmek isteyen bir devletin parası ile yiyecekler, içecekler, her türlü habaseti işleyecek sonra da bu adamlar üste devletin de yıkılmasını tesri etmek için ne mümkünse yapacaklar ve sonunda devleti yükseltmek isteyen Osmanoğlu hain, bunlar da vatanperver olacak? Geçin efendim, geçin... Böyle safsata olmaz.

-229-⇧

Bu adamlara vatanperver diyenler, Sultan Abdülâziz devrinin nasıl bir devir olduğunu tetkik etmelerini dilemek bizce en doğru harekettir. Zira bu devir, teknik’in, fabrikasyon sisteminin, henüz emeklediği bir devirdir ve Sultan Abdülâziz Han, bu devre bütün gücü ile girmiş ve muvaffak olmuş devletin itibarını kurtarmış bir padişah-ı Âlişandır.

İşte bu Ali Suavi efendi de böylesine şişirilmiş, devlet ve millete hizmet bahsinde sultan Abdülâziz Han ile yer değiştirtilmiş ve vatanperver olarak tanıtılmış satılmışlardan birisidir, hem de Osmanlı İmparatorluğunu yeşil masa başında parçalatan İngilizlere.

Şimdi Ali Suavi efendinin, Mustafa Fazıl Paşa ile nasıl ve ne şekilde münasebet kurduğunu, Falih Rıfkı Atay'ın aynı kitabının 19 ve 20. sahifelerinden aldığımız şu malûmatla anlatalım:

"Memleketten kovulan (!) Mustafa Fazıl Paşa, Paris'te iken Ali Suavi İstanbul'da Şehzade camiinde ders okutmağa başladı. Bir gün Filip isminde bir Ermeni, bildiklerinden biri vasıtasiyle yanına geliyor. (Muhbir) adında bir gazete çıkaracağından bahsederek, Ali Suavi'nin de yazmasını istiyor. (Ben gazetesine vasıtalık eden Tevfik efendiye (Ebüzziya Tevfik) yazdırmasını, aralıkta benim de bazı şeyler vereceğimi söyledim. Filip gazeteyi çıkardı. Tevfik efendiyi de muharrir tayin etti. Birinci nüshasını tamamiyle ben yazdım. Sonraları da makaleler verdim. Bu işe parmak sokmaktan maksadım, vatanımız gazetelerinin köhne inanışlarını ve eski manasız methiye usullerini bozmaktı. Hem o lisanı bozdum, hem de memleketimize hürriyeti soktum. Hatta o vakit Meclisi vâlâ azasından Ziya beyin yanında bazı büyükler:

-Muhbir gazetesi edep yolundan çıkıyor, dediklerinde, Ziya bey:

-230-⇧

- Memleketimizde sağırlık duvarına Takvim-i Vekayi bir çivi iliştirdi. Sonra Ceride-i Havadis o çiviye bir çekiç, daha sonra Tercüman-ı Ahval başka bir çekiç, nihayet Tasviriefkâr da bir çekiç vurdu.

Şimdi bir Suavi çıktı, eline koca bir tokmak alıp çiviye öyle bir vurdu ki, sonuna kadar duvara girdi. Bu asır o duvarı delecek, kulakları açacaktır. Bunu mukadder bilmeli. Deliği kapatırız zannetmeyin, hürriyet memlekete girecektir, demiş olduğu o zaman işitilmiştir."

Ali Suavi'nin memleket aleyhindeki faaliyetleri de işte böylece başlamış oldu. Ali Suavi İbret gazetesine yazı yazmağa başladığı vakit 26 yaşında idi ve bu adam bu 26 yaş, ve geldiği muhit ile devlete yol gösterecek ve devletin başına vatanperver kesilecekti. Sadece vatanperver olmakla da kalmayacak, ihanetin beratını hareketleri ile tasdik edecekti. Falih Rıfkı Atay aynı kitabın 25. sahifesinde şöyle yazar:

“Bir aralık Muhbir gazetesinin sahibi Filib Nord gazetesinde Mustafa Fazıl Paşanın (Kâtib-i Sır) imzası ile çıkmış olan “Jön Türk” reisliği beyannamesini Türkçeye tercüme ettirerek gazetesine koymuş.”

Evet böyle yapmış ve Osmanlı İmparatorluğu dışında neşredilen bir ihtilâl beyannamesini ve bu ihtilâl hareketinin reisini memlekete böyle basın yolu ile sokmuştu. Temaslar artmıştı. Her geçen gün, Ali Suavi’yi biraz daha Mustafa Fazıl Paşaya yaklaştırıyor ve devletin başına örmeği düşündükleri ve harekete geçirdikleri mefsedet ve ihanet fikrini birlikte paylaşacakları istikamete itiyordu.

Tabiî Sultan Abdülâziz Han da uyumuyordu. Ali Suavi’nin faaliyetleri adım adım takip ediliyordu. Bu

-231-⇧

faaliyetlerine devam ettiği bir günde tevkif edilmiş ve Kastamonu’ya sürgün edilmiştir. Bu hususu bizzat kendisi Falih Rıfkı Atay’ın aynı kitabında 26. sahifede şöyle anlatmaktadır:

“Belgrad tarihi ve Millet Meclisi makalesi, sonra Girit cemiyetinin ehemmiyeti ve gece gündüz birleşmekte olduğum küçük, büyüklerle geçen siyasî bahislerin gürültüsü Babıâliyi uyandırdı. Ta ki bir akşam ezan vakti Ethem efendi namında bir teftiş memuru gelip:

-Seni zaptiye şubesi muavini Mustafa Paşa bekliyor, dedi.

Derhal kalktım, beni zaptiye kapısına getirdi, bir güzel odaya koydu iki teftiş memuru da gelip yanıma oturdular. Anladım ki tevkif oldum. O gece orada yattım. Sabahısı zaptiye müşiri Hekim Ali Paşa yanına çağırıp zaptiye müsteşarı ve muavin Mustafa Paşa hazır oldukları halde sigara içtik. Ruh bahsi açıldı. Nihayet Müşir Paşa dedi ki:

-Sizi muvakkaten seyahate gönderecekler. Hasbelicap bir şeydir. Kat’iyyen ilişik etmeyiniz.

-Kim gönderiyor, nereye gideceğim? sebebi nedir? diye sual ettimse de hasbelicaptan başka bir açık cevap vermedi. Müşir kalktı gitti. O gece orada kaldık. Gece müfettiş (...) bey vasıtasiyle bana bir havadis geldi ki, memur ve ahaliden yüz elli kadar kimse birikip zaptiye kapısına gelerek beni, hükümetten isteyecekmiş. Hükümet vermezse zorla almağa ittifak etmişler. Haberi getiren zata böyle hareket edilmemesini tembih ettim Vakıa tembihe de ihtiyaç kalmadı, sabah oluverdi. Beni bir alay zaptiye debdebesiyle İzmir

vapuruna getirdiler. Hasbelicap yanımıza takılan mülâzim Hüseyin ağa ile İzmir’e çıktık. Halbelicap Kastamonu’ya gittik. Vardığımızda memur, vali Hamdi Paşaya zaptiye

-232-⇧

müşirinin mektubunu verdi. Bu mektup (Ali Suavi efendi bir kere hasbelicap Kastamonu canibine izam olundu)dan ibaretti.

Vali Hamdi Paşa Kastamonu’da Ali Suavi’ye dostça davrandı. İstanbul’daki tanıdıkları ile yazışabildiği için sürgünde pek de sıkılmadı. Orada talebesine Mir’at okuttu. Kastamonu’da kaldığı iki ay içinde, devlet nizamlarına, servet ve kuvvetine dair Türkçe bir kitap yazdı.”

On satır aşağıda ve 27. sahifede ise şöyle der Falih Rıfkı:

“Sürgün hatıraları arasında der ki, (O vakte kadar Mısırlı Mustafa Fazıl Paşa ile bir münasebetim yokken, Kastamonu’ya biri çıkıp geldi. Bu adam Fazıl Paşa tarafından 90 Osmanlı lirası getirip paşanın beni Paris’te istediğini tebliğ etti.”

“Yine aynı eserin aynı sahifesinde ve dört Satır altında şunlar yazılıdır:

“Bir perşembe günü idi. Mustafa Fazıl Paşanın ikinci bir adamı çıkageldi. Beni alıp gizlice İstanbul’a götürmeğe memur olduğunu, oradan Paşanın vekilleri Paris’e yollayacaklarını beyan etti. Elime de bir mektup verdi. İçinde der ki, (Geçende size 90 lirayı Mustafa Fazıl Paşa gönderdi. Paris’te sizin gelmenizi bekler. Maksadı size Avrupa’da bir gazete yazdırmaktır. İstanbul’da hurufat da satın aldı. Harfler sizden evvel Paris’e varır.

Hakkınızda hürmetle beraber refah ile maişetinizi taahhüt eder. Avrupa gibi serbest bir yerde mezalim aleyhine şiddetle eserler yazmak, millete büyük hizmettir. Zahmetiniz, İstanbul’a Beyoğlu’na kadar gelmektir. Orada sizi bir adam görecektir. Ona teslim olunuz.”

-233-⇧

Ve Ali Suavi devam ediyor;

“Mektubu okuyunca getirene;

Haydi sen bu handa otur, yarın saat dörtte şu hamama gel, soyun konuşuruz, dedim. Gitsem mi, gitmesem mi düşüncesine daldım. Gitmeyi gönlüm hiç istemezdi. Halbuki iki sebep beni gitmeğe cebrederdi. Birinci sebep Mustafa Fazıl Paşanın (hünkâra mektup) diye neşrettiği risaleyi alıp

okudukça, âleme karşı ihtirassızlığını ilân eden bu zatı elden gelen hizmetle kuvvetlendirmek hedefi idi. İkinci sebep, Babıâlî, Fazıl Paşanın beni Paris'e kaçırmak üzere adam gönderdiğini haber almış, o adamı ve evimdeki evrakımı tutturmak üzere memur gönderecek diye İstanbul’dan mektupla aldığım havadis idi.”

ALİ SUAVİ FİRAR EDİYOR

Hey gidi koca devleti âliyye, kimler tarafından ne ciğeri bir para etmez adamlar tarafından parçalandı ve mahvedildi. Mithat Paşanın dayandığı adamlar işte, bu adamlardı. Aslında ise, mesele çok başka idi. Zira adamların hiç birisi, ne bir devlet, hatta ne de bir vilâyet idare edebilecek kabiliyette değillerdi. Onlar, bir büyük politikanın önüne katılmış, kalemlerini ve vicdanlarını bu siyasete satmış bedbahtlardı.

İşte Ali Suavi de kendi ifadesine göre. İngiliz ajanı Mustafa Fazıl Paşaya hizmet, etmek, devleti batırmak için çıkaracağı gazeteyi idare etmek için Paris'e kaçmış ve orada da, diğer yerlerde de bu sefil Mustafâ Fazıl Paşanın İngilizlerden alıp verdiği para ile hayatını sürdürmüştü.

Falih Rıfkı Atay aynı kitabının 30. sahifesinde şöyle demektedir:

-234-⇧

"1284 yılı muharreminin 14. cumartesi günü gecesi idi. Yola düştük.

Beşiktaş'a çıktık. Sürücü beygirleri ile Fazıl Paşanın vekili Avusturyalı mösyö Doç'un evine indik. Paşanın beni Paris'te beklediğini, ne kadar para istersem vermeğe hazır olduğunu söyledi. Mösyö Doç o günlerde nezaret altında olduğundan beni bir başkasının evine misafir verdi. 18 Muharrem sabahı bir sandal ile Mesajeri kumpanyasının Marsilya vapuruna bindim."

Ali Suavi, anlaşılan hafıza noksanlığına da müptelâdır. Zira, Kastamonu'da, Mustafa Fazıl Paşanın adamının ve kendisinin yakalanacağına dair aldığını söylediği mektubundan sonra, Paşanın adamı olan ve tevkif edilmesi için arandığı iddia edilen Mösyö Doç'un nasıl olur da evine iner. Nezaret altında olduğu bilinen bir insanın evine inmek, onunla görüşmek, bizzat zaptiyeleri üzerine çekmek değildir de nedir? O takdirde de derhal tevkif edilecek veya yeni bir sürgüne, yahut ta hapse tıkılacaktı. Ama, o, bütün bunları bilmezlikten gelmiş ve Mösyö Doç'un evine inmiştir. Niçin? Niçin mi? Gayet basit. Çünkü, ne kendisinin, ne de mösyö Doç'un tevkif edilecekleri veya göz hapsinde oldukları haberi doğru değildir. Ali Suavi, bal gibi ihanet olan seyahatine çıkmak için bir mücbir sebep aramış ve tevkif edileceği mazeretini bu ihanetine kalkan etmek istemiştir. Mesele bundan ibarettir. Ali Suavi, diğer süfelâ, gibi bir anda büyük adam olmak, servet ve sâman içinde, yüzmek, bol bol şarap içmek ve kadınlı erkekli âlemler yapmak, sözünü koskoca imparatorlukta dinlenen ve hürmet edilen bir ses haline getirmek hırsına kapılmıştır. Onların bu

hırslarını da Mustafa Fazıl Paşa daha doğrusu İngilizler, daima tahrik etmişler ve para bakımından da bütün bu sefilleri beslemişlerdir. Koskoca bir

imparatorluğun bu kadar ucuza satıldığı, tarihte ne görülmüş, ne de işitilmiştir.

Şimdi tekrar devam edelim:

“Vapur Mesina limanına girdiği vakit, güverteden etrafı seyrederken Ali Suavi iki fesli görür. (Dikkatle baktım. Birini tanıdım. Meclis-i Vâlâ azasından Ziya bey, (Şâir Ziya Paşa), o da beni tanıyıp; karaya doğru işaret etti. Sandal da sahile doğruldu. Vapurda arada sırada bana aşinalık eden bir Ermeni çocuğu yanıma gelip:

-Tanır mısınız? Ziya beyefendi, dedi.

Bir iki kurcaladım, anlaşıldı ki Fazıl Paşa gazeteye mürettip istemiş. Bu çocuğu bulmuşlar. İsmi Agop.

Yolcular Mesina’ya kadar başka vapur ile gelmişler. Ziya beyin yanındaki fesli zat da tercüme odası hulefasından ve Tasvîr-i efkâr gazetesi muhariri Kemal bey. (Namık Kemal)

Beylerin kaçışlarının sebebini sordum, İstanbul’da kalmadıklarına esef ettim. Ziya bey dedi ki:

-Bilirsin ki evim hürriyet ve hak taraflısına açıktı. Âli nazarında suçlu gibi idim. Fazıl Paşa mektubunun Türkçe tercümesi benden bilindi. Kıbrıs mutasarrıflığına tayin iradesi çıktı. Sadrazam daha ne yapar bilmezdim. Avrupa’ya bir seyahat de istedim. Fazıl Paşa hayli vakittir beni ister. Maişetimi taahhüt eder, bir kere onu görüp efkârını anlamak istedim. Eğer hesaba gelirse bir serbest memlekette oturup zalim idare aleyhine paçaları sıvarız.

Kemal bey:

-Sen Kastamonu’ya gittikten sonra beni de Tasvire yazmaktan menettiler. Erzurum vali muavinliği verdiler. Paris’te Fazıl Paşa seninle birlikte gazeteye yazı yazmak üzere beni de ister. Doğrusu Ziya beyi de savuşmağa teşvik ettim. Öyle değil mi beyefendi?

Marsilya’dan trenle 1284 muharreminde perşembe sabahı Paris şehrine girdik. Doğruca Malharbe bulvarında Fazıl Paşanın evine indik. Çıktı, memnun oldu.

-Benim servetim size de kâfidir, aman çalışalım artık ne olacaksa olsun, elbette bir şey yapalım.

Bu adamlar sadece vatan haini değil, aynı zamanda korkunç birer şarlatan ve yalancı.

Ali Suavi efendiye bakın, Mesina’da Ziya Paşayı gördüğü vakit, güya memleketten kaçışına esef etmiş. Ya kendisi ne yapmıştı? Kaçmamış mı idi? Mesina’da bulunuşunun başka sebebi mi vardı? Paris’e gitmek, oradan Mustafa Fazıl Paşa ile birlikte tesis edecekleri ve sermayesi İngiliz altını olan gazetenin neşriyatını idare etmek değil miydi? Bu neşriyat, Mustafa Fazıl Paşanın da söylediği gibi, “artık ne olacaksa olsun” da dediği gibi, memleket aleyhine tecelli etmeyecek miydi? Zavallı memleket, ne nankörler beslemiş, ne hainlere analık etmişsin?

Şu Mustafa Fazıl Paşaya bakınız, ne diyor. Benim servetim size de yeter. Bu katmerli haine bakınız. Devlete asî bir paşanın sülbünden gelmiş, doğuşundan beri devlete asî ve hain bu adama bakınız. Servetim size de yeter. Hangi servet? Kendi serveti mi, yoksa Rotchilldlerin serveti mi?

İşte bu servet ile Ali Suavi’si de, Namık Kemal’i de, Agâh efendisi de, Ziya Paşası da, onların başında bulunan Mithat Paşası da, Hüseyin Avnisi de, Süleyman Paşası da, Kayserilisi de, hepsi de devletin temelden yıkılması için çalışacaklar, bu para ile bir başka devletin hizmetinde vazife görecekler, sonra da bir ulu Sultanın kanına girecekler ve adi birer katil olarak mimleneceklerdi.

-237-⇧

Ya şu Ziya Paşaya ne denir? İstanbul’da Lövanten meclislerinde, Mason localarında ve sarraflarda kurduğu münasebetler sonunda eline geçen paraya karşılık devlete ihaneti yetmiyormuş gibi, bu defa da Mustafa Fazıl Paşanın davetine bir işbirlikçi gibi gidiyor ve bu gidişini bir yalana istinat ettiriyordu. Bir Avrupa seyahati edeyim, dedim, diyor. Sonra da, hesaba gelirse burada kolları sıvayalım. Bu paşa, İstanbul'daki hayatı ile yakınen tanıdığımız paşadır ve hayatı selâtin meyhanelerinde, bol para yemekle geçen bir ayyaştır. Onun kaydettiği hesap, İstanbul'dakinden daha fazla gelir temin edecek bir hayattır. Yani paşa, İstanbul’da Lövanten meclislerinde

yaptığı ihanetin bedelini fazlasiyle aldığı halde, sefil hayatına yetiştirememiş ve ihanetini mezada çıkartmıştı. Ve Mustafa Fazıl Paşa İstanbul'dakinden daha fazlasını verince de kalkmış soluğu Paris'te almıştı.

PRENS MUSTAFA PAŞA KİMDİR?

Acaba bu Mısırlı Mustafa Fazıl Paşa kimdi? Nasıl bir adamdı? “Genç Osmanlılar” tarihinde kaydedildiğine göre, bu zat İstanbul’da kendisine istediği mevkii ve değeri vermeyen saraya ve Babıâliye kızarak hürriyet taraftarı diye şöhret yapmış olan gençleri etrafına toplamıştır.

Bu hüküm zannımızca tamamen yanlıştır. Zira Mustafa Fazıl Paşa, hürriyetçi adı altında hâlâ gevelenen isimlerin sahiplerinden çok evvel İngilizlerin Mısır siyasetine yarayacağına inandıkları ve muhafaza ve besledikleri bir adamdır. Binaenaleyh “Genç Osmanlılar” diye anılan takımın, iddiası asla varit değildir. Bir de-

-238-⇧

fa Mustafa Fazıl Paşa Mısır Hidivi İsmail Paşanın kardeşidir ve İngilizlerin telkini altında kalarak Mısır Hidivliğine geçmek istemektedir. Sebep de gayet basittir. İsmail Paşa Fransız siyasetine kur yapmaktadır ve Sultan Abdülâziz’i ikna ederek istiklâl ilân etmek, daha doğru tâbiriyle bir saltanat sülâlesi meydana getirmek istemektedir. Buna imkân mı vardı? Her şeyden evvel bu hususu İngilizler tasvip etmezlerdi. Çünkü böyle bir saltanat sülâlesinin meydana çıkması, kendilerinin dünya siyasetinde oynamak istedikleri rolü baltalardı. Zira, İngilizler, dünya hâkimiyetine giden yolların belli başlılarından olan Kahire ve Port Sait’i, ileride bir merkez yapacak ve dünya hâkimiyetine gidecek son ve kat’î yol olan Osmanlı İmparatorluğunu bu sayede yıkabilecekti. Onun içindir ki, Mustafa Fazıl Paşa’ya el atmış onu Paris’e celbetmişti. Orada da en yakın dost olarak Rodchillde ailesini yanında bulmuştu. Emşel Rodchilld, Mustafa Fazıl Paşanın karargâhını kurduğu şehir olan Paris’te en yakın dostu idi

Emşel Rodchilld ise, Londra'daki Nathan Rodchilld’e bağlı idi. O ne dese, o olurdu. Yani Londra ne derse o olurdu.

Nitekim İsmail Paşa sıkışıp da Süveyş kanalındaki hisselerini satmak üzere Fransa ile anlaştığı günün ertesi günü bu Nathan Rodchild’dir ki İngiliz devletine borç vermiş ve İngiliz sefiri, İsmail Paşaya biraz daha fark vermek suretiyle Süveyş hisselerinin İsmail Paşadakilerini satın almıştı. İşte İngilizler, Fransız muhibbi olduğunu bildikleri Hidiv İsmail Paşaya karşılık, kardeşi Mustafa Fazıl Paşayı tutmakta idiler. Önceleri bu niyetle kullandıkları Mustafa Fazıl Paşa, sonraları, Osmanlı İmparatorluğunda kullanılmış ve devlete hakikaten öldürücü darbeyi vurmuştu.

-239-⇧

Bizim büyük vatanperverler işte bu adamın yanına gitmişler ve kendilerine yeni ve ihanetlerle dolu bir hayat seçmişlerdi.

Bu zevatın hiç birisi devletin içtimaî bünyesinin farkında değillerdi. Memlekete getirmek istedikleri hürriyet kelimesinin ardındaki gerçek manayı anlamaktan âciz idiler.

Bu adamlar öylesine bir ihanet gayya kuyusunun içine girmişlerdi ki, tarih bunu asla affetmeyecek ve haklarındaki hüküm, hakikî Türk tarihi yazıldıktan sonra behemehal değişecektir.

Bu adamların nasıl birer İngiliz taraftarı olduklarını ve İngiltere’de nasıl çalıştıklarını göstermesi bakımından gayet enteresan bir vesikayı, Cemal Kutay’ın (Türkiye İstiklâl ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi) nin dokuzuncu cildinin giriş kısmı 8. sayfasındaki şu mektubu ele alalım. Mektup 4 mayıs 1876 tarihinde İngiltere Başvekili Benjamen Disraelli tarafından İstanbul’daki İngiliz sefiri Sir Henry Layard’a gönderilmiştir. Mektupta deniyor ki:

“İstanbul’da büyük hadiselerin cereyanının bekleneceğini bildiren raporunuzu dikkatle okudum. Osmanlı Devletinin, tarihî intikal mahiyetinde kararlar arifesinde olduğu mevzuunda sizinle hemfikirim. Bu tarihi imparatorluk ya âcil ve zecri tedbirlerle, kaybolan hayatiyet ve yaşama organlarına tatminkâr yaşama çareleri bulacak veya, mukadder inkırazına sürüklenecektir. Bugünkü idareye karşı mücadele edenlerin fikri faaliyetine Londra sahne olduğundan, istediklerini de kısmen öğrenmiş bulunuyoruz.”

Biraz aşağıda mektup şöyle devam ediyor:

“Türk meşrutiyetçilerinin gerek şahsiyet, gerek fi-

-240-⇧

kir olarak bendeki intibaları çok müsbettir. Fakat maalesef hemen ilâve edeyim ki, Osmanlılarda yerleşmiş olan müfrit ananeperestlik, Hürriyetlerin aşamayacağı mania olarak meydana çıkacak ve bu grup, hanedan arasından istediği müstebidi kolaylıkla bulacaktır.

İngiltere başvekili Disraelli’nin İstanbul'dan gönderdiği mektubunda "tarihî intikâl"den bahseden cümlesi mânidardır. Zira bu tarihî intikal sözünün edildiği sene bu mektupta müstebit olarak vasıflandırılan Osmanlı Sultanı Sultan Abdülâziz Han, tahtından indirilmiş ve katledilmiştir.

Mektuptaki “tarihî intikal” sözünün hakikî manası işte budur. İngiliz başvekili mektubunda bizim birer hürriyet kahramanı olarak alkışladığımız bu insanların fikri faaliyetlerinin; Londra’da cereyan ettiğinden bahsetmekte ve bu zevatı kiramın fikirlerinin ne olduğunu bildiğini de söylemektedir. Bunun manasını anlamak için ne bir kâhin, ne de bir gaipten haber alma kudretine ihtiyaç yoktur. Mektuptan anlaşılan mana açıktır. İngiltere Osmanlı İmparatorluğunun kudretinden, bu kudrete ilaveten stratejik ehemmiyetinden ürkmekte idi ve Osmanlı İmparatorluğu İngiltere'nin dünya hakimiyetine sed çekebilecek devletlerin başında idi. Osmanlı İmparatorluğu, kudretli bir ordunun sahibi idi. Bu mektubun yazıldığı yıl, Osmanlı devleti kudretli ve İngiltere’yi düşündüren bir donanmanın da sahibi bulunuyordu. Osmanlı İmparatorluğu yine bu mektubun yazıldığı yıl fabrikaları, tersaneleri ve bütün teknik sahada yenilikleri ile modern bir devlet olmuştu. Disraelli'yi düşündüren noktalar bunlardı ve Osmanlı imparatorluğunu, mukadder telâkki ettiği akibetine sürüklemek için işte bu yarı cahil insanlara, Londra'nın kapılarını da, devletinin kasalarını da açmış ve Londra'nın fikriyatını bu adamların kafasına yerleştirmişti.

-241-⇧

Mektuptaki sıfata bakınız. Osmanlı İmparatorları müstebit, diyor. Hangi istibdat? Devlete baş kaldıran, devleti yıkmak için, devletin düşmanları ile elbirliği yapan meşruiyetçileri, bu ihanetlerine rağmen devlet içinde barındıran, en mümtaz vazifeleri veren ve onları sürdükleri yerlerde dahi iaşe ve ibate eden Osmanlı İmparatorları mı müstebit? Eğer istibdat bu ise, bu istibdada kucak açacak birçok insanın mevcut olduğunu kabule mecburuz. Acaba İngiltere başvekili Disraelli, kendi memleketinde, devleti yıkmak, rejimi ortadan kaldırmak için İngiltere’nin düşmanları ile elbirliği yapacak insanlar çıksaydı, müstebit sıfatını şuursuzca taktığı Osmanlı Sultanları kadar müsamaha gösterebilecek miydi? İngiliz tarihi, bunun aksini ispat eden binlerce vesikaya yer vermektedir. Demek oluyor ki, asıl istibdat, orada idi. Fakat bu kelime Disraelli’nin ağzında sakız olacak ve Devleti Âliyyeyi yıkmak için, Londra’da karargah kurmuş meşrutiyetçilere şiringa misali zerkedilecekti.

İşte Ziya Paşa da, hainlerin haini Mustafa Fazıl Paşası da, Agâh efendisi de, Namık Kemal’i de, Ali Suavi’si de böyle insanlardı. Ya Mithat Paşa? Ya Hüseyin Avni Paşa? Ya mekâtibi askeriye nazırı Süleyman Paşa? Evet bu

kadro devlete ihanet etmek için elbirliği yapmıştı ve bu ihanetlerinde de muvaffak olmuşlardı.

HÜSEYİN AVNİ PAŞANIN İHANETİ

Bilindiği gibi, Mithat Paşa, Hüseyin Avni paşa, Süleyman Paşa, Bahriye Nazırı Kayserili Ahmet Paşa, Siryanizade Rüştü Paşanın Sadrazam bulunduğu dev-

-242-⇧

rede, bu ilk resmi iktidar çetesi, Sultan Abdülâziz Hanı hâl’ ve katle teşebbüs etmişler ve bu teşebbüsleri de muvaffak olmuştu. Şimdi bu hususta elde mevcut delillerle hal’ ve suikastın nasıl yapıldığını bu işlerde kimlerin rol aldığını tetkik edelim.

Sultan Abdülâziz’in hal’ ve katlinde en büyük kuvvet olarak kullanılan Serasker Hüseyin Avni 1842 yılında mülâzim (Teğmen) olduktan sonra sür’atle ilerlemiş, Kırım harbine girmiş, Ömer Paşanın maiyetinde bulunmuş 1857 yılında Harbiye mektebi nazırlığına tayin edilmiştir. Sonraları daha da yükselmiş ve hassa müşiri olmuştu. İşte Hüseyin Avni Paşa hassa müşiri iken hareme getirilen bir Çerkez kızını görmüş ve o anda aklı başından gitmişti. Kadınlara düşkünlüğü herkesçe bilinen bu Ispartalı Paşa, adının Şems-i Cihan olduğunu sonradan öğrendiği bu genç ve çok güzel Çerkes kızını ele geçirmek kararı vermişti. Hassa Müşiri Hüseyin Avni Paşanın bu niyeti her türlü âdâp, erkân ve terbiyenin dışında idi. Fakat haris, kadınlara fevkalâde düşkün olan bu paşa, bundan evvel de harem dairesi ile münasebet kurmuş ve Arz-ı Niyaz kalfa ile haşır neşir olmuştu. Saray içinde hazinedar kalfa olarak bilinen ve gerek Valide Sultan, gerekse Sultan Abdülâziz Han üzerinde nüfuzu olduğu söylenen bu kadın, bir taraftan Hüseyin Avni Paşa ile münasebetini devam ettirirken, diğer taraftan, Sultan Abdülâziz’i hâl’ edecek serasker çetesine de dahil olmuştu. Nitekim Sultan Abdülâziz’in katlinde en mühim rollerden birisini bu kadının oynadığını ileride göreceğiz.

Rahmetli Arif Oruç bey, Ayhan müstear adı ile yazdığı Sultan Abdülâziz nasıl hal’edildi, nasıl intihar etti? adlı eserinde bu hususta şunları yazmaktadır:

“Hüseyin Avni Paşa” Şems-i Cihan'ı elinden kaçır-

-243-⇧

dığına çok müteessirdi. Hassa müşiri olduğu için dilber Çerkes kızının valide kapısından saraya girdiğini gözleriyle görmüştü. Hüseyin Avni Paşa

ne de olsa taze civan kadınlara pek düşkündü, bayılırdı. Sahife 18.”

İşte Hüseyin Avni Paşanın Sultan Abdülâziz’e husumetini nefret derecesine vardıran ikinci sebep bu idi. Arif Oruç kitabının 19. sahifesinde şöyle devam eder :

“Dinç hassa müşiri bu kadına malik olmak için her fedakârlığa katlanmayı göze alacak kadar çarpılmıştı.”

Fakat hassa müşiri ümit ediyordu. Zira Sultan Abdülâziz Han iki gün sonra Mısır seyahatine çıkacak, kendisi burada kalacaktı. Nasıl olsa bir kolayını bulur müstefrişesi, hazinedar kalfa vasıtasiyle Şems-i Cihan ile münasebet kurabilirdi.

Saray içinde hazinedar kalfanın adını hiç kimse ağzına alamazdı, Ona sadece “Kadın Kalfa” derlerdi.

Hazinedar kalfa ikinci Mahmut’un hemşiresi Esma Sultanın gözdelerindendi. Esma Sultan sarayından çırağ edildikten sonra, Sultan Mahmut’un ikballerinden Tiryal kadın tarafından Abdülâziz Hanın validesine tavsiye edilmiş, veliaht şehzade Abdülâziz efendinin Dolmabahçe sarayındaki dairesine yerleşmişti.

Hüseyin Avni Paşa ile Hazinedar kalfanın, saray bahçesinde nasıl karşılaştıklarını Arif Oruç bey merhum, eserinin 21. sahifesinde şöyle nakletmektedir:

“Hüseyin Avni Paşa hassa müşirliğini elde ettikten sonra sarayda eski aşinasına tesadüf etmiş, memnuniyetinden ne edeceğini şaşırmıştı. Akşam Beşiktaş sarayının uyuşturucu kokulu çiçekleri arasında dolaşan Hüseyin Avni Paşa, karşısına çıkan dolgun vücutlu hazi-

-244-⇧

nedarı görmüştü. Padişah sarayında bahçede de olsa, gözler daima yere bakmağa alışıktı. Hüseyin Avni Paşa sol elinin ayasını iri kılıcının kabzasına bastırarak, gözlerini aşağıya indirmişti. Yanına gelen hazinedar:

-O arslanım... Hele şükür sizleri görmek müyesser oldu, diye lâtife edip gülümseyerek karşısında durmuştu. Hüseyin Avni Paşa, eski dildadesini titreyen sesinden tanımıştı. Ne de olsa, birkaç sene evvel bir gurup vaktinde Silâhtarağada sandalını musırrane takip ederek muvaffak olduğu dilber kadın, hâlâ teravetini muhafaza ediyordu. Sultan Abdülâziz’in gözde ve sahibi nüfuz hazinedarı değme kızlara tercih edilemeyecek kadar güzeldi.

Ah. Onunla az mı başbaşa heyecanlı geceler geçirmişlerdi. Avni Paşa ilerideki sarayın pencerelerinden görülmek korkusu ile:

-Beni mahvedersin, dikkat et, diye mırıldandı.

Olgun hazinedar yumuşak ellerini Paşanın geniş omuzlarına yaslayıp bastırarak:

-Saray benim irademe tabidir, gülüm, dedi. Ve

Hüseyin Avni Paşa eski aşinası ile böylece bir akşam üzeri tekrar münasebetini tazelemiş, sonra da güzel hazinedarın tavassutu ile karinlerden Hafız Mehmet, beyle sıkı fıkı olmuştu.”

Hüseyin Avni Paşa artık serasker kaymakamı olmuştu ve hazinedar kalfa ile münasebetlerini daha da ilerletmişti. Paşa, metresiyle, Arz-ı Niyaz’ın süt ninesinin Karagümrük’teki evinde buluşurlardı. Yine böyle bir buluşma gününde kadın, Paşanın serasker kaymakamlığını tebrik etmişti. Arif Oruç kitabının 35. sahifesinde bunu şöyle anlatır:

“-Sahih serasker kaymakamlığını tebrik ederim. İnşallah serasker olmak dahi müyesser olur.

-245-⇧

Paşa da cevap vermişti:

-Sen dilersen, canım.

Hazinedar kalfa dilemiş ve Hüseyin Avni Paşa da serasker olmuştu.

Hüseyin Avni Paşa, Şems-i Cihan’ı unutamıyordu ve tıpkı, hazinedar kalfayı kafese koyduğu gibi, harem dairesine giren bu cariyeyi de Dolmabahçe sarayının önündeki kayıkla gezintiler yaparak ele geçirmek istemiş, fakat iş anlaşılmış ve Valide Sultanın kulağına kadar da gitmişti.

O andan itibaren Valide Sultan, Hüseyin Avni Paşadan nefret etmiş ve daima onun aleyhinde bulunmuştur. Fakat Arz-ı Niyaz kalfa, Paşa ile olan münasebetini devam ettirmiş ve yükselmesi için ne yapmak lâzımsa yapmış, bu arada Sultan Abdülâziz’in hal’i için en büyük yardımcılarından birisi olmuştu.

Hüseyin Avni Paşanın şansı açılmıştı. Bu talihin açılması için de fırsat zuhur etmişti.

Sultan Abdülâziz Han, Mısır’a yaptığı seyahatinde Mısır askerlerinin talimlerini beğenmiş ve orduya tatbikine karar vermişti. Bu sebeple de Fuat Paşayı huzuruna çağırtmıştı. Bu davete Fuat Paşa serasker kaymakamı Hüseyin Avni Paşayı da birlikte götürmüştü. Zira irade öyle çıkmıştı.

Serasker Çerkes cariye meselesinden kuşkulu olduğu için, cidden büyük bir endişe içerisinde idi. Fuat Paşa önde Avni Paşa arkada huzura girmişler, Padişah, Fuat Paşaya oturmasını irade etmişti. Fuat Paşa ve Serasker kaymakamı Padişahın tam karşısına gelen pembe ipek yüzlü koltuklara şöylece ilişivermişlerdi.

Arif Oruç bey merhum, Sultan Abdülâziz adlı eserinin 53. sahifesinde bu hadiseyi şöyle anlatmaktadır:

-246-⇧

“Sultan Abdülâziz, Fuat, dedi... Mısır’daki askeri talimler mahzuziyeti seniyemizi mucip olmuştur. Akşamdan beri düşünüyorum bunda ne Sait’in ve ne dahi İsmail’in kerameti vardır. (Sait dediği İsmail Paşadan evvel Mısır valisi olan zattır) Mahza, bu makule işlerin efkârı şahanemizin bir tecellisi olduğu şüphe götürmez bir hakikattir. İstanbul’daki teb’a kullarımın dahi, bu misüllü nümayişlerden mahrum kalmaları nice olur? Sizde gayret ve hamiyetten zerre yok mudur?

Fuat Paşa telâşla Hüseyin Avni Paşaya bakmıştı. Hüseyin Avni Paşa, aynı zamanda askerin tensiki işlerinde mütehassıs idi. Padişah, muntazam bir resmi geçide özeniyordu. Bunu da Mısır’da görmüş takdir etmişti. Fuat Paşa dedi ki:

-İrade-i cihan bani şerefteallûk buyurulursa Hüseyin Avni Paşa kulları bu vazife ile tavzif buyurulsun.

İki saatten beri endişe içinde bunalarak soğuk terler döken Avni Paşa, geniş bir nefes almıştı. Artık, kurtulmuş demekti. Padişaha gammazlık etmemişlerdi. Yahut Abdülâziz söylenenlere ehemmiyet vermemişti. Kim bilir belki de hazinedarın parmağı karışmıştı bu işe... Serasker kaymakamı tamamen ferahlamıştı. Gözleri yerde, padişahın yüzüne bakmadan konuşmuştu.

-Şevketli padişahım, irade buyurulursa, hemen Mısırlı askerine faik bir geçit resmi tanzimine çalışırım, dedi.

Abdülâziz, memnun olmuştu. Yerinden doğrularak sedir üzerinde bağdaşmıştı:

-Uhdesinden geleceğine ilmelyakın kaniim. Fuat kulumuz, seni daim bana sena eder durur. Bir görelim nasıl edersin? dedi.

-247-⇧

Reşit Paşa, nasıl Âli ve Fuat Paşaları yetiştirmiş ise, Fuat Paşanın da Hüseyin Avni Paşaya hüsnü nazarı vardı. Zamanın icabatından olarak vükelâ taraftar yetiştirmek; suretiyle aleyhlerindeki rekabetin önüne geçmeğe çalışıyorlardı. Fuat Paşanın maksadı serasker kaymakamını yakın zamanda serasker görmekti. Hatta, Ali Paşayı da Hüseyin Avni Paşa lehine imale etmişti.

-Mehabetli hünkârım, dedi. Hüseyin Avni Paşa kulunuz, velinimetine sadâkatle iktidar-ı vukufu askeriyesini ispat sadedindeki teşvik-i hümayunlarından mülhem olmak üzere elbette ki, irade-i cihanbaniye muntazardır.

İşte sonradan Sultan Abdülaziz'in hal’ini ve katlini temin edecek başlardan biri olarak Hüseyin Avni Paşa böylece, Fuat Paşanın delâlet ve tavsiyesiyle seraskerlik kapısını açıyordu.

Padişah, Fuat Paşaya iltifat etmişti ve istediği her insanı methederek padişahın gözüne sokmak maharetini, tebrik etmişti.

Hüseyin Avni Paşa da fırsatı kaçırmamıştı. İngiltere’ye sipariş edilmiş ve memlekete yeni gelmiş olan yedi bin şeşhaneden bahsetmiş, padişah da bu silâhların gelişinden memnun olmuş ve derhal askere dağıtılmasını irade etmişti.

Sultan Abdülâziz Han, memleketin tealisi için aklına her geleni en kat’î şekilde irade ediyor ve derhal tatbikini istiyordu.

Sultan Abdülâziz Han, yapılacak resmi geçitten faydalanmak ve ordunun kudretini göstermek için yabancı sefirleri de Veliefendi’de yapılacak geçit merasimine davet etmişti. Bu arada birçok eğlenceler de tertip

-248-⇧

edilmiş, horoz, koç dövüşleri ve pehlivan güreşleri de bu eğlencelerde yer almıştı. Bu hususa temas etmekliğimizin tek sebebi, yapılacak pehlivan güreşlerinde, sonradan Sultan Abdülâziz’i katleden Pehlivan Mustafa adlı

adamın da bu müsabakalarda yer aldığını izah etmek içindir. Evet bu güreşlere padişah, veliaht şehzade Murat efendinin köşk bekçisi ve sadık adamı Mustafa pehlivanı da istemişti. Kuvvetli ve iyi bir pehlivan olan Mustafa pehlivanın güreşinden hünkâr çok memnun, oluyordu.

Nihayet resmi geçidin yapılacağı gün gelmiş çatmış, Veliefendi çayırı müstesna günlerinden birisini yaşamıştı. Hüseyin Avni Paşa, kendisine seraskerlik yolunu açacak bu geçit resmine fevkalâde ehemmiyet vermiş, en hurda teferruatına kadar bütün hazırlıklarla bizzat kendisi meşgul olmuştu. Şimdi hünkârın gelmesine intizar ediyor, bindiği beyaz atın üstünde gururla dolaşıyordu. Veliefendi çayırında o gün yapılan güreşlerle alâkalı kısmı, rahmetli Arif Oruç'un kitabından alalım. Üstat kitabının 59. sayfasında diyor ki:

"Fuat Paşanın mabeyn-i hümayundan haber saldığı Mustafa pehlivan vaktinden evvel Veliefendiye gelmişti. Pehlivanın üzeri sırma, dallı işlemeli ipek bohçadaki kisbetini kırmızı yanaklı ayvazı taşıyordu. Mustafa pehlivanla, Kızanlıklı diye şöhret bulmağa başlayan bir pehlivan güreşecekti. Ortaya ve desteye düzinelerle pehlivanlar ayrılmıştı. Güneş sekiz on mızrak boyu yükselmişti. Ne emirülmüminin Abdülâziz han ve ne de vükelâ-i fehamı meydanda görünmüyorlardı. Bu teehhürden Hüseyin Avni Paşa memnun oluyordu. Halk da sabırsızlanıyor, üzerini rüzgârdan savrulan toz bulutu bürüyen Veliefendi yoluna bakanlar yerlerinde duramayarak ayak üzeri tepiniyorlardı.

-249-⇧

Meydanın alt başından birdenbire:

-Padişahım, Şevketinle, Devletinle bin yaşa...

Avazeleri işitilmeğe başlamıştı. Sultan Aziz, tekerlekleri yaldızlı gerdunesine kurulmuştu.

Karşısında Fuat Paşa ile Şeyhülislâm Efendi el bağlamış oturuyorlardı. Sırmalı apuletli gürbüz hassa süvarileri, padişahın arabasının önünde ve arkasında ilerliyorlardı. Hüseyin Avni Paşa, atını mahmuzlayarak alây-i vâlâ ile gelen Hünkâr arabasına doğru ilerlemişti. Her şeyi hazırladığı için mağrurane tebessüm ediyordu. Arkadan vükelâ arabaları da geliyordu. Askerî muzika nağmeleri, halk tarafından çaldırılan davul zurna gümbürtülerine karışıyordu.

Aşağıda istirahatta olan asker nizama alınmıştı. Ecnebi sefirler geldikten sonra, askerî resmigeçide başlanacaktı.

Padişahın arabası göz süzüp tebessüm eden dilber kadınların önünden geçerek ileride atlas etekleri yeşeren otağ-ı hümayun önünde durmuştu. Genç enderun efendileri ile Fuat Paşa ve Şeyhülislâm efendi Abdülâziz'in çadırı önünde el bağlamışlar ayak üzeri duruyorlardı. İngiliz - Rus - Fransız ve Nemçe (Avusturya) elçileri de gelmişlerdi. Bir atlas çadır içinde başbaşa görüşüyorlardı. Celâlli padişah Mabeyinci Cemil bey ile sefirlerin hatırlarını sordurmayı ihmal etmemişti. Serasker kaymakamı Hüseyin Avni Paşa, çadır dışında irade bekliyordu, ötede halk sabırsızlık gösteriyordu. İradenin taallûkundan sonra, aşağıdan yeni İngiliz şeşhaneleri ile meydana giren taburlar, padişahın önünden geçmeğe başlamışlardı. Abdülaziz Hanın neşesine diyecek yoktu. Fuat Paşaya dedi ki:

-İsmail olsa da (Mısır hidivi İsmail Paşa), arslan-

larımı bir görse onun fellahlarına benzerler mi bir kere?

Fuat Paşa bu muvaffakiyetten, memnun olmuştu. Abdülâziz, Hüseyin Avni Paşaya pek ziyade iltifat ediyordu. Süvarilerle topçular hünkârın takdirini celbetmişti. İrade etti:

-Bugünden itibaren bahri sefit (Karadeniz) boğazı ağır toplarla tahkim edilsin. Kal'ayi şahanemizin tarsinine bezl-i gayret olunsun.

Şeyhülislâm efendi:

-Şevket-i İslâm, merâhim-i vâyede[28] teali eylesin diye semaya el açmıştı.

Fuat Paşa:

-Hüseyin Avni Paşa kulunuz, uhdesinden gelirler elbet, diye fırsattan bilistifade serasker kaymakamını padişaha tekrar hatırlatmıştı. Hüseyin Avni Paşa çadır dışında vaziyet almış bekliyordu. Abdülâziz:

-Avni, iratemizi işittin mi? diye seslendi.

Serasker kaymakamı tazimle içeriye girmşti. Hünkâr boğazlar hakkındaki fermanını tekrar te'kid ediyordu."

İşte Sultân Abdülâziz Han bu insandı. Fakat etrafındaki vükelâ, kendisini öldürmeyi kafasına koymuş bir çeteciyi, gaflet içerisinde olarak daima

kendisine methediyor ve onu yükseltmek için ne mümkünse yapıyorlardı.

Bu ihanet çemberi de her geçen, gün biraz daha daralarak Sultan Abdülâziz'i de, dünyânın en saf ve muhteşem sülâlesini de, koskoca bir imparatorluğu da, bu

-251-⇧

imparatorluğun şahsında İslâmı da mahva doğru sürüklemek istidadında bulunuyordu.

Bu ihanet çetesinin devirmeyi kafalarına koydukları ve bir yabancı devlet hesabına bilerek veya bilmiyerek çalıştıkları artık gün ışığına çıkmış bulunan bu vükelâ ve askerlerden meydana gelen insanların niyetleri hakkında, Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu'nun "Sultan ikinci Abdülhamit ve Osmanlı İmparatorluğunda komiteciler" adlı eserinin 304. sayfasında şu malûmat vardır:

"Osmanlı İmparatorluğunun bir bakıma otuz ikinci, bir bakıma da otuz yedinci sultanı olan Mahmut oğlu Abdülâziz Han, acaba serasker çetesinin dört elebaşısından ve "Yeni Osmanlılar" Vantının dört dahisinden çok mu geri, talihsiz ve bilgisiz bir insandı? Serasker çetesi gibi bir çete kurup baskın yaparak mı tahta çıkmıştı? Halkın sevgisinden mi mahrumdu?

Biliyoruz ki, Abdülâziz, memlekette kurulu nizama uygun olarak ve sırası geldiği zaman tahta çıkmıştı. Tahta çıkışından önce halkın sevgisini kazanmıştır ve tahttan entrika ile düşürülünce halk uzun zaman onu hasretle anmıştır.

Saltanat günleri daima hatırlanmış ve millî gurur Abdülâziz'in zamanında ancak bir defa, o da serasker çetesinin iktidarda bulunduğu günlerde, (Selânik Vak'ası) yüzünden incinmiştir.

Gene biliyoruz ki, halk geleneği her yerde olduğu gibi bizde de bir tarihî devri ancak sevilen hükümdarların ve şeflerin adına maleder. Bir Sultan Osman devri, Yıldırım Han devri gibi, Yavuz Sultan Selim devri, Sultan Mahmut devri gibi, demekte ve şöyle devam etmektedir:

-252-⇧

"Sultan Abdülâziz, Sultan Mahmut'un büyük reform havası içinde çocukluğu geçmiş ve ağabeyi Sultan Abdülmecit Hanın Avrupalılaşma havası içinde delikanlılık günlerini yaşamış, yetişmiş, ilk tanzimat şehzadesi idi.

Son derece terbiyeli bir zattı. Sonradan aleyhinde yalana inanmayanlar kötü propagandaların tesirinde kalmayanlar bilirler ki, küçük yaştan Fransızca, Arapça, Farsça öğrenmeğe başlamıştı. Vücudunu sporla sağlamlaştırdığı kadar ruhunu da güzel sanatlarla inceltmişti. Yalnız başa güreşen bir pehlivan değildi. Mükemmel bir müzisyendi de... Ney üfler, besteler yapar, resimden anlardı. İyi bir hattattı. Zamanının ediplerinden daha temiz bir Türkçe ile ve çok daha berrak bir üslupla yazdığı da muhakkaktı. İnanmayanlar Beyazit'teki resmi kitap saraylarımızda o devrin gazete koleksiyonlarındaki (Yeni Osmanlılar) makalelerini de, Topkapı müzesindeki vitrinlerde bulabilecekleri bir iki Abdülâziz mektubunu da gidip gözden geçirebilirler.

Eğer bugün Milletlerarası çapta bir güreş sanatına sahip bulunuyorsak bunun kökü Abdülâziz'dedir. Eğer o, pek eski geleneklerimize bir yeni hız vermemiş olsaydı, biz birçok eski milli kıyafetlerimiz gibi güreşi de çoktan unutmuş olacaktık.

Abdülâziz Hanı kötülemeğe çalışmış olanlar, cidden dalâlet içine düşmüş olan bir muhite hitap ettikleri için muvaffak olabilmişlerdir. Abdülâziz'i horoz dövüştürmekle, deve güreştirmekle, boğalara, koçlara, savaşçı horozlara madalyalı nişan vermekle itham etmiş olanlar bugün karşımıza çıkıp:

-Bu adam deli değil midir? Bakınız hayvanlara madalya veriyor, pehlivanlarla güreşe kalkıyor.

-253-⇧

Deselerdi, Hiç şüphe yok hepimiz elbirliği eder o kem dilli, kem gözlü adamları karşımızdan kovardık. Bugün biliyoruz ki, dünyanın her tarafında devlet reislerinin temsili vazifelerinden biri de hayvan sergilerini resmen açmak ve jüriler tarafından seçilen en iyi horozlara, tazılara, koçlara, şahinlere ve boğalara şampiyonluk beratları, para ikramiyeleri ve nişanlar vermektir.

Halkı ve hele köylüleri iyi, sıhhatli ve güzel hayvan yetiştirmeğe teşvik etmek ne bir siyasi suçtur, ne de deliliktir.

Avrupa usulünde iyi meç, sabre kullanan ve Osmanlı geleneğine uygun bir tarzda kılıç - kalkan oyununda kama ve bıçak kullanmakta maharete eren, ok ve mızrak atan, güreşen, çeşitli sporlara meraklı, müzisyen, bestekâr, hattat ve eli kalem tutan bir Abdülâziz'i beğenmeyenlerin

yaşadıkları yıllarda acaba Avrupa'daki krallar ve imparatorlar çok daha sağlam ayakkabılar mı idi?

Değildi şüphesiz...

Abdülâziz'in Avrupa seyahatinde birçok potlar kırdığı iddiası da ancak gizli hiyanetler açısından mütalâaya değerli adilikler, bayağılıklardır. Güya Türk hükümdarı üniformasını giymeyi, oturmayı, kalkmayı bilmiyormuş. Güya kadınlara aç gözlü bir zampara gibi bakıyormuş. Güya Keçecizade Fuat Paşayı başında takke, sırtında hırka, çedik pabuçlarla ve entari ile kabul etmiş de, müşarünileyh padişaha protokol icaplarını hatırlatmışmış. Vesaire... Vesaire...

Bütün bunlar sadece Karbonari propagandasının uydurmalarıdır."

Sultan Abdülâziz Han nazik çelebi bir padişahtı. Fakat etrafındaki ihanet çemberi, Osmanlı İmparatorlu-

-254-⇧

ğunu bir defa yıkmağa kararlı idi Neticeyi ne Sultan Abdülâziz'in büyük dirayeti, efendiliği ve kültürü, ne de celâdet ve vatanperverliği değiştiremeyecekti. Zira, Osmanlı İmparatorluğu etrafında dolanan ihanet çemberi, yabancı bir takım müttefikler bulmuş, devlete mütemadiyen yüklenmekte idi. Bu ihanet içinde, yerli devletlulara yardımcı teşekkül ve müesseseler ise, Salibin el uzattığı beynelmilel Siyonizm ve Siyonizme bağlı Masonluk teşkilâtı idi. Bu müesseseleri de, İngiltere pekâlâ ve gayet rahatlıkla eline geçirmiş, dilediği gibi kullanmakta idi.

Yapılan propagandanın temelini Sultan Abdülâziz'in Tanzimatı Hayriye adı verilen, aslında Osmanlı İmparatorluğu için tanzimatı şerriye olarak vasıflandırılması daha doğru olan Avrupalılaşma hareketlerine karşı açtığı mücadele sonunda, Osmanlı Türkünün örf ve âdetlerine bağlılığının Avrupa için tevlit ettiği tehlike teşkil etmekte idi. İngiltere, Osmanlı İmparatorluğunu Avrupalılaştırmak, Avrupa'nın tatbik ettiği kilise kanunlarını kabul ettirmek ve şeklî Avrupalılığı yaygın hale getirmek için gayret sarfeder, büyük paralar sarfı ile memleket içinde ve dışında birçok haini beslerken, kendi memleketinde hatta imparatorluğun her tarafında, bugün olduğu gibi dün de, en katı muhafazakârlık mefküresine sadık kalmış ve ancak bu sayede kudretli bir devlet olabilmişti, işte Abdülâziz'in İmparatorluk hudutları içerisinde tatbik ettiği siyaseti bu idi ve padişahın bu

siyaseti maalesef İngiltere tarafından beğenilmiyor, kendi maksat ve gayesine aykırı bulunuyordu.

İngiltere bir cihan imparatorluğu siyasetinin tatbikçisi olduğu müddetçe Osmanlı İmparatorluğuna ve Ortadoğuya, bilhassa büyük bir alâka göstermiştir. Bu-

-255-⇧

nun için de bu mıntıkada kudretli bir Türk İmparatorluğunun mevcudiyetini arzu etmemiş ve bu İmparatorluğu yıkmak için elinden ne gelmişse yapmaktan geri durmamıştır.

İngilizlerin veya İngiliz taraftarlarının, bugün dahi tarih kitaplarımızdan söküp atamadığımız, her Allahın günü kendilerine en ağır şekilde hücum edilen, tarih kitaplarımızı dolduran iftiraların belli başlıları arasında, sarayın, yeni Osmanlı Sultanlarının israfları, devleti bu israflarla batırdıkları iddiaları çok mühim bir yer tutmaktadır. Ancak şu kadarını söylemeliyiz ki, Osmanlı İmparatorları asla müsrif değillerdi ve Osmanlı İmparatorlarının hiç birisi devlete, millete ve tarihine en küçük bir leke sürdürmediği gibi, bu şeref ve haysiyeti milliye ile birlikte devleti, azgın hıristiyanlık ve masonluk tazyikleri önünde müdafaa etmişler, ona toz kondurmamışlardır. Bir Sultan Abdülâziz Han bir Sultan Abdülhamit Han, bir Mehmet Reşat Han ve nihayet bir Vahidüddin Han, daima bu yıkıcı faaliyetlerin, gemi azıya alan bu frenk müesseselerinin gelişmesine ve devleti tahrip etmesine mâni olmak için azami gayret sarfetmişlerdir. Bir Sultan Murat eğer Osmanlı İmparatorları arasında silik bir isim olarak kalmış ise, bunu, kendisinin doktoru Kapoleonenin teşvik ve ısrarı ile girdiği Bari Mason locasındaki azalık sıfatına bağlamak en doğru yoldur. Dikkat edilirse, Serasker çetesinin de, Meşrutiyetçilerin de üzerine toz kondurmadıkları tek padişah Sultan Murat’tır. Fakat buna karşılık hakikati bilenler nezdinde, en az söz edilen padişah ise, yine işte bu sultan Beşinci Murat Handır. Nitekim kendisi de hatasını anlamış olmasına rağmen, bu teşkilâttan çıkamamış ve Osmanlı Devleti nezdindeki İran sefirinin huzurunda tahlif merasimi yapıldıktan sonra ihraz ettiği 19 derecelik Masonik sıfatını da, her şeyini de feda ede-

-256-⇧

cek bir buhranın içine düşmüştür. Sultan Murat faciasının hakikî cephesi budur ve İngiliz lerin adamı Mısırlı Prens Mustafa Fazıl Paşanın yârânı arasında bulunan “Genç Osmanlıların” bu talihsiz padişah için giriştikleri

hareketlerin sebebi de böylece anlaşılmaktadır. Ancak bu yârânın ve serasker çetesinin giriştikleri hareket muvaffak olamamış ve kısa bir saltanat devresinden sonra Osmanlı tahtına Sultan Abdülhamit Han geçmişti.

SULTAN ABDÜLÂZİZ HAN MÜSRİF DEĞİLDİ

İngiliz altınları ile Osmanlı İmparatorlarını en azgın müsrifler olarak tarih kitaplarına sokan bu ihtilâl çetesinin ve ihtilâlci devletluların, iddialarına karşı Nizameddin Nazif Tepedelenlioğlu aynı kitabının 307. sahifesinde bakınız ne diyor.

“Abdülâziz Han müsrif mi idi?...

Tahttan indirilmesinden sonra yapılan propagandalara inanmak lâzım gelirse, Abdülâziz Han memleketi, yemiş, bitirmiş, eline ne geçmiş ise har vurup harman savunmuştur. Hele, ölümünden sonra Avrupa gazetelerinde görülen bazı yazılara inanmak lâzım gelirse, bütün saltanat devrini kadın koleksiyonu yapmakla geçirmiştir.

Bü iddiaların kaynaklarının yalanlar olduğunu bugün biliyoruz. Abdülâziz’in tahta çıktığı gün Osmanlı devletinin dış borçları 375 milyon franktı. Yani aşağı yukan 14 milyon Osmanlı altını. On beş yıl hükümdarlıktan sonra tahttan indirildiği gün devletin dış borçları ise dört milyar frank yani yüz elli milyon Osmanlı

-257-⇧

altını kadardı. Bundan Abdülmecit devrine ait on dört milyonu indirdiniz mi, geriye 136 milyon lira kalır.

Toplu bir halde göze büyük görünen bu parayı on beş yıla taksim edersek yıla ne düşer?

Dokuz milyon lira.

İşte Abdülâziz’den sorulacak on beş yılda yüz otuz altı milyon borç hesabı bundan ibarettir ki, Abdülâziz devrini tarafsız ve insaflı bir surette incelediniz mi, israf iddiasını derhal bir kenara bırakır ve hayretle sorarsınız:

Bu kadar az para ile nasıl olur da hem devletin açığı kapatılabilmiş, hem de bu kadar büyük ve masraflı işler başarılabilmiş?

Evet... Çünkü talihsiz sultan Abdülâziz’in devrinde hiç de az iş başarılabilmiş değildir.

1-Ordu, bu devirde kuvvetli bir ordu halini almıştır. Sultan Mahmut’un çekirdeğini attığı modern ordu Kırım harbi esnasında, yani Abdülmecit devrinde en geniş kadroya ulaştığı günlerde elli bin kişiden ibaretti.

Abdülâziz'in tahttan indirildiği gün nizamiye kuvveti, yani derhal ateş hattına gidecek genç ve talim görmüş muvazzaf ordu mevcudu, yüz seksen bin kişi idi. Serasker çetesinin Çerkes Hasan hadisesinden arta kalanları bir müddet sonra memleketin başına doksan üç muharebesini (1877/1878) açtıkları zaman, vatanı bu kuvvetler müdafaa edecek ve harikalar yaratacaktır. Yaya, atlı ve topçu silâhlarının Rus ordusundan daha iyi olduğu anlaşılacaktır. Nizamiyeden başka redif kuvvetler de tıklım, tıklım dolu depolardan kolaylıkla giydirilecek ve yabancı ateşemiliterler kış harbi esnasında Türk ordusunun erlerine ve subaylarına verilmiş olan kaputları raporlarında hep methedeceklerdir. Aziziye adı

-258-⇧

verilen bu kukuletalı askerî kaputlar, sonra, dünya orduları tarafından da kabul edilecek ve yaşadığımız günlerde kızların ve delikanlıların çok beğendikleri bir spor paltosu halini alacaktır.

2-Abdülâziz'in ağabeyisinden devir aldığı donanma ile Beşinci Murat'a devrettiği donanma arasında dağlar kadar fark vardır.

1860 yılında Osmanlı donanmasının saffı harp gemileri altı tane yelkenli ahşap kalyondan ibaretti. Abdülâziz'in on beş yıl sonra miras bıraktığı donanmanın ise, son sistem buharlı zırhlılarının sayısı ONBİR idi. Bugün cümle âlem biliyor ki, Abdülâziz devrinde Türk donanması dünya ikinciliğine yükselmişti. Bu talihsiz hünkâr, iddia edildiği gibi delice bir lükse kapılarak yabancı tezgâhlara durmadan gemi ısmarlamakla kalmamıştı. Haliç'e dünyânın en mükemmel tersanesini de kondurmuştu.

İngiltere'nin meşhur Armstrong-Wilkers tersanesi ile bir ayarda bir tersane.

Bu işlerde eniştesinin, yani ablası Âdile sultanın zevci Hemşinli Mehmet Ali Paşanın hizmetleri de görülmemiş değildi. Fakat hiç bir denizcilik tahsil ve tecrübesi olmayan bu amatör Kaptan-ı Deryanın öldüğü 1888 yılından sonra da donanmaya verilen hız da gösteriyor ki, keramet onda değil, bizzat Abdülâziz'de idi.

(DİP NOTU: Bu tersane, bu muazzam endüstri Abdülhamit devrinde de kıymetini muhafaza etmiştir. İttihat ve Terakki devresinde tersaneye tek çivi çakılmamış ve birinci dünya harbi mütarekesi esnasında Damat Ferit hükümetleri, tarafından bir yabancı tacire dört yüz bin lira gibi sefil bir

paraya satılmıştır. O tacir, aldığı tesisleri İtalya'da, Ansaldoya milyonlar alarak devret-

-259-⇧

miştir. Şimdi İtalyanlar, bizim eski âletlerimizi kullanarak bize gemi yapmaktadırlar. N. N. Tepedelenlioğlu.)

3-Demiryolları.

Türkiye'de ilk demiryolları da Abdülâziz devrinde yapılmıştır. İstanbul - Edirne (283 kilometre), Dedeağaç - Edirne (150 km.), Edirne - Belova (243 km.), Tırnova - Yanbolu (105 km.), Selânik - Mitroviça (362 km.), İzmir - Akça (155 km.), Paradiso - Buca (3 km.), Gaziemir - Seydikör (2 km.), hatları ki, 1300 kilometre tutarındadır. 1870 ile 1875 yılları arasında tam beş yılda başarılmıştır.

Yani demiryolu programına başlanınca ortalama olarak yılda iki yüz altmış kilometre tamamlanmış ve işletmeye açılmıştır. Bunlarda yabancı sermayeye verilmiş olan imtiyazların da tesiri olmakla beraber devlet teahhütlerinin önemi meydandadır.

4-Saraylar,

Evet bu arada saraylar da yapılmıştır. Beylerbeyi ve Çırağan Sarayları Abdülâziz devrinin yadigârlarıdır.

Acaba yapılışları isabetli olmamış mı idi? Bugün Boğazın Anadolu yakasına bakarken hangimiz Beylerbeyi sarayını beğenmiyoruz? Ve Rumeli kıyısındaki Çırağan harabesini gördüğümüz zaman hangimizin içi (cızz) etmiyor? Hiç de büyük bir saray olmayan Beylerbeyi bugün az mı işimize yarıyor? Abdülâziz Çırağan'ı yaptırmamış olsaydı acaba İttihatçılar, 908 meşrutiyetinin âyan ve mebusan meclislerini hangi binaya yerleştireceklerdi?

Hoş... Sonradan, şimdi bizim bir orta çap liseyi sıkıştıramadığımız Fındıklı konağına başlarını sokmağa da katlandılar ama, bir milletin en üstün şerefli mües-

-260-⇧

sesesi olan meclisine Fındıklı mı yaraşırdı, yoksa Çırağan mı? Ve bugün uzaktan Çırağan harabesine bakarken onu dünyanın en ihtişamlı kasrı

olarak bina ettirmiş olana mı, yoksa kundaklayıp tutuşturarak yaktıranlara, bu hale, sokanlara mı lânet okuyalım?..”

Osmanlı İmparatorluğunun son ihtişamlı devrini, en adi ve ihanetlerle dolu devresini Türk milletinin gözüne yanlış aksettirenlere, kafalara yanlış sokanlara, nesilleri, tarihine küfretmeğe zorlayanlara lânet etmemek elde değil ve bir haşmetli İmparatorluk dünya siyaseti tahtından böylesine bir rezillik içinde yapılan propaganda ile indirilmiş. Türk tarihinin haysiyet ve şerefine nakise getirilmek istenmiştir. Bu gafiller, bu hainler ve İngiliz parasıyle beslenenler, bir gün hakikatlerin ortaya çıkabileceğini düşünememişler, ve bütün bir milletin kendilerine lânet edeceğini hatırlarına getirememişlerdir.

N. N. Tepedelenlioğlu aynı eserinin 310. sayfasında şöyle devam eder:

“Hakikat şudur ki, devlet, ister padişah devleti olsun, ister halk devleti olsun mutlaka bir saltanat payı ister. Ne Fransız ihtilâlcileri Paris saraylarını yadırgamışlardır, ne de Rus ihtilâlcileri Kremlin’i.

Sultan Mahmut’un hayatı bağdadi duvarlı ahşap köşklerde geçmiştir. Abdülmecit Dolmabahçeyi yaptırmağa mecburdu. Abdülâziz’in yaptırdığı binaları da tarih asla kafasına kakamaz. Osmanlı sultanlarının çoğu o rutubetli Topkapı sarayına kapandıklarından ötürü hep veremden ölmüşlerdir. Birinci Abdülhamit veremdi. Üçüncü Selim veremdi Abdülmecit de veremden ölmüştür.

5-İmparatorlukta, uzun bir durgunluktan sonra yeniden imar hareketlerinin başladığı devir de bu devir-

dir. Mithat Paşanın Niş’te başlayan ilk vilâyet tecrübesi, o Vidinli, Sofyalı, Silistreli, Nişli koskoca Tuna vilâyetinde girişilen büyük asrileşme tecrübesinin yüksek yatırımları hep bu devirde yapılmıştır. İlk rıhtımlar bu devirden kalmadır. Birçok yerlerde karakollar, mektepler, hastaneler bu devirde yapılmıştır. Abdülâziz’in tahta çıktığı gün, Osmanlı Türk padişahlığının yıllık geliri nazarî olarak - on beş milyon altındı. Buna Mısır hazînesi denen gelir de dahildi. Girit’te, Bosna’da ve Hersek’te, Karadağ’da, Arap illerinde isyanların birbirini takip ettiği ve devamlı surette askeri hareketler yapıldığı günlerde bu kadar para ile Ege denizi adaları, Balkanlar, Anadolu, Suriye, Irak, Filistin, Lübnan, Tunus, Trablusgarp, Kıbrıs, Girit... ile Yemen’i, Asîr’i, Hicaz’ı, Necid’i, Kuveyt’i

dahil bütün Ceziret-ül-Arap'ı idare etmeğe imkân var mı idi? Elbette istikraza başvuracaktı. Ve yatırımlar gayet isabetli yapılmıştır. Meselâ Tuna vilâyetinde yapılan işler kısa zamanda büyük bir iktisadi gelişme meydana getirmişti. Bu bölgenin geliri beş yılda dört misli artmıştı. Fakat Rusya'nın ve Avusturya'nın tahrikleri ile patlayan ihtilâl, bu gelişmeden istifadeye imkân bırakmamıştı.

Sonra Abdülâziz bir bakıma, imparatorluğun bazı kısımlarını da âdeta yeniden zaptetmişti. Asîr ve Yemen onun devrinde yeniden birer Türk vilâyeti olmuşlardı. Bütün bunlar hep para ile başarılabilen pahalı işlerdi. Her bakımdan bomboş olan bir memleketi, her bakımdan cihazlamak, bağlarını çoktan koparmış toprakları tekrar anavatana bağlamak ve bütün bunları yaparken memleketin denizde ve karada kuvvetli olmasını sağlamak, Asya, Afrika ve Avrupa'daki toprakları Avrupa kıtasının yarısını kaplayacak kadar engin, bugünkü Türkiye'nin sekiz misli büyüklükte olan otuz milyonluk bir ülkede, kaç milyonun toplanabildiği bilinmeyen on

beş milyon altınlık nazarî bir bütçe ile bu işler başarılabilir mi idi?

Elbette istikraz yapılacaktı. Ve kabul etmek icap eder ki, hiç de çok para istikraz edilmiş değildir. Faizleri dahil yıllık ortalama nihayet otuz milyon altın."

Ve aynı eserin 312 nci sahifesinde N. N. Tepedelenlioğlu devletin batışını şu sebebe istinat ettirmektedir:

"Hayır. Ne Abdülâziz bir müsrifti, ne de devri bir israf sahnesi olmuştur. Abdülâziz sadece, üçüncü Napoleon'un serseri politikası yüzünden bozulan bir dünya nizamının kahrına uğramıştır. O kadar...

Ve beşinci Murat'ın hususi bankeri Hristaki ile hususi tabibi İtalyan Kapoleone için çok kâr getirici bir iktisadî - siyasî spekülasyon olduğunu da asla unutmadan belirteceğimiz serasker çetesi komplosu, Osmanlı devletini Mondros'a kadar düşüren başlıca sebeptir.

Ve Âli, Mehmet Ali ve Mahmut Nedim Paşaları ile birlikte bir tüm olarak mütalâa edilmesi tarihî bir zaruret olan Abdülâziz Han ne derece millî bir politika sembolü ise, üç köylü paşa ile bir Kadıoğlu Paşadan, sarhoş bir beşinci Murat ile haris anasından, Sicilya ordusundan kovulma bir askerî

tabip ile bir Volici Beyoğlu sarrafından ve birkaç Karbonari özentisinden mürekkep olan karşı cephe, o derece Kozmopolit bir meyil arzetmektedir.”

Evet işte kadro bu idi ve kadro Sultan Abdülâziz'i hal ve katletmek için durmadan tertipler düşünmekte idi.

Ancak şurasını ısrarla tebarüz ettirmek isteriz ki. Sultân Beşinci Murat Han, bu komplonun içine girmemiş, o sadece bir gaflet, belki de imparator olmak he-

-263-⇧

vesi ile girdiği Mason teşkilâtına kurban olmuş, amcasının katlinde bir güna methaldar bulunmamış, bir Osmanoğlu idi Esasen, Sultan Murat tahta çıktıktan sonra birdenbire serasker Hüseyin Avni, Mithat ve diğer Paşalara cephe almış, amcasının katline büyük bir ihtimalle şahit olmuş, ondan sonra da asabi krizler geçirmeğe başlamıştır.

Sultan Abdülâziz’in daha şehzadeliğinden itibaren en yakın adamlarından birisi olan Kaptan Vesim bey, sonradan Paşa olmuş ve bahriye Nazırlığına kadar da yükselmiş gayyur ve Abdülâziz’i çok seven bir vezirdi. İşte bu zat, Pendikteki konağında iken top seslerini duymuş ve bunlara bir mana veremediği için derhal İstanbul’a giderek meseleyi öğrenmişti. Hacı Vesim Paşa, haberi aldıktan sonra derhal serasker Hüseyin Avni Paşayı bulmuş ve kendisine:

-Ne yaptınız, buna nasıl cesaret edebildiniz? Eğer ben burada olsaydım, siz bu işi yapamazdınız! demişti.

Hacı Besim Paşanın bu sözleri Sultan Murat’a duyurulmuş olmasına rağmen, Padişahın Hacı Vesim Paşaya herhangi bir şey yapmaması da gösteriyor ki, Sultan Murat bu ihanet zincirine bağlı Paşaların memleketi nereye sürüklemekte olduklarını anlamış ve bu işe girdiğine pişman olmuştur.

SULTAN ABDÜLÂZÎZ HAN’IN KATLİNDE KULLANILAN PEHLİVAN MUSTAFA İLK DEFA SAHNEYE ÇIKIYOR

İnsanların hayatlarında birtakım hadiseler vardır ki, insanoğlu bu hadiselere asla mani olamamakta ve çizilen kaderine doğru sür’atle yol almaktadır. Sul-

-264-⇑

tan Abdülâziz’in hayatında da böyle birçok hadise cereyan etmiş, fakat bu hadiselerin en ehemmiyetlisi, sonradan bizzat katili olacak olan pehlivan Mustafa'nın kinine hedef olduğu Veliefendi çayırındaki o büyük ve pek muhteşem askerî geçit resminden sonra meydana gelmişti. Ve böylece bir Osmanoğlu kaderinin elinde sürüklenip gitmiştir. Bu gidiş ise, sadece o Osmanoğlunun sonu olmamış, devletin de, İslâmın da yıkılmasını intaç etmiştir.

Her ne hal ise, fakat şurası anlaşılmıştır ki, Osmanlı İmparatorluğuna kastedenler, Vezirler, Sadrazamlar, Paşalar, ordu, kumandanları vesaire devleti batırmak için bütün gayretlerini kullanmakta idiler. Yukarıda bahsettiğimiz, sultan Abdülâziz Hanın Veliefendi sahrasındaki geçit alayında yapılmasını istediği merasim ve bu merasimden evvel ve sonra tertip ettirdiği spor eğlencelerinde, Fuat Paşa, devleti sona erdireceklerden birisi olan Serasker kaymakamı Hüseyin Avni Paşayı methetmekle meşguldü ve onun seraskerliğini garantilemeğe çalışıyordu.

Merasim başlamış ve büyük bir ihtişam içinde devam etmiş, bitmişti. Şimdi sıra güreşlere gelmişti. Sultan Abdülâziz heyecanından âdeta yerinde duramıyordu.

Meydanda şehzade Murat efendinin bahçıvanı Mustafa peylivan ile Kızanlıklı sert bir güreşe tutuşmuşlardı. Pehlivan güreşlerinde bu Mustafa pehlivanın sırtını yere getiren olmamıştı. Fakat Kızanlıklı da yabana atılır bir pehlivan değildi. Bir aralık Kızanlıklı, Mustafa pehlivanı altına almıştı. Abdülâziz Han heyecandan kendisini zaptedemiyordu. Pehlivanların üzerine doğru gidiyordu. Koca hünkâr, Mustafa’nın sırtını yere getiremediği için Kızanlıklıya hırslanıyor, açık düşürmesi

-265-⇑

için Kızanlıklıya oyun veriyordu. Mustafa pehlivan Kızanlıklının altında inliyor, fakat yerinden kıpırdamıyordu. Padişah adamakıllı hırslanmış,

bağırıyordu.

-Kündeye al bre herif.

Sonra da, bütün vükelânın, sefirlerin gözleri önünde koca hünkâr meydana seyirtmiş ve pehlivan Mustafa'yı bir anda kündeye alarak yerden kaldırmış ve tepesi üstü yere çakıvermişti.

Padişahın güreşe müdahalesi o kadar ani olmuştu ki, ne Kızanlıklı ne de Mustafa pehlivan bir şeyler anlayamamışlardı. Fakat Mustafa pehlivan, sırtı yere getirilemeyen pehlivan açık düşmüş, yenilmiş ve pehlivanlık şerefi son bulmuştu.

Mustafa pehlivan yenikti, fakat kendisini yenen padişah olduğu için sesini çıkaramamış, ama sebepsiz ve nizamsız bir şekilde kendisini yenen padişaha da diş bilemeğe başlamıştı.

İşte, Mustafa pehlivan denen adam bu idi. Bu adam sonraları Türk tarihinde bir dönüm noktasının meydana gelmesinde rol oynayacak, ihanet şebekesi koca sultanı katletmek için, bu cahil pehlivanın gururunu okşayarak, bu hadiseyi kendisine hatırlatacaklar ve Sultan Abdülâziz'in katlinde bu ahmak ve cahil adama en büyük rolü verecekler ve bir imparatorluğu, böylesine cahil bir adamın kanlı elleri ile batıracaklardı.

Ve bu işte en büyük rolü yine Hüseyin Avni Paşa oynayacaktı.

HÜSEYİN AVNİ PAŞA İKBAL YOLUNDA

Devir sür’atle ilerliyordu. Sarayda her sözü dinlenen esrarengiz Kadın Kalfa Arz-ı Niyaz, sevgilisi ser-

-266-⇧

asker kaymakamı Hüseyin Avni Paşayı yükseltmek için her şeyi yapıyor, her tedbire başvuruyordu. Fakat padişah, henüz bir karar veremiyordu.

Padişah, Veliefendi çayırındaki merasimden sonra Kâğıthane kasrına gitmişti. Orada biraz istirahat edecekti. İşte bu sırada da annesi Valide Sultan Abdülâziz Hana, Hüseyin Avni Paşanın Şems-i Cihân’a karşı gösterdiği alâkadan bahsetmiş ve Sultan Abdülâziz Han birdenbire celâllenmiş ve irade etmişti:

Yıkılsın Asitanemden (İstanbul’un bir adı) bir dahi yüzünü görmek istemem...

Ve bu ihtilâlci Paşa, derhal teb’it edilmiş, İstanbul’dan sürülmüştü. Hüseyin Avni Paşa, hatta ailesi efradı ile bile görüşemeden İzzettin vapuruna asker muhafazasında bindirilmiş ve Yenişehir ve Tırhala kumandanlığına sürülmüştü.

Bu hadisenin üzerinden dört sene geçmişti. Sadrazam Kâmil Paşa bir gün huzuru hümayuna davet edilmiş, mührü has alınmış ve azledilmişti. Yeni Sadrazam artık Fuat Paşa idi. Hariciye Nezaretini de Âli Paşa almıştı. Esasen Mustafa Reşit Paşanın yetiştirmesi olan bu iki Paşadan birisi Sadrazam olduğu vakit diğeri Hariciye Nezaretini yüklenirdi. Böylece devlete istedikleri siyaseti tatbik ederlerdi. Bu sefer de öyle olmuştu. Fuat Paşa Sadrazam olmuş Âli Paşa da Hariciye Nazırı.

Aslında ise, Sultan Abdülâziz Han Âli Paşadan kat’iyyen hoşlanmazdı. Onun Fransız siyasetine uygun bir siyaset takibini de hoş karsılamazdı. Bundan başka bir sebep daha vardı ki, o da, Âli Paşanın zaman, zaman padişahın fermanlarına karşı gelmek istemesi idi.

1283/1866 yılında vukubulan bu değişiklik üzerine Fuat Paşa, kendi yerini sağlamlamak, etrafında diğer

-267-⇧

Paşaların çevirmek isteyecekleri dolapları önlemek maksadiyle kendisinden evvelkilerin de müracaat ettiği usule müracaat etmiş, dört yıl evvel

Yenişehir ve Tırhala kumandanlığı ile İstanbul'dan sürülen Hüseyin Avni Paşayı seraskerliğe getirmeği kafasına koymuştu. Ancak Hünkârın bu husustaki fikrini bildiği için de münasip bir zaman kollamağa başlamıştı. Lâkin Fuat Paşa, Hüseyin Avni Paşanın sürgün sebebini çok sonra kızlarağası ile ikinci mabeyinci Mehmet beyden öğrendiği vakit de lahavle çekmekten kendisini alamamıştı.

ALİ VE FUAT PAŞALARIN GAFLETİ

Kader ağlarını örmüş, Osmanlı İmparatorluğunu sona yaklaştırıyordu. Eğer bir hadise olmasaydı, Hüseyin Avni Paşanın İstanbul'a bir daha gelmesi asla mümkün olamazdı. Bu hadise, beynelmilel siyasetin Osmanlı İmparatorluğunu tasfiyeye kararlı devletlerin, Girit'te giriştikleri yeni bir isyan hareketi ile ortaya çıkmıştı.

İstanbul'a gelen haberler her halde iyi değildi. Fuat Paşa kendisine gelen raporlardan ve aldığı haberlerden, Girit'te, Yunan eşkıyasının tekrar ayaklanmak üzere olduğunu öğrenmişti. Bunun için de tedbir almak lâzımdı. Gayet tabii olarak aklına ilk gelen isim Hüseyin Avni Paşa olmuştu. Fuat Paşa isyan hareketini ancak Hüseyin Avni Paşanın bastırabileceğine dair olan kanaatini Hariciye Nazın Âli Paşaya da açmış ve muvafık cevap almıştı. Hüseyin Avni Paşanın Girit'e gönderilmesi için iki Paşa, yani Sadrazam ile Hariciye Nazırı arasındaki bir görüşmeyi ve neticelerini rahmetli Arif Oruç

-268-⇧

bey, Ayhan imzasiyle neşrettiği "Sultan Abdülâziz nasıl hal'edildi, nasıl intihar etti?" adlı eserinin 70 ve 71. sayfalarında; şöyle anlatmaktadır:

"Hüseyin Avni Paşa dört seneden beri nahak yere menfaya gitmeyip te İstanbul'da ordusunun başında bulunmuş olsaydı, bugün az çok muntazam bir ordu olabilirdi. Fuat Paşa bu mütalâasını Âli Paşaya açmıştı, Âli Paşa:

Evet, icabına bakmak lâzımdır, cevabını vermişti. Nasıl ve ne suretle icabına bakılabilirdi? Bir defa Abdülâziz, bir aydan beri Fuat Paşayı dinlemez olmuştu. Âli Paşa nihayet Hariciye Nazırı idi. Valide Sultan ikna edilebilseydi, mani bir dereceye kadar izale edilmiş olacaktı. Halbuki serasker Rıza Paşa, Valide Sultanın her dediğini yapıyordu. Hüseyin Avni Paşaya Valide Sultanın şefaatini dilemek, Rıza Paşayı azlettirip yerine, Avni Paşayı getireceğiz, demekti. Buna imkân var mı idi?"

Arif Oruç merhum biraz aşağıda mevzuu şöyle anlatmaktadır:

Mısır valisi İsmail Paşanın Girit'ten İstanbul'a getirdiği askerlerin ahvalinden alınan raporlar mühimdi. Sadrazam Fuat Paşa bu raporları dikkatle okurken, konağına Âli Paşa gelmişti. Âli Paşa son vaziyetlerden endişeli idi. Fuat Paşa telgrafları gösterdi:

-İsmail Paşa Girit hareketleri dolayısiyle Aziziye vapuru ile on altı tabur asker getirdi dedi. Bugün de huzura kabul edildiği mesmu oldu.

Âli Paşa, çenesi üstünde hafifçe kıvırcıklanan sakallarını helâlleyip gülmüştü.

-Malûm ya birader, dedi. Tabiî maksadı başkadır.

-269-⇧

- Âli Paşa, karındaşım, korkarım bu adamın matlubu bu sefer is'af olunur.

- Ona şüphe mi var a devletlum?

-Tedabiri mania ittihazını imkân dairesinde görmez misin?

-Tutalım biz mani olmağa çalıştık. Hünkârın arzusunun önüne geçilir mi? Zaten ben de beht ve hayret içindeyim. Ne edeceğiz şaşırdım. Bu eyyamda söz götürmez oldu. Derakap gazaba gelir. Varalım birlikte teşebbüs edelim ama ne fayda memul olmak gerek? Madem ki, padişahım, mülk ve irade benimdir. Ne cür'etle rızay-ı hümayunun hilâfına telkinatta bulunursunuz diye söylenecek değil mi?

-Gerçektir, var yıkıl azlettim seni, dahi diyebilir.

-Pek varittir, çünkü millete karşı değil, nefsi hümayuna mes'uliyetle mukayyediz. Taraflarımız yoktur. Serasker Rıza Paşa, kendi havasındadır. Bahriye Nazırı, efendimizin arzularını yerine getirmekle meşguldür.

-Ya bir ahsen çare?

-Kuvvetli bir muhit edinmekle kabil olur.

-Meselâ, Âli Paşa, bu ne suretle mümkün olur?

Âli Paşa, zümrüt işlemeli enfiye kutusunun kenarlarını fiskeleyerek bir tutam enfiye alıp çekti ve gözlerini açarak mırıldandı.

-Mithat Paşayı İstanbul'a alalım, derim. Hür fikirli, durendiş bir zattır. Yolsuzluklara mukabele zımnında iyi bir yoldaş olur.

-Muvafıktır, padişahın kendisine teveccühü dahi vardır.

Fuat Paşa sesini biraz daha yavaşlatmıştı.

-Birader-i azizim, dedi. Hüseyin Avni Paşayı İs-

tanbul’a celbetmek mümkün olur mu dersin? Seraskerliğe elyaktır. Acizane mahremim ve bir müdebbir kumandandır.

Âli Paşa, gözlerini açmıştı.

-Ooo... İşte bu çok müşkül, dedi. Malûm-u Veziraneleridir ki, şevketlû, Hüseyin Avni isminin anılmasını istemez, ondan nefret eder.

-Bir sırasını, getirip, harem saraydan nüfuz ile istihsal-i merama çalışmak, dahi fayda vermez mi acaba?

-Bu mümkündür, ama, kimi elde edebiliriz? Valide Sultan böyle şeye yanaşmak istemez. Rıza Paşanın hamisidir. Baş mabeyinci Ali bey bir münasebetini getirebilir mi bilmem? Doğrusu kulunuz cesaret edemem bu işe.

-Valide ağası Cevheri bu işte kullanmak pek kabildir.

İşte Osmanlı İmparatorluğunu idare edenler, böylesine bir gaflet içinde idiler. Onlar, kendilerine yaranacak adam ve etraflarında kendilerine ikbal imkânlarını daima açık tutacak adamlar ararlarken, bu adamların nasıl insanlar olduklarını hiç bir zaman nazarî dikkate almamışlar ve devletin en yüksek kademelerine, bilhassa ordunun başına, Mustafa Fazıl Paşanın ihanet şebekesine dahil zevatı âdeta zorla getirmişler ve devletin batmasında bilmeyerek korkunç bir rol oynamışlardı.

Âli Paşa gibi müdebbir, Fuat Paşa gibi âkil bir adamın düştükleri bu dalâlet, cidden üzücüdür.

Ve maalesef, bu iki Paşanın teşebbüsleri, bir başkasının da yardımı ile muvaffak olmuş ve Hüseyin Avni Paşa önce Seraskerliğe, sonra da Sadrazamlığa getirilmiş ve devletin akıbeti bu ihanet halkasının başında bulunan Paşaya emanet edilmiştir.

-271-⇧

Bu işte, yani Hüseyin Avni Paşanın Seraskerlik makamına da, Sadrazamlık makamına da geçişinde, Ali ve Fuat Paşalara en çok yardım eden insan da maalesef bir eksik etek olmuştu. Bu eksik etek kadın kişi, Hüseyin Paşanın yatağına giren baş kadın kalfa Arz-ı Niyazdan başkası değildir.

Nihayet Fuat ve Âli Paşaların, bu arada kendilerine en büyük yardımcı olan Arz-ı Niyaz kalfanın da padişah üzerine tevcih ettikleri teşebbüslerden

sonra, Sultan Abdülâziz Han, için için yanan Girit isyanını bastırmak için Hüseyin Avni Paşanın Girit'e tayinine muvafakat etmişti.

Mehmet Zeki Pakalın "Hüseyin Avni Paşa" adlı eserinin 17. sayfasında bu hususta şu malûmatı vermektedir:

"Âli Paşa ile birlikte giden heyet meyanında bulunan Şarl Mismer, Fuat Paşanın tavsiyesini yerine getirdi, Âli Paşa ile görüştüğü sırada serdar Ömer Paşanın yerine Hüseyin Avni Paşanın Girit'e alınmasını söyleyerek celbini temin eyledi."

Hüseyin Avni Paşanın yakın dostu olan bu Şarl Mismer, İstanbul'da o vakitlerde neşredilen Fransızca "La Turquie" gazetesinin müdürü bulunuyordu ve düpedüz İstanbul'daki her gayri müslim ve ecnebi gibi casusluk yapıyordu.

Demek oluyor ki, Hüseyin Avni Paşanın Girit'e nakli Paşaların da yardımı ile bir yabancı, bir Fransız tarafından hallediliyordu.

Hüseyin Avni Paşa Girit'te bir buçuk yıl kalmış ve 1868 yılında da Girit'te kurduğu iyi idarenin mükâfatı olarak Seraskerliğe tayin edilmişti

Lâkin bu makamda çok kalamamış seraskerliği sırasında yaptığı sebepsiz masraflar ve bilhassa âdet ha-

-272-⇧

line getirdiği saray kadınlarına sarkıntılık sebebi ile memleketi olan Isparta'ya sürülmüştü.

Bu hususta İbnül Emin Mahmut Kemal İnal (Sultan Abdülâziz'e dair) başlıklı yazısında şu malûmatı vermektedir:

"Hüseyin Avni Paşanın nefyine birkaç sebep gösteriliyor. Müşarünileyh Serasker ve Mahmut Nedim Paşa bahriye nazırı iken iki daire-i askeriye muamelâtından dolayı beyinlerinde tahaddüs eden bürudet, bilâhare munkalibi adavet oldu.

Hüseyin Avni Paşa, Serasker iken, selâmlık resminde araba ile seyre çıkan harem-i hümayun mensubatından bazılarına harfendazlıkta bulunduğu istima' olunması ile Valide Sultan, Sadrazam Âli Paşaya bast-ı şekvâ ve Hüseyin Avni Paşaya bilvasıta tenbihat-ı müessire icra etmişti."

Devletin başına büyük badireler açan, bir muhteşem imparatorluğu mahva sürükleyen adam böylesine adi bir ırz düşmanı idi ve haddini

bilmeden, azgın zamparalar gibi, selâmlık resminde saray kadınlarının bindikleri arabaları ısrarla takip etmek gibi bir cür’ette de bulunuyordu.

‘Türkiye’ye hürriyet, parlamento ve meşrutiyet idaresini getirip; bu devleti paramparça edecek temelleri atanlar işte böylesine bir takım ne idüğü belirsiz ve ahlâken tereddi etmiş kimselerdi, Onların hedefi hürriyet değil, Osmanoğlu saltanatı ve bizzat Türk milleti idi.

Hüseyin Avni Paşayı, Sadrazamlığı sırasında seraskerlikten azlettirip memleketine nefyeden Mahmut Nedim Paşa bu hususta en salâhiyetle söz söyleyecek bir insan sıfatiyle (Üssi İnkılâp)a yazdığı, matbu olmayan reddiyesinde şunları yazmaktadır:

-273-⇧

“Hüseyin Avni Paşanın nizamiye hazinesince daire-i hümayun mefruşatından beş bin kise ihtilâs ettiğini Es’ad Paşanın mabeyn-i hümayuna bildirmesi ve sahilhanesi civarında Müteveffa Darbhor Reşit Paşa familyasına ait araziyi gasp eylediğine dair verese canibinden Padişaha takdim olunan arzuhal üzerine Hüseyin Avni Paşanın yazdığı tezkerede, şedidülmeal sözler isti’mâl eylemesi sebebi teb’it olduğunu (Mehmet Zeki Pakalın Hüseyin Avni Paşa adlı eseri sayfa 22).

Meşrutiyeti idareden dem vuran bu serasker Paşa demek oluyor ki, sadece bir ırz düşmanı değil, aynı zamanda ihtilâs yapan, devletin kuvvetlenmesi için orduya sarfı icab eden parayı cebine indiren bir muhtelis de olduğu anlaşılmaktadır. Paşa sadece ihtilâs ile de kalmıyor, aynı zamanda mevkiinden faydalanarak vatandaş arazisi de gaspediyordu.

Tabii Hüseyin Avni Paşanın azli, Sultan Abdülâziz’i tahtından indirerek Osmanlı İmparatorluğunu, halli asla mümkün olmayacak badirelerin ve bilhassa muhtelif milletlerden meydana gelmiş bulunan devlette gayrimüslim unsurun huzursuzluğunu tevlid ederek parçalamak gayesini güden büyük devletlerin işine gelmemişti. Bunlar bir taraftan Hüseyin Avni Paşa hakkında saray nezdinde bilvasıta teşebbüslerde bulunurlarken, bir taraftan da ordu arasında bir nifak tohumu ekmeğe çalışıyorlardı, Bu tahriklerin ordu safları arasında nasıl bir infiale sebep olduğunu, Ziya Paşa, Namık Kemal, Agâh Efendi ve Suâvi ile birlikte hareket edenlerden birisi olarak Ebüzziya Tevfik bey, “Yeni Osmanlılar” tarihinde - Yeni Tasviriefkâr 19 Mart 1910 - Hüseyin Avni Paşanın nefyi hadisesinden bahsederken şöyle anlatmaktadır,

“Hüseyin Avni Paşa gibi teşkilâtı askeriyyede gös-

-274-⇧

terdiği mahareti fevkalâdesi ile Osmanlı ordularını hali mükemmeliyete isal eden bir büyük askerin nefyi halkın ve yetiştirmiş olduğu ümerayı askeriyyenin nihayet mertebede hiddetini mucib olmuştu.”

Ebüzziya Tevfik beyin böyle söylemesine, yani Hüseyin Avni Paşanın nefyinin halk ve asker arasında hoşnutsuzluk ve hiddet yarattı, demesine rağmen hakikat hiç de kendisinin naklettiği gibi değildir. Zira eğer Osmanlı imparatorluğunun kuvvetlenmesi, donanmasının dünyanın ikinci donanmasi haline gelmesi, memleketin her tarafında ümran ve ileri hamlelerin atılması bir takım tesadüfler veyahut idare başındaki Paşalar vasıtasıyla olsaydı, Sultan Âbdülâziz’in hal’ine ve hal’inden dört gün sonra katline teşebbüs edilmezdi.

Şimdi artık hakikat anlaşılmıştır ve Ebüzziya Tevfik beyin dediği gibi, halk hiddet duymamış, bilâkis Sultan. Abdülâziz’in hal’i ve katli hadisesi, bu Paşalar çetesine karşı umumî nefreti uyandırmış ve halk da Paşalar çetesini hiç bir vakit affetmemiştir.

Hele ırz ve namus bahsinde çok hassas olan Türk milleti, Hüseyin Avni Paşa gibi bir ırz düşmanının nefyinden infial değil ancak memnuniyet duyar. Nitekim bu hususu Mahmut Celâleddin Paşa da teyid etmekte ve Hüseyin Avni Paşayı ırz düşmanlığından dolayı terzil etmektedir. Mehmet Zeki Pakalın, “Hüseyin Avni Paşa” adlı eserinin 26. sahifesinde bu hususu Mahmut Celâleddin Paşaya atfen şöyle nakletmektedir.

(Hüseyin Avni Paşa, evvelâ Fuat Paşaya hulûl ederek anın seraskerlik inzimamı ile ikinci defa Sadarete geldiğinde Hassa Müşirliği uhdesinde olmak üzere serasker kaymakamlığını tahsil etmişken Şehevat-ı nefsaniyyeye münhemik bir şahıs hali’ül’izar ve hukuku mil-

-275-⇧

lete riayeti bilmez sefih-i rüzgâr olmakla, Harem Sarayı Padişah ile muhilli ırz ve namusu saltanat bazı muamelâtı rezileye giriştiği).

Böylece bir adamın bir serasker olsa da Türk milleti nazarındaki mevkiinin ne olabileceği ise, münakaşa dahi edilemez. Kaldı ki bu serasker aynı zamanda kumarbazdı da. Bu hususta Mehmet Zeki Pakalın aynı eserin

39. sahifesinde: (Ispartalılar, kumarın ve Tavlanın Hüseyin Avni Paşa ile Ispartaya girdiğini söylerler), demektedir.

Hüseyin Avni Paşa Isparta'da on bir ay menfi kalmış, Mahmut Nedim Paşa azledilerek yerine Mithat Paşa Sadrıâzam olunca, affedilmiştir.

İşte Hüseyin Avni Paşanın Sultan Abdülâziz'e olan husumetinin bir cephesi de budur. Tabiî azgın zamparalığına ve sarayı humayuna dahi göz dikmesine fırsat vermeyen ve kendisini nefy ederek ikbalden eden bir Padişah'a diş bilemesi ve onu, esasen memleket dışında edindiği dostlarının da teşvikleri ile tahtından alaşağı etmesi sebepleri kendiliğinden ortaya çıkar.

Osmanlı İmparatorluğunda bu çekişmeler devam ederken Avrupa devletleri Osmanlı İmparatorluğunu yere vurmak için durmadan, dinlenmeden gayret sarfetmekte idiler. Gariptir, Sultan Abdülâziz, Hüseyin Avni Paşanın kendisine husumet beslediğini düşünmemiş ve onu Sadrıâzam yapmış ve bu vazifede de 15 ay kaldıktan sonra 1875 tarihinde, yani Sultan Abdülâziz'in halinden takriben bir yıl evvel azledilmişti.

HÜSEYİN AVNİ PAŞA AVRUPA'DA

Hüseyin Avni Paşa sadaretten azledildikten sonra, tedavi bahanesi ile Avrupa'ya gitmiş ve orada bilhassa Paris ve Londra'da devlet ricali ile çok dostane ve mahrem münasebetler kurmuştu.

Mehmet Zeki Pakalın (Hüseyin Avni Paşa) adlı eserinin 58. sahifesinde:

(İnfisalinden beş gün sonra Aydın Valiliğine tayin edildi. Rahatsızlığından bahsile Avrupa kaplıcalarına gitmek üzere istifa etti. Seyahatını Paris ve Londra'ya kadar uzattı. Fransa ve İngiltere vükelâsı ile münasebet peyda etti.

Rus politikasına olan temayülünden dolayı, İngilizlerce, Sultan Abdülâziz hakkında hoşnutsuzluk hasıl olmuş olduğunu görerek nazırlar ve bazı büyüklerle yaptığı mükâlemelerde onlara endişelerini arttıracak sözler söylemek sureti ile Padişahın hal'i yolunda bir teşebbüs vukuu halinde, o taraftan bir itiraz vukua gelmiyecek surette mânevi müzaheretlerini temin etti.)

Bu husus, Hüseyin Avni Paşanın kimler hesabına ve nasıl çalıştığım göstermek bakımından üzerinde durulmağa değer bir ehemmiyet taşımaktadır. Evet bu Paşa da, diğer Paşalar da, Mithat Paşa da ve diğer devletlûler de maalesef, hıristiyanlığın beynelmilel siyonizmin, Masonluğun ve bütün bunlardan daha, mühim olarak İngiliz cihan hakimiyeti siyasetinin birer maşası, birer ajanı, birer casusu durumunda idiler ve devleti batırmak için devletin dış düşmanları ile elele çalışmışlardır.

Bu ne demektir? Bu nasıl serasker ve bu adam nasıl Sadrıâzamdır ki, Osmanlı Türk İmparatorluğunu ba-

-277-⇧

tırmak için bütün imkânlarını seferber etmiş bir İngiliz devletinin, İngiliz cihan imparatorluğunun devlet erkânı ve bazı büyükleri ile devletinin aleyhinde müzakerelerde bulunuyor ve onlarla metbuu olduğu Padişahını hal'etmek için plânlar hazırlayabiliyordu.

Hüseyin Avni Paşanın bu yaptığı, şüphesiz, ihanet diye vasıflandırılan hareketlerin en ednasıdır ve maalesef bu adam, bütün bunlara rağmen yine haricin desteği ve çevrilen bir takım dolaplarla serasker olacak ve Sultan Abdülâziz'i hal' ve katledecekti.

Mehmet Zeki Pakalm aynı eserin .59. sahifesinde.

(Avrupada gördüğü hürmet İstanbul'da duyulması üzerine avdeti ta'cil ve kendisi Konya valiliğine tayin edilmiş ise de, kullandığı vasıtaların... Yardımı ile Konya'ya gitmekten kurtulup İstanbul'da kalmağa muvaffak oldu.)

Demek Hüseyin Avni Paşanın Avrupa'da gördüğü itibar büyükmüş. Hayret bu nasıl itibardır? Zavallı devlet, sinesinde nice hainleri, nice casusları ve nice şarlatanları barındırmış ve bunları günümüze kadar birer kahraman olarak sırtında taşıyıp getirmiş.

Eğer casusluk itibar görmek manasına alınırsa, işte bu Hüseyin Avni Paşa da Avrupa'da hakikaten büyük itibar görmüş ve devletini yıkmak plânları hazırlamıştır.

Sonra yukarıdaki paragrafta işaret edilen KULLANDIĞI VASITALAR'dan ne murat edildiğini anlamak için fazla gayret sarfetmeğe hiç de lüzum yok.

Zira kullandığı vasıtalar meydandadır. Bunlardan birisi bir müstefrişe olan Arzı Niyaz kalfa, diğeri de İstanbul'daki İngiliz sefiri Lavard'dır. Evet Hüseyin Avni Paşa bu iki vasıtayı kullanmış ve Konya Valiliğine gitmeden İstanbul'da kalabilmiş ve hemen arkasından

-278-⇧

Hersek isyanı dolayısiyle acz içinde kalmış olan Esad Paşanın âczini izhar etmesi üzerine kabinenin takviyesi icab edince, yine bu vasıtalar marifeti ile son darbeyi vuracağı, imparatorluğu batıracağı makama, Seraskerlik makamına geçmiştir.

1875 yılında getirildiği seraskerlik makamında artık bu İngiliz Sultanı Paşa, Sultan Abdülâziz'in hal'ine ve katline kadar kalacak ve talihsiz Sultan Abdülâziz'i katlettikten sonra, maktul Padişahın kayınbiraderi yüzbaşı Çerkes Hasan efendi tarafından iki kurşunla yere serilecek ve ihanetinin cezasını böyle çekecekti.

Şimdi şu kadroya bir bakınız, Mithat Paşa, Serasker Hüseyin Avni Paşa, Mekâtibi askeriye nazırı Süleyman Paşa, Bahriye Nazırı Kayserili Ahmet Paşa, Ziya Paşa, Namık Kemal, Ali Suavi, Agâh efendi bütün "Genç Osmanlılar" teşkilâtı, İngiliz elçisi Sir Henry Elliot, Rus sefiri general İgnatiyef Osmanlı İmparatorluğunun her tarafında yerden bitme mantarlar gibi yerleşen İngiliz, Fransız konsoloslukları ve konsolos efendiler,

İstanbul’daki Lövanten Frenk bozuntuları, bunlara yardakçılık eden sefil dönmeler, İstanbul’daki Fransız sefiri Fournier, İstanbul’da her türlü rahatı ellerinde olan ve devletin servetine sahip bulunan Rum, Ermeni ve Yahudiler, bütün bunlar, elbirliği ile bir imparatorluğu mahva teşebbüs edenlerdir ve maalesef bu teşebbüslerinde de muvaffak olmuşlardı.

Zira bunların muvaffak olmaları esbabı İngiltere ve Fransa ile Rusya tarafından ihzar edilmişti. İngiltere, Rusya ve Fransa ile rekabeti tahrik etmek sureti ile bu iki devlete tefevvuk etmiş ve Sultan Abdülâziz’in tahtından indirilmesinde ve katledilmesinde en büyük rolü oynamıştır. İngiltere bunu bir cihan imparatorluğunun temellerini sağlam noktalara istinad ettirmek

-279-⇧

için yaparken, Fransa ile Rusya da bu harekete ayak uydurmağa çalışmışlar, fakat İngiltereyi, dünya imparatorluğu tahtından aşağı indirememişlerdi. Bilâkis bu devlet her ikisini de rahatça saf dışı etmiş ve Osmanlı devletini yıkmağa muvaffak olmuştu.

İHANET KADROSUNUN BAŞI MİTHAT PAŞA

Mithat Paşa bu listede en ehemmiyetli rolü oynayan insandır. Bilindiği gibi, Avrupa'ya yaptığı bir seyahatta derme çatma Fransızca öğrenmiş ve bu arada İngilizlerin, Mısır Hidivliği için her ihtimale karşı ellerinde bulundurdukları Mustafa Fazıl Paşa ile dostluğunu kurmuş ve "Genç Osmanlılar" teşkilâtının Osmanlı İmparatorluğu hudutları içindeki başı olmuştu. O andan itibaren de Mithat Paşa, İngiliz amaline hizmet etmeğe başlamıştı.

Mithat Paşa dahil, diğer Jön Türklerin hepsi de Tanzimatı şerriye denmesi iktiza eden 1839 hattının yaratıcısı Mustafa Reşit Paşanın yetiştirmeleridir. Bunların, kadro olarak memlekete yaptıkları zarar tasavvur edilemiyecek kadar büyüktür ve Türk milletine bir koskoca imparatorluğa mal olmuştur.

Bu kadronun, İngilizlerin temin ettiği para ile devlet ve millet aleyhine Avrupa'da çıkardıkları gazeteler, Mithat Paşanın da mutlak tasvibinden geçmiş devlet ve millet aleyhine en geniş neşriyatı yapmışlardır Bu gazetelerden bir tanesi olan ve 1870 yılında Cenevre de intişar eden İnkilâp gazetesi, sadece millet ve devlete değil, fakat padişaha da en ağır hücumlarda bulunmaktan fariğ olmamıştı. Bu gazete yazdığı bir makalede aynen şunları söylüyordu:

-280-⇧

(Bir hükümetin mahvi zamanı gelince, Cenab-ı hak evvelâ reisinin aklını alır. Onun için padişah-ı zaman çıldırdı. İşi gücü pehlivan güreştirmek, zarurî kolu oynatmak, koç ve horoz döğüştürmek, Cedd-i alâsının sandukasına astığı Osmanlı nişanını, ki mükâfat ve iftihar nişanı olacaktır, döğüşen koçların ve zarurî kolu maskaralarının boynuna, boynuzunuza takmak, zavallı deli hainler elinde zülüm ve fesat âleti olmuş, hilâfet sakıt ve hal'i vaciptir.

Hâlâ padişah Abdülâziz okuyor, milletin selâmetini düşünüyor, diye efendiliğinde bir kâzip şöhret kazandığından bu inkılâbın bilcümle teferruatını cülûsunda icra edeceğini halk ümid ederdi. Meğer okuduğu tarih değil masal kitapları imiş. Düşündüğü dahi, oynatıp durduğu zuhuri kolu fasılları imiş. Ve biraderi merhumunun bağışladığı çiftliğe sık sık gitmesi padişahlığından nişan takmak için döğüşen horoz yetiştirmek için imiş. Bu kaziyeler üç anbarlı gemi başına tasvir olunan aslan gibi taht-ı âli-bahtına kuruluşunda malûm oldu.

Cülûsunda yirmi milyon lira borcu olan bir devletin varisi olduğunu lisanı teessüfle beyan etmişken, padişahlığı daha on seneye varmamış ve zamanında Kırım muharebesi gibi bir gaile zuhur etmemişken, devletin borcunu yüz milyona iblâğ etti. Aferin himmetine.

Sultan Aziz, hususî siyasî hayatı ve ölümü - Halûk Y. Şehsuvaroğlu - Sahife 5-9).

Bu cahilce sözlerin Türk milletine büyük ve dahî adamlar olarak tanıtılan ve hâlâ tanıtılmakta bulunulan bir takım cahil, cühelâ tarafından nasıl sarfedileceği, münakaşa mevzuu dahi yapılamaz. Zira, bu zevat, Dünyanın Kırım harbinden sonra nasıl bir baş döndürücü sür’atle ilme, tekniğe doğru koştuğunu, her türlü harp

-281-⇧

vasıtalarının nasıl bir korkunç sür’atle her gün model değiştirdiğini göremiyecek kadar kör ve gafil idiler.

Ve bu gaflet içindeki adamların, dışarıda el birliği ettikleri devlet ve millet düşmanlarının telkinleri ve paraları ile neşrettikleri bu ihanet vesikaları, devlet hudutları içinde ve ikbalde bulunan Mithat Paşa tarafından yurda sokuluyor, bundan da kendisine ikbal ve saltanat yolları arıyordu.

Mithat Paşa, Sultan Abdülâziz devrinde sadece bir vali olarak hizmet ederken, bu talihsiz padişahın devri saltanatı ile birlikte başlayan dış tahrikler sonunda devlet etrafındaki tehlike halkası her gün biraz daha daralmış ve 1872 yılından sonra bu halka her an sıkılacak bir hale gelmiştir. Halka sıkıldığı takdirde ise, devlet, telâfisi imkânsız badirelere sürüklenecek noktaya çıkabilirdi. Bu halkanın sıkılması için daha dört sene beklemek ve ondan sonra İngiliz siyasilerinin verecekleri işaret üzerine halkayı sıkmak yoluna gidecek kadro da hazırlanmıştı.

Bu kadro yukarıdan beri isimlerini verdiğimiz paşalardan ve beylerden meydana gelmekte idi ve kadroyu memleket dahilinde Mithat Paşa idare ediyordu. Mithat Paşayı ise, İstanbul’daki İngiliz sefiri Sir Henry Elliot idare etmekte idi. Bu hususta en değerli vesika, bizzat İngiltere'nin İstanbul elçisi olan bu zat tarafından Londra’da NINETEENTH CENTURY (Naynti sençri-19 ncu asır) adı altında neşrettiği risaledir ki, bu risaleyi yine Londra’da çöreklenmiş, devleti bırakmak için İngilizlerden aldıkları para ile “Genç Osmanlıların” neşrettikleri Hürriyet gazetesinin 3 - 4 - 5 ve altıncı

sayılarında bulmak mümkündür, şimdi sözü bu risaleye bırakalım ve hükmü yine Türk umumî efkârı versin:

-282-⇧

"1875 milâdî yılında Türkiye'de meşruti bir hükûmet kurulması hususunda meydana kelen hareketin tarihi, lâyıki ile herkesin malûmu olmamış ve bugüne kadar gizli kalabilmiştir. Mezkûr hareket her veçhile şayanı dikkât bir vak'adır ve birbirini takiben türlü kaza ve belâya uğramasa idi devleti aliyyenin idare tarzı başka bir şekil alarak Türkler terakki yoluna girebilirlerdi. Osmanlı devletinin ıslâhı ve muhafazası uğrunda Mithat Paşanın gösterdiği gayretin semeresiz kalmasından dolayı İngilterenin ne derece mes'ul olduğunu teessüfle hatırlatmak kolay değildir."

İngiliz sefiri sir Henry Elliot hayıflanmaktadır. Zira o, neticesinin bu şekilde tezahür edeceğini ve Sultan Murat'ın, tahta cülûs ettikten sonra, bizzat İngiliz sefirinin tertip ettiğinde asla şüphe olmayan Sultan Abdülâziz'in katline şahit olur olmaz asabî krizler geçireceğini düşünmemişti. Ve bu sefir düşünmemişti ki, Sultan Murat'tan boş kalacak tahta dünyanın tanıdığı en büyük siyasîlerden ve dahî sıfatına lâyık olabilecek Sultan Abdülhamit Han merhum geçecek ve İngiltere'nin dünya hakimiyeti siyaseti, o ulu hakan yaşadıkça pek ciddî tehlikeler geçirecekti.

Sefir cenapları teessüfünü bizim istinad ettirdiğimiz tez'e bina etmiş ve şöyle yazmıştı;

"İngiltere devletinin Şark'da haiz olduğu mevki ve itibar 1875 senesinde ondan evvelki gibi olmayıp, Türklerin bize olan emniyet ve itimatları şüphe ve tereddüde tahavvül ettiğinden beri sözümüzün hüküm ve tesiri ikinci derece bir hükümet derecesine inmişti."

İşte İngiltere'nin bam teline basmışız ve talihsiz Sultan Abdülâziz böylece İngiltere'nin en can alacak damarına basarken de, memleket içindeki hainlerin, İngilizlerle birlikte çalışanların mevcudiyetine ehemmi-

-283-⇧

yet vermemiştir. Netice olarak da kendi hayatına hatime verdiği gibi, devleti de büyük bir badirenin içine atmıştır. Sultan Abdülâzizin takibettiği siyasetle İngiltere'nin ikinci devlet durumuna düşürülmesi tezi de böylece bu devletin harekete geçmesine tesir etmiş ve felâketli komplo meydana gelmiş, Sultan Abdülâziz tahtından ve canından edilmişti.

Sefir bu husustaki sözlerine aynı broşürde şöyle devam etmektedir.

“Mithat Paşa ile taraftarları İngiltere halkının manevî muavenetine mazhar olacaklarından emin olmasa idiler, hükümet idare şeklini tebdil etmek gibi müşkilât ve muhatara ile muhat bir işi üzerine almağa kolaylıkla cesaret edemezlerdi. (Bakınız hele ne diyor sefir cenahları, İngiltere halkının manevî himayesi!.. Hayır efendim, hayır... bu sadece İngiliz hükümetinin manevî değil, maddî yardımıdır ve bu yardım Mustafa Fazıl Paşa eli ile yapılmaktadır.) Vakıa İngiliz halkı meselenin aslına vakıf olsa idi, islâhat taraftarlarının ümit ettiği ve beklediği yardımı onlardan hiç bir vakit esirgemezdi. Fakat ne çare ki, o vakit, Türkler aleyhinde sebepsiz kin ve husumet besleyen zevat tarafından yeni yapılan kanunu esasinin sun’î ve yalnız kâğıt üzerinde kalmağa mahkûm bir kanunu esasi olduğu, Mithat Paşanın bu kanunu esasiyi kendi şahsî menfaati için yaptığı, Paşanın hain ve hilebaz bir adam, olduğu ve buna benzer daha bir çok iftiralar işaa edilerek İngiliz halkının fikri ifsad ve idlâl edilmişti.

Böyle sebepsiz yere Türkler aleyhinde suizannı olan zevatın Türklere iras ettikleri zarar, yalnız İngiliz halkının fikrini ifsad ederek onları Türklere yardımdan men etmekle kalmamış, islâhat taraftarlarının bunca zahmet ve müşkilât ile elde etmiş oldukları meclisi me-

-284-⇧

busanla devamlı olarak alay etmek sureti ile, mezkûr meclisin lâğvına gitmesi için Sultan Abdülhamid’i cesaretlendirmişlerdi. Binaenaleyh hükümeti mütlaka gibi zararları herkesçe bilinen bir usulün zulüm pençesinden hemen kurtulmak üzere olan Türkleri, bu muvaffakiyetlerinden mahrum bırakmak sureti ile Mithat Paşanın ve diğer islâhat taraftarlarının sürgüne gitmelerine sebep olmuşlardır.”

Sefir cenapları, burada İngiltere iç siyasetindeki ivicacları belirtmek istemiş, fakat muvaffak olamamıştır. Zira İngiltere’de iç siyaset hiç bir vakit bu devletin dünya hakimiyeti siyasetine sed çekebilecek bir mahiyet almamıştır ve alması da asla mümkün değildir. Şimdi tekrar sefir Elliot’u dinleyelim:

“1867 senesinde Türkiye’ye vardığım zaman Mithat Paşa Tuna valisi idi. Fakat bir yıl sonra memuriyeti değiştirilerek Rusçuk’u terk etti. Bu esnada Osmanlı hükümeti Ali ve Fuat Paşalar gibi gayet muktedir iki zatın idaresinde idi. Bu iki paşa birlikte hareket ederek Sultan Abdülâziz üzerinde

kuvvetli bir nüfuz kazanmağa çalışmışlar ise de, Ali ve Fuat Paşalar kendilerine rakib olacak ve Abdülâziz'in bu arzusunu kuvveden fiile çıkarmağa vasıta olabilecek kimselerin meydana çıkmalarına fırsat vermemişler ve elde etmiş bulundukları kuvvet ve nüfuzu ömürlerinin sonuna kadar devam ettirebilmişlerdi. 1871'de Ali Paşanın vefatı haberini alır almaz -Ondan az bir müddet evvel Fuat Paşa da vefat etmişti- Abdülâziz fevkalâde memnun olmuş, (İşte şimdi serbest kaldım), demiş."

Zavallı sefir cenapları, hâkî payine yüz sürmek için nasıl nöbet tuttuğunu unutur göründüğü Sultan Abdülâziz Han bu Paşaların rüyalarına girecek kadar celâ-

-285-⇧

detli ve kudretli bir hükümdardı ve devletin idare şekli de kendisinin bu kuvvet ve kudretine adetâ bir sonsuzluk vermekte idi. Ne Ali, ne Fuat Paşalar, Sultan Abdülâziz'in arzusu hilâfına çıkabilmişler, ne de Sultan Abdülâziz kendilerinden kurtulmak gayretleri içinde bulunmamıştır. Tamamen İngiliz görüşüne ve siyasetine uygun bir lisanla yazılmış bulunan bu risale cidden tetkike değer bir vesikadır. Şimdi sefir cenaplarını tekrar dinleyelim.

"Mahmut Nedim, tamamen Abdülâziz'in istediği gibi bir adam olduğundan kendisinin intihabı ve sadrıâzam yapılması Padişah için bir muvaffakiyetti fakat Mahmut Nedim'in maksad ve gayesi devlet ve milletin hayır ve menfaatini düşünmek değildi. Bilâkis Paşa, iktidarda kalmak için efendisinin her dediğine peki demek itiyadında olduğu için her hangi bir fikrine muhalefet etmemeğe ve verdiği bütün emirleri harfiyyen yerine, getirmeğe gayret ederdi. Bu bakımdan da Sultan Abdülâziz'in fevkalâde teveccühünü kazanmıştı. Bundan ayrı olarak Sultan Abdülâziz'e yakınlığı olanların talep ettikleri paraları derhal tediye etmek sureti ile onlar nezdinde de mevkiini sağlamlaştırmağa gayret gösteriyordu."

İstanbul'daki İngiliz sefiri kebiri Sir Henry Elliot'un burada bir başka cepheden anlatmağa çalıştığı Sadrazam Mahmut Nedim Paşa, aslında hiç de anlatıldığı gibi değildir. Mahmut Nedim Paşa, Avrupa muvazenesinde, Rusya ile birlikte hareket etmenin zaruretlerine inanmış, İngiltere'nin Devleti Aliyye aleyhine giriştiği komploları yakınen bilen bir insan olarak Rus siyasetine yanaşmıştı. Rusya'nın, yeni Osmanlı siyaseti karşısında

duyduğu memnuniyet, gösterdiği yakınlık, İngiltere'yi derhal harekete geçirmiş, ve Sir Henry Elliot'un

-286-⇧

yukarıdaki şikâyetine, yani İngiltere'nin İstanbul'da ikinci devlet olduğu hususundaki kanaatin İngiliz sefirinde de, İngiliz hâriciyesinde de yerleşmesine yol açmıştı. İşte İngiltere'nin İstanbul sefirinin Mahmut Nedim Paşaya Nedimof, adını takması, takibettiği bu siyaset yüzündendir ve maalesef, cidden akıllı ve dürendiş bir sadrıâzam olan Mahmut Nedim Paşanın hâlâ da bu sıfat ile anılmasında birinci derecede rol almıştır. Ve bu sefir cenapları, Sultan Abdülâziz'i ha'l edip katleden Paşalar ve kumandanlar kadrosunun birinci derecede dirijanı olmuştur. Bu iş için de bu zat, İngiliz bütçesinden yedi milyon altını sere serpe sağa sola dağıtmıştır. Bu hususta Nizameddin Nazif Tepedelenlioğlu, (Sultan İkinci Abdülhâmid Han) adlı kitabının 337. sahifesinde aynen şunları yazmaktadır:

"Sir Henry Elliot'un Abdülâziz Türkiyesini tenkit etmeğe yeltendiği iş bu bin sekiz yüz yetmiş beş yılında İngiltere bütçesinin bu faslından tam yedi milyon İngiliz altını gelir sağlamış bulunuyordu. Muhterem büyük elçinin İstanbul'da şahane bir hayat sürmek ve (HÜRRİYET TARAFTARLARI) adını taktığı kendi taraftarlarını geçindirmek için, bir yandan gizli Karbonari Vant'larına bir yandan da (İLERİ FİKİRLİ) dediği bazı softalara el altından dağıtmak için kullandığı pek dolgun tahsisat işte böyle bir bütçeden veriliyordu."

İşte İstanbul'daki İngiliz sefiri cenapları böylesine bir para ile bir devletin canına kasdetmek için memlekette paşasından ordu kumandanına, askerî mektepler nazırından softasına kadar çeşitli insanları satın alabiliyordu. Şimdi üstad Nizameddin Nazif'i yine dinleyelim, bakınız ne diyor:

"Abdûlâziz'in şahsı ile devri hakkında yapılmış olan diğer bütün ithamlar da -Bir daha söyleyelim-

-287-⇧

hep bu kabildendir. Sanki bu asrın Avrupalı, medeni ve büyük denen devletleri pek sağlam ayakkabı imişler de yalnız Osmanlı devleti bozuk düzen imiş! Yazık ki, Osmanlı tarihini Avrupa devletleri ile paralel bir surette mukayeseli olarak tetkik eden ve yazan biri çıkmamıştır. Bu yorucu, fakat pek lüzumlu işin başarıldığı gün birçok kıymetler yer değiştirmeğe mahkûm olacaklardır.

Ne gariptir ki, müstebit dedikleri Abdülâziz devrindeki hürriyet dozuna bile bu memlekette imparatorluğun batacağı güne kadar bir daha rastlanmıyacaktır. 1876’da (YOKTUR) denen hürriyet, asıl ondan sonra yok olacaktır. Hakikat şudur ki, Musa Paşa ile Kabakçı Mustafa’nın üçüncü Selim’i devirişi, Rus ve İngiliz tahriki idi. Alemdar Paşanın dördüncü Mustafa Han’ı devirişi, Fransa elçisi Sebastiyani’nin tahriki eseridir.

Mithat Paşa ve serasker çetesinin Abdülâziz Han’ı devirişi de düpedüz İngiliz tahriki ile olmuş bir iştir.

Bir siyasî darbe:

O günün ve o günü takibeden yılların bütün hadiseleri açıkça isbat etmektedir ki, Abdülâziz’in tahttan indirilmesi asla Osmanlı iç politikasının bir lüzumu, zarurî bir icabı değildir. Bu, İngiltere tarafından hazırlanmış ve tediye edilmiş bir siyasî darbedir ki, doğurduğu hadiselerin hiç biri Osmanlı devletinin lehinde olmamış ve Osmanlının ne kadar düşmanı varsa hepsi bundan faydalanmıştır.

Serasker çetesinin siyasî darbesinde İngiltere’nin bir rolü olduğunu isbat değil, saklamağa imkân yoktur. Bu, o devirde Fransız parlamentosunun resmi zabıtlarına bile girmiş bir hadisedir. Zâten hadisenin asıl kah-

-288-⇧

ramanı, yani İngiltere’nin İstanbul’daki büyük elçisi, bizzat rolünü açıkça yazmış ve tarihe maletmiştir.”

Şimdi Ekselans Henry Elliot’un kendi kaleminden çıkmış olan hatıratına tekrar dönelim. Bakınız Sir Henry Elliot ne diyor:

“Osmanlı devletinin bir çok islâhata muhtaç olduğunu öğrenip anlayacak kadar uzun bir müddet Türkiye’de bulunduğum için, padişah ile nazırlarını kontrol edecek bir (MECLİS) kurulmadıkça islâhat gibi şeylerden bir fayda çıkmayacağını biliyordum. Mithat Paşanın bazı teşebbüslere giriştiğini haber aldığım zaman son derece sevindim ve kendisini elimden geldiği kadar teşvik ve tahrik ettim.”

MİDHAD - ELLİOT İKİLİSİ

Şimdi bu kitabın başından itibaren iç yüzünü ortaya koyarak isbatına çalıştığımız İngiliz siyasetinin cihan hakimiyetine dayanan fikrinden mülhem olan, Osmanlı İmparatorluğunu yıkmak ve yoketmek siyaseti hakkında Nizameddin Nazif Tepedelenlioğlunun aynı eserinin 339. sahifesinden şu malûmatı aktaralım. .

"1871'den sonra, yani (HÜRRİYET ve REFORM TARAFTARLARI) dediği (YENİ OSMANLILAR) a reis olduktan sonra artık Mithat Paşanın hiç bir hareketi İngiltere büyük elçisinin meçhulü değildir. Belki de birlikte çalışmaktadırlar. Çünkü, "Yeni Osmanlılar" la olan alâkasını bu elçi hiç bir zaman saklamamıştır. Mithat Paşanın, Abdülhamid devrinde mahkûm edilmesinden sonra İngiltere'de yayınladığı meşhur makalesinden{29} şu cümleyi aynen alıyorum:

-289-⇧

(Mithat Paşanın kara sularına yakın olan çiftliğine çekilip gözden kaybolunca, Hürriyet ve reform taraftarları ile birlikte plânlarını yapmağa koyuldu. 1875 yılı Kasım ayının ilk günlerinde Hürriyet ve Reform taraftarlarından biri (Bu adamın adını vermiyor) bana Mithat Paşanın maksadının ne olduğunu bildirdi. Asıl maksat bir meşrutiyetçi hükümet kurmaktı.)

Elçi, her halde öteden beri haber alma şeklinde kullandığı bu Hürriyet ve Reform taraftarı vasıtası ile Mithat Paşadan bir randevu alıyor, yahut hazırladığı plânı bir defa da elçi ile birlikte gözden geçirmek için Mithat Paşa elçiden bir randevü istiyor. Kasım ayının ikinci haftasında buluşuyorlar.

Bu gizli temas İngiliz bandırasının himayesinde yapılıyor. Yani ziyaret edilen Mithat Paşa değil, elçi Elliot'dur.

Sahne, İngiliz sefaretinde Ekselans Henry Elliot'ün bürosu.

Mithat Paşa söze başlıyor.

-Her vilâyet acınacak bir haldedir. Rejimin değişmesinden başka çare görmüyorum.

Ve; çiftlik toplantılarında hazırlanan (YENİ REJİM) projelerini birer birer Elliot'a izah ediyor.

Elliot, zaten bunları bilmektedir. Kimbilir kaç toplantıda, kaç münakaşada, kaç (YENİ OSMANLI) nın ortaya attığı fikir hep onun ilhamı, hep onun telkini olmuştur.

Hiç sesini çıkarmadan, Paşanın uzun izahatını sabırla dinledikten sonra soruyor.

-Padişahlık makamı hakkında ne düşünüyorsunuz?

-290-⇧

-Bu makama ait yetkilerin çok daraltılması lâzımdır. Padişahın kuvvet ve kudreti tahdid edilmelidir.

Elçi, bu cevabı alınca kabına sığamıyor... Rahat bir nefes alıyor. Çünkü yıllardan beri süren gayretlerinin tek sebebi, ulaşmak istediği asıl hedef budur.

“Padişahın kuvvet ve kudretinin tahdidi.”

İngiliz sefiri, devletinin cihan hakimiyeti siyaseti noktasından elzem telâkki ettiği bu noktai nazarını böylece Mithat Paşaya aktarmış ve onun vasıtası ile Sultan Abdülâziz’in kuvvet ve kudretini sıfıra indirmeğe çalışmıştır. Bu kuvvet ve kudretin padişahın elinden alınması ise, sadece devletin yok olması manasına alınmalıdır. Zira, Osmanlı devleti, yukarıdan beri yeri geldikçe işaret ettiğimiz bir kuvvet ve kudret iktisab etmiş ise, bu kuvvet ve kudretin elde edilmesinde, Osmanlı imparatorluğunun muasır Avrupa ve dünya devletleri seviyesine çıkmasında, sadece ve yalnız Sultan Abdülâziz Han rol almış, bu yükselişte onun şahsî fikri hakim olmuştur. İngiltere’nin, bu kuvvet ve kudreti, devletlû paşalarla kırması mümkün olmayınca, asıl darbeyi vurmak zamanı gelmiş ve padişahın kuvvet ve kudretinin elinden alınması fikri devletlûlara telkin edilmiştir.

İngiltere’yi ürküten işte Osmanlı Padişahlarının bu üstünlükleri ve kimseyi dinlemeyen irade ve karakterleri idi. Çünkü, bu karakter ve irade üstünlüğü çok kısa bir müddet zarfında Osmanlı İmparatorluğunun devrin en ileri devletlerinden, en kudretli imparatorluklarından birisi haline getirmiş bulunuyordu.

Osmanlı-Türk donanması dünyanın ikinci filosu idi ve İngiliz donanması ile atbaşı durumda bulunuyordu. Türk ordusu dünyanın en kudretli kara ordusu olmuş-

tu. Ve Türk ordusu da, Türk donanması da dışarıdan hiç bir şey almadan, dışarıya hiç bir sipariş vermeden kendi fabrikaları ve kendi teknik imkânları ile bütün noksanlarını ikmal edebilecek duruma girmekle de kalmamış, bu teknik imkânlarla her şeyini Osmanlı İmparatorluğunda imal edecek duruma da girmişti. İngiltere, elbetteki bir Rusya, bir Fransa'nın kendi cihan hakimiyeti siyasetine karşı çıkan politikaları yanında, dünyanın en stratejik bir noktasında bulunan böylesine kuvvetlenmiş, imparatorluğun bir çok topraklarını kuvvet ve kudreti ile adeta yeniden fethetmiş bir Padişahın, Sultan Abdülâz'iz Han'ın idare ettiği bir Osmanlı İmparatorluğunu gönül rızası ile kabul edemezdi. Ve eğer İngiltere, devletin içinde bir takım ihanet edebilecek devletlû ve paşalar takımını, bulmasa idi, ne Sultan Abdülâziz'i tahtından indirtip öldürtebilir, ne de Devleti Âliyye çökerdi. Fakat İngiltere'nin cihan hakimiyeti siyaseti, dünyanın bir çok noktalarında ele geçirdiği ham madde kaynakları ve giriştiği ticari münasebetler sonunda kurduğu imparatorluk, Osmanlı İmparatorluğunun bekasına veya kendisine rest çekebilecek bir duruma yükselmesine müsaade edemezdi. Nitekim buna müsaade etmediği hadiselerle teyid edilmiş ve koskoca bir İmparatorluk İngiliz altınları ve hain devletlûlarla yıkılmıştır.

Şimdi yine Nizameddin Nazif Tepedelenlioğlunun aynı eserinin 341. sahifesinden şu kısmı alalım.

"O'nun iradesi (Sultan Abdülâziz'in) sıfıra indirildiği gün Osmanlı Devleti param parça olacaktır.

Ama, umumî olarak bütün imparatorluğu ve özel olarak da Müslüman Osmanlılığı tutan makamı kudretsizliğe mahkûm ederken elçi cenapları da, Mithat Paşa hazretleri de, bütün hıristiyan toplulukların ruhanî

-292-⇧

reislerine, âdeta birer hükümdar dedirtecek derecede cismanî selâhiyetler bahşetmek kararındadırlar. (Bir Fener patriğinin ziyaretini resmen iade etmiş olan ilk ve tek Osmanlı Sadrıâzamı Mithat Paşadır. N.N.T.) Mithat Paşa bu ciheti elçiye (bilhassa) ve (israrla) temin eder. Sonra şu bilgiyi verir:

-Mevcut farkların önünü almak için başlıca şart. Nazırlar heyetini ve hele maliye nazırını bir meclise karşı sorumlu kılmak olabilir kanaatındayız, Aynı meclis kontrolü valiler üzerinde de tesirli olacağı için bütün vilâyetlerin iyi idare edilmesi tabiî, mümkün olacaktır.

Peki bu meclis nasıl kurulacaktı?

Mithat Paşaya göre, (Hükümranlık) selâhiyetini padişahtan nez’edecek olan bu (MİLLET) meclisi (IRK), (DİN), (MEZHEP) farkına asla bakmaksızın bütün ahali bir tutularak yapılacak seçimlerle kurulacaktır.

Bu ciheti sefir’e vadediyor.”

Böyle bir vaid, ilk bakışta (İNSANİ) ve (MEDENÎ) bir hareket gibi görünür. Fakat o günlerin şartlarına vurulunca anlayışsızlığın, ihtiyatsızlığın dar görüşlülüğün en kötü ifadesi olduğu derhal belirir.

Zira,

1-Meclisler daima bilgili insanların ve teşkilâtlı gurupların tesiri altında kalır.

2-Meclisler daima ekseriyetin fikrini ve arzusunu kanunlaştırır.

Halbuki, Osmanlı Devletinde 1876 yılında,

1-Bilgili vatandaşların çoğu hıristiyanlardı.

2-Teşkilâtlı zümreler ve guruplar hep hıristiyandı.

3-Nüfus ekseriyeti de hep hıristiyanlarda idi.

-293-⇧

Pek garip görülür ama, 1876 Türkiyesinin tam demokratik usullerle seçilmiş bir meclisin kontrolü altına sokmak demek, düpe düz, İmparatorluğu bir plebisit ile Hıristiyan Osmanlıların devamlı kontrolü altına sokmak demek olacaktı.

Ve Mithat Paşa hazretleri ile “Yeni Osmanlılar” denilen bir avuç münevver İngiltere büyük elçisi Sir Hanry Elliot’un irşadları ve her türlü maddî yardımları ile işte böyle hâince hazırlanmış bir uçurumun kenarına ulaşmış bulunuyordu.

Maalesef, bu devletlûların da, Paşaların da düşünmek istemedikleri şey devletin bekasının hangi temellere istinad ettirilebileceği hususu idi. Aslında bütün bunları biliyorlardı. Fakat İngiliz altunlarının sarı rengi ve bir bakıma da cehaletleri, onları attıkları adımda israrla direnmeğe mecbur etmiş ve devleti Âliyye batırılmıştır. Aslında batırılan Devleti Âliyye değil, Türk Milleti idi.

Şimdi tekrar İngiltere’nin İstanbul’daki büyük elçisi Sir, Henry Elliot’un kendi hatıratına dönelim. Bakınız bu elçi cenapları neler, ne cevherler yumurtluyor: “Bu yeni usul tahtında her türlü memuriyet, küçük veya büyük tefrik edilmeksizin, haremi şahane veya mabeyni Humayun vasıtası ile satın alınıyordu.

İNGİLİZ SEFİRİNİN SAYGISIZLIĞI

Devlet Memuriyetlerinin tebdilinde bile saray (HAŞERATINA) hediye vermek adet hükmüne girmiş olduğundan valiler, Mutasarrıflar, Defterdarlar bir vilâyetten veya sancaktan bir diğerine nakledildikleri vakit bu

-294-⇑

rüşveti vermek ve mansıbı satın almak mecburiyetini duyarlardı. Zaten bunların ekserisi (ALÇAK) ve (MÜRTEKÎB) takımından olduğu için verdikleri rüşveti kat bekat kazanmak için halkın mal ve mülkünü zülüm ve cebir ile yağmaya girişirlerdi. Böylece Osmanlı vilâyetlerinin perişan ve harap olmasına sebebiyet verirlerdi.”

Şimdi şurada sefir cenaplarının hatıratındaki bazı kelimeler üzerinde duralım. Sefir cenapları saray mensubinini Haşerat olarak vasıflandırmaktadır ki, bu sıfat Osmanlı saray erkânı veya mensubini için her ne suretle olursa olsun asla söylenemez. Zira, Osmanlı İmparatorluğu sarayı İngiliz sarayından da, Fransız saraylarından da, Rus ve Habsburg saraylarından da çok, ama çok daha haysiyetli, hatta, mukayese edilemiyecek kadar şerefli ve namuslu saraylardı. Fransız saraylarının bir Katerîn Dö Mediçi’sini bir Jozefin’ini, Osmanlı saraylarında bulmak asla mümkün değildir. Nihayet Fransa’daki rüşveti, Osmanlı saraylarında da, Osmanlı Devleti idaresinde de bulmak mümkün değildir. Keza, Türk Osmanlı sarayına terbiyesizce saldıran bu hakikaten her türlü haysiyet ve şereften mahrum sefir cenaplarının temsil ettiği İngiliz sarayındaki bir kraliçe Elizabet’i, bir kraliçe Viktorya’yı veyahut tamamen morfinoman olan bir yedinci Edvard’ı bulmak mümkün değildir. Binaenaleyh bir devlet nezdinde bir başka devleti temsilen vazife görmüş olan bir sefirin, her şeyden evvel mensup olduğu milletin içtimai durumunu düşünmesi, kalemini ona göre oynatması ve kelimeleri buna göre beyaz kâğıda geçirmesi iktiza etmektedir. Bundan ayrı olarak, bir sefir, her ne sebeple olursa olsun, her şeyden evvel bir sefirdir, siyasî kariyeri olan bir insandır ve lisanına veya fikirlerine çok dikkat etmesi iktiza eden bir mevkiin de sahibidir, öyle terbiyesizce bir milletin en mukaddes bildiği mefhumlara veya müessesele-

-295-⇑

re rastgele ve tamamen garezine olduğu gün gibi aşikâr olan bir lisanla hitap etmesi sadece kendi terbiyesinin hudutlarının ne kadar dar olduğunu izaha

yeter bir keyfiyettir. Şimdi gelelim bu adamın terbiyesizliğini bir tarafa bırakalım ve Nizameddin Nazif Tepedelenlioğlu’nun eserinden 330 ve 337. sahifelerdeki şu kısımlara bir göz atalım.

“Memleketin her hangi bir tarafında maaşların zamanında verilmeyişi Aziz Han’ın uykusunu kaçırmakta idi. Devlet haysiyetine de, kendi haysiyetine de pek düşkün olan Sultan Abdülâziz, devlet hizmetlerinin geçer akçe ile zamanında ödenmesine çok önem veren bir hükümdardı.

Para...

İşte, saltanattan uzaklaştırılmasından sonra yaşadığımız bu günlere kadar ona isnad olunan (Para sevgisi) nin asıl sebebi.

Büyüyen ordunun, çok kabaran deniz ve kara subay kadrolarının, devlet dairelerinin, donanmanın, girişilen bir çok imar ve asrileşme hareketlerinin devlet hazinesine yüklediği zorluklar yanında saray masrafları ne idi ki?

Devede kulak...

İngiltere büyük elçisi, o gün huzura çıkınca söylediği sözlerin tam metnini kendi kalemi ile tarihe devretmiş bulunuyor. İşte...

“Sultanın hiddet ve gazabını üzerime çekeceğimi bilmiyordum. Fakat tehlikeyi göze aldım:

-Her Avrupalı devletin başına gelen şey bugün de Osmanlı Devletinin başına gelmiştir. Kanunlar ve nizamlar, zaman ile eskileşiyor, günün ihtiyaçlarını karşılayamıyor. Avrupa devletleri, ahali tarafındaki önesürülen fikirlere itibar etmesini bildiler. Şimdi de Osman-

lı devleti ahalisi eski kanunların, nizamların bugünkü şartlara uygun olmadığına inanmağa başlamışlardır. Tebaai şahanenizin bu kanaatına itibar etmek çok yerinde bir hareket olacaktır, dedim.

Padişah, hiç değişmeyen o vekârlı ve temkinli edası ile,

-Meselâ, dedi, ne yapmalıdır?

Bir gayret daha göstererek teklifimi tamamladım:

-Ahali, kendi işlerini idare edenlerin murakabe edilmesini istemektedir.

Abdülâziz gene sakin, sakin sordu:

-Böyle bir murakabe nasıl bir maksat güder?

Son cevabım şu oldu:

-Böyle bir murakabe, umumî hizmetleri çevirenlerin her istediklerini her zaman diledikleri gibi yapmalarına meydan bırakmaz.

Muhaveremiz burada bitti. Zira, Sultan Murat nezaketi ile beni uğurladı. Bugün, o sözlerime fazla önem verilmiş olduğunu iddia edecek değilim.”

İngiltere büyük elçisi Sir Henry Elliot’un gene kendi kalemi ile iddia ettiğine göre, hünkâr nezdinde bu teşebbüsü yaptığı sırada Osmanlı Devleti şu kötü şartlar içindedir:

“1-Memleket sür’atle harap ve helâk olmaktadır,

2-Rüşvet, ihtikâr ve irtikâp görülmemiş bir dereceye varmıştır,

3-Devlet memurları ve ahali yiyecek ve ilâç bulamazken, padişahın zevk ve sefası için milyonlarca lira harcanmaktadır,

4-Valiler, mutasarrıflar ve memurlar makamla-

-297-⇧

rını para ile satın aldıkları için gittikleri yerlerde ahalinin malına, mülküne el koyup satmaktadırlar, ve ilh.”

Bugün biliyoruz ki, bu iddianın elle tutulur tarafı yoktur. Hele devlet memurluklarının (para ile satın alınması) tamamı ile yalandır. Evet... O tarihte yani Abdülâziz’in Türkiye’de Sultan ve Elliot’un da İngiltere büyük elçisi olduğu günlerde devlet memurluklarının para ile satıldıkları memleketler vardı. Fakat bilhassa Avrupa devletleri arasında bu çok kötü hastalığa tutulmuş olanların başında İngiltere gelmekte idi. 1876 Avrupasının o ihtişamlı Kraliçe Viktorya İngilteresi’nde bir tapu memurluğu veya köy muhtarlığı değil Bölük ve Tabur kumandanlıkları, Albaylıklar, her silâhın her dereceden general rütbeleri, hatta Mareşallıklar, hatta asalet unvanları, hepsi, para ile alınıp satılmakta idi.

Bir İngiliz elçisinin bu çeşit hareketleri yolsuzluk sayması da bir hayli gariptir.

Evet... O tarihte bu gibi işlerin pek revaçta olduğu bir yer varsa o da İngiltere idi. Makam satmak ve satın almak İngiltere’de gayet tabiî görülüyordu. Gelenekler diyarında en kötü geleneklerden biri de bu idi. Elçi hazretlerinin gayet lâubali bir şekilde yüksekten atarak yolsuzluk ve

kepazelik addettiği şeylerin İngiltere’de devlet bütçesinde bile yeri vardı. Satılacak yüksek memurluklarla kumandanlıkları, asalet unvanlarını, rütbeleri, nişanları Kraliçe Viktorya hazretlerinin Maliye nazırı cenapları pek masum bir gelir faslı addetmekte idi. Elçi Elliot'un rezalet diye vasıflandırdığı şeyleri, gizlemek şöyle dursun, bütçe lâyihası içinde resmen parlamentoya sunuyordu.

Avam kamarasının muhterem üyeleri de açıkça rey vererek bunu tasvib ediyorlardı.”

-298-⇧

MİTHAT PAŞA İÇİN ELLİOT NE DİYOR

Şimdi, bu terbiyesiz, her türlü nezaket kaidelerinden ve normal diplomatik lisandan mahrum İngiliz elçisinin kaleminden çıkan hatıratına tekrar avdet edelim. İngiltere’nin İstanbul büyük elçisi Sir Henry Elliot diyor ki:

“Mithat Paşa Rusçuk’dan ayrıldıktan sonra, Dâri Şûra riyasetine tayin olundu ise de, o vakit sadarette bulunan Ali Paşa, günden güne artan Mithat Paşanın nüfuzunu görünce bundan endişe duydu ve Mithat Paşayı Bağdad’a gönderdi ve ta Âli Paşanın vefatına kadar Mithat Paşa Bağdad valiliğinde kaldı ve orasını islâh etti..

Sefir cenapları burada da yanılmaktadır. Zira Ali Paşa Mithat Paşayı Bağdat vilâyetine dediği gibi, Ali Paşanın kendisinden ürkmesinden değil, fakat kökü dışarıda olan ve Mustafa Fazıl Paşa delâleti ile İngiliz siyasetine dayanan bir ihanetin içinde bulunduğundan dolayı göndermiştir. Zira Ali Paşa, Fransız taraftarı siyasetine aykırı olarak, Mithat Paşanın İstanbul’daki “Genç Osmanlılar” teşkilâtını idare ettiğini biliyordu. Ve Ali Paşa şunu da biliyordu ki, Mithat Paşayı da “Genç Osmanlıları” da İstanbul’daki İngiliz Sefiri rahatça kullanıyordu. Devletin başında bir takım gailelerin bulunduğu, Girit, Balkan ayaklanmaları gibi hadiseler cereyan ederken, Devletin merkezinde bir ihtilâl teşkilâtının bulunmasını mahzurlu ve devletin bekası için tehlikeli bulduğu için Mithat Paşayı Bağdat vilâyetine tayin etmiş, böylece bu fesad ve ihtilâl teşkilâtını dağıtmıştı.

Mithat Paşanın nasıl bir ihtilâlci olduğunu, devleti batırmak, maksadiyle ve İngiliz altınları ile kurulan

-299-⇧

“Genç Osmanlılar” teşkilâtının başında bulunduğunu rahmetli Arif Oruç bey, (Sultan Abdülâziz nasıl hal’edildi nasıl intihar etti) adlı eserinin 114 ve 115. sayfasında şöyle anlatır:

“Mithat Paşa, Abdülâziz’in yeni tevcihini cemiyet erkânına hikâye ettiği zaman, hepsi hayret etmişlerdi. Ziya bey (Ziya Paşa) acı acı gülmüştü.

-Paşam, dedi... Âli’nin sademesine uğradınız. Birer tarafa dağıtılmamızın mebdeidir (başlangıcıdır) bu tarih!..

-Allah, Allah, hiç ihtimal vermem. Abdülâziz Han zerrece renk vermedi.

-Senelerce mabeyinde kitabet vazifesi yaptım. Ne hile ve desiseler görmüşlerdenim.

- Tutalım öyle olsun. Vatana hizmet değil mi? Buyurulacak ki cemiyet işleri geri kalır. Katiyen müteessif olmamak lâzımdır. Elbette bir gün bu samimiyete nail olmak mevcuttur.

Namık Kemal bey söze karıştı:

-Bu şekavet yine Moskof tahrikidir. Encamı hayrola. Ardınca 1856 Boğazlar muahedesinin ihlâli meselesi patlak vermeseydi bari.

-Muhtemeldir, mirim. Moskof parmağı olduğu senelerce evvelden beri bellidir. Evvelki memuriyelerimizde Sırp Prensi Mihal'in Naçize karşı Yuvan adlı komiteci ile tertip ettiği suikast henüz hatırlardadır. Rus sefiri general İgnatiyef Padişaha tesir ederek Yuvan'ı Diyaribekir'e nefy ile iktifa etmemiş miydi?

-Evet... Evet... diye tasdik ettiler.

Mithat Paşa devam etti:

-Maksadımız elbet bir gün muvaffak olacaktır. Fransa bugün ne haldedir 1789/1830 ve nihayet 1848 inkılâpları neticesi ne oldu? Bu saat Fransa'da impara-

-300-⇧

tor bulunan üçüncü Napoleon, er geç sukut edecektir. Fransızlar (hâkimiyeti âmme) usulü idaresine müstenit bir idare istiyorlar. Cumhuriyet, âray-ı umumiye, millî meclis hâkimiyeti, matbuat serbestliği ve toplanma hürriyeti. Bunların hepsinden vaz geçtik. Yalnız kanun ve bir millî meclis talebindeyiz. Tedricen her müşkil hallolunur.

-Ey benim mirim, Kemal, Şinasi beyler... Almanya, Prusya ve Avusturya'da bile halen krallığa ve imparatorluğa dokunulmaksızın millete verilmiş hukuk yok mu? Âray-ı umumiye, müsavat-ı hukuk, matbuat serbestliği ve toplanma hürriyeti yok mu? Henüz bir ay evvel, Sardunya krallığı geniş bir âray-ı umumiye kabul etmedi mi? ,

Almanya'yı düşünelim: Avusturya galip geldiği halde bir nevi askerî meşrutiyet tesisi zorunda kalmadı mı? Alman milleti ittihadı, âray-ı umumiye ve askerlik hizmetleri meselelerini milletin lehine kabul etti.

Hükümet memurları Rayştağ ve Lantağ meclislerinin murakabesi altındadır. Biz de böyle istiyoruz. İdareyi murakabe.

Çar ikinci Aleksandr'ın tahtı dahi sallanmaktadır. Çar islâhat yaptı. Mal ve mülk sahiplerinin elinde helâk olan köylülerin biraz gözleri açıldı.

Ruslar adliyelerini islâh ettiler. Gerçi Âli Paşa dahi ahkâm-ı adliye fermanı ile Osmanlı hâkimlerine bir imtiyaz temin etti. Adlî kuvvet Babıâliden tamamen ayrıldı. Bu dahi bir muvaffakiyettir."

Mithat Paşa konuşmasına tekrar devam ediyor ve diyor ki:

"Benim miri mükerremlerim. Yunanistan bundan beş sene evvel, yani hicrî tarihimizle 1280 (1863) de ikinci inkılâbı yaparak tam meşrutî usule intikal etti.

-301-⇧

Romanya iki ay evvel şahsî hükümetten sıyrıldı, kurtuldu. Sırbistan niyabetle idaresine rağmen (Millet hâkimiyetine) esasını takip eden idareye kavuştu; Mütekâmil bir kanunu esasi ile Skopçina'sını içtimaa davet etti. Dünya ileri gidiyor. Biz gittikçe geriliyoruz. İşte bu itibarladır ki, çok fedakârlıkların iktihamı zarureti karşısındayız."

OSMANLININ NE OLDUĞUNU BİLMİYORLARDI

Bu adamlar, yani Mithat Paşa ve tavabii ihtilâl şebekesi, tebaası olmak şerefi lütfen kendilerine bahşedilmiş bulunan devleti âliyyenin nasıl bir devlet olduğunu asla düşünememişlerdir. Eğer bu zevat, devletin nasıl bir anasırı muhtelifeden meydana geldiğini ve bu anasırın, yani imparatorluğu teşkil eden insanların ekseriyetinin gayri müslim olduklarını bir an düşünmek cesaretini kendilerinde bulmuş olsaydılar, işledikleri cinayetin, devlete ve Türklüğe karşı işledikleri ihanetin ağırlığı altında ezilirler yok olurlardı. Fakat bu zevatın hiç birisi bu hususu düşünmemiş, onlar İngiliz sefirlerinin veya İngiliz siyasilerinin kendilerine telkin ettikleri fikirleri birer cankurtaran simidi gibi kabullenmişler ve Avrupa'nın içine girdiği usulü idareyi Osmanlı İmparatorluğunda ve bu anasırı muhtelifenin ekseriyeti teşkil ettiği devleti âliyyede tatbike kalkmışlardır. Bunlar cahil ve zavallı bir takım insanlardan başka bir şey değillerdir ve devlete ve Türk milletine karşı işledikleri ihaneti de cehalet perdesi altında irtikâp etmişlerdir.

Onların her şeyden evvel, Osmanlı İmparatorluğu-

-302-⇑

nun iç bünyesinin tarihî gelişmesini bilmek mevkiinde bulunuyorlardı. Fakat maalesef bu tarihi gelişmeyi asla tetkik etmemişler, hatta bu hususu düşünmemişler ve ceffelkalem imparatorluğu mahva sürükleyecek bir takım desiselerin ve telkinlerin zebunu olmuşlardır.

Artık bilinmektedir ki, Osmanlı İmparatorluğunu kuranlar bu cesim devleti kurulduğu andan itibaren müesseseleşmiş bir takım muhteşem kaideler üzerine bina etmiştir. Bu muhteşem kaidelerin birincisi mutlak hürriyet, adalet, hukuk, müsavat ve din ve mezhep serbestliğidir.

Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa'nın devleti âliyye içindeki gayri müslim unsurlara karşı tahriklere başladığı ana kadar, bünye itibariyle dünyanın en kudretli devleti idi. Hatta devleti âliyye öylesine birtakım kaideler vazetmiş, ve bu kaideleri öylesine büyük bir dikkat ve titizlikle takip etmiştir ki Osmanlı Devletinin bu müesseselerini tetkik edenler hayranlıklarını gizleyememektedirler.

Meselâ devlet gayri müslim ibadethanelerinin tamirlerini, bakımını birçok ahvalde bizzat deruhte etmiş mektepler açmalarında bu gayri müslim unsura yardımcı olmuş, onları paraca desteklemiştir.

Devlet içinde muhtelif unsurlar için ikamet mahalleri tesbit edilmiş, hatta her gayri müslim unsur için bir kıyafet tesbit etmiştir. Bu bir içtimai meseledir ki, bugünün kanunları ile bu hususları temin etmek asla mümkün değildir.

Nihayet şu hususu bilhassa belirtmek isterim ki, Osmanlı İmparatorluğunun devlet tarzı ile içtimaî noktai nazarı tetkik edildiği vakit günümüzde ulaşılmasına büyük gayret sarfedilen ve ulaşılması asla mümkün

-303-⇧

olmayan bir netice istihsal edilebilmiş ve dünya tarihinde bu hususî durumu ile tek kalmış bir devleti âlişandır. Bu usulü idare, bugün tahakkuku için kurulmuş olan ve dünya devleti nazariyesine istinat eden, her devletin rahat ve huzur içinde yaşaması prensibine dayanan Birleşmiş Milletler idealidir. Evet, bu hususu dikkatle tetkik etmelerini bilhassa tarih ilmi ile uğraşanlara tavsiye etmek millî bir vazifedir.

Ulahından çingenesine, Müslümanından hıristiyanına, Mecusisinden dinsizine kadar, hemen hemen o devrin bilinen bütün milletlerini sinesinde barındıran ve bu unsurları, asla fark gözetmeden ve birbirlerinden tefrik etmeden idare edebilen bir Osmanlı idaresi, işbu 20. asrın ulaşmak için büyük gayretler sarfettiği ve ulaşamadığı bir idare sistemidir.

İşte bu cahil ve İngiliz altınlarına esir olmuş bulunan Paşalar, beyler, devletlular bundan bihaberdirler.

Ve ne gariptir ki, Avrupa'yı bir sar'a nöbeti gibi sarmış bulunan muhtelif fikir cereyanlarının da esiri olmuşlardır. Mithat Paşanın yukarıda sarf ettiğini gördüğümüz sözleri içinde bahsettiği (Mal ve Mülk sahiplerinin) mallarını hedef alan sözleri ile mahva terkedilen köylülerden bahseden satırları bilhassa calibi dikkattir. Öyle anlaşılıyor ki, Mithat Paşa Avrupa'da yeni yeni başlamış olan sosyalist hareketleri de benimsemiş ve bu fikirlerini Osmanlı İmparatorluğunda tatbik mevkiine koymak gayreti içinde bulunmuştur. Böylece de bir Simavna kadısı olmak istemiştir.

İster öyle, isterse başka türlü olsun, şurası muhakkak ki, Mithat Paşa da etrafındaki Paşalar, beyler ve devletlular da devlete bilerek ihanet etmiş durumdadırlar ve batan bir imparatorluğun vebalini de birlikte yüklenerek öbür dünyaya göç etmişlerdir.

GAYRİ MÜSLİM İKTİDARI

İnkâr edilemez ki, Mithat Paşanın gayri müslim unsurlar da dahil olduğu halde Osmanlı İmparatorluğuna getirmek istediği Meclis, kendi ifadesinde belirttiği gibi hiç bir zaman bir millî meclis olamayacak ve ekseriyeti gayri müslim unsurlardan meydana gelecek bir meclis teşekkül edecekti. Bu takdirde de devlet, meclisin açılması ile birlikte dağılacak ve o mecliste ekseriyeti ellerinde bulunduran gayri Türk unsurlar birleşecek ve Osmanlı İmparatorluğuna daha o zaman son verilecekti. Nitekim, Sultan Abdülhamit Han, kudretli zekâsı ve devlet adamlığı önsezisi ile bu tehlikeyi, meclisi açtırdığı ilk günden beri hissetmiş, fakat bu ihanetin ne dereceye kadar götürüleceğini tesbit etmek için devamına müsaade etmiş, lâkin en titiz murakabesini bu meclisten eksiltmemiştir. Nitekim 1876 tarihinde açılan birinci Meşrutiyet Meclisi, 1878 tarihinde feshedilmiş ve devleti âliyye dış tesirlerin tahrik ettiği, bu muzır meclisten kurtulmuş, Osmanlı İmparatorluğunun çökmesi, 1918 yılma kadar geciktirilmiştir.

Şimdi İngiliz sefiri Elliot'un hatırasına tekrar göz atalım ve onu dinleyelim:

"Meclisi Mebusan teşkili hususundaki tasavvurunun muvaffakiyetle kuvveden fiile çıkarılması için İngiltere devletinin yardım ve muavenetinin ne kadar kıymetli olacağını tekrar, tekrar beyan edince, Mithat Paşaya, bu usulün kabulü için yapılacak teşebbüslerde, benim gibi, kanunu esasi ile hareket eden memleketlerde hükümdarların kuvvet ve salâhiyetlerinin tahdidine taraftar olanların, bu sistemden bekledikleri büyük faydaları kabul ve tasdik eden ve her İngilizin de kendisine yardımcı olacağını söyledim ve istediği garantiyi,

-305-⇧

yani İngiltere devletinin müzahereti garantisini hiç tereddüt etmeden verdim."

Ne garip tecellidir yarabbi. Bu devletlu Paşaya bakınız. Osmanlı İmparatorluğunu batırmak için nasıl ve kimlerden garanti talep ediyor. Osmanlı Devletinin bir valisi, İngiliz Devletinden garanti talep ediyor ve bu garantiyi o devletin sefiri hiç tereddüt etmeden veriyor. Mithat Paşanın ihaneti için bundan daha müdellel delil bulunabilir mi?

Biraz makul düşünmek mevkiindeyiz. Her şeyden evvel, Mithat Paşa hadisesini günümüze tatbik etmekliğimiz icap etmektedir. Bir Türkiye

Cumhuriyeti valisi düşününüz, bu vali devletin temel nizamını değiştirmek için ihtilâlci bir cemiyet kurmuştur ve bu cemiyetin masrafları, dışarıdan bir yabancı devletten gelmektedir. Bu ihtilâlci teşkilâtı kuran vali de Türkiye’deki herhangi bir devletin elçisiyle temas halindedir ve bu temaslarında tek konuşulan mevzu devlet idare sisteminin değiştirilmesi mevzuudur. Bu vali işte bu yabancı devletin elçisinden, idareyi değiştirmek için yardım talebinde bulunmakta garanti istemektedir, o sefir de bu garantiyi hiç tereddüt etmeden verebilmekte ve bunu kemali iftiharla ilân etmektedir. Düşününüz bir kere, bu vali eğer bugün devletin içinde olsa ve böyle bir teşebbüse geçse, ne yaparız. Bu adama hain denilmez de ne denir? Bu adamın, devlet yakasına yapışıp da bunun hesabını sormaz mı? Bu adam devletin koyduğu mer’î kanunları huzuruna çıkarılmaz mı? Ve adam hain damgası ile damgalanıp en ağır şekilde tecziyesi cihetine gidilmez mi?

Elbette gidilir ve bu adamın canına okunur. Bu adamın canına okunmakla da kalınmaz, kökü kurutulur.

-306-⇧

Lâkin gelin görün ki, bu durumda bulunan ve devletinin temelini dinamitlemek isteyen bir hain durumunda bulunan Mithat Paşa, hiç de vatan haini sayılmaz ve günümüzde her yıl hürriyet kahramanı sıfatiyle kendisini tebcil için merasimler tertip edilir ve hainliği bir tarafa itilmek suretiyle kahraman, hürriyet mücahidi ilân edilir.

HIRİSTİYANLARIN GÜYA İMHASI PLANI

İngiltere sefir-i kebiri Sir Henry Elliot, bir taraftan “Genç Osmanlılar” teşkilâtı ile ve onun başı olan Mithat Paşa ile devletin şekli idaresini değiştirmek için bu ihtilâlci teşkilât vasıtasiyle ve hem de İstanbul’daki tatlı su frenkleriyle devlet ve millet aleyhinde yıkıcı bir propagandaya başlamıştı. Bu propaganda, ulema sınıfının silâhlandığı ve Osmanlı İmparatorluğunda bulunan Hıristiyan unsuru imha edeceği şeklinde yapılıyordu. İngiliz sefiri bu propaganda ile, bütün hıristiyan Avrupa’yı harekete geçirmek istiyor, Berlin anlaşmasının devleti parçalamak için iblisçe düşündüğü ve maddeleştirdiği islâhat maddesiyle bu devletlerin, Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki baskısını arttırmak, böylece Sultan Abdülâziz Hanı hal’etmek imkânlarını bir an önce eline geçirmek istiyordu. Şimdi kendi makalesinden bu bahisle alâkalı olan düşünce ve tasavvurlarını okuyalım. Bu sefir cenapları diyor ki:

“Aradan geçen üç ay zarfında (Sultan Abdülâziz Han ile yaptığı ve diplomatik nezaket kaidelerinin çok dışında olan, islâhat ve meşrutiyet idaresinin kurulması talebinde bulunduğu mülâkatı kastediyor.) halk arasındaki korku ve helecan mütemadiyen artıyor ve ya-

kın bir zamanda karışıklık çıkacağına dair emâreler görülüyordu. O sırada İstanbul’da bulunan binlerce softanın silâhlanmakta olduğundan dolayı meydana gelen bu helecan, sonraları, bunların hıristiyanları kılıçtan geçirecekleri şeklinde ortalığa yayılmış ve bilhassa İstanbul dışındaki hıristiyanlar arasında korkulu günler yaşamalarına sebep olmuştur.”

Bakınız sefir cenaplarına, ihtilâl şebekesi ile münasebetleri yetmiyormuş gibi, bir de İstanbul’da hıristiyanların kılıçtan geçirecekleri şayialarını çıkarttırıyor ve memleketin rahat ve huzurunu, kendi menfaati istikametinde bozuyor, imparatorluğu huzursuz hale getiriyordu.

Fakat Henry Elliot’un asıl hedefi, ilk hedefi Mahmut Nedim Paşa idi. Zira Mahmut Nedim Paşa Sadrazam kaldıkça, arzuladığı hareket olmayacak ve uzun yıllar üzerinde çalışılan İngiliz siyaseti iflâs edecekti. Mahmut Nedim Paşa hakikaten iyi bir siyasî taktik ile Rusya’ya yanaşarak İngiltere ile Rusya'nın ve Fransa’nın arasını açmak istiyordu. Bu siyasetinde muvaffak olmuştu da.

Zira, İstanbul'daki İngiliz sefiri Sir Henry Elliot'un mevkii, yani en nüfuzlu elçi sıfatı, artık Rus elçisi general İgnatiyef'in eline geçmişti. İşte İngiliz sefiri, bunu hazmedemiyor, şahsına karşı gösterilen itimatsızlığın İngiltere'nin dünya hâkimiyeti mücadelesine birinci derecede tesir eden bir vakıa olduğunu düşündükçe âdeta deliye dönüyordu. İleride, kendi makalesinden bentler aldıkça bu husus daha da vuzuha çıkacak ve okuyucu gerek sefir cenaplarının gerek kendisine yardakçılık eden, sözde meşrutiyetçilerin iç yüzünü daha iyi anlayacaktır.

İngiliz sefiri Elliot'un Mahmut Nedim Paşa aleyhindeki tezviratı ve fiilî hareketi neticede semere ver-

-308-⇧

mişti. Şimdi bu semereyi nasıl elde ettiğini yine kendi makalesinden nakledelim:

"1876 senesinde birbirini takip eden hadiselerden ilki, mayıs ayının onuncu günü meydana geldi. Bu tarihte, üç dört binden fazla talebe-i ulum bir araya gelerek nümayişe başladılar. Bu sırada araba ile Babı Seraskeriye (Beyazıttaki harbiye nezareti binası, şimdiki Üniversite merkez binası, gitmekte olan Yusuf efendiyi[{30}] çevirdiler ve saraya giderek Mahmut Nedim Paşa ile Şeyhülislâmın azledilmesini Padişahtan talep etmesini ihtar ettiler.

Abdülâziz bu talebi reddetmeğe cesaret edemeyerek(!) meşrutiyetçilere mensup bir zatı Şeyhülislâm nâsbettiyse de, beklendiği gibi Sadrazamlığa Mithat Paşayı değil, Mehmet Rüştü Paşayı (Şirvanîzade) nasbetti.

Mehmet Rüştü Paşa gerçi herkesin beğendiği takdir ettiği bir muhterem pir-i fâni idiyse de, kuvvet ve kudreti, böyle buhranlı bir devrede devleti idareye yetecek kadar değildi. Fakat, kendisi Sadrazam olunca, Şurayı devlet reisinin vükelâ heyetine (kabineye) girmesi için yaptığı teklifin kabulü üzerine Mithat Paşanın da heyeti vükelâya girmesini temin etmişti. Zira Mithat Paşa devlet idaresi ve takip edilecek siyaset noktasından herkesten daha kuvvetli olduğu için sözünü dinletebilecek bir mevkie yüklemiş oluyordu. Bu sebeple Mithat Paşanın heyeti vükelâya girmesi herkesin memnuniyetini mucip olmuş ise de, bu hal uzun müddet devam etmemişti."

İngiliz sefiri, her neye mal olursa olsun hedefe varmak istiyordu. Bolca dağıttığı anlaşılan İngiliz liraları ile üç dört bin fodlayı kıyama kaldırabilmiş

ve asla ar-

-309-⇧

zu etmediği, hatta nefret ettiği Sadrazam Mahmut Nedim Paşa ile birlikte Şeyhülislâmı da azlettirmişti. Fakat bu azilden beklediği neticeyi elde edememişti. O, Mahmut Nedim Paşadan boşalacak Sadrazamlığa Mithat Paşanın getirileceğine muhakkak nazariyle bakarken Padişah Sultan Abdülâziz Han Şirvanîzade Mehmet Rüştü Paşayı sadarete getirivermişti. Bundan da anlaşılıyor ki Padişah, Osmanlı İmparatorluğunda oynanmak istenen oyunun farkında idi ve buna müsamaha etmeyeceği de gayet tabiî idi.

Sultan Abdülâziz Hanın aldığı ve tatbik ettiği bu karar İngiliz sefirinde âdeta bir şok tesiri yapmış oluyordu. Fakat sefir cenapları, bir noktada teselli buluyor ve Mithat Paşanın, şurayı devlet reisi sıfatiyle vükelâ heyetine girmesini büyük bir memnuniyetle karşılıyordu.

Sultan Abdülâziz Han, Mithat Paşanın da kabineye girmesinden sonra öyle anlaşılıyor ki, heyeti vükelânın bütün hareketlerini çok yakından takip etmiş ve aman vermemiştir. Zira, sefirin de yukarıdaki bentte dediği gibi, Mithat Paşanın da içinde bulunduğu vükelâ heyeti fazla dayanamamış ve bu hal'e bir son verilmişti. Sefir bu hususta makalesinde şöyle demektedir:

“Abdülâziz çok kısa bir müddet zarfında her türlü islâhata ve tebeddülâta (değişikliğe) karşı koyacağını belli ederek, devletin en mühim makamlarını bundan evvel olduğu gibi terakki ve islâhat düşmanı olan bir takım alçak adamlar ile doldurdu.”

Bakın bir defa, şu sefir cenaplarına bakınız! Osmanlı Türk devletinin en yüksek makamlarını işgal eden ve bütün kusurları (tabiî kendisine göre) memleketseverlik olan, kendisine ve parasına mukavemet eden

-310-⇧

namuslu adamlar olmak olan insanlara alçaklar diyebilecek kadar terbiyeden mahrum, siyasî ahlâkın behresine sahip olmayan bu sefire bakınız ve devlete nasıl bir hınç ve gayz içinde saldırdığını görünüz. Eğer bir gün tarih tam gerçekleri ortaya koyar da bir hüküm vermekliğimiz umumileşirse, asıl alçakların kendisi ve İngiliz altınlarına esir olan devletlular, yani “Genç Osmanlılar” teşkilâtı olduğu bütün vuzuhu ile ortaya çıkacaktır. O vakit de, şimdi başımızda zorla baş tacı ettirilen bu

insanların alınlarına hiyanet damgası vurularak tarihe geçecekler ve millet hain ile vatanperveri rahatça ayırt edebilecektir.

İNGİLİZ SEFİRİ İÇİN İSLÂHAT NEDİR?

İngiliz sefirinin islâhattan neyi kasdettiğini anlamak her halde güç değildir. Gerek ifadesinden, gerek galiz kelimelerden de anlaşılır ki, İngiliz sefiri Sir Henry Elliot, Sultan Abdülâziz'in giriştiği ve muvaffak olduğu hamlelere tahammül edemiyordu. Zira, muvaffak olmuş bulunan bu hamleler sonunda devlet, dünyanın sayılı kudretleri arasına girmiş, imparatorluk tekrar siyasî sahada söz sahibi olmuştu. İşte İngiliz sefirinin takip ettiği İngiliz siyasetine sed çeken bu siyasettir ki, onu deliye çevirmiş, en ağır elfazı kullanarak vatanperver insanları kötüleme yoluna girmiştir. Zira bu vatanperver insanlar devletin en mühim mevkilerinde bulundukları müddetçe, İngiltere'nin Osmanlı siyasetinin Mithat Paşa ve takımı ile yürütülemeyeceğine kani olması, İngiliz sefirini çileden çıkarmağa sevkeden başlıca âmillerden birisi olmuştur. Bundan ayrı olarak Sultan Abdülâziz gibi, Osmanlı İmparatorluğunu bir nevi dağı-

-311-⇧

nıklıktan kurtararak tekrar ve en az üç asır evvelki gibi, İstanbul'un kuvvet ve kudretine ram etmesi, isyan ve iğtişaşatın durması, böylece İngiliz dünya hâkimiyeti siyasetine en ağır bir darbe vurması ve bu siyasetin akamete mahkûm edilmesi gibi bir netice istihsalinde mühim rol oynaması elbetteki sefir cenaplarını her türlü ahlâk kaideleri dışına çıkaracak kadar müessir bir unsurdu.

İngiliz sefirinin anladığı islâhat, kendi devletinin dünya siyasetine engel olmayacak insanlardan meydana gelecek bir devlet kadrosu meydana getirmek ve devletin kuvvet ve kudretini dumura uğratacak kararlar aldırmaktı.

Bu sebeple de Sultan Abdülâzlz hayatta durdukça İngiliz siyasetinin tahakkukuna imkân görmemiş ve Son darbeyi vurmak için bu hadiseler zincirinden azamî şekilde faydalanmıştır. Nitekim biraz aşağıda, makalesinden alacağımız bent de bunu açıkça ortaya koyacaktır. Şimdi bu sefirin makalesine avdet edelim. Sefir diyor ki:

"Abdülâziz'in bu hareketi, (yani kabinenin aldığı ve devlet aleyhinde olduğu için de bizzat Padişah tarafından reddedilen kararlarından sonra kabinenin sukutu hadisesi), kendisinin hal'ini intaç edeceğinden o kadar emindim ki mayısın yirmi altıncı günü bu hususu bir raporla hükümetime de bildirmiştim."

Sefirin burada tasrih ettiği tarihe bakınız. Mayıs 26 ve Sultan Abdülâziz Han 1876 yılı ayı mayıs ayının 29. gününü 30 güne bağlayan gece hal'edilmiştir. Çok garip bir kehanet. Halbuki bu sefirin kehanetlerinin herhangi birisinin tuttuğu da görülmemiştir. Bu kehanetlerinden birisi yukarıda gördüğümüz Mahmut Nedim Paşanın azlni temin ettikten sonra Mithat Paşanın sadarete getirileceğine dair olanı idi. Fakat tutma-

-312-⇧

mıştı. Ama bu sefer, düşündüğü olmuş, Sultan Abdülâziz Han hal'edilmiş ve katledileceği Fer'iye kasrına götürülmüştü. Şimdi Henry Elliot'un Londra'ya gönderdiği ve Sultan Abdülâziz'in hal'i ile alâkalı raporunu tetkik edelim.

"Kanunuesasi ve meclisi mebusan lâfı Herkesin ağzındadır. İstanbul halkının en zekisi ve en malûmatlısı olan softaları (!) müslümanların ve hıristiyanların yardım ve muavenetlerini kazandırdıklarından haberdar olup devlet teşkilâtı ve millet idaresinin, büyük faydaları takdir edilen Meclisi Mebusan usulüne dönülmedikçe rahat durmayacaklardır. Abdülâziz, bunların taleplerini reddettiği için de hal'i çaresiz görülüyor."

Uzunca olan bu raporu bent bent vermek suretiyle aynı zamanda tahlili cihetine gideceğiz. Sefir cenapları, bu raporunda açıkça ilân ediyor ki; İstanbul'un en zeki insanları olan softalar, Müslümanların ve hıristiyanların yardımını temin etmişlerdir. Demek oluyor ki Henry Elliot, İngiliz siyasetinin muvaffakiyeti için kendisine gönderilen altınların mühimce bir kısmını softa tâbir ettiği ulemaya aktarmış ve hıristiyanlar ile bunlar arasında bir anlaşma temin etmiştir. Zira, sarahaten Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında bir anlaşmadan bahsetmektedir ve Osmanlı İmparatorluğunun o günkü içtimaî bünyesi içinde böyle bir hadisenin meydana gelmesi biraz zor bir keyfiyettir. Sefir kozunu açık oynamış, İngiliz altınları ile birçok kapıları açmış, hal' keyfiyetini bütün teferruatiyle temin etmiş ve ondan sonra da Londra'ya bu mahut raporunu kendisinden emin olarak yazmış göndermiştir. Sir Henry Elliot devam ediyor:

"Her sınıf halkın reyi ile hükümeti idare etmek, Kur'an-ı Azimüşşan ahkâmından olduğu için, hem bu

-313-⇧

hususu ispat etmek, hem de halkın din, can ve malı üzerinde Padişahın tahdit edilmeyen kuvvet ve kudretinin şer'î ahkâma aykırı olduğunu ispat

etmek için Kur’an-ı Azimüşşandan alınmış âyetler tefsir edilerek halka dağıtılmıştır.”

Demek oluyor ki, sefir cenaplari, sultan Abdülâziz’in hal’i ile İngiliz dünya hâkimiyeti siyaseti yolu, üzerindeki Osmanlı İmparatorluğunu bertaraf etmek için mukaddes Kur’an-ı Kerimi de habis emellerine vasıta kılmıştır.

“Eski muhabbet, sevgi ve itaatin yerinde, şimdi her türlü halk arasında kayıkçısından hamalına kadar her zümre halkta, bu husus ısrarla talep edilmekte idi. Ve halk fikrini söylemektedir.”

İNGİLİZ AMİRALİ İSTANBUL’DA

Demek oluyor ki, sefirin mihrakına oturttuğu propaganda tesirini göstermiş oluyordu. Fakat sefir cenapları burada da yanılmış, kendisinden nefret ediliyor dediği Sultan Abdülâziz Hanı, halk, dediğinin tam aksi olarak büyük bir muhabbet ve sevgi ile bağrına basıyordu. İngiliz sefirinin bütün bir millet dediği kalabalık, Serasker, Bahriye Nazırı, askerî mektepler Nazırı ile Mithat Paşa ve şürekâsı idi. Fakat hal’ komplosu gayet iyi bir şekilde hazırlanmıştı. Sefir cenapları bu hususu bildiği için de Londra’ya sultan Abdülâziz’in hal’ edileceği raporunu göndermişti. Ancak burada bir noktaya temas etmek isteriz. Hal’ keyfiyeti tahakkuk safhasına çıkarılırken, hiç bir hususu ihmal edilmemiş, Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu’nun dediği gibi, serasker çetesi, kendilerine yardımcı yabancılar, hem de kuvvetli ve

-314-⇧

kudretli yabancılar bulmuştu. Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu (Sultan İkinci Abdülhamit ve Osmanlı İmparatorluğunda komiteciler, adlı eserinin 331. sayfasında) bu hususta şu malûmatı vermektedir:

“Şimdi bir başka noktaya gelelim:

Fransız filosu Selânik’ten uzaklaşmakla beraber[31] Adalar denizinden ayrılmamıştı. Bu sırada İtalyan amirali Deviri de Girit’te ve Beyrut’ta bulunan gemilerini toplamış ve kuvvetli bir filo ile İzmir körfezine girmiş bulunuyordu.

Bu filo yolda seyir halinde bir başka büyük filoya tesadüf etmiş ve iki filo birbirini selâmlamıştı. Bu ikinci filo amiral James Drummond kumandasındaki İngiliz Akdeniz filosu idi.

Amiral Deviri'nin amiral forsunu taşıyan Venezia zırhlısından başka İzmir’e şu İtalyan harp gemileri girmişlerdi.

Balestro ve Mazirali firkateynleri, başta Mesajero olmak üzere altı topçeker.

İngiliz amirali James Drummond’un filosu ise şu gemilerden mürekkepti:

1- Antelon zırhlısı (Amiral gemisi)

2- Herkül zırhlı firkateyni (9000) tonluk.

3- Pallas zırhlısı.

4- Devastotion firkateyni

5- Invincible firkateyni.

6- Rescont firkateyni.

Ayrıca asker yüklü bir korvet ve yedi topçeker.

-315-⇧

Amiral James Drummond filosunu Akdeniz boğazında[32] Beşike limanında bırakmış ve kendisi amiral gemisiyle İstanbul'a gelip Büyükdere önüne demirlemişti Amirale filonun kurmay heyeti tam kadrosu ile refakat etmişti.

Acaba bu İngiliz filosuna neden asker yüklü bir korvet de katılmıştı.

Gariptir ki, Amiral Deviri'nin İzmir'deki filosunda da Bersagliyeri bölükleri bulunuyordu.

Acaba neden?

Bu sırada Osmanlı donanmasının bazı gemileri de birer ikişer İstanbul limanından ayrılmakta idi. Bahriye nezareti emrinde hizmet gören İngilizlerden bu gemilerde vazifeli olanlar ise hep izinli çıkıyorlar ve İstanbul'da kalıyorlardı. Adalar denizine, Ak, Kara ve Kızıl denizlere, Umman'a ve Basra körfezine yaslanmış bir koca imparatorluğun ötesine berisine İstanbul'dan harp gemisi gönderilmesi tabiî gibi görülebilirdi. Fakat topçeker, korvet, firkateyn her çeşitten her gemi yola düzülürken, kadrosundaki İngiliz uzmana izin verilmesi, tesadüf de olsa bir hayli garipti... Bu (İzinliler)in, gemilerden ayrılıp karaya ayak basınca tersane civarından da ayrılmadıkları dikkati çekecek bir nokta idi.

Acaba neden izin alıyorlardı bu İngilizler?

Maalesef, o günlerde serasker çetesine aleyhtar olanların farkına varamadıkları ve bundan ötürü de merak edemedikleri bu izin işi pek önemli idi.

Ve bazı harp gemilerinin Haliç'ten, limandan, Marmara'dan ayrılıp Çanakkale'ye yollanmaları da aynı sebepten ileri gelmekte idi.

-316-⇧

Bu gemiler payitaht sularından kasten uzaklaştırılmakta idi.

Ve bu İngiliz uzmanlar da sırf İstanbul'da kalmak için izin alıyorlardı. Daha doğrusu kendilerine "izinli oldukları" bildiriliyordu.

Gemileri uzaklaştıran Nazır, Amiral Kayserili idi. Uzmanları izin bahanesiyle seyahatten alıkoyan da Amiral Hobart Paşa idi ve bu iki kafadar, Kasımpaşa ile Tarabya ve Büyükdere arasında mekik dokuyorlardı. Nezaket ziyareti bahanesiyle günde iki üç defa İngiliz amirali James Drummond'un yanına gidiyorlardı. Halbuki İstanbul'a resmen gelmiş bulunan İngiliz amirali, protokol ziyaretlerinden hiç birisini yapmıyordu. Önce Padişah tarafından kabul edilmek arzusunda olduğunu ileri sürmüştü. Fakat İngiliz sefareti bu arzuyu Osmanlı hâriciyesine ve Mabeyine bildirmek için hiç acele etmiyordu. Çünkü İngiliz donanmasının Beşike limanında bulunuşu da, Amiral James'in Boğaziçi'ne gelişi de pek gizli sebeplere dayanıyordu ve bu sebepleri en iyi bilenlerin başında da İngiliz elçisi bulunuyordu.

İstanbul'dan uzaklaştırılan gemiler, süvarileri Abdülâziz'e çok sadık olan gemilerdi... Uzaklaştırılıyorlardı. Uzmanlar ise el altında bulundurulmak için İstanbul'da alıkonuluyorlardı.

Haşmetlu kraliçe Viktorya hazretlerini uzun yıllardan beri Osmanlı sarayı nezdinde temsil etmekte bulunan ekselans Sir Henry Elliot serasker çetesinin hazırladığı darbede tam mânasiyle suç ortağı idi. Serasker çetesi, ancak onun müzaheretini temin ettikten sonra harekete geçmeğe karar verebilmiştir.

1871'deki Fransız yenilgisinden sonra Abdülâziz'in Mahmut Nedim Paşa vasıtasiyle gütmeğe başladığı oportünist politikadan çok kuşkulanan İngiltere, önce Ab-

-317-⇧

dülâziz'i yola getirmeğe karar vermişti. Bunun için de Elliot, elindeki bütün imkânları uzun zaman İstanbul'da kalarak edindiği bütün gizli bilgileri kullanmıştı. Su katılmamış Osmanlıların Abdülâziz'i çok tuttuklarını bildiği için Avrupalılaşmak hülyasına kapılmış olanları desteklemiş ve genç muharrirlerden, şairlerden, Avrupa'da okumuş bazı subaylardan istifade etmeğe çalışmıştı. Mithat Paşa onu, o da Mithat Paşayı aramış buluşmuşlardı. Birer, birer avladığı "idealist" gençlerin zaman zaman yazdıkları şiirler, yazılar üzerinde müessir olmuş, birkaç ay çıkıp batan birçok "gazeteler" le çok sıkı temasları olmuştur. Sonra sıkıyı gördükçe

korkup Avrupa’ya kaçan bu gençlerden fazla bir şey ümit edilemeyeceğini anlamış, Padişahı ürküterek istediği yola sürmek istemişti. İstanbul’daki softalar arasında gizli, gizli çalışanlardan birisi Rusya büyükelçisi general İgnatiyef ise, ikincisi de sir Elliot idi.

ULEMA TAHRİK EDİLİYOR

İngilizler bir koldan tekkelere de el atmış bulunuyorlardı.

Bir gün Elliot, kendini bir hayli kuvvetli hissetti, bir halk hareketi olarak başaramadığı, bir silâhlı darbe olmasını istemediği büyük siyasî değişikliği tek başına elde etmeyi düşündü. Arabasına atladığı gibi Dolmabahçe'ye gidip Sultanın huzuruna çıktı ve damdan düşer gibi:

"- Majeste, dedi. Müttefikiniz İngiltere'nin bugünkü hükümeti, geleneklere saygılı olmakla beraber, asrın icabettirdiği her yeniliği, her sahada derhal benimsemektedir. Silâhlı kuvvet olarak pek benimsediği-

-318-⇧

miz (!) büyük Osmanlı devletinin lüzumlu islâhatı sür'atle başardığı takdirde devletler arasında bir kat daha üstün bir siyasi itibar edineceği muhakkaktır ve tabii devletin malî itibarı da birdenbire yükselecektir."

Böylece İngiltere'nin İstanbul sefiri, hal' işini en son kerteye bırakmış oluyordu. Gerçi Sultan Abdülâziz Han ile yaptığı, bu görüşme herhangi bir tesir meydana getirmemişti, ama, Sultan Abdülâziz Han, bu iblis sefire karşı daha tedbirli olmanın lüzumuna da inanmıştı. Nitekim bundan sonra Sir Henry Elliot daha sıkı bir şekilde tetkike tâbi tutulmuştu. Tutulmuştu ama, iş işten geçmiş, sefir cenapları, yukarıda da işaret ettiğimiz gibi hal' için bütün tedbirlerini almıştı.

Sefir cenapları son derece gizli olarak veliaht Murat efendi ile de temasa geçmişti. Tabiî bu temas, kurduğu ihtilâl teşkilâtı ile vukubuluyor ve kendisine muntazam olarak malûmat veriliyordu.

Şimdi Londra'ya gönderdiği raporu tekrar gözden geçirelim:

"Vakıa Abdülâziz kardeşinin çocuklarını kapayıp hapis altına almış ise de, hürriyet taraftarlarının ileri gelenleri Murat efendi ile temas kurmağa muvaffak olmuş ve tahta calis olduğu vakit, hükümeti şahsiye yerine meşrutî bir hükümet usulünü kabul edeceğine dair Murat'tan vaat almışlardı."

İngiliz sefiri Sir Henry Elliot, böylece kancayı şehzade Murat efendiye de atmış ve kendisinden, hal'in gerçekleşmesi halinde tahta çıkar çıkmaz meşrutiyet idaresinin kurulması için kat'î teminat almıştı.

Murat efendiden meşrutiyet bahsinde alınan teminatın mânası açıktır. Bu teminat, Osmanlı İmparatorluğunun içtimaî bünyesindeki muhtelif gayri müslim

-319-⇧

ve gayri Türk unsurların hâkimiyetini kabul ettirmek, böylece, İngiltere'nin dünya hâkimiyetine sed çeken bir devlet olarak Osmanlı İmparatorluğunu zaafa uğratmak ve yolu üzerinden uzaklaştırmak demekti.

İngiliz sefiri, Murat efendiyi istediği istikamette yürüyecek bir padişah yapmak için bir hayli entrikalı yola başvurmuş, direkt olarak İngiliz ajanlarını değil, "Genç Osmanlılar" teşkilâtiyle şehzade Murat efendinin en yakınlarından birisi olarak daima yanında bulunan Dr. Kapoleone'yi kullanmıştı. Bu adamı kullanırken de Murat efendinin Mason olmasını temin etmiş, böylece direkt olarak, saltanata geçmesi artık mukadder olan bir Osmanlı Padişahını, halife-i Ru-i Zemin efendimizi, Mason localarının başı İskoç Mason locasından emir alacak bir duruma düşürmüştü. Bu Dr. Kapoleone hakkında Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu kitabının 346. ve müteakip sayfalarında şu malumatı vermektedir:

Dr. KAPOLEONE DENEN AJAN

“Kapoleone Napoli’de doğmuş bir katolik Arnavuttu. Arnavutluğun Osmanlılar tarafından zaptı esnasında bir kısmı güneye kaçıp Mora yarımadasına sığınan, bir kısmı da Zanta, Korent gibi İyonyen adalarına Sicilya’ya, Korsika’ya ve İtalyan yarımadasının ötesine berisine yerleşen göçmen bir ailedendir.”

Bu zatın Sicilya krallığı donanmasına yüzbaşı olarak girdiğini ve aynı zamanda tıp tahsili de yaptığını bildiren yazar, sonradan bir rezalete adı karıştığı için Sicilya donanmasından kovulduğunu ve 1836 yılında Osmanlı İmparatorluğuna sığındığını bildirmektedir. Bundan sonra, işte bu Dr. hakkında, Mehmet Ali Paşa-

-320-⇧

nın isyanı sırasında donanmadan alınıp kara ordusuna verildiğini yazar muharrir, bu muharebeler sırasında Kapoleon’un, elçilik, kaptanı deryalık ve tophane müşirliği yapmış olan Damat Halil Paşanın mahremiyetine girdiğini ilâve etmektedir. Muharrir bundan sonra da şu malûmatı veriyor:

“İşte o günden bu 1876 yılma gelinceye kadar, aşağı yukarı 38 yıl bu adam İstanbul sarayının kapılarından girip çıkmıştır. Sultan Mahmut’tan sonra sultan Abdülmecit de devamlı surette tıbben şifa ve deva beklediği için Kapoleon’un yıldızı sönmemiştir.”

Muharrir, Kapöleon’un; birliğini yeni kurmağa çalışan Kont Kavur’un casusu olarak vazife gördüğünü, İstanbul’dan Kavur’a haberler uçurduğunu bildiriyor ve ilk Karbonari teşkilâtının bu sıralarda, yani, şehzade Muıat efendinin 14 yaşında olduğu sırada kurulduğunu ilâve ediyor ve diyor ki:

“Ve edindiği ilk dostlar iki Musevi ve Rum doktor ile bazı Beyoğlu sarraflarıdır. Fakat çok geçmeden Ziya Paşa bu Karbonari zehirini tadacak ve pek kısa zamanda pek tiryakisi olacaktı. 1855 yılında Abdülmecit'in saray kâtipleri arasına katılan Ziya (Paşanın) en geç 1858 yılında Kapoleon grubuna katıldığı söylenebilir. Napolili doktorun onunla ilk tanıştırdığı arkadaş sarraf Hristaki olmuştur. Müslüman Osmanlılarla karışık Karbonari hareketinin üç kişilik ilk çekirdeği işte bu tanışma ile başlar.

1-Kapoleone,

2-Hristaki,

3-Ziya (Paşa)

Kapoleone şehzade Murat efendinin tabibi,

Hristaki, şehzade Murat ile anası kadın efendinin sarrafı,

-321-⇧

Ziya (Paşa) da şehzade Murat'ın veliahtlık hakları üzerinde titreyecek ve talihini ona bağlayacak gizli politikacı.”

Şimdi anlaşılıyor ki, Ziya Paşa, Avrupa’ya kaçtığı sıralarda dahi en adi gizli işlerin içinde bulunan azılı bir ajandı, önceleri İtalya birliğinin menfaatlerine, sonraları da İngiliz menfaatlerine bağlı bir ajan. Ve bu adamın Murat efendi üzerindeki nüfuzu da bilinen gerçeklerden. Şimdi iş daha vazih olarak meydana çıkmaktadır. Yani Osmanlı İmparatorluğu, sarayı ile Osmanlı hanedanı ile batılı devletler tarafından tam bir muhasara altına alınmıştır ve son darbeyi vurmak için, Osmanlı sarayını da Osmanlı sülâlesini de yok etmek için en uygun fırsatı beklemektedirler.

Bu darbeyi de, Sultan Abdülâziz’e vurduktan sonra Tahtın sahibi kılacakları şehzade Murat efendi vasıtasiyle vurduracaklardı. İşte şehzade Murat efendinin hastalığının asıl sebebi budur ve şehzade efendi, içine düştüğü batağı bütün çirkinliği ile müşahede ettikten sonradır ki, devamlı sinir krizleri geçirmiş bulunmaktadır.

MASON BİR ŞEHZADE

Şimdi Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu üstadımızın aynı eserinde, şehzade Murat efendinin masonluğu hakkında yaptığı cidden mühim araştırmayı, tek kelime ilâve etmeden nakledelim:

“Murat efendi, tabiî masondu da... Fakat öteden beri iddia edildiği gibi sultan Abdülâziz Hanın Avrupa seyahati esnasında İngiltere’de, veliaht prens Edvard’ın tavsiyesi, propagandası veya (Rica) sı ile Mason olmuş değildi. Osmanlı veliahtı, Murat efendi 1867’de Paris

-322-⇧

sergisini ziyarete gitmezden çok önce, Abdülâziz tahta çıkmadan, Mason biraderler arasına karışmış bulunuyordu. Çünkü babasının son saltanat yılında, yani 1861’de bir numaralı Karbonari Vantına girmiş bulunuyordu ve tabiî Karbonari olunca Mason da oluvermişti.

Bilinen şudur:

Her Karbonari mutlaka Masondur. Fakat her Mason Karbonari değildir.

Beşinci Murat Hanın biyografisini yapanların hepsi, Avrupa seyahati esnasında, bütün saraylarda pek beğenildiğinden bahsederler... Devlet adamlarından itibar gördüğünü söylerler. Hakkında sitayişkâr yazılar yazıldığını bildirirler. Ama bunun asıl sebebinin ne olduğunu araştırmazlar. Biz söyleyelim:

Mason oluşu.

Osmanlı veliahtı ile İngiltere veliahtı arasında, şimşek çakar gibi bir anda kurulan dostluğun sihirli mıknatısı da budur. Masonluk...

1867’de otuz yıldan fazla bir müddetten beri saltanat sürmekte olan kraliçe Viktorya’nın oğlu ve veliahtı, Gal prensi Edward Skoç ritinden (tarikatından) olan Masonların en üst kademesinde idi ve tahtın masonlukla olan münasebetinde birleştirici nokta idi. İngiltere tacı Anglikan kilisesinin başı olduğu gibi, Skoç localarının da (Maşrik-i a’zam)ıdır. İtalyan Karbonarileri gerçi merkezi Floransa’da olan bir millî İtalyan (Maşrik-i A’zam) ına bağlı iseler de, bu müessese çeşitli kanallardan İngiltere (Convent) ile daima ilgilidir ve asıl tariki (Skoç) tur. Zaten Masonluk İtalya’ya İngiltere’den gelmiştir.

-323-⇧

On sekizinci yüzyılın sonlarına doğru, Fransa'da büyük ihtilâl başlamadan evvel Floransa'da İngiliz orta elçisi olarak bulunan (Dük Of Midlesseks) İtalyan Masonluğunun ilk kurucusu ve piridir. Bu Dük, Skoç (Riti)ndendi. Bundan ötürü bu tarik, İtalya'ya yerleşmiştir. Bütün İtalyan Karbonarileri de bu tarike mensup olmuşlardır. Dr. Kapoleone bu tarikten olduğu için Veliaht Murat efendi de Londra'ya gittiği zaman, bu Skoç Rit'ine mensup bulunuyordu. Edward ile Murat arasında birdenbire alevlenen dostluk işte bundandır. Yoksa sofrada iyi çatal bıçak kullanmasından, yahut piyano çalmasından ötürü değil. Eğer Abdülâziz kafilesi içinde bulunanlardan, Avrupa saraylarında ve siyasî mahfillerinde gösterilen itibar derecesinin mihengi, şahsî terbiye, zerafet ve Avrupa muaşeretine uygunluk olsaydı, veliaht Murat değil, şehzade Abdülhamit o turnenin yıldızı olurdu. Çünkü, hatıralar ve vesikalar ispat ediyor ki, şehzade Abdülhamit efendi bu bakımdan ağabeyisi Murat'ı çok gerilerde bırakmıştı. Fakat Abdülhamit'in o yıllarda hiç bir gizli siyasî (Tarakta bezi yoktu) İngiliz sarayında Murat efendi (günün gizli müttefiki) ve istikbalin (her İngilizin sözünü dinler) hükümdarı olarak benimsenmiş ve ağırlanmıştı. Roma için bir Karbonari olan Murat efendi, Londra için de Skoç ritinden bir sadık biraderi idi. Tahta çıktığı gün, Bukingham sarayının bir odasına nakledilmiş gibi olacaktı... İstanbul'daki İngiliz elçisi Sir Henry Elliot'un (Yeni Osmanlılarla yıllar boyu al takke ver külâh eylemesi de sırf bundan ötürü değil miydi?"

İşte görülüyor ki, İngiltere, kendi siyasî oyunlarını oynamak için Osmanlı İmparatorluğunda rahatça bir takım adamlar bulabilmiş ve bu adamların gözlerini de ceplerini de İngiliz altını ile doldurduktan sonra, İngiliz devleti için azim bir tehlike teşkil edecek

-324-⇧

olan Osmanlı İmparatorluğunu bu adamların elinde bir oyuncak haline getirmiş, hürriyet, meşrutiyet teraneleri arasında muhtelif unsurlardan meydana gelmiş olan devleti de Türklüğü de adı Türk olan bu adamlara rezil ettirmiş ve parçalatmıştı.

Maalesef bu adamların ilkaatına bir de Osmanlı şehzadesi kapılmış ve devleti, her bakımdan ihya etmiş olan, imparatorluğu dünyanın sayılı kudretleri arasına sokmuş bulunan amcası Sultan Abdülâziz Hanı tahtından alaşağı ettirmiş ve katline istemeyerek, bilmeyerek hizmet etmişti.

Devletin başındaki kıskaç mütemadiyen sıkıştırılıyor ve bir an önce neticeye ulaşmak için her gayret sarfediliyordu. Devletin batırılması için bütün imkânlar, iktisadî, malî kaynaklar, kuvvet nümayişleri ve akla gelebilecek her şey kullanılıyordu. Ortada bu işleri rahatça idare edebilen bir de adam vardı ki bu adamı okuyucu kitabımızın daha başlangıcından itibaren tanımaktadır bu zat, Mısır Hidivi İsmail Paşanın kardeşi Mısırlı Prens Mustafa Fazıl Paşa idi. Şimdi, Osmanlı İmparatorluğunun nasıl bir ahtapot kolları gibi İngiltere tarafından ihata edildiğini ve bu adamın günümüzde dahi hâlâ en büyük hadiselerin başlıca müsebbiplerinden bulunan bazı isimlerin maşası olarak kullanıldığını yine üstad Nizamettin Nazif beyin kitabından aynen takip edelim.

BEYNELMİLEL SERMAYE - MUSTAFA FAZIL PAŞA İŞBİRLİĞİ

“Hiç şüphe yok ki, Mustafa Fazıl Paşa, Mithat Paşa ile mukayese edilemeyecek kadar realist bir adamdı. Dörtlerin, yedilerin Avrupa maceralarına para ile yar-

-325-⇧

dım ederken de asla tongaya basmış değildi. Hesap edilemez derecede çok parası ve geliri olduğu muhakkaktı. Ama hesabını bilen bir adam olduğu da muhakkaktır. Namık Kemâl'e; Ziya Paşaya, Ali Suavi’ye, şuna, buna bağladığı maaşları kendi cebinden ödemiyordu. Osmanlı ülkelerinde herhangi bir siyasî değişiklikten menfaat uman büyük banker muhitlerle siyasî, geniş temasları vardı. 1867’de Paris’te (bir büyük şirket kurmak istediğine dair) çıkan şayialar ve bir iki Fransızca gazetede görülen haberler yalan değildi. Gerçi bu haberleri neşrettiren Rusya idi. Mustafa Fazıl Paşanın kendi imzası ile bir tekzip göndermiş olduğu NORD gazetesi ise düpedüz Moskof parası ile kurulmuştu. Fakat Girit ihtilâllerinde ve sonradan Otluk Bulgar ihtilâlinde Osmanlı devleti aleyhinde birçok tahrikler yapmış olan Fransızca Moskof organında Paşanın neşrettiği tekzip daha ziyada bir tavzihi andırıyordu. Çünkü Paşa meselâ, (OPPENHEİM kumpanyası ile hiç bir alışverişi olmadığını) iddia edememişti ve her nedense ondan sonra Paris’i de, Paris’te koruduğu, himaye ettiği yeni fikirlileri de (Efkârı cedide eshabı) bırakmış, Abdülâziz’e sığınıp af dileyerek İstanbul’a dönmüştü.

Nasıl bir müessese idi bu Oppenheim kumpanyası?

Bu, o devir Avrupasının üç beş kudretli firmasından birisi idi. On sekizinci yüzyılın ilk yarısından beri (1730) Batı Avrupa’da tanınıyordu. Asıl merkezi Hanover şehrinde idi. Görünürde sarraflıkla uğraşırdı.

Hakikatte ise küçük Alman prensliklerinden asker toplayıp büyük devletlere kiralamakta idi. Fransa, Rusya, İsveç, Prusya ve İngiltere’ye gönderilen bu kiralık askerlerin efendileri olan küçük Alman Prensleri de ortak edilmişlerdi.

-326-⇧

Sonradan dünya ölçüsünde büyük bir para imparatorluğu kuracak olan Roçildlerin ilki, dede Mayer Amşel de bu müesseseden yetişmişti. 1760 yılında az tahsilli, anasız, babasız bir yetim iken Oppenheim’in yanında bir

ayak hizmeti bulmuştu... 1869'da, Fazıl Paşanın adı Oppenheim firmasına karıştırıldığı günlerde artık Roçildler eski efendilerini çok gerilerde bırakmış bulunuyorlardı. Ama arada geçen bir buçuk asra yakın zaman, Oppenheim firmasına da bir zarar vermiş değildi. O da dünyanın her tarafında eskisinden bin kat fazla gelişmişti 1853- 1856 yılları arasında Kırım harbi için yapılan ilk dolgun istikrazlarda baş rolü Roçild firması görmüştü. Sonradan Galata ve Beyoğlu sarraflarının Osmanlı Devletine pek yüksek faizlerle buldukları altınların birçoğu ise, Oppenheim gruplarından tedarik edilmişti. (Bu büyük malî müessese o tarihten elli üç yıl sonra meşhur Vasil Zaharof ile Ortadoğuda işbirliği yapacaktır. Yani 1867 yılında Mısırlı Mustafa Fazıl Paşayı kullanmak istemiş olanlar, birinci dünya harbi mütarekesinde Zaharof'u onun yerine kullanacaklardır. San Remo konferansının Anadolu'da ve Osmanlı İmparatorluğunun eski topraklarında çeşitli grubunun da rolü vardı, vasıta Zaharof'tu). Ruslar bu iki büyük firmanın birbirleri ile hangi işlerde dost, hangi işlerde rakip hatta düşman olduklarını biliyorlardı. Mustafa Fazıl Paşanın Oppenheim ile anlaşma yapmasından Roçild'lerin kuşkulanacaklarını tahmin etmişlerdi. Maksatları da bu idi. Çünkü o tarihte Roçild firması İngiliz sarayının en büyük müttefiki idi. Roçildlerin gözünden düşmekle İngiltere'nin gözünden düşmek arasında hiç bir fark olamazdı. Ve Fazıl Paşanın adını bir Oppenheim işine karıştırınca gerçekten de hedeflerine ulaştılar. Fazıl Paşa darbeyi hissederek kıvrandı durdu. Tekzipler neşrettirdi. El altından İngiltere'ye teminat ver-

di, ama Rus planı muvaffak oldu. Kapoleon grubunun Paşadan sıtkı sıyrıldı.)

Zavallı sultan beşinci Murat Han, nasıl bir takım vatan ve memleket düşmanlarının ellerinde oyuncak olduğunu, nasıl ve niçin mason edildiğini çok sonra, iş işten geçtikten sonra anlamış, fakat geriye dönüş mümkün olamamıştı. Sultan Abdülhamit Han hazretlerini, Sultan Murat'ı çırağan sarayına hapsettirmekle itham edenler, Türk tarihini, devri ile mukayese etmeğe kendilerini mecbur hissedecekleri zamana kadar zavallılıklarını devam ettirecekler ve tarihin kaydettiği pek nadir zekâlardan, pek nadir devlet adamlarından birisi olan Sultan Abdülhamit Hanı da, onun şahsında Türk milletini de tezyif etmeğe ve vatan hainlerini bu büyük millete kahraman, kurtarıcı diye tanıtmağa devam edeceklerdir.

Şimdi tekrar bütün bu hadiseleri hazırlayan ve tezgâhlayan İngiltere'nin İstanbul sefir-i kebiri Sir Henry Elliot’un kaleminden çıkan makalesine dönelim. Bu zatın, Sultan Abdülâziz’in hal’i hakkında yazdığı satırlar cidden çok mühimdir ve taşıdığı ifade bakımından her Türk, vatandaşının ibretle okuması iktiza eden bir mahiyet taşımaktadır. Sefir diyor ki:

"Yukarıda belirttiğim ve Londra’ya gönderdiğim raporumun yazılmasından bir hafta sonra Abdülâziz’in hal’i icra edildi. Bunun yapılması için doğrudan doğruya önayak olanlar, Mithat Paşa ile serasker Hüseyin Avni Paşa idi Mehmet Rüştü Paşanın meseleyi başından beri bilip bilmediği hususunda ciddi bir malûmatım yok. Zannıma göre, hal’ keyfiyetinden üç gün evvel vatanın kurtuluşu için bir meclis-i mebusan tesisi elzem olduğuna ve bu hususun gerçekleşmesi için de Abdülâziz’in hal’inin lüzumuna Rüştü Paşa ikna edilmiş ise

-328-⇧

de, Abdülâziz’in hal’i işini yapmak hususunda her türlü tehlikeyi göze alanlar, Mithat Paşa ile Hüseyin Avni Paşalardı. Bu Paşaların göze aldıkları tehlike öyle basit değildi. Hal’ keyfiyeti muvaffak olamadığı takdirde, paşaların cezası en azından kılıçtı. Fakat Mithat ve Hüseyin Avni Paşalar planlarını öylesine bir maharetle tertip etmişler ve kuvveden fiile çıkarmışlardı ki, bu planın tatbik safhasına çıkması tam Türklerin mertliğine uygun şekilde cereyan etmişti.”

Sefir cenaplarının hadise hakkındaki hükmü işte bu. Ve, bu sefir cenapları, bir habaset ve ihanet hareketini, tam Türk mertliği olarak vasıflandırabiliyor. Bu husus cidden pek üzücü. Sefir cenapları, ancak Türklükle pek az münasebeti olan insanları satın alabileceğini ve bahsettiği bu zatların bir kısmının Yahudi dönmesi olduğunu unutuyor ve Sultan Abdülâziz’in hal’ edilmesi hadisesini kuvveden fiile çıkaranların hareketlerini Türk mertliğine yakıştırabiliyor. Düpedüz bir ihanet olan hal’ keyfiyetinin ne Türklerle ne de Türklükle herhangi bir alâkası yoktur ve Türklüğü bu iftiradan tenzih ederiz.

Şuraya kadar yazdığımız hadiseler, ortaya koyduğumuz vesikalar, paşalar ihanet zincirinin ucunun kimin veya kimlerin elinde olduğunu açıkça anlatır kanaatindeyiz. Şimdi, bir imparatorluğun inhilâline sebep olan ve gayyur, müdebbir Ve celâdetli bir Osmanoğlunun katli ile nihayet bulan hal’ gününe tekaddüm eden en son safhayı tetkik edelim.

İHANETİN SON SAFHASI: HAL’

Sultan Abdülâziz Hanı tahttan hal’etme hazırlıkları artık son safhasına gelmiş dayanmıştı, Ancak Padi-

-329-⇧

şah da birtakım şeyleri her halde sezmişti. Zira, tam bugünler içinde sadarette bir değişiklik yapmayı düşünmüş Ve Mehmet Rüştü Paşanın yerine tekrar Mahmut Nedim Paşayı getirmeyi, seraskerliğe de Derviş Paşayı tayin etmeyi kararlaştırmıştı. Bu maksatla Mahmut Nedim Paşayı huzuruna celbetmiş ve kendisine fikrini söylemiş, mührü hümayunu teslim edeceğini tebliğ etmişti. Fakat Mahmut Nedim Paşa, itiraz etmiş, bu makamı ancak şartlı olarak kabulleneceğini de açıkça belirtmişti. Mahmut Nedim Paşanın teklifi sarihti. Sadareti ancak, Mithat, Mehmet Rüştü ve Hüseyin Avni Paşaların İstanbul’dan sürülmeleri takdirinde alacaktı. Padişah düşünmeyi münasip görmüş ve mesele, yani sadaret değişikliği bir iki gün gecikmişti.

Hüseyin Avni Paşa, Padişahın bu kararını derhal haber almıştı. Paşa haberi, metresi olan baş hazinedar Arz-ı Niyaz kalfadan öğrenmiş, derhal Mithat ve Süleyman Paşalarla Bahriye Nazırı Kayserili Ahmet Paşayı durumdan haberdar etmişti.

Hüseyin Avni Paşa, bizzat Redif Paşa ile görüşmüş, durumu izah ettikten sonra da Mekâtibi askeriye nazırı Süleyman Paşaya gitmişti. Durumu bir kere de onunla müzakere etmişti. Süleyman Paşa, Serasker, Hüseyin Avni Paşa arzu ettikten, daha doğrusu emir verdikten sonra her şeyi yapmağa hazırdı. Tabiî hemen müvafakat cevabı verdi ve böylece hal’ kararı normal zamanından evvele alındı.

Durum, ihanet çetesi için cidden çok nazik bir safhaya girmişti. Hüseyin Avni Paşanın yaptığı bu temaslar bir iki kere daha tevali etmiş ve nihayet son kararın verilmesi için 26 mayıs 1876 tarihinde Serasker Hüseyin Avni Paşanın Paşa Limanındaki yalısında buluşmak kararı verilmişti.

-330-⇧

Hal’ keyfiyeti böyle nazik bir duruma girmiş olmasına rağmen, Hüseyin Avni Paşa, dildadesi, yani metresi Arz-ı Niyaz kalfadan da bir türlü uzaklaşamıyor, onu ileride, Pâdişâhın katledilmesinde birinci derecede yardımcı olarak daima el altında tutmak için onunla meşgul oluyordu.

Nitekim, Mahmut Nedim Paşanın Padişah Sultan Abdülâziz Han tarafından kabulü meselesini kendisine derhal ulaştıran Arz-ı Niyaz Kalfa ile aynı, geceyi beraberce geçirmekten kendisini alamamıştı. Paşa çok düşünceli olmasına rağmen, bu şuh ve hakikaten güzel saray kalfası ile geçireceği gecenin hayali içinde, saray erkânının bu arada padişahın oğlu şehzade Yusuf İzzettin efendinin kendi hakkında neler düşündüğünü de anlamak istiyordu. Nitekim, gecenin bir kısmını Paşa Arz-ı Niyaz kalfadan, şehzadenin kendisi hakkında neler düşündüğünü soran ve tevali eden suallerle geçirmiş ve kendisini tatmin etmek istemişti.

Arz-ı Niyaz kalfa, Paşayı, şehzadenin kendisi hakkında kötü sözler söylemediği hususunda ikna etmiş, fakat Paşa hakkında şehzadeden herhangi bir methedici söz de duymadığını söylemişti.

Hüseyin Avni Paşa, Arz-ı Niyaz kalfanın bu sözlerini duyunca:

-Bak sen... Demek ne söylerse susardı. Sükût ikrardan gelir. Zahir şehzade dahi bizden hoşlanmazmış da bizim haberimiz yokmuş... diye mırıldanmış.

Sonra da:

-Mahmut Nedim Paşa mabeyin kupası ile mi gitti, yoksa kendi arabası ile mi? Bunu bilmez misin? diye de bir sual daha sormuştu.

Arz-ı Niyaz kalfa, süt annesinin evinin bir odasında yer yatağını yaparken sorulan bu suale:

-331-⇧

-Ben ne bilirim. Soracağını bilseydim ardından gözlerdim. Gerçi bir arabaya bindi ama, kimin arabasına bilemiyorum. Cevher ağa bunu benden çok iyi bilir, bir defa istersen sorayım.

-Yok be canım, maksadım başka da... Eğer, istabl-i âmireden araba çekmişse muhakkak yarına Sadrazam olur, yok... kendi arabasiyle gitmişse, canı cehenneme!..

İşte Hüseyin Avni Paşa bu idi.

Hüseyin Avni Paşanın o günler içindeki faaliyetini Cemal Kutay, Türkiye İstiklâl ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi cilt 9 sayfa 5093’te şöyle nakleder:

“Arz-ı Niyaz kalfa gülüyordu. Her zaman cesur olan seraskere bu gece bir şeyler olmuştu. Ehemmiyet verilmeyecek şeyleri inceden inceye

araştırıp soruşturuyordu. Avni Paşa Bursa’da kaldığı müddetçe yeni huylar peydahlamıştı. Öyle olmasaydı, böyle densiz sorgu suallerde bulunur mu idi?

Hüseyin Avni Paşa oturduğu yerde, sabahı yapacağı işleri düşünüyordu. Doğruca Bab-ı Seraskeriye gidecek (Seraskerlik dairesi), oradan Meşihata uğrayacaktı. Şeyhülislâm Hayrullah efendi vükelâ gibi değildi. Süleymaniye’deki Meşihat binasına erken gelip geç çıkardı. Şeyhülislâmla fetva işini görüşecekti. Mithat Paşa, fetvanın, Fetva emini Kara Halil efendi tarafından hazırlandığını söylemişti. Fetvanameyi gözleriyle görerek, Şeyhülislâma hal’in çarşamba gününe kararlaştığını tebliğ edecekti. Hayrullah efendi seraskerden fena ürküyordu. İyi adamdı. Az menfaatperestti ama, millet ve memleket işlerinde hamiyet ve gayretle çalışmak istediğini gösteriyordu. Hayrullah efendiyi ziyaretten sonra, Süleyman Paşayı celbedip son vaziyeti anlatmak vardı. Ona göre tertibat almak icabederdi. Başkalarına emniyet edip açılamayacağından, sabahki anlaşmalarda hep

-332-⇧

Süleyman Paşayı öteye beriye koşturmayı düşünüyordu.

Mekâtibi askeriye nazırı dediğini bihakkın yapabilirse, Ferik olduğunun günü idi. Yoksa sittin sene daha Mekteb-i Harbiyede livalıkla (Tuğgeneral) kalıp pineklerdi. Serasker, saatini bir daha koynundan çıkarmıştı. Hesaplı bakmıştı. Eh... Artık sabaha üç dört saat kalmıştı. Şafaktan evvel Hazinedarın evinden kimseye görünmeden ayrılmak vardı.”

Evet ve bu adam, son ihanetini, hem de canına yetecek ihanetini böyle bir hava içinde ve böylesine rezilce bir geceden sonra kotarmış, sonunda kendi başını da bu yola koymuştu.

Serasker Hüseyin Avni Paşa düşündüğü gibi yaptı, şafakla beraber müstefrişesinin koynundan çıktı ve gitti. Meşihat dairesindeki hazırlıklarla ve fetvaname ile meşgul olduktan, Şeyhülislâm Hayrullah efendiyi bir defa daha âdeta tehdit ettikten sonra doğruca Mekâtibi Askeriye Nazırını seraskerlik dairesine davet etmişti.

Serasker, Mekâtibi Askeriye Nazırına itimat etmekle beraber yine de ihtiyatı elden bırakmıyordu. Hal’in nasıl yapılacağı hususunda fikir teatisinde bulunduktan sonra Mithat Paşa ile Bahriye Nazırı Kayserili Ahmet Paşanın da kendileri ile beraber bulunduğunu. Sadrazam Rüştü Paşa

ile Şeyhülislâm Hayrullah efendinin de yakında kendilerine iltihak edeceklerini bildirdi.

Serasker, bu işte fazla vükelânın bulunmasının mahzurlarını da belirtmiş ve Süleyman Paşanın bazı kumandanlarla gizlice görüşmesinde fayda bulunduğunu bildirmişti.

Paşa, Seraskerin yanından çıktıktan sonra derhal

-333-⇧

kendisine verilen vazifeyi yerine getirmek maksadiyle harekete geçmiş ve ihtilâl ve hal' işiyle meşgul olan Mithat, Kayserili Ahmet ve Hüseyin Avni Paşaların aralarında yaptıkları görüşmelere muvazi olarak, o da, Ta'liye taburları kumandanları ile ve İstanbul merkez kumandanı bulunan Mustafa Seyfi Paşa ile gayet gizli bir şekilde müzakereler yapmakta ve bu insanları, hal'e kazanmak gayretleri içinde idi.

Mayıs cumartesi günü, mekâtibi askeriyenin imtihan gününe rastlamış bulunuyordu.

Bu hazırlıklar hususunda, sonradan Yıldız mahkemesinde muhakeme edilen, Sultan Abdülâziz Hanın hal'i sırasında mekâtibi askeriye nazırı bulunan Süleyman Paşa, 1326 (1910) yılında oğlu Sami bey tarafından neşredilen (Hissi İnkılâp) adlı eserinde şu malûmatı vermektedir:

"Osmanlı Devleti Sultan Abdülâziz'i tahta çıktığı ilk günlerden beri birçok sademelere ve tahribata maruz bulunuyordu. Devletin bütün tekâlifini İslâm unsuru karşılamakta idi ve devletin şevket ve ikbali günden güne düşmekte idi. Bunun sebebi ise, devletin şer'i hükümlerle idaresi idi. Devlet kendisinden başka kimseye ehemmiyet vermeyen, kendisini beğenmiş bir padişahın idaresinde bulunuyordu. Bu sebeple, devlet memuriyetlerine tayin edilenlerin en büyüğünden en küçüğüne kadar hemen hepsi, iptidaî veya Rüşdiye mekteplerinde okutulan basit malûmat sahibi ve cahil idiler." (Sah.1).

"Bize ıstırap veren bu halden Avrupalılar haberdar değillerdi. Çünkü bizim durumumuzu öğrenecekleri herhangi bir istihbaratları yoktu?... İstanbul'da bulunan Avrupalılar, yine bir Avrupa şehri olan Beyoğlunda ika-

-334-⇧

met ederler ve birbirleriyle veyahut mezhepdaşları olan Rum ve Ermenilerle görüşürler Müslüman ve Türk takımı ile görüşmezler, evlerine gitmezlerdi."

(Sah. 5),

Süleyman Paşanın burada kullandığı ifadeler pek tezat haldedir. Zira bir sürü cahil adam dediği devlet ricali arasında Âli ve Fuat Paşalar da vardı. Kaldı ki, bu Paşaların vefatından sonra bizzat kendisinin de dahil bulunduğu ihtilâl hareketi, işte bu cahil dediği Paşalar ve devlet adamları ile yapılmadı mı? Şu halde eğer memleket cahil adamların elinde ise, Sultan Abdülâziz Hanı hal' edip katleden serasker çetesi, şüphe yok ki, devleti idare edenlerden daha da cahil insanlardı. Süleyman Paşanın hal' keyfiyeti için ileriye sürdüğü esbabı mucibe pek garip ve pek mesnetsizdir. Bir insanın kendisini de cahiller zümresine dahil etmesi ise, pek gariptir.

Sonra Süleyman Paşa bir noktada daha aldanmaktadır ki, bu husus cidden pek gariptir. Süleyman Paşa, ya hakikaten pek cahildir, yahut vazife gördüğü memleketini tanımamakta ve bilmemektedir. Zira ileride görüleceği gibi, Avrupalıların bizim iç durumumuzdan haberleri yok derken, Serasker çetesinin hangi menbalardan beslendiğini ve nasıl bir ihanet içinde olduklarını gizlemektedir. Biz, Süleyman Paşanın, düşünce ve müdafaasının aksine, Avrupalıların Osmanlı İmparatorluğunda pek geniş bir istihbarat teşkilâtları olduğunu bilmekteyiz. Bu hususta verdiğimiz ve ileride vereceğimiz deliller, mekâtibi askeriye nazırı Süleyman Paşayı tamamen yalanlamaktadır. Süleyman Paşa, büyük bir saflıkla bu hususu iddia ederken. Osmanlı İmparatorluğunun merkezi hükümeti olan İstanbul'daki gayri Müslim unsurlarla birlikte bu şehirde icrayı faaliyet eden ecnebi postalarından da bihaber görünmek istemektedir. Şu

-335-⇧

halde Paşa neyi ve nasıl müdafaa ettiğinin farkında değildir. Bu durumda olan bir Paşanın Osmanlı ordularının Müşir payesini nasıl ihraz ettiğini düşünmek her halde yersiz bir hareket olmayacaktır.

Süleyman Paşa, Sultan Abdülâziz'in hal' ve katlini bakınız nasıl birtakım sebeplere bina etmektedir. Paşa diyor ki:

“Bu sırada Edirne facialar arttı. Re'sikârda bulunan Mahmut Nedim Paşanın, Edirne meselesini ve facialarını, Hersek felâketinden daha beter bir hale sokacağı düşüncesi bütün halkın kafasında yer etti.

Talebei ulum kendisini istifa ettirerek millet işlerinin düzeltilmesi arzularını gösterdiler.” (Sah. 6)

Süleyman Paşa burada tekrar hataya düşmektedir. Zira bundan evvelki kısımlarda belirttiğimiz ve bizzat İngiliz sefiri Sir Henry Elliot’un neşrettiği makalesinden aldığımız satırlar, Süleyman Paşanın, bir başka noktaya bağlamak istediği Ulema takımının ve talebei ulumun ayaklanması keyfiyetini gizli kapaklı kendisine maletmektedir. İstanbul’da bir İngiliz sefirinin en karışık entrikaları çevirdiğinden ve bizzat kendisinin de dahil bulunduğu serasker takımının, bu elçinin elinde bir oyuncak olduğunu farkedemeyen bir insanın kaleminden çıkan şu sözler cidden pek gariptir.

Süleyman Paşa hatıratında şöyle devam eder:

“Vükelânın iktidar zââfı anlaşıldı. İçlerinden dikkatli ve hamiyetli olanlar mevcut durum karşısında bir iş beceremeyeceklerini anladılar. Halkta ıstırap ve helecan arttı. Her gün koyun sürüsü gibi, Mahmut Nedim Paşa ile hariciye memurlarının zevki ve keyfi uğruna mezbahaya çekilen askerler, bu buhranlı devrede ecdad-ı izamlarının eser ve hareketlerini hatırladılar.

-336-⇧

O esnada serasker olan Hüseyin Avni Paşa da kendisini rahatsız eden hissiyatını, dârı şûrayı askeri (yüksek askerî şura) reisi olan Redif Paşaya açtı. Böylece her ikisi memleketin geleceği hakkındaki endişelerini ortaya koyarak bir hal çaresi bulmak üzere müzakerelere başladılar.

Redif Paşa ile Hüseyin Avni Paşanın bu müzakereerinden sonra, Redif Paşa, eskiden beri kendisine itimat ettiği ve yakın münasebetleri bulunan mekâtibi askeriye nazırı Süleyman Paşaya durumu nakletti. Süleyman Paşa Bosna - Hersek harekâtından itibaren bunları düşünmüş, fakat rütbesinin küçüklüğü dolayısıyle düşüncelerini hiç kimseye açmamıştı. Redif Paşanın durumu kendisine nakletmesinden sonra Süleyman Paşa:

-Serasker Paşa hazretleri arzu ettiği takdirde, bu hususun (hal' keyfiyetinin) pek kolaylıkla yapılması mümkündür. Hal’ keyfiyeti iki tabur askerle yapılabilir. Zira halk artık Sultan Abdülâziz’in keyfi idaresinden bıkmıştır. Bu düşünce halk arasında umumî bir mahiyet almıştır, cevabını verdi.

Redif Paşa ile mekâtibi askeriye nâzırı Süleyman Paşa arasındaki bu görüşmeler bir iki defa daha yapıldı ve nihayet bir cuma günü Redif Paşa ile Süleyman Paşa serasker Hüseyin Avni Paşanın yalısına giderek durumu bir kere de birlikte müzakere ettiler.

Süleyman Paşa hal’ keyfiyetinin bundan sonraki safhasını hatıratının 7. sayfasında şöyle nakleder:

“Redif Paşa, Süleyman Paşanın kendisine söylediği sözleri Hüseyin Avni Paşaya naklettikten sonra, serasker pek memnun oldu ve gözleri yaşlı bekleyen Mithat Paşaya durumu arzetmeğe karar verdi. Ayrıca bahriye

-337-⇧

nazırı Kayserili Ahmet Paşa hazretlerine de anlatarak her ikisini de bu ittifakın içine dahil etti.”

Bu serasker çetesi derhal kollarını sıvazlayarak hazırlıklara başladılar, Süleyman Paşa, elindeki harbiye talebeleriyle bu büyük işi başarmanın imkânsızlığını anlayınca bir takım müttefikler elde etmek yoluna girdi. Yine Süleyman Paşanın hatıratında bahsettiği gibi, Redif Paşa, Serasker Paşa ile yaptıkları ilk toplantıdan 20 gün sonra kendisi Taşkışlanın önünden geçerken orada beşinci Talia taburu binbaşılarından İzzet efendiye tesadüf etmiş ve kendisinin hislerini tahrik ederek onu da bu ittifakın içine almıştı. Binbaşı İzzet efendi taburu ile paşanın emrinde olduğunu arzedince de paşa bu işin bir tabur askerle yapılamayacağı endişesini izhar etmiş ve daha başka yardımcılar temin etmesi iktiza ettiğini de kendisine bildirmişti. Binbaşı İzzet efendi bu işe girebilecek kadar gayyur olduklarını söylediği hassa dördüncü tabur binbaşısı Osman ağa ile, hassa birinci alay ikinci tabur binbaşısı Ethem beyin de bu işe peki dediklerini Süleyman Paşaya nakletti.

Binbaşı İzzet efendi ile Süleyman Paşanın, Taşkışla yanında vaki bu görüşmesinden birkaç gün sonra da İstanbul merkez kumandanı Tuğgeneral (Mirliva) Mustafa Seyfi Paşa, Süleyman Paşayı evinde ziyaret etti ve söz arasında kendisinin de bu ittifaka dahil edilmesini talep etti.

Hal’ meselesi böylece bir takım şartlara ve ittifaklara bağlandıktan sonra bir cumartesi günü Hüseyin Avni Paşa, Mektebi Harbiyeyi ziyaret ederek talebeyi teftiş etti ve bu arada Süleyman Pâşa, yaptığı bir takım islâhattan dolayı serasker tarafından şiddetle muaheze edildi.

-338-⇧

Bilhassa harbiye mektebinin Fransa’daki Sensir askerî akademisi gibi iki yıla indirilmiş olması Hüseyin Avni Paşayı pek sinirlendirmiş ve bu hususta mekâtibi askeriye nazırına bir hayli çıkışmıştı. Bu görüşmelerin bir yerinde,

Süleyman Paşanın hatıratında belirttiğine göre, aralarında şöyle bir muhavere cereyan etmişti:

“Bunun üzerine Hüseyin Avni Paşa:

- Be canım, doksan altı senesine kadar (1296) bakalım ömrü devlet baki kalacak mı? Yine Paşanın[33] sadarete geleceği sözü kuvvetleşiyor. Memleket Rusya’nın tahakküm ve istilâsında kalacaktır, bundan şüphe etme. Sultan Abdülâziz, Rusya meclûbu siyaseti ile memleketi mahva sürüklemektedir. Bu husus bütün gözlerin önündedir. Sen de bir taraftan doksan altı senesinde mektepten talebe mezun edeceğini söyleyip duruyorsun, deyince Süleyman Paşa fena hâlde sinirlendi, lâkin hırsını yenmesini bildi, cevaben:

-Sizin ağzınızdan böyle sözlerin çıkmasından dolayı teessüflerimi arzederim. Devletin Rusya’ya peşkeş çekileceği hususundaki sözlerinizin tevlit edeceği vehameti, gerek devletin kuvveti, gerekse durumun müsaadesi önlemeğe kifayet eder. Siz emrederseniz bahsettiğiniz bu vahim neticeyi bertaraf edebiliriz.,

-Ne yapabilirsin, elden ne gelir?

-İspanya kraliçesini vaktiyle asker hal'etmedi mi?

-İşte ben demin de söyledim. Lâkin sizi ikna edemiyorum. Biz Avrupalılarla mukayese edilemeyiz. İşte sizin hatanız da buradan geliyor.

-339-⇧

-Ben bu düşüncede değilim ve zannederim ki bu husustaki noksan malûmat ve görüş bana ait değildir.

-A canım, ahlâk bozuktur, taburlardaki zabitlerin çoğu, bizzat kendisinin yetiştirdiği zabitlerdir. Bunlarla o iş (hal' keyfiyeti) yapılır mı?

-Bendeniz aynı kanaatte değilim. Bana kalırsa memleketteki ahlâk bozukluğu yalnız devlet ricali ve vükelâ arasındadır. Halk, devletin kurtuluşu ve saadeti noktasında müttefiktir. Hatta sizin, kendisine bağlı dediğiniz zabitler de memleketin kurtuluşunu en az bizim kadar istemektedirler. Şayet içlerinde bunu arzu etmeyenler varsa, onları bertaraf etmek daima mümkündür. Hem de iki üç binbaşı ile bunu yapabiliriz. Hal’ meselesi öyle büyütülecek bir mesele de değildir.

-Şimdi bahsettiğin o tabur binbaşıları, askerlerine kendilerini sevdirinceye kadar da çok vakit geçer.

-Ben size mektep zabitlerinden taburlara binbaşılar verelim demiyorum. Taburu ile bu işe hizmet edecek binbaşılardan bahsediyorum.

-Kimlerdir bu binbaşılar?

-İsimlerini şimdi söylemekte mazurum. Lâkin bu işi yapacak binbaşıların mevcudiyeti hakkında size teminat verebilirim.

Hüseyin Avni Paşa ile mekâtibi askeriye nazırı Süleyman Paşa arasında cereyan eden bu görüşme de gösteriyor ki, aynı serasker çetesi içinde olmalarına rağmen paşalar birbirlerine de itimat edemiyorlardı. Burada bilhassa bir noktaya temas etmek icap etmektedir. Bu nokta Hüseyin Avni Paşanın, Türkleri Avrupalılardan çok geri ve mukayese edilemeyecek kadar iptidai bir halk olarak tavsif eden sözleridir.

-340-⇧

Bu çete reisinin, İngiliz devlet adamları ile Osmanlı İmparatorluğu tahtında yapmak istediği değişiklik, için Londra’da müzakereler yapan İngiliz ajanı paşanın ihanet derecesini bu sözlerinden de rahatça tesbit etmek mümkündür. Bu sözleri kendisinin sarf etmediği iddiası da varit olamaz. Zira bu sözleri söylediğinin en büyük şahidi, bizzat kendisi ile bu görüşmeyi yaptığı bir başka serasker çetesi erkânı olan mekâtibi askeriye nazırı Süleyman Paşadır.

Şimdi çetenin bir başka rüknüne Şeyhülislâm Hayrullah efendi ile mekâtibi askeriye nazırı Süleyman Paşa arasındaki görüşmeye geçelim. Süleyman Paşa “Hissi İnkilâp” adlı eserinin 14. sayfasında bu hususta şunları yazmaktadır:

“Serasker Hüseyin Avni Paşa ile yaptığımız bu görüşmeden bir gün evvel, yani cuma günü Süleyman Paşa ile Şeyhülislâm Hayrullah efendi arasında aşağıdaki garip görüşme cereyan etmiştir. Şöyle ki:

(Süleyman Paşa, maarifin halk arasında istenen raddeye getirilmesini büyük bir tehalükle arzu etmekte idi. Vakıa kendisi askeri Rüşdiyeyi memlekette irfanın yayılması için islâh etmişti. Fakat İslâm milletinin maarifçe ilerlemesi, bu arada ulemanın da en son ilimlerle teçhiz edilmesi icap ettiği noktasında da Süleyman Paşa ısrar etmişti.)

Paşa bu düşüncelerle Hayrullah efendi ile görüşmek arzusunu izhar etmiş ve pek yakın dostu olan dârı şûra başkâtibi Sait efendinin perşembe günü tavassutunu rica etmişti.

Ertesi günü Sultan Abdülâziz'in son cuma selâmlığı idi. Mutat merasim Ortaköy camii şerifinde icra kılınmıştı. Selâ'dan sonra Süleyman Paşa Sait efendi ile buluşarak Hayrullah efendinin yalısına gittiler. Garip-

-341-⇧

tir, ne Süleyman Paşa Hayrullah efendiyi, ne de Şeyhülislâm efendi Paşayı tanımıyorlardı.

Süleyman Paşa Sait efendi ile birlikte oda kapısından içeriye girer girmez müşarünileyh yerinden kalkarak:

-Buyurun beyefendi, vallah sizsiniz, sözleriyle ve pek garibime giden bir hitap tarzı ile karşılamıştı. Sait efendi, Süleyman Paşayı, mekâtibi askeriye nazırı olarak tanıtmıştı. Oturdular, Hayrullah efendi hazretleri düşünmeden:

-Ben pek az rüya görürüm, pek de hatırımda kalmaz, o kadar ehemmiyet de vermem. Lâkin bu gece gördüğüm rüya pek garip ve calibi dikkat. Bahusus rüyada gördüğüm zat, aynen sizsiniz, onun için hayret ettim, diyerek rüyayı nakletti, dedi ki:

(Güya ben Ravza-i Resulullah'ı ziyaret arzusu ile Yenbu sahiline çıkmışım. Ve Medine'ye yakın bir yere gelmişim. Lâkin zihin ve fikrimi bir hayret istilâ ederek her türlü tedbiri bırakmışım. Hayretler içinde ve sersem bir vaziyette bir köşede kalmışım. Ben böyle kendimden geçmiş bir vaziyette orada dururken yanımda bir zat:

- Burada ne duruyorsun? Kalk sana Ravza-i Mutahhare-i Fahrül Enbiyayı ziyaret ettireyim, diyerek geldi ve beni tutarak kaldırdı. Yanımdaki adam böylece bana Hazreti Fahri Kâinat efendimizin merkadi şeriflerini gösterdiği gibi Medine-i Münevvere'de bulunan diğer ashabın da merkadlerini ziyaret ettirdi. Rüyamda bana delil olan zat işte şimdi şu karşımda oturan Paşa hazretleri idi, dedi.

Sonra Süleyman Paşanın yüzüne dikkatle bakarak:

-Vallah, billah sizdiniz, bıyıkları ile, yüzü ile sizdiniz, diyerek tekrar etti...)

-342-⇧

Süleyman Paşanın hatıratında bu rüyadan bahsedildiğine göre, rüya Hayrullah efendi tarafından kendisine nakledilmiştir. Lâkin şu işe bakınız ki, Süleyman Paşa da, Hayrullah efendi de, hal' meselesinde kendilerini bir bakıma temize çıkarmak maksadiyle böyle bir rüya dalaveresi uydurmak suretiyle, devrin pek dindar olan halkını da lehlerine çevirmek imkânlarını araştırmış olmaktadırlar ve böylece Hayrullah efendi ile Süleyman Paşa arasında da en samimî münasebetler kurulmuş oluyordu.

Hal' keyfiyeti tamamlanmıştı. Her şey tamamdı. Hal' kuvvetleri kumandanlığı da Dârı Şûra reisi Redif Paşanın uhdesine verilmişti (Hissi İnkılâp sahf. 19). Hal' günü olarak da çarşamba günü tesbit edilmişti. Alınan kararlar serasker Hüseyin Avni Paşa tarafından, Mithat Paşa ve Şeyhülislâm Hayrullah efendiye bildirilmiş, fakat Hayrullah efendi, çarşamba gününün uğursuzluğunu ileri sürerek hal' işinin salı gününe alınmasını teklif etmiş, böylece çarşamba günü olarak tesbit edilmiş bulunan hal' kararı salı gününe alınmıştı.

Süleyman Paşa hal' hazırlıklarının en ince teferruatına kadar icrası işini üzerine almış ve bu hususta da her türlü hazırlığa girişmişti. Süleyman Paşa, Hayrullah efendinin itirazı ile hal' gününün salıya alındığını bilmediği için pazartesi günü Taşkışladan Hassa beşinci talia taburu binbaşısı İzzet efendiyi çağırtarak kendisine çarşamba günü için hazırlanmasını ve Taşkışla ile Sahilhane karakolunda vazifeli olup ta bu işe hayır diyebilecek olan subayların isimlerinin listesini kendisinden talep etmişti. Taşkışladaki taburların cephanesi olmadığını da ayrıca öğrenmişti. Bunun üzerine derhal harbiye mektebi dahiliye nazırı Miralay Ahmet Hıfzı beyi çağırtarak, topçu kolağası Refik efendinin

derhal Çobançeşmeye gönderilmesini ve cephane ikmali yapmak üzere cephane alınmasını emretmişti.

Süleyman Paşa bu emirleri verirken Seraskerlik dairesinden bir çavuş gelerek kendisini serasker Paşanın çağırdığını söylemiş ve Süleyman Paşa da doğruca serasker kapısına giderek Paşa ile görüşmüş, orada kararın değiştirildiğini ve hal' işinin salı günü saat beşte yapılacağını öğrenmişti. Serasker Hüseyin Paşa ayrıca kendisine, durumu Mithat Paşaya arzetmesi, onun da şehzade Murat efendi ile muhabere imkânı olduğu için, şehzadeye

arzetmesi hususunda tedbir düşünmesinin kendisine bildirilmesini emretmişti.

Süleyman Paşa vakit geçirmeden seraskerin emrini Mithat Paşaya tebliğ etmiş, Mithat Paşa da karara itiraz ederek:

-Şeyhülislâm efendi bana bu yolda herhangi bir haber vermedi. Serasker Paşa, behemehal bir bölük süvari ile efendi dairesinden Murat efendiyi alarak serasker dairesine götürmüştür. Murat efendi ile ben muhabere etmiyorum. Bu muhabereyi Ziya bey temin ediyor, kendisi buradadır çağırayım da haber versin, dedikten sonra Ziya beyi çağırmak maksadiyle odadan ayrılmış ve bir diğer odada bekleyen Ziya beyi alarak Süleyman Paşanın yânına getirmişti. Süleyman Paşa, serasker Paşanın emrini Ziya beye tebliğ ettikten sonra Ziya bey:

-Murat efendi, zannederim bu şekli kabul etmeyecektir. Mamafih ben kendisiyle doğrudan doğruya temas sağlamıyorum. Bu temas işini Kapoleon yapıyor. Kapoleon'u çağırtalım ve efendi hazretlerine haber salalım demişti.

Süleyman Paşâ, Mithat Paşanın konağından süratle ayrılmış ve keyfiyeti Serasker Hüseyin Avni Paşaya

arzetmek için serasker dâiresine gitmişti. İki kafadar paşa bu hususu görüşürlerken saraydan bir kapı çavuşu gelerek Serasker Paşayı Sultan Abdülâziz Hânın çağırdığı iradesini tebliğ etmişti

Saraydan vaki bu davet, Hüseyin Avni Paşada da, Süleyman Paşada da hal' meselesinin duyulduğu zannını tevlit etmiş ve büyük bir heyecana, hatta paniğe kapılmışlardı. Süleyman Paşa, tahaddüs eden bu durum üzerine ve Hüseyin Avni Paşanın hal'in salı günü yapılması hususundaki ısrarını Mithat Paşaya söylemek maksadiyle tekrar Mithat Paşanın konağına gitmiş ve durumu kendisine bildirmişti. Fakat Mithat Paşa kararında ısrar etmiş ve şehzade Murat efendinin saraydan asker marifetiyle alınmasında ısrar edince odada bulunan Kapoleon kendi noktai nazarı olarak Mithat Paşanın sözlerini kabul etmemiş ve:

"Sultan Murat hazretlerinin öylece çıkıp hodbehot serasker kapısına gidemeyeceğini ve gitmek istese bile, Sultan Abdülâziz'in buna mani olmak istemesi takdirinde yine de asker almak icap edeceğini beyan ederek:

-Sizin düşündüğünüz gibi, saraydan çıkıp tahta cülûs etmesi Avrupa nazarında şahıslarını pek küçük düşürecektir. Ayrıca efendi hazretleri; (Ben bir kere saraydan alındıktan sonra artık bir daha içeriye girmem diyorlar, bu hususu da mütalâa ediniz) dedi. (Hissi İnkilâp sahf. 23).

Süleyman Paşa Kapoleon'un bu sözleri üzerine ısrar etmek mecburiyetinde kalmış ve kendisine ve orada bulunanlara şunları söylemişti:

"- Bizim Sultan Aziz'in şahsına hiç bir garezimiz yoktur. Belki ben kendilerinden iltifat ve lütuf da gördüm. Murat efendi hazretlerinden şahsî bir menfaat

-345-⇧

talep etmediğim gibi böyle bir menfaat de beklemiyorum. Bu işe milletin menfaatlerini korumak ve içinde bulunduğu tehlikeyi bertaraf etmek için girdik. Kendileri de millet efradındandırlar, biz bu kadar fedakârlık gösteriyoruz, bu kısmını da onlar deruhte buyursunlar, dedi." (Hissi İnkilâp sahf. 23).

Süleyman Paşa ile Kapoleon arasındaki bu konuşmalardan sonra hazır bulunanlar herhangi bir karara varamamışlar ve hep birlikte Bâbı Seraskeriye gitmişlerdi.

Tabiî serasker olarak Hüseyin Avni Paşa elbette bu imtihanlarla meşgul olacaktı. Nitekim o da bu imtihanları vesile yaparak Harbiye mektebine gitmiş ve mekâtibi askeriye nazırı Süleyman Paşa ile hal' meselesini bir defa daha ve bütün teferruatiyle gözden geçirmişti.

Hüseyin Avni Paşa, herkese itimat edilemeyeceği hususu üzerinde ısrarla durmuş ve bazı zabitlere itimat edilemeyeceği hususunu isim zikrederek Süleyman Paşaya anlatmağa çalışmıştı.

Süleyman Paşa ise, itimatsızlık diye bir şeyin bahis mevzuu olmadığını, kendilerine vazife verilen her alâkalının fevkalâde ketum insanlar olduğunu ileri sürmüş ve seraskeri tatmin etmişti.

Ancak bütün bu teminata rağmen, Süleyman Paşa, Murat efendiye itimat meselesinin caiz olup olmadığını ileri sürmüş ve paşaya sormuştu.

-Paşam, demişti. Şehzade Murat efendinin meşrutiyeti ilân edeceğine dair bazı şüpheler vardır. Hal' keyfiyeti yapılmadan evvel kendilerinden bu hususta imzalı bir kâğıt almak daha uygun olmaz mı?

Hüseyin Avni Paşa, bu hususu düşünmemişti. Ne

-346-⇧

Mithat, ne de Kayserili ile yaptıkları görüşmelerde, vardıkları kararlarda bu hususu hiç birisi aklına getirmemişti. Fakat ne olursa olsun, veliaht Murat efendiye istediklerini yaptırabilirlerdi. Bu bakımdan endişe edilecek bir husus yoktu. Hüseyin Avni Paşanın noktai nazarı bu idi ve bunu da Süleyman Paşaya açıkça söylemişti. Söylemişti ama, Süleyman Paşa fikrinde ısrar etmiş, hatta aralarında çetin bir mücadele de olmuştu. Neticede her iki paşa, bu hususu tekrar görüşmek üzere münakaşalarını yarıda bırakmışlardı.

Hüseyin Avni Paşa, her ne suretle olursa olsun Sultan Abdülâziz'in hal'ini gerçekleştirmek istiyordu. Aldığı talimatın bu olduğu, İngiltere'nin İstanbul sefir-i kebiri Sir Henry Elliot'un hatıratında açıkça belli olmaktadır. Paşanın hedefi Sultan Abdülâziz Handı. Bunun için de durmadan dinlenmeden çalışıyordu. Hemen her gün, Bahriye Nazırı Kayserili Ahmet Paşa ve Mithat Paşa ile görüşüyordu. Mithat Paşa da diğer taraftan, vükelâ arasında temaslarını devam ettiriyor ve hal' işini bir an evvel tahakkuk safhasına çıkartmak istiyordu. Bu maksatla Mithat Paşa, sadaret dairesine gidiyor ve Sadrazam ile görüşmelerde' bulunuyordu. Serasker Hüseyin Avni Paşa da bu toplantılara ikindi vakti katılıyor ve üçü bir arada hal' meselesini müzakere ediyorlardı.

İhtilâl şebekesi tam bir çete gizliliği içinde çalışıyordu. Şeyhülislâm Hayrullah efendi ise, paşalar takımı ile itiyat haline getirdiği, paşaların bindiği vapurla seyahatte temas kuruyor, vapurun yan kamarasında işi tezgâhlıyorlardı.

Vapurun yan kamarasının intihabında hususî bir maksat vardı. Bu maksat da yandan çarklı olan vapurun çark gürültüsünden paşaların bu yan kamarada

-347-⇧

görüştüklerinin dışarıdan duyulmaması keyfiyeti idi ve paşalar bu yan kamarada rahatça bir devleti nasıl yıkacaklarının muhasebesini yapmışlardı,

Mizansen tamamlanmıştı. Paşalar İngiliz sefirinin birinci plandaki emirlerine uyarak her müşkülü halletmişler, bütün tedbirlerini almışlardı. Mithat Paşa, bu işin başını çekecek ve Padişah Sultan Abdülâziz Hana bir

islâhat lâyihası verecekti. Nedense sonradan bundan vazgeçilmiş ve bu lâyiha Pertevniyal Valide Sultana verilmişti. Bu lâyiha Valide Sultana takdim edildikten sonra Mithat Paşa meclis odasına geçmişti. Orada otururken, yanına Hüseyin Avni Paşa gelmiş ve Mithat Paşaya, hal' için lüzumlu bütün askerin temin edildiğini her şeyin tamam olduğunu söylemişti. Söylemişti, ama, Mithat Paşa, hal' işinde asker kullanılmasına taraftar olmadığı için bu hususun gözönüne alınmasını ve asker kullanılmasını arzu etmediğini Hüseyin Avni Paşaya söylemişti.

Hal' işinde ordu ve donanmanın da vazife alması hususundaki teklife, Mithat Paşanın fikrinin, sonradan yapılan müzakerelerde değiştiğini göstermektedir.

Nitekim, Mithat Paşa sonradan, hakkında; Sultan Abdülâziz'i hal' ve katilden dava açılıp da İzmir'de ifadesi alındığı vakit:

"Hal' keyfiyetine herkesin intizarda bulunduğunu, bu hususta vükelâ ve ulemanın da ittifak halinde bulunduklarını, fakat buna rağmen meseleyi, tehlikesi bakımından umumileştirmeden halletmenin daha muvafık olduğunun düşünüldüğünü ve bu iş için asker ve donanmanın kullanıldığını, Avni, Kayserili Ahmet ve Redif Paşaların da askerî hazırlıklarla meşgul olduklarını, vükelâ ve ulemadan da Rüştü Paşa ile kendisinin

-348-⇧

ve şeyhülislâm Hayrullah efendinin kâfi geleceğine" karar verdiklerini söylemiştir.

Mithat Paşa, bu beyanında tamamen hilâfı hakikat bir görüşü müdafaa etmektedir. Zira artık bilinmektedir ki, Sultan Âbdülâziz Han, halkın arzu etmediği ve kendisini istemediği için değil, sırf İngiltere'nin büyük cihan siyasetine engel olacağını bilen İngiliz diplomasisi tarafından hal'edilmiş ve birtakım adamlara katlettirilmiştir.

Mithat Paşa, böylece tarihe de yalan geçecek bir ifadede bulunmuş, geleceğin her şeyi olduğu gibi ortaya çıkaracak kadar ehemmiyetli bir zaman faktörüne istinat edebileceğini düşünememiştir ve Mithat Paşa zannetmiştir ki; Sultan Abdülâziz'in hal'i ve katli hadisesi böylece, kendi düşünceleri istikametinde tarihe intikal edecek ve meydana gelecek yeni nesiller, sadece bu yalan ve yanlış ifadelerle amel edecekler, hüküm vereceklerdi.

Bu adamın, İngiliz elçiliği ile dostane olmaktan çok ileri münasebetleri gariptir ki, daha kendi sağlığında ortaya çıkmış ve devlet ve millete ettiği kötülük, noksan da olsa, tarihe intikal etmiştir.

Şimdi, tekrar İngiltere’nin İstanbul’daki sefiri kebiri Sir Henry Elliot’a dönelim ve mahut makalesinden şu kısmı alalım:

“Mayısın yirmi dokuzuncu gecesi serasker paşanın yalısında geçirilmişti. Gece yarısından iki saat sonra gayet karanlık ve yağmurlu bir havada Mithat ve Hüseyin Avni yanlarında yalnız bir uşak olduğu halde, bir küçük kayığa binerek İstanbul’a geçmişler ve daha evvelce hazır olmasını istedikleri arabaların bulunduğu yere gitmişlerdi. Ancak oralarda arabaları bulamamış-

-349-⇧

lardı. Şiddetli bir yağmur yağıyordu ve Paşalar her an teşhis edilmek tehlikesi karşısında bulunuyorlardı. Bu durum, hem yapmayı tasarladıkları işi, hem de görüldükleri takdirde kendilerini büyük bir tehlike altına atıyordu. Bereket versin ki, yanlış yere girmiş olan arabaları yanlarındaki uşak bulmuş ve getirmişti. Böylece tehlikeyi atlatmışlar ve teşebbüsün akamete uğramadan tatbikine muvaffak olmuşlardı. İki Paşa arabalara binmişler, birisi yani Mithat Paşa, Bab-ı Seraskeriye, Hüseyin Avni Paşa da Dolmabahçedeki kışlaya gittiler.

Hüseyin Avni Paşa serasker olduğu için bir alay askeri kışladan çıkarıp sarayın etrafını kuşatmakta müşkilât çekmemişti.

Bu hareketi yaparken herhangi bir aksilik olmadı ve asker sarayı tamamen kuşattıktan sonra saray kapısına vurarak kızlarağasını çağırttı ve Abdülâziz’e giderek kendisinin hapsolduğunu bildirmesini emretti.

Abdülâziz’in başlangıçta niyeti mukavemet idiyse de, Hüseyin Avni yanına çıkıp her türlü mukabele ve mukavemetin faydasız olduğunu anlatınca başka çare olmadığını görerek teslim oldu.”

“Bunun üzerine evvelce karar verildiği gibi bir top endaht edilerek Abdülâziz’in hal'inin yapıldığını ve mahlu’ Padişahın tahtı nezarete alındığını ilân etti. Böylece Mithat Paşa hal’den haberdar edilmiş oldu.

Mithat Paşanın asker üzerinde herhangi bir nüfuzu olmadığından gece yarısı şiddetli yağmur altında tek başına Bab-ı Seraskeriye gitmiş olması ciddî olarak şüpheyi celbedecek bir hadise idi. Mithat Paşanın durumu

hakikaten çok berbattı. Elinde tek kurtuluş imkânı şahsî nüfuzu idi. Paşa (harbiye nazırının izni ile geldim, askeri dışarıya çıkarınız) diyerek Paşayı ikna edinceye kadar az sıkıntı çekmemişti.

Bab-ı Seraskeri meydanına dizilen askere, paşa, ortalarına girerek bir nutuk vermiş ve alınan tedbire dair geniş tafsilât vermişti. Bu tafsilâta askerden hiç birisi karşı gelmemiş ve sesini çıkarmamıştı.

Bunun üzerine askerler Mithat Paşaya itaat ettiler. Hemen Murat efendiye haberciler gönderilmiş ve Bâb-ı Seraskeriye getirilmişti; O sıralarda orda toplanan halkın da huzuru ile Murat efendi, Osmanlı tahtına cülûs ettirilmişti."

İngiliz sefiri Sir Henry Elliot'un bu laübali ifadesinden de anlaşılacağı gibi, Sultan Abdülâziz hanın hal'inde Mithat Paşa birinci derecede rol âlmış, Hüseyin Avni Paşa Padişahı hal'ederken o da Bab-ı Seraskerideki askeri başına toplamış ve tabiî kendi görüşüne göre Padişahın karşılaştığı durum münasip lisanda anlatılmıştı.

Şimdi bu hal' keyfiyetinin nasıl cereyan ettiğini bir başka kaynaktan üstad İbnül Emin Mahmut Kemal İnal'dan nakledelim.

Ancak şurasını bir kere daha tebarüz ettirelim ki, bu hal' keyfiyetinin kuvveden fiile çıkarılmasında başlıca rolü alan Hüseyin Avni Paşa ve şahsiyeti hakkında biraz malûmat verelim.

İbnül Emin Mahmut Kemal İnal (Osmanlı devrinde Son Sadrazamlar) adlı eserinin dördüncü cüz 483. sayfasında diyor ki:

"Hüseyin Âvni Paşa, Ispartalı mülhakatından Şarki Karaağaç kazasına merbut Avşar nahiyesinin Gelendos (Gelendost) köyünde Odabaşı zadelerden Ahmet efendinin oğludur. 1820 (1236 H.)de o köyde doğmuştur."

Şimdi içtimaî ilimlerin ışığı altında Hüseyin Avni Paşanın nasıl olur da böyle bir mevkie ve rütbeye nail olur ve bu hal'i yapabilir? diye düşünmeyiniz. Zira bu ilmin icapları yerine getirilebilmiş olsaydı, Hüseyin Av-

ni Paşa ancak bir seyis olabilirdi. Esasen giriştiği hal' meselesinin devletin aleyhinde büyük badirelere yol açtığı düşünülürse, işgal ettiği mevkii de, ihraz ettiği rütbeyi de hazmedemediği anlaşılmaktadır.

Zira bu adamın da, Mithat Paşanın da müracaat ettikleri usuller, asla tasvip edilir şeylerden değildir. Bir plan dahilinde yapılmış olan hal' meselesi, her hükümet darbesi veya ihtilâlde olduğu gibi paraya dayanmış ve bu parayı, bu iki adam rahatça bulabilmişlerdi. Fakat hedef Padişahtan önce Sadrazam Mahmut Nedim Paşa olmuştu. Önce onu alaşağı etmişlerdi ve bu iki adam parayı ve Rum olan ve Murat efendinin sarraflığını yapan Hıristika efendiden temin etmişler ve Padişahı seven halkı ifsat etmek için ilmiye sınıfına dağıtmışlardı. Bu hususta İbnul Emin, aynı eserinin 505. sahifesinde şu malûmatı vermektedir:

“Mahmut Nedim Paşanın terceme-i halinde tafsilen yazıldığı üzere, onu Sadaretten ve Hasan Fehmi efendiyi meşihattan düşürmek için İstanbul’da bir heyecan çıkarmanın çaresine bakılması zımnında Murat efendinin sarrafı Hıristika, Mithat Paşa delâletiyle Medaris’e hafiyyen (gizlice) akçe dağıtıp talebe-i ulum ayaklandırılmış.”

Görülüyor ki, Sultan Abdülâziz’in hal’i için önce Padişahı inandığı ve halkın da tuttuğu kadrodan mahrum etmek yoluna gitmişler ve bunda da muvaffak olmuşlardı. Talebe-i ulumun aldığı para ile bunlar ayaklanınca da, Padişah Babıâlide değişiklik yapmak lüzumunu duymuş, fakat maalesef bu değişiklik hal’ine ve katledilmesine sebep olmuştu.

Hüseyin Avni Paşa Babıâlideki değişiklikle 1876 yılı nisan ayının 26. çarşamba günü seraskerlik makamına getirildi.

-352-⇧

Hüseyin Avni Paşanın tekrar seraskerliğe gelişi kendisi için de hal' işinde methaldar olanlar için de fevkalâde bir ehemmiyet taşımakta idi Zira ordu elde olmadıkça hal’ işinin tahakkuku mümkün olamazdı.[34] Nitekim, Hüseyin Avni Paşanın gerek Almanya’ya, gerekse İngiltere ve Fransa’ya sipariş edilen silâhlardan rüşvet aldığına ve bu silâh siparişini yapanlarla bir nevi ortaklık kurduğuna dair dolaşan rivayetleri de teyit edecek bir takım deliller mevcuttur. Artık bilinmektedir ki, bu adam aynı zamanda bir silâh komisyoncusu idi. Nitekim serasker olduğu gün kendisini ilk tebrik edenlerin başında bir telgrafla Azaryan efendi gelmekte idi. İbnül Emin

üstadımız aynı eserinin 500. sayfasında bu hususta Mahmut Nedim Paşaya atfen şunları yazıyor:

“Paşanın (Hüseyin Avni’nin) kardeş gibi sevdiği ve lahm ve şahm ve kıyafette aynı ve irtikâpta âleti ve Krup ve Amerika fabrikalarına ısmarlanan tüfenk ve topların müteahhidi olan Azaryan’ın dahi müjde gönderdiğini ve mahsusen vapur isticar ve isra eylediği ve miri Muahut (Hafız Mehmet bey), Avni Paşanın acele yetişip yine Sadrazam olmasına çalışmış ise de zatı şahanenin, Mütercim Rüşti Paşayı sadarete nasp eylediğini yazıyor.

Devletin büyük fedakârlıklar karşılığı sipariş ettiği ve vatanı müdafaa yolunda kullanmağa kararlı bulunduğu silâhlardan bu adam iki türlü istifade etmesini bilmiş, hem komisyon almış irtikâpta bulunmuştur, hem de o silâhlârla, yani devletin muhafazasına tahsis edil-

-353-⇧

mesini icap eden silâhlarla bir padişah-ı Alempenahı hal’ ve katletmişti.

Üstad İbnül Emin Mahmut Kemal İnal’ın aynı eserinde 483. sayfanın dip notunda bahsettiği gibi:

“Mehazlardan birisi olan resmi (Ceride-i askeriyye) nin 27 Cemadelûlâ 1293 tarihli ve 909 numaralı nüshasına dercedilen tercüme-i halinde böyle deniliyor. Halbuki Arıt bey (Hatırat) ta Isparta’da eşek si... Oğlu dimekle maruf bir herifin oğlu olduğunu” rahatça ispat etmiş ve hakikaten eşek si... Biri olduğunu bütün cibilliyeti ile ortaya koymuştur.

Ve bu adam İngiliz parası ve eşek S... Oğlu Serasker sıfatiyle bir imparatorluğun kaderinde rol oynamış, bir koskoca imparatorluğun yıkılmasına âmil olmuştur.

Yine İbnül Emin Mahmut Kemal İnal aynı eserinin 507. sayfasında da Hüseyin Avni Paşa için:

“Tıynetindeki hubüs (kötülük) ve redaetin ilcaatı tabliyesinden olarak kin ve buğuzdan tecerrüt ve af ve mürüvvet gibi hasaisi fadıla (iyi hassalar) ile tezeyyün edemediğinden padişahtan intikam almağı zihnine yerleştirdi. Padişahı hal’ ve izale etmek için fırsat zuhurunu dört gözle bekledi.”

Evet bu fırsatı bekledi hatta bekledi de denemez, bu fırsatı İngiliz siyaseti ve İngiliz parasiyle ve irtikâp ettirdikleri esliha paraları ile ve İngiliz dostları ile kuvveden fiile çıkardı ve devleti batırdı.

Seraskerlik makamına gelişini Cevdet Paşa da tenkit etmekte ve (Tezakir-i Cevdet 16. cüz. 38. sayfasında) şöyle demektedir:

“Sultan Abdülâziz, kendisini asıl fesat başı olan Avni Paşaya teslim etmiş oldu.”

-354-⇧

Hüseyin Avni Paşanın seraskerliğe getirilmesi cidden hazindir. Fakat kabul etmek lâzımdır ki, bir ihanet çemberinin içine alınmış bulunan Sultan Abdülâziz, çevresinde cereyan etmekte olan hadiseleri bilememiş ve bu hadiseleri kendisine bildirmekle vazifeli eşhas da maalesef ihanet çemberinin halkalarından olmuşlardı. Ser-karin başta olmak üzere, kadın ve erkek saray mensuplarının mühim bir kısmı bu fesat ve ihanet şebekesinin içinde idiler. Padişah, bizzat harem dairesinde bile daimî olarak gözaltına alınmış bulunuyordu. Arz-ı Niyaz (veya Arzu Niyaz) kalfa ile birlikte ikinci hazinedar ve birkaç harem ağası bu vazife ile tavzif edilmişlerdi. Bu durumda elbette Sultan Abdülâziz hal’ edilebilir ve katledilirdi. Eğer Padişahın etrafında millet ve memleketini düşünen insanlar olsaydı, şüphe yok ki, Sultan Abdülâziz hal’ edilemez ve buna teşebbüs edenler boylarının ölçüsünü alırlardı. Fakat arzettiğimiz gibi, kader bu talihsiz padişaha da, Osmanoğullarına da fena bir oyun hazırlıyordu ve maalesef bu oyunda en büyük rolü, ne oldukları belirsiz bir ayak takımı adamlara ifa ettiriyordu.

Bu adamlardan birisi olan Mithat Paşa (Mir’at-ı Hayret’te) bu hususu âdeta tarihe tescil ediyordu. Mithat Paşa diyor ki:

“Hüseyin Avni Paşa daha evvel Mahmut Nedim Paşanın tesiriyle haksız ve sebepsiz nefy ve tahkir olunmasına ve sonradan Sultan Abdülâziz tarafından celp ve taltif olunarak mecburiyet (!) tahtında mükerreren Seraskerlik ve Sadrazamlık memuriyetlerinde bulunduktan sonra ikinci defa yine Mahmut (Nedim) Paşanın bir sözü ile nefy, ve tağrip suretiyle Bursa valiliğine gönderilip, hatta o sırada hasta ve yatakta olduğu ve gitmesinin mümkün mertebe kesbi sıhhat ve kudret

-355-⇧

edinceye kadar birkaç gün geri bırakılması ricasında bulunduğu halde, müsaade olunmayarak cebren çıkarılmasından ve vükelâyı saire gibi bunun da orta oyunlarında resmî bir taklidi yapılıp tezyif ve tafdih edilmesinden dolayı münkesir olarak v.s..”

Demek ki, Hüseyin Avni Paşa hasta bulunduğu bir sırada, İngiliz siyasetine aykırı bir siyaset takip eden Mahmut Nedim Paşanın tavsiyesiyle Bursa’ya vali tâyin edilmesine sinirlenmiş ve bu sinir kendisinde devleti yıkmak fikrinin temeli olmuş. Bir devlet idare etmek gibi fevkalâde zor bir işi en mükemmel şekilde yapıyordu, denilen ve etrafında kıyametlerin koparıldığı Mithat Paşa, bakınız nasıl bir sebebe istinat ederek, Hüseyin Avni Paşanın Sultan Abdülâziz Hanı hal’ ve katle teşebbüsünü ileriye sürebiliyor. Bu adam devlet adamı olmak meziyetlerinin, bu ifadesi ile hiç bir kademesine sahip olmadığını bizzat kendisi itiraf etmektedir. Bu nasıl zihniyettir ve bu nasıl bir mantıktır. Vah zavallı Osmanlı devleti, vah zavallı memleket ve millet. Seni idare eden insanlara bak da dövün, başını taştan taşa vur!.

Ve bu adam aynı zamanda birkaç yüzlü de. Şu vesikaya bakınız, İbnül Emin Mahmut Kemal İnal aynı eserinin 509. sayfasında diyor ki:

“Mithat Paşanın -Yıldız evrakı arasında- gördüğüm istintaknamelerinden birinde Avni ve Kayserili Ahmet Paşaların, Mahmut Nedim Paşayı öldürmek niyetinde bulunduklarından ve Çerkes Hasan tarafından birinin katl, diğerinin cerh olunduğundan bahsederken, (bunlann ikisi de fena!.. Âdemler olduklarından, mücazat-ı maneviyelerini gördüklerini Rüştü Paşaya söylemişimdir), diyor.”

-356-⇧

Şu Paşaya bakınız ve Hüseyin Avni Paşanın Mithat Paşa hakkında Şarl Mismer'e Paris seyahatinde söylediklerini dikkate alınız.

Hüseyin Avni Paşa Paris’te Şarl Mismer’e Mithat Paşa için: “Bu adama emniyet edilemez. Zira sarhoşun birisidir ve içtiği vakit ağzından çıkan söze bakmaz, her şeyi ortaya döker” demişti.

Yukarıdaki kısımda Mithat Paşanın Yıldızdaki ifadesine söylediği sözlerle de Avni ve Ahmet Paşalar için kullandığı tabirlere bakınız. Bir devleti ancak böylesine adamlarla yıkabileceklerine inanmış olan İngilizlere hak vermemek mümkün değildir ve Mithat Paşa, ayrıca tehlikeyi gördüğü vakit müşterek hareket ettikleri arkadaşlarını terkedecek kadar da karakter zaafı göstermektedir. Sonra bu adam büyük adam, bu adam vatanperver adam, bu adam hürriyet taraftarı öyle mi? Hayır, tarih, mukayeseli tarih bir gün yazıldığı vakit bu adam için de, diğerleri için de, “Genç Osmanlılar”

cemiyetine dahil olanlar için de tek hüküm verecektir: Vatan ihaneti! Bu adamların yaptıkları asla bundan başka bir şey değildir.

İbnül Emin’in bahsi geçen kitabının yine 509. sayfasında Atıf beye atfen deniliyor ki:

“Avni ve Mithat Paşaların hal’den maksadı, padişahtan bazı mertebe gördükleri tekdiratın cibilleti asliyelerinde merkuz olan hiyanet ve habaset iktizasından olduğu üzere öcünü almaktan ve badehu kemali emn ile atup tutmaktan ibaret olduğu şüphesizdir.”

“Avni Paşanın maksadı, menfaati şahsiyesi olup din-ü devlet değildir” Halk ve asker duymayarak âvenei havenesi ile bu tertipleri görüp ilelebet Seraskerlikte kalmak ve belki hasıl eylediği asabiyeti askeriyyesi ile

-357-⇧

menafii devlete külliyen müstevli olmak tamaına düşüp naili emel olmuş ve akibet veliyyi nimetinin ŞEHADETİNİ görmekle de istihsal-i emn-ü rahat eylemiş ise de on sekiz güne varmadan dünyada kalamamıştır.”

Atıf bey (Hatıra) larında gayet açık şekilde Hüseyin Avni Paşa ile Mithat Paşayı teşhis etmiş ve bu hükmünü tarihe, maletmiştir. Ancak, bundan sonra vereceğimiz ve Sultan Abdülâziz’in hal'i ve katli ile alâkalı hadiselerde bizzat o hadiselerin içinde yaşamış olanların hemen hiç birisi, bu paşalar çetesinin hakikî yüzünü ortaya koyamamış ve İngiliz sefiri Sir Henry Elliot kadar durbin olamamışlardır.

Ancak bu zevat tarihe büyük bir hizmette bulunmuşlar, bu ihanet şebekesini tarihe KATİL olarak tescil etmeğe yetecek delilleri bırakmışlardır. Aslında ise bizim de üzerinde durduğumuz husus budur ve Sultan Abdülâziz’in, İngiliz cihan hâkimiyetine sed çekecek kadar kudretli bir Padişah olmasından dolayı, bizzat İngilizlerin, İstanbul’daki sefirleri marifetiyle ve Hüseyin Avni Paşa ile Mithat Paşanın Avrupa seyahatlerinde İngiliz devlet adamları ile kurdukları pek samimî dostluk sonunda hal’edilerek katledilmiş olduğunu ortaya koymaktır.

Hüseyin Avni Paşa devlet içinde Serasker olarak, evvelce Sadrazamlık yapmış bir devletlu olarak öylesine bir kuvvet ve kudret sahibi idi ki, ordunun ümerası, yani paşalar, onun âdeta birer gölgesi hükmünde idiler. Bu bakımdan İbnül Emin beyin aynı eserinden şu kısmı nakletmekle iktifa edeceğiz.

Üstat eserinin yine 509. sayfasında diyor ki:

“Cevdet Paşa -Telâkki ettiği irade üzerine- takdim eylediği 7 zilkaide 1319 tarihli arizada:

-358-⇧

“... Kuvve-i askeriye, Avni Paşa yedinde idi. Kapudanı derya Kayserili Ahmet Paşa dahi anın bir gölgesi hükmünde olmakla kuvve-i bahriye dahi anın elinde gibiydi. Binaenaleyh Rüşti ve Mithat Paşaları aradan çıkartıp da kendusi diktatör olmak sevdasında bulunduğu mervi olup etvarü nişvarından dahi istidlâl olunabilirdi. Ve zaten korkunç ve bed huy şahıs idi.” diyor.

Demek oluyor ki, bu adam her tarafı ile, her hareketi ile, her davranışı ile ve tam mânasiyle sadist bir insandı. Âdeta kan gözlerini bürümüş cinayet işlemeğe müheyya bir duruma girmişti.

Hüseyin Avni Paşanın bu tarzı hareketini, basit bir aileden gelmek suretiyle iktisap eylediği ve asla tahayyül edemediği bir mansıba çıkmış olmasında aramak lâzımdır. Zira Hüseyin Avni Paşanın bu hareketi ve caniyane ve muvaffak olmuş olan teşebbüsü, halk dilinde söylenen (Çingeneye beylik vermişler önce babasını kesmiş) sözüne tamamen tetabuk etmektedir.

Bir eşek si... oğlu herifin oğlu olduğunu her hareketiyle tarihe maleden bu devletluya! Tarih de, Türk milleti de her halde rahmet okumayacak, ona lâyık olduğu KATİL sıfatını verecektir.

Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, Sultan Abdülâziz’in etrafındaki ihanet çemberinin farkına varmaması asla yadırganamaz. Zira, Sultanın bütün etrafı tam manasiyle bir ihanet şebekesi tarafından muhasara edilmiş ve âdeta tecrit edilmiştir. Bu hususta Sultan Abdülhamit Han kurenasından Besim beye not ettirip yazdırdığı rivayet edilen hatıralarında, İbnül Emin üstadımızın aynı eserinin 510 uncu sayfasından alarak aşağıya aldığımız satırlarda diyor ki:

“Sultan Abdülâziz merhumun bu kadar ifsadattan

-359-⇧

haberleri olmaması cayi istiğrap değildir. Çünkü, merhumun etrafını bir takım cem’iyyeti fesadiye azalarından bulunan bendeganın ekserisi, cem’iyyeti mezkûra efradından bulunmuş olduğundan ve bu sırada

merhuma hitaben cem’iyyeti fesadiye tarafından tertip edilerek Mustafa Fazıl Paşanın imzasiyle neşredilen bir risalede, (Saray kapusundan hakikat giremez.) denildiği dahi bu hususu ispat eder ve hakanı merhumun, hakikâte vakıf olmak istemiş olsa dahi muvaffak olamayacağını irae (gösterir) eder.”

İngiliz siyasileri ve bilhassa Sir Henri Elliot hakikaten mükemmel denecek kadar kusursuz bir ihanet şebekesini Padişah Sultan Abdülâziz Hanın, ta harimine kadar sokabilmiş ve ancak bu sayede Padişahın haline muvaffak olmuştur.

Fakat buna rağmen, yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, padişaha bağlı harp gemileri, İngiliz sefirinden ve o sırada İstanbul’da misafireten bulunduğunu iddia eden İngiliz amirali Cunnigham’dan talimat alan Kayserili Ahmet Paşanın emriyle İstanbul’dan uzaklaştırılmıştı. Bu hareketin tek mânası vardı. İngilizler, hal hadisesi muvaffak olamadığı takdirde, esasen daha evvel Çanakkale’ye gelmiş ve Beşike’de demirlemiş bulunan İngiliz donanmasını derhal harekete geçirecek ve devleti tehdit ederek, hal’ işini belki de bizzat kendileri yaparak veliaht Murat efendiyi saltanat tahtına oturtacaklardı. Zira, gerek Hüseyin Avni Paşa, gerekse Mithat ve Kayserili Bahriye Nazırı Ahmet Paşalar tarafından İstanbul'da yaptırılan hazırlıklara rağmen, halk ve ordu ve bilhassa donanma efradı ve kumandanlar tarafından pek çok sevilen Mahlu Sultan Abdülâziz’e karşı girişilecek hareketin böylesine sür’atle ve hiç bir mukavemete uğramadan başarılacağı düşünülememişti. Onun içindir

-360-⇧

ki; amiral Cunnigham kumandasındaki İngiliz donanması Çanakkale’de Beşike’de demirlemiş, kendisi de Sancak gemisiyle İstanbul’a gelerek Büyükdere’de demir atmıştı.

Bu da gösteriyor ki İngiliz sefiri Sir Henri Elliot ile mutlaka bir karâra varılması akla en yakın gelen bir tedbire baş vurulmuş oluyor ve iki kuvvetli donanma, Osmanlı limanlarını yanlarında asker yüklü gemiler olduğu halde ziyaret ederlerken, Padişaha bağlı harp gemilerimiz İstanbul’dan uzaklaştırılmış ve bu gemilerde vazife gören mütehassıs İngiliz deniz zabitleri de İstanbul’dan ayrılan gemilerinden izinli bırakılmışlar ve bu subaylar izinlerini tersanede geçirmişlerdir.

Gerek İzmir’deki İtalyan donanmasının, gerekse Çanakkale’de Beşike koyunda demirli bulunan İngiliz donanması ve İstanbul’a gelerek lenger

endaz olmuş bulunan İngiliz amiral gemisinin Osmanlı limanlarındaki mevcudiyetinin hikmeti vücudu bundan başka bir şeye hamledilemezler. Yani işin açıkçası, İngiltere neye mal olursa olsun, kendi cihan hâkimiyeti siyasetine sed çeken kudretli bir devlet durumuna yükselmiş bulunan Osmanlı İmparatorluğunu bu seviyeye çıkartmağa muvaffak olan Sultan Abdülâziz'i hal’etmeğe kararlı idi. Bu hal’, altınları ile satın aldıkları Mithat, Hüseyin Avni, Redif, Kayserili Ahmet ve Süleyman Paşalarla muvâffakıyete ulaşamadığı takdirde, işe bizzat kendileri müdahale edecekler ve hal’ işini kuvveden fiile çıkaracaklardı. Yoksa İngiliz donanmasının Çanakkale’de, bu donanmanın Amiralinin İstanbul’da ve bir İtalyan donanmasının tam hal’ işi kuvveden fiile çıkarken Osmanlı limanlarını, hem de en mühim ve stratejik iki limanını ziyaret etmesi nedendir? Bunu bir başka türlü tefsi-

-361-⇑

re meselenin ciddiyeti asla müsait değildir. Demek oluyor ki bu devletlular, Padişahın çok sevildiğini biliyorlardı ve her ihtimale karşı muvaffak olmazlarsa bu işi efendilerine yaptıracak kadar da ihanetlerine devama kararlı idiler ve sonra bu zevat Meşrutiyetçi; bu adamlar kahraman, bu ihanet çetesi vatanperver ve devleti kudretli bir devlet olarak dünya siyaset sahnesine yükseltebilen Sultan Abdülâziz, müsrif, hürriyet düşmanı, devlet ve millet haini Öyle mi? Hayır, hayır, kahramanlık, vatanperverlik öylesine adamların asla hakkı değildir, Olsa, olsa bu adamlar sadece vatan hainidirler ve vatan hainliklerini de Sultan Abdülâzizi hal’etmek ve katletmekle tarihe tescil ettirmişlerdir.

Zira bu adamlar hal’ keyfiyeti ile sadece bu ulu sultanı hal' ve katletmiş değillerdir. Bu ihanet şebekesi, Sultan Abdülâziz Hanın şahsında devleti de idama ve parçalamağa mahkûm etmişlerdi. Çünkü, bu hal keyfiyetinden hemen sonra, bu devletlular Osmanlı İmparatorluğunun karşısına öyle bir Rus beliyyesi dikmişlerdi ki, bu beliyye 93 harbi dediğimiz 1877/1878 harbidir ve Osmanlı İmparatorluğu bu harp ile her şeyini kaybetmiştir.

Sırası gelince Mithat Paşanın, Redif Paşanın bu azim felâket içinde oynadıkları oyunu ve işledikleri ihaneti tetkik edeceğiz.

Sultan Abdülâziz’in, etrafı hemen tamamen bir ihanet şebekesi ile çevrilmiş bulunmasına rağmen, Mahmut Nedim Paşa, Hüseyin Avni ve takımının bir takım işler çevirdiğinden haberdar olmuş ve hem Abdülâziz’in

oğlu şehzade Yusuf İzzeddin efendiye, hem de valide Pertevniyal Sultana durumu ihbar etmişti. Fakat valide Sultan bu hususu, padişah oğlu üzülür düşüncesiyle

-362-⇧

Sultan Abdülâziz'e nakletmekten tevakki etmiş, böylece bu felâket hem padişahın, hem de devletin başına üşüşmüştü.

İbnül Emin Mahmut Kemal İnal, aynı eserinin 511. sayfasında bu hususta şu malûmatı vermektedir:

"Hüseyin Avni Paşanın meclisi vükelâya memur edilerek Bursa'dan İstanbul'a celbi üzerine (henüz makamı sadarette) bulunan Mahmut Nedim Paşanın Valide Sultana, (efendimiz, beni Hüseyin Avni Paşa ile ihafe (korkutmak) etmek istiyor. Fakat en büyük hasmı olduğu için andan kendileri korksunlar. Zira iş işten geçiyor. Akibet hal' pek vahim görünüyor) diye haber göndermesi ile Valide Sultanın (Arslanıma böyle lâkırdı söylenir mi? cevabını verdiği mervidir (rivayet edilir)."

Hadiselerin sür'atle inkişafı, sadareti terkettiği gün kendisini Valide Sultana durumu bir daha söylemek vazifesi ile mükellef telâkki eden Mahmut Nedim Paşanın bu ikazının doğruluğunu ve Mahmut Nedim Paşanın Valide Sultana, (Oğlunuza suikast memuldür. Zira ortalıkta havadis pek çok hasbessadaka arzederim) dediğini ve ihanet şebekesinin saraydaki en nüfuzlu unsuru olan başmabeyinci hafız Mehmet beyin de uygunsuzluğundan bahsettiğini Atıf beye atfen, İbnul Emin üstadımız eserinin 512. sayfasında zikretmektedir. Üstat aynı sahifede de, anlaşılan Valide Sultan da bir takım şeyler duymuş olmalı ki, Padişaha başvurmuş ve durumu arzetmiş olduğunu ileri sürüyor ve bu hususta şöyle diyor:

"Valide, tebeddülü vükelânın dördüncü günü Padişaha bazı şeyler ima etmiş ki geç vakit başmabeyinci, hareme çağrılıp Murat efendi ile sair şehzadelerin he-

-363-⇧

men sayfiyelerinden saraya gelmelerinin, gündüzleri bir mahalle gittikçe Mabeyne ihbar etmelerinin ve geceleri kasırda beytutet (uyumak) etmelerinin kendilerine tebliği emrolundu. Padişah da Yıldızdan Beşiktaş sarayına döndü."

Ve üstat ilâve ediyor:

“Hafız Mehmet beyin Başmabeyincisi keyfiyeti Atıf beye anlatarak, (efendimizi böyle şeylerle niçin rahatsız etmeli) diye bir söz söylemesi ne kadar gariptir?.”

Bu da gösteriyor ki, ihanet şebekesi, katil şebeke suyu başından kesmiş ve Başmabeyinci Hafız Mehmet bey vasıtasiyle işlerini yürütür olmuştu. Bu adamın, Atıf beye söylediği söz de gösteriyor ki, Padişahın kendisine şehzadeler hakkında verdiği emri beğenmemiş ve her şeyden evvel sureti haktan görünmek için sanki hal’ keyfiyetinden ve hazırlıklardan hiç haberi yokmuş gibi davranmış ve Sultan Abdülâziz’i rahatsız etmemek fiilinin arkasında gerçek niyetini ortaya koymuştu.

Mithat ve Hüseyin Avni’nin, Padişahı hal’etmek maksadiyle ilmiye sınıfını ayaklandırdıklarına ve güya bu hareketin, bütün Osmanlı halkının hareketi olduğuna herkesi inandırmak için gayret sarf ettiklerine yukarıda da işaret etmiştik. Şimdi bu ayaklanmalarla alâkalı olarak cennetmekân Sultan Abdülhamit Hanın, İbnül Emin beyin “Son Sadrazamlar” adlı eserinde bahsedilen muhtırasından aldığımız şu malûmatı verelim:

“Sultan Abdülhamit -Yukarıda bahsolunan- muhtırada (bir takım cahil ve hacegân -hocalar- beyninde kadrü haysiyeti mefkud -yok olan- asker kaçkını, yobaz makulesi, birer mecidiyeye tutularak Agâh efendi (Tercüman-ı Ahval gazetesini neşreden Çapanzade Agâh efendidir) namındaki leim gibi bir çok müfsitlerin riyaseti altında Yıldız sarayı pişegâhına (yakını-

-364-⇧

na) tecemmüle Mahmut Nedim Paşa ile Şeyhülislâm Hasan Fehmi efendinin azillerini talep eylediklerini” beyan eylediği sırada şu sözleri söylüyor:

“Haşerat-ı merkume, İstanbul’un ekseri mevakiinde (Mevkilerinde) ve cevami (camiler) meydanlarında dahi bir takım mitingler teşkili ile efkârı ahaliye tuymi fesat ve mel’anet ilka ve cümleyi Sultan Abdülâziz’den ve sadıklarından tenfire çalışmışlardı. İşbu asarı mefsedete mukabele lâzım gelirken, bunların nümayişlerine kapılarak ve ürkerek mefsedet plânlarını ve haşerat arbedesini, milletin arzu ve niyatı telâkki eyleyerek kendi nefsine ve tacu tahtına sadık olan zevatı azl ile yerlerine bir takım hain ve müfsitleri tayin eyledi. Cemiyeti mezkûrenin hedefi, maksudu dahi bundan ibaret idi.” demektedir.

Sultan Abdülhamit Han teşhisini tam koymuş bulunmaktadır. Evet Paşaların tek hedefleri bu idi. Bu idi ama, Sultan Abdülâziz Han öylesine bir ihanet çemberinin içine alınmıştı ki, etrafında cereyan eden hadiseleri doğru görmesine imkân verilmiyordu. Anneleri Valide Sultan da, oğlu Padişahı tedirgin etmemek maksadiyle kendisine söylenen sözlere ehemmiyet vermekle beraber, bu ikazları Padişaha nakletmemiş ve maalesef, bu düşünce, Sultan Abdülâziz'in hal' ve ölümüne, imparatorluğun da mahvına sebep olmuş hadiselerin veya ihmallerin içinde mütalâa edilmiştir.

İhanet şebekesi, Sultan Abdülâziz'i hal'etmek için bütün tertibatlarını almışlardı. Yukarıda da yazdığımız gibi, Padişaha bağlı gemiler kumandanları, gemileri ile birer birer ve içindeki İngiliz mütehassısları izinli bırakılarak İstanbul dışında vazifelere gönderilirlerken Hüseyin Avni Paşa Serasker sıfatiyle, hal' işini yapacak

-365-⇧

askerî birlikleri Arabistan'dan İstanbul'a celbetmekte idi. Nitekim ileride de görüleceği gibi, Sultan Abdülâziz Han, bu askerin gemilerde ve sarayın tam karşısında durmasından şüphelenecek, gemilerin boşaltılmasını talep edecek, fakat Hüseyin Avni Paşa tarafından bu teklif bir bahane ile reddedilecek ve Padişah hal'edilecektir.

Arabistan'dan celbedilen askerler hakkında İbnül Emin bey, (Son Sadrazamlar) adlı eserinin 4. cüz 516. sayfasında şu malûmatı vermektedir:

"Şam ordusundan celbedilen askerin kışlalara yerleştirilmeyip sarayın önünde bekletilmesi -nasılsa Padişahın merakını mucip olarak- sebebini anlamak için seraskerin celbini emrettiğinden bahseden Sultan Abdülhamit:

"Hüseyin bey namında bir yaveri defaetle göndermişler ise de Hüseyin Avni dahi bundan şüphelenerek -yarın gelirim- deyu saraya gitmemiş ve Hüsnü bey her ne kadar huzura çıkıp müfsid-i müşarünileyhin ademi itaatini ve kelâmlarını harfiyen nakletmek istemiş ise de merhumun kurenasından Hafız Mehmet bey, zaten cemiyyeti fesadiye efradından bulunduğundan, gerek mezkûr askerin münasebetsiz bir zamanda saray önünde vücudunu ve gerek Hüseyin Avni Paşanın, daveti hümayuna ademi icabetini -Askeri Selimiye kışlasına yerleştiriyor. Yarın sabah gelüp haki payı şahanenize yüz sürecektir- deyu ehemmiyetsiz göstererek ve merhumu teskin ve temin ve

uyuduncaya kadar iğfal eyleyerek Hüseyin Avni'nin ve rüfekasının hiyanet ve cinayetini setre muvaffak olmuştur," diyor."

Atıf bey de:

"Arabistan ordusundan celp olunan asakiri şahane

-366-⇧

bugün vapurla gelerek henüz kışlalara nakil olunmadığını efendimiz merak ile, Seraskerin celbini irade buyurmaları üzerine, ser kurena, Babı Seraskeriye yâveri mahsus göndermişse de Avni -Akşama doğru gelürüm demiş, ve zatı şahane dahi badettaam (yemekten sonra)- Serasker gecikti bu asker ne olacak? Geldiği vakit anla da hareme haber gönder- deyu serkurenaya emir verüp harem dairesini teşrif buyurmuşlar imiş. Biz sonra hazine-i hassadan geldik. Serasker gelmeyince akşamla yatsu arasında baş mabeyinci yaverlerden Hüsni beyi tekrar gönderüp yaver, Avni'yi yalısında bulmuş ve tebliği meram etmiş ise de Serasker -Şimdi işim var, yarın gelürüm- diyerek unfü şiddet ile cevap verince Hüsni bey gelüp hal'i ser kurenaya söylemiş. Ser kurena, bu şiddeti, Seraskerin sarhoşluğuna haml ile işi geçiştirmiştir. Fakat bu vak'ayı miri muhterem, tarafımıza hiç ihbar etmeyüp keyfiyeti hal' günü seraya gelür iken yaveri mumaileyhten istima eyledik. Ertesi günü sabahleyin mabeyni hümayuna gelmek hazırlığında iken toplar atılmağa başlayınca alâmeti hayr olmadığı anlaşılarak Dolmabahçe sarayına gelindi." diyor.

Plan hakikaten en ince teferruatına kadar hesaplanmış ve o esasa göre de tatbik edilmiştir. Artık Sultan Abdülâziz'in son dakikaları gelmişti.

Bu sadece Sultan Abdülâziz Hanın son dakikaları değildi. Yapılan hareket girişilen baskın, imparatorluğun kaderini de değiştirmiş, birbirlerini takip eyleyecek felâketler zinciri sonunda, koskoca Âli Osman devletinin de sonu olmuştu.

Hüseyin Avni Paşa, Serasker olarak, bütün ordu zabitanı ve ümera arasında kurduğu şiddetli tethiş ve nüfuzu sayesinde birçoklarını bu işe imâle etmişti. Bunlar

-367-⇧

arasında birçok paşalar da mevcuttu. Kendisine Sultan Abdülâziz'in hal'i hususunda yardım eden bu paşalar hakkında İbnül Emin Mahmut Kemal

İnal bey, aynı eserinin 529. sayfasında Atıf beyin (Hatıra) adlı notlarına atfen şunları yazmaktadır;

"... Avni Paşa, hal' maddesini bu defa gereği gibi kurmuş ve Mithat Paşanın zaten böyle mefaside hahişini bilirmiş. Bu kere birbirini temin ile izharı mafizzamir edüp maslahata karar verdikten sonra Sadrazama ve müftüye (Şeyhülislâm) giderek kararı tebliğ edince güya Sadrazam muhalefet edeyim demiş ise de berikiler ihafe sureti gösterip razı etmiştir.

Hini icrada (yani hal' yapılırken) bazı zabitanı askerinin celbi lâzım geldiğinden Avni Paşa, Kayseriyeli Ahmet, Redif ve Süleyman Paşaları ve sair bazı pezevenklikten yetiştirdikleri kimseleri sahilhanesine çağırup padişahın muradı, mülkü ve hâzineyi tahrip ve memleketi düşmene teslim etmekten ibaret olduğunu söyleyerek ikna etmiş," diyor.

İşte bir baskın hareketi ki, temeli yalan ve riyaya dayanmış ve maalesef her baskın hareketinde olduğu gibi, devletin temeline dinamitler yerleştirilirken, daima bu yola gidilmiş ve milletin fikri çekilmek istenmiştir. Asıl işin garibi, devleti bir pula satacak kadar adi nankör ve mürtekip olan, hatta devletin silâh siparişlerinde dahi irtikâba tevessül etmiş bulunan Hüseyin Avni Paşanın, Padişahı memleketi ve hâzineyi tahrip ve satmak maddesiyle itham etmiş olmasıdır.

Bu ihanet şebekesi, hal'in tam manasiyle halk tarafından benimsenmesi için ayrıca Türk halkının şiddetle nefret ettiği Moskofluğu da işe karıştırmış ve güya Moskofun İstanbul'u işgal edeceği haberlerini işae

-368-⇧

etmişti. İbnül Emin bey aynı eserinin 530. sayfasında yine Atıf beye atfen diyor ki:

"Mahallelerde münadilerin bazısı (Sultan Abdulâziz vefat edüp Sultan Murat cülûs etti) deyu bağırmışlar. Murat, ezhani ehaliyi taglittir."

Hal'in, askeri ve halkı iğfal edecek tarzda ilân ettirildiği -her şeyi duyan, her şeyi tetkik eden- Sultan Abdülhamit'in ifadatı ile de teeyyüt ediyor. Merhum muhtıralarının birinde diyor ki:

"Hal'den yirmi otuz saat mukaddem Moskofların İstanbul'u istilâ edeceğini işaa ederek ve şehrin ve ateş zuhurunda sarayla padişahın sanki muhafazası zimnında -suiniyetle- saraya gelenler üzerine ateş etmelerini emreyleyerek Sultaniye vapuru ile vürud etmiş olan Şamlı birkaç tabur

askeri saray pişgâhına çıkarup sarayı bu askerlerle kuşatmışlar ve esnayı hal’de gerek askere, gerek ehailiye evvelâ -Sultan Abdülâziz vefat eyledi- deyu ilân ve muahharan hakikati hali izhar ile cümleyi iğfal eylemişlerdi.

Esnayı hal’de sarayı ihata eden taburlar binbaşılarından İzzet bey şevketmeap efendimizin (Abdülhamit'in) daireleri pişegâhında askere hitaben, -sizi ve bizi ve memleketimizi Sultan Aziz Moskoflara teslim etmek istiyordu. Sultan Murat, sizi ve memleketi kurtardı. Sultan Aziz yerine padişah oldu, onu muhafaza ediniz. Sultan Aziz’i kaçırmayınız - yollu hezeyanlarda bulundu.”

İbnül Emin Mahmut Kemal İnal bey, bu sözlere kendi noktai nazarını şöyle ilâve etmiştir:

“Hal’ı, bu şekilde ilân etmek, siyaset ve hikmeti hükümet icabatından sır” denilirse cevap verilir ki; halkın efkârını tağlit ve teşviş etmek, siyaset ve hikmet değil, âdeta ihanettir. Hükümetin vazifesi, halka

-369-⇧

her şeyin doğrusunu söylemek, halkı doğru yola sevk, etmek, zihinleri karıştırıp dedikodulara ve bu yüzden zuhur edecek fenalıklara meydan vermemektir.

Yaptığı şeyin doğru olduğuna itimat ve efkârı umumiyeye istinat edemeyen hükümetler, hileyi helâl addederler ve fasidülfikir oldukları için doğru yolda yürüyemezler, dolambaçlı karışık yollara saparlar.”

Bu ifade de gösteriyor ki, Hüseyin Avni Paşa ile diğer paşalar takımı devlete, millete ve padişaha kasdetmişler ve ihanetlerini tarihe tescil ettirmişlerdir.

Fakat asıl dikkate şayan olan husus, bu paşalar takımının milleti aldatmak için her çareye, hatta kendi ihanetlerini bir kat daha beter edebilecek bir tedbire başvurmuş olmalarıdır. Bu insanların ihanetlerinin hududunu anlamak için Osmanoğulları sülâlesine, vatan satmak isnadını yapmalarını düşünmek yeter bir kıstastır. Zira, Osmanoğulları kanını taşıyanların, hatta Türkiye’den çıkarıldıktan sonra bile, yapılan pek parlak teklifler karşısında ve en kötü hayat şartlarına rağmen Türk milletine ihanete itibar etmediklerini düşünürsek, bu paşalar takımının nasıl bir fikir zavallılığı içerisinde rezil müfteriler olarak bocaladıklarını daha kolay anlayabiliriz.

Zira, bir kaidedir ki, her insan, kendinin malûl olduğu his ve dertlerle herkesi malûl addetmek istidadındadır ve herkesi bu gözle görmektedir.

Burada paşaların hal' işini sağlama bağlamak hususunda ileri sürdükleri iddia da göstermektedir ki, Osmanlı İmparatorluğu hudutları dahilinde İngiltere ile Rusya çetin bir mücadele içinde idiler. Ancak böyle bir mücadelenin mevcut olmasıdır ki, İngiliz sefirinin sadık birer bendeleri olan bu paşaları İngiliz siyasetinin

-370-⇧

menfaatleri istikametinde bir propagandaya mecbur etmiş ve milleti, Sultan Abdülâziz Han aleyhinde, devlet ve milleti Moskoflara satmak gibi aklın havsalanın alamayacağı bir tertibin, iğfal fırtınasının içine sürüklemek istemişlerdir.

Tabiî bu propaganda da, diğerleri gibi, İngiliz sefiri Sir Henry Elliot'un kendilerine takdim eylediği İngiliz altınları ile mümkün olabilmiş, çirkin ve rezil sıfatlarından da ileri bir haysiyetsizlikle Sultan Abdülâziz'i ihanet çukurunun içine atmak istemişlerdir.

Fakat tarihin değişmez hükmü, hal' hadisenin üzerinden pek çok zaman geçmeden, hal'e iştirak etmiş ve bir ulu padişahı katletmiş olan bu insanların yüzlerindeki nikâbı yırtmış ve bu adamlar tarihe gerçek yüzleri ile intikal etmişlerdir Bu paşaların gerçek tarihi yüzleri ise. DEVLET VE MİLLETE İHANET, BİR PADİŞAHI KATLETMEK şeklinde ortaya çıkmış ve tarihe böylece geçmeğe mahkûm edilmiştir. Ve mahkûmiyetleri ile tescil edilmişlerdir.

Hakikat halde, paşalar Sultan Abdülâziz'e ihanet izafe ederlerken, halkın ve askerin mahlû' padişahı ne kadar sevdiğini biliyorlardı ve bunu bildikleri için de hal' işinde kendilerine vazife verdikleri askerlere, şehit padişahın vefat ettiğini söylemişler, hal' işini ikmal ettikten sonra da utanmadan, sıkılmadan, tarihin kendileri hakkında vereceği hükme aldırmadan aynı askerlere işin doğrusunu söylemek suretiyle kendi yalancılıklarını bizzat kendileri ortaya koymak mecburiyetinde kalmışlardır.

Nitekim, hal' işinde alacağı rütbenin feriklik olacağına dair Hüseyin Avni'nin kendisine tebşiratta bulunduğu ve en büyük yardımı temin ettiği askeri mektepler nazırı Süleyman Paşa bu hususu teyit etmekte ve

-371-⇧

İbnül Emin beyin aynı eserinde 532. sayfada kendisine atfen üstat şöyle demektedir:

“Mir’atı hakikâtte beyan olunduğu gibi, meselenin (halin) şüyu ve intişarında padişahın ştap ve şiddetine uğrayacaklarını ve asayişin defaten bozulması, ve payitahtla ehali arasında muhalif fırkaların (yani kendilerine karşı gelecek olan halkın ve padişahı seven paşaların) zuhuru ile ecnebilerin müdahalelerini davet edecek müsademeler, (Ecnebi müdahaleleri ne demektir, şu paşaların ihanetlerine bakınız. Demek oluyor ki, İngiliz amiralinin Beşike’de beklettiği İngiliz askeri ile yüklü vapurların İngiliz donanması ile İstanbul’a geleceklerini ve kendilerine karşı girişilecek mukabil harekâtta bu ecnebi askerlerinin kendi saflarında bulunacağını açıkça söyleyebiliyorlar ve bu adamlar hürriyet, vatan, millet kahramanları olabiliyorlar.) Vukua gelecek mesaibe giriftar olacakları korkusu ile erkânı müttefika (yani paşalar çetesi, hal’i yapan çete) işin bigâneler arasına düşmemesini ve fikirlerine muvafık olmayanlara tereşşuh etmemesini pek ziyade iltizam eylemişler idi.” dedikten sonra kendi fikri olarak üstat artık umum milletin hal'den haberdar olduğu hakkındaki iddianın doğruluğuna nasıl hüküm olunur?” diyor ve Süleyman Paşa hakkında da, kendisine atfen, “Bütün ehalinin değil, hal'de kullanılan askerin bile hakikate vakıf olmadığını söyleyen Süleyman Paşadır. O Paşa diyor ki:

“Asakiri beriyenin (kara askerinin) sarayın kara cihetini ihatasından takriben bir çeyrek sonra sefaini emiriye (harp gemileri) dahi sandallar indirerek bahren (denizden) muhasaraya iptidar eylediler. Lâkin onların efradı askeriyyesi ve asker zabıtanı Sultan Abdülâiz’i vefat etmiş bilürler idi. Yalnız kumandanları Arif

-372-⇧

Paşanın bir dereceye kadar malûmatı lâhik idi.” demektedir.

Sultan Abdülâziz Hanı hal’edenler, sadece Padişahın vefatını değil, fakat bir kısım askere, İstanbul halkının Padişah aleyhine ayaklandığını ve kendisini korumak maksadiyle harekete geçtikleri şayiasını, da yaymışlar ve askeri ancak böylece sarayı muhasaraya sevketmişlerdir.

Bu hususta, İbnul Emin bey, aynı eserinin 532. sayfasında damat Nuri Paşanın Yıldız evrakı arasındaki ifadesine istinaden şöyle diyor:

“Sultan Abdülâziz’in hal'i gecesi Dolmabahçe sarayının etrafına getirilmiş olan, askere gece yarısı kışlalarından kaldırıldığı sırada

(Padişahın hal'i için hocalar ayaklanmış, muhafaza olunacaklardır) denilmiş ve hal'den kat'a malûmat verilmemiş olduğu halde, hal' edilmesi, askere pek ziyade sui tesir ettiğinden, (eğer hal'edileceğine malûmatımız olsaydı gitmezdik) diyerek asker beyninde birçok güftü gû olunduğu mesmu olması üzerine "vükelâ beyninde gayet mahremâne müzakere olunarak hal'de bulunan asker, derhal taşraya gönderilüp yeniden celbolunan askerlere -Rüştü Paşanın emir ve işareti ile -Sultan Abdülâziz'in zuhur eden doksan beş bin lira nakdi mevcudundan kırk beş bin lirası dağıtılmış..."

Şu ifadeden ve vesikadan da anlaşılıyor ki, ihtilâlci zorba Paşalar grubu hal' için kullandıkları askere İstanbul halkının ayaklandığını bildirmişler, sonra da Padişahın vefat ettiğini ve yerine Sultan Murat Hanın geçtiğini bildirmişlerdir. Fakat asker, meselenin aslını haber alınca, hoşnutsuzluk başlamış ve Sadrazamın emri ve işareti ile başka yerlerden celbedilen askere, Padi-

şahtan gaspettikleri doksan beş bin altının kırk beş binini tevzi etmişler ve böylece hal' keyfiyetini başarabilmişlerdir. Yani Paşaların devlete biçtikleri fiyat işte bu kırk beş bin altın oluyordu.

Demek oluyor ki, asker de halk da devletin kudretini iade etmiş olan Sultan Abdülâziz'e tamamen bağlı idi ve Paşalar, bugün tarihlerimizde okutulan yalanı, ancak böyle para ile elde tuttukları askerlere dayanarak uydurmuşlar ve kendilerini akılları sıra temize çıkarabileceklerini düşünmüşlerdir. Fakat hakikatler nasıl daima ortaya çıkmış ve yalan yok olmuş ise, bu işte de aynen öyle olmuş ve elde kalmış vesikalarla Hüseyin Avni takımının yalanı ve ihaneti ortaya çıkmıştır.

Üstat aynı eserinin 533. sayfasında da bu maddeye temas ediyor ve damat Mahmut Celâleddin Paşanın ifadesine atfen ve (Mir'atı Hakikat) adlı hatıralarına dayanarak şunları, nakslediyor;

"Cesur, fedakâr rey ehli bir yârî sadıkı bulunup da padişahı askerin yanına götürse ve bu halde tesaddi edenlerin garezkârlıklarını anlatsa idi, (Alem birbirine girüp iğfalâtı haside ile sevk olunan askerin süngüleri tersine dönmek ve mürettibi fesat olanları tepelemek ağlebi melhuzat idi.) Fakat kurena ve saray hizmetindeki askerî ümera, (Âlelûmum rüşvet ve sirkat ile cem'i male mütemayil bir takım erazil (reziller) olup içlerinde

Hafız Mehmet bey gibi Hüseyin Avni Paşa meclûbu hainlerin) de bulunması, garezkârın cür'etlerini tezyit ve teşebbüslerini teshil eyledi."

Şimdi Sultan Abdülâziz'in hal'i vak'asına nereden bakarsak bakalım, padişahın da devletin de bir büyük ihanete kurban gittiği hakikatini görürüz.

Fakat Sultan Abdülâziz'i hal' ve katleden çetenin içinde bulunan Sadrazam Rüştü Paşaya söylenen şu

-374-⇧

sözler, hal' meselesinin nasıl bir mesele olduğunu sarahatle ortaya koymakta ve tarihe böylece malolmaktadır. İbnül Emin bey, ayni eserinin 535. sayfasında Yusuf Kâmil Paşanın, Sadrazama söylediği şu sözleri nakletmektedir:

"Yusuf Kâmil Paşanın - hal' ve iclâsı, saraya gelmekte olduğu sırada işidüp - Sadrazam Rüştü Paşayı salonda kalabalık içinde ne suretle tevbih eylediği tercemei halinde yazılmıştı,

Salona muttasıl odaya gittiklerinde Kâmil Paşa, (buna yıllardan beri unutulmuş olan bir fiili meşumu tecdit ediniz. Menafii şahsiyenizi muhafaza etmek içün devlet ve milletin menafiini ayaklar altına aldınız. Bu yüzden dahilde ve hariçte birçok fenalık zuhur edeceğini hatıra getirmediniz. ALLAH CEZASINI VERSÜN."

Bu hükme ilâve edilecek tek kelime yoktur ve Yusuf Kâmil Paşanın vardığı hüküm gerçektir. Zira bu hal' keyfiyetinden sonra Yusuf Kâmil Paşanın açıkça söylediği fenalıklar arka arkaya zuhur etmiş ve devlet böylece kendisine de Türk milletine de hazırlanan son'a doğru sür'atle sürüklenmiştir.

Ancak yukarıdan beri vermeğe çalıştığımız tarihi vesikaların ışığında Sultan Abdülâzîz Hanın niçin ve neden katledildiği hakikati de kendiliğinden ortaya çıkmış bulunmaktadır. Bu vesikalara göre, ne asker, ne halk ne de birkaç paşa dışında Sultan Abdülâziz'in hal'ine taraftar hiç kimse yoktur. Binaenaleyh, Sultan Abdülâziz meselesi bitmemiştir ve tekrar tahta çıkmasını önlemek için tedbir almak lâzımdır. Bu tedbir ne olabilirdi? Elbette ki, halin şartları içinde katl!.. Zira, ingiltere'nin arzusu ve emri ile yaptırdığı ve esbabı mucibesi İngiliz cihan hâkimiyeti siyaseti olan bu hal' key-

fiyetinden sonra, artık İngilizler işi tesadüflere terk edemezlerdi. Osmanlı İmparatorluğunda cereyan etmiş olan hal’ keyfiyetini tabiî seyrine terketmek demek, o güne kadar girişilmiş olan ve neticeye ulaşan hareketi temelinden yıkmak demekti. Bu noktai nazar İngilizler için kendi bakımlarından kendi siyasetleri istikametinden doğru idi. Onun içindir ki, Sultan Abdülâziz’in katline, teşebbüs etmişler mi idi, etmemişler mi idi? hususu münakaşa edilemez. Bu hususu tevsik edici herhangi bir vesika olmamakla beraber, hal’ keyfiyetinden İngilizlerin elde etmeği düşündükleri, dünya siyaseti menfaatlerini göz önüne getirirsek, Sultan Abdülâziz’in katlinde de parmakları olduğuna ciddî şekilde inanmak icabetmektedir.

Paşalar ise, iş bu raddeye geldikten sonra hem içine girdikleri ihanetleri sebebiyle, hem de Sultan Abdülâziz’in tekrar tahta çıkarılmasının kendileri için tazammun edecek mânayı idrak, ettiklerinden katli yoluna gittikleri bir gerçektir. Zira, bir Sultan Abdülâziz Hanın tekrar tahta çıkması demek, kendisini hal’eden paşaların, behemehal ortadan kaldırılması demekti.

İşte mahlû padişahın katledilmesinin ikinci sebebi de paşaların bu can ve mal korkusudur.

Şimdi yukarıda, işaret ettiğimiz Yusuf Kâmil Paşanın, Rüştü Paşaya söylediği şiddetli sözler ve ithamları karşısında Rüştü Paşanın verdiği cevâbı görelim, İbnül Emin aynı eserinin aynı sayfasında bu hususta şu malûmatı vermektedir:

“Rüştü Paşa, (Yusuf Kâmil Paşanın yukarıda işaret ettiğimiz sözleri üzerine cevaben) aman efendim inayet buyurunuz. Ehem ve elzem olan hal’ yalnız benim ve vükelânın ittifakımızla değil, umum, milletin ve ülemanın ittihadları ile ve tarafı meşihattan verilen

-376-⇧

fetvayı şerife hükmüne tevfikan icra edildi.” Kâmil Paşa ise bu cevaba şu sözlerle mukabele etmiştir:

“Bu garazkârane muameleye milletten bir ferdin malûmatı ve rızası munzam değildir. Hal’e sebep olanlar, birkaç menfaatperest; ve kindar hain ile onlara tabi olan hazeleden ibarettir. Farzedelim ki padişahın bazı yolsuzluğu ve israfı vardı. Sizler de devlet ve milletin hamii menafii olduğunuzu işae ediyordunuz. İçinizden biri, menfaatini feda ile (tuttuğunuz

meslek, devlet ve millet hakkında muzırdır. Bu mesleği terkediniz) diye halisane ihtar eyledi de padişah kabul etmedi mi?” tarzında mukabele etti.

Bütün bunlar da gösteriyor ki devlet bir büyük ihanete uğramıştı ve bir Osmanoğlu katledilmişti. Sultan Abdülâziz Han merhum, esasen katledileceğine dair bir takım şüpheler içinde idi. Bu hususu Sultan Murat’a da bildirmiş ve hayatının emniyet altına alınmasını israrla istemişti. İbnül Emin bey Son Sadrazamlar adlı eserinin 540. sayfasında bu hususu işaret ediyor ve merhum padişahın Sultan Murat’a yazdığı tezkereyi veriyor ve bu malûmatı şöyle veriyor:

“Merhumun Topkapı sarayından sultan Murat’a yazdığı birinci tezkerede hayatının teminini talep eylediği; ikinci tezkerede de Topkapı sarayında tahsis olunan daireden şikâyetle, (Allah ve Resul aşkına beni buradan halâs eyle. Zira canımdan emin değilim. Niye malik isem cümlesi sana helâl olsun. Bundan böyle her ne verilir ise ana kanaat edeceğim.) Ve sultan Murat da fevkalâde müteessir, amcasına teminat sadedinde bir tezkere ile merhum padişaha cevap verir.

“Böyle ahval üzerine münasip olmayan mülâhazat ile efkârı âliyenizi it’ap ve tahdiş buyurmamanızı rica

-377-⇧

ederim. Zira maazallahü teâlâ zatınızın değil, hanedanınızdan birisi hakkında zerrece bir zarar vukuunu tasavvur bile Allah hakkı için kimsenin hatırına gelmemiştir. Kendinizi, evlât ve hanedanınızla cemii hatardan mâsun bilmenizi kemali ehemmiyetle beyan ederim.”

Padişah teminat vermiş, fakat bu teminat ileride de görüleceği gibi hain, gaddar ve hodbin Hüseyin Avni’nin üzerinde herhangi bir tesir yaratmamış ve katl vak’ası meydana gelmiştir. Mahlû pâdişâhın Topkapıdan bir başka yere nakli hususundaki müracaattan sonra, Sultan Abdülâziz Han, nihayet cuma günü sabahı saat yedide Topkapı sarayından alınmış ve Fer’iye sarayına nakledilmişti.

Fer’iye sarayı ise yalnız onun değil, rahmetlinin şahsında Osmanlı tarihinin de sonu olmuştu.

Nihayet o meşum 4 haziran 1876 tarihi gelmiş dayanmıştı ve bu tarihte, Sultan Abdülâziz Han şehit edilmişti.

Şehit merhumu tahtından ve canından edenler, mahlû sultanın sakallarını düzeltmek için ısrarla istediği bir makasla kollarının damarlarını açtığını ve ölümünün intihar olduğunu söyleye gelmişlerdir. Bu husustaki müstenidat sadece padişahı âlempenahı hal'edenler tarafından ileri sürülen ve söylenen sözlerdir. Fakat vak'a aşağıda da görüleceği gibi tamamen bir suikasta dayanmaktadır. Şimdi sırası ile bu hususta İbnül Emin Mahmut Kemal İnal beyin Son Sadrazamlar adlı eserinden (548 ve müteakip sayfalar) aldığımız şu malûmatı gözden geçirelim:

"Damat Nuri Paşa 22 haziran 1297 tarihli mufassal ârizasında; Sultan Murat, taam ederken yanına girdiğimde, (paşa, vefatı sahih mi?) deyip sıhhatini arzedin-

-378-⇧

ce kendisine fenalık gelerek yemekten kalktı) yine o tarihli diğer ârizasında, (sultan Abdülâziz'in makasla kendini itlâf eylediğini Hüseyin Avni Paşadan işiterek arzeylediğimde sultan Murat, (Eyvah, gitti emma şimdi bunu halk benden bilûr) dedi ve 19 Cumadelûlâ 1298 tarihli istintaknamede (Sultan Murat taam buyuruyorlardı, bendeleri de karşularında bulunduğum halde Seyyit bey - Kurenadan - gülerek kemali şetaretle gelüp, (Sultan İbrahim'in türbesine gömülecek zat Allah sizlere ömürler versin vefat etti.) demesi ile Sultan Murat'ın elinden çatalı düşüp (Aman bu ne haldir, git şunu anla) diyerek düşüp bayıldı. Ben de dışaruya çıktım. Merdiven başına geldim. Aşağıda bir adem koşaraktan beni bulmak üzere çıkar iken tesadüf olundukta, (Aman Sultan Aziz yaralandı, Fer'iyeden hekim istiyorlar) dedi. Bendeniz de derhal Marko Paşanın bulunup götürülmesi emrini verdim. Sonra sultan Murat'ın huzuruna çıktım. Seyyit bey, Sultan Murat'ın belini oğuşturmak ile meşgul idi. Sultan Murat bana bakarak, (Paşa, tahkik, ettin mi, nasıl haldir?) dediğinde, henüz tahkik edemeyüp ancak ufak bir yara almış olduğunu istima ederek Marko Paşanın götürülmesini tembih etmiş olduğumu arzeyledigimde (Aman durma kendin git. Allahaşkına olsun, tedavisine dikkat olunsun. Aman bir şey olmasın, umum millet bunu benden bilûrler,) dediği sırada Seyyit bey tesliyet makamında (olursa olsun bu mahza efendimizin bahtiyarlığı asarıdır. Umum millet dahi bunu efendimizin bahtiyarlığına hamlederler,) dedi."

"Vükelânın ekseri karakolhane bahçesinde oturmakta idiler. Bendeniz irade mucibince vukui hali Avni Paşadan suâl ettiğimde, "Allah kendulerine

ömür, versün. Sultan Aziz vefat etti. Vefatı dahi makas ile kolarının damarlarını kesmiş. Umum etibbayı ve sefaret

-379-⇧

tabiplerini ısmarladık. Hemen muayenesini icra ettirüp kaldıracağız. Nereye defnolunacağına dair iradeye muntazırız.” dedi. Bu sırada sureti cebriyede getirilmiş olan tabip Ömer Paşa muayeneye gitmekten istinkâf etmesi üzerine Hüseyin Avni Paşa, alâ melinnas mumaileyhinin rütbesini ref' eyledi ve hakipayı şahaneye arzolunmasını dahi bendenize ifâde etti. Merhumu muayene eden Marko Paşa, fiili cürmün kendi tarafından ika olunduğunda tereddüt (!) göstermesi üzerine heyeti vükelâ, Marko Paşaya hitaben, (BUNDA TEREDDÜDE ASLA MAHAL YOKTUR. DAHA HEKİMLER DE GELECEKLERDİR; BİR GÜZELCE MUAYENE RAPORU YAPTIRDIN? İMZA EDENLER ETSÜN) demiştir.”

Bu‘ vesikaya bizim ilâve edecek herhangi bir sözümüz yoktur. Ancak gerek heyeti vükelânın, gerek Hüseyin Avni Paşanın tarzı hareketleri, Marko Paşanın tereddütleri, bize de tarihe de çok şeyler anlatmaktadır. Şimdi tekrar devam edelim:

“... Sultan Murat, heyetin - Rüştü Paşa, Mithat Paşa, Avni Paşa, damat Mahmut Paşa, Kayseriyeli Ahmet Paşa ile şeyhülislâm Hayrullah efendi - mütegallibane muamelesinden bizar olup terki saltanat edeceğini tefevvün eylediği vükelâca işitilmesi üzerine âtide zuhur edecek fezahatten nefislerini kurtarmak içün Sultan Abdülâziz’in şehadetini ve nisbetiye davetini tertip eyledikleri muhakkaktır.” Nuri Paşa bundan sonra tarihe cidden çok kıymetli bir vesika ikame etmekte ve Sultan Abdülâziz’in şehit edildiğini anlatmaktadır.

“Şimdi burada İbnül Emin beyin şu ifadesine bakınız:..

“Sultan Murat’ın en ileri gelen mensuplarından meşhur Şefkati bey Abdülhak Hamit merhuma o da ba-

-380-⇧

na mükerreren nakletmiştir ki, Sultan Aziz’in hal’inden sonra ifnasını Hüseyin Avni Paşa, teklif edince Sultân Murat telâşa düşüp “Ben katil olamam” diyerek teklifi şiddetle reddetti; Avni Paşa, “O halde yine onun iclâsı lâzım gelir, dehşetli fenalıklar zuhur eder” tarzında tehdit ve ifadede bulunması üzerine Sultan Murat, “Beni iclâs ederken reyimi sordunuz mu

ki, onun ifnasında benden müsaade istiyorsunuz” dedi. Kemâli teessürle odadan çıktı. Hüseyin Avni Paşa bu cevabı, irade, hükmünde telâkki ve katle tasaddi etti.”

Mahmut Celâleddin Paşa, muhakeme sırasında Sultan Abdülhamit Hana takdim ettiği verakada diyor ki:

“Hüseyin Avni, Mısırlı Mustafa Fazıl Paşaya, (Ben andan ahzi sar etmedikçe Allah, canımı almasun) demiş idi.”

Hüseyin Avni, Sultan Abdülâziz’i mutlaka katletmek istiyor ve buna bazı gizli yollardan da teşebbüse geçmiş bulunuyordu. Daha evvelce yapılan bu teşebbüslerden birisi de, şudur:

“Hakan-ı merhumun kilercibaşısı Sait beyi ele alarak şerbet içine zehir katılmakla sultan Abdülâziz’i tesmime karar vermiş ve eczacı başı Faik Paşayı MAHSUBEN LONDRA’YA gönderüp kokusuz ve gayet müessir bir zehir celbetmiş olduğu halde merhumun, içtiği şerbetleri evvelce kurenasına tattırmak gibi itiyatları bu hareketi dahi icraya mâni olmuş idüğü -Yusuf Paşanın- Maliye Nazırı Hüseyin Avni’den işittiği teşebbüs de katilâne teşebbüsattandır.

Kâmil Paşa merhum, Sultan Abdülâziz’in, Hüseyin Avni tarafından şehit edildiğine vakıf olduğunu müeyyittir ki, Hüseyin Avni’nin Çerkes Hasan tarafından

katlolunduğunu işitince, “Beşşir EL-KATL BİL-KATL”[35] hadisini okumuştur. (Son Sadrazamlar sayfa 550) denmektedir.

Üstat aynı eserin 551 sayfasında da:

“Son fıkrayı babam Mehmet Emin Paşa Yusuf Kâmil Paşadan - bizzat işiterek - şu suretle naklederdi: “Sultan Abdülâziz’in ziyanını haber alınca, Paşa meclisinde bulunanlara hitaben, “Hüseyin Avni hinzirine söyleyiniz, “Beşşir EL-KATL BİL-KATL” sırrı kariben zuhur edecektir." demektedir.

Üstat biraz aşağıda da şunu yazmaktadır: - “Hafız Mehmet bey de - Hakayıkul-Beyan’da - diyor ki:

“Vak’ai elimeden birkaç gün sonra -sadrı esbak- Kâmil Paşa merhumun cennetmekân efendimiz içün yeis ve matem etmekte oldukları mesmuum olarak merhumi müşarünileyhin ceza ve fezaına iştirak etmek üzere yalısına

gidilmiş ve bir sedliyon üzerinde kımıldanmağa vakti olmadığı halde, “Haini bed girdar, başımıza ne belâ getirdi; Ayağından başına kadar Osmanlı Padişahı olarak cenabı yezdanı bizevalin yaratmış olduğu bir vücudı nadirül mevcudun ziyaı ebedisine sebep oldu,” diyerek ağlaya, ağlaya Hüseyin Avni Paşaya lânethan olmuş ve acizlerini meşyü hareketten dur bir meyyit haline getirmiştir.”

Aynı eserin 553. sayfasında üstat şu malûmatı da veriyor:

Memduh Paşa:

“Serasker Hüseyin Avni Paşa, beklemediği bir muameleden muğber oldu ki safiye ve metaneti ahlâkına kani ve servetinden mütemeddi olduğu Mısırlı Prens

-382-⇧

Halim Paşaya, (Padişahın hayatına hatime verecek bir fidai tedarükü mümkin olmaz mı?) teklifine, (Dünya halkını bana kaatil gözü ile baktırmak mı istiyorsunuz?) cevabını verdiğini Halim Paşadan duymuştum.”

İbnül Emin Mahmut Kemal bey eserinin 554. sayfasında pek mühim bir vesika daha veriyor ki, bu vesikada adı geçen Fahri Bey, şehit padişahın katli sırasında verdiği ifadede şu sözleri söylediğini nakletmektedir:

“Ben Sultan Aziz merhum, kendisini öldürdü diyemem. Öldürmedi de diyemem. Ben, zaten Mustafalarla, Mehmet ağanın oraya gelişini pek beğenmemiş idim demektedir.”

Bu ifadenin birinci fıkrasından mâna çıkarmak müşkül ise de ikinci fıkradan, bahsettiği şahısların katilde kullanılmak üzere Fer’iyeye getirildiklerini anlatıyor.

O şahıslardan, yani katillerden Yozgat sancağında Karahisarlı Karadeli oğlu pehlivan Mustafa Çavuş sorgusunda şu ifadeyi vermişti:

“Mahmut Paşa (damat) bizi mabeyinde misafir odasına celp ile bize yüzer lira maaş verileceğinin sebebini anlattıktan sonra şöyle talimat verdi: (Sultan Abdülâziz’i boğazından kesmek olmaz. Kimsenin anlayamayacağı suretle yapılmalıdır. Kollarının damarlarını kesüp bitirmelidir, iptida sol kolunun damarlarını kes.) Çavuş Mustafa, beyaz çakı ile kollarının damarlarını kesti. Canı çıkmadan savuştuk,” demektedir.

“O gece Fer’iye karakolhanesinde kaldık. Sabahleyin Fahri bey gelüp bizi içerü götürdü. Abdülâziz’in

-383-⇧

dairesi nerdibanından[36] benim elime beyaz saplı bir çakı verüp, (bununla işi uydur) dedi. Odaya girdiğimizde derhal Fahri bey, Abdülâziz’in arkasından kucaklayıp kollarını tuttu. Cezayirli Mustafa dahi ayaklarına oturdu. Ben de çakı ile Mahmut Paşanın dediği gibi damarlarını kestim. Vehleten (Ne yapıyorsunuz) gibi söylemek istedi ise de kendusine fenalık geldiğinden hiç bir muamelede bulunamadı.”

Ve diğer istintaknamesinde de:

“Mahmut Paşa talimat verdikten bir saat sonra da Nuri Paşa (damat) odasında yalnız olarak çağırdup gittiğimde, (Seni, Mustafa ve Mehmet ile beraber yüzer lira maaşla Sultan Abdülâziz’in hizmetine memuren göndereceğiz, oraya memuriyetiniz Abdülâziz’in itlâfı içindür. Sol kolundan urup kan damarlarını keser ise çabuk ölür. Kimse anlamaz. Zabitiniz Cezayirli Mustafa’nın malûmatı vardır. Bir sırasını düşürüp şu işi bir an evvel bitirin. Siz de kurtulursunuz, biz de kurtuluruz), dedi. Muahharen refiklerimle beraber çağırdığında (güzel hizmet edin) diye tenbihat icra etti” diyor.

Boyabatlı Elmacı oğlu hacı Mehmet de istintaknamesinde:

"Pazar günü sabahleyin Çavuş (Mustafa) ve refikimiz Cezayirli Mustafa ile beraber olduğumuz halde Fahri bey bizi karakolhaneden alup Fer’iye sarayının içine götürdü. Sultan Aziz’in odasına girdik. Fahri bey arkasından kollarını tutup ben ve Mustafa ayaklarını tuttuk. Çavuş Mustafa, biyaz çakı ile kollarının damarlarını kesti. Canı çıkmadan savuştuk” demektedir.

Harem ağası Reyhan ağa da.

“Odaya girenler, Cezayirli Mustafa, diğer Mustafa,

-384-⇧

Mehmet ağa, Fahri bey, asker Ali bey, Necip, harem ağası Rakım ve bendenizden ibarettir. Diğer haremağası Nazif, aşağı katta idi. Odanın iç tarafından o iki asker zabiti (Ali ve Necip) kılıçlarını çekmiş oldukları halde birisi içeru girmek ister ise urmak üzere beklemekte idiler. Merhumun arkasından dahi Fahri bey tutmakta idi Mehmet ağa ile Cezayirli Mustafa dizlerinden vesair mahallerinden tutmakta oldukları halde diğer Mustafa

çavuş dahi Avrupa’dan gelen beyaz saplı ufak nişter gibi çakı ile kesmekte olduğunu gördüm. Sultan Aziz (Aman Allah) diye bağırmakta idi. Camlar kapalı idi. Kapunun haricinde sofada dahi iki nefer asker beklemekte idi. Bir damarını kestiler. Kan kapuya kadar fışkırdığını gördüm. Bu işler on on beş dakika kadar bir müddet içinde oldu. Andan sonra bir perde yırttılar sarmak içün. Badehu Valide Sultan ve ikinci hazinedar ve sair kalabalık koştular. Her taraftan feryat ve figan başladı.” demektedir.

Bu suretle katledilen Sultan Abdülâziz Han merhum, vakit geçirilmeden Hüseyin Avni Paşanın emri ile derhal Karakolhaneye kaldırılmış ve orada kahve ocağına yerleştirilmiştir.

Hüseyin Avni Paşanın bir Sultan-ı Alempenah olan zatın şahsında gösterdiği bu muvazenesizlik ve edepsizlik de gösteriyor ki, kendisi İngilizlerin tahrik ve teşviki ile bu işi yapmış olmasına rağmen, kin ve gayzını yenememiş, sağlığında yapamadığı, esasen yapamayacağı bir işi, padişahın na’şına yapmak gibi alçaklığın en ednasına tenezzül etmiştir.

Mehmet Zeki Pakalın’ın Hüseyin Avni Paşa adlı eserinde belirttiği gibi de babasının, kendisi hakkında sarfettiği şu sözü gerçekleştirmiştir. Babası bir gün

-385-⇧

kahveye çıkmış, arkadaşları, Hüseyin Avni Paşanın Serasker kaymakamlığını tebrik etmişler ve (Maşallah senin sıpa büyüdü merkep oldu) demişler. Eşek si... Ahmet ağa bu sitemli söz üzerine gülmüş ve (Evet, bizim sıpa büyüdü bir büyük eşek oldu, demiş ve ilâve etmiş, şimdi bizim eşek bir anırırsa görürsünüz anırtısını yedi düvel duyacak.)

İşte böylece Hüseyin Avni anırmış, hem öylesine bir anırmış ki, onun sesini yalnız yedi düvel değil, yedi cihan duymuştur ve bu anırtı cihan durdukça devam edecektir.

Hüseyin Avni, maktul padişahın na'şını Karakolhaneye naklettikten sonra da kinini yenememiş, içindeki bütün pisliğini ortaya dökmüştür. Bu hususta İbnül Emin Mahmut Kemal İnal bey Son Sadrazamlar adlı eserinin 544. sayfasında:

“Merhumun şehzadelerinden diğer bir zat (Hatıra) hakkında -bana dikte ederek- Atıf beye yazdırdığı verakada, (İntihar) isnadının red ile diyor ki:

(Hal’ tebliğ olunarak saraydan çıkacağı sırada pederim, bir müddet tevakkuf ile müdafaaya tevessül edilmesini düşünmüş ve “ne suretle ve kimler tarafından hal’ edildiğimin hakikatini anlayıncaya kadar müdafaa ederim. Fakat memlekette bir felâket zuhuruna ve birçok kan dökülmesine sebep olmaktan korkarım.” deyip Topkapı sarayına azimet etmiştir.) dedikten ve Fer’iyede itlâfına nasıl tasaddi olduğu bence muhakkaktır” diyor. Ve merhumun şehit edildiği mahalde bırakılmayıp, ailesinin elinden cebren alınarak karakolhaneye nakledilmesini, doktorlara tekmil vücudunun değil, yalnız kollarının gösterilmesini ve cesedi gasl edenlerin, kalbin üstüne doğru ince aleti cerihe ile açıl-

-386-⇧

mış bir yara mevcut ve kan müterakim olduğuna dair ifadatta bulunduklarını şehadete delil addediyor.” Ve aynı eserde İbnul Emin bey, Abdurrahman Şeref efendiden naklen şu malûmatı veriyor:

“Fakat bazı zevatın ifadeleri ile Abdurrahman Şeref efendinin naklettiği aşağıdaki fıkra -Şehzadenin iddiası gibi- cesedin tamamen muayene ettirilmediğini teyit ediyor:

Celbolunan etibba karakolda na’şı biletraf muayene etmek istediklerinde, kılıncına dayanmış olduğu halde kapuda duran Hüseyin Avni Paşa mani olmuş ve bu cenaze, Ahmet ağa, Mehmet ağa değildir, bir padişahtır. Onun her tarafını açtırıp size gösteremem, demiştir. Seraskerin aldığı vaz’ı tehditkârane üzerine etibba sathice muayene ile iktifa eylemişlerdir.”

Yukarıdan beri izahına çalıştığımız Osmanlı İmparatorluğunu parçalamak, böylece kendi dünya siyasetinde mani telâkki ettiği bu büyük devleti, Rusya’nın Akdenize, dolayısiyle İngiltere’nin hayatî ehemmiyeti hâiz telâkki ettiği bu denize inmesine mâni olmak için, arada, İngiltere’ye muhtaç bir Türkiye haline indirmek için sarfettiği büyük gayretler ve entrikalar Hüseyin Avni Paşa ve takımının bu cinayeti ile kuvveden fiile çıkmış bulunuyordu. Sultan Abdülâziz Hanın Vefatı İngiltere’ye rahat bir nefes aldırmıştı. Artık kendisinin cihan hakimiyetine sed çekebilecek bir Osmanlı Devleti mevcut değildi. Zira teknik sür’atle ilerliyor, her yeni gün bir evvelki ile mukayese edilemeyecek kadar ileride bulunuyordu. Ama bu husus da İngiltere’yi tatmin etmemişti. İngiltere İmparatorluğun hâlâ kudretli bir devlet olduğunu görüyordu. Devletin bu kuvvet ve kudretini yıkmak için de beynelmilel siyasette türlü çıkış-

-387-⇧

larla Türklüğün başına yeni, yeni ve yıpratıcı gaileler açıyordu. Girit, Bosna, Hersek, Moldavya, Bulgar ayaklanmaları Sırbistan devletinin Osmanlı İmparatorluğuna açtığı harp hep bu sebeplerle meydana geliyordu.

Nihayet devlete son darbeyi Tersane konferansı vuruyor ve 1293 Türk - Rus harbi patlıyordu.

Buraya temas etmeden evvel, hadiseleri sırasiyle gözden geçirelim.

İngiliz cihan hâkimiyeti siyasetine kurban edilen Sultan Abdülâziz ve Osmanlı İmparatorluğu, henüz kuvvet ve kudretini kaybetmiş değildi. Bu kuvvet ve kudreti, memlekette yine beynelmilel siyasetin meydana getirdiği iç ayaklanmalar da yıpratacak güçten mahrumdu. Çünkü devletin elindeki imkânlar beynelmilel siyasetin Osmanlı İmparatorluğu toprakları içinde giriştiği bu kabil bütün hareketleri tedip etmeğe muktedirdi ve bu hususu da ispat etmişti. Binaenaleyh Batılı devletlerin ve bilhassa İngiltere'nin elinde kuvvetli bir koz olarak değerlendirilen Girit ihtilâfı, Avrupa - Macaristan İmparatorluğunun siyasetinde ehemmiyetli bir yer tutan Bosna Hersek ve nihayet Moskofluğun hayat sahası ilân ettiği Balkanlarla, Fransa'nın bir iki asırdır sızdığı arzı mev'ut toprakları ile Lübnan ve havalisinde cereyan eden hadiseler dahi bu devleti yıkmağa kâfi sebepler değildi. Devletin elinde kuvvetli bir donanma ile kudretli bir kara ordusu vardı. Bu kuvveti yoketmek batılı devletlerin ve bu arada İngiltere ile Rusya'nın başlıca hedefi idi. Fakat bütün bunlara rağmen Rusya, Sultan Abdülâziz'in kurduğu bu donanma ve ordu ile mücâdele etmek cesaretini kendisinde bulamıyordu, ayrıca Rus çarı birinci Nikola bu ordu ve donanma ile kat'iyen harp etmek istemiyordu. Zira yuka-

-388-⇧

rıda da işaret ettiğimiz gibi, Karadenizdeki Türk donanması, Rus donanmasından her bakımdan üstündü. Türk donanmasındaki zırhlı gemi adedi Rus donanmasına nisbetle büyük bir kudret ifade ediyordu. Türk ordusu ise, dünyanın en iyi teçhiz edilmiş en iyi talim görmüş ordusu idi ve ihtiyatları ile birlikte bazı kaynaklara göre 500, bazı kaynaklara göre de 600 bin civarında idi. İşte Rusya'yı da, Rus çarını da Türklerle bir yeni harbe sürüklenmekten meneden sebep bu idi.

Fakat İngiltere Rusya'yı ürküten bu orduyu mutlaka ezmek, icabederse bu orduyu mahvetmek ve dolayısiyle cihan hâkimiyetine giden yollar

üzerindeki Osmanlı İmparatorluğunu İngiliz siyasetinin kıvraklığı ile kuvvet ve kudretten mahrum etmek, ayakta tutmak gayesini güden bir siyaseti tatbik etmek yoluna girdi ve bunda da maalesef muvaffak oldu.

İngiltere bu siyasetini Sultan Murat'ın aklî muvazenesinin bozulmasından sonra tahta çıkan Sultan Abdülhamit Han merhumun saltanatının daha ilk günlerinde tezgâhladı ve tatbike başladı,

Osmanlı İmparatorluğunda artık meşrutî bir idare kurulmuştu. İngiltere Sultan Abdülâziz'in hal'i ve katli ile istediği neticeyi almış ve o güne kadar birer sadık Osmanlı tebaası olan gayri müslimlere, istiklâllerini almak hususunda rahatça çalışabilecekleri bir meşruti meclisin Osmanlı İmparatorluğunda kurulmasını sağlamıştı.

Sultan Abdülhamit Hanın Osmanlı tahtına çıktığı gün olan 31 ağustos 1876'da devlet İngilizlerin ve Rusların tahriki ile isyan etmiş olan Sırbistan ile harp halinde idi ve Osmanlı orduları her tarafta çok çetin savaşlar vermekte idiler.

-389-⇧

Sırp prensi Milân Obrenoviç devleti ciddî şekilde tehdit etmekte idi ve Ruslar kendisine azami yardımı yapıyorlardı. Zira, Osmanlı ordusunun Rusya ile bir harbe kapışmadan önce hırpalanmasını, müstakbel bir Türk - Rus harbi için elzem telâkki ediyordu. Çünkü Rusya ordusunu henüz tensik edememişti ve silâh ve malzeme bakımından Türk Osmanlı ordusundan daha zayıftı. Bir dahilî harp ile kendi aleyhine olan durumu lehine çevirmek elbette ki Rus erkânı harbiyesi için şiddetle arzu edilen bir husustu. Bu maksatla Türkistan'a karşı Rusya'nın giriştiği istilâ harbinde Taşkent kasabı unvanını alan tarihin tanıdığı gaddar katillerden general ÇERNAYEF'i Sırp prensi Milân Obrenoviç'in emrine vermiş ve bu sapık prens de kendisini ordularına başkumandan nasbetmişti.

Türklere karşı korkunç bir kinin sahibi olan bu sadist general Taşkent'e girdiği vakit hemen kâmilen eline geçen Türkleri katletmiş ve Taşkent'e âdeta şehirdeki Türkler tamamen imha edildikten sonra girmiş ve rahat bir nefes alabilmişti. İşte Sırbistan isyanını bu general idare edecekti. Ve bu general on beş gün içinde İstanbul önlerine dayanacağına dair de gerek Çar'a gerekse Sırp Prensi Milan Obrenöviç'e teminat vermişti.

Lâkin bu sadist generalin evdeki hesabı asla tutmamıştı.

General Çernayef'in Sırp ordusu başkumandanlığına tayin edildiği haberi İstanbul'a gelir gelmez, Sadrazam Rüştü Paşa derhal Rus sefiri general İgnatiyefi çağırmış ve durumu sormuştu. General de, haberi teyit etmiş ve bu tayinin Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki münasebetlere tesir etmeyeceğini ileri sürmüştü.

-390-⇧

Sonra general elçi teminat vermişti. Elçi, General Çernayef'in Sırp üniforması giymesi hususunda Rusya tarafından kendisine herhangi bir emir verilmemiştir, demişti.

Rüştü Paşa ile Rus sefiri general İgnatiyef arasında geçen bu konuşmadan bir hafta sonra da Sırp prensi Milan Obernoviç, devletle âdeta küstahça alay etmek ister gibi, Babıâliye şu haberi göndermişti. Bu hususta Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu (Sultan ikinci Âbdülhamit ve Osmanlı İmparatorluğunda komiteciler) adlı eserinin 394. sayfasında şu malûmatı vermektedir.

"Bir hafta sonra da Belgrad'dan İstanbul'a gelen bir resmî murahhas Rüştü ve Mithat Paşaları çıldırtacak (üstadın bu noktai nazarına iştirak edemiyoruz,) derecede küstahça bir tebliğde bulundu. (Prens Milan Sırbistan hudutlarına bitişik Osmanlı topraklarındaki isyanları bastırmağa karar verdi) ve haberci Sadrazama aynen şu sözleri söyledi:

Prens hazretlerinin arzusu Sırp ordusunu imparatorluğun ve prensliğin müşterek menfaatleri uğrunda kullanmaktır. Sırp ordusundaki subaylar ve askerler, isyan halinde bulunan Osmanlı ahalisi ile aynı ırktan ve dinden oldukları için gittikleri yerlerde kucaklanarak karşılanacakları muhakkaktır. Bundan ötürüdür ki, imparatorluğun ve prensliğin menfaatleri adına prens hazretleri bu arzularını tatbike karar vermiş bulunmaktadırlar.

Bunun kısaca ve Türkçesi şu idi:

(Prens Milan Bosna ile Hersek'i ve Bulgarların yaşadıkları Balkan bölgesini Sırbistan'a ilhak etmek azmindedir.)

İki gün sonra Karadağ Prensi de, tecavüz emelleri-

-391-⇧

ni daha açık bir dille bildirdi. Gönderdiği mesajdan bir cümle verelim:

(Gittikçe artarak memleketimi tehdit eden hadiseler ve benden yardım aramakta haklı olan topraklar üzerinde bir netice vermeden sürüp giden muharebeler beni sür'atle kesin bir karar vermeğe zorlamaktadır.)

Bu iki teşebbüsün anlaşılmayacak bir tarafı yoktu. Sırp prensi harp arıyor ve Karadağ prensi de kendisini ayartmak için yapılan gizli temasları reddettiğini açıkça bildirerek prens Milân'ın yolunu tercih ediyordu.

Milân temmuzun birinci günü karargâhını Aleksinaç'ta kurdu ve iki temmuz sabahı general Çernayef Niş yanından Osmanlı hududunu geçti."

Rusya'nın da İngiltere'nin de arzusu olmuş, iki prens, Osmanlı İmparatorluğuna meydan okumuş ve Osmanlı topraklarının derinlemesinde harekâta başlamışlardı... Bu harp elbette ki Osmanlı ordusunu yıkamazdı. Ama itiraf etmek lâzımdır ki, biraz yorardı. Esasen bu iki devletin de aradığı bu idi. Yani İngiltere de, Rusya da Osmanlı ordusunun hırpalanmasını ve yıpranmasını kendilerinin takip ettikleri birbirine zıt siyaset yüzünden istiyorlardı.

Devletin buna cevabı çok sert olmuştu. General Çernayef kuvvetlerinin Osmanlı topraklarına girdiği haberi gelir gelmez, Hüseyin Avni'nin seraskerlik makamına oturan Abdülkerim Nadir Paşa, ordunun başına geçmişti. Emri altında Ahmet Eyüp Paşa, Osman Paşa ve Hafız Paşa gibi, gayyur ve tecrübeli, tecrübeli olduğu nisbette de devlete ve millete bağlı cesur ve gayyur kumandanlar vardı.

Nizamettin Nâzîf Tepedelenlioğlu aynı eserinin

-392-⇧

395. sayfasında Türk ordusunun ileri harekâtını şöyle anlatmaktadır:

"Osmanlı ordusu Çernayef'in dört kola ayırdığı Sırp ordusuna dört koldan yıldırım gibi bindirdi. Osman Paşa, general Lesjan'ın komutasındaki Sırp kuvvetlerini bozup Zağrep'i zaptetti. Batıda, aşağı Dirina'da General Ranko Ampiliç'in emrindeki tümenler de Diyelina'ya yaptıkları taaruzda muvaffak olamadılar, püskürtüldüler. General Zah, Yavor savaşında yenildi ve yaralandı. Tez kaçtı, canını zor kurtardı. Osmanlı sınırına dalışından on gün sonra Sırp ordusu ters yüz etmiş, tekrar inine girmişti. On bir yıl önce Taşkent'te kazandığı kolay zaferle şımarmış olan Çernayef yıldırımla vurulmuşa döndü.

Sırplarda moral kalmadı. Taşkent kahramanı (!) Çernayef'in 15 günde İstanbul kapılarına ulaşacağını sanarak gönüllü yazılmış olan safdil domuz çobanları kaçmağa başladılar. Manevî kuvvetlerini yükseltmek için Milan, Rusya’dan yardımcı kuvvetler geleceğini ilân etti, fakat gele gele sekiz yüz kişi geldi. Bunların çoğu Çernayef ile birlikte Taşkent’i yağma etmiş olanlardı. O vurgunun tadı damaklarında kaldığı için şimdi de İstanbul’u yağmaya koşmuşlardı.

Bunun üzerine Prens Milan taarruzdan vazgeçti. Morava vadisini müdafaaya karar verdi.

Sırbistan prensliğini aşağı yukarı müsavi iki parçaya ayıran bu vadi doğrudan taarruza geçecek bir orduyu, yani Osmanlı ordusunu Belgrad’a ulaştıracak en kestirme ve tabiî yoldu. Prens Milan’ın umumî karargâhını kurduğu Aleksinaç müstahkem mevkii bu tabiî yolun korunma sisteminde en önemli nokta idi. Biraz ötesinde de en sert hücumlara dayanabileceği iddia edilen müthiş Deligırat istihkâmları vardı.

-393-⇧

Fakat bu manialar Osmanlı başkumandanını yıldırmadı. Emrindeki kuvvetlerin askerlik bilgisine ve cesaretine güvenen serasker 28 temmuzda bir gece hücumuna karar verdi. Ahmet Eyyup Paşa kumandasındaki kuvvetler bir Sırp hudut kasabası olan Gramada üzerine yürüdü. Öncülere kumanda eden Hafız Paşa altı saat süren bir savaştan sonra düşmanı bütün mevkilerinden tarayıp attı. Bir gün sonra da Süleyman Paşa (Sultan Abdülâziz’i hal’edenlerden askeri mektepler nazırı) elindeki kuvvetlerle bir diğer noktadan Sırp hududuna dalıyordu.

Ahmet Eyyup Paşa kuvvetleri ile birleşen Süleyman Paşa 31 temmuz günü Timok nehrinin sağ kıyısını Sırplardan temizledi. Üç gün sonra da bu bölgenin en müstahkem yeri olan Çinayzavaç zaptedildi.”

Bundan sonra Osmanlı ordusu harp harekâtına devam etmiş ve Sırbistan’daki kuvvetler son bir iki önemli başarıya ulaşmışlardı. Eyyup Paşanın 20 ve 21 ağustos günlerinde giriştiği askerî harekât 24 ağustosta biraz duraklar gibi olduktan sonra birden bire sür’atlenmiş, 29 ağustosta general Çernayef’i kötü bir duruma sokmuştu ve Ali Saip Paşa kumandasındaki kuvvetlerimiz, 30 ağustos günü (TAŞKENT KASABI) nın burnuna gülerek arkasından bağırmış ve Morava nehrini iki koldan geçmişti. Bu, Sırbistan harbinin yarısını kazanmak demekti. Çok mühim bir

haberdi ve bu pek mühim haber, Osmanlı karargâhından önce Peşte’den çekilen telgraflarla dünyaya yayıldı. Ve 31 ağustos sabahı Abdülhamit Han tahta çıkarken bu zafer İstanbul’da öğrenildi.”

Türk ordusu kolay ve zayiatsız denilebilecek bir zafer kazanmıştı. Çernayef ezilmiş, Sırp ordusu her an

-394-⇧

işi bitirilecek bir vaziyete sokulmuştu. İşte böyle bir günde de Sultan Abdülhamit Han devletin kaderine el koymuş bulunuyordu. Şimdi Osmanlı Devleti için yeni bir ümit ışığı parlamıştı ve Sultan Abdülhamit Han bu ışığın ilk parıltısını da tahta çıktığı ilk gün göstermiş, Sırbistan harekâtı dolayısiyle Sadrazam ile aralarında fevkalâde mühim bir görüşme geçmişti. Bu hususta N. N. Tepedelenlioğlu aynı eserin 409. sayfasında şu malûmatı vermektedir:

“Mutat tebriklerden sonra Sultan ikinci Abdülhamit Han ile Sadrazam Rüştü Paşa arasında geçen ilk ciddî muhavere şudur:

Sultan:

-Sırbistan işini müzakere yoluna dökmek için bir siyasî zemin bulunamaz mı?

Rüştü Paşa:

-Hükümet buna lüzum hissetmiyor. Vazifesini tamamlamak üzere bulunan orduyu durdurmak büyük hata olur.

Abdülhamit:

-Şu halde kuvvetlerimizin asıl hedefi Belgrad demek... Belgrad’a kadar gidebilecek misiniz paşa hazretleri?.

Rüştü Paşa:

-Saye-i şahanenizde emelimiz budur. Bu müjdeyi de efendimize verebileceğime emniyetim tamdır.

Abdülhamit:

-Kuvvetlerimizin Sırbistan kuvvetlerine üstün olduğuna şüphem yok.... Fakat bir daha soruyorum Paşa hazretleri, Belgrad’a kadar gidebilecek misiniz?...

-395-⇧

Rüştü Paşa:

-İngiltere'de tam bir tasvip ile karşılanmış bulunuyoruz. Rusya tarafından da ne siyasî, ne de askerî bir müdahale de varit görülmüyor. Avusturya elçisi ile yaptığım en son diplomatik temaslarda Viyana elçisi ile yaptığım en son diplomatik temaslarda Viyana kabinesinin Sırplara indirilecek bir darbeyi tasvip etmekte olduğuna bir daha inanmış bulunuyorum.

Abdülhamit:

- Rüfekanız da aynı kanaatte midirler?

Rüştü Paşa:

-Efendimizin bu hususta zerre kadar tereddüt buyurmamalarını hassaten rica ederim.

Abdülhamit:

-Mithat Paşa hakkında da aynı teminatı verebilir misiniz?

Rüştü Paşa:

-Kendimden şüphe ederim, Mithat Paşa hazretlerinden asla şüphe edemem.

Abdülhamit:

-Şu halde kendileri de tıpkı sizin gibi Sırbistan işi için bir uzlaşma çaresi aramak arzusunda bulunuyorlar... Böyle olunca da Morava'daki başarılarımızı Belgrad'a dayanarak tamamlamak icap ediyor. Acaba Belgrad'a kadar gidebilecek misiniz Paşa hazretleri?...

Abdülhamit, bu ilk muhavereden sonra, Rüştü Paşanın diplomatik kavrayışları hakkında notunu vermekte tereddüt etmedi.

Bu Sadrazam Paşa hazretleri, Avrupa umumî politikası hakkında pek yaya idiler...

Genç Padişahın, (çok tecrübeli bir devlet adamı) şöhreti ile karşısına dikilen Paşaya:

(Belgrad'a gidebilecek misiniz?) diye sormaktan kastı başka idi. O:

(Belgrad'ın bir defa daha silâh kuvvetiyle zaptedilmesine büyük Avrupa devletleri müsaade ediyorlar mı?)

Demek istemişti. Ve bunu sorarken de gönüllü Rus subayları ile Sırp askerlerinin cesetlerine basa basa bir Osmanlı ordusunun Belgrad'a girmesine büyük Avrupa devletlerinin asla müsaade etmeyeceklerine, yüzde yüz inanmakta idi.

Bir gün sonra, Padişahın aynı sorularına Mithat Paşa muhatap oluyordu. Devrin Milletlerarası büyük şöhret sahibi (Büyük devlet adamı) da bu basit dış politika imtihanında Sadrazamdan daha parlak bir not alamadı. Hemen hemen aynı suallere hemen hemen aynı cevapları verdi, yalnız bu fırsattan istifade ederek, genç padişaha, aklı sıra bir ders de vermeğe kalkıştı. Nasihat kılıklı bir ders.

Gözlüğünü düzeltip püskülünü sallayarak:

(Efendim, dedi Kanunuesasi de bir an önce ilân edilirse, Düvel-i Avrupa Belgrad'a girdiğimiz gün Sırbistan prensliğinin daha sağlam kayıtlarla devlete bağlanmasını da terviç edecektir. Şimdi enzar-ı âlem üzerimize dikildi her payitahtı düşündüren hep bizim kanunuesasi işi... Şunu hayırlısı ile ortaya attığımız anda devletimizin kolaylıkla halledilemeyecek hiç bir meselesi kalmaz.

Abdülhamit, ona hayretle baka kalmıştı. Bu derece şöhretli bir adamın bu derece safdil ve hayalperest olabileceğine o kadar hayret etmişti ki âdeta ürkmüştü...

Evet, ürkmüştü... Dünya ahvalinden bu derece bihaber bir insana koskoca bir devleti nasıl teslim edebilir diye...

-397-⇧

Zira tahta çıktığı an üzerinden geçen bu kırk sekiz saat içinde korkunç bir hissin tazyiki altında bulunuyordu.

Hadiselerin seyri Mithat Paşayı sadaret makamına sürüklüyor gibiydi. Mührünü bu adama nasıl verecekti?"

Sultan Abdülhamit Han, teşriki mesâi edeceği bu iki şöhretli paşanın ne mal olduğunu anlamıştı. Anlamıştı ve hayretler içerisinde kalmıştı. Zira bu iki adam da Avrupa, Siyasetinin (S) sine bile vakıf değillerdi ve bu iki adam bir imparatorluğun kaderine el koymak iddiasında idiler.

Sultan Abdülhamit Han kararlı idi. Ordusunun Belgrad'a girmesini mutlaka önleyecekti. Zira, böyle bir işgalin imparatorluğun başına nasıl bir takım felâketler getireceğini gayet rahat görebilmişti. Bir Belgrad için,

Osmanlı İmparatorluğunun katili olmak istemiyordu ve bu kararını da tatbik etmişti. Zira, Sırbistan, Osmanlı İmparatorluğuna bağlı yarı müstakil bir prenslik değil tamamen müstakil bir prenslikti. Bu bakımdan Abdülkerim Nadir Paşanın kumanda ettiği Türk ordularının bir hamlede Belgrad'a girmelerini ve Sırbistan'ı ezmelerini Avrupa, yani Hıristiyanlık âlemi asla kabul etmeyecekti.

Sultan Abdülhamit Han, Rüştü ve Mithat Paşalarla bu görüşmeyi yaptıktan çok kısa bir müddet sonra bu paşalar, Türk ordusunun, Sırp Ordusuna karşı, Sultanın kafasındaki düşüncelerden bihaber olarak Abdülkerim Nadir Paşaya verdikleri bir emir ile büyük taarruza geçmesini bildirmişler ve Eyüp Paşanın fevkalâde müsait bir durumda bulunduğu bu vaziyetten istifade etmişlerdi. Eyüp Paşanın Taşkent kasabı Çernayef'e indirdiği darbe pek şiddetli olmuştu. Bu ikinci

-398-⇧

darbe ile beraber Eyüp Paşa Çernayef'in karargâhına dayanmış ve 3 Eylül günü bu işi bitirivermişti.

Sırp ordusu tamamen ezilmiş, yıldırım gibi çarpan Türk ordusu önünde gönüllü Rus zabitleri Morava suyunun kenarında son nefeslerini vermişlerdi. Çernayef ise, bütün silâhlarını terkederek ancak canını kurtarabilmişti.

Fakat günlük işler hakkında Padişaha malûmat veren Sadrâzam Rüştü Paşa, Abdülkerim Nadir Paşaya verilen taarruz emrini de söyleyince Padişahın kan beynine çıkmış, yüzü sararmış ve Sadrazam Rüştü Paşaya şu emri vermişti:

-Ordularımızın ileri harekâtını derhal durdurunuz. Bu irademi vakit geçirmeden Abdülkerim Nadir Paşaya da darülharpte bulunan diğer paşalara da hemen tebliğ ediniz.

Ve Rüştü Paşaya sırtını çevirmiş, mülâkatın bittiğini anlatmak istemişti.

Rüştü Paşa itiraz edecek gibi olmuş, fakat Sultan Abdülhamit'in sırtını döndüğünü görünce, iradeyi tebiğ etmek üzere huzurdan çıkmıştı.

İstanbul'da sarayda bu işler hazırlanırken, ordusu darmadağın edilmiş olan prens Milan Belgrad'daki bütün yabancı mümessilleri huzuruna davet ederek onlara perişan bir şekilde sığındığı Paraçil kasabasında şu sözleri söylemişti:

“Sırbistan’a garanti vermiş olan devletlerin arzusuna uyarak Prenslik hükümeti, Babıâli ile iyi münasebetlerin tekrar kurulmasını temin için büyük devletlerin aracı olmasını diler.” (N. N. Tepedelenlioğlu aynı eser Sah. 415).

Demek ki, Sultan Abdülhamit Han, neticeyi daha evvel tayin etmiş, görmüş ve Sadrazam Rüştü Paşaya,

-399-⇧

ordunun ileri harekâtım durdurması hususunda emir vermişti. O, biliyordu ki, Avrupa, Osmanlı ordusunun Sırbistan'ı yerle bir etmesine, Belgrad’ın zaptına müsaade etmeyecekti. Belgrad’ı zaptedip de masada terketmek suretiyle devletin itibarını düşürmektense, oraya girmemek daha muvafık olurdu. İşte Sultan Abdülhamit bunun için bu emri vermiş ve derhal, vakit geçirilmeden ordunun ileri harekâtının durdurulmasını emretmişti.

Sırp Prensi Milan’ın Avrupa devletleri temsilcilerine yaptığı teşebbüslerden sonra bu devletlerin nasıl hareket ettiklerini ve Sultan Abdülhamit Hanın ne kadar haklı olduğunu N. N. Tepedelenlioğlu’nun aynı eserinin 416. sayfasından aldığımız şu kısım daha açık bir şekilde izah eder:

“Demek ki Abdülhamit Han, hadiseye takaddüm etmişti. Ya etmemiş olsaydı? O zaman Sırbistan’ı korumak isteyen büyük devletlerin ilk arzusu askerî hareketlerin durdurulması olacaktı. Yani genç padişahın kendi iradesiyle yapılan iş, tepeden inme bir emirle yapılmış olacaktı. Şimdi bütün siyasî kozlar Osmanlı kabinesinin eline geçmiş bulunuyordu. Çünkü Osmanlı Devleti prensin “Aman” demesinden önce kendiliğinden harbi durdurmakla Sırbistan’ı yok etmek niyetinde olmadığını açıkça ispat etmişti. Böyle bir devletin iyi niyetinden kimin şüpheye hakkı olurdu? Bundan ötürü devletler gayet yumuşak bir dille aracılığa giriştiler. Eğer Abdülhamit’in iradesi Abdülkerim Nadir Paşanın hazırladığı o korkunç katliamı önlemeseydi kim bilir devletler ne şiddetli bir saldırışla işe girişeceklerdi?

Fakat komiteci paşalar dünya politikasındaki gafletlerini bir defa daha göze vurdular.

-400-⇧

İşte, hemen tetkike bağlayıp bir anlaşmayı kolaylaştırmak ve hızlandırmak çaresini arayacakları yerde hoyrat ve nobran bir tavır

takındılar, önce, güya, temkinli görünmek istediler, devletlerin teşebbüslerine sür'atle verdikleri cevap ile işin şirazesini bir daha bozdular. Bu cevap Sırbistan prensliğinin teminât altında bulunan haklarından çoğunu giderir mahiyette idi. İşte bir kısmı.

Madde 1 - Sırbistan prensliği tahtına oturacak şahıs, zatı şahaneye bağlılığını bildirmek üzere Osmanlı payitahtına gelecektir.

Madde 2 - 1867 fermanı ile mülkiyeti ve hükümranlığı Osmanlı hükümetinde kalmak üzere Sırbistan prensine yalnız muhafazası tevdi edilmiş olan dört kale eskisi gibi tekrar Osmanlı ordusu tarafından işgal olunacaktır. Bu hususta 1853 tarihli protokola harfiyen riayet edilecektir.

Madde 3 - Sırbistan prensliklerindeki milis (Gönüllü) kuvvetleri kaldırılmıştır. Prenslik hudutları içinde emniyeti korumak için bulundurulacak kuvvetler on bin kişiyi ve iki batarya topu aşmayacaktır.

Gerisine göz gezdirmeğe lüzum yok... Bu üç madde, komiteci paşalar kabinesinin hangi hülya denizlerinde kulaç atmakta olduklarını anlatmağa yeter, ilk madde ile Sırbistan prensi Osmanlı İmparatorluğunun yüksek rütbeli bir memuru halini almağa ve bunu zımnen ilâna zorlanıyor... İkinci madde ile prenslik toprakları tekrar sıkı bir askeri kontrole sokulmak isteniyor... Yani Abdülhamit'in Belgrad kalesine zorla konmasını önlediği Osmanlı bayrağını prensin kendi eli ile çekmesi isteniyor... Üçüncü madde ise, prensi asker toplamak hakkından mahrum ediyordu. Hele prensin

-401-⇧

ordusunda iki bataryadan fazla top bulunmasına müsaade etmemek Sırbistan'ı eli kolu bağlı olarak tekrar Babıâliye teslim etmek demekti. Zira Osmanlıya karşı Sırbistan'ın edinebileceği tek silâh toptu.

Böyle bir zafer diktası ancak üçüncü Murat Han devrinde bir Sırp kralına dikte edilebilirdi. Komiteci paşalar, Brankoviç prenslerinin Osmanlı saraylarında istifraş edildikleri devirlerde yaşadıklarını mı sanıyorlardı ne?"

Türk ordusunun Sırbistan üzerine yüklenişi ile birlikte, bu prensliğin tarumar olması keyfiyeti, bütün Avrupa'yı, yani düveli muazzamayı ciddî şekilde endişelendirmişti. Zira, Sultan Abdülhamit Hanın, amcası şehit Sultan Abdülâziz Handan devraldığı ordunun harp gücü bütün açıklığı ile ortaya çıkmıştı. Bu bir ordu derğil, sanki bir fırtına idi ve bu noktada, İngiltere'nin de, Rusya'nın da gözleri faltaşı gibi açılmış, Osmanlı

Türkünün eski kuvvet ve kudretini iktisap ettiği hakikati karşısında bu iki devlet dehşete düşmüşlerdi.

Sırbistan tecrübesi göstermiştir ki, Osmanlı ordusu hakikaten Avrupa'nın korktuğu kadar kuvvetlenmiş, önünde zor durulur bir ordu haline gelmişti. Mahlû ve şehit Sultan Abdülâziz'in şahsında günün modası haline getirilmiş bulunan israfların, hakikate tetabuk etmediği işte Sırbistan seferi ile meydana çıkmıştı.

Londra'daki İngiliz siyasileri de, Petrogtad'daki Rus prens ve generalleri ve yüksek askeri şahsiyetleri de bu ümit edilmeyen netice karşısında şaşkına dönmüşlerdi. Her iki devletin ve bilhassa İngiliz siyasilerinin gözü önüne Sırbistan galibiyetinden sonra, kurmak istedikleri dünya hâkimiyeti siyasetlerinin mum gibi eridiği gelmekte idi. Zira, dünyanın en kritik bir nokta-

-402-⇧

sında olan ve dünyanın bütün ticaret yollarını eli altında bulunduran bir Osmanlı İmparatorluğunun böylesine kudretli bir orduya malik olması, İngilizlerin büyük fedakârlıklar sonunda mihrakına oturtmağa çalıştıkları dünya hâkimiyeti siyasetinin iflâsa mahkûm olduğunu ortaya koymuştu. İngiltere; Hindistan müstemlekesinin, küçük İngiliz adalarına servet akıtan bu müstemlekenin, Osmanlı İmparatorluğunun bu kudreti karşısında sisli ufuklar ardında kaybolmak üzere olduğunu görmüştü. İşte bunu gördüğü için de İngiliz diplomasiyi, o ince ve çok köklü siyaseti ile harekete geçmiş, Sultan Abdülâziz'i hal' ettirmiş, katlettirmişti. Ama iş bununla bitmiyordu. Kendisine güvendiği Sultan beşinci Murat Han, bir rivayete göre bizzat şahidi olduğu fakat katledildiğini bildiği amcası şehit Sultan Abdülâziz Hanın şehadetinden sonra sinir krizleri geçirmiş ve aklî müvazenesi bozulmuştu. Artık İngiltere, kendisine güvenilir bir Sultandan mahrumdu. Zira, daimî sinir krizleri geçiren Murat Hanın bu hali ile saltanat tahtında kalması mümkün değildi ve İngiltere uzun mücadelelerden sonra elde ettiği bu müsbet neticenin bir hayalden ibaret olduğunu görünce de âdeta şoke olmuştu. İmparatorluk ve İngiliz adalarının istikbali tehlikeye giriyordu. Elbette buna bir tedbir almak lâzımdı. Nitekim İngiltere bu tedbiri almakta da gecikmemişti. Tedbîr basitti. İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya'yı yeni bir harbe sürüklemek için ortalığı bulandırmağa başlamıştı. Böylece bir taşla iki kuş vurmuş olacaktı. Zira Rusya, Şehit hükümdarın meydana getirdiği kudretli orduyu ve donanmayı gördükten sonra bizzat

Rusya'nın tehlikede olduğuna karar vermiş ve bütün kuvvet ve kudreti ile kendisini silâhlandırmağa vermişti. Bu maksatla Fransa'dan büyük istikrazlar yapmış

-403-⇧

ve bu paraları tamamen silâhlanmağa ve yepyeni bir donanma kurmağa hasretmişti.

İngiltere, işte Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında çıkacak bir harp ile bu Rus kuvvetini de ciddî bir şekilde yoracak ve belki de Osmanlı ordusu önünde bu Rus ordusu yenilecekti. Onun için, derhal tedbir almak lâzım gelmişti. İngiltere'nin parmağı olduğu muhakkak bulunan Mithat Paşanın Sadrazam nasbı da böylece vukubulmuştu. Zira İngiltere, Rusya ile harbi Sultan Abdülâziz'i tahtından indirip katlettirdiği Osmanlı ricalinin işbaşında bulunduğu bir sırada çıkartmak istemiş; Rusya yenildiği takdirde de, iş başında bulunacak kendi adamlarına, istediği şekilde ve yüzde yüz kendi menfaatleri istikametinde bir yeni anlaşma yapmayı düşünmüştü.

Lord Salisbury'nin İstanbul'da aktedilen ve adına Tersane konferansı denilen bu konferansta Osmanlı İmparatorluğu lehine hareketinin bizce tek sebebi işte budur. İngiltere bu şekilde hareket etmiş olmakla yeni sultanın gönlünü yapmış olacak ve çıkması kaçınılmaz olan Türk - Rus harbi sonunda Osmanlı İmparatorluğunun galebesi takdirinde bu dostluk tezahürünü ileriye sürerek istediği anlaşmayı yapabilecekti.

İngiltere bütün bu planları tezgâhlamış ve rayına oturtmuştu. Bizim tarihlerimizin büyük devlet adamı vasfını rahatça verdikleri bu cahil ve dünya siyaseti görüşünden mahrum, sadece kendilerine verilen emirleri yerine getirmek durumunda bulunan bu paşalar çetesinin arta kalanları da İngilterenin tezgâhladığı bu siyasetin birer manivelâsı durumunda idiler. Yani açıkçası. İstanbul'daki İngiliz sefiri Sir Henry Elliot'un emir ve direktifleriyle devletin başını yeniden derde sokmak

-404-⇧

için birbirleriyle yarış ediyorlardı. Nitekim, Rüştü Paşanın, Abdülkerim Nadir ve diğer Paşaların Sırbistan'da kazandıkları muzafferiyetten sonra bu küçük prensliğe verdikleri ve genç padişah Sultan Abdülhamit Hanın hiç bir vakit terviç etmediği, lâkin devletin içinde bulunduğu nazik durumu gözönüne getirerek bir emrikavi olarak tasdik ettiği Sırbistan'a verilen anlaşma taslağı, Avrupa'yı harekete getirmeğe de kâfi geldi.

Paşalar artık kendi başlarına buyruk hale gelmişlerdi. Sırbistan’a teklif edilen sulh şartları büyük Avrupa devletlerine de iletilmiş ve Sultan Abdülhamit Hân bu hususu ancak üç gün sonra, o da bir tesadüf neticesinde öğrenmişti. Bu hususta N. N. Tepedelenlioğlu, aynı eserinin 417. sayfasında şu malûmatı vermektedir:

“Abdülhamit, Babıâlinin büyük devletlere verdiği bu muhtırayı üç gün sonra, ayın on yedisinde hususî tabibinden öğrenmişti. Doktor Mavroyeni’ye Avusturya - Macaristan büyükelçiliği baş tercümanı söylemişti.

Bu şartlar çok ağır... demiş ve ilâve etmişti:

İmparator, Çar tarafından yapılan bazı sert teklifleri ısrarla reddederken Babıâli inadına Moskof’u kışkırtıyor ve zeki Mavroyeni baş tercümandan bu tekliflerin ne olduğunu öğrenmişti.

Çar, Avusturya İmparatoruna bir mesaj göndermiş, Bosna - Hersek ile Bulgar bölgesinin Rus ve Avusturya kuvvetleri tarafından askeri kontrol altına alınmasını istemişti.

Bu teklife göre; Rus ve Avusturya ordularından

-405-⇧

ayrılacak kuvvetler müşterek plana göre Osmanlı topraklarına dalacaklardı. Bosna ile Hersek Avusturya tarafından ve Bulgar bölgesi de Rusya tarafından işgal edilecekti...”

Avusturya bu teklifi reddetmişti. Görülüyor ki, Rusya, tek başına Osmanlı İmparatorluğu ile bir harbi göze alamıyordu. Hele Sırbistan seferinden sonra böyle bir harbi düşünmesi mevzuubahis bile olamazdı. Nitekim Avusturya - Macaristan İmparatorluğuna yaptığı teklif de bunu göstermektedir.

Sultan Abdülhamit Han, bu haberi aldıktan sonra Paşaların kendisine malûmat vermelerini boşuna bekledi. Nihayet 20 Eylül 1876 tarihinde ve bir gece Mithat Paşa ile Rüştü Paşayı sarayda akşam yemeğine çağırdı. Padişah kendileri ile ciddî şekilde konuşmak azminde idi. Zira bahis mevzuu olan hatalar devlete, yani Osmanlı İmparatorluğuna pek pahalıya mal olacak cinstendi. İşin asla beklemeğe tahammülü yoktu.

N. N. Tepedelenlioğlu üstadımız aynı eserinin 418. sayfasında bu akşam yemeğini şöyle anlatmaktadır:

“Ve dünyayı gül pembe gösteren sözlerini uzun uzun dinledikten sonra birdenbire damdan düşer gibi sordu:

- Viyana’dan, Petersburg’tan bir haber var mı?

Rüştü Paşa:

-Hiç efendimiz... dedi, ama hiç bir haber yok. Ses çıkaramıyorlar. Muhtıramızın bütün şartlarını Sırbistan’ın kabul edeceği muhakkaktır.

Abdülhamit Han köyünden yeni gelmiş bir kalaycı çırağı saflığına bürünerek sordu:

-Babıâli tarafından bir muhtıra mı verildi Paşa hazretleri?

-406-⇧

Bunun üzerine iki paşa, birinin yarıda bıraktığını, diğeri tamamlayarak durumu -âdeta lütfen- hikâye ettiler. Sultan gene alttan aldı:

-Çok cesurane hareket edilmiş...

Ve sustu. Paşaların biraz daha konuşup açılmalarını bekledi. Fakat ne Mithat Paşadan, ne Rüştü Paşadan başkaca hiç bir bilgi edinmek mümkün olmayacağını sezince cepheden hücuma geçti:

-Bahsettiğiniz muhtıranın verilmesinden sonra, Avrupa’daki tesirlerini araştırmamak bence büyük hatadır. Hiç olmazsa üç büyük merkezin gizli tepkileri araştırılmalı idi... Moskofların, Viyana ve Londra’nın ne

düşündüklerini bilmeden nasıl rahat edebiliriz? Elçilerimizden hiç bir haber gelmedi mi?

Paşalar boş avlanmışlardı. (Hangimiz cevap vereceğiz) gibilerden bir an göz göze geldiler. Tereddüdü kısa süren Mithat Paşa oldu.

-Bahsi geçen merkezlerdeki tepkiler hakkında bilgi edinmek güç değil, elçilere bildirilir ve cevap alınır. Mühim olan şudur ki... Viyana'dan ve Petersburg'tan hemen bir karşılık gelmemiştir.

-Bunu neye hamlediyorsunuz?

-Efendimiz, bunun tek mânası olabilir... ki hakikat de budur: Rusya da Avusturya da, bu meselede kararlı değillerdir.

Abdülhamit Han, peçetesini bırakarak hemen masadan kalktı:

-Ne fena... Ne fena!..

Bu ziyaretin sona ermesi demekti.

Paşalar da ayağa kalktılar.

Mithat Paşa, tatlılara sıra gelmeden sona eren yemeği tatlıya bağlamak istiyormuş gibi:

-Hele Londra'dan aldığımız haberler fevkalâde... dedi. Sefiriniz saray ve hükümet muhitleri ile olan te-

-407-⇧

maslarından memnun olduğunu bildiriyor. Sonra borsada lehimizde bir hava belirmekte olduğu seziliyormuş...

Ve, bu kadarla kesti. Abdülhamit Han üst tarafını Sadrazamın tamamlayacağını umarak bir dakika sustu. Rüştü Paşaya baktı. Fakat Paşadan tek kelime çıkmayınca ziyafet salonundan ağır ağır çıktı. Geniş pencereleri denize bakan taraçalı salona yollandı. Paşalar da kendisini takip etmişlerdi. Bir koltuğa oturup tam karşısındaki kanepeyi onlara işaret ettikten sonra gözlerini Mithat Paşaya dikti.

-Evet efendim... Devam ediniz... Sizi dinliyorum efendim...

(Büyük devlet adamı), daha çok şeyler biliyormuş da zamanı gelmediği için söylemiyormuş gibi bir eda ile ve gayet hafif bir sesle mırıldandı:

-Arzedeblleceğim bundan ibaret efendimiz.

Abdülhamit Han, bu cevaba hayret ettiğini hissettirmekten çekinmedi.

-Londra borsasındaki hava değişikliğini dahi takip eden bir sefirin İngiltere’deki muhalefet hakkında bilgi edinmemiş olmasına şaşılır...

Paşalar sustular.

-Değil mi efendim?

Bu kesin sual elbette cevapsız bırakılamazdı. Fakat Paşalar birdenbire büyük bir tereddütle frenlenmiş gibi idiler. İkisinden de yine bir ses çıkmadı. Ama Padişahın bu (değil mi, efendim)i kendi kendine söylemiş olduğunu sanmışlar da onun için susuyorlarmış gibi bir tavır takınmasını bildiler.

Abdülhamit bu kurnazlığı da göğüsledi.

-Gladstone da susuyor mu imiş efendim?

-408-⇧

Bunun üzerine Rüştü Paşa, çaresiz, muhatap olmayı kabul etti:

-Sefir Paşadan bu hususta yeni bir haber alınmadı efendimiz. Yalnız, Gladstone ile arkadaşlarına umumî efkârca itibar edilmediği öteden beri malûm. Muhalefet lehinde bir değişiklik olmayınca üzerinde durmamak sefir paşanın eski itiyadıdır.

Abdülhamit:

-Çok fena bir itiyat... dedi ve gülmekten kendini alamadı. Sonra Paşaları düşürdüğü zor durumdan yine kendisi kurtardı.

-Şu halde Londra’da bütün mesele Lord Derby’den görülecek iltifatın derecesinde... Acaba İngiltere hariciye nazırının müzaheretine güvenebilecek miyiz?

Paşalar rahat bir nefes aldılar. Çünkü ikisi de İngiltere dış politikasından açık bonolar almakta olduklarına inanmakta idiler. Rüştü Paşa göğsünü gere gere cevap verdi:

-İtimadım berkemaldir efendimiz... İngiliz elçisi ile pek sıkı temasımız devam ediyor.

Mithat Paşa da hemen ilâve etti:

-Sör Henry Elliot, durumu azamî derecede istismar edebileceğimize inanmaktadır. İngiltere gibi temkinli bir devletin büyükelçisi elbette üstün seciyeli bir insandır. Böyle bir inanışı bize ihsas edebilmesi ancak Lord Derby'den bu yolda bir talimat alması ile mümkündür. İngiltere'ye her hal ve kârda itimat caizdir efendimiz."

Sultan Abdülhamit Han ile bu iki çeteci paşanın yaptıkları bu görüşme çok mühimdir. Zira her iki Paşa da İngiliz sefiriyle olan çok sıkı münasebetlerini inkâr etmedikleri gibi, gözlerini ve kulaklarını sadece Lond-

ra'ya çevirdiklerini ve dolayısiyle İngiliz siyasetinin dümen suyunda ve emrinde olduklarını bizzat itiraf etmiş olmaktadırlar.

Ve hele büyük devlet adamı! Mithat Paşanın sözleri. Bir insanın kendi devletine ihanet için bundan daha mükemmel bir delil bulmak her halde çok müşküldür. Demek ki, İngiltere'nin İstanbul elçisi (durumdan azami derecede istifade edebilir ve bunu istismar edebilirsiniz) diyor da bu büyük zat da buna peki diyebiliyor, Peki ya Petersburg ne diyecek? Ya Paris veya Viyana ne diyecek? diye düşünemiyor mu? Hayır düşünmez, düşünmez de değil, düşünemez. Zira kendisini İngiltere'nin İstanbul sefiri kebiri Sir Henry Elliot'a bağlamıştır ve bu büyük adamı işte bu sefirin her dediğini yapmağa mecburdur. Mithat Paşa için de, Sadrazam Rüştü Paşa için de ne Petersburg'un ve Viyana'nın ne de Paris'in değeri yoktur. Onlar ne derlerse desinler, bu iki merkez ne düşünürlerse düşünsünler, bu hususlar Paşaları asla alâkadar etmez. Onlar için Londra'nın söyledikleri veya söyleyecekleri mühimdir ve hareketlerini buna göre ayarlamağa da mecburdurlar. Zira her ikisinin de sırtında bir cinayetin ağır yükü bulunmaktadır ve şöhretlerini de, habasetlerini de, ihanet ve cinayetlerini de bu merkeze, yani Londra'ya bağlamışlardır.

Şimdi bu iki Paşanın Türk İmparatorluğunu, İngiliz sefirinin bir sözü ile nasıl bir felâkete attıkları çok daha vazıh olarak anlaşılmaktadır. Bu Paşaların birbiri ardınca işledikleri ve bilerek işledikleri hatalar devlete, millete ve İslâmiyete karşı giriştikleri ihanet zincirinin ikinci baklası olmuştur. Birinci bakla şehit edilen Sultan Abdülâziz, olmuştu. Fakat Londra bununla istediği neticeyi alamamış ve ikinci halkayı da bu iki ada-

mına ve onların yararına hazırlatmıştı. İkinci halka, Sırbistan'a verilen ve birer sureti de büyük merkezlere iletilen sulh şartları idi. Bu şartlar ki, devletin başını derde sokacak İmparatorluğu hayatiyetinin bitmesine müncer olacak bir harbe sürükleyecek ve 1293/1877-78 dediğimiz Türk - Rus harbinin çıkmasında âmil olacak ve bu Paşalar devleti bir oldu bitti ile bu felâketli harbin içine atacaklar, sonra da koskoca bir imparatorluğun tasfiyesi demek olan mağlûbiyetimiz meydana gelecekti.

Ve bu Paşalar çetesi hâlâ tarihlerimizde kahraman, büyük devlet adamı, hürriyet kahramanı, meşrutî idarenin müessisleri vesair gibi bir takım şatafatlı sıfatlarla anılacak ve âlenen Türk milleti tahkir edilecektir.

Babıâlinin Sırbistan'a verdiği ve birer suretlerini de büyük merkezlere tevdi eylediği sulh şartları derhal tesirini göstermiş ve ilk reaksiyon çok sert olmuştu. Bütün büyük merkezler, aynen Sultan Abdülhamit Hanın tahmin ettikleri gibi, Osmanlı tekliflerini çok ağır bulmuşlardı ve Sultan Abdülhamit Han ile devleti idare eden büyük devletlular arasında geçen konuşmadan birkaç gün sonra İngiltere'nin İstanbul sefiri kebiri Sir Henry Elliot Babıâliye gelivermiş ve Sadrazam Rüştü Paşaya mülâki olmuştu. Bu hususta N. Nazif Tepedelenlioğlu aynı eserinin 421. sayfalında şu malûmatı vermektedir:

"Ve bu bekleyiş hiç de uzun sürmedi. Tam altı gün sonra, 25 eylül 1876 sabahı İngiltere devletinin İstanbul büyükelçisi Henry Elliot cenapları Babıâliye damladılar... Pek hayırlı bir haber uman Sadrazam Paşa hazretlerine harikulâde bir İngiliz kâğıdından yapılmış büyücek bir zarfı uzattı.

-411-⇧

-Altes... Dün gece geç saatlerde ekselans Lord Derby'den aldığım mesajı taksim etmekle şeref, duyarım.

Elliot, yıllardan beri artık itiyat halini almış bulunan lâübaliliği ile taban tabana zıt bir ciddiyetle söylediği bu merasimli sözle Rüştü Paşanın yüreğini hoplattı. Hoplatacak kadar da vardı. Zira bu zarftan çıkan mesaj şudur:

"Hariciye Nazırı Lord Derby'den büyükelçi Sör Henry Elliot'a.

Türkiye'nin bildirilen sulh esasları kabul edilemez. Aşağıdaki şartları bir anlaşma zemini olarak teklif etmenizi rica ederim:

1-Sırbistan ve Karadağ statükolarına mutlak surette riayet edilecektir.

2-Babıâli, Bosna ve Hersek için birer mahalli ve idarî muhtariyet sistemi kurulmasını taahhüt edecek ve bu taahhüdünü altı devletle birlikte imzalayacağı bir protokolda belirtecektir. Bu idarî muhtariyet sistemi Bosna ve Hersek ahalisine kendilerini idare eden memurları kontrol etmek hakkını verecek ve idare makamlarının kötü hareketlerini önleyecek bir garanti olacaktır. Bu taahhütler bu iki bölgede yeni emaretler kurulacağına asla delâlet etmez.

3-İdare adamlarının kötü hareketlerine karşı aynı garantiler Bulgaristan'a da verilecektir. Bu garantilerin teferruatı ileride düşünülüp karara bağlanacaktır.

4-Derhal resmi ve sarih bir mütareke aktedilecektir."

Bu, güvenilen dağlara kâr yağması demekti. Osmanlı gemisinin bütün yelkenlerini İngiliz rüzgârı ile

-412-⇧

şişirmiş bir siyasî kaptana bundan büyük darbe olamazdı.

Dış politikada en kuvvetli müzaheretler umduğu devletten gelen bu sille Sadrazamı sarstı. Rüştü Paşa duyduğu hayal kırıklığını açıkça ihsas etmiş olmalı ki, Elliot yanından ayrılırken -Artık bu Rüştü Paşadan İngiltere'nin ciddî bir dostluk bekleyemeyeceğini- anladığını söyler."

İşte yeni İngiliz siyasetinin inceliği bu noktada bir defa daha kendisini ortaya koymuş ve bütün veçheleri ile tebellür etmişti. Rüştü paşa, İngiltere için arzu edilir bir sadrazam olmaktan çok uzakta idi. İngiltere bu zatı, şehit Sultan Abdülâziz'in sadrazamı olarak tutmuş, diğer paşalarla kurulan ihtilâl çetesinde ona, sadrazam olarak değer yermiş, iş bittikten sonra da, işte böylesine bir hata ile iş başından uzaklaştırılması esbabını meydana getirmişti. İngiltere'nin İstanbul'da görmeği arzu ettiği Sadrazam da böylece su yüzüne çıkmıştı. Yani Rüştü paşanın Sırbistan meselesindeki hayali tutumu, dünya siyasetine vukufsuzluğu, bir İngiliz ajanı olduğu artık sabit olmuş olan Mithat paşaya sadrazamlık yolunu açmış oluyordu. Mithat paşanın sadrazamlığı ise, devlete bir tersane konferansı azim hatasını meydana getirecek ve anut bir direnişle devleti, Türkiye ile, Sırp misalinden sonra asla harp etmek istemeyen Rusya arasında, onu felâketlerle nihayetlenecek bir harbe sokacak Ve böylece de İngiliz siyasilerine ve

İngiliz elçisine verdiği sözü yerine getirmiş olacaktı. Yani imparatorluğu parçalamak sözünü böylece kuvveden fiile çıkaracaktı.

İngiliz haricîye nazırı Lord Derby'den gelen bu ağır teklifin Rüştü paşa üzerindeki tesiri ne kadar büyük olmuş ise, Mithat paşa üzerindeki tesiri de o kadar aksi istikamette tezahür etmişti. Paşa memnundu, zira Sad-

-413-⇧

razamlık kapısının anahtarı şüphe edilmeyecek şekilde kendisinin eline geçmişti.

Fakat Mithat paşa hemen harekete geçmedi O son kozunu da oynamak ve nihayet devleti içinden çıkılamaz bir uçurumun içine atmak için Rüştü paşayı da diğer paşaları da Sırbistan'a teklif edilen sulh şartlarının kabulünde ısrar etmeleri için direnmeğe davet etti ve muvaffak oldu. Fakat; padişah sultan Abdülhamit handan da çekindiği için daha ileriye gidemiyordu. Paşalar kendilerini haklı çıkarmak istercesine de, mahlû ve şehit Abdülâziz han devrinde yaptıkları bir usule müracaat ettiler. El altından dağıttıkları paralarla ilmiye sınıfını harekete getirdiler ve bu takımın yürüyüşünü tamin eylediler. Sekiz gün devam eden bu yürüyüşle sırasında ağızlarındaki sakız, (ordunun neden ileri harekâta devam etmediği ve Sırbistan'ın işinin bitirilemediği) idi.

Paşalar bir taraftan bu nümayişleri yaptırırlarken bir taraftan da İngiliz hâriciyesine verecekleri cevabı hazırladılar ve Lord Derby'den gelen mesaj ile birlikte Genç Sultana arzettiler.

Rüştü paşa ile Mithat paşanın eseri olan bu cevap Osmanlı kabinesinin noktai nazarında ısrarından başka bir şey değildi. Ancak bu cevap biraz daha dolambaçlı yoldan hazırlanmıştı. Fakat netice aynı idi. Sultan Abdülhamid han, gelen yazıyı da verilen cevabı da okuduktan sonra karşılaştığı ve çığrından çıkmış bulunan emri vaki karşısında, hazırlanan mukabil tezkereyi imza etmeye mecbur kaldı.

Paşaların İngiltere'ye verdikleri cevabi notada, ileriye sürdükleri ve bir can kurtaran simidi gibi sarıldıkları tez yakında kanunu esasinin ilan edileceği Osmanlı tebaası arasındaki farkların altı ay sonra yapılacak

-414-⇧

seçim ile kurulacak Ayan ve mebusan meclislerinde kaldırılacağı noktasına teksif edilmişti. Zavallı paşalar bilmiyorlar, görmüyorlardı ki, Kanunu

Esasinin ilânı ile birlikte kurulacak meclis, bir Türk meclisi olmayacak, bu meclis gayri Müslim unsurun büyük ekseriyet teşkil edeceği bir ekalliyet meclisi olacaktı. Ve devlet bu meclisin alacağı kararlarla mahvedilip yok edilecekti.

İşte bu noktaî nazarla hazırlanmış cevab verildikten sonra da paşalar, ilmiye sınıfını ayaklandırmak sureti ile elde ettikleri rüçhan hakkını kullandılar ve (Halkın tazyikine dayanamadık) esbabı mucibesi ile Abdülkerim Nadir paşaya, ileri harekâta devam emrini verdiler.

İleri harekât emri ile birlikte de devletlere, taleb edilen altı haftalık mütareke yerine altı aylık mütareke teklifini yaptılar. Bu hususta N. N. Tepedelenlioğlu aynı eserinin 424. sahifesinde şu malûmatı vermektedir.

"Ve devletler de Rusya’ya müzahereket ederek, hep birlikte bu altı aylık mütareke teklifini reddedince Abdülkerim Nadir paşanın bütün frenlerini kopardılar. Paşa da son derece sert bir savaşa başladı, 19-20 ve 21 Kasım günlerinde kanlı çarpışmalar 10 bin can’a mal oldu. Osmanlı kuvvetleri Çernayef’in karargâhı olan Cunis’e dayandı.

Bir haftalık bir duraklamadan sonra da Cunis’e karşı o meşhur umumî taarruz başladı Osmanlı alayları Kinyazevaç’ı savunan general Hırdavoç ile Cunis’i savunan general Çernayef üzerine aynı zamanda yüklendiler.

Kinyazevaç yandı.

General Çernayef, Deligırat istihkâmlarına dayanmak istedi. Fakat çevrilmekten korktu kaçtı.

-415-⇧

Morava ovasının bütün anahtarları Abdülkerim Nadir paşanın eline geçmişti. Çevrilen Aleksinaç da teslim oldu. Rusya'dan gelmiş olan gönüllülerle Sırb ordusu kadrosundaki bütün Rus subayları yok edildi. Artık Türk ordusunun merasim yürüyüşü ile Belgrad'a girmesine bir engel kalmamıştı.

Yahut... devletlû paşalar böyle sanıyorlardı. Ama, Abdülhamid hiç de böyle bir kanaatte değildi. Zira taht’a çıkışı üzerinden geçen iki ay içinde dar kadrolu, fakat kuvvetli bir casus şebekesi kurabilmişti. Spridon Mavroyeni bu şebekenin ruhu idi. Haberler onda toplanıyor ve doktor her sabah elini Sultan’ın nabzına atarken, dünyanın siyasi nabzını da bildiriyordu.

Sonradan pek genişleyecek ve dünya ölçüsünde büyük bir gizli kuvvet halini alacak olan bu şebekenin İstanbul'dan sonraki büyük merkezi Viyana'da çalışıyordu. Ve çok garip görülecek ama hakikat budur ki, İstanbul'daki en verimli kol Fener patrikhanesi idi.

Daha da garibini söyleyelim.

Spiridon Mavroyeni, Rusya büyük elçiliğinde de bir (HABER) kaynağı edinebilmişti. General Kont İgnatiyef'in birinci müsteşarı Mösyö dö Nelikof'la pek sıkı fıkı ahbablık kurmuştu. Bu sayede saray, Petrograd'daki elçisi Kabuli paşadan edinemediği haberlerin hepsini zamanında öğreniyordu. Bundan ötürüdür ki. Abdülhamid, paşaları gene münasib bir dille ihtiyatlı hareket etmeğe teşvik etti. Fakat dinleyen kim? Paşalar rüya âlemlerinde uçmakta idiler. Bir Cunis zaferi ile sanki dünyaları fethetmişlermiş gibi korkunç bir gurur bataklığına saplanmışlardı. Hem harbin genişlemesinden çok çekinen büyük devletlere karşı hem de içeride Saltanat makamına karşı bu zaferi azami surette istismar etmek sevdasına kapılmışlardı.

-416-⇧

Haftalardan beri devamlı surette toplanan kanunu esasî komisyonunda üyelere kendi fikirlerini hep tatlılıkla kabul ettirmeğe çalışan Midhat Paşa birdenbire sinirli bir eda tâkınmış, sert ve hâkim konuşmağa başlamıştı. Fakat bu hava uzun sürmedi. Petrograd Babıâlîye ültimatomu dayayınca işler değişti.

(Devletler, Sırp ve Karadağ prensliklerinin statükolarını muhafaza etmeği anlaşma zemini olarak kabul ettikleri cihetle Osmanlı kuvvetleri tarafından şu anda devam ettirilen askerî hareketler beyhude yere kan dökülmesine sebeb olmaktadır. Son günlerde katliamlar insanlık duyguları ile uzlaştırılamayacak bir dereceyi bulduğundan ihtişamlı hükümdarım imparator (ÇAR), teklif etmiş olduğu kısa süreli mütarekenin geciktirilmesine daha fazla müsamaha edemiyecektir. Bundan ötürü ben, aşağıda imzası olan Rusya büyük elçisi Majeste Çar adına Babıâli'ye şu ciheti bildirmeğe memur edildim.

İşbu notanın tebliği üzerinden geçecek iki kere yirmi dört saat zarfında Babıâli bütün cephelerdeki kumandanlarına askerî hareketleri durdurmalarını emretmez ve derhal 6/8 haftalık bir mütareke kabul etmezse, büyük elçilik bütün kadrosu ile birlikte İstanbul'u terkedecektir -İgnatiyef-)

Ne yazık ki, gençliğine ve tecrübesizliğine rağmen büyük bir dirayetle hâdiseleri sezen, itidal ve ihtiyatla hareket edilmesini tavsiye eden bir Abdülhamid'e tepeden bakan paşalar, tecrübeli (!) ve bilgili (!) devlet adamları diye tanınan paşalar, bu ültimatomu alınca ancak üç saat cevabsız bırakabildiler.

Elliot’a koşup fikir danışıncaya kadar...

Sonra derhal, kırk sekiz saatin geçmesini beklemeden iki aylık mütarekeyi kabul ettiklerini Rus elçisine bildirdiler.”

-417-⇧

Dikkat edilirse, Rusya, büyük menfaatler beklediği Balkanlar ve Orta Balkanlar işine böylesine sert bir şekilde müdahale eden Osmanlı ordusu karşısında tek başına dikilmekten daima büyük bir dikkat ve itina ile kaçınmış, bundan evvel olduğu gibi, meselâ bir 1828/29 harbinde olduğu gibi düveli muazzamayı ve tavsiyelerini hesaba katmadan harekete geçmek cesaretini işbu Sırb harbinde göstermemişti. Zira, Osmanlı ordusunun kuvvet ve kudretini bilfiil müşahede etmiş ve Rus siyasileri de, Rus Çarı da bu kudretten ürkmüştü. Hakikat şudur ki, Rusya, Osmanlı İmparatorluğu, işbu Sırb ve Karadağ seferini yaparken, ordu bakımından da, donanma bakımından da Osmanlı ordusunun çok ama çok gerisinde idi. Ve Rus elçisinin ültimatomu önünde yelkenleri suya inen paşalar bu hususun da asla farkında değillerdi. Bir ihtimal ile belki bir nisbet dahilinde devletin kuvvetinin farkına varabilmişler, ancak daha fazla direnmek için kendilerinde kuvvet bulamadıkları gibi, İngiliz sefiri Sir Henry Elliot’un, İngiliz siyasetine uygun tavsiyelerini dinlemek mecburiyetinde olduklarından böyle bir harekete de geçememişlerdi. Fakat ne olursa olsun, bu ihanet çetesi devlete ihanetlerine devamda kararlı idiler. Zira Sir Henry Elliot hâlâ İstanbul’da idi ve bu zat, İngiliz menfaatlarını her şeyin üstünde tutmakta idi.

Osmanlı İmparatorluğunu idare eden paşalar çetesinin Rus teklifine peki demesinden sonra ordunun ileri harekâtı durdurulmuş ve genç Padişah ikinci Sultan Abdülhamid Han Rüştü Paşayı azlederek 13 aralık 1876 tarihinde Midhad Paşayı sadarete getirmişti.

Dikkat edilirse, Midhat Paşanın sadarete getirilişinden hemen sonra yani 23 aralık 1876 tarihinde de Tersane konferansı ilk resmî toplantısı için Kasımpaşa’da tersane’de içtimalarına başlamıştı.

-418-⇧

Bu iki tarih arasındaki yakınlık çok şayanı dikkattir, Midhad Paşa 13 aralık'da Sadrıâzam, Tersane konferansı da 23 aralık 1876 da. Ve işbu Tersane konferansı, ikili oynanan bir konferans olarak tarihimize geçmiş ve devletin de İslâmın da, İmparatorluğun da Âli Osman hanedanının da sondan bir evvelki başlangıcı olmuştu.

Çünkü, eldeki mevcut vesikalara göre, Midhad paşa insanı istese de istemese de bir ihanet kokusu aramağa, mecbur eden bir havanın içerisinde bulunmuş ve devletin Rusya ile bir harbe girmesine ve bu harbde paşalar arası çatışmalar sonunda da o kudretli ordunun çökmesine sebep olmuştur.

"Avusturya - Macaristan başvekili Kont Andraşı'nın hazırladığı esaslar üzerinde Balkanlarda bir islâhat yapmak ve Hıristiyan teb'aya yeni bir takım haklar koparmak maksadı ile İstanbul'da İngiltere, Fransa, Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya sefir ve murahhasları 23 aralık 1876 - 20 ocak 1877 târihleri arasında toplandılar. (Tersane konferansı) olarak bilinen bu toplantıya Osmanlı hariciye nazırı Safvet Paşa riyaset ediyordu.

Tek taraflı olmasına rağmen bir çok hususda mühim vesaik ihtiva eden Midhad Paşanın oğlu Ali Haydar Midhad'ın (Hatıralarım) adlı eserinden konferans ile alâkalı bazı kısımları buraya aynen geçirmeği uygun buldum. Mezkûr hatıratın 15. sahifesinde ve İSTANBUL KONFERANSI[{37}] başlığı altındaki kısım aynen şöyledir:

"Büyük devletlerin teklifi ile İstanbul'da toplanan

-419-⇧

konferans, bizim lehimizde (!) bir içtima olmayıp, Rusya'nın teşviki ile meydana gelmiş bir mesele olduğundan, vereceği kararlar pek mühimdi.

Memul olduğu veçhile, kanunu esasinin ilânı, konferansın maksadına nail olmuş ve padişah ile Midhad Paşanın hüsnü niyetleri, Müslim ve gayri Müslim, umum teb'ayı memnun ederek, Avrupa'da bulunan bazı dost devletlerin dahi, hüsnü nazarını celbettiğinden, herkeste yeniden bir arzuyu terakki hasıl olmuş ve milletin, hubbu vatan şevki ile, efkârı uyanmıştı. Hatta, bir aralık, devam eden Sırbistan muharebesinde bulunmak ve muhafaza-i vatan uğrunda hizmet kabul etmek için, arzuları ile nizam askerliğini kabul eden Müslümanlardan, on taburdan ziyade muntazam asker hasıl olup, muharebeye sevkedildiği gibi, Hıristiyanlardan da, bu

hizmeti vataniyye’ye iştirak etmek üzere, İstanbul'daki Rum milleti beyinlerinde bir tabur teşekkül etmiş ve bunlara, taraf-ı devletden, AYYILDIZ İLE SALİB ALÂMETİNİ HAVİ BİR SANCAK{38} verilerek, Sırblılara karşı muharebeye gönderilmiş olduğundan, bu tabur efradının, meydanı harb’de İslâm arkadaşları ile beraber, muhafaza-î vatan için kan dökerek, gösterdikleri gayret ve şecaat, Hıristiyanların İslâm ile ittihad edemiyeceklerini iddia edenlere cevab ve SANCAKLARINDA DAHİ SALİB İLE AYYILDIZIN İÇTİMAİ MÜMKÜN OLAMIYACAĞINI zan’edenlere, bir faslühitab olmuştu.”

Yukarıda Ali Haydar Midhad’ın hatıratı içindeki Türk bayrağına konan Salib maddesine lütfen dikkat ediniz. Bu nasıl iştir ve bu paşalar nasıl olur da halâ va-

tanperverlik’den, hamiyetten, milliyet’den bahsedebilirler. Kendi gayelerinin tahakkuku için Osmanlı toprakları içinde bulunan Reayanın haklarını güya garanti altına aldıklarını iddia eden bu paşalar çetesi, aslında yaptıkları bu hareketle memleketi batırdıklarının ve şüheda kanı ile renk almış şanlı bayrağımızın şerefini kirlettiklerinin ve bu hareketi de sadece Avrupalı dostlarını memnun etmek için ihtiyar ettiklerinin farkında değiller mi idiler? Elbette ki farkında idiler ve işin asıl garib ve garib olduğu kadar da feci tarafı işte budur.

Tarih kitablarımızın, büyük devlet adamları sıfatını verdikleri paşalar işte bu kadar gaflet, dalâlet ve hatta ihanet içinde idiler. Onların bu ihanetidir ki, devleti bir baştan bir başa saran hâdiselerin gelişmesinde başlıca sebeb olmuş, Rusya ile başlayan 93 harbi ile de bu ihanet son raddesine erdirilmiş ve devletin, batışı imkân dahiline sokulmuştur.

Şimdi Ali Haydar Midhad’ın hatıratına bıraktığımız yerden tekrar başlayalım.

“Konferans, 1876 senesi Kânunuevvelinde (Aralık) Bahriye nezaretinde vaki Divanhanede içtima ederek, Avusturya devleti tarafından Kont Ziçi ile Baron dö Kalis, Fransa devleti tarafından Kont Şodrti ile Kont Burgon, Almanya devleti tarafından Baron Verter, İngiltere devleti tarafından Lord Salisböri ile Sir Henry Elliot, Rusya devleti tarafından general İgnatiyef ve Türkiye devleti tarafından da Edhem ve Safvet paşalardan mürekkep murahhaslardan ibaret idi.

Konferansın müzakeratına arzolunmak üzere, evvelce Rusya devleti tarafından tertib ve ihzar olunmuş tekliflerin en esaslı maddeleri, Bulgaristan’ın Otonomi ile bir hükûmet-i mahsusa hey’eti haline konularak,

-421-⇑

Sırbistan’ın vali ile idaresi ve Bulgarlardan Milis askeri tanzimi ve İslâm askerlerinin kalelere çekilmesi ve ehli İslâm elinden silâhlarının alınması gibi, Rumelinin bir kıt’ayı azimesi üzerine (Büyük bir parçası üzerinde) devletin hükümetini mahvedecek ve bir milyondan fazla ahaliyi Müslimeyi yıkıp perişan edecek şeyler olması ile, bunların kabili icra olmadığı devletler tarafından konferansa memur olan murahhaslar indinde dahi tebeyyün ettiğinden onların himmet ve ikdamı (çalışması) ile vaki tekliflerin bir takım maddeleri tadil ve otonomi lâfzı bir hükümeti mümtaze tabiri ile tefsir ve tevil edilerek, bununla beraber, Bulgaristan hükümetinin tanzimatına bilfiil nezaret etmek üzere, ecnebi devletler tarafından bir muhtelit komisyon teşkil olunması ve tayin edilecek valilerin büyük devletlerle muharebeden sonra intihab edilmesi gibi şartlar dahi ilâve edilmiş ise de, bizim murahhaslar Osmanlı mülkünün her tarafında din ve mezhebçe cinsiyet ve milliyetçe bir fark yoktur, muhtelif kavimler varken, içlerinde yalnız Bulgarlara böyle bir imtiyaz verilecek olursa, diğerleri de, haklı olarak, bu davaya kıyam ederek, Bulgaristan’ın imtiyazlarını taleb edecekler ve nihayet, Osmanlı devleti başka başka hükümetlere bölünecek ve devlet parçalanacak ve yıkılacaktır.

Halbuki Devlet-î Âliyye, teb’anın ihtilâfından ve memleketin usulü idaresinden meydana gelecek şikâyetlere nihayet vermek ve muhtelif teb’anın tek millet şekline dönmesi için eski usul olan hükümeti mutlaka terk edilerek meşrutî hükümet esâsını koymuş ve bu esas üzerinde yapılan kanun konferansın içtimaının birinci günü ilân olunarak, Millete yeni talimat verilmiş olduğundan, Hıristiyanlık için aranılan hüsnü hal ve idareye dahi bu kanunu esasi kâfi ve kâfil olması ile, Devleti Âliyye, bunun haricinde, Bulgarlara, diğerlerin-

-422-⇑

den farklı bir imtiyaz verildiği takdirde, memleketin bile bile mahv ve yok olması sebeblerini hazırlayacak böyle bir teklife muvafakat edemiyeceğini konferansa arzetmişti.”

Safvet Paşanın dirayetle idare ettiği konferans böylece bir çıkmaza girmekle beraber, yine de bir takım ciddî emareler, Avrupa devletlerinin ısrar etmeyeceklerini göstermekte idi. Nitekim, konferansın sonunda Rusya taleblerinin hemen hemen hepsinden vazgeçmiş ve bütün bu taleblerini geriye alarak NİKŞİK kasabasının Karadağ’a bırakılması gibi basit bir teklif üzerinde durmuştu. Bu hususta Kadir Mısıroğlu, Moskof Mezalimi adlı eserinin 194. sahifesinde şu malûmatı vermektedir:

“Avrupa devletleri 21 Mart 1877’de Londra’da toplanarak Tersane konferansının tekliflerini hafifleten yeni bir protokol imzaladılar. Bunda, Balkanlardaki bir kaç eyaletin Hıristiyan sakinleri için yapılacak islâhata mukabil, Osmanlı Devletinin Rusya’ya karşı toprak bütünlüğü garanti ediliyordu. Fakat her halü kârda harb isteyen, ikbal hırsı ile gözü dönmüş Babıâli erkânı bu teklifi de akılsızca reddettiler. Bunun üzerine bir Türk - Rus harbini kendisi için mevsimsiz telâkki eden Çar İkinci Aleksandr, talebini daha da azaltarak “NİKŞİK” kazasının Karadağ’a bırakılması halinde harbi önleyebileceğini bildirdi. Maksadı Rusya’daki harb taraftarlarına lâf olsun diye bir tâviz alındığı söylenerek onları teskin edebilmekti. Tabiatı ile böyle bir harbe girerse kazanacağından emin bulunmuyordu. Çünkü Türk ordusunun 1853 Kırım harbindeki başarıları henüz hatırında idi. Nikşik kazası, içinde hiç bir Türk ve Müslüman yaşamayan ehemmiyetsiz ve fakir bir yerdi. Yine Osmanlı Devletine bağlı olan Karadağ’a böyle ehemmi-

-423-⇧

yetsiz bir kazayı vermemek için göze alınan harb kazanılsa bile Osmanlı Devletine hiç bir şey kazandıramazdı. Maddi ve manevî bir çok fedakârlığa mukabil olsa, yine eski durum muhafaza edilmiş olurdu. Fakat ya kaybedilirse? Evet, ya kaybedilirse? İşte bu ikbal hırsı ile gözü dönmüş paşalar bunu hatır ve hayallerine getirmediler ve millî tarihimizin en büyük felâketlerinden birine sebeb oldular. Gerçekten bu harbin insan ve arazi kaybının korkunç tablosu önünde ürpermemek cidden elden gelmez. Sultan Abdülhamid’in ileride nakledilmiş olan dahiyâne siyaseti ile bu kayıpların nisbeten telâfisi temin edilememiş olsa idi, (Ayastefanos Muahedesi) - Yeşilköy - devletimizin mutlak surette inkirazına yol açmış olacaktı.”

Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, Rusya, Türk devleti ile bir harbi asla arzulamıyordu. Zira, henüz askerî hazırlıklarını ikmal edemediği gibi, Rus ordusu her bakımdan Osmanlı - Türk ordusundan geride idi. Cennetmekân

Şehid Sultan Abdülâziz Han, öylesine bir ordu kurmuştu ki, Rusya bu ordudan ürküyor, bu ordu ile bir harbi sureti kat'iyyede arzulamıyordu. Bu bir gerçekti ve bu gerçeği Rus Çarı İkinci Aleksandr Sırbistan misalinde açıkça görmüş, Millî kahramanları ve büyük ümidlerle Sırbistan'a gönderdikleri Taşkend kasabı general Çernayaf'in, Abdülkerim Nadir Paşanın satırından nasıl kaçarak kurtulduğunu da hatırasında taptaze muhafaza etmekte idi, Böyle bir ordu ile harb etmek istemezdi tabiî ve sırf bu yüzden dolayı da harpten kaçınmak için ne mümkün ise yapmıştı. Rus Çar'ı İkinci Aleksandr ayrıca İngiltere'den de ürküyordu. Zira Osmanlı Sadaret makamında İngiltere'nin ajanı durumunda olan bir paşa vardı. Ve İngiltere, dünya cihan hakimiyetini tehlikeye sokacak herhangi bir harbe müsaade etmeyecekti. Çar bu hususu çok iyi biliyordu. Fa-

-424-⇧

kat Çarın da, Midhad Paşanın yârânı paşaların da görmedikleri, göremedikleri bir husus vardı ki, bu husus açıktan açığa bizzat Midhad Paşanın yaptığı harb tahrikçiliği ve bu tahrikçiliğin hakiki sebebi idi. Nitekim, sadaret makamına geçtiği andan itibaren en koyu bir harb taraftarı olarak durumunu ortaya koymuş olan Mithat Paşanın şahsında İngiltere, Türk - Rus harbinin taraftarı olmuştur. Zira Rusya nasıl Abdülkerim Nadir Paşa ordusunun harb kudretini görmüş ve bu harb makinasından ürkmüş ise, İngiltere de bu harb makinasının dehşetinden ürkmüş ve bu makinayı her ne bahasına olursa olsun tahrib etmeyi kafasına koymuştu. Çünkü, böyle kudretli bir Türk ordusunun, kendisine cihan hâkimiyetini temin etmiş olan Hindistan yolu üzerinde bulunmasının, Süveyş kanalını elinde bulundurmasının tehlikeleri açıktı. Bu doğrudan doğruya İngiltere'nin cihan hakimiyetini tahdid edecek bir husustu. İngiltere harbi bu bakımdan istemiş, Midhad Paşa, Tersane konferansında sırf bu niyetle ve maksadla daimi surette harb kundakçılığı yapmış ve uzlaşmaz bir devlet adamı olarak tarihe intikal etmiştir.

Midhad Paşa, gerek Sırb ve Karadağ harbinde gerekse, Türk - Rus harbinde dizginleri elinde bulunduran insan sıfatı ile devleti emri vakilerle karşı karşıya bırakmış ve İngiltere'nin çekindiği, ürktüğü Osmanlı Deniz ve kara ordusunu sonu felâketle neticelenecek bir harbe sokmuştu. İngiltere Tersane konferansında da, Londra konferansında da daima her zaman olduğu gibi, çift oynamış ve kazanmıştı. Lord Salisböri'nin Tersane konferansı ve Mithat Paşanın bu konferansda takındığı menfi ve uzlaşmaz

tavrı sonunda söylediği, (Biz buraya Türk'e dost olarak geldik, fakat Türk 'heyetinin uzlaşmaz tutumu karşısında düşman olarak ayrılıyoruz) sözü hem doğru, hem de yalandı. Zira Salisböry Tersa-

-425-⇑

ne konferansına dost olarak gelmemiştir. O, İngiliz siyasetinin icabı dost olarak görünmüş, fakat Midhad Paşanın anudane ısrarını ve konferansı tehlikeye sokacak direnişini temin etmişti. Kendisi dost olarak geldim derken yalan söylemiş, düşmanlığını saklamıştır. Midhad Paşa hakkında söylediği söz ise, gerçeğe uygunluğu bakımından mühimdir. Ancak gerisini söylemediği için iç yüzünü açıklamadığı için de Tersane konferansı için takip edilen İngiliz siyasetinde bir açık kapı bırakmış ve suçu Türk murahhas heyetine yüklemiştir.

Böylece İngiliz cihan hakimiyeti siyasetinin bir icabı olan Türk - Rus harbi kaçınılmaz bir vakıa olarak her iki devletin önüne dikilmiştir. İngiltere bir taşla iki kuş vurmuştur. Türkiye'yi kendisine muti bir Jandarma devlet durumuna düşüreyim derken, Rusya'yı da bir hayli hırpalamış ve böylece Cihan hakimiyeti siyasetini istediği, dilediği şekilde mihrakına oturtmuştu.

Midhad Paşanın şiddetle tahrik ettiği bu Türk - Rus harbi hakkında oğlu Ali Haydar Mithat'ın Hatıralarım adlı eserinin 18. sahifesinde şu malûmat vardır:

"Düveli Muazzama murahhasları tarafından konferansın en son kararını havi bir ültimatom tertib olunarak, bir hafta zarfında, Babıâliden cevab istemişler ve şayet, Babıâli bu zamanı geçirecek olursa, Düveli Muazzama murahhasları İstanbul'u terkedeceklerini bildirmişlerdi. Bunun üzerine, bu iradei seniyye, Midhad Paşanın riyaseti altında, vükelâdan, ulemadan, müslim ve gayri müslim memleketçe tanınan 237 kişiden mürrekkep azim bir meclis tertib olunarak, ültimatomun kabul veya reddi mezkûr meclise havale edilmişti. Midhad Paşa, bitarafane bir nutuk ile konferansın kararını meclise anlatarak reddi halinde muharebeyi intaç edeceğini ve muharebenin ne gibi felâketlerin saiki olduğu-

-426-⇑

nu dermeyan ettiği gibi, konferansın da ağır teklifini ve netayicini vazıh bir surette beyan etmişti. Bu sözler üzerine, cereyan eden şiddetli bir münakaşadan sonra, bir kaç aza müstesna, ekseriyet, ültimatomun reddini kabul etmişti. Hatta, mecliste o derece şiddetli fikirler hasıl olmuştu ki, her

taraftan, (Düşmanımız ne kadar kavi olursa olsun, varımızı yoğumuzu feda ederek, meydan-ı muharebede namusumuz ile ölürüz) avazeleri ile Midhad Paşanın nutkuna mukabele etmişlerdi.”

Ali Haydar Midhad, hatıratında babasını, açıkça harb aleyhtarı olarak gösteremiyor ve bir takım hâdiselerle, yani bu toplantıya iştirak eden zevatın harbi istedikleri yolundaki sözleri ile babasını temize çıkarmağa çalışıyor ki, bu asla doğru değildir. Zira, Sırb seferinin bir müddet durduğu sırada ilmiye sınıfını nasıl para karşılığı tahrik etti ise, aynı Midhad Paşa, bu toplantıya tekaddüm eden günlerde de bu kitleyi harekete getirmiş ve harp lehinde hamasî sözler sarfettirerek, kendisinin harb lehindeki tutumunu aklı sıra halk’a da tasdik ettirmek sureti ile genç Padişahı bir emri vaki karşısında bırakmıştı. Midhad Paşanın tutumu hakkında ve Ali Haydar Midhadı tamamen tekzib eden ve Tersane konferansına katılmış olan Fransız murahhası Kont do Şodordi’nin vermiş bulunduğu bir rapor hakkında, N. N. Tepedelenlioğlu’nun eserinde 433. sahifede şu malûmatı vardır:

“Fransız delegelerinden Kont dö Şodordi’nin 10 Ocak 1877 tarihli (Haliç konferansının açılışından tam 18 gün sonra) bir raporunda aynen aşağıya aldığımız şu satırlara rastlamaktayız:

(Osmanlı devlet adamları yabancı devletlerin bütün tekliflerine karşı dehşetli bir çekingenlik içindedirler. Son yıl içinde, bilhassa İstanbul ahalisinde bir “İh-

-427-⇧

tilâl zevki” belirmiştir. Abdülâziz’in tahttan indirilmesinden iki üç ay öncesine kadar politika ile hemen hemen hiç ilgisi olmayan bu halkı bir avuç adam ve Midhad kışkırtmışlardı. Maksadları bir umumî efkâra dayandıklarını hissettirmekti. Fakat bilhassa Medrese talebeleri ve softa adı verilen tabaka nümayiş yapmağa o kadar alıştılar ki, şimdi Midhad, aynı oyunu kendi hasutlarının başarmasından ürkmektedir.

Denebilir ki, terbiyeli bir sokak oyunu olarak başlayan nümayişler artık “Her an iğin tehlikeli” bir felâket halini almıştır. Eskiden İstanbul’da herkes kendi işi ile uğraşırdı. Şimdi herkes, işini gücünü bırakmış, devleti idare edenler, artık yalnız bu kalabalığa kendilerini beğendirmekten başka bir şey düşünmemektedirler.

Bu raporda, Safvet Paşa tarafından kanunu esasi hakkında konferansda söylenen sözler (çocukluk) ve (Çocukça oyun) olarak vasıflandırılmaktadır. Tabiî bu sözler Midhât Paşayadır. Çünkü müellif O...

(Osmanlı murahhaslarına ne teklif edildi ise hep şu cevab alındı:

Kanunu esasi elimizi ayağımızı bağladı. Seçimler yapılıp da meclisler toplanmadan bu konuya temas edemeyiz. Meselâ Karadağ meseleleri konuşulurken söz alıp şu teklifi yaptım.

Karadağ ile sulh yapılması için ufacık bir fedakârlık yapmak icab ediyor, Son mücadeleler esnasında zabtettikleri bir iki köyü onlara bırakmalı.”

Görülüyor ki, Midhad Paşanın oğlunun, babasını müdafaa eder yollu hatıratı, tamamen hilâfı hakikattir. Bu husus Fransız delegesinin raporunda gayet açık olarak görülmekten başka, bu raporda Fransız delegesi

-428-⇧

Midhad Paşayı, memlekette halkı ayaklandırmak gibi, hiç de müsbet bir yol olmayan sakîm iç siyasetinden dolayı da itham etmektedir.

Ve yine bu raporun son kısmında söylendiği gibi, Karadağlıların işgali altındaki bir iki köy terk edilse idi bu harb çıkmayacaktı ve devlet ve millet hacil bir duruma düşürülmeyeceği gibi, İmparatorluk da çok kısa bir zaman sonra yıkılıp gitmeyecekti.

Kadir Mısıroğlu’nun Yılmaz Öztuna’dan naklen Moskof Mezalimi adlı eserinde bahsettiği Nikşik kazası Fransız murahhasının bahsettiği yerdir ki, bu hususta herkes ittifak etmektedir. İşte Midhad Paşa, bilhassa vermemek için ısrar ettiği bu toprak parçası yüzünden devletin başını, aldığı talimat gereğince derde sokmuş ve koskoca imparatorluğun mahvına sebeb olmuştur.

Ve Midhad Paşa, Tersane konferansını bir çıkmaza soktuktan sonra Londra’daki Osmanlı sefir-i kebiri Müzürüs Paşa'ya Fransızca yazılı olarak gönderdiği mahrem bir telgraf ile İngiliz hariciye nazırı nezdinde istimzaçta bulunmasını taleb etmektedir.

Ali Haydar Midhad (Hatıralarım) adlı eserinin 18. sahifesinde ve hiç bir yerde neşredilmedi kaydı ile neşrettiği telgraf aynen şudur:

“Konferans in’ikad halinde iken, Midhad Paşa, İngiltere hariciye nazırı Lord Derby’ye tebliğ olunmak üzere. Londra sefirimiz Müzürüs Paşaya,

mahrem olarak ve Fransızca, şimdiye kadar hiç bir yerde neşredilmemiş olan şu telgrafı çekmişti:

(Londra sefiri Müzürüs Paşaya mahrem telgraf,

“Bir kaç günden beri, içimizde, beklenmediği surette Rusya ile doğrudan doğruya bir yakınlık vücuda getirmek fikri ve maksadı uyanmıştır. Bu fikri besliyen-

-429-⇧

ler, gerek vükelâyı devlet yanında, gerek efkârı umumiye karşısında propaganda yapmaktan tevekkî ederlerse de, bazı hodbin ve zayıfül fikr olanlar üzerinde tesiri nüfuz etmesinden hâli kalmazlar. Bu gibilere inanmak lâzım gelse, hiç bir zaman, ne üç eyaletin muhtariyetini, ne de zan’edildiği gibi bunların idarî ve siyasî islâhatını talep etmek isteyecektir. Yalnız, zuhuru melhuz olan harb tehlikesine karşı, kendi ulûvvu cenabına müracaat edilecek olursa, Türkiye’nin istiklâl ve bütünlüğünü, hükmü hükümranisi altında tutmasına bir diyeceği olmayacaktır, Şark’daki Hıristiyanlık mes’elesinde Düveli Muazzamanın gösterdiği müşkilâtı göstermiyecektir. Ve şayet Babıâli, Paris muahedesinin 5. maddesinin istifadesinden vaz geçerse, -ki bu madde Düveli Muazzamanın, şimdiye kadar, Padişah ile teb’ası arasında cereyan eden vak’alara müdâhalelerine mani olamamıştır- Rusya, Türkiye İmparatorluğu hakkında teveccüh besleyeceğinden, hariçten gelecek her türlü müdahaleye bir mani de teşkil edecektir. Değil Mençikof tarafından taleb olunan Ortodoksların himayesi, Rusya’nın bizden isteyeceği bir şey var ise, o da, bize komşu bir devlet sıfatı ile, doğrudan doğruya menfaattar olduğu asayişimizin tekerrürü için yardım ve nasihat etmekten ibaret olacaktır.

Hayallerinde bu gibi tasavvurata yer vermiş olanların, memleketlerini ne vahim akıbetlere sevk etmekte olduklarının farkına varmamış olmalarına imkân yoktur. Her halde, hükümet, başka ahvalde, bu gibi tasavvurlara zerre kadar ehemmiyet vermezse de müdahale halinde bulunduğumuz şu sırada, bu müşkil ve içinden çıkılmaz yol içinde, bir çare-i selâmet bulmak için, bu gibi müessif fikir ve kanaatlar meydan alabilir. Bir taraftan müttefiksiz bir harb tehdidi karşısında bulunurken, diğer taraftan da, devletin istiklâl ve mevcu-

-430-⇧

diyetini tehlikeye ilka edecek muzir bir takım teklifat karşısında ısrar edildiğini görüyoruz. Buna ilâve olarak, efkârı umumiyenin galeyanı muvacehesindeyiz. Öyle görüyorum ki, son dakikada, vükelâyi devlet, maruz kaldıkları müşkilât karşısında, can çekişmekte olan vatanperverliklerinden nasihat almağa, mecbur kalmış olmasınlar. O zaman zuhur edecek harb hali, memleketin mahvını mucib olabilir. Bununla beraber, hazırlanmakta olan birtakım teklifât ile, Türkiye'yi bir Rusya eyaleti görmekten ise, bu ümidsiz yola tevessül etmeği her halde tercih edeceklerdir.

Vukuu muhtemel bu vekayiî size son derece mahremane arzediyorum. Öyle zannediyorum ki, bu ahvalden Lord Derby'yi malûmatdar etmeliyiz. Kendisinden istirhamımız, bizi her taraftan tehdid eden tehlikelere karşı yalnız bırakmamasıdır. Fikrimce, bu tehlikeleri önlemek kabildir. Eğer, bizden istedikleri, islahatı temin için, ademi merkeziyet prensibi üzerinde ve halkın kontrolü altında, bir idare-î meşrutiyetin tesisi ise, Lord Derby ile yapacağımız mülâkatdan edeceğiniz intibaları serian bildirmenizi rica ederim.

MİDHAD"

Midhad Paşanın oğlu tarafından yazılan hatıratında, hiç bir tarafta neşredilmemiş olduğundan bahsedilen bu vesika da gösteriyor ki, Midhad Paşa, bazı endişeler içindedir ve bu endişelerin izalesi için de, İngiltere Hariciye nazırı Lord Derby'den yardım taleb etmektedir. Midhad Paşanın taleb ettiği yardım ise, kendisine ve siyasetine karşı Osmanlı devlet ricalinin, Rusya'nın yaptığı tekliflere müsbet cevab vermek ve devleti bir badireden kurtulmak hususundaki gayretlerini bertaraf etmek merkezinde toplanmaktadır. Midhad Paşa, bu telgrafında ayrıca, Osmanlı ricalini, Rusya'nın teklifle-

-431-⇧

rinin kabulü lehinde olduklarından dolayı da muaheze etmekte ve kendilerini, Türkiye'yi bir Rus eyaleti menzilesine indirmek isteyen insanlar olarak vasıflandırmak sureti ile, İngiliz hariciye nazırına şikâyet etmektedir.

Yani Midhad Paşa, açıkça takibettiği İngiliz siyasetinin yapılacak müdahalelerle devamını temin etmek, maksadı ile, Lord Derby tarafından Osmanlı hükümetine lüzumlu demarşı yapmasını tavsiye etmektedir. Hatta

buna tavsiye demek dahi caiz değildir. Midhad Paşa, düpedüz, İngiliz hariciye nazırının Osmanlı Devletine müdahalesini taleb etmektedir.

Ve Midhad Paşa, Rusya ile girişilecek böyle bir anlaşma ile İngiliz siyâsetinin Türkiye'de iflâs edeceğini de ima yollu İngiliz hariciye nazırına ihsas etmektedir.

Mithat Paşanın Londra'daki Osmanlı sefiri kebiri Müzürüs Paşa eli ile İngiliz hariciye nazırı Lord Derby'ye gönderdiği telgrafa gelen cevab oğlu tarafından neşredilmemiş olduğundan metnini vermek mümkün olamamaktadır. Ancak kendisinin Mabeyn Başkâtibi, sabık Sadrıâzam Küçük Said Paşa'ya yazdığı tezkere'de bazı cümleler vardır ki nazarı dikkati çekmektedir. Midhad Paşa bu tezkiresinde, diyor ki:

"Mösyö Tiers'in, ihtaratı gibi, şu haller içinde, bir şey yapmak, yani Avrupa'ya karşı yapacağımız şeylerin fiiliyatını göstermek için çalışmaklığımızın lüzumunu hayırhah (dostlarımız bize ihtar ediyor ve hatta bugün Müzürüs Paşadan gelen bir telgrafname hükmünce, Lord Derby Konferansın (Tersane konferansının) dağılmasını eser-i muvaffakiyet addederek Devlet-i Âliyyeyi tebrik ederek... İlâh)"

Demek oluyor ki, Midhad Paşa, İngiliz hariciye nazırı Lord Derby'ye pek mahrem, hem de Fransızca ola-

-432-⇧

rak gönderdiği ve devleti bir nevi espiyon eden müracaat telgrafından bahsetmek lüzumunu hissetmemektedir. Eğer, Midhad Paşa, mahremane ve Fransızca gönderdiği bu telgrafdan mabeyn'e bahsetmek lüzumunu duysa idi, Mabeyn baş kâtibi Küçük Said Paşaya yazdığı tezkirede bundan bahseder ve (Müracaatımız üzerine) tabirini kullanırdı. Halbuki Midhad Paşa, istimzaçtan bahsetmemiş, sadece Müzürüs Paşadan aldığı bir telgraftan bahsederek, Fransa reisicumhuru Tiers gibi, İngiliz hariciye nazırı Lord Derby'nin de Avrupa'ya karşı, yapmaklığımız lüzumlu islâhatı tasvib ettiğinden ve ayrıca Osmanlı Devletinin mahvına sebeb olan Tersane konferansının dağılmasından dolayı kendi şahsı üzerine tevcih edilmiş olan kifâyetsiz ve kiyâsetsiz sıfatlarından kurtulmak için, bu zatın da aynen kendisi gibi düşündüğünden ve bu konferansın dağılmış olmasından dolayı kabineyi tebrik ettiğinden bahsetmektedir.

Bu da göstermektedir ki, İngiltere, yukarıda da işaret ettiğimiz gibi Tersane konferansında takib ettiği iki yüzlü siyaset ile devleti çok müşkil

bir duruma düşürmüş, Midhad Paşayı da bu konferansı akamete uğratmak hususunda adeta tavzif etmiştir. Midhad Paşa ise bu vazifeyi büyük bir ehliyet ile yapmış, konferans dağılmış, netice alınamamış ve Osmanlı imparatorluğu Rusya ile sonu felâketlerle neticelenen 1293 harbine girmiştir.

Burada bir hususu daha işaret etmek yerinde olur ki, konferansa İngiltere devleti adına iştirak eden Salisböry'nin söylediği (Konferansa Osmanlı Devletinin dostu olarak oturduk, düşmanı olarak ayrılıyoruz) sözü ile İngiliz hariciye nazırı Lord Derby'nin, Tersane konferansının akamete uğramasından dolayı Midhad Paşa ve arkadaşları paşalar çetesini tebrik eden sözleri arasındaki mübayenet calibi dikkattir.

-433-⇧

Hakikaten Salisböry de, Lord Derby de konferansın akamete uğramasını İngiliz siyasetinin müstakbel menfaatları bakımından ısrarla istemekte idiler ve Midhad Paşanın anlaşılmaz siyasetçiliği karşısında, konferansdaki İngiliz delegesinin, konferansın muvaffakiyetle neticelenmesi hususunda gösterdiği gayretler gayri samimidir. Hatta Salisböry, konferansın akamete uğramasından sonra (Biz İngiltere olarak Osmanlı Devletini, Osmanlı Devletinden daha çok müdafaa etmek durumunda kaldık. Fakat Osmanlı murahhaslarına lâf anlatmak mümkün olmadı.) demekle hakikati ifade etmiş ve İngiliz siyasetinin iki yüzlülüğünü mükemmel şekilde serd edebilmiştir.

Ve Midhad Paşa, durmadan, dinlenmeden temcid pilâvı gibi, yukarıda da yazdığımız gibi, Osmanlı İmparatorluğunda meşrutiyeti tesis ve ilân etmekle her şeyin halledileceğine inanıyordu. Ancak şu var ki, Midhad Paşanın Kanunu esasi talebi dahi, İngiliz siyasetinin, cihan hakimiyeti noktai nazarından mütalea edilmesi icab etmektedir. Zira, Osmanlı İmparatorluğunda ilân edilecek bir meşrutî idare ile devlet, reayanın, yani gayri Müslimlerin büyük bir yekûn tutacakları meclisin teşekkülüne imkân verecek ve devlet böylece, Avrupa devletlerinin birer oyuncağı haline gelmiş olan bu gayri müslimlerle dağıttırılacaktı. İngiltere böylece, Kudretli Osmanlı ordusu ile karşılaşmaktan kurtulmuş olacaktı. Fakat İngiliz siyasileri, Osmanlı İmparatorluğunda hem meşruti idareyi kurdurmak, hem de Osmanlı-Rus harbini tahrik etmek gibi çifte bir siyaset takibettiler. Bu siyaset ile yukarıda da bahsettiğimiz gibi, bir taşla iki kuş vurdular. Elbette ki öyle bir harbte taraflar bir takım kayıplara uğrayacaklar ve

zayıflayacaklardı. Tarafların her ikisi de İngiliz cihan hakimiyeti siyaseti için tehlike teşkil etmekte idiler. Osmanlının mutlak

-434-⇧

galibiyeti, İngiltere için ne kadar tehlikeli ise, İngiltere ile cihan hakimiyeti siyasetinde rekabet eden Rusya'nın da galebesi, bu devlet için o kadar tehlikeli idi.

Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki İngiliz siyaseti böylece tebellür ettikten sonra, netice üzerinde cidden müessir olan Midhad Paşanın ilk sadarete geldiği 20 aralık 1876 tarihinden hemen sonra kanunu esasiyi hazırlatmış ve kanunu esasinin hazırlanmasında, sonradan koyu bir Türk düşmanı olarak ortaya çıkan Taşnaksutyan cemiyeti azalarından ve ileri gelenlerinden Odyan efendi, Midhad Paşanın en büyük yardımcısı olmuştu. Midhad Paşanın hazırlayıp neşrettiği bu kanunu esasi böylece, Türk düşmanı bir Ermeni, ve bir İngiliz taraftarı YAHUDİ dönmesi[39] insan tarafından hazırlanmış oluyordu. Ancak Padişah Sultan Abdülhamit Han, kanunuesasi metnini ciddî bir surette tedkik etmiş, Osmanlı Devletinde gayrimüslimler de dahil, verilen bu hürriyetin kötüye kullanılabileceğini görmüş ve bu kanuna 113. maddeyi ilâve ettirmişti.

Midhad Paşa taraftarlarının, Padişahı ihanetle suçlamağa çalıştıkları ve meclisin kapanması için eline fırsat geçsin diye koyduğunu ileri sürdükleri madde, sadece devletin gayri müslimler elinde yıkılmasına mani olmak hususunda bir tedbirden ibaretti ve Sultan Abdülhamid Han, bu tedbiri almak için tarihî haklara ve sebeblere istinad etmekte idi. Cennetmekân Sultan, Paşaların elinde devletin ne hale geldiğini gördükten, Sırb ve 1877/1878 Türk-Rus harbini de denedikten sonra, paşaların devlete ihanet etmekte olduklarına kanaat getirmiş ve önleyici tedbir olarak ve Osmanlı imparatorluğunun kendi devri saltanatında parçalanmaması için

-435-⇧

bahsi geçen 113. maddeye istinad etmek lüzumunu duymuştur ki, bu madde cidden çok büyük bir ehemmiyet taşımaktadır. Sultan Abdülhamid Han'ın koydurduğu 113. madde şu idi:

"Devletin emniyetini ihlâl ettikleri idare-î zabıtanın tahkikat-ı mevsukası üzerine sabit olanları memalik-i Mahrusa-î şahaneden ihraç ve teb'id etmek münhasıran Zat-ı Hazret-i Padişahi'nin yed-i, iktidarındâdır."

Evet, madde bu idi ve Sultan Abdülhamid Han, meşrutiyet idaresinin getireceği geniş hürriyet havasından faydalanmak isteyecek devlet düşmanlarını derhâl hudud hâricine, çıkarmak ve Teb'id etmek hakkını eline geçirmiş bulunuyordu.

Bir Padişah için, devletin devamından başka bir endişe olamıyacağı göz önüne getirilir ve Devletin teşekkül tarzı nazarı dikkate alınırsa, Padişahın bundan daha başka nasıl hareket etmesi beklenebilirdi.

Nitekim Sultan Abdülhamid Han, devletin başına bir Rus harbi felâketini açan Midhad Paşayı 44 günlük bir sadaret müddetinden sonra azletmiş ve devlete karşı işlediği suçtan dolayı teb'id ederek hemen İzzeddin vapuru ile nefy etmişti.

Midhad Paşa, soluğu Londra'da almış ve orada kendi efendilerinin en aziz misafiri addedilmişti. Londra'da ikamet ettiği müddet zarfında en yakın dostları, sonradan İngiltere Krallığına 7. Edvard olarak geçen prens of Wells ve İngiliz siyasetini ellerinde bulunduran Muhafazakâr parti ileri gelenleri ile hükümet erkânı idi.

Midhad Paşa Avrupa'da menkûb iken, Sosyalistlerle de münasebet kurmuş ve onların toplantılarına katılmış, hatta konferanslar vermişti. Bu hususta, oğlu

Ali Haydar Midhad'ın (Hatıralarım) adlı kitabının 30. sahifesinde geniş tafsilât vardır.

Midhad Paşa ve arkadaşlarının inkitaa uğrattıkları Tersane konferansından sonra, Londra protokolü ile de tahfif edilen şartları Rusya reddedince, Osmanlı İmparatorluğu ile harbin kaçınılmaz olduğunu kabul etmiş ve Türk-Rus harbi, o meş'um ve felâketli harb başlamıştır.

Fakat ordu kumandanları arasındaki anlaşmazlık, orduyu çok müşkil durumda bırakmış, serdar-ı ekrem Abdülkerim Nadir Paşanın Rus ordusunun Tuna'yı geçmesine karşı gösterdiği atalet ve hareketsizlik, Sırbistan ve Karadağ seferindeki şöhretine ve askerlik şanına leke düşürmüş ve sebebi bir türlü anlaşılamamıştır. Bu sebeple de başkumandanlıktan azledilmişti.

Abdülkerim Nadir Paşadan boşalan başkumandanlığa da değerli olmasına rağmen genç ve tecrübesiz olan Mehmet Ali Paşa tayin edilmiştir.

Paşalar arası rekabetin Türk-Rus harbinin kaybındaki payı asla inkâr edilemez. Bu hususta Kadir Mısıroğlu tarafından neşredilmiş olan (Moskof Mezalimi) adlı eserin 197. sahifesinde şu malûmat verilmektedir.

“Mehmed Ali Paşa, değerli bir kumandan olmasına rağmen oldukça gençti. Emrinde kendisinden yaşlı ve tecrübeli kumandanlar vardı. Bu yüzden, daha ilk anda kumandanlar arasında onu muvaffakkiyetsizliğe uğratmak için huzursuzluk ve menfi gayretler ortaya çıkmağa başladı. Bu harbin kaybına birinci derece müessir olan rekabetlerin bütün vesikaları ortadadır.”

Türk-Rus harbini kaybetmiş olmaklığımıza rağmen, Rus Çar’ı Aleksandr böyle bir harbi terviç etmemiş ve son ana kadar Türk ordusunun kudreti onu harbe başlamaktan alakoymuştur. Ancak, Osmanlı İmpara-

-437-⇧

torluğundaki paşalar sultasının sulhu her ne bahasına olursa olsun yıkmak ve devleti badirelere sürüklemek hususundaki kararları, nihayet Çar ikinci Aleksandr’ı harekete getirmiş ve büyük devletlere müracaat etmeğe ve harbin kaçınılmaz olduğunu bildirmeğe mecbur etmiştir.

Türk-Rus harbinin hangi sebeblere ve şartlara bina edildiğini tedkik eden Emekli Tümgeneral İ. Halil Sedes (1877/1878 Osmanlı-Rus ve Romen Savaşı) adlı eserinin birinci ve müteakib sahifelerinde şu malûmatı vermektedir:

“Çar Aleksandr, 24 Nisan tarihli beyannamesinde, savaşı bütün Avrupa devletlerinin de tasvib ettiklerini söylemiş ve bu kanaatta olduğunu belirtmiştir. Halbuki, İngiltere, Londra protokolunda sulhun devamı müddetince Rusya’nın dileklerine yardımcı kalacağını ve eğer sulh bozulur ve iş savaşa dökülürse, HAREKETİNDE SERBEST DAVRANACAĞINI RESMEN TEBLİĞ eylemişti.

İngiltere’nin serbesti hareket hakkında ileri sürdüğü bu kayıt, göz önüne alınmağa değer olmakla beraber, bunun Osmanlı İmparatorluğu ile birlikte savaşa gireceği ihtimali varid olamazdı.

Londra Protokolünü imzalayan öteki Avrupa hükümetlerinden Almanya, Fransa ve İtalya savaş yerlerinden uzak oldukları gibi, Rusya’ya karşı durmak için de bir sebeb ve menfaatları yoktu.

Geriye kalan Avusturya-Macaristan İmparatorluğuna gelince; bu hükümetin, takib edeceği politika ve vereceği kararın pek büyük ehemmiyeti vardı.

Balkan yarımadasında savaş halinde Rus ordularına yardım edecek, Bosna-Hersek ve Bulgar İslâv ve Hıristiyan halkı vardı. Bunlar esasen Osmanlı İmparator-

-438-⇧

luğuna karşı ayaklandırılmıştı. Balkan yarımadasının bir kısmında da Karadağ ve Sırplar oturuyordular.

Karadağlılarla savaş sürüyordu. Sırplılarla henüz sulh yeni düğümlenmiş idi ise de, bunların da tekrar savaşa girişmeleri muhtemel görünüyordu.

Bu yüzden Balkan yarımadasında çıkacak savaş hareketlerini kolaylaştıracak ehemmiyetli sebepler ve yardımcılar vardı. Buna karşı Rusya'dan doğrudan doğruya Balkanlara giden bütün yolların, oranın işleri ile pek yakından alâkadar olan Avusturya ile hemsınır bulunan Romanya’dan geçmeleri mahzuru vardı.

Bu cihetle Avusturya ile anlaşmadan Balkanlardaki savaş hareketlerinin muvaffakiyetle neticelendirilmesine imkân yoktu. Çünkü haritada sade bir tetkik bile, Balkan yarımadasında cenuba doğru ilerleyecek Rus ordularının yanlarını daha sonra da gerilerini, Avusturyalıların Karpat dağları ile Karadeniz arasındaki dar bir sahada ne kadar kolaylıkla tehdit ve hatta kesebileceklerini ortaya koyar.”

“Bilinen bir şeydir ki, Bosna - Hersek kıtası iki yanı Avusturya ile hemsınır ve üç köşe olup, ahalisi de, Avusturya tabiiyetinde bulunan Slav halkı ile hemunsur idi. ihtilâlin başlangıcından beri, Avusturya Slavları eşkiyaya fiilî yardımda bulunmuş ve hatta bir zamanlar Avusturya tebaasından Lyubobratiç avenesiyle asilere komutanlık etmişti. Avusturyalıların Balkanlarda akan vakalara bu derece alâka göstermeleri, gayri resmî şekilde olmakla beraber, buna, fiilen de karışmış olmaları bittabi bir emel altında idi.

Bu yüzden Rus diplomatları savaş halinde şu söylediğimiz vaziyet ve hali gözönünde tutarak, ordunun ileri hareketlerini emniyet altında bulundurabilecek çareleri elde etmeğe çalışmıştır. Çünkü 1854 Kırım savaşında Silistre muhasarasının yarım kalmış olmasına

-439-⇧

bir sebep de, o vakit, Avusturyalıların aldıkları düşmanca vaziyet olmuştu. Bu misal de Ruslara, Avusturyalıların izni olmadıkça, Balkan yarımadasında zorla iş görebilmek imkânı olmayacağını pek açık bir surette anlatmıştı.

HELE OSMANLI DONANMASININ KARADENİZDE HAKİM OLUŞU, Avusturyalılarla uzlaşma keyfiyetini bütün, bütüne şart kılmış oluyordu."

"Siyasî görüşmelerin savaştan vazgeçilemeyecek bir biçim aldığı görülünce, 27/1/1877 tarihinde, Viyana'da Avusturyalılarla bir anlaşma imza olundu. Bunun hükümlerince Avusturyalılar dostça savaşa seyirci kalacaklar ve Bosna - Hersek, Sırbiye ve Karadağ, hariçte kalmak üzere, Balkan yarımadasında Rus ordularının serbest hareketlerine mâni olmayacaklardı.

Bir de Avrupa hükümetlerinden savaşa karışmak ve Osmanlılara yardım etmek isteyen olursa siyasî vesaitle bunun da önünü almağa çalışacaklardı.

Bundan başka Ruslara, Krakovit - Lemberg - Çernoviç ana demiryolu ile Voloziski - Brodi şubesi üzerinde seyyar hastahaneler yapmalarına izin verildi. Ruslar ordularının ihtiyacı için Avusturya - Macaristan'dan istedikleri kadar eşya satın alabileceklerdi.

Buna karşılık, AVUSTURYA - MACARİSTAN HÜKÜMETİ DE, DİLEDİĞİ ZAMANDA VE İSTEDİĞİ ŞEKİLDE BOSNA - HERSEK KITALARINI İŞGALDE SERBEST BIRAKILDI."

Romanya'nın vaziyeti:

Romanya Osmanlı İmparatorluğuna tabi müstakil bir prenslikti ve 1856 Paris muahedesi ile bu prensliğe Besarabya'da, Tuna'nın şimalinde ve Karadenizde son bulan bir toprak parçası da verilmiş bulunuyordu. İşin garip tarafı, müstakil bir prenslik olmasına rağmen,

-440-⇧

Rusya, Romanya'yı Osmanlı İmparatorluğunun bir parçası addediyordu. Aslında iş böyle olmakla beraber, Romanya'nın hudutlarını kendi askerleri müdafaa etmekte idi ve Osmanlı ordusu ile Rus ordusu arasında herhangi bir müşterek hudut dolayısiyle temas mevcut değildi. Rusya ancak Romanya'yı çiğnemek suretiyle veya bu prenslikle müşterek hareket ederek

Osmanlı İmparatorluğu ordusu ile harp edebilirdi. Rusya, müstakil prenslik olan Romanya'yı Osmanlı topraklarından addettiğine göre, bu devleti çiğnemesi akla en yakın gelen ihtimaldi. Bu sebeple Romanya bu harpte bitaraf kalmak imkânlarından mahrumdu.

Buna rağmen Romanya hükümet reisi Mösyö Bratianu, Romanya'nın bitaraflığında ısrar edeceğini söylüyordu ve siyasetini bu esaslara bağlamış bulunuyordu.

Bu maksatla, Romanya Babıâliye müracaat ederek, bir takım taleplerde bulunmuş ve bu talepler Babıâli tarafından reddedilmişti.

Sadrazam olarak Mithat Paşa, Rusya ile bir harbi mutlak çıkarmak, devletin başını derde sokmak kararında idi. Hele bel bağladığı kanunuesasinin ilânı keyfiyetinin, tersane konferansına katılan murahhaslar nazarındaki kötü tesiri bile kendisini bu yoldan döndürememiş ve bile bile harbin zuhuruna imkân hazırlamıştı.

Mithat Paşanın da, yârânı paşaların da, ilânından sonra Avrupa devletleri, Devleti aliyyeye zahir olacaklar, dedikleri kanunuesasinin ilânının bu devlet murahhasları tarafından nasıl karşılandığını, İbnül Emin Mahmut Kemal İnal tarafından yazılmış olan (Osmanlı devrinde son Sadrazamlar) adlı eserinin Mithat Paşa kısmında 3. cüz ve 348/349. sayfalarında şöyle izah etmektedir:

-441-⇧

"14 kânunuevvel (aralık) 1876'da ilk defa içtima edildi. Yukarıda söylendiği veçhile, kanunuesasi o gün ilân olunarak toplar atılmağa başladığı sırada Safvet Paşa, bir nutuk iradı ile keyfiyeti murahhaslara tebliğ eyledi.

Mithat Paşa, kanunuesasi ilânının murahhaslar tarafından nasıl telâkki edildiğini anlamak için, vürudunu kemali tehalükle beklediği Safvet Paşa yanına girince" telâşla mükerreren, (Ne dediler) diye sordu. Safvet Paşa, (Ne diyecekler, çocuk oyuncağı dediler,) cevabını vermesiyle Mithat Paşa fena halde kızdı."

İstanbul'daki İngiliz sefir-i kebiri Sir Henry Elliot'un (kanunuesasiyi ilân ediniz Avrupa devletleri size müzaheret edeceklerdir,) demek suretiyle devleti parçalamağa sevkettiği Mithat Paşa, işte bu kadar bön ve saf bir adamdı. Şimdi bizzat kendi kulakları ile Avrupa murahhaslarının

söylediklerini Safvet Paşadan duymuş oluyordu. Fakat buna rağmen müntenebbih olmuyordu. Mithat Paşa, gözü dönmüş bir siyaset adamı olarak her vesile ile harp kundakçılığı yapıyor, İngiliz sefirinin arzusunu böylece yerine getirmiş oluyordu. Mithat Paşanın harp kundakçılığı bahsinde ne kadar gayret sarfettiği ise İbnül Emin beyin, aynı eserinin 349. sayfasında şöyle nakledilmektedir:

“Rusya muharebesine Mithat Paşanın sebep olduğuna dair beyanattan bazıları naklolundu.

Sultan Abdülhamit merhum -dikte edüp yazdırdığı tarihsiz ve natamam muhtırada- diyor ki:

“Mithat Paşanın makamı sadarete geçtiği günden itibaren, zaten galeyana gelmiş olan efkârı İslâmiyeyi kendi menfaati şahsiyeleri uğrunda feda eden bazı şürekâsı ile beraber, Rusya devleti ile muharebe etmeğe teşvik eylemek ve bir taraftan da Şerrullah-Hayrullah –

-442-⇧

efendi vasıtasiyle babı fetva penahide teriki ilmiden asakiri milliye namı ile asker yazmak ve arkasına üniformasını giyerek Patrikhanelere -Emsali görülmemiş olduğu halde- kendisini Zito, Zito diye alkışlatıp bir takım vaatler etmek ve ol vakit (Borsa) Galata komiserliğinde bulunan Abidin bey vasıtasiyle gece meşale ellerinde olarak -Atina ve Fransa'da olduğu gibi- bir takım palikaryaları Camlı köşk önünde Zito Zito diyerek getirmek ve diğer taraftan bir takım yobaz tabir olunan softa ve leblebici vesaire gibi âdemleri başına toplayup Camlı köşkün pişegâhına kadar gelerek zatı şahaneyi oraya davetle, (Biz muharebe isteriz illâ muharebe olmalıdır. Padişahım sen gençsin, korkma bizim bir milyona karip askerimiz vardır. Biz gömleğimize varıncaya kadar fedaya hazır ve müheyyayız. Bilcümle millet, senden bunu bekliyor) diyerek bir takım tehditâmiz ve âdaba münafi şeyler teklif ettirilmiştir. İşte o sırada Anadolu kumandanlığına, Girit’ten Ahmet Muhtar Paşa getirilip tayin olundu. Oraya gittiği gibi silâhendaz ve bozuk bilcümle askerin miktarı otuz bin kişiden ibaret olduğunu bildirir. Halbuki o vakit bir milyona karip askerimiz vardır denildiği ve bir taraftan sevkolunduğu ve Redif Paşa, devletin üç yüz bin askeri olduğunu bildirdiği halde, Muhtar Paşadan gelen telgrafname bunların maruzatının yalan olduğunu tahkik ve tebyin eder. Bu esnada İstanbul konferansı (Tersane konferansı) âzasından İngiltere murahhası Salisböri, kâtibi hususisi vasıtasiyle gönderüp elhaleti

hazihi nezdi hümayunda mahfuz bulunan İngilizce muhtırada vükelâyı hazıranın tavırlarından şikâyetle beraber, Devleti âliyye, konferansın kararına karşı cevabı red verecek olursa başına gelecek felâketi biletraf tadat ve Rusya devleti azim bir kuvvete malik olduğundan muharebe neticesinin vehametini ityan ve işbu muhterayı getiren, hu-

-443-⇑

susi bir mülâkat talebini dahi beyan eyler. Bir gün sonra mülâkat vukubulur, esnayı mülâkatta, (Sen gençsin, konferansın kararını kabul sizin için hayırlıdır. Bazı cihetinin tadili kabildir, daha zaman geçmemiştir. Babıâli her halde itidali iltizam etmelidir. İş bu dereceye gelmiştir. Evvelki gibi Fransızlarla İngilizler size bilfiil muavenet edemezler. Fransızların hali malûm, İngilizler, yalnız size yardım edemezler,) der.

Bunu müteakip Mithat Paşa, Şerrullah (Hayrullah efendi - Şeyhülislâm) efendi, Safvet, Namık, Mahmut, Radif ve Konya valisi Sait Paşalar, mabeyni hümayuna celp ile hususî bir meclis akdolunarak tarafı şahaneden iradolunan mütalâada, (herkes, Rusya ile muharebe için yedi yüz bin asker olduğunu biliyor. Akşama sabaha Tüfenk patlamak vakti olup bilcümle harekâtımız buna matuftur. Halbuki Muhtar (Gazi Muhtar Paşa) paşadan alınan bir telgraftan üç yüz bin asker yerine otuz bin asker bulunduğu tebeyyün ediyor. Lord Salisböri dahi böyle ihtaratta bulunuyor. Halbuki siz, şimdiye kadar İngiltere devletinin devleti âliyye ile dost ve müttehit olup her hususta muavenet edeceğini bana, gerek gazeteler vasıtasiyle ehaliye beyan ve ifham eylediğiniz halde o devletin memuru, muharebe vukuunda muavenet edilemeyeceğini resmen beyan etmiş olmasına nazaran, beni ve ehaliyi aldatup iğfal ettiğiniz anlaşılıyor. Avusturya devletinin Hersek ve Bosna hakkındaki efkârı ve Rusya devleti ile ittifakı malûm. Yunanîlerin niyetleri ve Karadağ hükümetine karşı devletin otuz, kırk bin asker bulundurmağa mecbur ve Bulgaristan'ın ahvali ise aşikâr ve devletin yedindeki tüfenklerin nakıs ve cephanesi natamam olup muharebeye girişmenin mesuliyeti azimdir. Bundan ziyade bir denaet ve hamiyetsizlik tasavvur olunamaz.

Bir taraftan softalar gelüp muharebe, diyerek ba-

-444-⇑

ğırır ve bir taraftan en küçük çocuklar, ellerinde tüfenklerle dolaşır. Türlü türlü ahvâlden dolayı gece gündüz harp ve rahatım münselip oluyor.

Bu bapta bir çare-i âcil bulmak lâzım olmakla kat’iyyülmüfat bir tedbir düşünülmesi “

Görülüyor ki, Mithat Paşanın, gerek ilmiye sınıfını gerek halkı, gerekse gayri müslim anasırı ayaklandırarak yaptırdığı “harp isteriz” propagandası, cennetmekân Sultan Abdülhamit Hanı, memleketin içinde bulunduğu tehlike muvacehesinde cidden rahatsız etmektedir. Fakat buna rağmen, Mithat Paşa ve şürekâsı paşalar komplosu, her geçen gün biraz daha artan bir tazyikle Padişahı Rusya ile bir harbe sokmanın çarelerine tevessül etmekte idiler. Bu tazyik, softalar ve gayri mesul halka dağıtılan akçelerle temin ediliyor ve halk aldığı akçeler mukabili sokak nümayişlerine germi veriyordu.

Kaldı ki, İngiltere, Lord Salisböri’nin ağzı ile de siyasetini açıklamış ve Genç Sultanı bir nevi tehdit ifade eden sözlerle ikaz etmek yoluna girmişti. Lord Salisböri’nin, Padişaha arzettiği İngiliz siyasetinde, durum açıkça ortaya konmuş, Fransa’nın içinde bulunduğu durum izah edilmiş, 1870-1871 Alman-Fransız harbinden mağlup ve perişan çıkmış bir Fransa’dan Osmanlı devletinin desteklenmesi beklenemeyeceği kat’i bir ifade ile anlatılmıştır, İngilizler ayrıca kendilerinin de bu durumda Osmanlı Devletine faydalı olamayacaklarını katiyetle ortaya koymuşlardı.

Lord Salisböri’nin bu şekilde izah ettiği İngiliz harici siyaseti, böylece, başından beri izahına çalıştığımız iki yüzlülüğünü ortaya koymuş oluyordu. Devlet, bir ihanet şebekesinin elinde âdeta oyuncak haline getirilmişti. Bu çeteye dahil paşalar grubu ise, Lord Solisbö-

-445-⇧

rü’nin bizzat Padişaha söylediği sözlerden de hisse almamışlar, İngiltere’nin de, Fransa'nın da Osmanlı Devletine yardımcı olacağını, Avusturya - Macaristan İmparatorluğunun ise, tarafsız bir siyaset takip edeceğini ısrarla ileriye sürmekte devam etmişlerdir.

Paşalar, sadece harp fikirlerini ileriye sürmekle de kalmamışlar, İngiliz hâzinesinden elde ettikleri ve Sir Henry Elliot’un elinden aldıkları paralarla softaları, leblebici takımını, gayri müslimleri her gün, arkası kesilmeyen nümayişlere sevketmişler ve İstanbul’un sokaklarında (HARP İSTERİZ) avareleri ile bağırmalarını ve halk efkârını harbe sevketmek fikrine imale etmelerini temin etmişlerdi. Paşalar böylece, genç ve dirayetli padişaha, (Ne yapalım, halk harp istiyor, Rusyalu önünde geri mi çekilelim. Mademki

halk istiyor, öyle ise halkın isteğine boyun eğeceğiz) diyebilmek imkânlarını ellerine geçirmiş oluyorlardı.

Ve devletin başını derde sokan, ihanet şebekesinin başındaki adam olan Mithat Paşa, Padişahın kendi imkânları ile elde ettiği bilgiyi teyit eden Lord Salisböri'nin sözlerini, yukarıda naklettiğimiz toplantıda reddetmek cesaretini göstermekle de kalmıyor, İngiliz siyasetinin bu büyük adamına yalancı diyebilecek kadar da ileriye gidiyordu.

İbnül Emin beyin yukarıda bahsettiğimiz eserinin 305. sayfasında üstat bu mülakatın sonunda bu hususta şunları yazıyor ve diyor ki:

"Hazır olanlara beyan olunan Padişahın bu sözleri üzerine Mithat Paşa, (İngiltere bize böyle vaat ediyorlar, Salisböri, efendimize yalan söylemiştir. Onlar, bize her halde muavenette bulunacaklardır. Biz, politika memuruyuz (...) Müşir Paşalar, yani Mahmut ve Redif Paşalar, yedi yüz bin askere malikiz demişler idi. Böyle

-446-⇧

bildiğimiz için ona göre meslek tayin edilmiştir. Mademki bu kadar kuvvet yoktur, bunun mesuliyeti onlara ait olmak lâzım gelir,) demiştir.

Bu sözleri sarfeden adamın Osmanlı Sadrazamı olduğunu iddia etmek kadar ahmaklık olamaz. Bu adam düpedüz yalancı, düzenbaz ve korkunç bir siyâset ahmağıdır. Bu adamdan olsa olsa basit bir vali nümunesi çıkarılabilirdi, daha fazlası asla. Ve bu adam, siyasetin (S) harfini dahi bilmeyen bir insan olduğunu, konuşma terbiyesine de sahip olmadığını, siyasî literatüre ise asla vakıf bulunmadığını, Salisböri hakkında sarf ettiği (yalan söylüyor) sözü ile de ortaya koymuştur. Ne yazık ki, tahta yeni geçen Padişah, öylesine bir memleket vasatı bulmuştu ki, istese de istemese de Mithat Paşayı Sadrazamlığa getirmek mecburiyeti ile karşı karşıya kalmış bulunuyordu ve bu mecburiyet yüzündendir ki, Mithat Paşa, devlete de millete de oynayacağı oyunu oynayabilmiş, devleti Rusya ile İmparatorluğun tasfiyesi demek olan bir harbe sokmuş ve Türk milletinin mahvına sebep olmuştur.

Aynı eserin aynı sayfasında üstat; Mahmut Paşanın Padişaha cevabını dâ şöyle tesbit etmektedir:

"Mahmut Paşa ise, (Ben sevkiyata memurum. Benden top ve fişenk talep olunur ise, anı vermeğe memurum. Bab-ı Seraskeriye ait olan işe ben

karışmam), demesi ile Redif Paşadan cevap talep buyurulup o da, (yalnız başıma ben nasıl mesuliyeti üzerime alırım. Bu husus bana bir hakarettir. Bu kadar mesuliyeti yalnız deruhte edemem. Cümle Paşa kulunuzla birlikte deruhte ederim,) deyu cevap vermiştir.

Sultan Abdülhamit Han paşaların bu sözleri üzerine derin hayrete düşmüş ve paşaların zavallılığını bir defa daha tesbit etmişti. Padişah bunun üzerine huzur-

-447-⇧

da bulunan diğer paşalara da aynı suali sormuş ise de, hiç birisi cevap vermek cesaretini gösterememişler ve başlarını önlerine eğmişlerdi. Bu elim manzara karşısında Padişah, yine itidalini bozmamış ve (Öyle ise vezir odasına buyurun. Orada arîz ve amik müzakere edin. Keyfiyeti ve neticesini ba mazbata beyan buyurun,) demek suretiyle paşaların aczini yüzlerine vurmuştu.”

Şimdi şu birisi Sadrazam, diğeri serasker, yani harbiye nazırı, üçüncüsü de ordu kumandanı olan ve huzurda bulunan diğer ordu kumandanlarının da aczi ortaya çıkmış bulunuyordu. Paşalar, bocalamışlar, devleti sürüklemek istedikleri bir harpte mesuliyeti, birbirlerinin üzerlerine atmak gayreti içine düşmüşlerdi. Ve bu insanlar, bir devletin en üst kadrosunda hizmet veriyorlardı. Ne acı tecellidir yarabbi ve devlet nasıl bir kadronun elinde bulunuyordu. Devlet adına da, millet adına da utanılacak bir hal...

Padişah işte bu paşaları karar vermeğe davet ediyordu.

Paşalar, Padişahın iradesi üzerine o gece saatlerce içtima etmişler, fakat herhangi bir netice alamamışlardı. Padişah ise, sabırsızlanıyor, paşaların vereceği kararın gecikmesinden sinirleniyor, endişeleniyordu. Nihayet daha fazla dayanamayan genç Sultan, başkâtip Sait Paşa ile (Küçük Sait Paşa), diğer Sait Paşayı, paşaların müzâkerede bulunduğu vezir odasına göndermiş ve paşaların cevabının ne olduğunu sordurmuştu. Vaki sual üzerine ise, Mithat Paşa, her iki paşaya, (bu iş için mazbata yapmağa lüzum yok. Meclis-i umumide müzakere olunur neticesi de arzolunur. Fakat şimdiki halde mazbata makamına kaim olmak üzere tarafımızdan lâzım gelen cevabı Namık Paşa, beyan buyuracaklardır) deyince Namık Paşa yerinden kalkmış ve (haki payi şahaneye yüz süreriz. Çok aza, az çoğa bi izni huda gale-

-448-⇧

be eder. İşte bundan başka diyeceğimiz yoktur. Cevabımız bundan ibarettir. Efendimize böylece arzediniz,) demiştir.

Mithat Paşa kendisinin söylemekten tevakki ettiği, rey ve parmak ekseriyeti prensibi ile Padişahın kararı ve iradesi ne olursa olsun; harbe taraftar ve kararlı, oldukları hususundaki niyetlerini, Namık Paşaya bu mantıksız sözlerle söyletmiş, böylece hem mesuliyetten kurtulacağına kani olmuş, hem de genç Padişaha karşı yalnız olmadığını paşaların kendisi ile birlik olduğunu bir kere daha ifade ve ihsas etmek istemiştir. Fakat ne olursa olsun, yukarıdaki sözlerden de anlaşılmaktadır ki; Mithat Paşa da, etrafında topladığı paşalar çetesi de Osmanlı devletini harbe sokmak kararını kendi aralarında vermişlerdi ve genç Padişahın iradesi ne olursa olsun, bu harbi gerçekleştireceklerdi.

Mithat Paşa ile yârânının devleti Rusya ile harbe nasıl sürüklediklerine dâir Cevdet Paşa “Tezakir”de şöyle diyor.

“Rusya İmparatoru muharebe kapısının açılmasını istemezdi. Mithat Paşa, anı ilânı harbe mecbur etti. Ehalii İslâmiyenin efkârını tehyiç ile cenge hırslandıran odur. Sanki tüfengi o doldurdu. Damat Mahmut Paşa üst tetiğe çıkardı, Redif Paşa ateş etti. Bu üç kişi devletin başını bu felâkete uğrattı. Muamelâtı harbiyyede dahi büyük, büyük kusurlar vukubuldu. Nihayet Rusyalular, İstanbul kapılarına kadar geldiler.”

Görülüyor ki, Osmanlı İmparatorluğunu harbe sokmak fikri sakimânesi Mithat Paşanın kafasına yerleştirilmiş ve 1293 (1877 - 1878) Türk - Rus harbi böylece çıkmıştı.

Mithat Paşanın, Türk - Rus harbini kimler hesabına ve nasıl bir ihanet ile çıkarttığının en mükemmel

-449-⇧

delilini, bizzat kendi damadı Vefik bey Tasviri Efkârın 217 numaralı nüshasında neşrettiği ve İbnül Emin Mahmut Kemal İnal’ın, bahsi geçen eserinin 352. sayfasında tarihe intikal ettirdiği şu vesika açıkça ortaya koymaktadır:

“İstanbul’da konferansın teşekkülünden evvel (Tersane konferansı) ol vakit İngiltere hariciye nezaretinde bulunmuş olan Lord Derbi tarafından Mithat Paşaya gelüp re’yel’ayn görüp okuduğum bir mektup, (İstanbul’da inikat edecek olan konferansın kararını reddetmekte muhtarsınız. Andan

sonra Londra'dan bir protokol gönderilecektir ki, anın muhteviyatı üzerine dahi, müzâkere edilecektir,) mealinde idi. Lord Derbi gibi zamanının siyasiyatına hâkim olan bir zattan, bir Sadrazama böyle bir mektup gelmiş olursa o Sadrazamın konferans kararını reddetmekteki cür'eti bittabi her türlü tereddütten âzade olur.

Vefik beyin tarihe intikal ettirdiği bu vesika, Mithat Paşanın, nasıl bir insan olduğunu ve siyasî iplerinin kimin elinde bulunduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu paşa için, bundan daha mükemmel bir ihanet vesikası bulmak çok güçtür. Bu mektuptan açıkça anlaşılmaktadır ki; Mithat Paşa, Tersane konferansını, İngiltere'nin arzusuna uygun olarak çıkmaza sokmuş ve dağılmasını temin etmiştir. Yukarıdaki ifadede, Lord Derbi'nin, "Londra protokolü üzerinde müzâkere edebilirsiniz" derken, Mithat Paşaya direktif verdiği de müdellel olarak ortaya çıkmaktadır. Yani açıkçası, Mithat Paşa Osmanlı Sadrâzamı olarak, tıpkı büyük patronu, Mustafa Reşit Paşa gibi İngilizlerin adamı idi ve bu siyaseti yüzündendir ki, devlet batırılmak için elinden ne gelirse yapmıştır.

İşte Mithat Paşayı ağır şekilde itham eden bir ve-

-450-⇧

sika daha. Bu vesika da İbnül Emin beyin, aynı eserinin 353. sayfasında neşredilmiştir. Üstat diyor ki:

"İngiliz namı ile yadolunan Mabeyin feriki Sait Paşa, hatıratında diyor ki: (...Veliyyi nimet efendimiz dahi harp taraftarı değildir, Lâkin en birinci azgın ve ahmak Mahmut Paşa (Sait Paşanın kayınbiraderi) ve ikinci derecede Mithat Paşanın şerlerinden dolayı sabrediyorlar. Bu âdemlerin ne kadar büyük hatada bulunduklarını elbette zaman ispat edecektir. Hele bizim Mahmut Paşa, bu aralık ta'un ve vebadır denilmeğe şayeştedir."

(Harbin netayici vahimesinden vükelâ, daha doğrusu bizim Mahmut Paşa ile Mithat Paşa mesul olmaz da bu âlemde acaba daha kim mesul olur...)

İşte bir vesika daha ve bunda da açıkça Mithat Paşa ve Avni Paşanın siyasî meslekleri, ihanet derecesinde vasıflandırılmaktadır. İbnül Emin beyin meşhur eserinin 355. sayfasında, üstat diyor ki:

"Onun (Mithat Paşanın) azl ve teb'idinden ve diyarı ahirete (burasını Allah bilir) yolcu edildiğinden yıllarca sonra Paris sefaretinde yazılan şifreli bir telgrafnamede, (Yıldız evrakı arasında 28 Mayıs 1898 tarihli).

(Geçenki Rusya muharebesinde olduğu gibi devleti âliyyeyi büyük tehlikeye düçar etmek ve bu suretle kendi menfaatlerini husule getirmek isterlerdi, bunlar Mithat ve Hüseyin Avni mel'unlarının meslek-i mel’anetkâranelerini elyevm takip etmekte bulunan ve envai habaset ve rezaleti alenen irtikâba meydan bulamadıkları cihetle, hanedan-ı Osmaniyenin ziri idare-i necat bahiresinde yaşamak güçlerine giden bir takım avenelerdir. Bunun yalnız bir his olduğu zannolunmasın. “Devleti âliyye payidar olmaz. Tedricen mektepler islâh edilerek bir hıristiyan hükümeti gelmelidir” yolun-

-451-⇧

da Mithat Paşanın, Hüseyin Avni dahi hazır olduğu halde bir mecliste tefevvüh etmiş olduğu gerek Cevdet Paşa merhumdan ve gerek elyevm meclisi âlide bulunan ve isminin zikrine lüzum görülmeyen bir zattan mesmu olmuştur denilmesi, sui nazar ve buğzun nihayet bulmadığını ispat eder.”

Sultan Abdülhamit Han, bütün bu hususlara vakıf olduğu için son ana kadar sabretmiş, fakat Mithat Paşa ile avenesinin ihanetlerinde ısrar ettiklerini müteaddit vesilelerle gördüğü için nihayet 21 muharrem 1294/ 5 şubat 1877 tarihinde saraya davet edilerek azledildiği ve derhal memaliki Osmaniyeyi terk etmesi, ba irade kendisine tebliğ edildi. Böylece Mithat Paşadan boşalan sadarete de Ethem Paşa nasbedildi.

Mithat Paşanın niçin azledildiğine dair, fikirlerini ve sebeplerini “Hatırat” ında yazmış olan Mabeyn feriki Sait Paşa, hatıralarında şöyle demektedir:

“Zat-ı şahane efendimiz, cülûsu hümayunlarından beri, gerek Mithat Paşa ve gerek Mehmet Rüştü Paşa hakkında (bu adamlar, vatan ve millete hizmet edemez, bunlar haindirler. Zira ahlâkları icabınca teferrüt etmek daiyesinde olduklarından, hanedan-ı Osmaniyi nîsyana attırup memleketi Cumhuriyet heyetine koymak ve kendileri dahi reisicumhur olmak efkârındadırlar. Onun için ehaliye sureti haktan görünerek hükümetimizin hâli meşrutiyete münkalip olmasını arzu ederler. Lâkin hükümeti meşrutayı ben istedim. Anlar, bu inkılâbı ancak teferrüt edip de idare-i memleketi bütün, bütün altı yüz senelik bir hanedan elinden gasbetmek niyeti fasideleri ile isterler,) deyu, efkârı şahanelerini beyan buyururlardı.”

Burada şu hususu işaret etmek isterim. Padişah, önce Mithat Paşanın yerine Ethem Paşayı Sadrazam

nasbetmiş olmasına rağmen, Ethem Paşa her ne sebeple oldu ise, bu tevcihe rıza göstermemiş ve ondan sonra sadaret mührü Sait Paşaya verilmiştir. İbnül Emin Mahmut Kemal bey, mührün teslimi sırasında sarayda paşa dairesinin altında bir odada cereyan eden bir konuşmayı nakletmektedir ki, cidden enteresan olan bu konuşmadan, Mithat Paşanın Sadrazam olmasına rağmen hâlâ gizli faaliyetlerde bulunduğunu ve bu faaliyetlerin reisi durumunda olduğunu anlamaktayız. Böylece Mithat Paşanın devlete nasıl kasdettiğini bir vesika ile daha pekleştirmek isteriz. Bu vesikada deniyor ki:

“Sait Paşa bir vakitten beri ötede beride saltanatı seniyye aleyhinde tecemmü eden cemiyeti hafiyelerde bulunanlar, zatı âlinizin konağına devam eden takımdan olduklarından bu hal, hakkınızda tabiî şüpheyi davet etti ve hatta dün akşam zabıta tarafından takdim olunan dört jurnalin birinde zatı âlinizin ismi zikrolunmuş ve Kemal beyin hanesinde bulunanlar tarafından (Mithat Paşa, istiklâliyeti aldı, muradı ber murat ederiz) deyu sözlerin tefevvüh olunduğu yazılmış olduğundan, eğer ki zatı şahane efendimiz, sizin doğrudan doğruya bu cemiyetlerde methaliniz olduğuna inanmak istemediler ise de, mademki ismi âliniz böyle sarahaten mezkûrdur, ol halde hem nefs-i âlinizi vikaye etmek ve hem de memlekette bu makule fesadın önünü almak içün veliyyi nimet efendimiz, zatı alinizin memaliki şahaneden bugün çıkmanızı ferman buyurdular ve bunun içün İzzüddin vapuru hümayunu hazırdır.

Mithat Paşa (vallahi, billahi benim bu cemiyetlerden haberim yoktur. Allah bu çapkınların belâsını versin. Bu, Rusya parası ile ve Halim Paşanın (Prens Halim Paşa) hud’ası ile vücuda gelmiş bir şeydir. Eğer beni buradan tard ve teb’it ederseniz alimallah memleket

mahvolur. Beşikler (Beşike) körfezindeki donanma üç güne kadar buraya gelir. Buraları iyi düşünülmelidir.”

Bu zavallı adama bakınız. Kendisi teb’it edilirse memleket mahvolurmuş. Mithat Paşa anlaşılan kendisinde bir takım kuvvetler tevehhüm etmektedir ki yeni Sadrazama karşı böyle konuşabilmek cesaretini bulmuştur. Fakat Mithat Paşaya bu cesaretin nereden geldiği yukarıdaki sözlerinin içinde mevcuttur. Mithat Paşanın, sözleri arasında bahsettiği, Beşikedeki donanma, o sırada Çanakkale’de Beşike’de bulunan İngiliz donanmasıdır. Demek

oluyor ki, İngilizler, Mithat Paşayı her ne suretle olursa olsun iş başında tutmak, Londra protokolunu kendisine imzalatmak siyasetini takip etmekte idiler ve bu gafil adam, kendisini koruduğuna inandığı İngiliz donanması ile devleti tehdit etmek gibi ihanetlerin en büyüğünü devletin Sadrazamına karşı yapmaktan çekinmez. Mithat Paşa denen, tarihlerimizin çok yanlış ve kasıtlı olarak Büyük devlet adamı vasfını verdikleri insan işte budur. Yani düpedüz devlet, millet ve din düşmanı bir hain...

Mithat Paşa, yukarıda verdiğimiz Sait Paşanın hatıratındaki konuşmasını aynı hatırata göre şöyle devam ettirmektedir:

“Mithat Paşa:

-Vükelânın bundan haberi var mı?

-Bilmiyorum.

-Ey, öyle ise rica ederim, gidiniz, zatı şahane efendimize söyleyiniz ki; benim bu işlerden haberim yok. Mademki vükelâ buradadır, bu işi onlar da müzakere etsinler. Eğer efendimizin bana emniyetleri yok ise, beni Mabeynde bir odada tevkif etsinler. Evime girmeyeyim, sadaret işlerini burada görebilirim. Gerek burada ve gerek Avrupa’da memleketimizin bu müşkül anında işleri ben görürüm deyu bir hüsni zan hasıl olmuş ol-

-454-⇧

duğundan, eğer ben buradan gidecek olur isem, memleket alimallah biter.

Sait Paşa, mührü Padişaha teslim ile beraber Mithat Paşanın sözlerini arzetti. Padişah (bu olamaz. Muhakkak gitmeli. Bundan sonra bu ademi burada bırakmak daha ziyade tehlükeyi mucip olur. Al, bu zaptiye jurnallarını da kendisine göster) dedi.

Sait Paşa, Padişahın, şimdi hareket etmesi hakkındaki iradesini tebliğ etti. Mithat Paşa, jurnalları okudu.

-(Haberim yok. Yazılır ya, çapkınlar iftira etmişler. Beni nereye göndereceksiniz?.)

- Hududu memaliki şahaneden çıktıktan sonra nereye isterseniz oraya gitmeğe mezunsunuz. Fakat Şira en yakın olduğundan oraya çıkabilirsiniz.

-Oradan başka yere gitmek için vapur bekleyecek değil miyim? Öyle olduğu halde beni Rumlar içinde bırakmayınız. Marsilya uzaktır, Brendizi’ye çıkarınız. Yanımda param yok, biraz para isterim. Lâkin benim

emniyetim olan bir yaver dahi isterim. Çünkü emniyetim kalmadı. Nefsime suikast ederler.

-Aman, böyle bir cinayet kimsenin aklına gelmedi. Bu söylediğiniz şey mümkinattan değildir.

-Gitmeli ha?

-Evet gitmeli. İki yaver ile iki çavuş, sizi istimbot ile İzzüddin'e götürmek için iskelede beklerler.

- Allah rahmet eylesün bu millete."

Şimdi, bu konuşmalardaki ifadeye dikkat ediniz. Bu zavallı âdem kişi, kendisinin devletten teb'it edilmesini memleketin mahvına sebep kabul ediyor ve sözlerinin sonunda "memlekete Allah rahmet eylesin" diyebiliyor. Vah bu millete, vah talihsiz imparatorluğa!...

Ve bu adam devletin dibine koyduğu dinamite rağmen, o devleti idare eden Osman Oğullarının en kud-

-455-⇧

retli Padişahlarından olan Sultan Abdülhamit Hanın lütfuna da uğramış ve kendisine 500 altın ihsanda bulunmuştur. Devletine kasdettiğini bile bile dünyada hangi insan vardır ki düşmanına rahim ve şefik olabilsin. Osmanoğlu sülâlesinin büyüklüğü bir defa daha bu ihsanla ortaya çıkmaktadır ki, bu rahm ve şefkat, Osmanoğlu sülâlesi içinde ne ilki idi ne de sonuncusu olacaktı.

Böyle bir vak'a daha Sultan Abdülhamit Handan sonra cereyan edecek ve 1877'den tam 36 yıl sonra, hain ilân edilen bir Padişah tarafından, Sultan Vahidüddin tarafından milleti kurtarması için Mustafa Kemal paşaya verilecektir.

Mithat Paşa hakkında söylenecek, neşredilecek daha birçok vesaik vardır. Lâkin bunların neşrine lüzum görmedim. Böylece Mithat Paşanın Avrupa'ya teb'idinden sonra devletin başı tam manasiyle derde girdi ve Rusya ile, Mithat Paşanın sebeplerini hazırladığı harp kaçınılmaz oldu. Rusya sür'atle harbe hazırlanıyordu. İlk olarak Romanya tarafından, Osmanlı kabinesinden talep edilip de reddedilen talepler üzerine müsait zemin bulan Rusya, 16 nisan 1877 tarihinde Romanya ile askerî bir anlaşma imzaladı. Böylece bitaraf kalmak isteyen Romanya başvekili Braitianu'nun

bu vadideki gayretleri de, Babıâli tarafından değerlendirilemedi ve bu devlet Rusya'nın kucağına itildi.

“Böyle olunca Romanya, Rusların tekliflerini ister istemez kabule ve bunlarla birleşmeğe karar verdi. Romanya’nın birliğini elde eden Rusya, yalnız Romanya ordusundan nasıl istifade edebileceğini tayinde mütereddit idi. Romanya prensi Şarl, Rus generallerinden hiç birisinin emri altına girmeyerek daima Romanya ordusunun başında ve müstakil kalmak istiyordu. “Ne olur ne olmaz” ihtiyatkârlık kaidesine riayet etmek is-

-456-⇧

teyen Romanya, orduyu elden çıkarmayarak az bir fedakârlıkla en büyük faydalar elde etmek arzusunu güdüyordu.

Siyasî ortalar (mahfiller) ise Rusya, Balkan yarımadasındaki hıristiyanları kurtarmak için savaşa girişmiş olduğuna göre, bunları savaşta kırdırmak ve Romanya’yı ağır bir yük altına sokmak doğru olmaz ve fena tesirler yapar fikrinde idiler. Hele Tuna’nın cenubunda akacak askerî hareketlerde Romenlere ihtiyaç hissedilmeyeceği zannı da kuvvetli idi. Bu mütalâaya Rus Çarı ikinci Aleksandr da iştirak ediyordu.”

“Binaenaleyh bu düşüncelerin tesiri altında savaşa girişilmezden sekiz gün evvel yani 16 nisan 1877’de, Romanya ile Ruslar arasında sırf askerî bir anlaşma imzalandı.

Bunun hükümlerince Rus orduları Romanya’dan serbestçe geçecekler ve Ruslar dost sıfatiyle memleketin her yerinde hüsnü kabul göreceklerdi. Bu anlaşmaya bağlı bir ekte, Rus ordusunun Romen demiryollarından ne yolda istifade edeceği, satın alacağı eşyayı nasıl ödeyeceği ve Romanya memurları ile ahalisine karşı hareketi sureti tesbit edildi.

Esas teşkilât kanununa göre bu anlaşma Romen meclisinden geçmek ve tasdik edilmek lâzım geliyordu. Romanya’da vaktiyle Rusların yaptıkları zulümden gözleri yılan ve bu birliği istemeyenler çoktu. Binaenaleyh anlaşma reddolunur korkusu ile, bu ancak savaş ilân edilip, Rus orduları Romanya’ya girdikten sonra, yani 26 Nisan 1877 tarihinde meclise arzolundu. Artık aleyhinde söz söylemek zamanı geçmiş olduğundan aynen kabul edildi.”

“Rusların savaşa girişleri, Avrupa hükümetleri ile birlikte yaptıkları tekliflerin reddedilmesi yüzündendi. Böyle olunca bu şartlar kabul

edilinceye kadar savaşa

-457-⇧

devam ve Babıâliyi, islâhat namı altındaki teklifleri kabule icbar etmek lâzım gelecekti.

Ruslar, Osmanlı ordusunun kuvveti hakkında doğruya yakın bilgi elde etmekle beraber, bunun savaş kabiliyetini tayinde mütereddit idiler. Buna da başlıca sebep, hükümetin idaresi başında bulunan adamların sık sık değiştirilmeleri ve bir de Osmanlıların, İngilizler tarafından açık veya kapalı maddî veya manevî yardım görmeleri ihtimali idi. Böyle bir yardımın Babıâlinin gidişi üzerinde yapacağı tesirat gözönüne getirilecek derecede ehemmiyetli idi.

Binaenaleyh Ruslar, öteden beri besledikleri emele kat'î surette varabilmek için, savaş hareketlerine hedef olarak İstanbul'u kabul ettiler.

Rus ve Slavların Çarigrad ismini verdikleri İstanbul, asırlardan beri bunların hırs ve tamah bakışlarını üzerine çekmiş ve buraya girmek her Rus için âdeta dinî bir vazife hükmüne girmişti. İstanbul o sıralarda Rus ordusunu bir mıknatıs gibi üzerine çekiyordu. Çünkü, Ruslar savaşa hıristiyanları kurtarmak yüksek duygusu ile giriştikleri süsünü ve buna siyasiden ziyade, dinî bir şekil vermişlerdi.

İstanbul şehri de Müslümanların elinden kurtarılması lâzım gelen mukaddes bir yerdi."

Şimdi burada dikkat edilirse, İngiltere ile Rusya'nın siyasî gayeleri değişiyor ve bu iki devlet ayrı bir siyaset takip ediyorlardı. Başlangıçta, yani 18. asrın ortalarında sadece dinî taassup ile Osmanlı İmparatorluğu üzerine çullanan Avrupa devletleri, 19. asrın yarısından sonra ikiye ayrılmış bulunuyorlardı. Bir tarafta Rusya ve Balkan Slavlığı, diğer tarafta İngiltere, Fransa ve Almanya devletleri yer alıyorlardı.

Rusya eski hıristiyanlık siyasetinin gizlediği bir iktisadî hedefin peşinde koşarken, İngiltere tamamen ik-

-458-⇧

tisadî hedeflere ve cihan hâkimiyetine dayanan bir siyaset takip ediyordu. Fransa, Almanya, Avusturya - Macaristan İmparatorluğu ise, bu iki devletin rekabetinden istifadeyi başlıca hedef alan bir siyasetin muakkıbı idiler. Yalnız Fransa'dır ki, bu siyasetten ayrılıyordu. Zira Fransa, Osmanlı

İmparatorluğu içinde Kanunî Sultan Süleyman'ın birinci Fransuva'ya verdiği en geniş mânadaki kapitülasyonlardan istifade ederek gerek İngiltere gerekse Rusya ile, takip ettiği hem dinî, hem siyasî ve iktisadî siyaset dolayısiyle rekabet ediyor ve daima kendi lehinde bir takım menfaatler elde edebiliyordu.

Demek oluyordu ki, Fransa da, Rusya da; hatta Avusturya - Macaristan İmparatorluğu da, Almanya ve İtalya da Osmanlı İmparatorluğu politikasında İngiltere'ye rakip durumda idiler.

Fakat İngiltere, takip ettiği büyük cihan hâkimiyeti ve ham maddeler siyaseti dolayısiyle devletler arası bir rekabetin meydana gelmesinde büyük bir maharet göstermiş, Rusya - Fransa ve Avusturya-Macaristan arasında zaman zaman meydana gelen yakınlaşmayı ve bu yakınlaşmanın kuvveden fiile çıkardığı anlaşmaları bozmuş ve tek başına yürütmeğe kararlı olduğu cihan siyasetini tatbik edebilmiştir.

İngiltere, bu siyasetin son halkasını Osmanlı İmparatorluğu ile tamamlamağa kararlı idi ve bu kararını da gerçekleştirmek için hiç bir fedakârlıktan çekinmiyordu. Nitekim Osmanlı İmparatorluğunda satın almakta maharet gösterdiği paşalar çetesi ile bu siyasetine rahat ve emin adımlarla ilerliyordu. İş son kertesine gelmişti... İngiltere'ye rakip bir devlet meydana getirmek hususunda büyük gayretler göstermiş ve bunda muvaffak olmuş bulunan şehit Sultan Abdülâziz Han, İngiltere'nin en büyük rakibi Osmanlı tahtından uzak-

-459-⇧

laştırılmış ve katlettirilmişti. Sıra, şehit Padişahın kurduğu dünya ikincisi durumundaki donanma ile, dünyanın en mükemmel teslih edilmiş ordularından birisi durumundaki Osmanlı ordusunu imha etmekti. Bu sebeple de Mithat Paşa ve yârânı paşaları rahatça kullanmış, Osmanlı İmparatorluğunu; içinden çıkılması mümkün olmayan bir badirenin ve devletin felâketine müncer olacak bir Türk - Rus harbinin patlatılmasında, yine bu paşalardan yardım görerek muvaffak olmuştu.

Rusya ile Türkiye kaçınılması mümkün olmayan bir harbin içine işte böylece, bizzat o devleti idare edenlerin ihaneti yüzünden itilmiş ve Osmanlı ordusu evvelce ihzar edilmiş ve tohumu atılmış paşalar arası anlaşmazlık yüzünden de cephelerde kumandansız kalmış, paşalar aklın almayacağı bir rekabet yüzünden orduyu atıl bırakmışlar ve gerekli

harekâttan âdeta tevekki etmişlerdi. Başkumandan Abdülkerim Nadir Paşanın, Rus ordusunun Tuna'yı geçmesinde gösterdiği büyük müsamaha, denilebilir ki, bütün askeri şöhretini ve kumandanlık vasfını bir anda âdeta yok etmiş ve başkumandanlıktan atılmasına sebep olmuştu. Fakat Abdülkerim Nadir Paşanın başkumandanlıktan uzaklaştırılması keyfiyeti hiç bir netice vermemiş, Tuna'yı geçen Ruslar sür'atle Türk ordularının irtibat yolları ile birlikte ikmal yollarını da kısmen tehdit, kısmen de kapamış ve orduyu pek müşkül durumda bırakmıştı.

İşte Mithat Paşa ve arkadaşları olan Babıâli Paşalarının devlete yaptıkları korkunç ihanetin bilançosu budur. Yani, en mükemmel şekilde teslih edilmiş olmasına, Karadeniz'de de, Tuna'da da daha üstün bir donanmaya malik olmaklığımıza rağmen Türk orduları her tarafta, sırf paşalararası rekabet ve çekememezlik yüzünden mağlup olmuş ve Ruslar, tarihî emellerini kıl payı ile ellerinden kaçırmışlardı. Yani İstanbul'u, Ça-

-460-⇧

rigrad adını verdikleri bu manevî değeri bütün Müslüman âlemince pek yüksek olan İstanbul'u, yine İngiltere'nin cihan hâkimiyeti siyaseti yüzünden kaybetmişler ve geldikleri Ayestefanos'tan (Yeşilköy) bu devletin müdahalesi ile yüz geri etmişlerdi.

Mithat Paşa ve şürekâsının marifeti işte bu şekilde bir sona ulaşmış oluyordu.

MİTHAT PAŞA LONDRA'DA

Mithat Paşa, Sultan Abdülhamit Han tarafından Avrupa'ya teb'it edilip te İzzeddin vapuru ile Brindizi'ye gönderildikten sonra orada vapuru terketmiş ve soluğu İngiltere'de, dostları, velinimeti İngiliz devletinin büyük prensi, sonradan yedinci Edvard olacak olan prens of Wells'in memleketinde almış ve orada fevkalâde büyük bir itibar ve dostluk görmüştü.

Oğlu Ali Haydar Mithat'ın kitabında, yani Hatıralarım adlı eserinde Mithat Paşanın Londra misafireti cidden üzerinde durulmağa değer bir safha arzetmektedir. Bu husus bütün teferruatı ile kaleme alındığı vakit Mithat Paşanın devlete ihaneti çok daha açık şekilde tebellür edecek ve Türk tarihi bu hususta yaptığı hatayı, bu insanı kahraman ve büyük devlet adamı olarak tanıtmaktaki hatasını düzeltmiş olacaktır.

Mithat Paşanın Avrupa'ya teb'it edilip de İngiltere'ye gitmesinden sonra orada gördüğü fevkalâde hüsnü kabul, yakın ve içten dostluk hakkında birkaç misal vermek, hadiselerin gelişmesi ve Mithat Paşanın İngiliz dostluğu hakkında beslediği derin muhabbet karşısında bir hükme varmak, her halde yerinde olacaktır. Biz, bu mevzuda kendimiz değil, fakat bizzat Mithat Paşanın oğlu Ali Haydar Mithat'ın İstanbul'da bastırdığı (HATIRALARIM 1872 -1946) adlı eserinin 32 ve mü-

teakip sayfalarındaki mütalâasını vermekle iktifa edeceğiz. Âli Haydar Mithat hatıralarında diyor ki:

"Mithat Paşa, Avrupa'da, merkezi ikamet olarak Londra'yı tercih ile buraya yerleştikten sonra, damadı Vefik bey ve beni de yanına aldırmış ve bizi karşılamak üzere, Paris'e kadar gelmişti. Porçester Teras'ta bir yer kiralamıştık. Burası oldukça büyük ve önünde güzel bir de bahçesi vardı. Babam da dahil olmak üzere, ev halkı, ben, damadı, kâtibi, iki uşak ve bir de ahçı ki, cem'an yedi kişiden ibaret idik. Bazı günler babam, beni, damadı ve kâtibi hususisini yanına alarak, birlikte Hayd-Park'a dolaşmağa giderdik. Bir gün gene, parkta dolaştığımız bir sırada, karşımıza bilâhare İngiltere tahtına Yedinci Edvard olarak cülûs eden, veliaht Prens Of Wells çıkmıştı. Babam ile veliaht arasında sıkı bir dostluk olduğundan, arasıra buluşup görüşürlerdi. Bu buluşmalarında, yanlarında, ekseri zamanlar, Felemenk veliahtı olan prens Doranj da eksik olmazdı. Her üçü arasında teklifsiz bir samimiyet hüküm sürerdi.

Prens Of Wells, o gün de, gene teklifsizce Mithat Paşânın koluna girmiş, eniştem Vefik bey, Vasıf Kılıçyan[40] ve ben kendilerini, arkalarından kısa bir mesafeden takip ediyorduk. Parkın bir kıvrımında, hiç beklemediğimiz bir sırada, birdenbire kraliçe Victoria ile karşılaştık. Kraliçe daha o sıralarda hayli yaşlanmış bulunuyordu. Âdeti üzere, tekerlekli bir arabaya benzeyen bu tekerlekli koltuğuna oturarak açık havalarda, parka gezmeğe çıkmak âdetinde idi. Prens Of Wells, pederi, derhal valide kraliçeye takdim ile, kraliçe Viktorya da, Mithat Paşaya, şu yolda iltifatta bulundu. “Pek çok methinizi işittim. Memleketinizde hazırlamakta olduğunuz büyük inkılâbı memnuniyetle takip ve takdir ediyorum. Görüştüğümüze memnun oldum...”

-462-⇧

Mithat Paşa, bu iltifata şu yolda mukabelede bulunmuştu:

“İltifat-ı şevketmeapları liyakatimin fevkindedir, teveccühü şahanenize teşekkür ederim.”

Evet, İngiltere’nin Osmanlı İmparatorluğu toprakları üzerindeki fevkalâde mühim iktisadî menfaatleri ve Mithat Paşanın şahsında Osmanlı Devleti içinde aksatmadan devam ettirdiği dünya hâkimiyeti siyaseti, Londra’da menkup bulunan bir Osmanlı Sadrazamı ile, her türlü siyasî skandalı peşinen kabul ederek görüşen bir cihan kraliçesinin bu hattı hareketini, tesadüflere bağlamak asla mümkün olamaz. Bu görüşme de açıkça göstermektedir ki, Mithat Paşa, İngilizler için cidden büyük bir dost, büyük bir yardımcı ve İngiliz İmparatorluğuna büyük hizmetler ifa eden bir insandır.

Ve Mithat Paşanın Londra’da böylesine bir itibara mazhar olması da bu yüzdendir.

Ali Haydar Mithat, hatıralarında bu karşılaşmayı şöyle tefsir etmektedir.

“Bu mülâkatın bu şekilde, Prens Of Wells tarafından sureti mahsusada tertip edilmiş olduğundan şüphe yoktur. Kraliçe Viktorya’nın, sürgün bir adamı resmen kabul etmesine İngiliz protokolü mani idi. Mithat Paşanın nam ve mevkii ise, gizli olarak kabul edilmesine müsait değildi.”

Ali Haydar Mithat hatıralarının 50. ve müteakip sayfalarında fevkalâde ehemmiyetli bir mevzua temas etmektedir. Burada bahsedilen husus, İngilizlerin, sonradan Alman - İngiliz rekabeti haline girecek olan Osmanlı demiryollarına karşı duyduğu büyük alâkadır. Ali Haydar Mithat diyor ki:

“Menfî olarak Avrupa’da kaldığı iki sene, Mithat Paşa için, belki hayatının en çok elem ve üzüntü dolu

-463-⇑

seneleri olmuştur. Zira, hak ve teceddüt taraftarlarının elbirliği ile, senelerden beri türlü gayret ve fedakârlıklar sayesinde, binbir müşkilâtla hazırladıkları büyük eserin (!) müstebit bir hükümdarın keyif ve cehaleti yüzünden, kat’î akamete uğratılmasına uzaktan seyirci kalmak ve elinden bir şey gelmeden bütün emel ve ideallerinin birer, birer yıkıldığını görmekten daha elim bir şey, tasavvur etmek mümkün değildir.

Bir taraftan İngiltere, Fransa hatta Avusturya ile İtalya da dahil olmak üzere, bu memleketlerde Türkiye için ne kadar müsait cereyanlar bulunduğuna göre Mithat Paşa, bu sayede, Rusya’nın çoktan beri Türkiye aleyhinde hazırlamakta olduğu ölüm darbesine karşı koyabilmek için, bir muvazene kurmanın mümkün olabileceğini de anlıyordu. Bundan başka, o sıralarda bilhassa İngiltere’de, Türkiye’yi kuvvetlendirmek arzusu millî ve siyasî bir cereyan halini almış olduğu için, şimendifer ve liman gibi işler için müsait şartlarda sermaye bulmak imkânları da hasıl olmuş bulunuyordu. Fakat bunların cümlesi zaman geçtikçe zail olmağa başlamıştı.”

İşte İngiltere’nin asıl maksadı bu idi. Zira İngiltere, cihan hâkimiyeti siyasetinin ancak Osmanlı İmparatorluğu hudutlarından geçtiği takdirde ve bu topraklarda tam serbestiye sahip olduğu vakit gerçekleşebileceğine inanmış politikasını bu istikamette yürütmeğe başlamıştı. Demiryolu inşaat meselesi, bu siyasetin ilk köprübaşı noktası idi. Nitekim Mithat Paşa, Londra’da ikameti sıralarında İngiliz sermaye piyasaları ile de en geniş münasebetler kurmuş ve Osmanlı İmparatorluğuna bu sermayenin celbini mümkün kılmak için devamlı müzâkerelerde ve ziyaretlerde bulunmuştur. Ali Haydar Mithat kitabında bu hususta enteresan malûmat vermektedir. Bu zat diyor ki:

-464-⇑

“Mithat Paşa, Londra’da, Waterlaw and Sons” namında azim bir müesseseyi ziyaret için bir davetname almıştı. Müessese direktörleri, Mithat Paşayı alkışlarla, istikbal ederek, şu beyannemeyi okudular :

(Biz, direktörler, müfettişler, memurlar ve ameleler zat-ı fehimanelerinize karşı beslediğimiz derin hürmeti kabul etmenizi sizden rica ederiz. Mithat

Paşa ismi, bugün İngilizlerin kalbinde derin akisler ve muhabbetler uyandırmıştır. Bu isim hiç bir zaman unutulmayacaktır.

Türkiye’nin en meşhur bir devlet adamı ve Türk kanunuesasisinin mucidi (!) olan zatı devletiniz, müessesemizi ziyaret için davetimizi kabul etmekle, derin hisler uyandırdınız. Temenni ederiz ki, bu badireden yakın bir zamanda kurtulursunuz ve Türk İmparatorluğu, sizin yüksek direktifiniz altında eski yüksek şevket ve satvetini bulur.)

Bu beyanata karşı Mithat Paşa, şu yolda mukabelede bulunmuştur:

(Efendiler, direktörler, müfettişler, memurlar ve ameleler! Samimî istikbalinizle bana şeref verdiniz. Türk milletine karşı beslediğiniz kalpten gelen muhabbetten dolayı kendimi bahtiyar addederim. Şahsıma karşı gösterdiğiniz teveccüh ve iltifata ayrıca müteşekkir olmakla beraber bu teveccühün bir kısmı da kalplerinin safiyeti ve samimiyeti ile meşbu bulunan amele tarafından ibraz edilmiş olmakla, memleketim hakkında besledikleri temenniyat, yaşadığım ahval içinde bana medarı teselli olacaktır. Bu muazzam müessesenin zaman geçtikçe daha büyümesini diler ve kuranını tebrik ederim.)

Şimdi bu ziyaret ile Mithat Paşanın şahsına gösterilen büyük teveccühün manasını anlamak için kendi-

siyle birlikte nefyedilip hapsedildiği Taif hapishanesinde yatan Prens Sabahattin beyin babası Mahmut Celâleddin Paşanın, İngilizlerin Anadolu ve Mezopotamya ile Adana, Mersin ve havalisinde demiryolları inşaatı teşebbüslerine girişen ve bu hatların bir kısmını alan İngiliz firmasının Türkiye mümessili olduğunu hatırlamak kifayet eder zannederim.

Ve İngilizlerin, Almanlarla korkunç bir mücadeleye giriştikleri bu demiryolu meselesinin asıl hedefi de iktisadı, yani hammadde kaynaklarını ellerine geçirmek olarak tezahür etmiş ve birinci cihan harbi ile birlikte İngilizler, hem Osmanlı devletini yıkmışlar ve hem mağlup Almanya'nın ölüm vesikasını ellerine vermişler, hem de bütün Ortaşark hammadde kaynakları, bu arada bilhassa Petrolleri ellerine geçirmişlerdir.

İşte Mithat Paşanın Londra’da ticaret iktisat âlemi ile olan yakın münasebetlerinin sebebi de budur. Esasen, Mithat Paşa, Avrupa’da sürgün olarak yaşadığı iki sene sonunda tekrar vatana dönüp te vazife alınca,

İngilizlerin bu arzularını birinci planda tutacak ve bu hususta bilhassa Bağdat valiliği sırasında büyük gayretler sarfedecektir. Kendisine bu gayretlerinde ise, o sıralarda İstanbul'da bulunan İngiliz büyük elçisi Layard en büyük destek ve yardımcı olacaktır.

MİTHAT PAŞA BAĞDAT VALİSİ

Mithat Paşanın Bağdat valiliği, Osmanlı İmparatorluğunda pek ehemmiyetli bir yer işgal etmektedir. Zira Bağdat, o sıralarda, yani Mithat Paşanın bu vilâyetin valiliğinde bulunduğu sıralarda dünyanın geleceğinde çok mühim bir yer işgal edecek olan Petrol saha-

-466-⇧

larının başlıcasını ihtiva eden bir merkezdi. Bu bakımdan Mithat Paşanın, Bağdat valiliğindeki icraatı Osmanlı Devletinden talep ettiği çok geniş salâhiyetleri, etraflıca tetkik etmek ve tarihe ışık tutacak bir takım vesikaları da birlikte aktarmak lâzımdır.

Mithat Paşa, Avrupa'ya teb'it edildikten sonra tam, iki yıl müddetle Avrupa'da dolaşmış, fakat ikamet merkezi olarak Londra'yı daimî merkez ittihaz etmiştir. Bu iki yıl müddet zarfında bilhassa İngiliz diplomasisi ile çok sıkı dostluklar kurmuştur. Fakat bu dostlukların en ehemmiyetlisi, muhakkak ki, sonradan İngiltere tahtına yedinci Edvard olarak geçen Prens Of Wells ile olan dostluğudur.

Bu dostluğun yanında bir başka, fakat dikkati çekmeyen dostluk vardır ki, o da, Hollanda prensi Doranj ile olan dostluğu idi.

Aslında bu dostluk en az Prens Of Wells ile olan dostluk kadar ehemmiyetlidir. Zira, Hollanda, Uzak şarkta tam mânasiyle müstemlekeci bir devletti ve bu devletin İngilizlerle müşterek büyük iktisadî işletmelerinin temeli de o sıralarda atılmış bulunuyordu.

Bu işletmelerin başında, Royal Dutch adlı petrol işletmeleri geliyordu.

Demek oluyor ki, Mithat Paşanın, pek mebzul petrol yataklarına sahip olan Bağdat vilâyetine tayin ettirilmesinin ayrıca bir sebebi vardı ve Mithat Paşa bu sebebi asla belli etmeden, devletin başına daha o zamandan, birinci cihan harbinin sonunda gelen felâketi örmeğe çalışmıştı.

Mithat Paşa, esasen Avrupa'da bulunduğu iki yıl müddet içerisinde büyük bir merak ve titizlikle, İngiliz ticarî mehafili ile temaslar kurmuş, onlarla olan münasebetlerini sıklaştırmış, İngiliz demiryolcularını Osman-

-467-⇧

lı Devletine sokmak için çok çalışmış ve sonunda Mehmet Celâleddin Paşa marifetiyle muvaffak olmuştur.

Mithat Paşanın Londra, Paris ve diğer yerlerdeki temasları, İstanbul’un, Padişahın gözünden kaçmamış ve kendisinin Girit’te ikametine müsaade buyurulmuştur.

Mithat Paşaya sarayın iradesi 1878 senesi ağustos ayı içinde tebliğ edilmiş ve Londra sefirimiz Müzürüs Paşa, Mithat Paşaya ayrıca Padişahın bin altın ihsan ettiğini ve aylık 200 altın maaşla Girit’e dönebileceğini kat’i olarak bildirmişti. Mithat Paşa, derhal yol hazırlıklarına başlamıştı.

Mithat Paşa Londra’dan ayrılırken, pek büyük bir merasimle uğurlanmış, Marsilya’da bu merasim Fransızlar tarafından da hemen hemen aynı şekilde tekrarlanmıştı. Mithat Paşa artık Girit yoluna koyulmuştu. Nihayet 14 eylül 1878 tarihinde Girit’in Hanya limanına varmıştı.

Mithat Paşanın bindiği Osmanlı donanmasına mensup harp gemisi, Hanya limanına girince, orada demirli bulunan Düveli muazzama filoları tarafından top atışı ile selâmlanmıştı. Bu durum aslında protokol dışı olmasına rağmen, Mithat Paşa gayri müslim halkın tezahüratı arasında ve Düveli muazzama filolarına mensup bahriyelilerin “Hurra, hurra” sesleri arasında karaya ayak basmıştı.

İngilizlerin arzuları yine tahakkuk etmişti. Mithat Paşa Osmanlı topraklarına ayak basmıştı ve Mithat Paşa, Hanya limanında karaya ayak bastıktan sonra, İngiliz sefiri Sir Austin Layard ile temas kurmuştu.

Mithat Paşanın oğlu Ali Haydar Mithat’ın (Hatıralarım) adlı kitabının 63/64. sayfalarında bu temas ile alâkalı gayet mühim malûmat vardır. Ali Haydar Mithat bu hususta kitabında diyor ki:

-468-⇧

“Mithat Paşa, Girit’e yerleştikten bir müddet sonra İngiliz sefirinin mahrem dostlarından birisi tarafından 3 ekim 1878 tarihli bir mektup almıştı.

O zamanki hali ve bilhassa Rus tesiri altında bulunanların, Abdülhamit’in etrafında oynamakta oldukları rolü meydana koyması cihetinden büyük ehemmiyeti olan bu mektupta, İngiltere sefiri, Sir Austin Layard, şunları bildirmekte idi:

(Altes,

Sefir Sir Austin Layard bana dedi ki, Sadarette bulunduğumuz sıralarda, her gün soframızda oturan adamlardan birinin, Rus generali İgnatiyef’e para

mukabilinde casusluk ettiğine dair eline gayet kat'i deliller geçmiş, sadık bir adamımız öldüğünü zannettiğiniz bu casus, sofranızda konuşulan şeyler hakkında, her gün, Rusya sefirine muntazam raporlar vermekte imiş.

Sefir cenapları bundan başka, Padişahın etrafında, Ruslardan, para almakta olan adamların bulunduğunu da istihbar etmiş. Altesiniz hakkında Abdülhamit'in vehmini tahrik edenler ve binnetice teb'idinize sebep olanlar da bunlarmış. Bu sebeple, sefir cenapları, Abdülhamit'e sizden bahsederken çok ihtiyatlı bir lisan kullanmak mecburiyetinde kalıyormuş ve mütalâasına göre; Viyana'da bulunduğumuz bir sırada, Padişahın ihsanını reddetmiş olmanız da fena tesir yaratmış.

Sefir cenaplarından aldığım talimat üzerine, Altesinize şunu da bildirmek isterim ki, sizi, bir aralık, Girit'e vali tayin etmeği düşünmüş ise de, sefir elinden geldiği kadar buna mani olmağa çalışmış. Zira Girit'teki hoşnutsuzluk azalmayacağı için, ne yapılsa beyhude olacak ve büyümekte devam edecekmiş. Zaten memleketinize faydalı olabilmeniz için, behemehal daha yüksek bir makama geçmeniz icap ediyormuş. Sefir Altesinizle bir yerde buluşup görüşmeyi çok arzu ediyorsa

-469-⇧

da, buna, şimdilik imkân görememektedir. Kendisiyle sureti mahremanede muhabereye devam etmek, arzu ettiğiniz takdirde sefiri çok memnun edersiniz.

Sefir, sizin şahsî iştirakiniz olmadan, Türkiye'de devam edilecek islâhatın büyük müşkilât ile karşılaşacağına kanidir. İngiltere'nin, şarkta takip etmesi en münasip olacak siyaset ile, Türkiye'de yapılması lâzım gelecek islâhat hakkında vereceğiniz fikirler, sefir tarafından büyük bir ehemmiyet ve alâka ile telâkki edileceğinden şüphe etmeyiniz. Sefir cenaplarına doğrudan doğruya yazmamağı daha muvafık gördüğünüz takdirde benim vasıtamdan kemali emniyetle istifade edebilirsiniz. Sizi şerefimle temin ederim ki, Sir Austin Layard ile yapacağınız muhabereden kimsenin asla haberi olmayacaktır. Hürmetlerim."

Yukarıdaki mektuptan da anlaşılacağı gibi, İstanbul'daki İngiliz sefiri Sir Austin Layard, Mithat Paşanın Girit valiliğine tayinine müdahale etmiş ve bu tayinin tahakkukuna mani olmuştur. Buna sebep olarak da, Girit hadiselerinin durmayacağını, orada Mithat Paşanın bulunmasının, İngiliz cihan hâkimiyeti siyaseti için herhangi bir mâna taşımadığını ifade

etmektedir. Sefir ayrıca, gizli temas kurduğu ve gizlice mektup gönderdiği Mithat Paşaya, kendi siyasetine uygun olarak devleti âliyyeyi haritadan silmek için, daha yüksek makamlarda vazife görmesinin, kendilerince elzem olduğunu bildirmektedir. Bu lâzime, sonradan İngiliz sefirinin de dahil olduğu bu mektuptan da açıkça belli olmuştur. Zira, Mithat Paşa Suriye ve Bağdat valiliğine tayin edildikten sonra oralarda pek tehlikeli bir takım faaliyetlerde bulunacak, bir valiye verilmesi mutat olan salâhiyetlerin pek fevkinde bir takım salâhiyetler isteyecektir. Şimdi bu zatın, Bağdat valiliğine ait faali-

-470-⇧

yetlerini, yine yabancı ve yerli vesikalara istinaden tetkik edelim.

Mithat Paşa, 10 aralık 1878 tarihinde Sadrazam Safvet Paşanın tavsiyesi ile Suriye valiliğine tâyin edildi. Sultan Abdülhamit Hanın emri ile tahsis edilen Fuat vapuru ile Hanya'dan Beyrut'a geçen Mithat Paşa resmen Suriye valiliği vazifesine başlamış oldu.

Mithat Paşa Suriye valiliğine tayin edildiği günden beri her fırsat düştükçe, hatta fırsat yaratarak salâhiyetlerinin artırılması için Babıâliyi tazyik etmeğe başladı. Sultan Abdülhamit'in Mithat Paşa hakkındaki noktai nazarı ise ortada idi. Bundan evvel belirttiğimiz gibi Sultan Abdülhamit Han, Mithat Paşayı, "Bu âdem kişi devlete haindir", demek suretiyle hakikî veçhesi ve hüviyeti ile ortaya koymuştu. Binaenaleyh, Mithat Paşanın istediği salâhiyetlerin tehlikeli istikametlere ve gizli bir takım niyetlere dayandığını bilmemesi mümkün değildi ve dikkat edilirse, Yıldız sarayında kurduğu dünyanın en mükemmel, en kabiliyetli ve en korkulur istihbarat teşkilâtı ile Mithat Paşanın hakikî niyetlerini, Suriye'deki temaslarını adım adım takip etmekte idi. Hakikaten Mithat Paşa bir takım tehlikeli olabilecek salâhiyetler talep etmişti ve bu taleplerinin hiç birisi tahakkuk etmemişti.

İstediği bu salâhiyetlerden bir tanesi mahkemelerin valinin kontrolü altında olması idi. Fakât bu talebi de reddedilmişti. Bu hususta Bilâl N. Şimşir'in yazdığı "Fransız belgelerine göre Mithat Paşanın sonu" adlı eserin 19. sayfasında şu malûmat yer almaktadır:

"...İkincisi hükümet, o zamana kadar doğrudan doğruya valinin teftiş ve kontrolü altında bulunan mahkeme meclislerinin, bundan böyle valinin salâhiyetleri dışında tam müstakil olacaklarını bildirmiştir."

-471-⇧

Mithat Paşa, mahkeme meclislerini mutlak salâhiyeti içine almak istemekle ne yapmak istemekte idi, Şüphe yoktur ki, Mithat Paşa, eğer mahkemelerin kendi salâhiyetleri arasında kontrolüne müsaade edilseydi, bunu, sonradan talep ettiği orduyu da, yani vilâyeti dahilindeki askerî kuvvetleri de tam kontrol altına almak için giriştiği mezbuhane gayret sonunda gizli düşüncelerini tahakkuk ettirecek ve tam mânasiyle müstâkil bir vilâyet haline gelecek olan Suriye'de, ileride görüleceği gibi, bir devlet kurmak üzere harekete geçecekti. Bu duruma göre halen Türkiye'de ve bütün dünyada tam manasiyle hür ve müstakil olan mahkemelerin istiklâlini müdafaa eden Sultan Abdülhamit Han mı, yoksa mahkemeleri mutlak otoritesi altına almak suretiyle adaleti kendi keyfine göre tedvir etmek yolunda olan Mithat Paşa mı vatan hainidir?

Elbette Mithat Paşa haindir ve bu ihaneti de tarihen müsellemdir. İslâmiyet, adaleti insan haklarının en mukaddesi kabul eder ve Hazreti Muhammed efendimizin de buyurdukları gibi, adaleti mülkün temeli addeder. Adalet ise ancak hür ve müstakil olduğu vakit adalet olur. Aksi halde sadece keyfi kararlar veren bir müessese haline gelir.

Aynı eserin 20. sayfasında Bilâl N. Şimşir, Mithat Paşanın, vilâyeti dahilindeki askerî birlikleri tam mânasiyle emri altına alabilmek için giriştiği teşebbüslere mazeret olarak diyor ki:

"Suriye'de askerî otorite ise, sivil otoriteden tamamiyle müstakil ve ayrıdır. Vali, askerin yardımına ihtiyaç duyduğu zaman, oradaki ordu kumandanı Müşir (Mareşal) Paşaya başvurmaktadır. Müşir ise, her defasında asker vermeğe salâhiyetli olmadığını, bunun için İstanbul'a başvurması lâzım geldiğini bildirmektedir."

-472-⇧

Evet Mithat Paşa, buna benzer bir takım bahanelerle vilâyet dahilindeki askerî birliklerin de kontrolü altına girmesini talep etmiş, fakat diğer talepleri gibi bu talebi de, hem de vakit geçirilmeden talep etmiştir. Mithat Paşa, Babıâliye yaptığı müracaatlarının reddi üzerine Suriye'deki Fransız başkonsolosuna müracaat etmiş ve isteklerinin kabul ettirilmesi için Fransız hükümetinin Babıâliyi tazyik etmesini talep etmiştir.

Bu hususta yukarıda bahsedilen aynı eserin 21. sayfasında şu malûmat vardır:

“... Bu şekilde çeşitli güçlükler ve İstanbul ile devamlı çatışmalar arasında on ay kadar Suriye valiliği yaptıktan sonra Mithat Paşa, 1879 Eylül ayı başında, güç durumunu Suriye’deki Fransız başkonsolosuna anlatmış ve onun aracılığı ile Fransa’dan destek istemiştir. Vali açıkça, İstanbul’daki, Fransız büyükelçisinin Babıâli üzerinde nüfuzunu kullanıp kendisine yardım etmesini rica etmiştir. Başkonsolos Delaporte, valinin ricasını Fransız Dışişleri Bakanı Waddington’a rapor etmiştir. Rapor, Fransa dışişleri bakanlığında altı çizilerek okunmuş, ama bir muamele görmemiştir.”

Şimdi burada şöyle bir sual akla geliyor: Mithat, Paşa acaba neden dolayı İngilizlerle teşriki mesai etmemiştir de, Fransızları tercih etmiştir? Mithat Paşanın, İngilizlerle olan sıkı münasebetleri, esasen bilinmekte olan keyfiyetti ve İngilizler, Mithat Paşanın kendi adamları olarak deşifre edilmesinden dolayı rahatsız idiler. Onun içindir ki, Mithat Paşayı bir başka devlete yamamak en uygun yoldu. Zira, Fransa’nın, daha birinci Fransuva’dan itibaren ve Kanunî Sultan Süleyman Hanın yerdiği mühim bir takım imtiyazları vardı ve bu imtiyazlar, bilhassa katolik kilisesinin hamisi durumundaki Fransa’yı, Suriye toprakları üzerinde bir

-473-⇧

nevi hak sahibi devlet durumuna getirmiştir. Bu, İngiltere için mükemmel bir avantajdı. İngiltere bu avantajı gayet rahat bir şekilde kullanmakla birlikte, Mithat Paşa ile yakınlığını ve işbirliğini de hiç bir suretle aksatmamıştı. Nitekim ileride de göreceğimiz gibi, Mithat Paşanın delâletiyle Fransa’yı da bu işe sokacak, fakat kendi menfaatlerini daima ve her şeyin üstünde tutmak yolunu tercih edecekti.

Suriye’deki Fransız başkonsolosu Delaporte, birinci raporundan sonra Fransız hariciye nazırına ikinci bir rapor daha göndermiş bulunmaktadır. Bu rapor, Mithat Paşanın başkonsolosa telkin ettiği ve Babıâliden ordu üzerinde tam bir kontrol hakkı isteğine dayanan teklifini tahlil etmektedir. Bilâl N. Şimşir’in aynı eserinin 21 ve 22. sayfalarında 20 eylül 1879 tarihinde gönderilmiş olan raporun istinsah edilmiş şekli aynen şöyledir:

“20 eylül 1879 tarihli ikinci bir rapor ile Başkonsolos, Mithat Paşanın güç durumunu Dışişleri Bakanına (Waddington) yeniden arzetmiştir. Bu defa Suriye vilâyetinin yeni teşkilâtı ile, valinin nasıl iş göremeyecek

duruma sokulduğu, daha açık seçik belirtilmiştir. Raporun bu kısımlarını Türkçeleştirerek aynen aktarıyorum:

(Bu teşkilâtla Babıâli bir ademi merkeziyet sistemi kurmak amacı gütmektedir ki, bu, maalesef eninde sonunda kendi hayati menfaatleri aleyhine dönecektir. Zira, valinin şimdiye kadar kullanageldiği otoritesi elinden alınmakla yaratılan durum, bütün kontrolü kaldıracak ve yolsuzlukları serbest bırakacaktır. Yeni kurulan mahkemeler, valinin salâhiyeti ve kontrolü dışında bulunmaktadır. Salâhiyetler, müddeiumumi denen, imparatorluk savcılarına verilmektedir. Öte yandan yarı bağımsız olan belediye, kendi kendisini anladığı gibi

-474-⇧

idare etmektedir, Gümrük teşkilâtına gelince; bilindiği gibi o, uzun zamandan beri doğrudan doğruya İstanbul'dan idare edilmektedir. Nihayet Ticaret mahkemeleri, hükümet merkezindeki ticaret nezaretine bağlıdır. Ordudan hiç söz açmayacağım. Müşir, artık valiye bağlı olmaktan başka, aynı zamanda sivil otoriteyi sadece kösteklemek gayesi takip eden âdeta bir düşmandır! Bu durum muvacehesinde, bugün valinin hakiki salâhiyetleri nelerdir? Bu salâhiyetler, artık yalnız mâliyenin menfaatlerine bakan vilâyet idare meclisi reisliğinden ibarettir, diye hülâsa edilebilir. Ne fazla, ne eksik. Yeni tedbirler sayesinde vali tamamiyle silinmiştir. Onun gözleri önünde apaçık yolsuzluklar yapılabilecek ve kendisine, bunlara çare bulmak yetkisi verilmeyecektir. Bununla beraber, adaletin muntazam işlemesi kendisinden istenmektedir...

Ayaklanmaları önlemek için vali askerî kuvvet kullanmak mı isteyecektir? Onun hareketini felce uğratmak için Müşir, bin bir kaçamak yolu bulacaktır. Ve bununla beraber, düzen ve asayişi muhafaza etmek vazifesi valinin omuzlarındadır. Tek kelime ile her şey, Şam'dan daha yüksek yerden çıkmış ve Mithat Paşanın kuvvet ve prestijini azaltmak gayesi güden bir emrin mevcudiyetine insanı inandırıyor.)

Bu rapor açıkça gösteriyor ki, Mithat Paşanın, Suriye'deki Fransız başkonsolosuna âdeta dikte ettirdiği bir rapordu ve büyük vatanperver Mithat Paşa yani devletin bir valisi, bağlı bulunduğu devleti bir yabancı devlete gammazlamak suretiyle, bu devleti kendi içişlerimize müdahaleye; ve kendi şahsını vikayeye davet ediyordu. Bu bir davet de değildi. Bu apaçık devlete ve millete ihanetti.

Nitekim Sultan Abdülhamit Hanın kurduğu o efsanevî Yıldız casusluk ve mukabil casusluk teşkilâtı, Mit-

-475-⇧

hat Paşanın Suriye'deki devlet aleyhine olan faaliyetlerini de tesbit etmiş bulunuyordu. Bu hususta, Mithat Paşanın oğlu Ali Haydar Mithat, "Hatıralarım" adlı eserinin 69. sayfasında bu hususu teyit etmektedir. Ali Haydar Mithat kitabının bu kısmında şöyle demektedir:

"... Fakat bu sırada, saraya şöyle bir jurnal verilmiş bulunuyordu: (Mithat ve Ahmet Eyyup Paşalar, her ne kadar birbirleriyle geçinemez gibi görünüyorlarsa da, hakikatte, her cihetten hemfikirdirler. Yakında Birleşerek Şam'da hükümet kuracaklardır.)

Bu rapor üzerine, Sultan Abdülhamit, Şam'a yeni askerî kumandan olarak, Müşir Hüseyin Fevzi Paşayı tayin etmek lüzumunu duymuş, Mithat Paşayı da, İzmir valisi sadrıesbak Hamdi Paşa ile becayiş ettirmişti. Bu suretle, Abdülhamit, asıl maksat ve hedefi olan, uydurma Abdülâziz'in katli meselesini ileri sürerek, Mithat Paşanın tevkifi için, İzmir muhitinde bulunması daha uygun bulmuştu."

Şimdi buradaki ifade ile Fransa'nın Suriye başkonsolosu Delaport'un Fransız hariciye nazırı Widdington'a gönderdiği iki raporu karşılaştıralım. Mithat Paşa, bu raporlardan da anlaşıldığı gibi, askerî birlikleri de mutlak kontrolü altına almak istemektedir ve bu hususta saraya ve Babıâliye müteaddit müracaatları vardır ve bu müracaatlar her seferinde reddedilmiştir. Bunun üzerine Mithat Paşa, devlete ihaneti en açık, şekilde derpiş eden bir yola girmiş, Fransa'yı bu iş için devlet nezdinde tazyik yapmak maksadiyle harekete getirmek istemiştir. Gaye açıktır. Mithat Paşa, Suriye'deki bütün askerî birliklerin kendi emrine verilmesini niçin istemektedir? Bunun cevabı, Ali Haydar Mithat'ın yukarıya aldığımız hatıralarındaki ifadede mevcuttur. Bu ifadeye göre, Yıldız casusluk ve mukabil casusluk teşkilâ-

-476-⇧

tı, Mithat Paşanın yakasını bırakmamış ve Suriye valiliğindeki bütün faaliyetlerini çok sıkı bir kontrol altına almıştır.

Tabiî bu kontrollerin neticesini de almış ve Mithat Paşanın, Suriye sultanlığı adı altında yeni bir devlet kurmak teşebbüslerinde olduğunu da

tesbit etmiş ve Yıldız sarayına, bizzat Padişah Sultan İkinci Abdülhamit Hana rapor etmiştir.

Devleti âliyyenin bütünlüğü ve devlet ve milletin selâmeti hususunda ne kadar titiz olduğu tarihen sabit olan Cennetmekân Abdülhamit Han, böyle bir azim tehlikenin kuvveden fiile çıkmasına fırsat vermemiş ve Mithat Paşanın derhal yerini değiştirmiş, kendisini İzmir valiliğine nakletmiştir.

Mithat Paşanın, oğlu Ali Haydar Mithat'ın dediği gibi Mithat Paşanın nakli şehit Sultan Abdülâziz Hanın katili olarak kendisi hakkında açılacak dava için gözönünde bulundurması lüzumundan meydana gelmiş bir nakil hadisesi değildir. Bu naklin asıl sebebi, devlet kurmak isteyen Mithat Paşanın, bu ihanetine sed çekmektir.

Suriye'deki Fransız başkonsolosu Delaporte'un, yukarıya metnini aldığımız raporundan sonra, aynı kitabın 23. sayfasında bu zatın şu fikre sahip olduğu bildirilmektedir:

"Fransız başkonsolosu Delaport, vilâyetteki uyanık (!) şahısların bu durumu çok tehlikeli gördüklerini, kendisinin de, yeni teşkilâtın keşmekeşlik ve anarşi tohumları taşıdığına) inandığını söylüyor. Hal çaresi olarak da, yine vilâyetin bu uyanık (!) şahısları ile birlikte, iki türlü tedbir düşünüyor.

1-Valiye, bütün zaruret hallerinde orduyu kullanma yetkisi verilmelidir. Fakat bunun için Suriye'de-

-477-⇧

ki askeri birliklerin başına bir müşir değil, ferik getirilmelidir. Rütbesi yüksek olan Müşir, her zaman valiye rakip olabilir. Rütbesi nisbeten küçük olan ferik ile ise anlaşmak daha kolaydır.

2-Aynı şekilde valiye, vilâyetin adliye, gümrük ve belediye teşkilâtlarını teftiş ve kontrol salâhiyeti verilmelidir. Bu salâhiyete, mesuliyetsiz ve başına buyruk memurlara işten el çektirme salâhiyeti de eklenmelidir.

Elinde bu salâhiyetler olunca, vali, Suriye'yi en iyi şekilde idare edebilecektir."

Suriye'deki Fransız başkonsolosunun, iki madde halinde ileriye sürdüğü ve muhakkak Mithat Paşadan mülhem olan salâhiyetler mevzuunda ileriye sürdüğü fikri cidden çok mühimdir. Delaport'un, Mithat Paşanın istediği askerî birlikleri emrine almak arzusunu teyit etmesi ve rütbece yüksek olan

Müşir Paşanın yerine, validen dun bir mevkide olan ferik bir paşanın ordu kumandanlığına tayinini kendi hariciye vekâletine tavsiye etmesi, Mithat Paşanın Suriye'de devlet kurmak kararının açık bir delilidir. Mithat Paşa, böylece kendisinden dun bir ferik paşanın kumanda edeceği ve tam mânasiyle vali olarak emrine verilecek ordunun, kafasında şekillendirdiği ve İngiliz elçisi Austin Layard'dan bir koz alacağını düşünmüştür.

Fransa'nın Suriye'deki başkonsolosu Delaporte'un Fransız hariciye nezaretine telkin etmeğe çalıştığı fikir işte Mithat Paşanın kafasındaki bu fikirdir. Yani devlet kurmak fikri, Fransız başkonsolosu ısrarla bu planın üzerinde durduğuna ve hariciye nazırını Babıâli nezdinde Mithat Paşaya bu salâhiyetlerin verilmesi için âdeta tazyik edercesine zorladığına göre, mumaileyh paşa ile tam bir mutabakat halindedir ve Delaporte, kendi mem-

-478-⇧

leketinin kadim Suriye siyasetine de böylece hizmet etmektedir.

Ancak Fransız başkonsolosunun görmediği bir nokta vardır ki, o da İngiliz elçisi Layard'ın en mutemet adamı vasıtasiyle Mithat Paşa ile daima temasta olduğu keyfiyetidir. Nitekim Mithat Paşanın Avrupa'daki sürgün hayatının son bulmasından sonra oturmasına müsaade verildiği Girit'in Hanya kasabasından itibaren İngiliz elçisinin pek mahrem olarak devam ettirdiği bu münasebetler, Fransız başkonsolosunun mezbuhane gayretlerle kendi hariciye nazırı nezdinde Mithat Paşaya salâhiyetler verilmesi için Babıâliyi sıkıştırmalarını tavsiye ettiği günlerde de devam etmekte idi ve pek kısa bir müddet sonra İstanbul'daki İngiliz sefiri Sir Austin Layard bu gizli muhabereyi devam ettirmekle beraber, bizzat Suriye'ye bir seyahat yapacak ve Mithat Paşa ile uzun görüşmelerde bulunacaktır.

Suriye'deki Fransız başkonsolosu Delaporte, Fransız hariciye nazırı Waddington'a gönderdiği raporunun ikinci maddesinde ise, askerin Mithat Paşanın emrine tam kontrol hakkı ile verilmesi sonunda devlet için pek tehlikeli olabilecek bir takım salâhiyetlerin de verilmesi hususunda tazyikte bulunmasını yine ısrar ile istemektedir. Delaporte, ikinci madde adliyenin, gümrük ve belediye teşkilâtının teftiş salâhiyetlerinin, zarurî olduğuna işaret ettikten sonra, vali olarak Mithat Paşaya, dilediğini azl, işten çekme ve nasb haklarının da verilmesini talep etmektedir.

Tamamen hükümete ait olan bu hakların talep edilmesi, Mithat Paşayı, istikbalin Suriye sultanı olarak selâmlamak için Delaporte'un eline

mükemmel bir koz olarak geçmişti. Fakat bu salâhiyetlerin talep edilmesinin asıl tehlikesi, orduyu da eline geçirecek olan Mithat Paşanın, Suriye vilâyetinin bütün gelirlerini de eline ge-

-479-⇧

çirdikten sonra bir yeni Kavalalı Mehmet Paşa olma yolundaki çalışmalarını kuvveden fiile çıkaracak bir unsur olmasında idi.

Devletin tamamiyeti üzerinde büyük bir titizlikle duran Sultan Abdülhamit Han, bütün bu faaliyetlerde Yıldız sarayındaki o pek şahane teşkilât marifetiyle vakıf olmuş ve Mithat Paşanın istediği bütün salâhiyetleri tereddütsüz reddetmiştir; Hattâ Padişah, Mithat Paşayı ayrıca daha da muhkem bir şekilde kontrol altına almıştır.

Nitekim kendisini Suriye valiliğinden İzmir valiliğine naklederken, iddia edildiği gibi, Sultan Abdülâziz'in katili olarak muhakeme etmek istemesi neticesinde İzmir'de daha rahat ele avuca alınabileceği endişesinden ileri gelmemiştir. Eğer Sultan Abdülhamit Hanın böyle bir düşüncesi olsaydı, Mithat Paşayı kaçması asla mümkün olmayan Suriye valiliğinde ipka ederdi. Zira Abdülhamit Han Müslüman halka ve kendisine bağlı mahalli şeyh veya liderlere sahip oldukça, Mithat Paşanın, kendisini muhakeme etmek için İstanbul'a davet takdirinde kaçması hiç bir suretle mümkün olmazdı. Halbuki İzmir hiç de bu şartlara sahip bir vilâyet değildi.

Bilâkis İzmir, Mithat Paşanın tahtı muhakemeye alınması talep edildiği takdirde, rahatça kaçabileceği bir vasatta idi. Zira İzmir vilâyetinde büyük mikyasta kendisine dost, yabancı unsurlarla, büyük devletlerin mümessilleri mevcuttu. Nitekim sonunda yaptığı gibi, bu devletlerin konsoloslarından herhangi birisine iltica edebilir ve hayatını garanti altına alabilirdi.

Böyle bir yola bile tevessül etmese, tahtı muhakemeye alınmak istenmesi takdirinde, temin edeceği bir vâsıta ile Osmanlı İmparatorluk hudutlarından rahatça dışarıya çıkabilirdi.

-480-⇧

Demek oluyor ki, Sultan Abdülhamit'in, Mithat Paşayı İzmir valiliğine tayin etmesinin sebebi tahtı muhakemeye almakla alâkalı değildi.

Mithat Paşa, Suriye'deki Fransız başkonsolosu Delaporte'un, Fransız hariciye nezaretine yaptığı telkinlerden herhangi bir netice alamayınca, vakit geçirmeden İstanbul'daki Fransız sefirine, hem de açıkça, müracaat

lüzumunu duymuş ve bu müracaatı yapmıştır. Mithat Paşa, bu müracaatı yine Suriye’deki Delaporte marifetiyle yapmış ve İstanbul’daki Fransız büyükelçisinden, Babıâli nezdinde nüfuzunu kullanıp kendisine yardımcı olmasını rica etmiştir. 1879 yılı Eylül ayı içinde yapılan bu müracaat Fransa’nın İstanbul’daki sefiri tarafından pek istekli karşılanmamıştır.

İşte tam bu sıralarda Suriye’ye pek mühim bir misafir gelmiştir. Bu misafir İngiltere’nin İstanbul sefiri kebiri, Sir Austin Layard idi.

23 Eylül 1879 tarihinde İngiltere’nin İstanbul sefiri Sir Austin Layard, Beyrut’a ayak basmıştır. Ertesi gün de Fransa’nın Suriye’deki başkonsolosu Delaporte, İngiliz sefiriyle bir görüşme yapmış ve Mithat Paşanın güç durumunu bu sefer İngiliz sefirine söylemiştir. Kendisini gayet dikkatle dinleyen İngiliz sefiri ona soğukkanlıkla şu cevabı vermiştir.

“Hakikaten bu valiye, vilâyetinin idaresini imkânsızlaştırmak ve bu şekilde istifaya zorlamak için; İstanbul’da her şeyin yapıldığını görmek pek üzücüdür.”

Fransız başkonsolosu, aldığı bu cevap üzerine bu sefer de mahkemelerin istiklâli mevzuu üzerinde durmuş; başkonsolos, istiklâlin kaldırılmasını ve Mithat Paşaya vali sıfatiyle mahkemeler üzerinde her türlü kontrol hakkının verilmesinin pek uygun olacağını sefire söylemiş, kendisini desteklemesini talep etmiştir.

-481-⇧

Delaporte’un ısrarla Mithat Paşaya geniş salâhiyetler yerilmesi hususundaki teklifleri, her halde İngiliz sefirini için için güldürmüş olmalıdır. Zira Fransız başkonsolosuna verdiği cevap gayet enteresandır. İngiliz sefiri, Delaporte’un mahkemeler üzerindeki istiklâli fikrine karşı yerdiği cevapta:

“Mahkemelerin müstakil olmasını biz istemiştik” demek suretiyle İngiltere’nin Osmanlı İmparatorluğunda oynadığı rolü de açıklamıştı;

İngiliz sefirinin verdiği bu cevap karşısında Delaporte ısrar etmiş, mahkemeleri teşkil eden azaların kifayetsiz oldukları noktasında durmuş ve Mithat Paşaya salâhiyet verilmesini tekrar ileriye sürmüştür. İngiliz sefiri kendisini bu hususta haklı bulmakla birlikte, mahkemelerin istiklâlinin kaldırılmasının bahis mevzuu edilemeyeceğini de tekraren teyit etmiştir.

İngiliz sefirinin Suriye’ye geleceğinin Mithat Paşa tarafından bilindiği ise bir gerçektir. Zira, İngiliz sefiri 23 eylül günü Beyrut’a geldikten bir gün sonra, 24 eylül 1879 tarihinde Beyrut’un ileri gelenlerinden meydana gelmiş bir heyet, İngiliz sefiri Sir Austin Layard ile görüşmüşlerdi. Bu görüşmede heyet, Suriye vilâyeti halkı adına kendisiyle konuştuklarını bildirdikten sonra halkın arzusu olarak şu talepte bulunmuşlardı:

“Mithat Paşa Suriye vilâyeti için pek elzemdir. Binaenaleyh Babıâli nezdinde Mithat Paşaya daha geniş salâhiyetler verilerek vilâyetin başında bırakılması için teşebbüse geçiniz.”

Şimdi bir an bu halk talebi, üzerinde duralım: Devrin devlet anlayışı, Sultan Abdülhamit Hanın Osmanlı, İmparatorluğunun herhangi bir noktasında olursa olsun vukubulacak her hadiseyi anında haber almak hususundaki geniş teşkilâtına rağmen, Mithat Paşanın, mutlaka saray tarafından haber alınacak böyle bir te-

-482-⇧

şebbüse geçmesi, sadık dostlarının, yani İngiliz siyasileri ile Suriye’deki Fransız konsolosunun ve bu politikacıların hazırladıkları bir takım insanların yaptıkları bu teşebbüsün el altından hazırlandığı gerçeğini ortaya koymaktadır. Bu husus aynı zamanda Mithat Paşanın, kendisine Suriye sultanlığının verileceği hususundaki İngiliz vaadine kendisinin ne kadar bel bağladığını da göstermek bakımından üzerinde ısrarla durulacak bir hadisedir. Zira İngiliz sefirinin, ortada sebep yokken ve Fransız başkonsolosunun, hem Fransız hariciye nazırını, hem de İstanbuldaki Fransız sefirini, Mithat Paşaya geniş salâhiyetler verilmesi hususunda Babıâliyi sıkıştırmaları hususundaki müracaatlarını yaptığı sırada Suriye vilâyetine gelmesi, elbette sebepsiz değildi. Sefir bu seyahatinde daha sonra Mithat Paşa ile de görüşmüş, fakat takip ettiği pek ince siyaseti ile Fransa’yı Sultan Abdülhamit nezdinde pek güç bir duruma da düşürmüştür. Zira Mithat Paşanın, salâhiyetlerinin artırılması için sultan ve Babıâliyi sıkıştırmak teklifi İngiltere’den değil, fakat Fransa’dan gelmiştir ve bu hadise Sultan Abdülhamit nezdinde pek fena tesir bırakmıştır.

Saray ve Yıldız istihbarat teşkilâtı bütün kuvvetlerini âdeta seferber etmiş, gözlerini ve kulaklarını İngiliz sefiri Sir Austin Layard’ın, hatta yatak odasına kadar girecek şekilde Suriye’ye çevirmişti.

İngiliz sefirinin attığı her adım takip edilmekte idi.

İngiliz sefiri Sir Austin Layard, Beyrut'ta halk temsilcileri denen, fakat aslında Mithat Paşa ile birlikte İngiliz ajanlarının ve Fransız konsolosunun tahrik ettiği insanlarla görüştüğü 24 Eylülün hemen ertesi günü Şam'a gitmiştir. İngiliz sefirinin Şam seyahati hak-

-483-⇧

kında Bilâl N. Şimşir'in yukarıda bahsi geçen kitabının 25. sayfasında şu malûmata yer verilmektedir:

"25 eylül 1879 günü Sir Henry Layard, Şam'a geçmiş, orada iki gün kalmış ve Mithat Paşanın kendisi ile üçer saatten fazla süren iki görüşme yapmıştır. Bu görüşmeler sırasında valinin salâhiyetleri mevzuu etraflıca konuşulmuştur.

İngiliz büyükelçisi, bu mevzuda Mithat Paşadan yazılı bir metin istemiş, Paşa da alelâcele bir not hazırlayıp vermiştir. Notun bir sureti Mithat Paşanın sekreteri Vasıf efendi (Ermenidir) tarafından Fransız başkonsolosu Delaporte'a da gizlice verilmiştir.

Bu notta Mithat Paşa hangi sahalarda salâhiyetlerinin arttırılmasını istediğini açıklamakta ve bunun esbabı mucibesini de kısaca belirtmektedir. Aslı Türkçe olan, fakat Fransız arşivlerinde yalnız Fransızcası bulunan bu notu aynen Türkçeleştiriyorum. Mithat Paşa şöyle demektedir:

(Askerî otoritenin salâhiyetlerinin iki gayesi vardır:

1-İmparatorluğun menfaatlerini dışarıya karşı korumak,

2-İçeride emniyeti ve sükûnu muhafaza etmek.

Bu sonuncu salâhiyet, nizamı tam yoluna koyuncaya kadar her bakımdan sivil otoriteye ait olmalıdır. Zira belli bir durumda askeri kuvvet kullanmanın uygun olup olmayacağına hüküm verecek olan sivil otoritedir.

Ehemmiyetleri dolayısiyle Suriye ve Bağdat vilâyetlerinin idareleri her şeyden mesul bir şefe verilmelidir. Bugüne kadar valilerle Müşirler arasında çıkan anlaşmazlıkların kaynağı budur. Nitekim, bir ara askerî kuvvetleri bir sivil idareciye tabi olan Bağdat vilâyeti,

-484-⇧

adalet dağıtımı ve asayişin korunması bakımından bir nümûne durumunda idi. Daha sonra, bu iki kolunu birbirinden ayıran mahzurlu sistemin kabulü ile binbir karışıklığın doğduğu görülmüştür ki, bunların esas saikini

kavramak güç değildir. Huran, Nablus, Hama ve Humus gibi mıntakaları içine alan Suriye vilâyetinde işlerin süratle yürütülebilmesi ve emniyetin korunabilmesi için kâfi miktarda askerî kuvvet bulundurulmalıdır. Valiye, bu kuvvetleri kendi takdirine göre kullanma salâhiyeti verilmedikçe, kendisinden hiç bir şeyin hesabı sorulmamalıdır. Binaenaleyh, bu duruma son vermek için, tekrar ediyorum, askerî kumandan, valinin emri altına verilmelidir.

Mahkemeler, adalet dağıtmakla vazifeli olduklarına göre, kadimden beri takip edilen sistem lehindeki deliller, nazarı itibara alınmalıdır.

Mahkemelerin istiklâli bana henüz zamansız görünmektedir. Bizim mahkemelerimiz daha kendiliğinden hareket edebilecek durumda değildir. Bastırılması icap eden suç ve cürümler, işlerde tecrübesi bulunmayan, imparatorluk mevzuatı hakkında bilgileri kifayetsiz olan kimselerin takdirine bırakılamaz. Bu itibarla mahkemelerin, vali ve mutasarrıfların idaresi altına verilmesi bana mutlaka zarurî görünmektedir.

Bu takdirde vali ve mutasarrıflar, çıkacak en ufak karışıklıktan mesul olacaklardır.

Mâliyemiz acıklı bir durumdadır. Gelirler öylesine kifayetsiz kullanılmaktadır ki, Babıâliye arzettiğim projemde ve muhtelif raporlarımdaki sistemin kabul edilmesi için tekrar ısrar etmeği kendime bir vecibe addediyorum.

Zira, istisnaî durumu icabı, Suriye vilâyetinin, başka şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Dürzilerin, Ansarilerin v.s. bulunması, Suriye vilâyeti için ayrı bir si-

-485-⇧

yaset tayin etmekte ve bazı vilâyetlerde tatbik edilmekte olandan daha başka bir idare şekli icap ettirmektedir.

Nihâyet, idama mahkûm bir kimsenin cezasının derhal infaz edilebilmesi için valiye tam salâhiyet verilmesi âcil bir zarurettir. Şu halde, bu hususta açık ve belirli bir emir gelmesi icap etmektedir.)

Mithat Paşanın İngiliz sefirine sunduğu not budur. Bununla vali, hem Suriye’nin idare tarzı hakkındaki görüşlerini kısaca açıklamakta, hem de Büyük elçi vasıtasiyle İngiltere’nin desteğini istemiş olmaktadır.”

Evet Bilâl N. Şimşir'in kitabındaki vesika budur. Şimdi bir an için durmak ve düşünmek icap etmektedir. Mithat Paşa kimdir? Mithat Paşa bir Osmanlı valisidir ki kendi metbuu devlete yaptığı bunca müracaat reddedilir ve devleti idare edenlerle bu tekliflerin mahzurları bildirilirken ve ayrıca kendisine yazdıkları ve tekliflerini reddettiklerini bildirdikleri halde bir yabancı devletin sefirine müracaatla padişah ve Babıâli nezdinde tazyik icrası ile noktai nazarını kabul ettirmelerini talep eder. Mithat Paşanın yaptığı bu müracaat, tarihin her devrinde emsalinin yaptıkları ve buna benzer hareketlere verilen sıfata tam lâyık bir harekettir. Yani Mithat Paşa devletine de, vatanına da, (hoş vatanı değil ya) Padişahına da ihanet etmekte ve devletini bir yabancı devletin sefiri ile, bir yabancı devletin başkonsolosuna şikâyet etmektedir.

Mithat Paşanın yaptığı bu mezbuhane şikâyetten de anlaşılmaktadır ki, Mithat Paşa da, İngiltere de, Sultan Abdülhamit Hanın ne olduğunu, nasıl bir siyaset kurdu olarak tarihteki muhteşem tahtına kurulduğunu anlayamamışlardır ve Mithat Paşa bu ihanetine

de bu hamakat derecesindeki akılsızlığı ile devam etmiş durmuştur.

Mithat Paşa ayrıca, Sultan Abdülhamit Hanın amcası Sultan Abdülâziz Han merhum gibi bir tuzağa düşeceğini de ummuş, böylece onun da kârını, İngiliz altınları ile itmam edebileceğini hesaplamıştır.

Lâkin İngilizler, Mithat Paşanın gösteremediği hakikati, Sultan Abdülhamit Hanın korkunç zekâsını ve siyasî dehasını görmüşler, takdir etmişler ve yüz geri ederek, maşalarını Suriye vilâyetinde istiklâlini elde etmek için Fransız konsolosu musallat ettirmek için tahrik ve teşvik etmişlerdir.

İngiliz sefiri Layard, Şam'da daha fazla durmamış ve İstanbul'a dönmüştür. Lâkin sefirin İstanbul'a döndüğü sırada da kabinede değişiklik yapılmıştır. Böylece Mithat Paşanın asla dostu olamamış Mahmut Nedim Paşa dahiliye nezaretine getirilmiştir.

Bu kabine değişikliği hakkında Bilâl N. Şimşir aynı eserin dip notunda şu malûmatı vermektedir:

"O zamanki Fransız gazeteleri bu kabine değişikliği üzerinde uzun uzun durmuşlardır. Les Debats gazetesi, daha 4 Eylülde, (Bayramdan sonra

Mahmut Nedim Paşanın nazırlığa getirileceğini) yazmıştır.

Gazeteler, bu değişikliğin, İstanbul’daki Rus - İngiliz rekabeti olduğuna da işaret etmişlerdir. Yine Les Debats gazetesi 18 eylül 1879 tarihli nüshasında, biraz alaylı bir şekilde (Sir A. Layard lütfen müsaade eder etmez Sultan, Mahmut Nedim Paşayı Sadrazamlığa getirecektir) diye yazmıştır. Aynı gazeteye göre, İngiliz sefiri Suriye’ye hareket etmeden önce Sultan ile görüşmüş ve (Mahmut Nedim Paşa Sadrazamlığa veya herhangi bir nezarete getirildiği takdirde Babıâli ile İngiltere sefirinin arasındaki münasebetlerin kesileceği) tehdidinde bulunmuştur.

-487-⇧

Lerappel adlı bir başka Fransız gazetesinde yayınlanan 29 eylül tarihli bir İstanbul mektubuna göre ise, İngiliz sefiri Suriye’ye giderken (Mahmut Nedim Paşa kabineye dönerse, Sir Layard İstanbul'a dönmeyecek) demiştir.

Fransız gazetelerinin (Mahmudoff) diye vasıflandırdıkları Mahmut Nedim Paşanın, Sadrazamlığa getirilmesi için İstanbul’daki Rus sefiri Lobanoff’un tazyikte bulunduğuna da işaret etmişlerdir.”

Yukarıya aldığımız bu vesikadan da anlaşılmaktadır ki; vatana bağlı bütün Osmanlı vezirlerine, hatta Padişahlarına da dil uzatacak kadar haysiyetten mahrum olan Fransızlar, tarihlerimize Rus taraftarı olarak geçen Mahmut Nedim Paşanın da adını Mahmudoff’a çıkaranlardır.

Fakat asıl üzerinde durmaklığımız icap eden nokta, Fransız gazetelerinin de bildirdikleri gibi, İngiliz sefiri Sir Austin Layard’ın, Mahmut Nedim Paşanın, Sadrazamlığa veya herhangi bir nezarete getirilmesi takdirinde Babıâli ile münasebetlerini keseceğine dâir olan haberi ile Padişah Sultan Abdülhamit Hanı daha Suriye’ye gitmeden bu hususta ikaz ettiğine dair malûmattır. İngiliz sefirinin bu çıkışına ve milletler arası hukuka da aykırı tutumuna rağmen Padişah, kendisine gayet nefis bir karşılama merasimi yapmış, ayağının Suriye tozu daha gitmeden ve İstanbul'a döner dönmez Mahmut Nedim Paşayı, Mithat Paşayı, en büyük ajanlarını kontrol edecek bir nezarete, dahiliye nezaretine getirmiş ve tehditlerine kulak asmadığını bir defa daha göstermiştir.

Bilâl N. Şimşir, aynı eserinin 27 ve müteakip sayfasında Mahmut Nedim Paşanın, dahiliye nezaretine getirilmesi hakkında şu hükmü vermektedir:

-488-⇧

“Aynı zamanda Rus taraftarı ve İngiltere aleyhtarı olarak bilinen Mahmut Nedim Paşanın, kabineye girmesi, hem İngiliz büyük elçisinin İstanbul’daki nüfuzunu azaltmış, hem de Mithat Paşanın ümitlerini suya düşürmüştür. Kabine değişikliği haberi Suriye’ye ulaşır ulaşmaz Mithat Paşa, derhal telgrafla istifasını vermiştir...

Tarihe pek üstün bir siyaset adamı olarak geçtiği artık tebellür etmiş olan Sultan Abdülhamit Han, Mahmut Nedim Paşayı dahiliye nezaretine tayin etmiş; olmakla bir taşla iki kuş birden vurmuş oluyordu.

Sultan Abdülhamit Hanın bu kararı, İngiliz sefirinin tehditlerini de, tavsiyelerini de sıfıra indiriyor ve İngiliz siyasetinin şarktaki bu ünlü adamına hayatı boyunca unutamadığı bir darbe vuruyordu. Ve ayrıca Sultan Abdülhamit Han, Suriye seyahatine çıkmadan evvel İngiltere’nin Mithat Paşa ile mihrakına oturtmağa çalıştığı, orta şark siyasetinin temellerini de sarsıyor ve bu ihanetin başı olan ve sultanlık peşinde koşan Mithat Paşayı en büyük düşmanı ile âmir ve madun olarak karşı karşıya bırakıyordu.

Padişah Sultan Abdülhamit Han, elbetteki kendi salâhiyetleri ile Mithat Paşayı bertaraf edebilir ve Suriye valiliğinden hem de, vatana ihanetini bildiği halde azledebilir saf dışı bırakırdı. Fakat kendisi bu yola gitmemiş ve Mithat Paşayı en büyük düşmanı ile karşı karşıya bırakmış bizzat kendisinin istifasını istemesine onu zorlamış ve bu istifayı da temin etmiştir.

Nitekim İstanbul’daki Fransız sefiri Fournier, pek gizli dediği, fakat bilinen kaynaktan, yani aslı Ermeni olan ve Fransızlar hesabına çalışan Mithat Paşanın her şeyi mesabesindeki Vasıf efendiden aldığı bu istifa mektubunu okuduğu vakit, pek hayret etmiştir. Bilâl N.

-489-⇧

Şimşir aynı eserinin 28. sayfasında bu hususta şu malûmatı vermektedir:

“Fransa’nın İstanbul büyükelçisi Fournier’nin (pek gizli) elde ettiği istifa telgrafında ise (ihtiyarlıktan) hiç bahis yoktur. Mithat Paşa, bu telgrafında aynen ve açıkça şunları yazmıştır:

(Memleketime ve hükümdarıma son nefesime kadar bağlıyım! Fakat Mahmut Nedim Paşanın bulunduğu bir hükümetin idaresi altında vazife görmem imkânsız olduğundan hazreti şahaneden istifamı lütfen kabul buyurmalarını ve bendenize takdir buyuracakları bir ikametgâh göstermelerini rica ederim.)

Fransız sefirine göre, bu istifa, (İngiliz sefirine önceden haber verilmeden yapılmış bir darbe -Coup d’etate-dır). Mahmut Nedim Paşa, kabineye girdiği takdirde, istifa etmesi yolunda Mithat Paşa ile Layard arasında önceden bir uyuşmaya varılmış olması muhtemeldir.

Öte yandan Bağdat’taki Fransız konsolosunun verdiği bir habere göre, Dürziler, İngiliz ajanlarının tahriki ile ve Mithat Paşaya imtiyazlı salâhiyetler vermesi hususunda Babıâliyi zorlamak maksadiyle karışıklıklar çıkarmışlardır.

Fransız sefiri bundan bir netice çıkarmakta ve (Mithat Paşanın istifası kabul edilirse Osmanlı hükümeti için vahim güçlükler çıkacağı muhakkaktır) demektedir. Fakat buna rağmen Büyükelçi, (Mahmut Nedim Paşa ile Sultanın karakterleri ve Mithat Paşaya olan kinleri) karşısında istifanın kabul edilebileceğini de tahmin etmiştir.

Fakat bu tahmin yanlış çıkmıştır. Sultan Abdülhamit, Paşanın istifa telgrafına derhal sitayişkâr bir cevap verdirmiş, istifasını kabul etmediğini ve vilâyetini iyi idare edebilmesi için kendisine gerekli salâhiyetleri

-490-⇧

vermeğe hazır olduğunu bildirmiştir. Bunun üzerine Mithat Paşa, istifasını geri almış ve istediği salâhiyetlerin neler olduğunu bildiren bir not hazırlamıştır.

Tam bu sırada valinin istifa telgrafı ile sultanın red cevabı arasında geçen zaman zarfında Beyrut'taki İngiliz başkonsolosu Mr. Eldrige, alelâcele Şam’a gitmiş ve İngiliz büyükelçisi Layard’ın uzun bir telgrafını Mithat Paşaya ulaştırmıştır. Fransız başkonsolosunun istihbaratına göre, bu telgrafında Layard, Mithat Paşaya yerinde kalması tavsiyesinde bulunmuş ve İngiltere’nin desteğini vaadetmiştir.

İngiltere büyükelçisinin Suriye ziyaretinin ilk neticeleri olmuştur.”

Bütün bu vesikalar, İngiltere ile Fransa’nın çevirdiği entrikalar, Mithat Paşanın devlete ihanetinin basit ölçüde bürhanıdır. Mithat Paşanın devlete ve millete asıl ihaneti bundan sonra başlayacak ve İngiliz sefiri Layard’ın Suriye seyahati daha açık bir şekilde tebellür edecektir.

Ve böylece büyük vatanperver (!) büyük insan (!) Büyük milliyetçi... Büyük Sadrazam... Büyük islâhatçı... Mithat Paşanın ihaneti tescil edilmiş olacaktır ve halâ bu memlekette Mithat Paşayı kahraman, vatanperver,

islâhatçı büyük Sadrazam göstermekte devam edenler acaba bu yabancı vesikalar karşısında ne diyeceklerdir?

İngiliz sefiri Sir Austin Layard'ın Suriye seyahati Fransız hariciye nezareti ile birlikte İstanbul'daki Fransız sefirinin de nazarı dikkatini çekmiş ve bütün dikkatini bu noktaya, yani Suriye'ye tevcih etmesine sebep olmuştur.

Fransızlar her şeyden evvel, İngiliz büyükelçisinin, Suriye'ye yaptığı ziyaretin hangi maksatlara dayandığını öğrenmek istemiştir. Bu mesele de Suriye'deki

-491-⇧

Fransız ajanlarını seferber etmiştir. Fransız hariciyesinin ayrıca öğrenmek istediği husus, Mithat Paşa ile Sir Austin Layard arasında Şam'da yapılan uzun görüşmelerden aldıkları kararlardır.

Zira İngiliz sefirinin bu seyahati, bir kaç asırlık Fransız siyasetinin temelinden yıkılması neticelerini tevlit etmek üzere idi. Ve Fransızlar, bilhassa Suriye havalisindeki Katolik haklarından vaz geçmek niyetinde değillerdi. Bu sebeple hem büyük bir hassasiyet hem de pek büyük bir dikkat göstermek mecburiyetinde idiler.

Nitekim Fransız sefiri Fournier de, Fransız hariciye nazırı Weddington da, İngiliz sefirinin iş bu Suriye seyahatini elde ettikleri malumat ile şu şekilde değerlendirmişlerdi.

Bilâl N. Şimşir, mevzuu bahis eserinin 30. sahifesinde bu mevzuda şunları yazmaktadır:

Fransızlar, önce İngiliz büyük elçisinin hangi maksat ile bu ziyareti yapmış olduğunu araştırmışlardı ve kendi istihbaratlarına göre başlıca iki ihtimal üzerinde durmuşlardı.

1-Birinci ihtimale göre, Layard'ın Suriye'ye gidişinin maksadı, buralarda Hidivlik (Une espece de Viceroyaute) kurmak çarelerini araştırmaktadır. Şam, Halep ve Bağdat eyaletlerini kapsayacak (içine alacak) bu Hidivliğin veya küçük krallığın (un petit Royaume) merkezi hükümetle münasebetleri, o tarihte Mısır'ın İstanbul ile münasebetleri şeklinde olacakmış.

2-İkinci ihtimale göre, İngiliz büyük elçisinin Şam'a gelişinin maksadı, Sultan ile valiyi barıştırmağa çalışmaktır. Bu barışma pek lüzumlu hale gelmiş bulunmaktadır. Zira Sultanın etrafındakiler Midhad Pa-

-492-⇧

şayı, Sultan'ı devirip bir, (Osmanlı Cumhuriyeti) kurmayı ve bunun başına geçmeyi tasarlayan bir muhteris ve Padişahın şahsî düşmanı olarak gösteriyorlarmış. Barıştırma gerçekleşirse, sultanın etrafındakilerin bu manevraları önlenecek, Midhad Paşaya yeniden Sadrıâzamlık yolu açılabilecek, hiç değilse, onun daha geniş yetkiler elde ederek Suriye'de vali olarak kalması sağlanacakmış."

Fransız istihbaratının İngiliz büyük elçisi Sir Austin Layard'ın Suriye seyahati hakkında kendi ajanlarını seferber ederek elde ettiği netice budur. Şimdi her iki ihtimal üzerinde de durmak isteriz.

İhtimallerden birisi olan, Suriye'de kurmayı tasarladığı ve İngilizlerden yardım gördüğü Krallık mümkün olabilir mi idi? Bizce bu asla mümkün olmazdı. Zira Sultan Abdülhamid Han'ın o emsalsiz casusluk teşkilâtı buna her zaman mani olabilecek kadar kuvvetli idi. Ve bu casusluk teşkilâtı, dünya üzerinde İngiliz gizli servisleri ile yaptığı hemen bütün mücadeleleri de başarı ile sona erdirmiş bulunuyordu. Bu husus İngilizlerce de gayet iyi bilinmekte idi. Fakat, onlar asıl gaye olarak takibettikleri siyasetlerinden asla inhiraf etmek niyetinde değillerdi. Aslında İngilizler, Midhad Paşaya krallık teklif etmiş olsalar bile, bu hususun gerçekleşmesinin mümkün olmadığı bir vakıa idi. Nitekim sonraki hâdiseler bu hususu teyîd etmiş ve asıl hedef olan Bağdad'ın dolayısı ile Basra Körfezi ile Petrol'un ele geçirilmesi işi, ancak İngilizlerin Midhad Paşadan sonra kullandıkları İttihadçıların devleti tasfiyesi sonunda tahakkuk edebilmiştir.

İkinci ihtimal olarak ileri sürülen Cumhuriyet kurmak teşebbüsleri ise, o devirde pek ileri bir tafrafuruşluk olurdu.

Zira, Osmanlı tebaalarından hiç birisi, Padişahlığı

-493-⇧

devirmek, onun yerine Cumhuriyeti ikame etmek gibi bir fikri asla ve kat'a düşünmemişlerdir.

Bu o kadar kat'î bir hükümdür ki, hatta Türk milleti İstiklâl Harbinin başlarında dahi, Mustafa Kemal Paşa da dahil olmak üzere, saltanatı kaldırmayı ve onun yerine cumhuriyeti oturtmayı düşünmüş olsalar bile söyleyememişlerdir. Bu husustaki vesaik, 1920 meclisinin zabıtlarında bir değil, yüzlercesi ile mevcuttur.

Binaenaleyh Midhad Paşanın, Suriye’de İngiliz sefiri ile ancak Suriye krallığı üzerinde görüşmüş olmasını kabule mecburuz ki, doğrusu da budur.

Şimdi Bilâl N. Şimşir’in Fransız vesikalarına dayanan krallık mevzuu ile alâkalı satırlarına tekrar dönelim. Bu zat kitabının 31. sahifesinde aynı mevzuda şöyle devam etmektedir:

“Midhad Paşanın hususî kâtibi Vasıf Efendinin (Yani bir Ermeninin) Fransız Başkonsolosu Delaporte’a açıkladığına göre, İngiliz büyükelçisi, Halep, Musul, Bağdad, Mekke ve Medine’de geniş bir Arab hareketi (Conspiration) bulunduğu yolundaki söylentilerin doğru olup olmadığını valiye sormuş. Bu hareket Halep, Şam, Bağdad ve Yemen eyaletlerinde bir (ARAP KIRALLIĞI) kurmak gayesi güdüyormuş. Ve hatta Emir Abdel Kadir (Abdülkadir), müstakbel Arap Kıralı olarak düşünülüyormuş. Midhad Paşa, böyle bir hareketin bulunduğunu inkâr etmemiştir. Fransız Başkonsolosu bu haberi verdikten sonra, (İtiraf ederim ki, Osmanlı İmparatorluğunun bugün içinde bulunduğu tam keşmekeşlik ve anarşi durumunda böyle bir projenin gerçekleştirilmesi imkânsız değildir) diyor.

Layard’ın Suriye, ziyareti, Araplık hareketini doğrudan doğruya kışkırtmasa bile, (Bu memlekette İngiliz nüfuzunu arttırma yolunda bir iz bırakmıştır.)

-494-⇧

Ziyaretin arkasından, Fransız ajanları, Suriye’deki İngiliz faaliyetlerini adım adım takibetmeğe koyulmuşlardır. İngiliz sefiri İstanbul’a döndükten sonra, Beyrut’taki Fransız Başkonsolosunun hükümetine sunduğu ilk uzun siyasî rapor (İngiltere’nin Suriye’deki faaliyetleri) (Agissements de l’Angleterre en Syrie) başlığını taşımaktadır.

Bir sureti, Fransız İstanbul büyükelçiliğine de sunulan raporda, İngiliz ajanlarının Suriye’deki harekâtı anlatıldıktan ve İngiltere’nin bilhassa muhtelif imtiyazlar koparmak yolu ile buraya sızmağa, burada nüfuz kurmağa çalıştığı belirtildikten sonra, Midhad Paşanın tutumu mevzuuna geçilerek şöyle denilmektedir.

(Az veya çok uzak bir gelecekte Babıâli’yi tehdit edecek bu ihtimal (İngiliz sızması) karşısında Midhad Paşa bahis konusu imtiyaz teşebbüslerinin İngilizler eline geçmesinin doğuracağı tehlikeyi gizlememekte ve daha şimdiden karşılarına Fransız unsurunu çıkararak bunları önlemek istemektedir..” demektedir. Beyrut’taki Fransız

Başkonsolosunun raporuna koyduğu bu mütalea yukarıdan beri izahına çalıştığımız Midhad Paşa İngiltere münasebetleri muvacehesinde hakikatle asla bağdaşamaz. Zira Midhad Paşa, 1849 hareketini hazırlayan İngiliz siyasetinin çarkları içine girdikten sonra her hareketi ile İngiliz siyasetinin Osmanlı İmparatorluğu içindeki en büyük istinatgâhı ve yardımcısı olmuştur. Esasen Midhad Paşa, hâlâ devam etmekte olan şöhretini de bu İngiliz propagandasına ve kendisini tutmasına borçludur.

Binaenaleyh Midhad Paşanın yanında bulundurduğu hususî kâtibi Vasıf Efendi, Fransızlar hesabına casusluk yapmakla beraber, aslında İngilizlerin adamıdır. Ve Fransız hariciye nezaretini, fena halde faka bastır-

mış, Midhad paşanın, İngiltere’nin desteği ile kurmak istediği Suriye krallığını, Seyyid Abdülkadir’e yamamak istemiş ve bunda da muvaffak olmuştur. Aslında Arap projesi olarak bahsedilen proje bir noksanı ile doğrudur. O noksanı da, yukarıda bahsettiğimiz şekilde Seyid Abdülkadir yerine Midhad Paşanın adını koymakla ikmal edilebilir.

Fransa’nın Beyrut Başkonsolosu Delaporte aynı kitabın 33. sahifesinde raporuna şöyle devam etmektedir:

“Şu halde, kendisi ile karşılıklı dostluk ve emniyet münasebetleri devam ettirmediğim bu vali, zannedildiği kadar da İngiliz değildir. Böyle bir itham, yalan değilse bile, çok aşırıdır. Midhad Paşa, bana açıkça itiraf ettiği gibi, her şeyden önce Türk’tür. Ve eğer bazı durumlarda İngiltere’ye dayanmış ise, bunun için de saiki vardı ve bu saik, memleketinin iyiliğinden başka bir şey değildi. Bugün bizim olacaktır, çünkü çok iyi anlamaktadır ki, bizim doğudaki politikamızın gizli düşüncesi (!) yoktur.”

Midhad Paşa, Suriye valiliği sırasında yukarıdaki ifadeden de anlaşılacağı gibi fevkalâde mükemmel çalışmış, Fransızları tatmin etmiştir. Fakat buna rağmen, Fransızlar, kendisinin bir İngiliz ajanı olduğunu kabul etmekle beraber, başkonsolos, Midhad Paşanın zannedildiği kadar da bir İngiliz olmadığını söylemekle, onun İngiltere’nin adamı olduğunu da kabul etmektedir.

Ancak şurada bir noktaya temas etmek isteriz. Mithat Paşa Başkonsolos Delaporte’a söylediğine göre, Türklükten bahsetmektedir. Halbuki bilinmektedir ki, Midhad Paşa, aslen Macar hahamının oğlu bir dönme Yahudi’dir.

Şu noktayı bir kere daha işaret etmek isterim ki, Midhad Paşa, Suriye’de bütün imkânlarını seferber ede-

-496-⇧

rek bir devlet kurmak istemiş ve fakat Sultan Abdülhamid Han’ın o efsanevî Yıldız casusluk ve mukabil casusluk teşkilâtı buna mani olmuştur.

Şimdi bu husustaki Fransız resmî vesikalarını, yine Bilâl N.Şimşir’in aynı eserinden alarak verelim.

Eserin yazarı, kitabının 36. sahifesinde, Sarayın, yani Sultan Abdülhamid Han’ın Midhad Paşa hakkındaki noktaî nazarını da yine Beyrut Fransız Başkonsolosu Delaporte’un raporuna dayanarak şöyle nakletmektedir:

“Midhad Paşa Suriye’de gerçekten (Müstakil) olma emeli gütmüş müdür? Ve gütmüş ise ne gibi bir (İstiklâl) tasarlamıştır? Suriye valiliğine geldiği muhakkak. Selâhiyetlerinin arttırılması için İstanbul’a başvurduğu, hatta bu hususta Fransa’yı ve İngiltere’yi de araya sokmak istediği sabit. Selâhiyetlerinin arttırılmasına aracılık etmeleri için ayrı ayrı her iki devlete de başvurmuş... İstediği selâhiyetler arasında, Suriye askerî kumandanlığının kendi emri altına verilmesi ve gerektiği zaman asker kullanabilmesi mevzuları da var. Bu selâhiyetleri alabilmiş olsa idi, vali, merkeze karşı başkaldırma yoluna sapacak mı idi? Meselâ, kendisinden kırk yıl önce Mısır Valisi Mehmed Ali Paşanın yaptığı gibi hükümet kuvvetleri üzerine yürüyüp, (bir nevi Hidiv) veya (küçük bir Kral) olmağa kalkışacak mı idi? Daha da ileri giderek, Hanedanı yıkıp bir (Osmanlı Cumhuriyeti) kurmayı aklından geçirecek mi idi?”

Fransız Başkonsolosunun raporunda ise şunlar yazılıdır:

“Şüphe yoktur ki, bugünkü hükümet, Midhad Paşanın işleri iyi yürütmek için her gün yaptığı haklı taleblerini reddetmek suretiyle ona, her zamankinkinden

-497-⇧

daha fazla engeller çıkartmaktadır. Ve öyle görünüyor ki, hükümetin maksadı, Suriye halkının umumî hoşnutsuzluğunu tahrik etmek sureti ile burada karışıklıklar çıkartmak ve bunları, bağımsız olmak emeli ile Midhad Paşa tarafından kışkırtılmış diye sultana arzetmektir.”

Şimdi gerek müellifin gerek Fransız Başkonsolosu Delaporte’un yukarıdaki noktaî nazarlarını tahlil edelim.

“Midhad Paşa Suriye’de gerçekten (Bağımsız olmak) emeli gütmüş müdür ve gütmüş ise ne gibi bir (Bağımsızlık) tasarlamıştır?”

Bu cümleye verilecek tek cevab, Midhad Paşanın, Suriye’deki Irak’ı da içine alacak bir devlet kurmak için ciddî bir takım teşebbüslere girdiğidir. Ve Midhad Paşa devlet kurmak teşebbüslerini Şehid Hakan Abdülâziz Han’ın sağlığında iken başlatmıştır.

Bilindiği gibi, Topkapı Sarayının has bahçesi olan Gülhane parkı Padişahın zaman zaman gezindiği yerdi. Sultan Abdülâziz Han, Gülhane parkında, tıpkı Japon imparatoru gibi, beyaz bir atla gezmekten hoşlanırdı. Bu merakını bir âdet hükmüne sokmuştu ve en az haftada bir defa Gülhane bahçesinde gezinirdi. Bu sebeble, esasen yasak olan Gülhane bahçesinde başka hiç kimsenin atla gezmesine müsaade etmemiştir.

Sultan Abdülâziz Han bir gün yanında ser kurena olduğu halde Bahçenin deniz tarafından iç kısmına geçerken, uzaktan bir atlının, hem de beyaz ata binmiş birisinin bahçe içinde gezdiğini görmüş, derhal bu bî-edeb kişinin kim olduğunu sordurmuştu. Gelen cevab, bu bîedeb hareketi yapanın Midhad Paşa olduğunu bildirince de fena halde sinirlenip derhal iç saraya davet etmişlerdi.

-498-⇧

Gayet tabiî olarak da derhal Midhad Paşanın bu bîedebâne hareketi bir daha tekerrür etmemesi mumaileyhe ihtar edilmekle kalmamış, Sultan Âbdülâziz Han merhum, sadece Padişahın yaptığı bir hareketin, Midhad Paşâ tarafından icrasının da neticelerini yine bu bîedeb vezire bildirtmişti.

Aslında Midhad Paşanın yaptığı bu hareket bîedebâne de değildi. Bu zatın yaptığı hareket, Padişahlık haklarından birisine de tecavüz mahiyetinde idi ve gerçek niyetlerini, yani sultan olmak niyetlerini de su yüzüne çıkartmakta idi.

Midhad Paşanın bu mütecaviz hareketi, arkadaşlarına karşı takibettiği baridane [soğuk] davranışları, Jön Türklerden bir kısmı ile de arasının açılmasına sebeb olmuştur, Midhad Paşa ile araları açık olanların başında ise, eski yarü ağyarı Jön Türk Namık Kemal idi.

Namık Kemal’in bir gün Ziya Paşanın evinde, masaya yumruk vurarak, “Biz Ali Osman hanedanını yıkıp yerine Âli Midhad sülâlesini geçirmek için mi bu mücadeleyi yapıyoruz?” dediği ise herkes tarafından bilinen bir

hakikattir. Demek oluyor ki, Midhad Paşa, daha o zamandan itibaren, desteğini sağladığı İngilizlerin de en geniş yardımları ile arkadaşları arasında bu sultanlık mevzuunu açıktan açığa ortaya atmış bulunmaktadır. Eğer öyle olmamış olsa idi, eski arkadaşı, Jön Türk kadrosu içinde mümtaz bir durumda olan Namık Kemal tarafından bu söz sarfedilmezdi.

Binaenaleyh Midhad Paşanın Suriye'deki faaliyetinin merkezî sıkletini büyük Suriye sultanlığı iştihası teşkil etmekte idi.

Bundan ayrı olarak Midhad Paşanın, selâhiyetlerinin genişletilmesi bahsinde, hatta vatan ihaneti demek olan, yabancı sefirleri bu iş için tavassuta ve devleti tazyika teşvik etmesi, onlardan yardım taleb etmesi,

-499-⇧

saltanat kurmak fikrinden başka bir şeye hamledilemez.

Ancak Midhad Paşa, Suriye'deki fâaliyetleri sırasında mükemmel bir taktik kullanmış İngilizlerin adamı olarak fazla deşifre edildiği için, İngilizlerle temastan çok, Fransız siyasetini bu işe alet etmiştir. Yukarıdan beri takibettiğimiz Fransız hariciye nezaretindeki vesikalar bunun en canlı cerhedilemez vesikalarıdır. Ve Fransızlar da Midhad Paşanın bu taleblerini Babıâli nezdinde müdâfaa etmişlerdir.

Osmanlı Devleti hududları dahilindeki Fransız diplomatlarının israrı ile girişilen bu teşebbüslere rağmen, Fransız hariciye nezareti, Midhad Paşanın bir İngiliz ajanı olduğu hakkındaki hükmünde de ısrar etmiştir.

Evet Fransız hariciye nezareti de, İstanbul'daki Fransız sefiri de Midhad Paşa hakkındaki hükümlerini vermişlerdi. Onlara göre Midhad Paşa, resmen İngilizlerin ADAMI ve ajanı idi.

Nitekim Bilâl N. Şimşir, kitabının 37. ve müteakip sahifesinde şöyle demektedir:

"Beyrut'taki iki Fransız konsolosu, Peretie ve Delaporte, Midhad Paşaya emniyet ve takdir duyguları beslemiş olan kimselerdir. Her ikisi de bu duygularını, muhtelif vesilelerle hükümetlerine ulaştırmışlardır. Fakat, Fransa Dışişleri Bakanlığının ve İstanbul'daki Fransa Büyükelçiliğinin bu duyguları paylaştıkları söylenemez. TERSANE, FRANSA DIŞ İŞLERİ BAKANLIĞI MİDHAD PAŞA'YA (İNGİLİZLER'İN ADAMI) GÖZÜ İLE BAKMAĞA DEVAM ETMİŞTİR."

Bir an için bütün bunlardan Midhad Paşayı tenzih ettiğimizi farzetsek bile, bu zatın, bir vali, Osmanlı Devletinin bir memuru olması hasebi ile yabancı devletlerin diplomatlarına müracaat ederek, bağlı bulunduğu

-500-⇑

devleti tazyik etmelerini istemesi bile, başlı başına bir ihanet vesikasıdır ve bu hususu inkâr etmek asla ve kat'a mümkün değildir.

Bilfarz Türkiye Cumhuriyetinin bir valisini düşününüz. Bu vali bey devlet içinde bir devlet kurmak fikrindedir ve bir takım dolambaçlı yollardan yürümektedir: Bağlı bulunduğu hükümetten geniş selâhiyetler taleb etmektedir ve Ankara hükümeti de bu selâhiyetleri vermemektedir. Bu durum karşısında, bu Cumhuriyet valisine ne sıfat verilecektir? Vatanperver veya bir başka ulvî sıfat mı? Hayır efendim, hayır... Bu adama Cumhuriyetin vereceği tek sıfat vardır. VATAN HAİNİ. Evet bu sıfat olacaktır.

O halde mevcut statükoya rağmen, Türkiye'yi paylaşmak niyetleri bilinen devrin iki büyük devletinin Türkiye'deki diplomatlarına müracaat ederek Babıâli'yi sıkıştırmalarını kendisine devlet kurmak için yardım etmelerini taleb eden bir vali hangi sıfatla vasıflandırılacaktır. Bu insan kim olursa olsun, onun sıfatı sadece VATAN HAİNLİĞİDİR, bunu bir başka türlü düşünmek mümkün değildir.

Şimdi dönelim Delaporte'un Fransa'ya gönderdiği rapora, Fransız başkonsolosu raporunun bu kısmında tenakuza düşmekte ve kendi kendisini tekzib etmektedir. Bu zatın, Midhad Paşanın Suriye'deki selâhiyetlerinin arttırılmamasını, Padişahın bir manevrası ve dolayısi ile Suriye'de halkın hoşnutsuzluğunu celbederek Midhad Paşa aleyhinde bir hava yaratmak şeklinde mütalea etmesi ve bunu böylece ve resmen hariciye nezaretine yazması safsatadan başka bir şey değildir.

Aynı zat, daha evvel de mevzuubahis ettiğimiz raporlarından bir tanesinde, İngiliz ajanlarının Beyrut ve Şam'da karışıklıklar çıkartmağa muvaffak olduklarını bildirmektedir. Bu ifâdelerin hangisi doğrudur? Bu

-501-⇑

ayaklanmalar ne için ve kime karşı yapılmıştır? Midhad Paşaya mı?

Suriye'deki karışıklıkları İngiliz ajanlarının çıkardığı mı? Yoksa bu karışıklıkları bizzat Sultan Abdülhamid Han'ın Midhad Paşayı bertaraf

etmek için çıkarttığı mı? Pek garip, pek bön bir izah tarzıdır bu.

Osmanlı İmparatorluğu içinde oynanan oyunları bilenler, Sultan Abdülhamid Han'ın, devletin statükosu bahsinde gösterdiği titizlik ve itinaya vakıf olanlar, memleketin hududları dahilinde sulh ve sükûndan başka bir şeye talib olmamış Ulu Hakan Sultan Abdülhamid Han'ın böyle bir tertibe girmeyeceğinde müttefiktirler.

Buna karşılık, 1835 yılından itibaren İngiliz ajanlarının ve 1856 yılından sonra da Fransız ajanlarının Türkiye'de oynadıkları oyunlar, çevirdikleri dalavereler hepsi ve daima Devleti Âliyyeyi parçalamak esasına matuf faaliyetlerdi.

Bunların en belli başlısı, Londra'da kurulmuş olan (BALKAN KOMİTASI) ve bu komitanın başındaki Noel Bukston kardeşlerdi. Bu iki kardeştir ki bütün Balkanları ateşe vermiş, yüzbinden fazla Türk'ün katline sebeb olmuş ve koca Balkanların elimizden çıkmasında birinci planda rol oynamıştır.

İşte 1900 yılından itibaren Noel Bukston kardeşlerin Balkanlarda oynadıkları meş'um oyunu, Fransız ve İngiliz ajanları Midhad Paşanın Suriye valisi olarak bulunduğu devrede de oynamışlardı. Bu devrenin ünlü ajanlarından birisi olan ve Suriye'deki hemen bütün ayaklanmaları idare eden insan da, İngiltere'nin Beyrut konsolosu bulunan Eldrig'dir.

Bu hakikat karşısında Fransız hariciye vekâletinin arşivlerinde saklanan, Fransa'nın Beyrut Başkonsolosu

-502-⇧

Delaporte'un raporuna itimad etmek değil, ona göz bile atmak abesle iştigal etmektir.

MİTHAT PAŞA İZMİR VALİSİ

Midhad Paşa 25 Kasım 1878 tarihinde Suriye umumî valisi olarak işe başlamıştı. Suriye vilâyetinde Midhad Paşa takiben 19 ay hizmet görmüş ve Ağustos 1889 tarihinde İzmir (Aydın) Valiliğine tayin edilmiştir.

Ağustos 1880 tarihinden 17 Mayıs 1881 tarihine kadar vazifede kalan Midhad Paşa, bu vazife sırasında İzmir'deki yabancı konsoloslarla pek samimi münasebetler kurmuştu. İşte bu tarihte, yani 17 Mayıs 1881 tarihinde tevkif emri gelmiştir. Midhad Paşanın tevkifine ait mes'ele ise, açıktı. Bu mes'ele Sultan Abdülâziz Han'ın şehid edilmesi ile alâkalı idi. Sultan Abdülâziz Han'ın, iktidara geçtiği günden itibaren pek gizli olarak yürüttüğü katil hâdisesi tahkikatı ikmal etmiş ve suçlular hakkında takibata geçilmesi irade-i seniyye ile emrolunmuştu.

Tarihte Yıldız Mahkemesi adı ile tescil edilmiş olan bu davada başlıca suçlular Mithat Paşa, Mahmud Celâleddin Paşa, Damat Nuri Paşa ile şehid Hakan'ın baş mabeyincisi Fahri Beydi.

İşte Midhad Paşa, içindeki endişenin tekrar ve aniden su yüzüne çıkmasına sebeb olan bir hâdise ile karşılaşmıştı.

1881 yılı Nisan ayında başlayan bu endişe üzerine Midhad Paşa, bazı tedbirler almak lüzumunu hissetmişti. Bu tedabir, istihbarat yapmaktan ibaretti. Midhad Paşa, Sultan Abdülâziz'in katli hâdisesinin tekrar su yüzüne çıkması ihtimalini daima düşünmüştü. Bu sebeple İstanbul'dan aniden İzmir'e geldiği rivâyet olu-

nan Binbaşı Hüsnü bey adındaki bir yaverin hareketlerini kontrol altına almayı emniyeti bakımından lüzumlu görmüştü... Bu hususta Midhad Paşanın oğlu Ali Haydar Midhad “Hatıralarım” adlı kitabının 73. sahifesinde şunları yazmaktadır:

"1881 senesi Nisan nihayetlerine doğru, İzmir'e binbaşı rütbesinde Hüsnü adında bir saray yaveri gelerek, akabinde saray ile esrarlı bir takım telgraf muhaberesine başlamıştı. Aradan çok geçmeden bunu Mirliva Hilmi Paşa, Miralay Rıza Bey (Sonradan serasker ve Sadrıâzam Rıza Paşa) ve maiyeti takib etmişlerdi. Artık yapılan işlerin ölçüsünde adaletin hiç hissesi kalmamış olduğunu; bundan sonra Midhad Paşa da, bütün çıplaklığı ile

görmeğe başlamış ve dolayısı ile bu adamlardan her türlü keyfi hareket beklemek lâzım geleceğinde şüphesi kalmamıştır.

Midhad Paşa şahsen tanıdığı ve polis işlerinde istihdam ettiği bir museviyi[41] zengin bir İzmirli tüccar kıyafetine sokarak, haber toplamak üzere Binbaşı Hüsnü Beyin, pasaport denilen mevkiin karşısında oturmakta, olduğu otele göndermişti. Musevi, az zamanda yaver binbaşı ile ahbab olmuş ve samimiyetini, akşamları birlikte tavla oynayacak kadar ileri götürerek, öğrendiklerini (!) muntazaman Midhad Paşaya bildirmeğe başlamıştı.

Bir akşam gene tavla oynarlarken, yanlarına bir telgraf memuru gelerek, yaverin acele makamı başına çağrıldığı haberini vermişti. Bir müddet sonra, Hüsnü beyin telgrafhaneden telâş içinde döndüğünü ve acele kılıncını istettiğini gören sahte tüccar, belli etmeden, (Görüyorum telâşınız var, yoksa bir işiniz mi çıktı?) di-

-504-⇧

ye sormuştu. Hüsnü Bey de, (Aramızda kalsın, bu akşam Midhad Paşayı tevkif etmek için, şimdi Yıldız Sarayı Hümâyûnundan emri mahsusa aldım) diye cevab vermiştir...”

Buradaki ifâde ile Fransız kaynaklarının ifadeleri birbirlerine asla uymamaktadır. Zira buradaki ifâdede bir saray yaverinden sureti kat’iyyede beklenmeyen bir ifşaat vardır ki, bu asla mümkün değildir. Ali Haydar Midhad, babası Midhad Paşayı temize çıkarayım derken onu bir o kadar daha çamura itmektedir. Bir yaverin, Sultan Abdülhamid Han’ın Yıldız istihbarat teşkilâtına dayandığı ve bu teşkilât marifeti ile Yemen’den Bosna-Hersek’e kadar uçan kuşları bile kontrol ettiği bir devirde, böylesine mühim bir sırrı, hem de bir Yahudiye ifşa etmesi düşünülemez. Ve Sultan Abdülhamid’in yahudi düşmanlığı da gözönüne getirilirse...

Ali Haydar Midhad, kitabının müteakip sahifesinde hâdise gecesini de şöyle anlatmaktadır:

“Saray tarafından Hilmi Paşaya verilen emirler, yalnız Midhad Paşa için değil, bir çırpıda ve ma’aile hepimiz imha edilmemiz içindi.”

Burada durmak icab etmektedir. Zira Ali Haydar Midhad, tarihen sabit olmuş bulunan bir hususu da inkâr etmekte ve Sultan Abdülhamid Han’a en adi, en şenî şekilde katil sıfatını vermeğe gayret etmektedir.

Halbuki bilindiği gibi Sultan Abdülhamid Han, hal’edildikten sonra, İstanbul’da, sonradan bahriye nazırlığı da yapmış olan Rauf Orbay’ın da içinde bulunduğu bir komisyon kurulmuş ve bu komisyonun adına da “Tahkiki Mezalim Komisyonu” denilmiştir. Bu komisyonun vazifesi, Sultan Abdülhamid Hân’dan zarar görmüş aileleri tesbit etmek, böylece o güne kadar söylenegelmiş cinayetler serisini meydana çıkarmaktı. Bu satırların yazarına rahmetli Rauf Orbay, Bebek’teki evin-

-505-⇧

de, bir gün sorduğum bir sual üzerine “Hâşâ, Sultan Abdülhamid Han, asla elini kana bulaştırmamışlar. Uzun müddet yaptığımız tahkikat, bize de, memlekete de, dünyaya da bu hususu bütün açıklığı ile anlatmıştır” demiştir.

Binaenaleyh, Ali Haydar Midhad’ın bu yolda sarfettiği sözler sadece o satırları yazan kendisine aittir. Ve merhum Sultan’a beslediği kin ve adavetin inkâr edilemez bürhanıdır.

Ali Haydar Midhad, bu hayali katliamdan hatıralarında şöyle bahsetmektedir:

“O sıralarda evde Nezir isminde bir harem ağası vardı. Bu harem ağası her nasılsa evvelden elde edilmiş ve arzuyi padişahî mucibince, asker konağı basarken, bir vesile ile üzerlerine ateş ederek, çıkardığı kargaşalıktan bil istifade, Midhad Paşa ile birlikte çoluk ve çocuğunun işleri bitirilecekti.

Midhad Paşa, arka kapıdan konağı terkettikten az bir müddet sonra, Hilmi Paşa ile yaveri hususileri, bir cem’i gafir halinde büyük kapının önüne gelerek, kapıyı çaldılar. (Kim o?) sualine, Hilmi Paşa şu cevabı verdi, (Paşaya haber veriniz yangın var, emirlerini telâkki etmeğe geldik.)

Hizmetçinin cevaben, paşanın haremde olmadığını dışarı çıkmış bulunduğunu söylemesi üzerine, gelenler ne yapacaklarını şaşırmışlardı. Planlarının kolaylıkla tatbik edilemiyeceğini anlayınca, Hilmi Paşa tavrını değiştirerek, ısrarla şu emri vermek lüzumunu duymuştu. (Paşanın içeride bulunduğunu biliyoruz. Kendisini mutlaka görmek istediğimizi haber veriniz.)

Hizmetçi aldığı cevabı, Midhad Paşanın haremine bildirdiğinde, valide, “Madem ki inanmıyorlar, o halde demiş, açın kapıları içeri girsinler, kendi gözleri ile görsünler..” demişti.

-506-⇧

Kapı açılınca, önde Hilmi Paşa, yanında iki mabeyn yaveri ve Miralay Rıza Bey, arkalarında bir çok zabitan ve nihayet bir tabur asker içeri dolmuşlardı. Askerlerin hepsi de müsellâhtı. Süngüleri tavandaki avizelere takıldıkça korkunç şangırtılar çıkarıyordu. Hepimiz, dehşet içinde, yataklarımızdan dışarı fırlamış, hayretler içinde seyrediyorken, İskoçya'dan beraberimizde getirdiğimiz, Miss Smith, acı acı feryad ediyordu." Şu zavallı ifadeye ve bu zatın istemeden yaptığı ifşaata bakınız...

Demek Midhad Paşanın, Londra'daki menfa hayatı içinde edindiği bir de Miss Smith vardı. Kimdi bu Miss Smith?!. Evet bu kadın kimdi?. Bu kadının varlığı cidden izaha muhtaçtır.

İngilizler, Fransızlar hâdiselerin akışından da anlaşılmaktadır ki, olanlardan ve Midhad Paşanın firarından haberdardırlar. Zira Midhad Paşa Avrupa'ya firar etmek için her hazırlığını ikmal etmiş bulunuyordu...

Ancak yine ve tekraren söylüyoruz ki, İngilizler de, Fransızlar da Midhad Paşa da, Sultan Abdülhamid'in Yıldız istihbarat teşkilâtının ne olduğunu bilememişler, anlayamamışlardı.

Midhad Paşayı Avrupa'ya kaçırmak için bu devletlerin bir takım hazırlıklar yaptıkları muhakkaktır fakat bütün bu hazırlıklar, Sultan Abdülhamid Han'ın aldığı sıkı tedbirlerle akamete uğratılmıştır. Bu hususta Midhad Paşanın oğlu Ali Haydar Midhad, hatıratının 17. sahifesinde şunları yazmaktadır:

"Midhad Paşa, yanında kâtibi hususisi Vasıf ve uşaklarından Yusuf ağa ile gece yarısı arka kapıdan sokağa çıktığında, ilk fikri, rıhtıma doğru ilerleyerek, orada kendisini beklemekte olan JOLY kumpanyası vapurundan birine binmekti. Avrupa'ya firarı için her

-507-⇧

türlü tertibat evvelinden alınmış bulunuyordu. Fakat birkaç adım ilerledikten sonra, Kordon'un tamamı ile askerî işgal altında bulunduğunu ve deniz tarafına yaklaşmanın imkânsız olduğunu görmüştü. Şimdi, artık bir tek çare kalıyordu. İngiliz konsoloshanesine iltica etmek. Tesadüfen! O sırada, oradan geçmekte olan bir arabaya atlamış, fakat sonradan, İngiliz başkonsolosu Mister Denis'in, o aralık İzmir'de bulunmadığını, bir müddet dinlenmek üzere memleket içlerine doğru bir seyahate çıkmış olduğunu

hatırlayarak, çarünâçar Fransız konsoloshanesine müracaat etmek zaruretinde kalmıştı. Eğer Mr. Denis o sırada İzmir’de bulunmuş olsa idi, Midhad Paşa ayarında siyasi bir mülteciyi İngilizler, Fransızlar gibi her halde satmağa razı olmayacaklarından, ihtimal Midhad Paşa’nın ondan sonraki hayatı da bir başka şekil almış olacaktı.

Fransız konsolosu Mösyö Pellisier gece yarısından sonra gelen bu misafirini bizzat ve kemali hürmetle karşılamıştı. Midhad Paşa, tehdid altında bulunduğunu ve hayatı tehlikede olduğu cihetle, Fransız konsoloshanesine iltica etmek mecburiyetinde kaldığını ve Düveli Muazzamanın himayesine sığındığını Mösyö Pellisiye’ye bildirmişti. Fransız Konsolosu, vakit kaybetmeden diğer büyük devletlerin mümessillerini celbederek bunlarla istişareye başlamış ve ilk önce İzmir ile İstanbul, sonra da İstanbul ile Paris arasında uzun muhaberelere girişmişti.”

Yukarıya aldığımız Midhad Paşanın oğlu Ali Haydar Midhad’ın "Hatıralarım” adlı kitabındaki kısmından da anlaşılmaktadır ki, Midhad Paşa, hakkında alınan karardan malûmattardır. Fakat İngilizlerin birinci derecede alâkadar oldukları, Midhad Paşayı İzmir’den kaçırmak için aldıkları tedbirlerin akamete uğra-

-508-⇧

masından da Ali Haydar Midhad acı acı şikâyet etmektedir.

Demek oluyor ki, Midhad Paşa, İzmir’de Fransız konsolosluğuna iltica etmeden önce, İngiliz konsolosluğuna sığınmayı düşünmüş, hatta buna düşünmüş de denemez, oraya gitmek üzere yola çıkmış, lâkin, İzmir’deki İngiliz başkonsolosu Mister Denis’in, İzmir’de bulunmadığını hatırlayınca mecburen Fransız konsolosluğuna iltica etmiştir.

Tipik bir ayrılıştı bu İngiliz başkonsolosunun İzmir’den ayrılışı. Eğer Mithat Paşa Kordon’daki askerlerden yakasını sıyırıp da kaçabilmiş olsa idi, hiç kimse İngiliz diplomatlarını itham edemiyecek, böylece İngiliz diplomatları tereyağdan kıl çeker gibi hâdisenin içinden sıyrılacaklardı. Böylece de, Fransızlar müşkül mevkide kalacak ve Midhad Paşa’nın, Suriye valiliği sırasındaki Fransız dostluğu su yüzüne çıkacak, Türkiye ile Fransa'nın aralarının açılmasına, bilvesile diplomatik bir takım nâhoş hâdiselerin Fransa’nın başına patlamasına sebeb olacaktı. Lâkin Sultan Abdülhamid Han, zamanında her türlü tedbirlerini almış ve Midhad Paşanın kaçmasına kat’iyyen mâni olmuştur.

Kaldı ki, kaçmak keyfiyetinin esas mânasını anlamak için de gayret sarfetmeğe lüzum yoktur. Midhat Paşa niçin kaçmak istemiştir? Sultan Abdülâziz Han’ın katlinde medhaldar olduğu için mi? Mithad Paşa madem ki bu cinayete iştirak etmemişti, Midhad Paşa madem ki bir Hakan’ın katlinde rol almamış tertemiz bir insandı, neden dolayı kaçmak istemektedir? Neden dolayı Türk adliyesinden, Türk adaletinden şüphe etmektedir?

Bir an için bütün şüphelerinin yerinde olduğunu farzedelim, sonunun nasıl biteceği belli olmayan bir mahkemenin huzurunâ rahatça çıkabilir ve iddialarında musır olduğu, katle teşebbüste her hangi bir dahil

-509-⇧

olmadığı hususundaki kanaatini memleketinin hakimleri önünde. Yıldız Mahkemesinde müdafaa ettiği gibi, öylece müdafaa eder ve kaçmayı düşünmezdi. Kaçmayı mazur görsek dahi, bu kaçışı, niçin bir yabancı devletin desteğini alarak tahakkuk safhasına çıkmak yoluna gitmiştir? Bütün bu sualler, mukadder suallerdir ve bu ve bunun gibi sualler, Midhad Paşayı daima itham etmeğe kifayet edecektir.

Sonra Midhad Paşa, yaptığı hareketin, yani iltica hareketinin nasıl bir netice tevlid edeceğini düşünemiyecek kadar da basiretsiz bir insandı. Midhad Paşanın, bilmesi lâzımdı ki, Yıldız İstihbarat teşkilâtının içinde birkaç Fransız devlet adamı veya, bir kaç İngiliz de her zaman mevcuttu ve Sultan Abdülhamid Han, bunları rahatça kullanabiliyordu. Sığınsa bile, Abdülhamid Han’ın kendisini almak için her çareye başvuracağını da Midhad Paşanın düşünmesi iktiza ederdi. Midhad Paşanın ne Fransız, ne de İngiltere siyasileri nezdinde, Osmanlı İmparatorluğu ile siyasi münasebetlerini zedeleyecek kadar bir siyasi kıymeti yoktu. Yani açıkçası, ne İngiltere ne de Fransa bir Midhad Paşa için bir asırdan beri takib ettikleri siyaseti temelinden yıkacak böyle bir harekete himayeye rıza göstermezlerdi. Nitekim, Midhad Paşanın himayesini taleb ettiği Fransız hükümeti, kendisini başından atmak için durmadan emirler vermiş ve gerek İstanbul’daki Fransız sefirine, gerek İzmir’deki Fransız Başkonsolosu mösyö Pellisiye’ye, Midhad Paşanın, başlarına derd açmak niyetinde olduğunu bildiriyordu.

Bu husustaki vesaik Bilâl N. Şimşir’in Fransız belgeleri ile Midhad Paşanın sonu adlı kitabında mevcuddur. Yazar, bu eserinin 40. sahifesinde

şu malûmatı vermektedir:

“Tevkif edileceğini bir müddetten beri haber al-

-510-⇧

mış bulunan Midhad Paşa, gafil avlanmamış, kurtuluşu kaçmakta aramış ve İzmir’deki Fransız konsolosluğuna sığınmıştır.

Başkonsolos Pelissier de Reynaud, yardımcı konsolos Dutel ile birlikte Paşayı kabul etmişlerdir. Durumu tesbit eden bir zabıt tutulmuş ve imza edilmiştir. Türk askerleri, Midhad Paşayı almak için Fransız konsolosluğuna girmeğe kalkışmamışlardır.

Haber tabiatı ile derhal İstanbul’a ulaştırılmış ve sığınma hâdisesi Türkiye ile Fransa arasında bir mesele olmuştur. 17 Mayıs 1881 sabahı Sultan Abdülhamid, İstanbul'daki Fransız büyükelçisi Tissot’yu durumdan haberdar etmiş ve aynı zamanda (Adi suçlu bir şahsa) Fransız himayesinin bahşedilmemesini istemiştir.” dedikten sonra yazar Bilâl N. Şimşir, Fransız sefirinin, Tunus meselesinden dolayı, Fransa ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki gergin durumu hesab ettiğini, bu sebeble de, Midhad Paşanın derhal iadesi için Hariciye nezaretine müracaat ettiğini kaydetmektedir.

Burada dikkat edilecek husus, Fransa’nın Osmanlı İmparatorluğu ile olan Tunus ihtilâfı değildir. İstanbul’daki Fransız sefirini Midhad Paşanın iadesine sevkeden amil, bizzat kendisinin ve Fransız hariciye nezaretinin Midhad Paşanın, İngiliz ajanı olduğuna dair besledikleri kat’i kanaattir.

Midhad Paşanın iadesi keyfiyetinde Tunus mes’elesinin ehemmiyeti pek geride kalmaktadır. Zira, Fransa, Tunus ile 1800 yıllarından sonra meşgul olmuştur. Halbuki aynı Fransa, Ortadoğu’da ve bilhassa Suriye’de büyük ehemmiyet verdiği bir siyasetin muakkıbıdır. Bu Siyaset, ise, tarih boyunca daima katolikliğin hamisi ve müdafii olan Fransa’nın, aynı siyaseti Orta Doğu’da da takibetmesi şeklinde tecelli etmektedir. Binaenaleyh hâdiseden 28 yıl evvel, aynı siyasetin takibçisi olarak ve

-511-⇧

Emanatı Mukaddese mes’elesinden dolayı Rusya ile bir harbi dahi göze almış ve bu harbi İngiliz ve Türk müttefikleri ile birlikte Kırım’da yapmış olan Fransa, Midhad Paşanın Orta Doğu’da İngilizler hesabına, Fransa’nın bu siyasetini temelden yıkmağa matuf çalışmalarını pek büyük bir dikkatle tâkibetmiştir. Bu takib sonunda ise, Midhad Paşanın bir İngiliz ajanı olduğu

hususunda aynı devletin hariciye nezaretinde de, İstanbul'daki sefirinde de kat'i bir kanaat hasıl olmuştur.

Bu duruma göre, demek oluyor ki; Fransa, Midhad Paşanın derhal iadesi lâzım geldiğine dair kararını verirken, Tunus meselesini değil, fakat Fransa'nın bir kaç asırdır devam ettirdiği Orta Doğu Katolik hamiliği siyasetini her şeyin üstünde tuttuğu anlaşılmaktadır.

Bu sebeple Büyükelçi derhal Midhad Paşanın iadesini taleb etmekle Fransa'ya hizmet ettiğine kanidir.

Bilâl N. Şimşir bu hususu kendi kanaati olarak aynı eserin 40. ve müteakip sahifelerinde şöyle nakletmektedir:

"Büyük elçiye göre, Midhad Paşa, bir katildir. Abdülâziz'in öldürülmesinde birinci derecede karışmıştır ve Fransa'nın bir katile himaye bahşetmeğe hakkı yoktur. Üstelik Paşa, daima Fransa'nın (can düşmanı) olmuş, İngiltere'yi Fransa'ya karşı kullanmıştır. Şimdi İngiltere konsolosluğuna değil de, Fransız konsolosluğuna sığınmış olması, Türk-Fransız münasebetlerinin gerginliğine güvenmesinden ileri gelmiştir. Büyükelçinin kanaatına göre, bu münasebetleri düzeltebilecek bir şey varsa o da, Midhad Paşayı derhal teslim etmektir. Bu hususta tereddüde yer yoktur."

Bu mütalea tamamen doğrudur. Ancak, Ali Haydar Midhad'ın hatıralarında da bildirdiği gibi, Midhad Paşa, selâmeti kaçmakta bulmuş, kaçamayınca da İngiliz konsolosluğuna sığınmayı düşünmüştü. Fakat o sıralar-

-512-⇧

da İngiltere'nin İzmir başkonsolosu Denis'in İzmirde olmayışı, kendisine Fransız konsolosluğuna iltica fikrini vermiştir.

Fransız sefirinin bu düşüncesinden şu anlaşılmaktadır ki; Midhad Paşa firar ederken dahi Osmanlı - Fransız münasebetlerini bir kat daha berbat etmek hususunda kararlıdır. Ve belki de bu kararı sadece kendisi değil, fakat İngiliz diplomatları ile birlikte vermiştir.

Zira Osmanlı hududları içinde fevkalâde bir istihbarat teşkilâtı kurmuş olan İngiltere'nin, Sultan Abdülhamid Han'ın, Midhad Paşayı tevkif etmek isteğinden malûmatdar olmaması akla uzak bir ihtimaldir. Bu hale göre, Midhad Paşanın tevkif edileceğini bildiği halde, İzmir'deki İngiliz

Başkonsolosu Denis neden dolayı İzmir’i terk etmiştir? Bunun mânası ve maksadı açıktır. Fransız - Osmanlı münasebetlerine darbe indirmek, Fransa’nın Suriye üzerindeki siyasetine darbe vurmak, Tunus bahsindeki Fransız demârşını tehir etmek. Nitekim pek yakın bir müddet sonra, Tunus ve havalisinde Fransa bir takım ciddi mes’elelerle karşılaşmış orta Doğuda ise, İngiliz ajanları, Fransız siyasetini yıkmak için ellerinden gelen her şeyi yapmışlardı.

Bütün bunlara vakıf olduğu anlaşılan İstanbul’daki Fransız sefiri, bu sebeble de Midhad Paşayı, (Fransa'nın amansız düşmanı telâkki etmektedir.)

İstanbul’daki Fransız sefirinin düşüncesine Paris’teki hariciye nazırı da aynen iştirak etmektedir.

Nitekim Fransız hâriciye nazırı derhal harekete geçmiş ve Fransa’nın Midhad Paşa mevzuundaki siyasetini ve kararını, İstanbul’daki Fransız sefirine bildirmiştir.

Bilâl N. Şimşir, bu hususta aynı eserinin 41. sahifesinde şöyle demektedir:

-513-⇧

“Aynı gün akşam üzeri (17 Mayıs 1881), Fransa hariciye nazırı Barthelemy Saint - Hillaire, kararını büyükelçiye bildirmiştir. Buna göre, o günkü şartlar altında Midhad Paşaya himaye bahşedilmesi imkânsızdır. Bu durumda, Fransız konsolosluğunun kendisine melce olmıyacağını Midhad Paşaya bildirmesi için derhal İzmir konsolosuna talimat göndermelidir. Ayrıca Fransa’nın kararı tez elden Sultan’a ulaştırılmalıdır.”

İşte Fransız hariciye nezaretinin, yani Fransa’nın kararı budur. Bu karar muvacehesinde Midhad Paşa için başka çıkar yol kalmamış ve nâçar duruma düşmüştü... Bunun üzerine Midhad Paşa, aynı tarihte yani 17 Mayıs 1881 tarihinde İzmir’deki bütün yabancı konsolosları Fransız konsolosluğuna davet etmiş ve hayatının tehlikede olduğu masalını bir kere de onlara nakletmiş, kendisini büyük devletlerin himayesi altına koyduğunu bildirmiştir.

Bu adam, eğer aklî müvazenesi bozuk değilse, sadece bir hain değil, aynı zamanda bir şarlatandır da.

Zira, kâzib bir şöhretin şişirdiği, daha doğru tabiri ile İngiliz diplomasisinin şöhrete ulaştırdığı ve kendisinden ziyadesi ile istifade ettiği Midhad Paşa, kendisini cidden pek büyük, pek müstesna bir devlet adamı telâkki etmiştir. Ve işte kendisini böyle telâkki ettiği içindir ki, katilden dolayı tevkif emri çıktığı vakit soluğu önce İngiliz konsolosluğunda almak istemiş, sonra da, Fransız konsolosluğuna sığınmıştır. Akabinde de İzmir'deki bütün yabancı devlet konsoloslarını Fransız konsolosluğuna davet ederek hayatının tehlikede olduğunu, Sultanın kendisini mutlaka katletmek istediğini, hayatını kendilerine tevdi ettiğini bildirdikten sonra da onlardan hayatının tahtı emniyete alınmasını taleb etmişti.

Midhad Paşanın bu hareketine nereden bakarsanız bakınız, bu hareketin ardında Midhad Paşanın megalo-

mani hastalığının tezahürlerini görmek daima mümkündür. Ve maalesef Türkiye'de Midhad Paşa ve yâranını tedkik eden münekkid veya muharrirlerle müverrihler, kıstas olarak daima bugünkü rejimi ele almışlar ve Midhad Paşa hakkındaki değer hükümlerini buna göre vermişlerdir.

Halbuki bir tarihçi için evvel şart, hâdiseyi devrin idare şekline ve devrin hukukî, içtimai, iktisadî şartlarına intibak ettirmek, ona göre hüküm vermektir. Bu yoldan hareket edildiği vakit, açıkça görülecektir ki, ister iyi, ister kötü olsun, Sultan Abdülhamid devri Osmanlı İmparatorluğunun idare tarzı, mutlakiyetti ve Midhad paşa, bu idarenin çarkları içinde vazife gören bir devlet adamı idi. Bu şartları haiz olan bir insan, eğer devletinin idare tarzını beğenmiyorsa bir kenara çekilir devlet bünyesinde vazife deruhte etmezdi. Devlette vazife alan bir insan ise, eğer mevcud statükoyu bozmağa matuf çalışmalar yaparsa ve bu çalışmaları aleniyete vurarak devletin istiklâl ve tamamiyetini tehdide matuf bir yolda olursa, o iş yapan her kim olursa olsun, onun hakkında verilecek hüküm sadece İHANETTİR.

İşte Midhad Paşa da bu yolu tutmuş ve devrin Osmanlı devletine karşı tam mânası ile ve tevile sapmıyacak kadar açık bir şekilde ihanete gitmiştir. Bunun bir başka şekilde ifadesi ne mümkündür, ne de bu hükmü değiştirebilecek bir takım mesnedler mevcuttur.

Midhad Paşa ile yabancı devlet konsoloslarının bu toplantısı, Fransız konsolosluğunda zabta da geçirilmiş ve orada bulunan yabancı devlet konsolosları ile Midhad Paşa da zabtı imza etmişlerdir. Böylece Midhad

Paşa tarihe kendi hakkında altında kendi imzası bulunan bir ihanet vesikası tevdi etmiş oluyordu.

Midhad Paşanın İzmir'deki Fransız konsolosluğuna sığınma hâdisesi, Fransız hariciye nezaretini pek ciddi

-515-⇧

olarak endişelendirmekle kalmıyor, aynı zamanda sinirlendiriyordu da. Midhad Paşa, konsolosluğa sığınmış olmakla, Fransa'yı, cidden pek müşkül bir mevkide bırakmıştı ve Fransa'nın bu müşkül mevkiinden dolayı her halde İngiliz diplomasisi, içten içe gülmekte idi.

Fransız siyasilerinin, Midhad Paşa hâdisesine karşı takındıkları menfi tavır, ertesi günü yani 18 Mayıs 1881'de daha da sertleşmiştir. Bu hususta Bilâl N. Şimşir aynı eserinin 42/43. sahifelerinde şöyle demektedir:

"Dış işleri bakanı Berthelemy Saint - Hillaire, 18 Mayıs sabahı İstanbul elçiliğine gönderdiği ikinci talimatında, Fransa'nın Midhad Paşaya himaye bahşedemiyeceği kararını tekrarlamış ve eğer himaye bahşetmek isteyen bir başka devlet çıkarsa Paşanın, o devletin konsolosluğuna nakledilmesini istemiştir. Nazır aynı zamanda, Midhad Paşanın hiç bir şekilde Fransız konsolosluğunda kalamıyacağını İzmir'e tellemiştir."

Yukarıdaki vesikaya ilâve edecek tek söz bulmak güçtür. Fransız hariciye nazırı Barthelemy Saint - Hillaire, Fransa'nın Midhad Paşa hakkındaki kat'î kararını bildirmiş almakla birlikte, bariz bir sinirlilik hali ile hem de derhal konsolosluktan çıkarılmasını, isteyen varsa, yani Midhad Paşanın talibi varsa, mumaileyhin o devletin konsolosluğuna sevkedilmesini pek sert ve diplomaside alışılmamış bir ifade ile emretmektedir.

Midhad Paşanın, Fransız konsolosluğuna iltica ettiği ve himaye hakkı taleb ettiği 17 Mayıs 1881 günü Osmanlı İmparatorluğu adliye nazırı Cevdet Paşa, kendi imzası ile Midhad Paşaya bir telgraf çekmiştir.

Adliye Nazırı Cevdet Paşa bu telgrafında Midhad Paşayı ta'yip etmekte, bir yabancı devletin konsolosluğuna sığınmasını ve yabancı devletlerin garantisi olmadıkça teslim olmayacağını söylemesini hayretle karşıladığını, bu sözler muvacehesinde Türk adaletinin

-516-⇧

töhmet altında bırakıldığını söylemektedir. Telgrafın geri kalan kısmını yine Bilâl N. Şimşir'in kitabının 43. sahifesinden aynen alıyorum:

“Mahkemelerimizin yerleşmiş bir tarafsızlık şöhreti vardır. Bir itham karşısında bulunuyoruz. Şu halde usul kanunun bütün şekillerine riayet olunacak, duruşmalar umuma açık olacak, hüküm, müdafaanıza göre verilecektir. Size bir lütuf olarak Sultan bana, benim reisliğim altında ilk tahkikatı yapacak hâkimlerle birlikte İzmir’e gitme ve sorguya başlama vazifesini verdi. Şu halde taleblerinizde ısrar etmeyiniz ve kanuna boyun eğdiğinizi ve adalete teslim olduğunuzu telgrafla bana bildiriniz, CEVDET.”

Bu telgraftan da anlaşılacağı üzere, Mithat Paşa Fransız konsolosluğuna iltica etmekle, Türk adliyesine en büyük darbeyi vurmuş, Türk adaletini ağır bir itham altında bırakmış, böylece Türklüğe bir kere daha ihanet etmiştir.

Midhad Paşa, Cevdet Paşadan gelen telgrafı ertesi günü yani 18 Mayıs 1881 tarihinde yine Fransız konsolosluğunda tertib ettiği bir toplantıda, yabancı devlet konsoloslarına okumuş, bu arada bir de nutuk atmıştır. Bilâl N. Şimşir’in aynı eserinin 44. sahifesinde bu hususta şu malûmat vardır:

“Ertesi günü Fransız konsolosluğunda yeniden toplanan yabancı konsoloslara Midhad Paşa şu beyanda bulunmuştur:

“Efendiler, Sultanın adliye nazırından!... (Tabire dikkat ediniz) bir telgraf almış bulunuyorum. Bununla nazır, benim de, karışmış bulunduğum söylenen davanın muntazam vekilde yürütüleceğini, bizzat gelip adlî tahkikatı idare edeceğini ve hayatım bakımından hiç bir korkum olmaması gerektiğini bana te’min ederek teslim olmamı rica etmektedir.

-517-⇧

Bu telgrafa güvenerek teslim oluyorum.”

Yabancı konsoloslar bu beyanı “Sened ittihaz ediyorlar” Midhad Paşanın elinden, adliye nazırının söz konusu olan telgrafının aslını alıyorlar ve durumu tesbit eden bir zabıt imzalıyorlar.

Midhad Paşa, aslında adliye nazırının teminatına tam güvendiği için, değil, başka çaresi kalmadığı için teslim olmak mecburiyetinde kalmıştır.”

Burada dikkat edilecek husus, Midhad Paşanın hiç bir suretle teslim olmak istememek kararıdır. Fakat Midhad Paşa, ümid ettiği kapıların kapandığını pek acı bir hakikat olarak müşahede etmiş ve bedbinliğe düşmüştür. Eski dostları İngilizler, artık kendisi ile meşgul olmamışlar ve Midhad Paşanın kaderini Fransa’nın kararına terk etmişlerdir. Nitekim,

Londra'da İngiliz veliahdı ile samimi münasebetler kuran, hatta Kraliçe Viktorya ile de bizzat Veliahd Prensin tertib ettiği anlaşılan bir randevuda tanışmak imkânını bulan Midhad Paşaya, bütün bu dostluklara rağmen yardım ellerini uzatmamışlar ve kendisini kaderi ile baş başa bırakmışlardır.

Bu hâdise, Midhad Paşa için ibret alınması iktiza eden bir vakıa idi. Fakat Midhat Paşa'da bu ve emsali hâdiselerden ibret alacak basiret mevcut değildi. Eğer o basiret mevcud olsa idi, ne önce İngiliz konsolosluğuna iltica etmek gibi bir garabete düşecek, ne de Fransız konsolosluğuna sığınarak etrafı velveleye vermek isteyen bir eda takınmayacaktı.

Ve Midhad Paşa, Fransız konsolosluğuna sığındığı günden itibaren kafasında tasarladığı, Âli Midhad saltanatını; ne memaliki Osmaniye'de, ne de Suriye'de kuramıyacağını anlamış, sadık ve sabık dostları İngilizlerin oyununa geldiğini pek geç anlamıştı.

-518-⇧

YILDIZ MAHKEMESİ

Midhad paşa İzmir'den İstanbul'a getirilmiş ve tarihe Yıldız Mahkemesi olarak geçen duruşmalara 27 Haziran 1881 tarihinde Yıldız Sarayı'nın bahçesinde büyük bir çadır içinde başlanmıştı.

Mahkeme hey'eti şu zevatdan teşekkül etmekte idi.

Mahkeme reisi, Temyiz Mahkemesi Reisi, ulemadan Sururi Efendi (Türk).

Azalar: Hristoferides Efendi (Rum), Emin Bey (Macar dönmesi), Takvor Efendi (Ermeni), Hüseyin Bey, Hacı Emin Bey (Türk).

Müddei Umumî Lâtif Bey (Türk). Mahkeme hey'etinin teşkil tarzına bakılırsa, Sultan Abdülhamid Han her türlü ithamı peşinen reddetmek istemiştir. Zira, mahkeme hey'etinde biri dönme diğer ikisi gayri müslim insan vardır. Bilinmektedir ki, o devirde bütün gayri müslimler Avrupa devletleri tarafından daima tahrik edilmekte ve istiklâl fikirleri etrafında toplanmakta idi. Ve rahatça iddia edilebilir ki, yine o târihte bütün bu gayri müslim unsurlar Devleti Âliyye'nin mahvı için durmadan, dinlenmeden gayret sarfediyorlardı.

Binaenaleyh böyle bir mahkemeden sadır olacak her hangi bir karar hiç bir suretle tesir altında kalınmadan verilmiş olacaktı. Nitekim duruşma sırasında takib edilen usul, bunun böyle olduğunu göstermiştir, Buna rağmen mahkemenin tam tarafsızlığı bir takım mehafil tarafından suiistimal edilmiş ve mahkemenin bîtaraflığını terk ettiği ileri sürülmekle de kalmamış, mahkemeye en ağır ithamlar savrulmuştur.

Meselâ Ali Haydar Midhad, bunlardan bir tanesidir. Bu zat babasının mahkemesini yapacak olan Yıldız

Mahkemesi ve mahkeme hey'eti hakkında şu sözleri sarfetmektedir.

"Hatıralarım" adlı eserinde ve 71. sahifesinde bu zat demektedir ki:

"Nihayet 1881 senesi iptidalarında, saray ve taraftarları, umumî taarruza geçmeğe karar vermişlerdi. Abdülhamid'in direktifi ile (Abdülâziz intihar etmedi öldürüldü) gibi bir iftira meydana konmuştu. Derhal faaliyete geçerek, böyle hayali bir cinayetin yalancı şahidleri temin edilmiş, bir takım adamlar da işkencelerle yalan söylemeğe mecbur tutulmuştu. Damat

Mahmud Celâleddin Paşa, Damad Nuri Paşa, Abdülâziz’in mabeyincisi Fahri Bey ve daha bir çok kişinin bu işte methaldar oldukları iddiası ile, sözde irticaın bir kısım düşmanları hapsedilerek sorguları yapılmak üzere Yıldız Sarayında düzme bir de hey’eti tahkikiye kurulmuştu.”.

Midhad Paşanın oğlunun böyle düşünmesi ve yazması elbette kendi noktaî nazarından doğrudur. Lâkin tarih ve hakikat çok başkadır. Tarih ve hakikat gün gibi açıktadır ve Midhad Paşa, Sultan Abdülâziz Han’ın katlinde oynadığı rol bakımından idama mahkûm edilmiştir.

Ancak elinde böyle bir hüküm olmasına rağmen, Sultan Abdülhamid Han, kandan hoşlanmayan bir Sultanı Âlîşan olmak hasebi ile kılına bile dokunmamış, onu sadece Taif’e sürgün ve hapsetmiştir.

Ali Haydar Midhad aynı hatıralarının 72. sahifesinde İstanbul’dan Londra’ya gönderilen bir yazıdan da bahsetmektedir. Bu yazı Londra’da intişar eden (Times) gazetesinin İstanbul muhabiri tarafından kaleme alınmış bulunmaktadır. Muharrir yazısında Yıldız Mahkemesi ile alâkalı olarak diyor ki:

“İleri sürülen ithamların adi bir entrikadan iba-

-520-⇧

ret olduğu, şimdi artık tamamı ile tebeyyün ediyor. Bu işte, bizzat Sultan’ın bile daha ileri gitmeğe cesareti yok. Tahminlere göre, muhakeme safhasına geçilmeğe cesaret edilmeyerek, her iki damad'ın ve bir kaç kişinin nefyedilmesi ile iktifa olunacaktır. Abdülhamid'in en yakın dostları, tutulan yolun, yalnız kendisi için değil, bütün hanedan için gayet tehlikeli olduğuna kani bulunuyorlar. Abdülhamid, şimdiye kadar olan samimi nasihatları dinlemeyerek, kendisini müzevirlerin yalan sözlerine kaptırmış olduğundan, her halde, bugün nadim olmuş bulunmaktadır.

Teessüfe şayan olan bir cihet de, müzevirlerin, meş’um teşebbüsat ve faaliyetlerine hâlâ devam etmek imkânını bulabilmeleridir. Bilhassa Tercümanı Hakikat, bugün, (Büyük küçük bütün kabahatlılar behemahal tevkif ve tecziye edilmelidir) diye türlü makaleler yazıyor. Ve maalesef, bu gibi yazılara Midhad Paşa gibi bir kimsenin de ismi karıştırılıyor.”

Tayms Gazetesinin bu yazısı, Midhad Paşayı kurtarmaktan çok, onu manevi bakımdan tatmin etmekten ileriye geçmemiştir ve İngiltere hükümeti, Sultan Abdülhamid Han nezdinde herhangi bir ciddi teşebbüste

de bulunmamıştır. Esasen, Midhad Paşanın, İzmir’de Fransız konsolosluğuna sığınması hâdisesi de, İngiltere’nin Midhad Paşa hakkında daha fazla bir şey yapmak istemediğini açıkça ispat etmektedir. Çünkü, Midhad Paşanın kaçmasını, Paşanın oğlu Ali Haydar Midhad’ın da hatıralarında teyid ettiği gibi, plânlayan ve tatbik sahasına koyanlardan biri olması büyük bir ihtimal dahilinde olan İngiltere’nin İzmir başkonsolosu Mr. Denis’in firar hâdisesi sırasında İzmir’de bulunmayışı, İngiliz diplomasisinin Midhad Paşayı daha fazla tutmak istememesine bir delil olarak kabul etmek en doğru ve mantıklı bir harekettir.

-521-⇧

Nitekim bundan sonra gelişen hâdiseler ve İngiltere’nin davranışları bunu ispat etmektedir.

İngiltere her zaman yaptığı gibi, Midhad Paşayı, kendisine faydalı olduğu noktaya kadar tutmuş, ondan sonra da silkeleyip atmıştır.

Ancak bu arada bir noktaya daha temas etmek isteriz ki, Midhad Paşanın nasıl bir tenakuz içinde olduğunu daha açık olarak anlatabilelim. Midhad Paşanın oğlu Ali Haydar Midhad, hatıralarının bir yerinde, Midhad Paşanın tevkif edileceği gece Osmanlı İmparatorluğu hududlarının dışına kaçmak için her şeyin hazır olduğunu, rıhtımda bekleyen Joly kumpanyasının bir vapuruna binmek için rıhtıma gittiğini fakat rıhtıma yanaşmanın mümkün olmadığını, zira Kordon’un askerler tarafından tutulduğunu yazmaktadır. Aynı Ali Haydar Midhad, kitabının 72. sahifesinde bu hakikatin tam aksini yazmakta ve Midhad Paşanın hiç bir suretle memleketten kaçmak istemediğini ısrarla tebarüz ettirmektedir.

Ali Haydar Midhad, “Hatıralarım” adlı eserinin bu kısmında şöyle demektedir:

“Midhad Paşanın İstanbul’daki dostları, (Bu dostlar kimlerdir, İngilizler veya münasebet kurduğu Levanten'ler mi?) fırtınanın ne taraftan doğru esmeğe başladığını fark ettiklerinden, sureti mahsusada, İzmir’e adam göndererek ve bir çok da mektublar yazarak Midhad Paşaya ısrarla kaçmasını tavsiye ediyorlardı. Diğer taraftan ecnebi dostları da, bu tavsiyelere iştirak ile hususi bir vapur temini vaad ve teklifinde bulunmuşlardı.

Bütün bu haller devam eder dururken, Abdülhamid de fırsattan bilistifade maksadını mevkii tatbike koy-

mak üzere son hazırlıklarını itmam ile meşgul bulunuyordu.

Midhad Paşa, Abdülhamid gibi bir adamdan her şey beklemekle beraber, hiç de kaçmak arzusunda değildi... Velev ki canını kurtarmak için dahi olsa, kaçtığı takdirde, böyle bir hareketin, aleyhinde serdedilmekte olan türlü ithamların az çok doğru olduğuna dair açık bir itirafı gösterileceğinden çekiniyor ve sırası gelince aleyhindeki ittiham ve iddiâların hepsine cevap vererek, kolaylıkla reddedebileceğinden şüphe etmiyordu."

Evet bakınız Midhad Paşa, nasıl bir düşünce içindedir. Peki mademki Midhad Paşa kaçmak istememiştir, mademki Paşa açık alınla Türk adliyesi önünde hesap vermek istemektedir, peki Fransız konsolosluğuna sığınması nasıl izah edilebilecektir?

Kaçması bilfarz düşünülebilir bir keyfiyettir. Nihayet kaçması, memleket hududları dışına çıkması demektir. Ve esasen buna da Jön Türk hareketine liderlik ettiği eski yıllardan itibaren pek alışıktır. Ama, bir yabancı devletin konsoloshanesine sığınması, asla düşünülecek bir hareket değildir. Zira böyle bir hareket devletin de, milletin de manevî şahsiyeti ile oynamak, onu hiçe indirmek, devleti yok farzetmek demektir. Bu hareketin icrası ise, düpe düz devlete de, millete de ihanet olacaktı. Bu hususu Midhad Paşanın düşünmemiş olmasını kabulde mazuruz. Ve oğlu Ali Haydar Midhad, bir kaç sahife ara ile hatıralarım adlı eserinde, babasını bundan daha açık bir şekilde de itham edemezdi.

Bir insan canı bahasına da olsa memleketinden kaçmayı düşünmeyecek, sonra da bir yabancı devletin konsolosluğuna sığınacak, "Benim canım tehlikededir." "Ben canımı büyük devletlerin kefaleti altına terk ediyorum" diyecek ve bu işe bütün yabancı devlet konso-

loslarını sokarak, siyasî pek büyük bir skandala sebebiyet verecek ve sonra da bu insan büyük vatanperver olacak!..

Midhad Paşa bu hususu bizzat kendi ağzı ile ve Yıldız Mahkemesinin cereyan ettiği Malta Köşkü'nde beyan etmiş bulunmaktadır. Midhad Paşanın bu beyanı için İbnül Emin Mahmud Kemal İnal Beyefendi (SON SADRIÂZAMLAR) adlı eserinin 385. sahifesinde şunları yazmaktadır:

"Yıldız Sarayı'nda icra kılınan istintak'da Midhad Paşa diyor ki:

(Fransız konsoloshanesine gitmekliğim, tarihî ömrümün bir lekesidir, yalnız bana değil, evlâd ve a’kabıma dahi kalacak bir şeyn ve ar olduğunu itiraf ederim).”

Bizzat kendisi tarafından söylenen bu söze bizim ilâve edecek herhangi bir sözümüz olamaz.

Yıldız’da cereyan eden muhakeme sonunda mahkeme hey’eti Midhad, Mahmud Celâleddin ve Nuri Paşaları ve diğerlerini idama mahkûm ettikten sonra İngilizlerin Sultan Abdülhamid nezdinde bazı teşebbüslerde bulunduklarına şahid olmaktayız.

Tayms gazetesinin daimi olarak yaptığı ve Sultan Abdülhamid’in Midhad Paşa ve arkadaşlarını muhakemeye cesaret edemiyeceğine dair olan neşriyatı, mahkeme başlâmadan evvel İngiliz hükümetindeki kanaati aksettirmektedir.

İngilizler dünyanın en büyük devleti olması ve bilhassa Osmanlı İmparatorluğu içinde pek büyük bir istihbarat teşkilâtına ve dostlara malik olması dolayısı ile hakikaten Sultan Abdülhamid’in; bu eski adamlarını, yani Midhad Paşayı mahkeme edemiyeceğine kani idiler. Fakat iş tam aksi istikamette tecelli etmiş, Sultan Abdülhamid Han, ne İngiliz hükümetinin endirekt

-524-⇧

teşebbüslerini, ne İngiliz Tayms gazetesinin aleyhteki ağır yazılarını nazarı dikkate almamış ve Midhad Paşa’yı Şehid Sultan Abdülâziz’in katili olarak muhakeme ve idama mahkûm ettirmiştir. Mahkemenin bitaraf olmadığını iddia edenler, Midhad Paşanın oğlu Ali Haydar Midhad’ın “Hatıralarım” adlı hatıratını okumak zahmetine katlanabilirlerse, bu zatın, mahkeme reisi Sururi Efendinin Midhad Paşa ile sevişmedikleri için, Paşanın sorgularında yerini Hristoforidis’e terk ederek celseden çıktığını okuyabilirler. Böylesine bir adlî istikamet içinde ve böylesine bîtaraflık hissi ile hareket eden bir mahkemeyi itham etmek insafın da iz’anın da dışındadır.

Yıldız mahkemesinin itham edilmesi ve Midhad Paşanın suçsuz olarak idama mahkûm edilmiş olmasını dillerine dolayanlar, devletin nasıl bir Hıristiyan tasallutu altında bulunduğunu bilmeyenlerdir. Eğer tarih bir gün bütün hakikatleri ihtiva ederek yazılırsa, şimdi baş tacı ettiğimiz ve hıristiyan propagandasının, salib fikrinden hareket ederek şişirdiği ve Türk milletine Vatanperver, Milliyetperver, büyük devlet adamı olarak takdim

ettiği insanların Hıristiyan menfaatına nasıl alet edildiklerini pek açık olarak okumak ve bu hakikatlara vakıf olmak imkânlarını bulabileceğiz.

Biz bu hususta sadece bir deneme yaptık.

Bu mevzuda son sözlerimizi söylemeden önce şunu ifade etmek yerinde olur ki, Türkiye'de bugün okutulan tarih, öğretilen târihî mes'eleler, bugün dahi Salibin tesirinden kendilerini kurtaramamış ve bütün menbâları Hıristiyan olan tarih ilmini kitab halinde Türk halkına takdim eden, zahmetsiz şöhrete ulaşmış insanların kaleminden çıkmadır. Hangi tarih mevzuunu ele alırsak alalım mehaz olarak gösterilenler, daima batılı kaynaklardır. Meselâ bu kaynaklar şöyle sıralanabilir:

-525-⇧

1- Hammer,

2- Kritovolos,

3- Yorga,

4- Babinger,

5- Albert Sorel.

Bu isimler tarih ilminde dünya çapında şöhrete ulaşmış insanlardır, ama düşünmek lâzımdır ki, onlar Hıristiyandırlar ve hükümleri, salibin Hilâle karşı açtığı amansız mücadelenin içinde ve onun tesirlerinden kurtulamadan gelmektedir.

Biz, bir târih yaratmak değil, fakat Türk tarihini tetkik edecek, onu en doğru şekilde Türk nesillerine takdim edecek insanlara muhtacız. Bu yapılmadıkça, Türkiye'de bir tarih felsefesi gerçekleşmedikçe, Türk milleti kendi tarihini işte Türk'e düşman bu insanların kaleminden ve hükümlerinden okumak mecburiyetinde kalacak ve millî hükümlerinde daima yanılacaktır.

PENDİK 1 Eylül 1970

Raif Karadağ

-526-⇧

NOTLAR

{1} Doğmayan Hürriyet - İstanbul - 1958 - Hasan Amca
{2} Kemaleddin Apak -Masonluk Tarihi- İstanbul - 1956 - Gizli Mason neşriyatı.
{3} Salıpazarında inşa edilen şimdiki Akademi ve Atatürk liseleri.
{4} Osmanlı İmparatorluğu tarihinde ilk gayri Müslim hükümet darbesi.
{5} Sultan Âbdülâziz'i Hal' edenlerden biri. O zaman Bahriye Nazırı idi.
{6} Buharlı gemi o devre göre pek müthiş bir vasıta idi.
{7} Türk-Rus Harbi ve Kırım Seferi (Fevzi Kurdoğlu) s. 7.
{8} Üçüncü Sultan Selim.
{9} Maziye bir nazar - Gazi Mahmud Muhtar Paşa - İstanbul 1341 - Sahife, 30.
{10} Lord Stfadford'un Türkiye hatıraları - Can Yücel - 1959, Ankara Sahife, 263.
{11} Lord Stradford'un Türkiye hatıraları - Can Yücel- 1959, Ankara - Sahife, 263 - 264.
{12} Sahife, 265 Lord Rodckliff, Türkiye hatıraları. Can Yücel.
{13} Sultan Aziz - Hususî, siyasi hayatı, devri ve ölümü - Halûk Y. Şehsuvaroğlu İstanbul - Sahife, 1-2-3.
{14} İngiliz İmparatorluğuna en büyük hizmetleri yapanlara verilen nadir bir nişandır.
{15} Lord Stradford'un Türkiye hatıraları - Can Yücel - İstanbul - 1959, Sahife, 269-270.

{16} Şimdiki İngiliz Konsolosluğu.
{17} Lord Stradford'un Türkiye Hatıraları, sahife, 272.
{18} Stradford'un "Türkiye Hatıraları, Can Yücel, Sahife, 273.
{19} Sultan Aziz Hususî, siyasî hayatı, devri ve ölümü - H. Y. Şehsuvaroğlu, Sahife, 15.
{20} Sultan Aziz, hususî, siyasî hayatı ve ölümü, Haluk Y. Şehsuvaroğlu.
{21} Haluk Y. Şehsuvaroğlu — Sultan Abdülâziz — Sahife. 17.
{22} Hariciye nazırı Rıfat Paşanın neşredilmemiş notlarından.
{23} Haluk Y. Şehsuvaroğlu Sultan Aziz - Sahife: 19.
{24} İstanbuldaki İngiliz sefiri.
{25} Ziya Paşa.
{26} Bütün inkılâpçıların ağzındaki sakız daima bu oldu.
{27} Mühre: Kağıt ve emsali şeyleri cilâlavan yuvarlak bir alet.

[28] Acımaklar — Merhametler.
[29] Sefir Elliot'un 19. asır adlı makalesi.
[30] Yusuf İzzüddin efendi (Şehzade)
[31] Selânik'te, bir Bulgar kızını ihtida ettiği ve evlenmek üzere olduğa bir sırada zorla kaçırmak isteyen Alman ve Fransız konsoloslarının halk tarafından öldürülmesi hadisesi.
[32] Çanakkale Boğazı.
[33] Mahmud Nedim Paşa.
[34] Ordu kuvvetinden daha mühim bir unsur daha vardı ki; o da para idi: İngilizler bunun da kolayını bulmuşlar, Hüseyin Avni Paşaya para da temin etmişlerdi.
[35] "Öldüreni öldürülmekle müjdeleyiniz."
[36] Merdiven.
[37] Tersane konferansının bir adı da İstanbul konferansıdır.
[38] Türk bayrağına Midhat Paşanın koydurduğu Haç.
[39] Osmanlı tarihi; Z. Danışman: C. 13.
[40] Mithat Paşa'nın mahremi ve hususi kâtibi.
[41] Midhad Paşanın kullandığı adama dikkat ediniz. Bir yahudi...